



SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ÂŞIKLIK GELENEĞİ
VE
KÜLTÜR DEĞİŞMELERİ

Doktora Tezi

Hakan ÇELİKTEN

Sivas
Aralık 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ÂŞIKLIK GELENEĞİ
VE
KÜLTÜR DEĞİŞMELERİ

Doktora Tezi

Hakan ÇELİKTEN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR

Sivas
Aralık 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tezin Başlığı : Âşıklık Geleneği ve Kültür Değişimleri
Savunma Tarihi : 06.12.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Hüseyin AKKAYA

Üye : Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR

Üye : Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

Üye : Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMREN

Oy Birliği ☒

Oy Çokluğu ☐

Hakan ÇELİKTEN tarafından hazırlanan Âşıklık Geleneği ve Kültür Değişimleri başlıklı tez, kabul edilmiştir./....../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza

Hakan ÇELİKTEN



ÖN SÖZ

Toplumsal yaşam içerisinde kültür, etkileşimler sonucu şekillenmektedir. Etkileşim ise değişimi beraberinde getiren bir süreci ortaya çıkarmaktadır. Değişim, yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak yer edinmişken onun sonucunda meydana gelen durumlar ve olgular bazı tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Her yapı, değişim kavramıyla öyle veya böyle karşılaşmak durumunda kalmış ve kalmaya da devam etmektedir. Bu karşılaşmalar sonucu ortaya çıkan durumlar varlığın devamı açısından önem arz etmektedir. Değişim sürecinde benimsenecek yaklaşım ve bu süreç sonucundaki dönüşüm şimdiyi anlamaya ve gelecek hakkında fikir yürütmeye imkân sağlamaktadır. Özellikle sosyal bilimlerde değişim ve dönüşüm yaşamı, toplumu ve kültürü anlayanın ve yorumlayanın bir yolu olarak inceleme konusu olmuştur.

Kültür değişimleri alanındaki çalışmalarda, genel olarak nedenleriyle birlikte değişmesi gerekenler ve değişmemesi gerekenler ile değişim sonucu yaşananlar gibi konular ele alınmıştır. Türk sosyo-kültürel hayatı üzerine yapılan çalışmalarda da benzer soruların üzerine gidildiği görülmektedir. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğunun son döneminden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti döneminde de tartışılan batılılaşma olgusu, sosyo-kültürel değişimin yönünü belirlemekte önemli bir dinamik olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu zihniyet değişimi ile ortaya çıkan tartışmalarda neyin değişip neyin değişmemesi gerektiği, Batı ile kurulan ilişkilerde belli bir zaman geçtikten sonra nelerin değiştiği veya değişmediği konusu, özetle değişimin etkileri, öncelikli olarak değerlendirilmiştir. Bunu yaparken genellikle belirli bir zaman ve belirli bir mekânda gözlem ve görüşmeler yoluyla elde edilen bilgiler üzerinden fikir yürütüldüğü görülmektedir. Karmaşık bir yapı ve süreç içeren kültürel değişim olgusunun Batılılaşmanın yanında farklı etkileşimleri ve alanları, dolayısıyla dinamikleri de dikkate alan yaklaşımlarla çözümlenmesi yararlı olacaktır. Bunun için dışardan gözlem veya kısa süreli görüşmeler yeterli olmayacaktır. Şüphesiz bu süreci içselleştirmiş kişi ve bu kişilerin bizzat kendisinin veya etrafındakilerin deneyimlediği bilgilere ulaşmak daha fazla veri elde etme imkânı sunacaktır. Bu durum değişimin kendi bağlamı içinde okunmasını sağlayarak derin analizlerin önünü açacaktır.

Bu çalışmada son asırdaki kültür değişimleri konusu âşık arzı şiir geleneği temsilcilerinin ürünleri temel alınarak irdelenmiştir. Gelenek temsilcileri geniş kitlelerin sözcüsü olma iddiasıyla toplumun içinde en eski dönemden beri varlığını sürdürmektedir. Bu kişilerin modern dönemde toplumdaki yerleri tartışmaya açılmış olsa da toplumda yaşanan değişimi bizzat hisseden geniş kitlenin içinde yer aldıklarını ve bu sebeple değişimi en yakından gözlemlediklerini söylemek mümkündür. Dolayısıyla âşıkların deyişleri sosyo-kültürel değişimlerin de yansıdığı temel eserlerdir. Âşık deyişleri yaşamın ve kültürün aynasıdır. Bu durumda onların konu ile ilgili şiirlerini incelemek toplumda ve gelenekte yaşananları belirleme imkânı vermektedir. Bu çalışmada Türk toplumunun yakın dönemde yaşadığı kültür değişimleri âşıkların şiirleri esas alınarak değerlendirilmiştir. Âşıklar en nihayetinde belirli bir gelenekte yetişerek kültürel değişimleri yakından izlemiş ve duyarlı oldukları konuları da deyişlerine yansıtmışlardır. Âşıkların şiirleri uzun bir gözlem ve deneyimin ürünüdür. Dolayısıyla bu araştırmada 1950 sonrası dönemdeki âşıkların şiirlerinin yanında ilgili röportajlar, kitaplar, makaleler, hayat hikayeleri ve diğer veriler Türkiye’deki kültür değişimlerinin temel kaynakları olarak kabul edilerek değerlendirilmiştir. Böylelikle kültür değişimleri araştırmalarına farklı veri ve yorumlar kazandırılmaya çalışılmıştır. Özetle bu çalışmanın temel amacını 1950 sonrası dönemdeki âşıklık geleneği ve kültür değişimleri ilişkisinin incelenmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle âşıklık geleneğine yansıyan kültür değişimleri, daha sonra da bu süreçte âşıklık geleneğinde ortaya çıkan değişim ve dönüşümler değerlendirilmiştir.

1950’ler Anadolu coğrafyasında değişimin iyiden iyiye hissedildiği bir dönemdir. Bu dönemde çok partili hayata geçiş, dolayısıyla değişen ekonomik ve siyasi yapı, Batı dünyasıyla artan münasebetler, kentleşme gibi olgular değişimin daha hızlı ve etkili bir şekilde yaşandığını göstermektedir. Köklü değişimlerin ortaya çıktığı 1950’lili yıllardan bugüne kadarki dönem, çalışmamızın araştırma kapsamını oluşturmuştur. Belirtilen dönemdeki (1950-2019) âşık tarzı edebiyat ile ilgili ulaşılabilen kaynakların kültür değişimleri açısından incelenmesi, temel amaç olarak benimsenmiştir. Kaynakların ve verilerin zenginliği nedeniyle çok kere örneklem yöntemine başvurulmuştur. Nitekim ilgili yayınlarda çok sayıda âşık ve şiir mevcuttur. Bu şiirlerdeki bariz yazım yanlışlıkları düzeltilerek ve noktalama işaretleri kaldırılarak

ilgili başlıkların altında işlenmiştir. Çalışmamızın geçerliliğini ve tutarlılığını artırmak amacıyla farklı yerlerdeki (yurtiçi ve yurtdışındaki) âşıklarla ilgili verilerden de yararlanılmıştır. Ayrıca elektronik kaynaklar ve diğer kaynaklar da ihtiyaç durumunda kullanılmıştır.

Bütün bunların neticesinde ortaya çıkan bu çalışma, giriş, iki ana bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci bölümde âşık tarzı şiir geleneği ve kültürel değişim alanlarında daha önce yapılmış çalışmalar, bu çalışmalardan ortaya çıkan sonuçlar ve terminoloji gibi konulara değinilmiştir. Çalışmanın ana bölümlerinden olan ikinci bölüm, âşık tarzı şiirlerin içerik incelemesi yapılarak elde edilen verilerle, değişime sebep olan dinamikler ve değişimin yaşandığı alanlar olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda değişim nedenleri ve etkileri tartışılırken ikinci kısımda değişimin yaşandığı alanlar âşıkların üzerinde durma sıklığına göre sıralanmıştır. Bu bölümde âşıkların toplumda yaşanan değişimleri kendi bakış açıları ve yorumlarıyla nasıl okuduklarını görmek mümkündür. Bir diğer ana bölüm olan üçüncü bölümde ise kültürel değişimin âşık tarzı şiir geleneği üzerinde ne gibi etkisi olduğu görülmeye çalışılmıştır. Burada icracı, ortam ve ürün üzerinden okumalar yapılarak konu farklı boyutlarıyla görülmeye çalışılmıştır. Böylece âşık tarzı şiir geleneğinin yakın dönemdeki durumuna bakılmıştır. Ardından çalışma sonuç ve kaynakça ile sonlanmaktadır.

Toplumun yakın döneminde yaşamış olduğu kültür değişimleri ve yakın dönem âşıklık geleneğini incelemede bulunan bu çalışmanın ilk aşamasından son aşamasına kadar katkıda bulunan, yol gösteren, destekleriyle cesaretlendiren kişilere teşekkür etmek gerekmektedir. Başta konunun belirlenmesi, çalışmanın ortaya çıkması ve ufuk açıcı katkılarıyla ilgi ve alakasını her zaman gördüğüm danışman hocam sayın Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca eşsiz kütüphanesini ve bilgi birikimini benimle paylaşan hocam sayın Dr. Doğan KAYA' ya, desteğiyle her zaman yanımda olan sevgili eşim Esra Kaan ÇELİKTEN'e ve aileme çok teşekkür ederim. Son olarak yardım ve desteğini gördüğüm bütün dost ve hocalarıma müteşekkirim.



İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xv
ABSTRACT	xvii
A. GİRİŞ	1
A.1. Araştırmanın Konusu.....	1
A.2. Araştırmanın Amacı	2
A.3. Araştırmanın Yöntemi	2
I. BÖLÜM.....	5
1.TEMEL KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR	5
1.1. Kültürel Değişme ile İlgili Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar	5
1.2. Âşık Edebiyatı ve Kültürel Değişim ile İlişkili Çalışmalar.....	24
1.3. Önerilen Çözümleme Yaklaşımı	36
II. BÖLÜM	39
2. ÂŞIKLIK GELENEĞİ ESERLERİNDE KÜLTÜR DEĞİŞMELERİNİN YANSIMALARI.....	39
2.1. Kültürel Değişme Dinamikleri	39
2.1.1. Modernite ve Postmodernizm	46
2.1.2. Kent Ortamı.....	52
2.1.2.1 Göç	55
2.1.2.1.1. İç Göç.....	56
2.1.2.1.2. Dış Göç	82
2.1.3. Popüler Kültür	104
2.1.4. Moda.....	109
2.1.5. Medya.....	118

2.2. Kültürel Değişme Alanları	136
2.2.1. Toplumun Ahlak Yapısındaki Değişim.....	136
2.2.2. İnanç Alanındaki Değişim	157
2.2.3. Toplumsal Cinsiyet Kültüründeki Değişim.....	193
2.2.3.1. Kadın Tipi.....	193
2.2.3.2. Erkek Tipi	205
2.2.4. Ailedeki Değişim.....	212
2.2.4.1. Mahremiyet.....	213
2.2.4.2. Evlilik	215
2.2.2.3. Aile İçi İlişki	223
2.2.5. Dildeki Değişim.....	227
2.2.6. Müzik Kültüründeki Değişim.....	237
2.2.7. Tüketim Kültürlü Kaynaklı Değişim.....	250
2.2.9. Eğlence Kültüründeki Değişim	265
2.2.9.1. Yeni Dönemin Eğlence Anlayışı	265
2.2.9.2. Kutlamalardaki Değişim.....	267
2.2.10. Giyim-Kuşam Alanındaki Değişim.....	272
2.2.11. Kimlik Değişimi	276
2.2.12. Geleneksel İlişkilerdeki Değişim	292
2.2.13. Beslenme Alışkanlığındaki Değişim	298
2.2.14. Eğitim ve Bilime Yönelik Bakış Açısındaki Değişim.....	301
2.2.15. Diğer Yaşam Alanlarındaki Değişmeler	305
2.2.15.1. Doğal Çevre	305
2.2.15.2. Trafik	308
2.2.15.3. Yönetim Sistemi	310
III. BÖLÜM.....	313

3. KÜLTÜR DEĞİŞMELERİNİN ÂŞIKLIK GELENEĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	313
3.1. Âşık Merkezli Değişim ve Dönüşüm	315
3.1.1. Âşık Tipindeki Değişim	315
3.1.2. Âşıklık Geleneği ve Mesleğindeki Değişim.....	323
3.1.3. Yeni Âşık Tipinin Şekillenmesinde Bireysel Yaşamın Etkisi	336
3.2. Âşıklık Geleneği Bağlamı (Zaman-Mekân/Muhit) Temelli Değişim ve Dönüşümler	339
3.2.1. Sözlü Kültürden Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamına Geçiş	339
3.2.2. Yetişme ve İcra Çevresindeki Değişim	347
3.2.3. Kuşak Teorisi Kapsamında Hedef Kitleyi Anlama.....	351
3.3. Âşıklık Geleneği Ürünleri Temelli Değişim ve Dönüşümler.....	359
3.3.1. Âşık İmajlarındaki Değişim	361
3.3.2. Ayak Kullanımındaki Değişim.....	370
3.3.3. Konulardaki Değişim	375
3.4. Âşıklık Geleneğinin Sosyo-Kültürel Etki Gücü Temelli Değişim ve Dönüşümler	378
3.4.1. Âşıklık Geleneği ve Yeni Dönem Beğeni Kamusu.....	379
3.4.2. Âşık ve Kitleleri Etkileme Aracı Medya.....	382
3.4.2.1. Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Görüşü	383
3.4.2.2. Çerçeveleme Kuramı	386
3.4.2.3. Bağımlılık Kuramı.....	387
3.4.2.4. Suskunluk Sarmalı.....	389
3.4.2.5. Yetişme Kuramı.....	390
SONUÇ.....	391
KAYNAKÇA	421
ÖZ GEÇMİŞ.....	437



ŞEKİL LİSTESİ

Şekil Adı	Sayfa
Şekil 1	366
Şekil 2	366
Şekil 3	367
Şekil 4	367
Şekil 5	368
Şekil 6	368
Şekil 7	369
Şekil 8	369
Şekil 9	369
Şekil 10	370
Şekil 11	370
Şekil 12	371
Şekil 13	371
Şekil 14	395



ÖZET

Kültür ve değişim kavramlarının yan yana anılması, çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Değişimi görüp yorumlayabilmek kısa ve uzun vadede önemli kazanımların elde edilmesini sağlayacağından bu konunun çeşitli boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir. Bu noktada genellikle değişmesi ve değişmemesi gereken 0 unsurlar ile belirli bir süre değişime maruz kalındıktan sonra toplum içinde ortaya çıkan durumlar, çeşitli bakış açılarıyla ele alınmıştır. Özellikle yönün Batıya doğru döndüğü Osmanlı'nın son döneminden başlayarak Cumhuriyet dönemiyle devam eden Batı yönlü kültürel değişim meselesi alan araştırmacılarının üzerinde hassasiyetle durduğu bir konu olmuştur. Kültürel değişim toplum içinde iç ve dış farklı dinamiklerin bir araya gelmesi neticesine göre şekillenmektedir. Bu sebeple konuya olabildiğince farklı noktalardan kurulacak neden-sonuç ilişkileri ile yaklaşmak gerekmektedir.

Toplumun yakın dönemde yaşamış olduğu kültürel değişimi yorumlamaya odaklanan bu çalışmada, Batı yönlü zihniyet değişimi ile birlikte gelen modernlik anlayışı ve onun yanında getirdiklerinin toplumun sosyo-kültürel yapısı ve âşık tarzı şiir geleneği üzerindeki etkisinin görülmesi amaçlanmıştır. Bunu yaparken çalışmanın malzemesi 1950 sonrasında âşık tarzı şiir geleneği içinde aktif olarak yer alan gelenek temsilcilerinin ortaya koymuş olduğu ürünlerden elde edilmektedir. Bilindiği üzere 1950 sonrası Türkiye'sinde değişimin hızı ve boyutu çeşitli sebeplerle son derece güçlü bir şekilde artmıştır. Âşıklar, hem kültürel değişimi ciddi oranda yaşayan toplumun geniş kitlesinin içinde yer almakta hem de gelenek temsilcisi olarak modern dönem içerisinde gelenek-modern mücadelesini bizzat yaşamaktadırlar. Bu sebeple onların gözlemleri konu hakkında ayrıntılı veriler elde edilmesini sağlayacaktır.

Bu çalışma temelde âşıkların gözüyle toplumda yaşanan kültürel değişimin okunması ve âşıklık geleneğinin bu dönemde yaşamış olduğu değişim ve dönüşümler olmak olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısımda değişimi ortaya çıkaran dinamikler ve değişimin toplum içinde etkili olduğu alanlar görülmeye çalışılırken ikinci kısımda ise gelenekte yaşanan değişim icracı, icra bağlamı, ürün ve geleneğin toplum üzerindeki etkisi konuları üzerinden görülmeye çalışılması söz konusudur.

Böylece bir yandan kültürel değişim alanında yapılan çalışmalara bu durumu en yakın şekilde gözlemleyen kişilerin bakışıyla alternatif bakış açıları geliştirilmiş olacak diğer yandan âşıklık geleneğinin 20.yy. sonu ve 21. yy. başlarındaki durumu görülmeye çalışılarak geleneğin durumu değerlendirilip devamının nasıl şekilleneceği hakkında veriler elde edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık Geleneği, Kültürel Değişim, Modern, Gelenek, Kültür



ABSTRACT

Mentioning about the concept of culture and change side by side brings along various debates. This issue should be dealt with in various dimensions as the ability to notice and interpret the change will lead to significant gains in the short and long term. At this point, the elements that should and should not change and the situations that arise in society after being exposed to change for a certain period of time are handled from various perspectives. Particularly, it was an issue that the researchers who took the issue of Western cultural change starting from the last period of the Ottomans in which the direction was turned towards the West and continued with the Republican period emphasized with sensitivity. Cultural change is shaped by the combination of different internal and external dynamics within society. Therefore, it is necessary to approach the issue with cause-effect relationships to be established from different points as possible.

This study focuses on interpreting the cultural change that society has experienced recently, the understanding of modernity that comes with the change of the Western mindset, the socio-cultural structure of the society that brings with it and the impacts on the minstrel style of poetry. While studying this, the material of the research is obtained from the products of the representatives of the traditions which are actively involved in the minstrel style poetry tradition after 1950. It is known that the speed and size of the change in the period after 1950, Turkey has risen to an extremely powerful way for various reasons. Minstrels are not only within the broad mass of the society that is experiencing the cultural change to a great extent, but also as a representative of tradition they are experiencing the tradition-modern struggle in the modern period. Therefore, their observations will provide detailed data on the subject.

This study is divided into two parts as reading the cultural change in the society through the eyes of the minstrels and the changes and transformations encountered by the minstrelsy tradition in this period. In the first part, the dynamics that bring about change and the areas where change is effective in society are tried to be discerned. In the second part, it is tried to be seen through the issues of change in tradition,

performer, performance context, the effect of product and tradition on society. Thus, on the one hand, for the studies conducted in the field of cultural change, alternative perspectives will be developed with the view of those who observe this situation closely. On the other hand, at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century, the minstrel tradition will be tried to be seen and data will be obtained on how to shape the continuation of the tradition.

Key Words: The Minstrelsy Tradition, Cultural Change, Modern, Tradition, Culture



A. GİRİŞ

A.1. Araştırmanın Konusu

Genellikle toplumsal yaşam içinde yaratılan değerler bütünü olarak tanımlanan kültür, üretim ve tüketim bağlamında ihtiyaçlara ve dönemin hâkim bakış açılarına göre değişim yaşayarak yaşamla bir bütün hâlinde varlığına devam etmiştir. Adeta ihtiyaçlar yumağı içinde yaşayan insanoğlu, ihtiyaçlarını karşılama noktasında kültürel unsurlara önemli görevler vermiştir. İhtiyaçlardaki ve dönemsel olarak değişen hâkim bakış açılarındaki dinamizm, kültürün de dinamik bir yapıda olmasının önünü açmıştır. Bu sebeple toplumsal yaşam içinde kültürel bir unsur, ilk hâliyle koruyup onun değişimine izin vermeden yaşamasını sağlamak nasıl beyhude bir çabaysa, değişimin öncelikli olarak o kültürel unsur yok ettiğini düşünmek de birtakım yanlışlara düşmeye sebebiyet vermektedir. Değişen ekonomik durum, eğitim durumu, dünyayı algılama şekli, insanlar arasındaki iletişimin boyutları gibi olaylar, kültürel unsurları da değişime, başka bir ifadeyle yeni ortama uyuma zorlamış ve kültürel bir ürünün bu uyumu gerçekleşmesi mevcudiyetinin devamı açısından son derece önemli olmuştur.

İşte böyle bir kültürel ürün olan âşıklık geleneği ve onun etrafında şekillenen anlamlar bütünü de değişimin yaşandığı alanlardandır. Kökeni Orta Asya'ya dayandırılan bu gelenek, Anadolu topraklarında da varlığını devam ettirmişken gelişen teknoloji ve değişen hayat standartları dâhilinde bazı araştırmacılarca yok olmaya mahkûm olarak algılanmıştır. Ancak toplum içinde halkın sözcüsü olduğunu iddia eden ve bunu yaparken estetik tatmini de göz ardı etmeyen âşıklara her dönemde ihtiyaç olmaktadır. Bu durum, değişimin ve dolayısıyla tüketicinin en hızlı olduğu dönemlerden biri olan günümüz dünyasında da devam etmektedir. Keza icra bağlamlarında birtakım değişimler yaşanmışsa da günümüzde hâlâ eli saz, dili söz tutan böylece geniş kitlelere hitap edebilen icracılara ve aynı şekilde tüketim bağlamlarında değişimler yaşanmasıyla birlikte bu geleneğin alıcılarına rastlamak mümkündür.

Bu çalışma, toplumun yakın döneminde yaşamış olduğu kültür değişmelerini ve yakın dönem aşıklık geleneğini konu edinmektedir. Bunun için aşıklık geleneği üzerinden toplumsal okuma yaparak yaşanan kültür değişmelerini irdeleyecektir. Kültürel ürünler toplumdaki yaşamla doğrudan ilişkili olduğundan bu alanda yaşanan en ufak değişim ürünü de etkilemektedir. Bu sebeple çeşitli okumalarla toplumsal ve dolayısıyla kültürel değişimler neden-sonuç ilişkileri içinde görölmeye çalışılıp buradan bunların aşıklık geleneğine etkileri ve geleneğin 21.yüzyıldaki durumu görölmeye çalışılacaktır. Farklı disiplinlerden yapılacak okumalarla konu, çeşitli dinamiklere göre incelenip ayrıntılı analizler çıkartılmaya çalışılarak geleneğin yeni dönemdeki tavrı gösterilecektir.

A.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmadaki temel amaç, bilimsel bakış açısının getirdiğı nesnellik ve neden-sonuç ilişkileriyle 21.yy. âşıklarının ortaya koyduğı ürünler özelinde toplumsal okuma yapmak ve buradan yaşanan kültür değişmelerini görmektir. Bu durumun hem toplumun kültürel hayatı hem de geleneğin kendisi üzerinden görülmesi istenmektedir. Yaşanan değişimin gelenek için yararlı olup olmadığı, gelenek temsilcilerinin yeni durumlar karşısında hangi tavırlara girmesi gerektiğı, toplum içindeki geniş kitlede yaşanan değişimin yansımalarının görülmesi noktasında âşıkların rolünün neler olduğı gibi sorulara cevap aranacaktır. Böylece son dönemin değerler bütünü görölmeye çalışılarak yeni dönemki değer algısına gelenek temsilcilerinin bakış açısı ve kültür değişmelerinin toplum üzerindeki etkisi ve buradan geleneğe etkisi gibi noktalar aydınlatılması amaçlanmıştır.

A.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma disiplinlerarası bir yaklaşımla toplumun 20.yy.ın ikinci yarısından itibaren yaşamış olduğı değişim sürecini farklı bakış açılarıyla analiz etme hedefindedir. Bu kapsamda daha çok halkbiliminin çalışma konusu olan aşıklık geleneği ile sosyoloji kökenli kültür değişmeleri konusu yan yana getirilerek toplumda yaşanan değişimi farklı açılardan görmeye çalışan bir yöntem belirlenmiştir.

Çalışmanın verileri 1950 sonrası âşıklık geleneği içinde aktif olarak yer alan gelenek temsilcilerinin ortaya koymuş olduğu ürünlerden oluşmaktadır. Bu hususta olabildiğince farklı yörelerden ve farklı âşıklardan verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Konunun tekrara düştüğü şiirlerde örneklemeler seçilerek daha çeşitli konulara değinen şiirlere yer verilmeye çalışılmıştır. Şiirler dışında âşıkların hayat hikayeleri, onlarla yapılan röportajlar, kaset, cd, kitap gibi ortaya koydukları ürünler konu kapsamında değerlendirilmiştir.

Elde edilen verilerin analizi hususunda tarih, sosyoloji, iktisat gibi farklı sosyal bilim alanlarının bakış açılarından yararlanılmaya çalışılmıştır. Bunların sonucunda kültür değişmelerini ortaya çıkaran dinamikler, değişimin yaşandığı alanlar ve âşıklık geleneğinin yaşamış olduğu değişim ve dönüşüm neden-sonuç ilişkisi ile değerlendirilerek yakın dönem toplum okuması yapılmaya çalışılmıştır.



I. BÖLÜM

1. TEMEL KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

1.1. Kültürel Değişme ile İlgili Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar

İnsanın kendi dışındaki dünyayla karşılaşması, onu karşılaşılan şeyin durumuna göre birtakım tepkiler vermeye itmiştir. Bu tepkilerin oluşmasında iletişim onun elindeki en etkili araçlarından olmuştur. İnsanoğlu, diğerleriyle iletişim kurmanın bir sonucu olarak, oluşturduğu çeşitli işbirlikleri ile toplumsal yapıları ortaya çıkarmış ve bu yapıların etrafında meydana getirdiği anlamlarla, kendi düzenini oluşturmuştur. İhtiyaçlar doğrultusunda oluşturulmuş olan bu düzen, zamanla ortaya çıkan yeni ihtiyaçlarla yeni şekiller almış ve bu durum, değişim kavramının her zaman toplumsal hayat içerisinde var olmasını sağlamıştır. Değişim olgusu, toplumsal hayatta varlığını sürekli olarak hissettirince bireyler bunun karşısında birtakım tavırlar almış ve bu alınan tavırlar, toplumun devamlılığı diğer bir deyişle toplumun geleceğinin inşası noktasında önem arz etmiştir. Bu durum araştırmacıların değişim olgusunun üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmasını gerektirmiştir.

Toplum hayatına karışan bireyin çevresinde ve kendisinde oluşturduğu anlam bütünlüğünün karşılığını veren kültür kavramı, değişim kavramıyla en çok karşı karşıya gelen unsurlardan biri olmuştur. Bu noktada toplumların kültürlerini koruma hususunda gösterdiği hassasiyet değişime nasıl yaklaşılması gerektiği sorusunu beraberinde getirmiş, hâl böyle olunca bireylerin alacağı tavır son derece önemli bir durum oluşturmuştur. Toplumsal yapı içerisinde bu durumun öneminin fark edilmesiyle iki kavram bir araya getirilerek “kültürel değişim” başlığı altında çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Araştırmacılar, kültürün dinamik bir yapıya sahip olduğu ve dolayısıyla sürekli bir değişim-dönüşüm içerisinde yer aldığı noktasında hemfikirdir. Avrupa’da yaşanan ve toplumsal hayatı derinden etkileyen sanayileşme ve devrimlerle hızlı bir değişim sürecine girilmiş, yaşanan değişimleri anlama ve onları kontrol edip geleceğe yön verme isteği, bu alanda çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Hâl böyle olunca

ortaya çıkan yeni bilim dalları ile bu yöndeki çalışmalara odaklanıldığı anlaşılmaktadır.

Kültürel yapıdaki değişim olgusu, sosyalbilimlerin hemen her dalında çeşitli şekillerde ele alınılırken özellikle sosyoloji ve kültürel antropoloji bilim dallarınca üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulduğu görülmektedir. Sosyoloji alanında “değişim sosyolojisi” başlığı altında toplumsal değişim bütün yönleriyle ele alınırken, kültürel antropoloji alanında ise “kültürel değişim” başlığı müstakil bir bölüm olarak ele alınmakta ve burada değişimin nedenleri ve sonuçları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmaya çalışılmaktadır. Genel olarak bu çalışmalar yapılırken toplumsal yapılar ortaya çıkarılmakta, değişimin neticesinde hedeflenen nokta ile şüandaki durum gözler önüne serilmekte ve hedef noktaya ulaşma çabasıındayken ortaya çıkan olumlu veya olumsuz durumlar gösterilmeye çalışılmaktadır. Bütün bunlar yapılırken bir terminoloji oluşturulmakta ve bazı teoriler ortaya atılmaktadır.

Sosyal bilimler, XVIII. ve XIX. yüzyılların Avrupasındaki hızlı ve güçlü değişmelerin yorumlanması ihtiyacıyla ortaya çıkmış, bu alanda birçok araştırmacı ortaya koyduğu çeşitli teorilerle bu amacı en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. İlk dönemdeki teorilerde değişim, evrim, gelişme ve ilerleme kavramları bazen birlikte veya birbirinin yerine bazen de birbirinden farklı kavramlar olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu yaklaşımlara bağlı olarak toplumda yaşanan herhangi bir değişim, bazı araştırmacılarca *toplumsal evrim*, bazılarına göre *toplumsal gelişme*, bazılarına göre ise *toplumsal ilerleme* kavramlarıyla açıklanmıştır. Bu kavramlar kendi içlerinde barındırdıkları değer yargıları sebebiyle kullanımları yönündeki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Evrim, gelişme veya ilerleme kavramlarının karşısında oluşturulan bu tartışmalar neticesinde günümüzde birçok araştırmacı tarafından toplumdaki değişimleri kapsamak üzere *toplumsal değişim* kavramının daha çok ön plana çıkarıldığı görülmektedir. 1922 yılında yayınlanan W. F. Ogburn’un *Toplumsal Değişim (Social Change)* adlı eseri ile bu kavramın popülerliği artarken kavramın diğerlerine göre daha az değer ve buna bağlı olarak önyargı barındırması, bu terimin kabul edilme oranının yüksek olmasını sağlamıştır.¹

¹ Toplumsal değişimin ne olduğu, değişim kavramı etrafındaki tartışmalar, teoriler, bu alanda yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bottomore 2015: 375-416.

Araştırmacılar tarafından toplumsal değişimin genellikle toplumun yapısında, kurumlarında veya kurumlar arasındaki ilişkilerdeki değişim olarak tanımlandığı görülmektedir. Yani toplumsal değişimin ölçeği olabildiğine geniştir. Bu geniş ölçeğin içerisinde kültürel değişimin ayrıca üzerinde durulması gerekmektedir. Toplumsal yapı ile kültürel yapı her ne kadar birbirini etkiler konumda olsalar da kendi içerisinde farklılıklar barındırmaktadırlar. Kültürel değişimin daha çok dini anlayıştan, sanata, bilgi ve fikirlerden, ahlaki öğretilere kadar geniş bir alandaki değişimlerde kullanıldığı görülmektedir. Bu alanda şimdiye kadar yapılan çalışmalarda toplumsal değişim olgusu üzerinde daha çok durulup bu alanda bir terminoloji oluşturulduğundan ve de bu konu etrafında inceleme yöntemleri daha çok geliştirildiğinden bu çalışmada da yer yer toplumsal değişim konu başlığından yararlanılacaktır.

Birçok araştırmacının toplumsal değişmeyi sosyo-kültürel değişim olarak ele aldığı görülmektedir. Bu türden yaklaşımlardaki sebep, toplumun yapısından kaynaklanmaktadır. Bakıldığı zaman toplumsal yapı içinde sosyal, kültürel ve siyasal hayatın birbiriyle bağlantılı olduğu ve birindeki değişiminin diğerini de tetiklediği görülmektedir.

Toplumsal yapının, kültürel ve siyasal yapıyı belirlemesi iki temel sürece dayanır. Birinci süreç tarihsel süreçtir. İnsanoğlu birarada yaşamaya başladıktan sonra birbiriyle ilişkiye girmiş ve bu ilişkinin yarattığı etkileşim sonunda anlamlar, değerler, kurallar (kültürel yapı) ve yönetim biçimleri (siyasal yapı) ortaya çıkmıştır. İnsanoğlunun kültürü ve yönetim biçimleri, gene insanoğlunun birarada yaşamasının ürünüdür. Tarihsel süreç içinde, kültürel yapı ile siyasal yapının, doğada insandan önce var olduğu düşünülemez. Toplumsal yapının, kültürel ve siyasal yapıları belirlemesinin ikinci süreci, insanoğlunun ilişkileri ve etkileşimi sonunda, kültürel yapı ile siyasal yapı ortaya çıktıktan sonra görülür. Gerek yapısal-fonksiyonel yaklaşım gerekse çatışma yaklaşımı, değerleri anlamları ve kuralları, (kültürel yapıyı) toplumsal yapının belirlediğini savunur. (Kongar 2014: 56)

Bu sebeple kültür değişmelerinde değişen ve değişmeyen unsurların nedenleriyle birlikte anlaşılabilmesi için toplumsal yapının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

İster toplumsal değişim olsun isterse kültürel değişim, her iki kavram için de öncelikle üzerinde durulması gereken nokta değişimin kendisi olmuştur. Değişimin ne ve nasıl olduğu, yönü, hızı gibi sorular alan araştırmacılarının özellikle üzerinde

durduğu sorular olmuştur. Özellikle değişimin hızı son dönemin ilgi çekici konusudur. Hızın her geçen gün arttığı günümüz dünyasında değişimin hızı ve bu hıza yetişme veya yetişememe durumlarında yaşanan sorunlar ayrıntılı inceleme konusu olduğu görülmektedir.

Araştırmalarda başlıca iki yol izlenmiştir; sınıileşmenin yol açtığı toplumsal yapı ve kültürdeki değişimlerle ilgili toplumbilimsel araştırma ve çalışmalar ile geçiş döneminde ortaya çıkan yapısal uyumsuzluklar; bireylerin hızlı toplumsal değişime uyumlanmaları sorunu üzerinde yapılan psikolojik çalışmalar. Bu sorunlar, gerek ailede, toplumsal tabakalanmada, dinsel ve moral düşüncelerde, hukukta, vb. görülen değişimler açısından; gerekse tutumlar, bireylerin toplumsal değişime karşı tepkileri, eğitimdeki etkileri ve sonuçları, suçlarda, akıl sağlığı sorunlarındaki etkileri açısından Batılı sanayi toplumlarında da çeşitli incelemelere konu olmuşlardır. Diğer yandan, değişimin hızlı fakat sürekli olduğu toplumlarla, kesintili, ama devrim niteliğinde değişiklikler geçiren toplumlar arasındaki farklılıklar üzerinde yapılan araştırmalar ise, görece olarak az sayıda olmuştur. (Bottomore 2015: 397).

Toplumun değişim kavramıyla olan münasebetine dikkat çeken ilk araştırmacılardan birisi olan ve sosyolojinin kurucularından gösterilen Auguste Comte, sosyolojiyi statik sosyoloji (*sociologie statique*) ve dinamik sosyoloji (*sociologie dynamique*) olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Statik sosyoloji, kendi deyimi ile düzeni inceleyecektir. Başka bir deyişle toplumların varolmalarını sağlayan, toplumlara işlemelerine ve kendilerini sürdürmelerine izin veren toplum üyelerinin kendi aralarında sağladığı uzlaşma biçimini konu alacaktır. Statik sosyoloji, bir bakıma günümüz sosyolojisinin kurumları, örgütlenme biçimlerini konu alan kollarını kapsayacaktır. Öte yandan ise dinamik sosyoloji, araştırma konusu olarak ilerlemeyi ele alacaktır. Başka deyişle toplumların insanlık tarihi boyunca geçirdikleri gelişme ve değişimleri kendisine konu alacaktır. (Sezer 2011: 306).

Bu açıklama konuya nasıl yaklaşıldığı hakkında bazı ipuçlarını vermektedir. Buna göre toplumun değişim içinde olan bir yönü vardır ve bu yönün çeşitli bakış açılarıyla incelenmesi gerekmektedir ve bu dinamik yapı kendi içinde çeşitli anlamlar barındırmaktadır. Daha sonraları diğer araştırmacılar da değişim olgusunu çeşitli yönleriyle ele alıp inceledikleri görülmektedir. Bütün bunların neticesinde günümüz dünyasında artık toplumların statik bir yapıya sahip olmadığı ve değişimin toplumsal bir gerçek olduğu alan araştırmacılarının büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilir olmuştur.

Değişime karşı bu türden ilgililerin artması çeşitli kuramları da beraberinde getirmiştir.

Auguste Comte, toplumsal dinamikle ilgili kuramında, toplumların insanın bilgilerinin gelişmesine bağlı olarak bir dizi önceden görülebilir aşamadan geçerek ilerlediği önermesini ortaya atarken; Herbert Spencer, nüfusun çoğalması ve yapısal farklılaşma temelinde, evrimci olan bir değişim kuramı geliştirmişti. Karl Marx da, en önemli toplumsal değişimlerin devrimci bir nitelik taşıdığını ve ekonomik sınıflar arasındaki üstünlük mücadelesinden kaynaklandığını ileri sürmekteydi. (Marshall 1999: 136).

Bu ilk çalışmalardan sonra kuramlar çeşitlenerek günümüze kadar gelmiş ve en genel hâliyle bütün insanlık tarihini kapsayandan, toplumu ve toplumun içindeki bir grubu değişimin birimi olarak ele alana doğru sıralanmıştır. İlk başlarda evrensel nitelikte kuramlar oluşturulmaya çalışılsa da bunların bazı noktalarda geçerliliklerini kaybetmesiyle yakın dönemde daha küçük ölçekli kuramların ortaya konulmaya çalışıldığı görülmektedir.² Günümüzün toplumsal değişim kuramları küreselleşen toplum yapısından, bireye kadar geniş ölçekli incelemeler de bulunmaktadır.³

Gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılan ülkeler de değişim daha çeşitli olduğundan yapılan çalışmalarda bu ülkelerde yaşanan değişimin üzerinde ayrıca durulduğu anlaşılmaktadır. Bu toplumlardaki değişimlerle ilgili çalışmalarda, ideal olan ve ideal olana ulaşma çabası içindeyken toplumsal hayatta yaşanan değişimleri inceleme tarzında yaklaşımlar vardır. Bu noktada üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan bu ülkelerdeki değişimi açıklamada yukarda bahsetmiş olduğumuz genel teoriler ortaya çıkarılmaya çalışılsa da bu durum uygulama kısmında pek mümkün olmamış ve bu yaklaşım tarzı zamanla terk edilmiştir. Her toplumun kendi yapısını yansıtan iç dinamikler, böylesi bir yaklaşımı uygulama kısmında pek mümkün kılmamaktadır.

Sanayileşmiş ülkelerle kurulan ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkiler, bu ülkelerde değişimin tetikleyicisi olarak görülüp çalışmaların daha çok bu kısımlara odaklandığı anlaşılmaktadır. Bugün başlardaki bakış açısı olan gelişmekte olan toplumların sanayileşmiş toplumların düzeyine ulaşma çabası içerisinde doğrusal bir

² Toplumsal değişmeyi açıklayan kuramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kongar 2014: 63-221.

³ Toplumsal değişim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Marshall 1999: 136-138.

değişim çizgisi izlediği düşüncesi bir yanılgı olarak ele alınıp evrensel toeriler yerine toplumlara özgü yaklaşımların oluşturulması gerektiği fikri ağır basmaktadır. Bunun yanında yaşanan değişimleri anlama çabasında şu temel sorular belirleyici olabilir: “1. *Toplumsal değişim nerede oluşmaktadır? Önce içsel veya dışsal değişim; yani belirli bir toplumun içinde ya da dışında oluşan değişim diye bir ayrım yapabiliriz.* 2. *Büyük çapta değişimlerin oluşabileceği başlıca koşullar nelerdir?* 3. *Değişimin hızı nedir?* 4. *Toplumsal değişim ne ölçüde rastlantısal, ne ölçüde nedensel ya da ne ölçüde amaçlı bir değişimdir?*” gibi sorulara verilecek cevaplar değişimi anlamlandırmanın yolunu açacaktır.⁴ Biz de çalışmamızın inceleme kısmında bu sorunların cevaplarını da arayacağız.

Yurtdışında yukarıdan beri belirtilen bakış açılarına göre çalışmalar yapılırken, bu konu yurtiçindeki araştırmacıların da dikkatini çekmiş, çeşitli tercümeler ve yurtiçi uygulamalarıyla değişimin boyutları ve neticeleri hakkında fikir sahibi olunmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmalarda öncelikli amaçların içinde, yaşanan değişim serüveninde varılan noktayı olumlu ve olumsuz yönleriyle görüp bundan sonraki süreçte değişimi kontrol altında tutmanın yollarını oluşturma vardır. Bu ve benzeri amaçlarla bazı çalışmalar yapılmıştır.⁵

Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türk aydınlarının bu alanda öncelikli olarak cevabını aradığı iki soru vardır ki bu da *neyi alalım?* ve *neyi atalım?* şeklindedir. Aslında bu soruların ortaya çıkmasında Ziya Gökalp’in çalışmaları etkili olmuştur. Gökalp’in, yeni devletin yönünü Batıya döndüğü bir dönemde, ortaya attığı kültür ve medeniyet tartışması kendi döneminde oldukça popüler olduğu gibi kendisinden sonraki yıllarda da önemini koruyan konuların başında geldiği görülmektedir. Durkheim sosyolojisini benimseyen Ziya Gökalp’in, yukarıdaki iki soruya getirdiği cevaplarla oluşturduğu kavramsal yapıyı, aslında değerler algısının ön plana çıkarılıp değişimin kontrol altına alınma çabası olarak okumak da mümkündür. Gökalp’in özellikle *hars* kavramına yüklediği özel anlamla, batılılaşma çabası içinde takınılması gereken tavrı göstermeye çalıştığını söylemek mümkündür. Daha sonra özellikle

⁴ Gelişmekte olan ülkelerdeki değişim ve değişim tipleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bottomore 2015: 403-413.

⁵ Türkiye’de kültür değişmelerini değerlendiren çalışmalar için bk. Cem 2017; Çıkla 2004; Gökalp 2018; Güvenç 2016; Kongar 2014, Özakpınar 2015; Türkdogan 2007; Turhan 2016 vd..

Mümtaz Turhan, Erol Güngör ve Osman Turan gibi Türkiye’deki kültürel değişim hakkındaki çalışmaların öncülüğünü yapmış olan isimler, Gökalp’in bıraktığı noktadan kendi bakış açılarını da ekleyerek bu alanda belli bir çizginin oluşmasını sağlamışlar ve Türkiye’nin batılılaşma meselesini yorumlamışlardır.

Bu araştırmacılarından Mümtaz Turhan, sosyal psikolog unvanıyla kültür değişmelerinin Türkiye’de bilim temeline oturtma çabasında olan ilk isimlerdendir. Onun *Kültür Değişmeleri* adlı çalışması, konuya psikolojik yaklaşımı esas almaktadır. Turhan, kültürdeki değişimlerin incelenmesinin dönemi için nispeten yeni olduğunu belirtirken değişimin toplum ve birey üzerindeki psikolojik etkisi üzerinde durarak aslında değişim sadece maddi olanla sınırlı olmadığını göstermeğe çalışmaktadır. Çalışmasında kültürel değişimi etraflıca açıkladıktan sonra, Osmanlının son döneminden başlayarak Cumhuriyetli yıllara gelmekte ve bu süre zarfında yaşanan değişimleri çeşitli yönleriyle açıklamaya çalışmaktadır. Daha sonra bir köy özelinde de değişimin etraflıca incelemesini yapmaktadır. Özellikle tarihi bilgilerden de yararlanarak olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini göstermeye çalışmış ve onun bu çabası alan için kavramsal bir çerçeve oluşturmaktır.⁶

Bu alanda örnekler veren ve değişme sürecinde ortaya atılan sorulara alternatif cevaplar arayan kişilerden biri olan Erol Güngör, *Kültürel Değişim ve Milliyetçilik* adlı çalışmasıyla yaşanan değişimin karşısına milliyetçilik olgusunu çıkartmıştır. Ona göre, Türklerin güçlü ve köklü bir milli kültürü vardır ve bunu kuvvetlendirici yaklaşımlara odaklanılması gerekmektedir. Hâl böyle olunca çalışmasında örf ve adetlerden, milli tarihe kadar çeşitli konulara yer vermekte ve şimdiye kadar dışarıdan alınanların milli kültür üzerinde oluşturduğu etkileri göstermeye çalışmaktadır.⁷

Konuya tarihçi gözüyle yaklaşan Osman Turan ise kültür, medeniyet ve İslamiyet kavramlarını birlikte tartışarak alan içinde bir yol belirlemeye çalışmıştır. O, kültür ve medeniyet kavramlarını sosyal bir gerçek olarak ele alıp tarih yorumlamalarını ona göre yapmaktadır. Onun bakış açısında din çok özel bir yerdedir ve Türk kültürü yönünü Batıya döndüğü yeni sürecinde, kendisine İslamiyetle harman edilmiş bir yol belirlemelidir. Bireylerin ve toplumların büyük değişimlerde yaşadığı

⁶ Mümtaz Turhan’ın çalışması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Turhan 2016.

⁷ Erol Güngör’ün çalışması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Güngör 2011.

manevi sıkıntılarının dini eksiklikten kaynaklandığının üzerinde durmaktadır. Türk kültürü, Avrupa medeniyetle bir araya gelirken medeniyetin İslamla uzlaştırılmasının bu serüvende başarılı olmanın anahtarı olduğunun vurgusunu yapmaktadır.⁸

Türkiye’de kültürel değişim başlığı altında yaptığı çalışmayla üzerinde durulması gereken bir diğer isim ise Bozkurt Güvenç olmuştur. Güvenç, *Sosyal Kültürel Değişme* adlı çalışmasıyla konuya sistematik bir şekilde yaklaşmaya çalışarak değişimi oluşturan ortamı ve şartları açıkladıktan sonra, bu alandaki yaklaşımlardan ve ortaya çıkan sorunlardan bahsetmektedir. Daha sonra değişimin ne olduğu, nerede, ne zaman, ne kadar, ne biçimde ve neden olduğu gibi sorulara çeşitli formüller ve şemalarla açıklayarak değişimin ardındaki sistematigi göstermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.⁹

Bu çalışmaların dışında Ahmad (2012), Cem (2007), Çıkla (2014), Fidan (2017), Kongar (2014), Özakpınar (2003), Türkdogan (2007), Zürcher (2000), vb. çalışmalar da Türkiye’deki modernleşme ve kültür değişimleri meselelerine eğilmektedir.

Yukarıdaki çalışmalar ve yaklaşımlarla değişim çeşitli yönleriyle incelenmeye çalışılmış ve ilk dönem çalışmalarından sonra konu çeşitli yönleriyle ele alınarak günümüze kadar gelinmiştir. Kültür değişimleri üzerine yapılan çalışmalarla belirli bir terminoloji de ortaya çıkmıştır. Bu terminolojiye geçmeden önce en temelde yer alan “kültür” kavramı üzerinde de kısaca durmak yerinde olacaktır.

Araştırmacıların bakış açılarındaki farklılıklara göre bu kavramın çeşitli anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Başlarda kültür kavramı ile özellikle güzel sanatlar ve bilimler kastedilirken yani kavram, toplum içinde daha çok üst zümre olarak tarif edilen kesime yakın tutulurken zamanla geniş halk kitlesine – halk tıbbı, halk mimarisi, halk müziği vb- doğru kullanım alanını genişlettiği anlaşılmaktadır. Günümüzde ise insanoğlunun ortaya koyduğu maddi –ev, araç-gereç, giyip, yeme-içme vb- ve manevi –inançlar, ilişkiler, faaliyetler vb.- her şeyi kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.¹⁰ Bu anlam çeşitliliği içinde kültür, farklı

⁸ Osman Turan’ın çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Turan 2017; Turan 2018.

⁹ Bozkurt Güvenç’in çalışması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Güvenç 2016.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Burke 2008.

sözlüklerde ve günlük kullanımda birçok anlama gelecek şekilde tanımlanıp kullanılsa da bu çalışmada kullanılan anlamıyla kültürü “*tabiata ilave edilen her şey. Bir toplumun kendi işleyiş kurallarına göre belli bir özellik ve farklılık kazanması. Unesco bu manada kültürü “tarih şuuru” olarak tanımlıyor. Bir toplumun meydana getirdiği maddi-manevi değerler ve hayat tarzı. T. Eliot’a göre, bir toplumun inançlarının hayata geçirilmiş şekli.*” (Bolay 2013: 221) şeklinde açıklamak şimdilik yeterli olacaktır.

Toplum için böylesine hayati bir noktada yer alan kültürün, ortaya çıkışı, yaşaması, varlığını devam ettirmesi ve en nihayetinde gelişen şartlar karşısında değişime uğraması veya yerini bir başkasına bırakması, birtakım süreçlerle gerçekleşmektedir. Bu süreçleri çoğu araştırmacı, *kültürlenme, kültürleşme, kültürel yayılma, kültür şoku, kültürel gecikme, kültürel özümseme, kültürel bütünleşme, zorla kültürlenme*¹¹ vb. başlıkları altında ele almaktadır.

Bütün bu sürecin başlangıcında yenilik vardır ve onu diğerleri izlemektedir:

Değişim mekanizmalarının yenilik ve icatlar, yayılma (diffusion), kültürel kayıp ve kültür benzeşmesi (acculturation) oluşturur. Yenilik bir toplumdan birisinin çıkıp yeni bir şey keşfetmesi ve toplumun diğer üyelerinin de bunu kabul etmesiyle meydana gelir. Yayılma (diffusion), bir başka gruptan bir şeyin alınması ve kültürel kayıpta mevcut bir uygulama ya da niteliğin yerine yeni alınan getirilerek ya da getirilmeden terk edilmesidir. Kültür benzeşmesi, yoğun ve yüz yüze etkileşimler yoluyla sömürgecilik adı altında gerçekleşir.”(Haviland 2002: 469).

Anlaşıldığı üzere bir değişimin en genel hatlarıyla ortaya çıkma süreci yenilik ile başlamakta, bu yeniliğin yayılması ile toplumlar veya gruplar arası geçiş sağlamaktadır. Bunun neticesinde toplumsal kabullenme, kültürel kayıp, kültür benzeşmesi gibi olaylar gerçekleşmektedir. Bu sebeple değişimi görebilmek için bu aşamaları takip etmek de gerekmektedir.

Yeniliğin toplum hayatına girmesindeki ilk aşamalardan biri *kültürel yayılma* ve *kültür ictibas* olarak adlandırılan süreçlerdir. Bu süreçler herhangi bir kültür merkezinden maddi ve manevi kültürel bir öğenin çevreye, başka bir kültüre geçmesi,

¹¹ Bu kavramlar hakkında ayrıntılı bilgi hemen her kültür kavramını açıklayan giriş kitabında bulunabilir. Burada yararlanılan kaynak için bk. Çınar 2011: 245-258.

alıntılama yapma şeklinde gerçekleşmektedir. Günümüzde Batı toplumundan gelen giyinme, yemek, yaşayış tarzı gibi birçok unsur kültürel yayılmaya örnektir. Değişimin öncelikli tetikleyicilerinden olan yenilik, toplum içinde gerçekleşebilir yani bir buluşla topluma yeni bir unsur katılıp bu da değişimi beraberinde getirebilir. Bunun dışında yeniliğin başka bir toplumdan da alınıp toplumsal hayatın içine yerleştirildiği ve buna bağlı olarak değişim yaşandığı da görülmektedir. Bu şekilde bir unsur başka toplumdan alındığında yukarıda bahsetmiş olduğumuz *yayılma (diffusion)* gerçekleşmiş olmaktadır. Bu kısımda yeniliği topluma getiren kişi onu keşfeden kişi değildir. Kültürel yayılma gerçekleştirilirken bunun ortaya çıkmasını sağlayan bir kişi veya bir topluluk vardır. Ancak günümüz dünyasında bu işi araçlar üstlenerek topluma dış dünyadan yeniliği getirme rolünü televizyon, radyo, internet gibi unsurlar almıştır. İster çeşitli şekillerde temaslar kurulup dışardan alınarak, isterse de toplumun kendi içindeki üretimiyle ortaya çıkan yeni bir unsur, toplumsal yaşama karıştığında yanında getirdiklerinin dışında topluma uygun yeni anlamlar yüklenerek varlığını sürdürmekte ve bu da değişim sürecini başlatmaktadır.

Bu alandaki araştırmacılar günümüz toplumlarının kültürlerinin %90'ının yayılma sonucu oluştuğunu belirtmektedirler. “*Üzerinde uyuduğumuz yatak, Orta Doğu’da icat edilmiş, Kuzey Avrupa’da değişikliğe uğradıktan sonra Dünya’ya yayılmıştır. Yataklar üzerinde serilen pamuklu çarşaflar Hindistan’dan: ketenler Orta Doğu’dan: ipek olanlar ise Çin’den gelmiştir.*” (Tezcan 2008: 205). Bir ürünün ortaya çıkmasında toplumlar arasında böylesi bir etkileşim varken değişimi tek bir noktadan görüp anlamaya çalışmak neredeyse anlamsızdır.

Bireylerin yeni bir kültürle karşılaştığında ona uyum sağlaması bazı durumlarda pek kolay olamamakta bu durum birey üzerinde birtakım olumsuz tepkilere sebep olmaktadır ki bu duruma ise *kültürel şok* denilmektedir. Alışmış olduğu ortamın dışına çıkan birey birçok yönüyle yabancı olduğu bir kültür merkezine girdiğinde şaşkınlık, gerginlik, hayal kırıklığı gibi birçok tepki verebilir. Çoğu zaman bu durum geçici olmakta belli bir süre sonra yeni ortama da alışma gerçekleşmektedir. Kültürel değişim gerçekleşirken kişinin veya toplumun her yönüyle aynı değişim seviyesine ulaşamaması durumuna ise *kültürel gecikme* denilmektedir. Maddi kültürde hızlı değişimler yaşanırken manevi kültürün bu hıza ayak uydurmaması bu durumu

ortaya çıkaran en önemli nedendir. Kültürel şokta olduğu gibi bu süreçte de birey veya toplum içine düştüğü uyumsuz durumdan olumsuz bir şekilde etkilenebilmektedir.

Değişim sürecinin önemli noktalarından bir diğeri olan *kültürlenme* ise kişinin doğumundan ölümüne kadar içinde bulunduğu kültürel ortamdan etkilenme sürecidir. Bu durum kişinin doğduğu kültürün içinde gerçekleşebileceği gibi farklı bir kültürü tanınmasıyla da gerçekleşebilir. Bir bireyin veya grubun yepyeni bir kültürel ortama girmesi -köyden kente göç gibi- sonucu buradaki yepyeni kültürel unsurlarla şimdiye kadar benimsediği ve yanında getirdiği kültürünü harmanlamasıyla kültürlenmenin ortaya çıkması sağlanmış olacaktır. Bu kavramın sosyal bilimciler tarafından sosyalizasyon veya toplumsallaşma kavramlarıyla birlikte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bir diğer kavram olan *kültürleşme* ise, başka kültürden unsurlar alınmasıdır ve karşılıklılık söz konusudur. Bu süreç sonunda iki kültürde de birtakım değişimler yaşanacaktır. Yaşanan değişimin sonucunda çoğu zaman değişen öğelerin kökeni unutulur ve öğe girdiği kültürün malı hâline gelir.

Şimdiye kadar ele alınan süreçlerde genel olarak gönüllülük daha hâkim olan unsurdur. Ancak gönüllüğün hâkim olmadığı zorla kültürlenme denilen süreçler de yaşanmaktadır. *Zorla kültürlenme*, hâkim kültürün hiçbir tepkiye aldırış etmeksizin zorla diğerlerini kendi kültürüne benzetmesi sürecidir. Aslında özellikle günümüz dünyasında çeşitlenen yol ve yöntemlerle her türlü değişimde baskın kültürün kendi kültürünü benimsetme yoluna gittiği ve bu noktada toplum bazen farkına varmasa da aslında temelde değişmesi yönünde bir baskının var olduğunu söylemek mümkündür. Kendisine güçlü bir yapı oluşturmuş olan toplumların daha zayıf olarak gördüğü toplumları etkileyerek kendi kültürlerini onlara benimsetme süreci ise *kültürel özümseme (assimilation)* olarak adlandırılmaktadır. Kültürel asimilasyon tarihin en eski dönemlerine kadar götürülmektedir. Bu durum etki altındaki kültürlerin yok olma eşine gelmesine sebep olmaktadır. Egemen kültürlerin diğer kültürleri ya da yerel çeşitliliği etkisi altına almasıyla çokkültürcülük politikası uyguladığı durumlarda ise *kültürel bütünleşme (integration)* oluşmaktadır. Bu süreçte etkiye açık olan kültür egemen kültürle uyumlu hâle gelip adete onun bir alt-kültürü durumuna geçmektedir.

Bütün bu süreçlerle değişim toplum içinde başlamış olacaktır. Değişimle gelen herhangi bir yeniliğin toplum tarafından hemen kabul edilmesini beklemek pek doğru

değildir. Alan araştırmacıları yaşanan değişimleri toplumun denge konumunu bulmaya çalışmasıyla açıklamaktadır. Denge konumu sağlandığı sürece toplum kendini olabildiğince yeni olana kapalı tutma eğilimi göstermektedir. Buna göre toplumun ihtiyacı karşısında bu ihtiyacı karşılayacak bir cevap üretilir ve bu üretim *kültürel cevaplar*¹² meydana getirir. Bu noktada yeni ihtiyaç, yeni bir kültürel cevap demektir ki bu da ihtiyaçlar doğrultusunda kültürün buna karşılık verebilmesi yani ihtiyaçla kültürel cevap arasında bir dengenin olması gerekliliğini göstermektedir. Dışarıdan alınan unsurun hangi ihtiyacı giderdiği, o ihtiyacı giderme noktasında eski kültürel cevabın yeterli olup olmadı yeniliğin kabulü veya reddi açısından önem arz etmektedir. Bu genel denge teorisini ilerleyen kısmında da değinileceği üzere kültürel gecikmeyle birlikte ele alan araştırmacılar da vardır.

Gelen yeni bir unsurun toplum tarafından kabulü noktasında *seçici ayıklama* başlamaktadır. Toplum hayatına katılan yeni unsur, aynı işlevi gören mevcut unsurla bir mücadeleye girmek zorunda kalmaktadır. Bu mücadelenin galibini belirlemede toplumun tavrı önemlidir. Eğer toplum daha koruyucu bir bakış açısına sahipse yeniyi kabul noktasında direnecek, kendi ihtiyacını gidermeye çalışırken mevcut olanı koruma eğilimi gösterecek, en kötü ihtimalle mevcudu güncelleme yoluna gidecektir. Mutlaka yeni olanı alacaksa kendisi için en gerekli olanı alacak yani seçici ayıklama yoluna gidecektir. Bu türden hassasiyeti çok fazla önemsemeyen toplumlarda ise yeni eskinin yerini daha hızlı bir şekilde alacaktır. Bütün bunun sonunda, yeni baskın çıktığında *toplumsal kabullenme* süreci başlayacak ve eski öge her geçen gün unutulmaya yüz tutacaktır. Kabullenmelerin öncelikli olarak maddi kültür öğelerinde gerçekleştiği ve buradaki değişimin hızına manevi kültürün yetişmekte zaman zaman zorlandığı anlaşılmaktadır. Böylesi uyumsuzluk durumlarda ise *kültürel gecikme* denilen kavram ortaya çıkmaktadır.

Kültürel gecikmenin bu alanda yapılan çalışmalarda araştırmacılar tarafından üzerinde ayrıca durulan bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

Ogburn'un kültürel gecikme varsayımı, hızla değişen teknolojik ilerleme ile aile, siyaset ve öteki müesseselerle geleneksel inanç ve değerler sistemindeki (dini, ahlaki vb.) yavaş gerçekleşen değişim arasındaki uyumsuzluğu ifade eder. Kültürel gecikme teorisi genel denge

¹² Kültürel cevabın oluşması ve türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çobanoğlu 2010:241-259.

teorisinin özel bir biçiminden başka bir şey değildir.... Bu görüşe göre, toplumlar dengeleşim mekanizmaları olarak işlerler. Toplumun bir bölümünde dengeyi bozan değişimler, bu dengeyi yeniden sağlayacak telafi edici değişimler doğurma eğilimindedirler. Fakat bu durumdan yeni denge durumu eskisinden farklıdır ve iki denge durumu arasında bir gecikme vardır. İşte kültürel gecikme budur. (Türkdoğan 2007: 108).

Birey, değişimi yaşarken kültürel gecikmeye maruz kaldığında bir takım sosyolojik ve psikolojik sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu durum özellikle maddi ile manevi değişim arasında gözlemlenmektedir. Bu sebeple değişimde denge meselesi önemli bir husustur. Değişimde denge yitirildiğinde ortaya çıkan durumların incelenmesi kültür değişimlerinin bir diğer yönünü oluşturmaktadır.

Bütün bu süreçlerin sonucunda kültürel değişim söz konusu olmaktadır. Bu noktada kültürel değişimi en genel hâliyle “*herhangi bir toplumun sahip olduğu kültür tipinin başka bir tipe dönüşmesi sürecidir.*” (Tezcan 2008: 200) şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu değişim, toplumun tamamını veya önemli bir bölümünü etkileyen, toplumun kültürel yapısını geçicilikten ziyade sürekli ve köklü bir şekilde değişime sürükleyen ve gözlenebilen bir yapıya sahip olmalıdır.

Kültürel değişim süreci genellikle yukarıda anlatılan süreçlerden geçerek gerçekleşirken değişimin oluşmasında farklı biçimlerin söz konusu olduğu da görülmektedir. Bu konuda *Serbest Kültür Değişimleri*, *Mecburi*, *Empoze* veya *Zorlanmış Kültür Değişimleri* ve *Güdümlü* veya *Planlı Kültürel Değişimler* başlıklarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Bunlardan *serbest kültür değişimlerinden* kasıt, toplumsal bir grubun başka bir kültüre sahip grupla karşılaşması ve bu karşılaşmanın beraberinde kurulan ilişki ile kendi kültürünün veya kültürünün bir parçasının herhangi bir baskı olmadan değişmesidir. *Mecburi*, *empoze* veya *zorlanmış* gibi adlarla adlandırılan kültür değişimlerinde ise yabancı kültürle karşılaşıldığında değişiminin baskı sonucu –savaş, asimilasyon vb.-yapılması söz konusudur. Burada baskın grubun diğer gruba çeşitli amaçlar ve yöntemlerle yeri geldiğinde güç kullanıp yasaklayıcı yaklaşımlarda bulunarak kendi kültürünü kabul ettirmesi vardır. *Güdümlü* ya da *planlı kültürel*

değişim ise daha çok kalkınma programlarında kullanılmaktadır. Bu yöntemle belirli düzeye ulaşmak için oluşturulan plan dâhilinde kültürde değişime gidilmektedir.¹³

Kültürel değişim için yapılan incelemelerde bunların dışında çeşitli terimlerin kullanıldığı da görülmektedir.

Sosyal/kültürel değişme süreciyle ilgili evrensel bir kavram varsa ya da gerekliyse onun “sosyal/kültürel sistem” kavramı olduğu ileri sürülebilir. Bu kavram sosyologların kullandığı toplum ile, antropologların beğendiği kültürü ve sistematikçilerin önerdiği sistem kavramını içermektedir. “Sosyal/kültürel sistem” kavramı, öte yandan, toplum ya da kültür olgularını oluşturan daha alt düzeydeki kurum ve öğelerle toplum ve kültürlerden oluşan ve uygarlık adı verilen daha üst sistemler arasında ortalama bir yer tutmakta; bir birim niteliği taşımaktadır. Gerçekten de toplum ve kültür gibi yan türleri, kurum ve uygarlık gibi alt ve üst katları olan bu kavram sosyal/kültürel değişimin temel ölçüsü ya da ölçü birimi olarak kullanılagelmıştır. (Güvenç 2016: 30-31)

Sosyal/kültürel sistem kavramı görüldüğü üzere birçok farklı anlamı ve farklı disiplini bünyesinde barındırmaktadır. Sadece bu kavram bile toplumu anlama hususunda nasıl bir bakış açısının geliştirilmesi gerektiğinin ip uçlarını vermektedir. En başta ortada bir sistem vardır ve bu sistemin işleyişini görebilmek için neden-sonuç ilişkilerinin kurulması gerekmektedir. Bu ilişkilerle toplum ve kültür kavramlarının boyutları da görülebilecektir.

Sosyal/kültürel sistem içerisinde bu sistemin oluşumu ve değişiminde aktif rol oynayan insanın sosyolojik açıdan toplum içine karışmış hâline *aktör* denilmektedir. Buna göre insan artık toplum tarafından kendine biçilen rolü oynayarak aktör konumuna geçmiştir. Aktörlerin bir araya gelmesiyle ortaya *toplumsal yapı* veya *toplumsal sistem* kavramı ortaya çıkmaktadır. Toplumsal hayata dâhil olan aktörün kontrolünü ise *toplumsal kurum* veya *kurumsal kalıp* denilen oluşumlar sağlamaktadır. Bütün bunların birleşimi ise *toplumsal yapıyı* ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal yapı içerisinde üretim ve mülkiyet ilişkilerine göre *alt yapı* kavramı sınıfları, *üst yapı* kavramı ise toplumsal bilinci ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Toplumsal yapının yanında bir de *kültürel yapı* vardır ki, bunu toplum fertlerinin ortak değerleri oluşturmaktadır. İlişkiler sonunda meydana getirilmiş olan anlamlar, değerler, kurallar

¹³ Bu değişim şekilleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tezcan 2008; Turhan 2016.

vb. bu kavramın altını doldurmaktadır. Genel değerlerin içinde yer alırken ondan kısmen ayrılıp kendi özerkliğini kuran ve alt grup olarak adlandırılan gruplara ait alt kültür kavramı burada ön plana çıkmaktadır. *Alt kültür*, daha geniş olan kültürden birtakım değerleri ödünçler alarak -bunlar genellikle çarptırarak kullanılsa da- kendi kültürünün oluşturulma sürecidir. Toplumsal yapı ile kültürel yapının birlikteliği ise *sosyo-kültürel yapıyı* ortaya çıkarmaktadır¹⁴.

Bu yapı içinde kültür, araştırmacılar tarafında çeşitli parçalara ayrılmaktadır. Topluma yayılmış bir *hâkim kültür*den bahsedilse de hâkim kültürün tam anlamıyla bir bütünlük oluşturduğunu söylemek güçtür. Bu noktada *alt kültür*ün yanında *yan kültür*, *karşıt kültür* gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır. Toplum içindeki bazı gruplar her ne kadar egemen kültürü büyük oranda benimsemiş olsalar da bazı ayırt edici düşünme, duyma ve faaliyet şekilleriyle geniş kesimden ayrıldıklarında yan kültür, hâkim kültürle ilişkileri en aza indirip zıt çizgiler belirmeye başlayan gruplar da ise karşıt kültür oluşmaktadır.¹⁵ Bu kültürler ile geniş kültür arasındaki münasebet değişim noktasında karşılıklı etkileşimi de beraberinde getirmekte böylece çoğulcu toplum yapısı, kültürel değişimleri yorumlamada dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisi olduğunu göstermektedir.

Bütün bu kavramların dışında kültürler için değişim özellikle 21. yy.da *modernleşme* ve *küreselleşme* kavramlarıyla birlikte kullanılmaktadır. Günümüz dünyasını şekillendirmede büyük bir rol oynayan bu iki kavram kültürün şekillenmesinde de son derece önemli olmuştur.

Bilindiği üzere küreselleşme yerküre üzerinde ekonomiden kültüre hemen her alanda uluslararası bir bütünleşme sürecidir. Kavram olarak daha eskilere dayansa da, ilk olarak 1960'larda küreselleşme (globalization) kavramı kullanılmış, 1980'den sonra bu kavramın kullanım yaygınlığı artmış, günümüzde hemen her yerde karşımıza çıkar hâle gelmiştir. Etkinlik alanı böylesine gelişince sosyalbilimlerin inceleme alanına da girmiş ve araştırmacılar bu konuda olumlu veya olumsuz çeşitli yaklaşımlarda bulunmuştur. Bu yaklaşımlardan öne çıkanları, küreselleşmeyi her alanda destekleyen ve buna uygun yeni bir dünya düzeninin oluşması gerektiğini

¹⁴ Bu kavramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kongar 2014: 32-35.

¹⁵ Bu kavramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Türkdoğan 2007: 111-115.

savunan aşırı küreselleşmeciler (*hyperglobalist*), bu grubun tam karşısında yer alarak küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşp günümüz dünyasında küreselleşmenin bir getirisi olarak yeni gibi sunulan birçok şeyin aslında yeni olmadığını iddia eden *kuşkucular* (*skeptical*) ve gelişen teknoloji ve değişen hayat koşullarıyla küreselleşmeyi günümüz toplumlarını ve dünya düzenini şekillendiren buna bağlı olarak hızlı siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlerin oluşmanı sağlayan güç olarak gören *dönüşümcüler* (*transformationalist*) şeklinde ayırmak mümkündür.¹⁶ İster olumlu isterse olumsuz bir gözle bakılsın küreselleşmenin dünyanın şekillenmesinde ve toplumsal düzenin belirlenmesinde dolayısıyla kültürel değişimde aktif bir rol oynadığı aşikârdır.

Küreselleşme olgusu kendini birçok alanda hissettirse de araştırmacılar tarafından genel olarak onun siyasal ve ekonomik yönüne daha çok vurgu yapma eğilimleri vardır. Ancak bu olgunun yapılacak bir okumayla toplumların kültürel hayatında da ne kadar etkili olduğu hemen kendini göstermektedir. Aslında gerek ekonomik gerek siyasi gerekse kültürel küreselleşme bütün boyutları bünyesinde barındıran yani hepsini birbiriyle etkileşim hâlinde tutan bir kavram olmuştur.

Bu kavram çok yönlü yaklaşımıyla kendi düzenini oluşturma eğilimindedir. “Küreselleşme, bir taraftan milli devletleri ve kültürleri eritip bir çatı altında hâkim güçlerin kültürlerini egemen kılmaya çalışırken, bir yandan da farklılıkları, etnisiteleri, çoğulculuğu, çok kültürlülüğü teşvik etmektedir.” (Bolay 2013: 222). Bütün bu yaklaşım tarzıyla yaygın olarak “tek tip bir dünya köyü” meydana getirme amacıyla olduğu vurgulanan küreselleşme, egemen güçlerin kültürel pazarlamayla toplumları kendi kültürlerinden uzaklaştırmaya başlamış ve yeni ihtiyaçlar hissettirip onların tüketime yönelmelerini sağlamaktadır. Bütün bunlar ister siyasi isterse ekonomik bir yaklaşım olsun kültürel değişimi de beraberinde getirmektedir. Böylesi yaşanan bir değişime ayak uydurmaya çalışan kişi toplumsal çözülme, kaygı, eşitsizlik, güvensizlik, risk gibi duygular yaşamakta dolayısıyla bunlar onun küreselleşmenin getirdiği değişim karşısında alacağı tavrı belirlemektedir. “Günümüz sosyologlarının üzerinde ittifak ettiği konulardan birisi, giderek artan fundamentalist

¹⁶ Küreselleşme kavramı, sonuçları ve bu kavrama yaklaşımlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bozkurt 2015:329-350.

hareketleri, küreselleşme sürecinin hızlandığı şeklindedir. Küreselleşmenin de etkisiyle, geleneksel bağlarından kopan insanlar, uyum sağlayamadıkları takdirde, tam tersine bir tutum benimseyerek, altın çağ arayışı umuduyla köklere (fundamentals) dönüşe yönelmektedir.”(Bozkurt 2015: 347). Bu tutum kültürel değişim kapsamındaki bazı dirençlerin nedenini de açıklar nitelikte olacaktır.

Kültürel değişimle ilişkili olup aynı zamanda küreselleşmeyle de dirsek temasında bulunan bir diğer kavram ise “modernite”dir. “*Modernite (modernlik)i genel olarak, bir medeniyetin, özel olarak Batı medeniyetinin kendi gelişmesi içinde en son ulaştığı hayat tarzı, Rönesans ve Aydınlanma dönemleriyle kazanılan kültürel değerlerin teknik ve bilimsel gelişmelerin, sosyal ilişkilerin benimsenmesidir.*” (Bolay 2013: 257) şeklinde tanımlamak mümkündür. Kelimenin eski Latince ‘hemen şimdi’ anlamına gelen “Modo” kelimesinden türediği bilinmektedir. Bu köken, modern kelimesinin günceli yakalamış ve şimdiki zamana ait bir anlam içerdiğini göstermektedir. Buna göre günümüz dünyasında popüler bir kullanıma sahip olan modern toplum veya modern insan, eski toplumla veya eski insan tipiyle bağıni en aza indirip çağı yakalamış olan anlamına gelmektedir. Doğal olarak bu süreç değişim kavramını ön plana çıkarmaktadır.

Çağı yakalamış olmak için çağın özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir ve bu noktada araştırmacılar kendi bakış açılarına göre teknolojik, kültürel, eğitimsel, kentsel vb. gelişmişlikleri öne sürmektedirler. Aynı zamanda modernleşme kelimesi gelişme kavramıyla birlikte kullanılarak bir yargı da belirtmektedir. Ancak bu yönde yapılacak tartışmalar bu çalışmanın kapsamının sınırlılığı nedeniyle inceleme kısmına geçildiğinde modernizm siyasal ve yargısal bakış açısından uzak tutulup modernitenin kültürel hayatta ortaya çıkardığı değişimin üzerinde durulacaktır.¹⁷

Kültürel modernleşme toplum hayatında şimdiye kadar süregelen kültürel değerlerdeki değişimi ifade etmektedir. Buna göre toplum kendi kültürünü yaşadığı dönemin popüler kültürüne yaklaştırma çabasına girmekte ve bu noktada değişim birtakım tepkilere sebep olmaktadır. Günümüz dünyasında genel olarak gücü elinde bulundurduğu düşünülen Batı, kendi kültürünü dış dünyaya pazarlamakta ve buna

¹⁷ Modernizm kavramı, bu kavram etrafında ortaya çıkarılan modeller ve tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kongar 2014: 225-273.

bağlı olarak modern kavramıyla kendi kültürünü yan yana sunmaktadır. Hâl böyle olunca toplumların kendi kültüründen uzaklaşıp modernleşme başlığı altında, kendi içinde farklı dinamiklere sahip başka bir kültüre yaklaşması gerekmekte ve bunu takip eden değişim süreci birtakım toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple kültürel değişim çalışmalarında modernleşme kavramı çeşitli yönleriyle üzerinde durulması gereken bir kavram olmaktadır.

Kendisini modernleşmiş olarak gösterip diğerlerine de ulaşılan bu noktayı nihai bir hedef olarak sunan toplumlarla bir şekilde temasa geçilmesi, bu süreç içerisinde yer alan toplum için -fertler buna her ne kadar karşı durmaya çalışsa da- değişimin başlaması anlamına gelmektedir. Bu süreç içerisinde yer alan toplum, etkilenme derecesine, bakış açısı ve yapısal çeşitliliklere göre farklılaşabilmektedir.

Modernleşmenin nasıl gerçekleştiği sorusu birçok farklı yanıt bulmuştur.

Lerner, modernleşmenin temelinde kentleşmenin yattığı fikrinden hareket eder. Lerner'e göre, bir toplumdaki gönüllü kentleşme oranı yüzde yirmi beşi geçtiği zaman artık modern üretim gerekliliği ortaya çıkar. Böylece modernleşme başlamış olur. Bunu okuryazarlık oranındaki artış izler. Okuryazar oranındaki artış, hem endüstrileşmenin bir sonucu, hem de onun gerçekleşmesi için gerekli bir koşuldur. Bunun ardından kitle haberleşme araçlarının etkisine girme başlar. Son aşama ise siyasal katılımdır. (Kongar 2014: 229).

Görüldüğü üzere yakın dönemin toplumsal yapısını ve yaşanan değişimleri görebilmek için kentleşme üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmak gerekmektedir. Kent ortamı bünyesinde bulundurdıklarıyla ciddi değişimleri ortaya çıkarma potansiyeline sahiptir. Burada modernleşme ve endüstrileşmenin, teknolojinin, farklı iletişim boyutlarının vb. unsurların birey ve toplum üzerindeki etkisini görmek mümkündür.

Modernleşme sürecine bakıldığında mekânsal değişimin net bir şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Modern toplum olarak lanse edilen toplumlarda nüfusun daha çok kentte yaşaması bu durumu ispatlar niteliktedir. Böylesi bir değişim birçok şeyin yanında kültürel yapıda ciddi değişikliklere gidileceğini göstermektedir.

Modernleşme birey merkezli ele alındığında bireyselliğin belirginleştiği görülür. Modern toplumlarda aile ilişkileri büyük bir çoğunlukla aile içinde geçerlidir. Modernleşmemiş toplumlarda ise aile, bireyin aile dışına çıktığında da denetimcisi ve

yaptırım uygulayıcısıdır. Modernleşme sürecinde bu denetim azalınca bireyin ve dolayısıyla toplumun yeni bir şekil alması kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla kişinin toplumsal denetimden uzaklaşması onu bireyselliğe yaklaştırmaktadır.

Modern olarak gösterilen toplumların bir diğer özelliği teknoloji kullanımını en üst düzeye çıkarmalarıdır. Bu durum karşısında teknolojiyle yeni yeni tanışan toplumlarda bu tanışma ve onu içselleştirme süreci yine kültürel hayatta birtakım değişimleri beraberinde getirecektir. Bu noktada teknolojiyle birlikte gelen kitle iletişim araçları da değişimde aktif rol alan unsurlardan olacaktır.

Modern toplumların haberleşme şekli olan kitle sisteminin kanalı yayındır. Dinleyici birbirine benzemeyen (heterojen) kişilerin meydana getirdiği kitlelerdir. Muhteva (içerik) betimleyici (tasvir edici) haberlerdir. Kaynak beceriye dayalı profesyonel nitelik taşır. Buna karşılık, geleneksel toplumların haberleşme şekli sözlü sistemdir. Bunun kanalı kişiseldir. Yüz yüze temas ile işler. Dinleyici birincil gruplardır. Muhteva düzenleyici kurallardan meydana gelir. Kaynak ise statüye dayalı bir hiyerarşik düzenin kademelerinden meydana gelir. (Kongar 2014: 230).

Böylesi iletişimsel değişimin yanında teknolojinin kullanımıyla yaşanacak olan tarımdan endüstriye geçiş, insan ve hayvan gücünden makinaya geçiş vb. durumlar da yine kültürel hayatı etkileyen unsurlardandır. Bunun yanında modernleşmenin etkilediği bir diğer alan yönetim şeklidir. Geleneksel toplumlarda otoriter yönetim anlayışını egemen olduğu, modernleşme sürecinde ise yönetimde geniş katılımcılığın öne çıktığı belirtilmektedir.

Modernleşmenin öne çıkardığı kavramlardan bir diğeri de eğitimidir. Bu kapsamda okullara ve bilime yapılan vurgunun geleneksel bilgiyi belirsizleştireceği ve bunun da değişimlere neden olacağı değerlendirilmiştir. Özellikle geleneksel kültürde söz konusu değişimlerin ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Bu değişimlerin olumlu yönlerinin dışında toplumca olumsuz karşılanan ve sonunda çatışmaları ortaya çıkaran durumlar oluşmaktadır. *“Modern yaşamdaki en önemli zorluklardan birisi ideallerin çatışmasıdır; toplumsallaşmaya karşı bireyselleşme; enternasyonalizme karşı ulusçuluk; etkili ve verimli bir hayata karşı sefahat; rasyonalizme karşı duygusalılık; mantığa karşı gelenek.”* (Boas 2017: 149). Bütün bu yer değiştirmeler toplumun büyük bir bölümünde huzursuzluğa sebep

olmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan en önemli çatışma alanlarından biri nesiller arasında yaşanmaktadır.¹⁸ Kültürel değerleri aktarım yoluyla alan yeni nesillerin, bu değerlerin büyük bir kısmını modernleşme başlığı altında reddetmesi sonucu ortaya çıkan çatışma hâli, yaşanan kültürel değişimde önemli verilere ulaşma ve toplumun bu yönünü anlamlandırma açısından yine önemli sonuçlar vermektedir.

Özetlemek gerekirse modernleşme toplumsal hayat içinde birçok alanı etkilemekte ve bunun sonucunda ciddi değişimler ortaya çıkmaktadır. Modernizmi günümüze yaklaştıkça ortaya çıkan postmodernizm ve popüler kültür gibi yaklaşımlar takip etmektedir. Bunların ortaya koyduğu bakış açılarıyla birlikte düşünüp bu bakış açılarının kültürel değişim üzerindeki etkisini görmeye çalışmak gerekmektedir. Yakın dönemin popüler kavramalarından biri olan postmodernizm kavramı etrafında oluşan anlayışlar bütünü, toplumsal yaşamı ve dolayısıyla kültürel hayatı etkilemekte, bu da kültürel değişim noktasında bu kavramaları göz ardı etmemek gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, çalışmamızın ilerleyen kısmında yapılacak olan inceleme bölümünde, bu başlık altında ele alınan kavramlar ve yaklaşımlar, inceleme yapılırken yararlanılacak hususlar olacaktır. Bunu yaparken burada genel hatlarıyla verilen kavramlar, ihtiyaç dahilinde daha ayrıntılı şekilde ele alınacaktır. Bütün bunlarla birlikte incelenen malzemedan de elde edilecek verilerle konu kapsamlı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2. Âşık Edebiyatı ve Kültürel Değişim ile İlişkili Çalışmalar

Âşık tarzı şiir geleneğine yönelik sistematik çalışmalar Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Rıza Tevfik gibi isimlerin 20. yy.ın başlarında “folklor” ilmini tanıtmasıyla başlamıştır. Bu yeni bilim dalı milli kültürü işaret edince, milli kültüre kaynaklık etmesi yönüyle âşık tarzı şiir geleneği öncelikli çalışma alanına girmiş ve cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu alanda yapılan çalışmalar çeşitlenip artarak günümüze kadar gelmiştir.

¹⁸ Bu konuda bk. Özdemir 2019.

Bu alandaki ilk araştırmacılarından olan Fuat Köprülü, halkbilimine odaklandıktan sonra, yaratıcısı belli olduğu için halk edebiyatından bağımsız olarak ele aldığı Âşık Edebiyatı'yla ilgili çalışmalarına 1900'lü yılların başlarında başlamıştır. Köprülü, gelenekle ilgili genel değerlendirmelerini yaptığı çalışmalarıyla geleneğin köken ve gelişim aşamalarını belirlemeye çalışmış, ardından gelenek temsilcilerinin antolojilerini oluşturma yoluna giderek alandaki yol açıcı çalışmalarını ortaya koymuştur. Özellikle 1929-1940 yılları arası yayımladığı *Gevheri*, *Erzurumlu Emrah*, *Âşık Ömer*, *Karacaoğlan* vb. çalışmalarıyla gelenek temsilcileri üzerinde dururken *Türk Saz Şairleri* adlı antoloji kitabıyla çalışmalarını bir araya getirmiştir. Yine alanın öncü araştırmacılarından Sadettin Nüzhet Ergun da antolojik ve monografik çalışmalarıyla bu alana katkıda bulunmuştur. Onun da *Pir Sultan Abdal*, *Âşık*, *Gedâî*, *Karacaoğlan* gibi çalışmaları alanın önemli çalışmalarındandır. Bu kişiler dışında Ahmet Talat Onay, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, İhsan Ozanoğlu, Vehbi Cem Aşkun, Osman Cemal Kaygılı, Tahir Alangu gibi isimler hem âşık tarzı şiir geleneğini hem de bu geleneğin temsilcilerini değerlendirip onların eserlerini topladıkları çalışmaları ile alana yön vermişlerdir.

Bu alanda yapılan çalışmaların bir kısmının da halk hikâyeleri üzerine olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda Ignazs Kunoş, Otto Spies, Hans Agust Fischer, Walfram Eberhard gibi yabancı araştırmacılar öncülük etmişlerdir. Bunun dışında İlan Başgöz, Muhan Bali, Fikret Türkmen, Şükrü Elçin, Pertev Naili Boratav gibi isimler de ortaya koydukları akademik çalışmalarıyla incelemelerde bulunmuşlardır. Ayrıca M. Kaya Bilgegil, Hasan Eren, Süleyman Kazmaz, Eflatun Cem Güney, Selami Münir Yurdatap gibi isimler de çalışmalara katılmış ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan icracıların tanıtımlarını yapmışlardır. Dönem ve isimleri tanıtıcı çalışmalarının yanında, cönk ve yazma eserlere de dikkat çeken Cahit Öztelli, bu alanda yine ismi anılması gereken araştırmacılarından olmuştur. Diğer taraftan Hikmet Dizdaroğlu, Ahmet Talat Onay gibi isimler ise gelenekteki tür ve şekil konularına dikkat çekerek günümüze kadar süren tartışmalı bir konunun kapısını aralamışlardır.

1900'lü yılların ortalarında halk edebiyatı derslerinin üniversitede okutulmasıyla alan uzmanları yetiştirmeye başlamış ve yukarıda belirtilen isimler dışında başka isimler de bu alanda çalışmalar ortaya koymuştur. Bu alanda ilk doktora

çalışmalarının iki tanesinin âşıkların başından geçtiği düşünölen halk hikâyesini, bir tanesinin ise Âşık Şenlik'in hayatını ve eserlerini ele alması üniversitelerin geleneğe olan ilgisinin ispatı niteliğindedir. Bundan sonra üniversitelerde ilgili bölümlerin açılmasıyla birlikte uzman araştırmacılar ilmî derleme ve inceleme metotlarıyla çalışmalarına devam etmiş, lisansüstü seviyedeki monografik tez çalışmaları bir hayli artmış ve böylece günümüze kadar alan hakkında yapılan çalışmalar bir hayli hacme ulaşmıştır. Bütün bunlarla birlikte gelenekle ilgili bir yandan amatör çalışmalar yapılırken diğör taraftan dönemin ilmi esaslarına göre hazırlanmış bir külliyyatın oluşması sağlanmıştır. Bu çalışmaların hepsine değinemesek de ilerleyen sayfalarda konuyla alakalı olarak yapılan bazı çalışmalardan ve elde edilen çıktılarından bahsedilecektir.

Yukarıdan beri sayılan isimlerin yanına daha birçok ismi eklemek mümkündür. Bu isimlerle âşıklık geleneği hakkındaki çalışmalar temellendirilip belli bir birikim elde edilmiştir. Yapılan bu ferdi çalışmaların dışında dergiler de gelenek için son derece önemlidir. *Halk Bilgisi Haberleri, Halk Evleri Dergileri, Türk Folklor Araştırmaları, Folklor, Folklor Doğru, Türk Folklor ve Turizm Dergisi, Sivas Folkloru, Türk Folkloru, Milli Folklor* gibi dergiler geleneğe temsil imkânı vererek ona yaşam alanı oluşturmuştur.

Bunların dışında Sivas ve Konya'da yapılan âşıklar bayramı, Ankara Radyosu, âşıklar derneği, festivaller ve daha birçok devlet eliyle veya özel teşebbüslerle yapılan etkinlikler de yine geleneğin temsilcilerine icralarını gösterme imkânı verilerek onların çeşitli fırsatlar elde etmesi sağlanmıştır.¹⁹

Şimdiye kadar yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında, bunların büyük bir çoğunluğunun odak noktasının birbirine çok yakın olduğu görölmektedir. Öncü çalışmaların açtığı yoldan devam eden çalışmalarla genellikle geleneğin tanıtımı ve geleneği icra eden kişi veya kişilerin hayatı, sanatı ve eserleri üçgeninde çalışmaların yapıldığı göze ilk çarpan unsurdur. Bu türden çalışmalar hiç şüphesiz geleneğin yazılı ortama aktararak belli bir birikimin oluşmasını sağlamış ve gelenek temsillerinin unutulup gitmesinin önüne geçmiştir. Ancak bundan sonra atılması gereken adım

¹⁹ Âşık tarzı şiir geleneği ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Durbilmez 2014: 39-47; Günay 2015: 15-32.

olarak görülen ayrıntı tahlil ile toplumsal çözümleme yapma kısımlarında genellikle sessiz kaldığı, çoğu zaman sadece durum tespiti yapılarak konunun bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetten sonra halka yönelme ve yeni Türkiye'ye has bir edebiyata ulaşma gayreti sonunda pek çok araştırmacı, Âşık Edebiyatının temsilcilerini ve mahsullerini tanıtmaya gayreti yanında toplumdan gelen talebi de karşılamak için kendi zevk ve kültürlerine paralel monografi ve antoloji tarzında binlerce kitap ve makale neşretmişlerdir. Bu eserlerin çoğu birbirinin aynı metotla hazırlanmış, zaman zaman cönk, yazma ve mecmuaların yanında sözlü kaynaklardan tespit edilen birkaç yeni şiir veya âşıkların hayat hikayelerine katkıda bulunan bilgi ilaveleri ile 1928'den bu yana sürekli olarak değişik isim ve kompozisyonlarla farklı kişiler tarafından yayınlanmış ve yayınlanmaktadır. (Günay 2015: 22).

Bütün bunlarla birlikte 20.yy.ın sonundan günümüze doğru gelindiğinde, âşık edebiyatı ile ilgili en amatöründen en profesyoneline kadar her seviyede çalışmaların yapıldığı ve bu konuda zengin bir bibliyografyanın ortaya çıktığı görülmektedir. Çalışma ve araştırmacıların göstermiş olduğu çeşitlilik sebebiyle her ne kadar bir sınıflandırma yapmak zor olsa da durumu tespit edebilmek açısından bu çalışmaları kendi içinde çalışmadaki ağırlık noktalarına göre gruplandırmak mümkündür.

Buna göre birinci grubu yukarıda da bahsedildiği üzere ilk dönemki çalışmalara yakın olan monografik ve antolojik tarzda yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Bu tarzda yapılan çalışmalarda genel olarak araştırmacıların kendi yöresi bağlamında yerel âşık veya âşıkların tanıtımını yaptığı veya geleneğin güçlü bir şairinin yeni bulgular ışığında incelemesini yaptığı görülmektedir. Bunun dışında elde edilen şiirlerin tamamı veya bunlardan bir seçki oluşturularak şiirlerden örnekler sunulmaktadır. Bu türden çalışmaları alan disiplinin den geçmiş profesyonel derlemeciler yaptığı gibi, bu işe gönül vermiş ve genellikle yöre insanı olan amatör derlemecilerin de yaptığı görülmektedir.²⁰

Yörenin ve o yöreye ait olan âşığın/âşıkların incelemesinin yapıldığı bu çalışmalarda, genellikle yörenin en eski döneminden günümüze kadar olan hâli çeşitli yönleriyle ele alınıp yöre âşığının/âşıklarının şiirlerinden örnekler verilerek bu şiirlerin

²⁰ Bu türden çalışmaların bazıları için bk. Alptekin ve Sakaoğlu 2006; Artun 1996; Başaran 2015; Boyraz 2010; Durbilmez 2018; Görkem 2000,2006; Kaya 1994; Oğuz 1994; Özaslan 2001; Yılmaz 2017; vb..

yapı ve muhteva yönünden incelemesi yapılmaktadır. Bu türden yapılan çalışmalarda genellikle âşık veya âşıkların hayatı, sanatı ve eserleri gibi başlıklar üzerinde durulsa da özellikle yakın dönemde yapılan çalışmalarda konuya bağlamsal yönden yaklaşılmaya başlandığı da görülmektedir.

Bu çalışmalar vesilesiyle yöresel âşıkları tanımak ve onların sanat güçlerini görmek mümkündür ki çalışmaların büyük çoğunluğu bu sonucu elde etmeye yöneliktir. Ayrıca bu çalışmalar, yörede yaşanan değişim ve dönüşüm hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşma imkânı da sunmaktadır ve bizim çalışmamızı ilgilendiren kısmı da burasıdır. Bu türden çalışmalar, kültürel değişimin büyük şehirler dışındaki durumunun görülmesi noktasında birçok veriye ulaşma imkânı sunmaktadır. Burada yörenin ayrıntılı tanıtımı yapılırken yaşanan toplumsal değişimle yörenin eski ve yeni hâlini karşılaştırma imkânı doğmaktadır. Ayrıca âşığın hayat hikayesi kısmında yöre insanının durumunu ve âşığı değişime zorlayan şartları görmek mümkündür. Yaşanan değişim sunulan şiirlerin içerikleri ile de desteklenmektedir. Bu yönüyle bu türdeki çalışmalar, kültür değişmelerini izleme hususunda önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu çalışmanın sonraki bölümlerinde ihtiyaç hâlinde buralara başvurulmuştur.

Âşıklık geleneği üzerine yapılan çalışmalarda diğer bir grubu ise, âşık tarzı şiir geleneğini genel olarak ele alıp konuya bağlamsal yaklaşarak, onu çeşitli yönleriyle inceleyip geleneğin son durumunu alma sürecinin anlatıldığı çalışmalar oluşturmaktadır. Buradaki bakış açısının oluşmasında halkbiliminin son döneminde ortaya çıkmış olan bağlam merkezli yaklaşımların büyük etkisi olmuştur. Bu bakış açısına sahip çalışmalardan bir kısmı geleneği mekânsal yönden inceleyerek gelenekteki değişim-dönüşüm çizgisini göstermeye yönelmiştir.²¹ Bu türden incelemeler, toplumda yaşanan bir dönüşümün sonucu olarak sosyal ortamlarda yaşanan değişimin gelenek üzerindeki etkisini görme çabasıdır. Aynı grup içinde yer alan diğer çalışanlar ise toplum içerisindeki başka şartlara bakarak geleneğin son hâlini yorumlama yoluna gitmişlerdir. Günümüz toplumlarında teknoloji kullanımı, kentleşme, eğitim gibi sebeplerle değişen yaşam koşulları bireylerin tüketim ve beğeni anlayışını değiştirmekte, bu değişiklik karşısında gelenek de değişim-dönüşüm sürecine girmektedir. Bu durumu mercek altına alan çalışmalar geleneğe çeşitli açılardan

²¹ Bu tür çalışmalardan bazıları için bk. Çığlık 2014; Çobanoğlu 2007a; Düzgün 2005 vb..

bakma imkânı sağlamaktadır.²² Bu çalışmalarla günümüz dünyasının hâkim unsurlarının –radyo, tv, medya, internet vb- gelenek üzerindeki etkisi, bu platformlar karşısında gelenek temsilcilerinin tavırları gibi durumlar gözler önüne serilip gelenekteki değişimi anlama çabası vardır. Bu grupta yer alan çalışmalarla âşık tarzı şiir geleneği ve temsilcileri kendi bağlamları içinde düşünülerek geleneğe daha çok sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşıp ortada duran sorulara kurulan neden-sonuç ilişkileriyle alternatif cevaplar verilmektedir. Bu çalışmalarla toplumda yaşanan bir değişimin gelenekte nasıl karşılık bulduğunu görmek mümkündür. Örneğin mekânsal açıdan konuya yaklaşıldığında toplumun sosyal mekanlarındaki değişim ile bunun geleneğe etkisi; teknolojinin gelişmesiyle toplumda yaşanan eğlence, haberleşme ve iletişim unsurlarındaki değişim ve bunun geleneğe olan etkisi vb. görülebilmektedir. Bu tez de toplumsal okuma yaparak değişimin değerlendirmesi ve analizini yapma çabasıdır.

Yukarıdaki değerlendirmeler âşık tarzı şiir geleneği üzerinde çeşitli derleme ve inceleme çalışmalarının yapıldığını ortaya koymaktadır. Bugünkü araştırmaların da altyapısını hazırlayan bu çalışmalar oldukça önemli ve değerlidir. Bu çalışmalar çeşitli ölçütlere göre kümelenebilir. Özetle bu çalışmalar dikkatle incelendiğinde âşıklık geleneği ile birlikte Türkiye’deki kültür değişimleri açısından da önemli verilerin ortaya konulduğu görülecektir. Dolayısıyla öncekilerden beslenen bu çalışmada âşıklık geleneğinin yakın dönemi temelinde kültür değişimlerinin çözülmesi amaçlanmaktadır. Böylece geleneğin genel yapısı, şimdiye kadar yaşadığı değişim ve dönüşümler ve bunlar karşısındaki tutumu gibi konular hakkında veri ve yorumlar üretilebilecektir. Bu da çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapılacak olan çözümlemeye ışık tutacaktır.

Genel hatlarıyla ele alınan çalışmaların Köprülü (2012), bu alanda yapmış olduğu çalışma ile geleneğin kökeni, gelişim evreleri, temsilcileri gibi konuları çeşitli yönleriyle ele almıştır. Âşık tarzı şiir geleneğinin kökeni araştırmacılar tarafından İslamiyet öncesine, Türklerin Orta Asya dönemlerine kadar götürülmektedir. Bu gelenek, temelde sözlü kültür ortamının ürünü olduğu için, geleneğin bu dönemi hakkında bilgi edinilebilecek kaynağa ulaşma sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Bu noktada

²² Bu türden çalışmaların bazıları için bk. Fidan 2017; Özdemir 2012, 2017; Sadıç 2014 vb..

Fuat Köprülü ve Reşit Rahmeti Arat gibi isimler ulaşabildikleri bilgilerle geleneğin en eski dönemlerine ait örnekleri verip köken açıklamasına gitmişlerdir. Fuat Köprülü, bu edebiyat türünü, Orta Asya Şaman-Bahşı geleneğinden başlatarak gelenek temsilcilerinin adlandırılmasında kullanılan kelimelerin etimolojik açıklamalarını, geleneğin gelişim çizgisini, İslamiyet'e geçişle yaşanan değişimleri çeşitli yönleriyle ele alıp incelemiştir. O, yapmış olduğu inceleme ve okumalar sonucunda geleneğin 16. yüzyıldan başlayıp 20. yüzyılda son bulduğunu belirtmiştir.²³

Köprülü'nün de etkisiyle âşık tarzı şiir geleneğinin günümüzdeki şeklinin başlangıç tarihi araştırmacıların büyük çoğunluğu tarafından 16. yüzyıl olarak kabul edilmiştir. Bu tarihin hemen öncesi ise Türk- İslam senteziyle şekillenmiş olan başka bir edebiyat geleneğinin şekillendiği dönem olarak ele alınmaktadır.

Türklerin İslamiyet'e geçmesi ile başlayan bu süreç, dini hassasiyetin ön planda olduğu bir edebiyatın ortaya çıkmasına vesile olmuştur ki bu edebiyata "Tekke Edebiyatı" ve "Dinî-Tasavvufî Türk Halk Edebiyatı" gibi isimler verilmektedir. Bu süreçte dini topluluklar etkin olarak rol almışlardır.

Bilhassa Anadolu'nun, XIII. Asırdan başlayarak, XVII. Asır başlarına kadar çok mühim tarikat faaliyetlerine ve hareketlerine sahne olduğu ve Rumeli fütuhatından sonra bu faaliyetlerin Balkanlara da yayıldığı bilinmektedir. Yesevî, Hayderî, Kalenderî, Babaî, Edhemî, Şemsî, Camî, Bektaşî, gibi daha çok heterodoks bir mahiyet gösteren tarikatlarla, Mevlevî, İshakî, Kâdirî, Halvetî gibi tarikatların, Osmanlı İmparatorluğunun her sahasında, her sınıf halk arasında tasavvuf akidelerini yaymak hususunda büyük rolleri olmuştur. Propagandalarını köy ve aşiret çevrelerinde daha fazla bir kuvvet ve başarı ile yayan heteredoks tarikatlarda, daha XII. Asırdan başlayarak Türk dili ve hece vezni ile ve Türk halk edebiyatı örneklerine uygun bir şekilde yeni bir şiir nevi vücuda gelmişti. Orta-Asya'da Ahmed Yesevi ile başlayan bu tekke edebiyatı, XIII.-XIV. Asırlarda Anadolu'da büyük bir inkişaf göstermiş ve bilhassa büyük mutasavvıf şair Yunus Emre'den sonra kuvvetli bir manevi nüfus kazanarak, Ortodoks tarikatlara mensup derviş-şairler tarafından o tarzda şiirler yazılmıştır; mamafih bu şiir tarzının en ziyade heteredoks tarikatlar arasında inkişaf ettiğini ve bediî kıymet bakımından en orijinal, en kuvvetli mümessillerini –Kaygusuz Abdal, Hayatî, Pir Sultan Abdal gibi- Bektaşîler ve Kızılbaşlar arasında bulduğu muhakkaktır.(Köprülü 2012: 176-177).

²³ Bu çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Köprülü 2012.

Anadolu'nun inanç dünyasının şekillenmesinde rol alan bu çeşitlilik bireyin hayata bakış açısının şekillenmesi hususunda da etkili olmuştur. Özellikle çalışmanın değişme alanları kısmının inançla ilgili başlığında görüleceği üzere Anadolu insanının inanç kavramına yaklaşımındaki çeşitlilik arz eden yapısı modern kavramı ile gelen değişimlere karşı takınılacak tavırlarda da çeşitliliğin ortaya çıkmasının önünü açmıştır.

Böylesi bir durumun içindeyken 16. yüzyıla gelindiğinde toplum içinde birtakım değişimler yaşandığı ve gelişen şartlar doğrultusunda âşık tarzı şiir geleneğine uygun örneklerle rastlanılmasının arttığı görülmektedir. Araştırmacıların birçoğu bu durumun gerçekleşmesini mekânsal bir değişime bağlamaktadır. Bu mekânlar temelde “tekke” ve “kahvehane”dir. Buna göre tekke etrafında şekillenen Tekke tarzı âşık geleneği, yukarıda Köprülü'nün de belirttiği üzere dinî bir hüviyet içerip Ahmet Yesevî öncülüğünde, tekke denilen kurumların etrafında, kökeni ozan-baksı geleneğine dayanıp kopuz eşliğinde İslamî muthevalı eserlerden oluşan bir edebî gelenektir. Diğer taraftan kahvehane merkezli âşıklık geleneği de kahvehanelerin görülmeye başladığı zaman oluşan dolayısıyla 16. yüzyıl öncesinde örneklerine neredeyse rastlanılmayan, ilkinin aksine din dışı bir hüviyete sahip olan edebi gelenek olmuştur. İkisinin temsilcisinin de kendisine “âşık” demesi aralarındaki bağı gösterse de ikincisinde din dışına çıkılması ve icra mekânının büyüyüp dinleyici kitlesinin artması sonucu çalgı aletindeki değişim gibi hususlarla kendi başına bir gelenek tarzının ortaya çıkmıştır.²⁴ Geleneğin oluşumuna kahvehane merkezli bakmak bu süreçte büyük şehirleri işaret ederken bu görüşün karşısında olan araştırmacılar ise geleneğin oluşum aşamasında köy ve kasaba gibi küçük yerleşim yerlerini işaret ettikleri görülmektedir.

Âşık edebiyatının tarihî seyrini ve her çağın dikkat çeken yanını şöylece özetlemek mümkündür: XV. Yüzyıl, bir hazırlık dönemidir. Âşık tarzının başlangıç çağı olan XVI. Yüzyılda ilk örneklerin ortaya konulduğu görülür. Gelişme ve olgunlaşmanın gerçekleştiği XVII. Yüzyıldan sonra arayış ve asıl âşık tarzından uzaklaşmanın sonucu olarak güçlü temsilcilerin yetişmediği XVIII. Yüzyıl gelir. Yeniden canlanma ve toparlanmanın yaşandığı

²⁴ Âşıklık geleneğinin 16. yüzyılda şehir merkezli kahvehaneler etrafında ortaya çıkışı ve yayılması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çobanoğlu 2007a.

XIX. Yüzyılı teknolojik gelişmelerin etkisiyle geleneğin elektronik ortama kaydığı XX. yüzyıl takip eder. (Düzgün 2017: 309).

Buna göre 16. yüzyılda kendine uygun ortam bulan gelenek, genel şeklinin belirlenmesinin ardından günümüze kadar çeşitli değişimlerle gelmiştir. Divan edebiyatının etkin olduğu dönem olan 16. yy.da gelenek kendini gösterirken bulunduğu ortamdaki kültürel bakış açısının etkisiyle olsa gerek yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arapçanın ve Farsçanın etkisi altına girdiği görülmektedir. 17. yüzyıl ise âşık tarzı şiir geleneğinin en güçlü dönemi olarak gösterilmektedir. Bu yüzyılda geleneğin kendine özgü kuralları oluşturulmuş, çok sayıda eser ve güçlü isim yetişmiştir. 18. yüzyıl duraklama dönemi olarak görülüp temsilci sayısında azalama görülürken, 19. yüzyıl geleneğin yeniden yükseliş dönemi olarak ele alınmaktadır. Bu yüzyılda teşkilatlanma artmış, cönk ve mecmua sayılarında artış olmuş, önemli kollar oluşmaya başlamıştır. 20. yüzyıl ise devlet yapılanmasında ciddi değişimler yaşanarak yeni bir devletin kurulduğu dolayısıyla büyük oranda değişimlerin yaşandığı yüzyıl olmuş, dolayısıyla gelenek bütün bunlardan etkilenmiştir. Bu yüzyılda başlayıp 21. yüzyılda had safhaya çıkan teknolojinin gelişimi, kente ve yurtdışına göç, medya ve internet kullanımı gibi hususlar geleneği yeni bir şekil almaya zorlamıştır.²⁵

Bütün bunları özetlemek gerekirse, İslamiyet öncesi bir dönemde Orta Asya civarlarında görülen bu geleneğin, 16. yy.da şeklini alıp dönem şartlarına uyum sağlayarak 21. yy.a kadar devam ettiği artık birçok araştırmacının hemfikir olduğu bir konudur. Bu süreçte geleneğin hep aynı kaldığını veya çok az bir değişimle günümüze kadar geldiğini söylemek yanlış olacaktır. Türk milleti, tarih sahnesine çıktığı günden günümüze kadar çok ciddi değişimler yaşamış bir millettir ve bu kültürden kaynağını alan şiir geleneğinin her seferinde değişime uğraması gayet normal görülmelidir.

Özetle, ilgili tarihsel süreçte Türk toplumu, inanç alanında değişiklikler yaşamış, farklı coğrafyalara göç etmiş, yeni devletler kurmuştur. Dolayısıyla bütün bunlar Türklerin beğeni kültüründen, eğlence kültürüne kadar hayata bakış açısında da çok ciddi değişimlere neden olmuştur. 20. asra gelindiğinde toplumun yine çok ciddi bir değişim sürecine girmiş olduğu ve yaşanan değişimler sonucu ortaya çıkan yeni

²⁵ Âşık tarzı şiir geleneğinin yüzyıllara göre gelişimini birçok araştırmacı ele almıştır. Bu çalışmalardan bazıları için bk. Artun 2016; Kaya 2000; Sakaoğlu 2014 vb..

şartlar dâhilinde âşık tarzı şiir geleneğinin de etkilendiği açıktır. Bu sebeple 21. yüzyıla gelindiğinde âşıkların birtakım değişikliklerle geleneklerini sürdürdükleri görülmektedir. Bu durum âşıkların farklı bağlamlara kolaylıkla uyum sağladıklarını göstermektedir. Aslında bu çalışma âşıkların kültür değişimleri karşısındaki uyum süreçlerinin de incelenmesi anlamına gelmektedir. Omurgasını koruyan âşıklık geleneği yaşamla ve kültürle birlikte değişmekte ve dönüşmektedir. Özetle âşıklık geleneği kültür değişimlerinin ürünüdür. Bu çalışmada 20. yy.da gelişen şartlarla ortadan kalkacağı düşünülen bu geleneğin yeni şartlara uyum sağlama çabasını ve toplumda yaşanan kültürel değişimi âşığın dile getirmesi üzerinden inceleyerek onun 21.yy.da toplumun sözcülüğünü yapma işlevi görülmeye çalışılacaktır. Bu noktada geleneğin 1950 sonrasındaki bulunduğu ortama bakmakta fayda vardır.

20. yüzyıl imparatorluğun son, Cumhuriyet yönetiminin ilk yıllarını içinde barındıran son derece hareketli bir yüzyıldır. Bu dönemde Türk milleti yönünü Batı'ya dönmüş, yeni kurulan Cumhuriyet'le birlikte Batı ile olan ilişki had safhaya çıkmıştır. Teknolojinin her geçen gün günlük hayatın içine girmesi, ekonomik faaliyetlerin çeşitlilik kazanması, yurtiçi ve yurtdışı göçler, eğitim gibi birçok neden toplumsal değişimi tetiklemiştir. Bu değişimlerle birlikte ortaya çıkan maddi ve sosyal hayattaki hareketlilik, âşık edebiyatının beslendiği ortamın değişmesi anlamına gelmektedir ve bu durum gelenekte birtakım değişimlerin olacağına da habercisidir. Yüzyılın başında yaşanan toplumsal kargaşa, otorite zayıflığı, savaşlar gibi sıkıntılar geleneği de etkilemiş, bu durum onun yaşam damarlarını kesilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple olmalı ki 1914 yılından sonra âşık edebiyatı incelemelerinde bulunan Fuad Köprülü, daha önce de belirttiğimiz üzere geleneğin artık sona erdiği şeklinde bir yoruma gitmiştir. Daha sonra İlhan Başgöz 1955 yılında kaleme aldığı yazısıyla bu görüşü destekleyerek, *“bu toplum düzeni içinde yaşamaya her gün biraz daha yaklaşan memleketimizde de saz şairinin yaşamakta devam edeceğini sanmak yanlış olur. Saz şairini besleyen şartlar hergün biraz daha kaybolmaktadır. Kısa bir zaman sonra halk şairi de, onun temsil ettiği halk şiiri de kültür tarihimiz malı olacaktır.”* (Başgöz 1968: 21) şeklindeki görüşünü öne sürmüştür.

Görüldüğü üzere 20.yy.ın başında Köprülü, aynı yüzyılın ikinci yarısının henüz başında Başgöz, geleneğin devamı hakkında olumsuz düşüncelere sahiptir. Bu

düşünceler hiç şüphesiz toplumsal hayatta yaşanan değişimlerden beslenmektedir. 20.yy.ın başları Batı kültürü ile temasın artıp yeni bir devlet yapılanmasının ortaya çıktığı yıllardır. 1950'li yıllarda ise siyasi hayatta yeni bir parti, yeni politik anlayışlarla yönetime geçmiştir. Bu tarihten itibaren tarımda makineleşme, kentleşme, teknoloji kullanımı gibi sebepler geleneğin kendi bağlamında değişimlerin yaşanmasının önünü açmış ve bu durum geleneğin devamı noktasında olumsuz yorumları beraberinde getirmiştir.²⁶

Böylesi yorumların yapılması toplumda yaşanan değişim süreci düşünülürse normaldir ancak geleneğin hemen kaybolmak yerine direndiği ve yeni şartlar altında, yeni şekillerle varlığını devam ettirdiği son dönemde yapılan birçok çalışmada dile getirilen husus olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yön Batı'ya dönse de buradan alınan görüşlerle milli kültüre olan ilgi artmış, bu da dikkatin âşıklık geleneği üzerine odaklanmasıyla sonuçlanmıştır. Yeni devletin kurumları oturtulmaya başlayıp düzenli bir sosyal hayat oluşturuldukça özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren âşık edebiyatının da yeniden canlandığı görülmektedir. Dilin sadeleşmesi ve milli nazım şekline vurgu gibi hususlar geleneğin temelini oluştururken yeni dönem, gelenekte birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Gelişen teknoloji ve hayat şartları geleneğe yeni yaşam alanları açmıştır.²⁷

XX. yüzyılın ikinci yarısı, âşık edebiyatı adına çok verimli bir dönem olmuştur. Bu dönemde âşıklar, icra zemini olarak sözlü ve yazılı ortamın yanında elektronik ortamı da geniş ve etkili bir biçimde kullanmışlardır. Elektronik ortam, kimilerine göre âşıklık geleneğinin sonunu getiren bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Ulaşım araçlarının hızla yayılması, elektronik aletlerin kullanımının artması ve iletişim ağının genişlemesi, esasında sözlü olma özelliğine sahip olan âşık edebiyatının üretme ve icra tarzlarını temelinden sarsmıştır. Ancak, çağın teknolojik gelişmelerinin âşık edebiyatının hizmetine sunulduğu, âşıkların daha geniş bir dinleyici kitlesine sahip olduğu düşünüldüğünde bu gelişmelerin geleneğe katkı boyutu da ortaya çıkmaktadır. (Düzgün 2017: 306).

Buradan da anlaşıldığı üzere yeni şartlar her zaman olumsuz etkilere sahip değildir. Yaşanan gelişmelerle yeni imkanlar yakalama fırsatları da ortaya

²⁶ Bu dönemlerdeki tarihi gelişmeler hakkında bk. Ahmad 2012; Yalçın vd. 2016; Zürcher 2000 vb..

²⁷ Geleneğin 20.yy.daki durumu ve temsilcileri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Artun 2016: 391 - 500.

çıkmaktadır. Bu sebeple âşıkların aleyhine görülen birçok unsuru doğru kullanımlarla lehine çevirme durumu söz konusudur.

Sözlü kültür ortamının ürünü olan bu gelenek, yazının toplumsal hayattaki hâkimiyetiyle yazılı kültür ortamına, teknolojinin hakimiyetiyle birlikte ise teknolojik kültürel ortama uyum sağlama çabasına girmiştir. Başlarda radyo ile sonra plak ve kasetlerle daha sonra televizyonun toplumsal hayata girmesiyle günümüze yaklaştıkça da bilgisayar ve internet kullanımıyla âşıklar kendini farklı ortamlarda bulmuş ve bu durumda kendilerine kazanç sağlamanın yollarını aramışlardır.

Âşık edebiyatının işitsel medya ile ilişkisi, 19. asrın sonundan itibaren gelişen ses kayıt teknolojilerindeki gelişmelerle başlamıştır. “Fonograf, gramofon, taş plak, plak, pikap, kaset çalar, cd, cd çalar, video cd / dvd, video cd-dvd oynatıcısı” alanlarındaki icat ve ilerlemeler, sözü sahibinden ve doğal bağlamından kopararak, kültür endüstrisinin, dolayısıyla ekonomisinin ürünü haline getirmiştir. Üretim-aktarım-tüketim eş zamanlılığı ve birlikteliği ortadan kalkarak sözlü kültürün büyüü bozulmuş ya da farklı bir araç ve bağlamda yeniden büyülenmiştir. (Özdemir 2017: 152).

Yeni kültürel büyüünün oluşturulmasında sözün kayıt altına alınması ve gelişen medya sektörü âşık tarzı şiir geleneğinin yeni dönem şartlarına göre dönüşümünde en etkili unsurlardan olmuştur.²⁸Bu dönemde âşıklar radyo ile seslerini ulusal düzeyde duyurarak mahalli olmaktan kurtulma imkanına kavuşmuşlardır. Böylece artık diyar diyar gezmek yerine oturduğu yerden hedef kitleye ulaşabileceklerini öğrenmişlerdir. Bu durum geleneğin icra ortamındaki değişiminin habercisi niteliğindedir. Ayrıca gelişen teknoloji ile deyişlerini kaydederek sözü kâğıttan sonra yeni bir araç üzerine işleme olanağı ortaya çıkmıştır. Bunun dışında farklı yörelerden âşıkları dileyerek hem usta-çırak ilişkisinde hem de âşığın repertuarında değişim yaşanmaya başlamıştır.

21. yüzyıla gelindiğinde elektronik ortamın daha da gelişerek günlük hayatı daha da kapsadığı görülmektedir. Bununla birlikte internet kullanımının yaygınlaşması ve sosyal medya platformunun etkinleşmesi gelenek temsilcilerini yeni bir ortamın içine sokmuştur. Bazı âşıklar bu dönemde toplumu etkileme gücünü iyiden iyiye bıraktığı bu platformlarla ilişkisini arttırarak yaşam mücadelesi verme kısmına geçerken bazıları bunlara karşı bir duruş göstererek tavır almışlardır. Televizyon ve

²⁸ Medya ve âşıklık geleneği ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Fidan 2017; Özdemir 2012.

internet ortamı artık her türlü sınırı kaldırmış, insanlar arasındaki etkileşim en üst noktaya ulaştırmıştır. Bu durum kitleleri yakalamak isteyen âşığın bu ortamlarda aktif olarak bulunmasını zorunlu kılmaktadır. İnsanların çok boyutlu ve hızlı bir şekilde etkileşimde bulunması onların beğeni ve ilgi düzeylerinin de hızlıca değişmesine sebep olmakta, bu durum güncelin yakından takibini zorunlu kılmaktadır. Son dönemde etkinliği iyice artan popüler kültür anlayışı, kitle kültürü, postmodernizm gibi kültürel akımlar geniş kitlelerin olaylara bakış açısını etkilemekte bu da geniş kitlelere seslenmek isteyen gelenek temsilcilerinin sürekli dönüşüm içinde olmasını gerekli kılmaktadır.

1.3. Önerilen Çözümleme Yaklaşımı

1950 sonrası âşık tarzı şiir geleneği ve toplumda yaşanan değişimleri konu edinen bu çalışmanın çözümleme yaklaşımı, temelde iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısımda; gelenek temsilcilerinin ortaya koyduğu ürünlerin içerik incelemesi yapılarak âşıkların dilinden kültür değişmelerinin nedenleri, değişimin tespiti, analizi ve değişim karşısındaki alınan tavırlar görülmeye çalışılacaktır. İkinci kısımda ise geleneğin farklı boyutlarıyla incelemesi yapılarak âşık tarzı şiir geleneğinin toplumda yaşanan kültür değişimleri neticesinde almış olduğu hâl görülmeye çalışılacaktır. Böylece yaşanan değişim iki farklı yönüyle ele alınmış olunacaktır.

Bunu yaparken birinci kısımda; konu ile ilgili ortaya konulan ürünlerin içerik incelemesi yapıp değişime neden olan unsurlar ve değişme alanları ortaya çıkarılarak kültür değişmelerinin dinamikleri ve etki alanları görülecek böylece değişim çok boyutlu bir şekilde incelenmiş olunacaktır. Bu noktada değişim alanı, değişimin nedeni, değiştirilenler, değişim karşısında takınılan tavır, değişimin çoklu etkileri gibi sorulara yanıt aranacaktır. Ayrıca âşıkların üzerinde durduğu konular, konunun işlenme sıklığına göre sıralanarak değişimin en çok yaşandığı alanlar başka bir deyişle âşığın değişiminde en çok tepkisini çeken alanlar görülmüş olacaktır. Böylece toplumun bizzat içerisinde yaşayarak değişimi kendi üzerinde hissederek âşığın ağzından yaşanan değişimin tespiti sağlanacak ve ardından bu tespitler konularına göre alt başlıklara ayrılarak disiplinler arası bakış açısıyla ayrıntılı bir analiz yapılacaktır.

Toplumda birçok değişim yaşanırken âşığın belirli konular üzerinde durması onun, dolayısıyla temsilcisi olduğu kitlenin önemli gördüğü değerlerin neler olduğunu görme fırsatı verecektir. Bunların âşığın ağızından belirlenmesi önemlidir çünkü o, bizzat bunları yaşayan ve değişimi üzerinde hissedenden geniş kitleyle en yakın temas içinde bulunan kişidir. Bu çalışmayı şimdiye kadar yapılan çalışmalardan ayıran kısım da burasıdır. Kültürel değişim kavramının ele alındığı başlıkta görüldüğü üzere, şimdiye kadar yapılan çalışmalar genellikle alanda uzmanlaşmış profesyonel araştırmacıların, toplumla kurdukları kısa temaslar sonucu elde ettikleri verileri inceleme esasına dayanmaktadır. Bu çalışma ise âşığın yani sürekli toplumun içinde yaşayan dolayısıyla toplumun nabzını yakından tutan kişinin tespitlerini temel alacağından, toplumu okumada daha güçlü verilerin elde edilmesini sağlayacaktır. Bu tespitlerin belirlenmesi sonrası yapılacak ayrıntılı analizle, neyin değiştii, bunlara nelerin sebep olduğu, yaşanan bir değişimin birey ve toplumda nasıl karşılık gördüğü ve toplumda öne çıkan değerlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

Çözümlememiz diğer kısmında ise kadraja âşıklar ve gelenek alınmış, bu sefer de değişimin gelenek üzerindeki etkisi görülmeye çalışılmıştır. Burada âşıkların kendisi, bulundukları ortam, ortaya koydukları ürün ve geleneğin toplum üzerindeki etkisinde yaşanan değişimin okuması yapılacaktır. Böylece gelenek temsilcilerinin yeni şartlara uyumu veya bu şartları reddi görülmeye çalışılarak geleneğin değişime bakan yönünün belirlenmesi amaçlanmış, ayrıca geleneğin ilerleyen dönemlerde alabileceğı hâl üzerine yorumlar yapılmıştır.

İki koldan ilerleyen ayrıntılı analizin sonunda tümevarım yapılarak olaylar ve değişkenler arasında kurulacak sebep-sonuç ilişkileriyle âşık tarzı şiir ortaya koyan kişilerin bakış açısıyla yaşanan kültürel değişimin durum tespiti ve analizi yapılmaya çalışılacaktır.



II. BÖLÜM

2. ÂŞIKLIK GELENEĞİ ESERLERİNDE KÜLTÜR DEĞİŞMELERİNİN YANSIMALARI

2.1. Kültürel Değişme Dinamikleri

Bilindiği üzere iki büyük dünya savaşının ardından toplumların aldığı son hâl ve bir zamandır birikerek gelen gelişmelerle oluşan yeni dünya düzeninde güç dengeleri Batı dünyası lehine değişmiştir. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Batı merkezli yeni fikir akımları ile ilgi, iyiden iyiye bu yöne doğru kaymıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son döneminde, Batı ile sıklaşan ilişkiler ve ardından kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde bakışların Batı yönüne çevrilmiş olmasıyla toplumda Batılılaşma merkezli değişimler yaşanmıştır. Bundan sonra, Anadolu coğrafyasında Batı kültürü ve bakış açısı çeşitli araçlarla geniş kitlelere tanıtılmış ve bu yönde değişimler istenir hâl gelmiştir. Bu durum karşısında toplumun farklı kesimleri dikkate alınarak, Batı ile Doğu kültür dünyaları arasında sıkışmanın söz konusu olduğu ileri sürülmüştür.

Âşıklar toplumun yakın dönem sosyo-kültürel yapısında yaşanan değişimleri Batı dünyasına yönelen ilgi ile açıklamışlardır. Âşıkların şiirlerinde yaşanan değişimleri genellikle bir gelişme olarak değil; toplumsal bozulma, kökenden uzaklaşma, benlik yitimi vb. olarak ele aldıkları görülmektedir. Daha kaliteli bir yaşam sürmeye yönelik imkanları arttırmaya yarayacak düzenli kent yapısı, bilim, teknik gibi değişimler toplumun gelişmesini sağlayıcı unsur olarak görülüp genellikle desteklenmiştir. Bunun yanında özellikle toplumun öz değerleri olarak görülen kültürel yapıya yönelik ve daha çok manevi yönü barındıran değişimler kökenlerden koparıcı, toplumu bozucu vb. unsurlar olarak değerlendirilerek eleştirilmiştir. Âşıkların toplumda yaşanan olumsuz durumların birçoğunu Batı kültür yapısını merkeze alan zihniyet değişime bağladığı görülmektedir.

Medyanın da gelişmesiyle özelde Amerikan popüler kültürünün genelde de Batı kültürünün Türk toplumsal yapısını hızlı bir şekilde etkilediği sıklıkla dile getirilmektedir. Buna göre bireyin dış görünüşünden kendi öz değerlerine yaklaşımına, dinlediği müzikten yediği yemeğe, inanç dünyasından ahlaki yapısına, dili

kullanımından geleneğe sahip çıkışına kadar hemen her alanda ciddi değişimler yaşanmıştır. Bu durum âşıkler tarafından dile getirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle âşıklerin yeni toplumsal ve kültürel yaşama bakış açılarının verilmesi yararlı olabilir.

Karamanlı Âşık Hikmet Elitaş'a ait olan aşağıdaki şiirde bu durum şöyle ele alınmaktadır:

Batı batı diye bir yola düştük	Talihim perişan yazım perişan
Yokuşum perişan düzün perişan	
Ağustosta donduk kış günü piştik	Bozuldu tarhanam bozuldu aşım
Baharım perişan gözüm perişan	Selamın bir garip verir kardaşım
	Bu hâli görünce çatılır kaşım
Sanki şu batıda insanlık var da	Kirpiğim perişan gözüm perişan
Hangi günüm zarar hangisi kârda	
Ar-namus itilmiş durur kenarda	Âşık Hikmeti der kendime yetsem
Oğulum perişan kızım perişan	Kim alır bu derdi kimlere satsam
	Kimi kime nasıl, şikâyet etsem
Acımız derindir ıstırap kat kat	İfadem perişan sözüm perişan
Bu özentî bize oldu bir sanat	(Özsoy 2003: 82-83)

Anasın babasın tanımaz evlat

Görüldüğü üzere âşık değişimi oluşturan unsurun Batı kültürüne özenmekten geldiğini düşünmektedir. Bu kültüre yaklaşma çabası içinde yaşanan değişim, ahlaki yapıdan geleneksel unsurlara kadar birçok alanı kapsamaktadır. Bu etkileri olumsuz yönde değerlendiren âşık, “perişan” kelimesini tekrarlı kullanımıyla oluşan durumu özetlemeye çalışmıştır.

Şiirde peşinden koşulup özenilen Batı dünyasının âşığın kendi kültürüne faydasından çok zararı olduğu düşüncesi hakimdir. Buna göre toplumsal yapı

içerisinde her şey alt üst olmakta, ahlaki yapı değişmekte ve geleneksel yiyecekler dahi bu uğurda terk edilmektedir. Görüldüğü üzere yeni bir kültürle etkileşim hâline girme birçok değişimi beraberinde getirmektedir. Âşık, son dörtlükteki ifadesiyle şikayetlerinin işitilmeyeceğinin farkında olduğunu belirterek toplumun Batı kültürü tarafından nasıl kuşatıldığının ipucunu vermektedir.

Bu veriler yerelin, dolayısıyla âşıkların batıyla ilgili imgelerini yansıtmaktadır. Âşıklar tarafından yerleşik yapının bozulmasının ana nedeni olarak Batı kabul edilmektedir. Buna karşılık kültürel değişimler farklı dinamiklerle ve etkileşimlerle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ilgili âşığın deyişindeki değerlendirmeler tek nedenli kültürel değişim olgusunun varlığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan âşık kendisinin merkez olduğu sosyo-kültürel yaşamın da değiştiğini vurgulamaktadır. Bu durum sözlü kültür aktörlerinin konumlarında yaşanan değişimleri de açıklamaktadır. Ana başvuru kaynağı olma işlevlerini yitiren yerel kökenli aktörlerden âşıkların yaşanan değişmeyi Batı merkezli açıklamaları da dikkat çekicidir. Oysa toplumsal yaşamdaki değişimler eğitim, sanayileşme, kentleşme, yeni başvuru aktörlerinin ortaya çıkması gibi farklı dinamiklerin etkisiyle ortaya çıktığı görülür. Dolayısıyla âşıklar başta olmak üzere sözel kültür aktörlerinin olguları tek neden temelinde değerlendirme yolunu seçtikleri söylenebilir. Keza sözlü kültürde olgular somutlaştırma, şahsileştirme ve olay merkezli olarak ele alınmaktadır. Özetle yerel aktörler/âşıklar, tıpkı yazılı kültürde uzun süre geçerli olduğu gibi, kültür değişmelerini tek neden (batı/lılaşma) etrafında değerlendirmişlerdir.

Uruşlu Âşık Şefkati'ye ait olan aşağıdaki şiirde ise Batıya benzemeye çalışmanın sonuçları şu şekilde ele alınmaktadır:

Atamıza sevgi saygı yerine	Sazı sulandırdık tarı katlettik
İsyan eder olduk batıya uyduk	Halayı horonu barı katlettik
Küflendikçe mescit cami yerine	Bizim olan oyunları katlettik
Kahvelere dolduk batıya uyduk	Gitar mitar çaldık batıya uyduk

El oğlu zerk etti uyuştuk önce

O bütünü böldük batıya uyduk

Kendi kültürünü aşladı gence

Uyumsuzluk bünyemize girince

Her lüzumsuz işte solladık çağı

Öldük ruhen öldük batıya uyduk

Düşman elimizle vuru bıçağı

Şefkatî kesildi kardeşlik bağı

Kaderde kıvançta birlik kalmadı

Uçuruma geldik batıya uyduk

Kişilerde düzen dirlik kalmadı

(Şefkati ve Büyükgedik TY: 16)

Millî haslet denen varlık kalmadı

Burada da değişimi oluşturan dinamik olarak “Batıya uyma” ön plana çıkarılmaktadır. Âşığa göre Batı kültürü ile karşılaşma öz kültürde birçok boyutuyla değişim anlamına gelmektedir. Ataya saygıdan, dini çözülmeye, geleneksel müzikten, milli haslete kadar hemen her alanda değişim söz konusu olmaktadır ki bu değişimin toplumun faydasına olmayacağı görüşü hakimdir. Bu yeni kültürün gençler üzerindeki etkisi âşığın yine belirttiği önemli hususlardan olmuştur.

Sözlü kültürde duygu, değerlendirmelerin özünü oluşturur. Âşıklar Batı kökenli olduğu kabul edilen değişimleri genellikle olumsuzluklar ekseninde duygusal yaklaşımlarla belirginleştirirler. Yukarıda görüldüğü üzere kaybedilenler özlenmektedir. Kültürel değişimler açısından kaybedilenlerin belirginleştirilmesi ve özlemle hatırlanması âşıklarda da görülen tutumdur. Kaybedilenlerin veya terk edilenlerin yüceltilmesi, kültürel değişim sürecinde sıklıkla ortaya çıkan bir durumdur. Dolayısıyla âşıklık geleneğinin temel dinamiklerinden birini “acıyı alınmış veya özlemle hatırlanan geçmiş” oluşturmaktadır. Âşık bugünü ve geleceği yüceltilen geçmişin penceresinden değerlendirmektedir. Bu pencereden her türlü değişim genellikle olumsuz olarak ele alınmaktadır. Kültürel bellek aktarımı açısından âşıkların geçmişi yüceltmeleri doğal bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan yukarıdaki veriler değişim dinamikleri karşısındaki etkisizliği de

yansıtmaktadır. Yaşamın değişmesi nedeniyle toplumsal değişmeler karşısında farkındalık oluşturma işlevlerinin âşıklardan farklı aktörlere geçtiği bu deyişte ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde âşığın deyişleri değişmemesi gereken alanları veya unsurları da belirginleştirmektedir. Âşıkların düşünce sistemi, dünyaya bakış açılarının nelerden oluştuğu, hangi konuların, alanların, unsurların önemsendiği konularını yukarıdaki dizeler açıklamaktadır.

Osmaniye ilinin Kadirli ilçesine bağlı Azaplı köyünde dünyaya gelen âşık Feymânî'ye ait olan aşağıdaki dörtlükte, Batı yönlü yaşam arzusunun sonucu şu şekilde dile getirilmektedir:

Cismi Türk'te ismi kâfir markanız devrindeyiz

İlimde bilimde geri çarkanın devrindeyiz

Göçü terse çevirdiler sakatlar başa geçti

Yürümeden öne düşen arkanın devrindeyiz

(Taşkaya 2006: 42)

Görüldüğü üzere Feymani, bu çağı “cismi Türk, ismi kafir” çağı olarak ele almaktadır. Bu kullanım, değişim sonucunda toplumda gerçekleşen uyumsuzluğun dile getirilmiş hâlidir. Burada “kafire benzeme” ifadesi toplumun genel olarak bütün dinamiklerinde değişimin ve buna bağlı olarak yaşanan sıkıntıların sebebi olarak ele alınmaktadır. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere bakış açısının Batıya dönmesi sonucu yaşanan değişimler, daha çok öz benliğini yitirip kafirleşmeye doğru gitme olarak okunmaktadır.

Aslında yukarıdaki dörtlük uzun süre tartışılan kültürel değişme tutumunu da yansıtmaktadır. Bilimsel açıdan gelişemeyen toplumlarda sıklıkla görülen sorunların temel kaynağının gelişmiş/baskın ötekiye öykünme ve onun peşinden gitme yaklaşımının bu deyişlere hâkim olduğu görülmektedir. Diğer deyişlerde de görüleceği üzere kültürel değişmeler karşısındaki, dolayısıyla ben-öteki değerlendirmelerindeki pasif tutum, bu deyişte de etkilidir. Yine bu dörtlükte gelişmiş öteki inanç temelinde değerlendirilmektedir. Yaşamdaki, dolayısıyla kültürel yapıdaki değişmeler

temelindeki sorunların geçmişle çözümlenmesi yaklaşımı bu ve diğer âşıkların deyişlerinde sıklıkla rastlanmaktadır

Aslen yörük olan Çukurovalı Âşık Karamahmet'e ait olan aşağıdaki şiirde ise Batı kültürü ve onun etkileri şöyle dile getirilmektedir:

El attı ecnebi baştan başa

Beynimizi özümüzü bozdular

Düşman eylediler kardaş kardaşa

Tadımızı tuzumuzu bozdular

Bay bayana benzer bayan da baya

Soyundu bazımız kalmadı haya

Estetik yaptırıp genç olduk güya

Ağzımızı yüzümüzü bozdular

Bu gediş nereye akıl ermiyor

Suçlu kim suçsuz kim kimse sormuyor

Okunan kitaplar bilgi vermiyor

Türkçemizi yazımızı bozdular

Karamahmet hanı neyimiz kaldı

Dans çıktı halaylar çekilmez oldu

Pop mudur mikrop mu bir müzik geldi

Sazımızı sözümüzü bozdular

Bağlandık batıya körü körüne

(Karamahmet TY: 179)

Hep modasın aldık bunun kârı ne

Mor boya çalındı sürme yerine

Kaşımızı gözümüzü bozdular

Burada da görüldüğü üzere değişme dinamiği olan “batılılaşma”, toplumu baştan başa bozucu bir etkiye sahip olarak ele alınmaktadır ki âşık bunu “özü bozma” olarak işlemiştir. Bu kullanım değişim karşısında alınan olumsuz tavrın da göstergesidir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki sebep “batıya körü körüne bağlanmak” olarak ele alınmaktadır. Buna göre geleneksel toplum yapısındaki net çizgilere sahip olan cinsiyet kavramında kaymalar yaşanmakta ve bay bayan ayrımı giderek silikleşmektedir. Dış görünüşü değiştirmeye yönelik estetik kaygılar ile kozmetik ürün kullanımı artmaktadır. Bu durum kendi kültürü içindeki geleneksel kullanıma sahip olan sürmenin yerini almıştır. Bütün bunlar âşık tarafından maddi değişime yapılan vurgunun göstergesidir. Bunun dışında günlük dilin yapısı, geleneksel oyunlar ve müzik anlayışı da dahil birçok değişim gerçekleşmektedir. Bu denli değişimin yaşanma sebebi ecnebinin topluma el atıp moda başlığı altında kendi kültürünü pazarlamasının sonucu olarak belirtilmektedir.

Bu şiirlerin dışında Zakir Algül’ün “*Batı*” (Algül 2017: 43) adlı, âşık Kara’nın “çek elini Amerika” ayaklı olan “*Amerika*” (Kara 2011: 121) adlı, âşık Üstündağ’ın “*Bu Batıdan Uzak Olun*” (Atasever 2007: 24-25) adlı ve aynı ayakla inşa edilmiş olan şiiri, âşık Cafer’in “*Avrupa’nın Özellikleri*” (Özdemir 1988: 111-112) adlı, âşık Şahinî’nin “*Psikopat Amerika*” (Yıldırım 2011: 162) adlı, âşık Poyrazoğlu’nun “*Amerika Utan Utan*” (Poyrazoğlu 2006: 234-235) adlı, âşık Celal’in “*Avrupa*” (Celâlî 1993: 65) adlı, âşık Gökmeni’nin “*Giriyoruz Avrupaya*” (Baba 2005: 234) adlı vb. şiirleri toplumun meylinin olduğu Batı dünyasının olumsuzluklarını dile getirilerek uyarılarda bulunulan şiirlerdir. Bütün bunlarda değişime sebep olarak ele alınan Batı kültürü ve bunun sonucunda yaşanan sorunlar ele alınmaktadır.

Batı yönlü zihniyet değişimi, toplum içerisinde bu merkezden gelen modernizm, kentleşme, popüler kültür ve teknoloji kullanımı gibi unsurların yer etmesinin önünü açmıştır. Bütün bu unsurlar ortaya çıkarttıkları değişimlerle toplumu Batı kültür yapısına doğru götürmektedir. Âşıkların şiirleri incelendiğinde modernite, postmodernizm, kent ortamı, göç, popüler kültür, moda ve medyanın değişimi ortaya çıkaran dinamikler olarak üzerinde durulduğu görülmektedir.

2.1.1. Modernite ve Postmodernizm

Yaşanan zihniyet değişimi ile birlikte bakışlar Batı yönlü olunca, bu taraftan ülke coğrafyasına çeşitli unsurlar girmiştir. Bunlar içinde “modernite” belki de değişimleri tetikleyen en önemli dinamiktir. Bu kavram etrafında oluşan yaşayış tarzı ve bakış açısı, yaşanan birçok kültürel değişiminin sebebinin oluşturmaktadır. Modern yaşayış günümüzde popülerliği artan postmodernizm ile birlikte toplumsal etkilerini devam ettirmektedir.

Modern kavramının ortaya çıkış tarihi net olarak belirlenemese de yakın dönemde kullanılan anlamıyla on altıncı yüzyılda başlayıp on yedinci yüzyıl Avrupası’nda kendini bulduğunu ve sonrasında bütün dünyayı etkisi altına alarak toplumsal yaşamda önemli değişimlere işaret eden bir süreç hâline dönüştüğünü söylemek mümkündür. En genel anlamıyla Avrupa’da yaşanan bilimsel devrimler ve sanayileşme gibi süreçlerin başlattığı anlayışa modernlik denilirken, yine bu merkezden çıkan bilgi, üretim, teknoloji, kültür vb. unsurların küresel ölçeğe ulaşip diğer toplumları modern olana doğru sevk etme sürecine de modernleşme denilmektedir. Bundan sonra modern ve modern olmayan toplumlar olmak üzere dünya genelinde ikili bir yapının ortaya çıktığı ve Batı kıstaslarına göre modern olmayan toplumların modernleşme sürecine dahil edilmeleri yönünde uygulamalara geçildiği görülmektedir. Batı hayat tarzı ve değerlerinin diğer ülkelere yayılması anlamına gelen bu uygulamalar, modernleşme başlığının yanında Batılılaşma, Avrupalılaşma, çağdaşlaşma gibi kavramlarla da adlandırılmaktadır. Adlandırmalar değişse de süreç, yakın dönemin hâkim gücü olarak benimsenmiş Batı ve onun etrafında şekillenen kültür dünyası istikametinde ilerlemeye dayanmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Batı tarihinin temelde üç devreye ayrıldığı söylenebilir.

Batı tarihinin -antiklik, Ortaçağ ve modernlik adıyla- üç çağa ayrılmasının Rönesans’ın erken döneminde başladığı inandırıcı bir şekilde kanıtlanmıştır. Bu dönemden daha da ilginç olan bir şey, bu üç çağın birinden diğerine geçen, ışık ve karanlık, gündüz ve gece, uyanıklık ve uyku gibi metaforlarla dile getirilen değer yargılarıdır. Klasik antiklik parlak ışıkla ilişkilendirildi, Ortaçağ gece benzeri, cahil “karanlık çağlar” oldu, ama modernlik karanlıktan çıkış zamanı, uyanma ve “yeniden doğma” zamanı olarak, aydınlık bir geleceği müjdeleyen bir zaman olarak kavranıyordu. (Calinescu 2017: 28).

Böylesine müjdeleyici bir şekilde sunulan modernlik, arkasına aldığı bu güçle birtakım aşamalardan geçerek dünya geneline yayılmıştır. Marshall Berman (1994), modernliğin tarihini üç evreye ayırmaktadır. Buna göre, ilk evre 16 yy. ile 18 yy. arasında yaşanmıştır. Bu evrede insanlar modern hayatla yeni yeni tanışmış ve onun ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır. İkinci evre, 1790lı yıllarda yani Fransız Devriminin yaşandığı dönemde başlamıştır. Bu devrimci çağda ortaya çıkan toplum, birçok yönden altüst olmuş bir dönemi yaşamıştır. 19 yy.a gelindiğinde artık modern toplum kurumlarıyla oturmaya sürecine girmiş ve modern olmayan dünyanın hatırasıyla birlikte yeni bir yaşam inşa olmaya başlamıştır. Üçüncü ve son evre olarak ele alınan 20. yy.da ise modernleşme neredeyse tüm dünyaya yayılmış modernist dünya kültürü birçok alanda izler bırakmıştır.²⁹

Özellikle on dokuzuncu yüzyılda Batı uygarlığının önemli bir aşaması hâline gelen modernlik, bilimsel ve teknolojik ilerleme, sanayi devrimi ve bunların yol açtığı ekonomik ve toplumsal değişimlerle birlikte kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak akıl yürüterek doğaya hâkim olma, sanayileşme ve sürekli ilerleme kavramları ön plana çıkmaktadır. Kendi içinde ötekini yüceltmek yerine tektipleştirme eğilimine sahip olduğu öne sürülen bu akım, bu yönüyle küreselleşme, emperyalizm ve sömürgecilik gibi kavramlarla yan yana anılırken akımın geleneksel olana mesafeli yaklaşımı da ön plana çıkarılmaktadır.

Bu düşünce yapısında akıl merkez noktaya getirilmiş ve ardından bilimsel olarak kanıtlanamayan her türlü bilgi dışlanmıştır. Böylece eskinin geleneksel bilgisi artık irrasyonel damgasıyla kullanılamaz olduğu anlayışı ön plana çıkmıştır. Bu durum, geleneksel insan ve toplum yapısında ciddi değişikliklerin yaşanacağını habercisidir. Gelenekle birlikte din de bu yeni anlayış tarzından nasibini almış ve modernlik, aydınlanma ile birlikte dini karşısına alan bir tavrın içinde kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre, modern olmanın gereğinin din karşısında, bilimin önderliğinde serbest düşünce yürütme olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bütün bu

²⁹ Bu üç evre ve modernizmin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Berman 1994: 27-59.

yönleriyle modernite, çağdaş kelimesiyle yan yana kullanılarak eski olanın üzerindeki yıkıcı hükmünü netleştirmiştir.³⁰

Toparlamak gerekirse modernite, Batı dünyasının aydınlanmacı düşüncesiyle ortaya çıkıp daha yaşanması bir dünya vaadinde bulunan, sanayi devrimleri gibi devrimlerle güçlenip akıl, bilim, teknoloji, ilerleme, çağdaşlık vb. gibi kavram dünyası oluşturan ve bunu yaparken geleneksel yapıyla mücadele içine girdiği anlayışı hâkim görüş olan bir yapı oluşturmuştur. Hâl böyle olunca, geleneksel kültür yapısında ciddi değişimlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Gelenek temsilcileri ise bu kavram karşısında duruma göre olumlu ve olumsuz tavra bürünmüşlerdir.

Ozan Efkârî (Ali Demir)'e ait olan aşağıdaki şiirde modern kavramına olumlu bakış açısı vardır:

Baktım klinik dediler geldim	Restorancı gayet güler yüzlüdür
Hepsi de tertemiz, hem de modern	Sarışın saçlıdır, yeşil gözlüdür
Bir dem derin derin daldım da gittim	Gençlerin hepsi de tatlı sözlüdür
Hepsi de tertemiz, hem de modern	Hepsi de tertemiz, hem de modern

(Demir 2008:18)

Buna göre âşık, Almanya'da modern bir ortamda bulunduğu, buradaki imkânlar ile hâl ve hareketlerden memnun kaldığını dile getirmektedir. Bu ortamın temizliği ve çevredeki insanları yardımseverliği onu etkilemiştir. Bu sebepten burada modernliğe olumlu bir yaklaşım söz konusudur.

³⁰ Modern kavramı, kullanım alanları ve tarihsel geçmişi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Calinescu 2017: 21-106 Matei Calinescu kitabında, modern düşüncenin modernizm, avangard, dekadans, kitsch ve postmodernizmle olan ilişkisini ele alıp bunları modern düşüncenin farklı yansımaları olarak değerlendirmektedir. Bu beş kavramın birbirinden bağımsızmış gibi veya biri diğerine tepki olarak çıkmış gibi ele alınmasını reddetmektedir.

Bu durum âşığın modern kavramına karşı hepten reddedici bir tavra girmedigini göstermektedir. Bu kavram eğer yaşam standartlarını iyileştirici bir etkiye sahipse karşısında durmak yerine destekleyici bir hâl alındığı görülmektedir. Bu durum geleneğin yeni bir unsuru nasıl karşıladığının da göstergesidir. Şüphesiz âşıklık geleneği temsilcileri yeni olan her şeye mesafeli bir şekilde yaklaşırdı geleneğin bu kadar uzun yıllar boyunca devamını sağlamaları pek de mümkün olmazdı. Kültür değişmesi açısından bakılacak olursa âşıkların yeniliğin kabulü konusunda faydacı bir yaklaşımla seçici davrandıklarını söylemek mümkündür.

Kahrmanmaraş/ Elbistanlı Âşık Devaî (Mustafa Buğrahan)'a ait olan aşağıdaki şiirde ise modern olana uymamanın dile getirilmesi söz konusudur:

Dinlemek istersen sana söyleyim	Şekil ile değer vermem adama
Ben moderin olamam ki efenim	Devaîm annecik demem anama
Böyle yetişmişim neydim neyleyim	Dil kırıp da peder demem babama
Ben moderin olamam ki efenim	Ben moderin olamam ki efenim

(Coşkun 2009: 146)

Ben tarlamin tozu ile büyüdüm
Sen kuş yatak ben keçede uyudum
Böyleyim ben eskiden de buyudum
Ben moderin olamam ki efenim

Çökekle bazlamamı düverdim
Boz eşekle harmanımı sürerdim
Sen okula ben çobanlık ederdim
Ben moderin olamam ki efenim

Şiirden anlaşıldığı üzere modernlik aşığın kendi toplumu içinde geçmişi reddetmek üzerine temellendirilmiş dolayısıyla âşık, bu yaşayış tarzına yabancı kalarak buradaki modernliği reddedip geleneksel hayatı ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Hâl böyle olunca tepkisini geçmişi hatırlatarak göstermeye çalışmaktadır. Buna göre tarlanın tozu içinde çobanlık yaparak yaşayış ve çökekle bazlama gibi alışkın olduğu yiyecekler, ona modernlik olarak gösterilenin karşısında daha değerli gelmektedir. Burada modernlikle birlikte gelen değişimin konuşmadan hâl ve hareketlere kadar her şeyi etkilemiş olduğu belirtilerek çoklu etki gösterilmeye çalışılmıştır.

Bundan anlaşıldığı üzere, modern olgusuna olumlu yaklaşım, âşığın kendi değerleri ile çelişmediğinde ve istenilen düzende olduğunda ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir duruma daha çok yurtdışı örneklerinde rastlanılmaktadır. Ancak âşığın kendi topraklarına ve kendi toplum yapısı içindeki yaşayışa gelindiğinde, bu olgunun almış olduğu hâl tepki ile karşılanmaktadır. Burada modernite, toplumsal yapıyla çok ters ve kökenden koparıcı değişimlere sebep olan unsur olarak ele alınmaktadır. Hâl böyle olunca, ona karşı tavır alınma yoluna gidilmektedir. Böylece geleneksel toplum yapısından modernitenin almış olduğu durumun üzerinde dikkatli bir şekilde durulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Modernitenin toplum üzerindeki etkisi hususunda çeşitli araştırmacıların da üzerinde kafa yorduğu konu, modern toplumla geleneksel toplumun farklarını görmek gerekliliğidir. Böylece yaşanan değişim anlaşılabilecektir.

Modern toplumsal kurumları geleneksel toplumsal düzenlerden ayıran süreksizlikleri nasıl belirlememiz gerekir? Burada birçok özellik söz konusudur. Bunlardan biri, modern çağın harekete geçirdiği değişim hızıdır. Geleneksel uygarlıklar diğer modernlik öncesi sistemlerden dikkate değer biçimde daha devingen olabilir; ama, modernliğin koşulları içinde değişim hızı son derece fazladır. Bu durum en çok teknoloji açısından belirgin gibi görünse de, diğer bütün alanlara yayılmıştır. İkinci bir süreksizlik ise değişim alanıdır. Dünyanın değişik bölgeleri birbiriyle bağlantı içine çekildikçe, toplumsal dönüşümün dalgaları adeta bütün yerküre yüzeyi boyunca çarpmaktadır. Üçüncü süreksizlik, modern kurumların doğasının özünü ilgilidir. Ulus-devletin siyasal sistemi, üretimin cansız güç kaynaklarına büyük ölçüde bağımlı olması ya da ürünlerin ve ücretli emeğin tam anlamıyla metalaştırılması gibi bazı modern toplumsal biçimler, önceki tarihsel dönemlerde hiç görülmemiştir. (Giddens 2018: 14).

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere yakın dönemin kültürel değişimini anlama çabasında hız, değişimin alanı ve modern kurumların doğası başlıkları üzerinde durulması gereken konulardır.

Modern anlayış yukarıda bahsedildiği şekilde güçlü vaatlerle ilerlerken gerek toplumsal yapıdan gerekse dönem şartlarından dolayı istediği sonucu alamadığı durumlar ortaya çıkmıştır. Bu durum, birey ve toplum üzerinde olumsuz etkiler bırakarak her geçen gün daha gergin ve tehlikeli bir dünyaya doğru gidildiği hissi oluşturmuş ve bunun sonucunda yeni arayışlara geçilmiştir. Bu arayış içinde modernliğin reddettiği birçok unsura yeniden dönülme eğiliminin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Böylece yeni bakış açıları geliştirmiştir. Bu yeni bakış açılarından biri olan “Postmodern” yaklaşım, toplum hayatında 1960larda kendini hissettirmiş ve 1970lere gelindiğinde hayatın birçok alanında görülür hâle gelmiştir.

En genel hâliyle Postmodernizm müphemliğe, geleneğe, yerele ve çokkültürlülüğe, yüzeyselliğe vb. olgulara vurgu yapmaktadır.

Günümüzde, gerçeğe hayalin, yalanla doğrunun, anlamlıyla anlamsızın, taklitle orijinalin birbirine girdiği, sanal ve gerçeklik arasındaki duvarların paramparça olup hakikatin buharlaştığı bir süreç yaşanmaktadır. İşte bütün anlamların anlamsızlaştığı, tanım çabalarının naçar kaldığı bu kaotik sürece postmodernizm denmektedir. Etrafa bakıldığında keskin tonların flulaştığı, dindarla ateistin, astronomla astroloğun, ilaçla otun, bilimle mitin yan yana geldiği görülmektedir. Elbette bu “durum”, bir tepkinin ürünüdür. Başka bir ifadeyle postmodernin aşırı kuralcı, tektipçi moderninden intikamıdır. (Koçakoğlu 2012: 15)

Özellikle 1950li yılların ardından sanayi sonrası kültür ortamında toplumun kültürel dünyasında birtakım değişimlerin yaşandığı birçok araştırmacının vurguladığı husus olmuştur.³¹ Bu değişim modernist anlayışı yer yer reddetme noktasındadır ve bu döneme yukarıda bahsedildiği üzere postmodern dönem adı verilmektedir. Postmodern dönemde, modernizmin parçaları mevcut olmakla birlikte bazı farklılaşmalar vardır ki en genel hâliyle yeni anlayışın sloganları, “*gelin bütünlüğü karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulmayana tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılıp, adın onurunu kurtaralım*” (Lyotard 1994: 159) şeklinde yapıldığı görülmektedir. Buradaki sunulmayı sunma ve farklılıkları etkin kılma noktasında egemen kültürün

³¹ Yeni dönemdeki farklılaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Lyotard 1994.

dayattıklarının dışına çıkıp diğer kültürlerle söz hakkı verme esastır ve bu söz hakkını en iyi şekilde kullanma hakkı kısmında gelenek ve onun temsilcilerine fırsatlar ortaya çıkmaktadır.³² Bu da geleneksel olanın yeniden görünür olması anlamına gelmektedir. Ancak bu görünürlüğün, geleneğin modernlik öncesi dönemdeki hâline yakın şekilde olmasını beklemek pek de mümkün değildir.

Sonuç olarak modernlik ve onun kimilerine göre başka bir hâli olan postmodern görüş, yakın dönemde birçok alanın yanında toplumların kültür dünyasının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Batı kaynaklı bu fikir akımlarının toplumlara getirdikleri ile birlikte incelenmesi, yaşanan kültürel değişimleri boyutlarının görülmesi bakımından önemlidir. Bu düşünceler çerçevesinde şekillenen hayat görüşü, toplum içindeki büyük çapta yaşanan değişimlerin tetikleyicisi rolündedir.

Batı yönlü zihniyet değişimi ve modernleşmenin kendini en çok hissettirdiği yer, geniş kitlelerin yaşam alanı olan kent ortamıdır. Burada gelişen teknoloji, değişen yaşam standartları ve dünyaya bakış açıları onun etkinliğini gösterme alanları olmuştur. Bu sebeple, kent ortamının incelenmesi yaşanan değişimlerin görülebilmesi bakımından önemlidir.

2.1.2. Kent Ortamı

Modern yaşam tarzının kendini en çok hissettirdiği alanların başında kentler gelmektedir. Batı dünyası, modern olanı temsil edip diğer toplumlara nihai hedef olarak kendi toplumsal yapısını sunduğunda, modernleşme mevzusu ortaya çıkmış ve bunun gerçekleştirilebilmesi için nelerin yapılabileceği çeşitli açılardan tartışılmaya başlanmıştır. Bu noktada geleneksel toplumlar için kentleşme üzerinde durulan önemli konulardan olmuştur. *“Lerner, modernleşmenin temelinde kentleşmenin yattığı fikrinden hareket eder. Lerner’e göre, bir toplumdaki gönüllü kentleşme oranı yüzde yirmi beşi geçtiği zaman artık modern üretim gerekliliği ortaya çıkar. Böylece modernleşme başlamış olur. Bunu okuryazarlık oranındaki artış izler. Okuryazar*

³² Postmodernizmin hakkında olumlayıcı veya reddedici birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu anlayış kimilerine göre yeni bir solukken kimilerine göre eski zihniyetin yeni bir sunumundan ibarettir. Postmodernizm tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Calinescu 2017; Featherstone 2013; Mcrobbie 2013; Şaylan 2016 vb. Postmodernizmin getirdiği avantajlarla öz kültüre yönelinerek yapılan kültürel çözümlerde son derece dikkatli olmak gerekmektedir. Sonuçta modern anlayışın çıktığı zihin yapısı bu akımın kaynağını da oluşturmaktadır.

oranındaki artış, hem endüstrileşmenin bir sonucu, hem de onun gerçekleşmesi için gerekli bir koşuldur. Bunun ardından kitle haberleşme araçlarının etkisine girme başlar. Son aşama ise siyasal katılımdır.” (Kongar 2014: 229).

Anadolu coğrafyasında özellikle Cumhuriyetinin ilk yıllarında modern kent yapılarının oluşturulma çalışmalarının olduğu görülmektedir. Bu yapıların nüfusu, kent merkezinde yaşayanlar ve kırdan göçle gelenlerden oluşmaktadır. Yönün Batıya dönmesi, kentlerde Batı tarzı yaşamın hüküm sürmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda kentler geleneksel yaşam tarzı ile yetişmiş nüfus ve Batı kültür yapısının örneklerinin sergilendiği, buna bağlı olarak çatışmaların yaşandığı ortamlar olmuştur. Kent ortamında yaşanan modernleşme hareketleri, yerli nüfus için yabancı unsurlarla karşılaşma anlamına gelirken; kırdan kentte gelen kesim için bu süreç, daha ciddi farklılıkların yaşanması sonucunu doğurmaktadır. Bu ortamda modern hayat tarzı ile uyum ve uyumsuzluk, geleneğin değişim karşısında alacağı tavrın önemli noktalarını oluşturmaktadır. Gelenek temsilcilerinin dizeleri bu noktaların görülmesi hususunda önemli veriler sunmaktadır. Bu dizelere geçmeden önce genel hatlarıyla Türkiye’deki kentleşme serüveninin üzerinde durmakta fayda vardır.

Batı dünyası cazibe merkezi olarak ortaya koyduğu kentleriyle insanları bir araya getirmiş ve bu ortamda kendi anlayışını daha hızlı ve etkili bir şekilde yayma imkanına kavuşmuştur. Batıda kent yapısı daha eski bir yapılanmayken Türkiye Cumhuriyeti için bu yapı -modern anlamıyla- henüz yeni sayılacak bir aşamadır. Cumhuriyet dönemindeki kentleşme sürecini üç dönemde ele almak mümkündür.

1. Dönem: Ulus-Devletin Kentleşmesi: 1923-50

2. Dönem Emek Gücünün Kentleşmesi: 1950-80

3. Dönem Sermayenin Kentleşmesi: 1980 sonrası” (Şengül 2017: s.410)

Ulus-devlet temelli kurulan Türkiye Cumhuriyeti, modernleşme yolunda hızlı adımlar atma amacındadır ve bu süreçte kentsel gelişme, üzerinde durulan önemli noktalardan biri olmuştur. Buradan anlaşılabacağı gibi modern anlamda kentleşme, Türkiye için 1920li yıllardan sonra konuşulmaya başlanmıştır. Buna göre, Cumhuriyetin ilanından sonra Ankara’nın başkent seçilip buradan ulus-devlet

anlayışını da yansıtan çağdaş bir kent oluşturma isteği, ülke çapında demir yollarının inşası ve Anadolu kentlerinde fabrikaların kurulması ile cazibe merkezlerinin oluşturulma çabası gibi faaliyetler, ilk dönem kentsel gelişim projesi içinde yer alan önemli çalışmalar olmuştur. Bu dönemde nüfus artışı ve kentleşme yavaş hızda seyretse de eskinin izlerini taşıyan geleneksel kent merkezlerinin yanında özellikle devlet eliyle yönetim ve kamu binalarının inşası ile modern yapılaşmanın yaşandığı kent merkezleri de oluşmaya başlamıştır. Diğer taraftan savaş sonrası imar ve iskân çalışmalarıyla konut yapımlarında da artış yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle işçi ve memurlar için konut yapımı devletin öncelikli işlerinden olmuştur.

1950'lili yıllardan itibaren bazı politik değişimler yaşanmış ve ilk dönmedeki öncelik verilen sanayi yatırımları yerini tarım yatırımlarına bırakmıştır. Tarım ürünlerinin pazarlanması noktasında ulaşım duyulan ihtiyaçla karayollarının geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bunun sonucunda kentlerin alanları genişlemeye başlamış ve tarımsal makineleşme artmıştır. Tarım sektöründeki bu modernleşme hareketi ihtiyaç fazlası emeğin ortaya çıkmasına ve topraksız köylünün büyük kentlere göç etmesine sebep olmuştur. Böylece 1950lili yıllardan itibaren Türkiye'de büyük bir nüfus hareketliliği başlamıştır. Bunun neticesinde başta İstanbul olmak üzere birçok kentin nüfusunda hızlı artışlar yaşanmıştır.

Kentler iş olanakları, yüksek ücret alma vaadi, imkân fazlalığı, eğitim ve sağlık olanakları gibi sebeplerle çekici merkezler olmuş ve zamanla geniş kitlelerce taşı toprağı altın olarak ulaşılması gereken bir düş hâlini almıştır. Bunun yanında kent ortamındaki yaşam, modern bilincin oluşması için imkân tanımaktadır.

Bugün toplam nüfusunun artışına oranla çok yüksek kentleşme hızına sahip olan Türkiye'de, ülke nüfusunun önemli bir bölümü 25-30 yıl gibi kısa bir zaman diliminde kentlere akmıştır. Kentleşme akımında yer alan bu nüfusun özellikleri, yapısı ve nüfus birimlerinin (kişi ve ailelerin) türlü konulardaki tavır ve davranışları ve dünya görüşleri değişmektedir. "Kentlere yığılan geniş kitleler, kitle haberleşme araçlarına açıklığın sağladığı olanaklardan da yararlanarak siyasal yönden köye oranla daha çabuk bilinçlenmektedirler. Küçük gruplar halinde yaşamının zorunlu kıldığı iç dayanışma, önce, çevrelerini güzelleştirme, tapu alma, cami ve okul yapılmasını isteme biçiminde belirmekte, daha sonra da, bu gruplar dernek, sendika, siyasal parti destekçisi olmak yoluyla siyasal sürece etkili bir biçimde katılmaya hazır duruma gelmektedir. (Kartal 1992: 228).

Bu göçlerle birlikte şekillenmeye başlayan kent ortamı, birçok çatışmanın yanında kültürel çatışmaların üst noktaya çıkmasına müsait bir ortam oluşturmıştır. Bu ortamda kentli-köylü ilişki ve modern -gelenek ilişkisi kültürel değişimin şekillenmesinde önemli olmuştur. Bu durum kentleşme ve kültürel değişim sürecinde göç hareketliliğini önemli bir noktaya getirmektedir.

2.1.2.1 Göç

Dış dünyadan olabildiğince yalıtılmış ve alışılmışlıklarla çevrelenmiş bir ortamda değişimin yavaşlığı beklenen bir durumdur. Ancak bu alanın dışına çıkıldığında değişimin baş döndürücü bir hızla bireyi etkisi altına alması kaçınılmazdır. Bu sebeple göç, alışılmış ortamdan uzaklaşıp yeni olanla tanışma durumunu ortaya çıkardığından değişiminin önemli tetikleyicilerindendir.

Gelişmiş ülkelerde genel olarak 18. yüzyılın ortalarında özellikle sanayileşme ile ortaya çıkan göç hareketleri, Türkiye’de özellikle kırsal iticiliği ve buna bağlı olarak şehir çekiciliği bakış açıları altında 20. yüzyılın ortalarından itibaren etkili olarak yakın geçmişe damgasını vurmuştur.³³

Kırsal kentte yapılan göçlerde göçmenin kent kültürüne uyumu noktasında genellikle dört aşama üzerinde durulmaktadır. İlk aşamada kentte uyum noktasında kent kıyafetini giyinip bazı kent alışkanlıklarını edinme gelmektedir. Tahmin edileceği üzere bu yapay ve maddi bir değişimdir. Bir simge olarak giyilmiş olan kıyafetin altında köy kişiliğini saklama çabası söz konusudur. Bu durum bireyin maddi ve manevi değişim ile kent kültürü için uyuma açık olduğunun göstergesidir. İkinci aşama göçmenin kent yaşamına uyum çabasını ifade eder. Bu kişi su, elektrik ve ulaşım gibi kent hizmet ve olanaklarını benimser, yiyecek ve giyeceklerini dükkândan satın almaya başlar. Bu aşama aynı zamanda konut inşası ve yerleşim yeriyle uyum kısmını da kapsamaktadır.

Bu ilk iki aşamanın başarılı bir şekilde halledilmesi göçmen üzerinde genellikle kent hakkında hoşnutluk hissi uyandırır. Üçüncü aşama ise göçmenin kentli insanlarla ilişki kurma safhasını içine alır. Göçmen, idealleştirdiği kent yaşamı ve

³³ Göçün başladığı tarihten 2000li yıllara kadar yaşananlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Koyuncu 2017: 359-375.

değerlerini içselleştirmeye çabalar. Burada göçmenin yaşı, kır yaşamına bağlılık düzeyi, kentte kalış süresi, kentlilerin ona karşı tutumu gibi sebepler, onun yeni değerlere alışmasına veya tam tersi şekilde yeni değerlere direnç gösterip eskiyi terk etmemesine sebep olabilmektedir. Son aşama ise yeni değerlerle uyuma geçildiği zamanı yani göçmenin kentle tam anlamıyla bütünleşip kendini kentli olarak tanıttığı kısmı işaret etmektedir. Bu noktadan itibaren göçmen eski yaşam tarzı ve değerlerine yabancı olma ile karşı karşıyadır.³⁴ Tabi ki bu aşamaların herhangi birinde yaşanacak sıkıntı göçmenin hevesinin kırılmasına ve kentten geri çekilip bulunduğu ortama yabancılaşarak kır hayatını özlemesine sebep olacaktır.

Cumhuriyet sonrası Türkiye’inde yaşanan iç ve dış göç, kültürel değişimin boyutlarının görülmesinde farklı dinamiklere sahiptir. Birincisinde göçmen daha çok bildiği bir ortamdır veya en azında kendi topraklarında kendi vatandaşıyla muhataptır. Dış göçte ise kendisini tamamen yabancı bir sosyo-kültürel ortamda bulduğundan burada uyum sorunu daha çok artmaktadır. Kişinin bulunduğu ortama uyumu, değişim karşısındaki tutumunu da belirlemektedir. Bilindiği üzere azınlık psikoloji içerisinde daha tutucu bir hâl alınırken tersi durumda, değişime karşı tutum nispeten daha yumuşak olmaktadır. Bu sebeple kültürel değişimde iç ve dış göç ile yaşananları ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir.

2.1.2.1.1. İç Göç

Türkiye’de özellikle 1950 sonrası kırdan iş imkanlarının azalması ve kent merkezlerinin cazibesinin artması üzerine ülke içinde kırdan kente önemli oranda göç yaşanmıştır. Göçle kentte gelen kişi, bir yandan kendi geleneksel kültürel değerlerini yanında getirmekte diğer taraftan yeni ortamda modernlik başlığı altında çeşitli unsurlarla karşı karşıya kalmaktadır. Burada oluşacak çatışma kente uyumu ve dolayısıyla değişim karşısındaki tutumu belirleme noktasında önemlidir.

Kente gerçekleştiren göç kendi içinde birçok anlamı barındırmaktadır:

Cumhuriyet tarihini incelediğimizde içgöç, uzunca bir süre “sanayileşme ve köyün çözülüşü” kapsamında kırdan kente gerçekleşen bir nüfus hareketi olarak ele alınmıştır. Oysa göç, toplumsal olduğu kadar bireysel düzeyde yaşanan süreçtir ve bu süreci anlamlandırmak göç eden kişinin konumunu ya da konularını anlamak, göçün bu toplumsal ve bireysel yanlarının

³⁴ Kentleşme aşamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Karpat 2016: 182-187.

konuya eklenmesi ile mümkün olacaktır. Göç eden birey(ler)in doğup büyüdüğü, eylemlerini gerçekleştirdiği, hatıralarını biriktirdiği kendini güvende hissettiği memleketini terk etmesi, farklı fiziki mekanlar, binalar, yollar, kavşaklar, merkezler, farklı yaşam tarzları, farklı sınıflar, farklı kimlikler, kültürler, örf ve adetleriyle yeni bir yaşam alanının kapısı aralaması her bir göçü biricik ve kendine özgü kılmaktadır.(Koyuncu 2017: 373).

Bu bireysel düzeyde yaşanan durumları âşık tarzı şiirlerde görmek mümkündür.

Âşıklar kır ortamındaki dinleyici kitlesinin kentte göçmesi ile birlikte kendileri de kentte gelmiş ve göç eden kişilerin yaşadıklarını birebir yaşayarak şiirlerine bu konuyu yansıtmışlardır. Bu sebeple onların şiirlerinin içerik incelemesi, birinci ağızdan göç ve göçün sonucunda ortaya çıkan kültürel değişimin etkileri hakkında verilere ulaşma imkânı sağlamaktadır.

Kırdan göç edip kentle karşılaşan kişinin bu yeni ortamı tanıma ve uyum sağlama çabası yeni hayatının merkezinde yer alacaktır. Göçmenin burada eski tecrübelerini de zihninde tutarak karşılaştırma yoluna gidip olumlu ve olumsuz değerlendirmelerde bulunması normal bir süreçtir. Bu süreçte onun varacağı kanı değişime yaklaşımını da belirleyecektir. Aşağıdaki şiirde âşık, içinde bulunduğu yeni ortamı şöyle betimlemektedir:

Bir şehir kurmuşlar ki

İnsanlığı kıt hayat

Hayata tam zıt hayat.

Dostluğu vurmuşlar ki

Her yer gümbür gümbür dert

Olmuş bir zılgıt hayat

Kişileşmiş binbir dert

Her sırtta bir kambur dert

Göğü yeri taş olmuş

Bu hayat gel git hayat

Direkleri taş olmuş

Yürekleri taş olmuş

Ne güröl güröl sular

Şefkatî şükür oku

Ne de dostça duygular

Sana lütfetmiş bâki

Ne huzurlu uyular

Şehir, duman pis koku

Gelmiş bir aygıt hayat

Çilesi nakit hayat

(Şefkati TY: 62)

Bu dizelerden anlaşıldığı üzere âşğın kent ortamı hakkındaki görüşü olumsuzdur. Bunun nedeni bu yeni yaşam alanının alışkın olduğu ortamdaki maddi ve manevi yönleriyle zıtlık içinde bulunmasıdır. Bu da uyum sorununu birlikte getirmektedir. Buna göre şehir ona ve onun temsil ettiği gruba hitap etmemektedir. Bunda doğadan uzak bir yaşam tarzının hakimiyeti ile insanların birbiriyle olan ilişkisindeki değişim etkili olmuştur. Bu durum kent ortamına gelen kişinin maddi ve manevi yönden sorunlarla karşılaşacağını göstermektedir. Bütün bunlara bağlı olarak sıkıntıların çözümü için gelinmiş olunan şehir artık cazibe merkezi olarak değil, kahr merkezi olarak görülür hâle gelmiştir.

Bu durum uyumsuzlukla alakalıdır. Birey yeni bir ortam girdiğinde uyum sağlama çabası da beraberinde gelir. Gerekli uyum sağlandığında ortamı tam anlamıyla kabullenme süreci başlayacaktır ki bu da değişimin önünü açan bir unsurdur. Şiirde ayrıca doğa vurgusunun yapılması kır kökenli olma ile alakalıdır. Kente yakın bir dönemde gelen âşık ve onun temsil ettiği kitle çocukluk ve yetişkinlik dönemini kır hayatı içinde doğa ile yakın temas hâlinde geçirmiştir. Kent ortamında alışkın olunan düzen bulunamayınca eskiyi özlem de beraberinde gelmektedir.

Bu durumu Âşık Elifçe şöyle dile getirmektedir:

Çekilmiyor büyük şehrin kahrı

Kesti nefesimi alamıyorum

Çıkışı bir türlü bulamıyorum

Egzozun sabanın isisi dumanı

Zengin olmak için terk ettim köyü

Köylülerin işi şehirde zordur

Ağadan kaçarken baş ettim beyi

Zenginin oturmuş düzeni vardır

Sırtıma yükledi ağır küfeyi

Bol bol para harcar kaynağı sırdır

Mülkü sattım geri dönemiyorum

Belki kara para bilemiyorum

Kira ödemekten inan ki açım

Elifçe'yim haber saldım sılaya

Ne kadar şükretsem yanıyor içim

Ekin biçin köyden gelmen buraya

Sen çalış el yesin tükendi gücüm

Sakin gönlünüze gelmesin gaye

Ağlamak bahtımdır gülemin

Gururdan sefilim diyemiyorum

(Kılıç 2010: 182)

Bu şiirde anlaşıldığı üzere kırsal iticiliği ve şehrin çekiciliği ile şehre gelmiş ancak bu yeni ortamdan umulan bulunamamıştır. Âşık, köylülerin şehirde işinin zor olduğunu söyleyerek yaşanan uyumsuzluğu ve beraberinde gelen sorunu dillendirmektedir. Bu sorunların ortaya çıkmasında kentin doğal yaşam alanındaki sorunlar ve maddi güçlükler etkili olmuştur. Hâl böyle olunca diğer kişileri kentte gelmeyip köyde kalmaları yönünde uyarmaktadır. Burada anlaşıldığı üzere bir kültürel şok durumu vardır. Âşık ve onun temsil ettiği gruptan kişiler bir umutla kent ortamına gelmiştir. Ancak yeni ortamda beklenen bulamamış ve buna bağlı olarak hayal kırıklığı yaşamıştır. Bu uyumsuzlukta kişinin karşısına çıkan zorlayıcı unsurlar etkili olmuştur.

Ayrıca şiirde fark edilen bir diğer unsur, şiirin 1991 yılında ortaya konulmuş olmasıdır. 20. yy.ın sonları ilk göçlerin gerçekleştirilip kent yaşamında farklılaşmanın ortaya çıktığı yıllardır. 1980 sonrası turizm ve ülkenin doğusunda yaşanan güvenlik sorunu sebebiyle yapılan zorunlu göçler, kentlerde etkili olmaya başlamıştır. 1980lerde neo-liberal politika yapısının benimsenmesiyle kent yaşamı da

farklılaşmıştır. 1980 sonrasında toplu konut projeleri, gökdelenler, uluslararası ticaret merkezleri, alışveriş merkezleri iyiden iyiye görülmeye başlanmıştır. Büyük sermaye kentte girmiş ve rant olgusu ön plana çıkmıştır. Bu dönemde gecekondu kentel dönüşüm ve kentin arazisinin genişlemesiyle yine rantın döndüğü noktalar hâline gelmiştir. Bunun yanında üst-orta ve üst sınıfa hitaben oluşturulan güvenli ve imkanların en yüksek noktada olduğu siteler ile yapısal ikililik çok keskin bir şekilde devam etmiştir.³⁵

Bu ikili yapının içinde kalan birey, eğer kent ortamına uyumu gerçekleştirip ekonomik kazanca geçemezse kentlin olumsuz yönüyle karşı karşıya kalacak ve bu durumda kentten uzaklaşma isteği ortaya çıkacaktır. Kentle uyum sağlama isteğinden uzaklaşma veya bunu gerçekleştirme umudunun yitirilmesi, eskiye meyli arttıracak ve bu durumda değişim karşısında tutucu tavır alınacaktır.

Gurbetçi Âşık Ali Kabadayı'ya ait olan aşağıdaki şiirde ise şehir hayatında alışılmayan durumlar dile getirilmektedir:

Vatanımda üç nesneden korkarım

Trafik hastane resmi daire

Yıllardır düzelsin diye bakarım

Trafik hastane resmi daire

Trafik terörü canlar alıyor

Fakir hastanede rehin kalıyor

Resmi dairede işim olmuyor

Trafik hastane resmi daire

Bir işin varsa resmi dairede

Hal mi kalır garibanda fakirde

Uzaktan gelmişsin kimin umurunda

Trafik hastane resmi daire

³⁵ Türkiye’de kentleşme süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Güllüpınar 2013: 200-284; Şengül 2017; Turhanoglu.

Bir gün olur yaralansan kazara	Resmi daire ye git gel git gel dert
Kan kaybından ölen giden mezara	Trafik hastane resmi daire
Senelerdir hep böyledir manzara	
Trafik hastane resmi daire	Resmi işlerimiz çile gam keder
	Trafik hastane ondan da beter
Hastaneye aylar geçer sırada	Bu üç nesneden çektiğim yeter
Azrail'e davet çıkar orada	Trafik hastane resmi daire
Ecelsiz ölene ümit nerede	
Trafik hastane resmi daire	Âşık Ali Kabadayı der değer
	Kötüyü lanetler iyisin över
Kırmızıda geçmek bizde bir âdet	Sordum da devletin işiymiş meğer
Hastanede ne temizlik ne hizmet	Trafik hastane resmi daire

(Kabadayı 2009 54-55)

Âşığın şiirin ayaklarında tekrar ettiği trafik, hastane ve resmi daire onun şehir hayatı içinde karşı karşıya kaldığı unsurlardır. Bunları olumsuz yönde değerlendirmesi ise yine şehirle uyumsuzluğun göstergeleridir. Buna göre trafik karmaşıklığı ve kurallara uyulmaması ile hastane ve resmi daire ise maddi sorunlar ve ilgisizlik sebebiyle kırdan gelen kişi için olumsuz çağrışımları taşıyan unsurlar olmuştur. Kır insanı motorlu taşıtlara alışkın değildir ve şehre geldiğinde genellikle maddi imkânsızlık içinde olduğundan burada da bir araç edinememiş ve şehirdeki taşıt sisteminin dışında kalmıştır. Kaldı ki tarımda makineleşmenin bir sonucu olarak şehre göç etmişken başka bir makineye sevgi göstermesi pek beklenmemektedir. Ne zaman o makinenin sahibi olursa bu yeniliği kabul edecek ve bunun ardından değişimin içine girecektir.

Yine köy yaşamında sıkı bir ilişkisi olmayan hastane ve resmi daireler ona kent ortamında da uzak gelmektedir. Bu kurumları kullanırken yaşadığı sorunlar onun

uyumsuzluğunu üst seviyeye çıkartmaktadır. Bütün bunlar kent yaşamına tam anlamıyla alışmamış diğer bir deyişle işleyişin dışında kalmış kişinin uyumsuzluk sorunudur. Bilindiği üzere uyumsuzluk değişimle ters orantıya sahiptir.

Görüldüğü üzere birey içinde bulunduğu bu yeni ortamda eski tecrübelerini zihninde tutarak gerek kültürel gerek coğrafik gerekse yaşayış tarzında karşılaştırmalarda bulunmakta; burada uyumu yakalayamadığında ise ortama yabancılaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Aşağıdaki şiir bu durumun dile getirilmiş hâlidir:

Bizim ele benzemiyor buralar	Bir türlü kendime gelmiyorsun
Sokaklar yabancı yollar yabancı	Hüzün atıp neşe dolamıyorsun
Çoğu benim gibi bahtı karalar	Arasan da dengin bulamıyorsun
Tavırlar yabancı hâller yabancı	İnancı yabancı kullar yabancı
Haftası karışık günü karışık	İşte ömrüm geldi geçti çileli
Âdeti töresi konu karışık	Günler akıp gitti kendim bileli
Doğusu batısı yönü karışık	Hayli zaman gurbet ele geleli
Şehirler yabancı iller yabancı	Mevsimler yabancı yeller yabancı
Dost diye kimseyi bekleyemezsin	Garip Hıdır sıla hasreti çeker
Sarılıp boynuna koklayamazsın	Netsin geçim derdi boynunu bükür
Kapı komşun olsa yoklayamazsın	Burada pürünü zamansız döker
Simalar yabancı diller yabancı	Ağaçlar yabancı dallar yabancı

(Hıdır 2011: 221)

Bu şiirde değişim alanı toplumsal yaşıyla alakalıdır ve bu değişime sebep olan unsur yaşanan mekânsal değişimdir. Kent yaşamına dahil olan birey, eski yaşamı ile yeni ortam özellikleri arasında bırakılarak değişimin önu açılmıştır. Âşık burada yaşanan değişimi olumsuz yönde görüp kişinin psikolojik durumuyla birlikte değerlendirmede bulunmaktadır.

Bireyin alışmış olduğu ortamdan çıkıp yeni bir ortama girişı, onu maddi ve manevi yönleriyle etkilemektedir. Yeni girilen karışık ortamda âşık, bireyin durumunu “yabancı” kalmak olarak değerlendirmektedir. Kent yaşamının kır yaşamından en çok farklılaştığı nokta kentin kaotik ortamı değildir ki âşığın şiirinde “karışık” kelimesini kullanması ve ardından her ayakta tekrar eden “yabancı” kelimesi bireyin içinde bulunduğu ortamın ve ruh hâlinin tarifi niteliğindedir.

Bu yeni ortamın adet ve töresinin, inanç sisteminin, komşuluk ilişkilerinin ve insanların birbirine karşı takındıkları tavırların alışılmış olunan geleneksel ilişkilerden farklı olduğunun dile getirmesi, yeni ortamdaki manevi yöndeki sorunların belirtilme durumudur. Bu aşamada manevi yöndeki değişim beklenilmektedir. Değişimin sadece manevi yönle kalmayıp sokak ve yollar, mevsimler, ağaclar ve dallar bile yabancı olarak gösterilmesi, kır ortamından gelen bireyin yaşadığı uyumsuzluğunun açık göstergesidir. Bu durum bireyin kendini ait hissetmediği ortamda psikolojik olarak etkilediğini ve daha önce aşına olduğu ortamı aradığını göstermektedir. Bütün bunlarla âşık, modern kent hayatının kendisine ve kendisinin temsil ettiği kültüre yabancı bir yapıya sahip olduğu yönünde tepki vermektedir.

Bireyler günlük yaşamında çevresiyle etkileşim hâlinindedir ve dış dünyaya karşı kendini koruması temel ihtiyacıdır. Bu da toplumsal yaşam içerisinde güven meselesini ön plana çıkarmaktadır. Bireyin kendisine yabancı gelen bir ortamda bulunması, güven duygusunun oluşturulamadığının da göstergesidir. Modern öncesi toplumlarla güven *akrabalık sistemi*, *yerelleşmiş ilişkiler*, *dinsel kozmoloji* ve *gelenegin kendisi* ile oluşturulmaya çalışmaktadır. Modern toplumsal yapıda ise bu kısımlarda ciddi değişimler yaşanmıştır. Dolayısı ile geleneksel yapı içerisinde yetişen birey, alışkın olduğu alanlarda yaşanan her bir değişiminde tedirgin olmuştur. Ta ki modern yapısının ona sunmuş olduğu yeni güvenlik sistemine alışincaya kadar.

Geleneksel toplumlarda akrabalık ilişkisi güçlü bir denetimci olarak bireylerin kültürel dünyasında yer almaktadır. Bu ilişkiler, kişilerin davranışlarını ve alacağı kararları etkilediği gibi gerekli durumlarda güvenliğinin sağlanmasında akla ilk gelen seçenekler olmuştur. Yerel ilişkiler ise yerel çevre içerisinde iç içe geçmiş ilişki kümelerine işaret etmektedir. Yerellik modern toplumsal yapıda çözülse de eskiyi arayan birey, kentteki hareketli yaşam koşulları içinde, diğer insanlarla mahalle olgusu, sokak kültürü, komşuluk ilişkisi ve mahalle bakkalı algısında olduğu gibi yerel ilişkiler oluşturmaya çalışmıştır. Bu sebeptendir ki yukarıdaki şiirde dost bulamamaktan, kapı komşusuna güvenememekten ve sokakların ona yabancı gelmesinden dert yakınılmaktadır.

Bu ikisi dışında din de kişinin yaşamını etkileyen önemli unsurlardan olmuştur. İnanan kişi için güvenlik ortamını simgeleyen, kişisel ve toplumsal yaşamı içinde ahlaki ve pratik yorumlamalarıyla din önemli bir yardımcıdır. Son olarak modernlik öncesi kültür yapısı içerisinde güven ilişkilerini sağlayan dördüncü unsur gelenek olmuştur. Gelenek kendi içinde bir rutin oluştursa da bu rutin boş bir alışkanlıktan ziyade oluşturduğu anlam dünyasıyla kişinin toplumsal hayata katılmasında önemli rol oynamaktadır.³⁶ Yine bundan dolayı âşık şiirinde adet ve törelerin durumuyla kent ortamındaki inancın ona yabancı gelmesinden dert yanmaktadır. Bütün bunları elde edemeyen bireyin modern dünyada içinde kendini yabancı ve güvensiz hissetmesi son derece normaldir. Bu güvensizlik geçmişe dönme isteğini ve değişim karşısında tutucu tavrı getirmektedir.

Âşıklar şehrin doğası ve yaşamı hakkında değerlendirme yaptıktan sonra, bu yeni ortamın insanlar üzerinde yaratmış olduğu etkilere de değinmişlerdir ve bu durumu daha çok bozulma kavramı etrafında ele aldıkları görülmektedir:

Köyden göçüp şehirlere gelenler

Ufakları irileri bozulmuş

Yüzde elli yanlan bozulmuş

Nerde kaldı âdet töre bilenler

³⁶ Modern öncesi ve modern sonrası kültürel hayatındaki güven ve risk ortamları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Giddens 2018: 93-112.

Gönül verdi şehirlerin pozuna

İnandılar yalan dolan sözüne

Çoklarının bakılmıyor yüzüne

Boya sürmüş derileri bozulmuş

Kimisinde utanma yok saygı yok

Kimisinde ilim irfan duygu yok

Kimisinde düşünce yok kaygı yok

Ayar düşük serileri bozulmuş

Kimi birbirine çelme takıyor

Kimi zenginliyor kimi batıyor

Kimi para için neler satıyor

Kızı zilli karıları bozulmuş

Salam versen kimse dönüp bakmıyor

Bazı evlat ana baba takmıyor

Ankara'da sular bile akıyor

Mahallenin boruları bozulmuş

Kimi bir dikenli çalıya dönmüş

Kimi lekelenmiş halıya dönmüş

Kimini huy tutmuşu deliye dönmüş

Muska yitmiş perileri bozulmuş

Ağaçlar kurulmuş dal da vermiyor

Trafik çoğalmış yol da vermiyor

Petekler bozulmuş bal da vermiyor

Turgut Bey'in arılar bozulmuş

Kimi boş geziyor kimi çalışır

Kimi kumar oynar kimi çalışır

Kimisi var gizli gizli buluşur

Suna boylu hurileri bozulmuş

.

Merdanoğlu nedir bilemez olduk

Gurbetten sılaya gelemes olduk

Aradık bir çoban bulamaz olduk

Her tarafın sürüleri bozulmuş

(Merdanoğlu 2012: 197)

Âşık bu şiirinin altına, “her yöreden şehirlere göç edip gelen ailelerin içerisinde bulunan bazıları şehirde kendilerini *fantaziye* kaptırarak geleneklerini, törelerini ve kendilerini *baştanbaşa bozmuşlardır.*” şeklinde bir not düşmüştür. Âşığın gerek şiirinde gerekse şiirinin altına düştüğü bu notta şehir hayatının bozucu etkileri olduğu düşüncesi üzerinde ısrarla durduğu görülmektedir.

Burada değişim alanı köyden kentte göç edenlerin ahlaki yapısı, gelenek-göreneklere, kendi aralarındaki ilişkiler gibi çeşitli konularda oluşmaktadır. Bu değişimlerin önünü açan, kentin sosyo-kültürel ortamıdır. Âşığın özellikle tekrarladığı “bozulmuş” kelimesinden de anlaşıldığı üzere buradaki değişim, olumsuz yönüyle ele alınmıştır. Değiştirilenlere bakıldığında adet ve törelerin, utanma, ahlak ve saygı gibi duyguların, tüketime karşı bakış açısının değiştiği görülmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere âşık manevi yöndeki değişimleri asıl vurgu noktası yapmıştır. Burada yeni ortamda eskinin hepten terk edilmesine karşı bir tepki vardır. Değişim sadece bununla kalmayarak doğal çevrede yaşananlar da yine üzerinde durulan husus olmuştur.

Bozulma, zamanla modernliğin karşısında yer alan önemli kavramlardan biri olmuştur. Tarih bize avcı ve toplayıcı kültürel yapıdan hayvancılığa ve tarıma geçen bir toplumsal ilerleyiş çizgisi sunmaktadır. Buna göre insanlık tarihinin yakın döneminde modern toplum yapısı egemen kültür olmuştur. Modern toplum yapısı getirdikleriyle bireyi çok farklı durumlar içine sürüklemiştir.

Modernleşmenin, bir toplumun başlıca tüm alanlarında bilfiil devam eden değişimlere yol açması, çeşitli gruplar arasında, toplumsal sorunların, anlaşmazlıkların ve çatışmaların süregiden ilerleyişini, başkaldırı hareketlerini ve değişime direnişle birlikte düzensizlik ve bozulma süreçlerini de zorunlulukla içermesi anlamına gelir. Düzensizlik ve bozulma böylece modernleşmenin temel bir ögesini oluşturur. (Eisenstandt 2014: 35)

Bu temel ögeler âşığın şiirinde geleneksel yapı üzerindeki etkisi yönü ile işlenmektedir.

Bireyin yeni bir kültür ortamına girdiğinde kendi kültür değerleriyle bu ortamı yargılaması kaçınılmazdır. Kişinin kendi özgün değerlerini koruyarak karşılaştığı kültürel unsurlarla iş birliği kurması üzerine kültürel bütünleşme gerçekleşecektir. Ancak bu bütünleşme istenilen şekilde gerçekleşmeyince karşılıklı suçlama ile kendi

elindeki değerleri koruma faslı başlayacak ve bu da bireyin değişim karşısındaki tavrını belirleyecektir.

Âşık İmamoğlu ise toplumda yaşanan değişimi şu şekilde ele almıştır:

Geleceği ezelinden belliydi	İnsan insan ama soyu değişti
Köy kasaba oldu köyü değişti	
Telefonlu telgraflı telliydi	Bir gelecek gidecek atıyor
Misafir almazlar huyu değişti	Gelen yine aynısını yapıyor
	Oğlu boyayıp babasına satıyor
Ezelinden nelerimiz vardı	Merkep bizim merkep tayı değişti
Bazen zarar eder bazen karıdı	
Anasından doğar doğmaz anırdı	İmamoğlu hep bunları biliyor
Kısrak merkep verdi değişti	Fitre zekât zenginlerin oluyor
	Fakirler de açlarından ölüyor
Uğraşıp boşuna kendini yorma	Dağıldı fitreler payı değişti
Almanya Amerika oldu karma	(Kaçar 1997: 52)

Onlardan doğan da oluyor kırma

Âşık burada köylerden başlayan gelişmelerle birlikte değişimin toplumun diğer alanlarına yapmış olduğu etkiyi ele almaktadır. Telefon ve telgrafla iletişim araçlarına dikkat çeken âşık, bunun ardından misafir ağırlamak gibi kültürel bellekte yer edinmiş olan uygulamadaki değişime vurgu yapmaktadır. Ayrıca şiirinde nesiller arası ve insanlar arası ilişkilerdeki değişime kadar çeşitli konulara değinmektedir. Bütün bunlardan misafirperverlik, büyüğe saygı, düzgün bir ahlak ve dürüstlük, ana-kız ve baba-oğul ilişkisi gibi manevi değerlerdeki değişimleri görmek mümkündür. Bu durum teknik gelişmenin yanında âşığın manevi yönde yaşanan değişimlere daha ciddi tepkiler verdiğini göstermektedir.

1950’li yıllarda kente doğru başlayan yoğun göçle gelen yerel ile birlikte kent yaşamı yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde kentli için köylü uzaktaki biri değil, günlük hayatta karşılaştığı komşusuna dönüşmüştür. Bu da iki tarafın birbirini görerek değerlendirmesi fırsatını vermiştir. 1960 ve 1970’li yıllar ise kentlinin köylüyle tam anlamıyla tanıştığı yıllar olmuştur. Kurulan etkileşimde kentlinin köylü üzerindeki baskısı daha çok hissedilse de zamanla yerelin kent kültürünü ve dolayısıyla kentliyi dönüştürdüğü de anlaşılmaktadır.³⁷ Aşağıda yer alan iki âşık tarafından icra edilen atışmada köylü ile kentlinin çatışmasının dile getirildiği görülmektedir.:

Âşık İmâmî:

Köyden gelmiş hacı ağa

Sokak bilmez yol bilmezsin

Bu şehir benzemez dağa

Yatacak otel bilmezsin

Karakılçık:

Köylü yurdun efendisi

Edep erkan yol var bizdedir

Behey şehir sosyete

Her evde otel var bizdedir

Âşık İmâmî:

Sosyete köylünün tersi

Avrupa’dan alır dersi

Ne günaydın ne de merisi

İnce lisan dil bilmezsin

Karakılçık:

Avrupa mı benim sılam

Günaydın yerine selâm

Öztürkçedir bizde kelam

Kuran ehli dil var bizdedir

Âşık İmâmî:

Boşa saymışlar sayını

Dağda güdersin koyunu

Diskotekte dans oyunu

³⁷ Kentin sosyo-kültürel hayatı içindeki yerel hakkında bilgi için bk. Özdemir 2017: 491-524.

Balolarda zil bilmezsin

Sizde şalvar fistan uzun

Mini etek şal bilmezsin

Karakılçık:

Ürünleri biz ekeriz

Karakılçık:

Düğünde halay çekeriz

Hacım çıkarız yaylaya

Köyde davara takarız

Şehirli çatma köylüye

Çeşit çeşit zil var bizdedir

Mayo yakışmaz ayleye

Uzun tuman, şalvar bizdedir

Âşık İmâmî:

(Halıcı 1992: 248)

Plaja gel de gör yazın

Açılsın şu paslı gözün

Kentte göçle birlikte köylü-kentli çatışması ortaya çıkmış ve bu çatışmanın izleri sosyal hayatın birçok evresinde kendisini hissettirmiştir. Şiir, ilk göç hareketliliğinin yaşanıp şehir merkezinde kır kökenli ve kent kökenli grupların birbirini tanımaya başladığı 1988 yılında yazılmıştır. Bu yıllar, iki grubun birbirine karşı ilk yargılarının oluşmaya başladığı dönemi kapsamaktadır. İki farklı grubun karşılaşması genel olarak çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu durumu gözlemleyip konuyu atışma şeklinde ele alan âşıklar, meydana getirdikleri karşılaştırma ile kendi bakış açılarına göre kentli ile köylü arasındaki farkları da sıralamış olmaktadır.

Buna göre Âşık İmami kentliyi sosyete, Avrupaî hayat tarzını benimsemiş, hâl böyle olunca dilini, eğlence kültürünü ve giyim tarzını buna göre oluşturmuş kimseler olarak ele almaktadır. Onun karşısında yer alan Karakılçık ise edep ve erkana vurgusu, misafirperverlik yönü, Türkçe kullanımı ve dini hassasiyeti, doğa ile ilişkisi ve giyim tarzı ile geleneksel Anadolu kültürünü temsil edip yabancı kültür karşısında kendi

kültürel değerlerinin hatırlatıcısı ve savunucusu konumuna geçerek bunları köylü kimliği üzerinden aktarmıştır.

Sosyal değerler açısından “kır insanı” zamanla “kent insanı”na doğru dönüşecektir. Ancak kırdan doğup bu kültürel çevre içinde yetiştikten sonra kentte göç eden birinci nesil göçmen insanın, bu dönüşümü pek kolay olmayacak ve kır özlemini bastırıp uyum sağlama hususunda kendini zorlasa da kır kökenli olma damgasını üzerinden atamayacaktır. Ayrıca kırdan kentte göç eden birey için yeni olan birçok şey aslında kentli için de yeni sayılmaktadır.

Kırdan göç edip kentlileşme çabasına giren grubun yaşadığı değişim, Türkiye’nin yakın dönemindeki değişimi görme noktasında dikkati üzerine toplamaktadır. Burada modernleşme kentlileşmeyle eş değer tutulduğundan kent kültürü kır kültürü karşısında daha üstün olarak ele alınmaktadır.

Öteki üçüncü dünya ülkeleriyle ortak olarak Türkiye, ondokuzuncu yüzyılda küresel bir Pazar ekonomisinin gelişmesinden ve tarımsal emtia talebinden etkilendi. Bu gelişme ve talep kendine karşılık gelen bir kentsel büyüme yarattı ve geleneksel, toplumsal yapıyı esaslı bir şekilde değiştirdi. Türkiye’de halen cereyan etmekte olan kentleşmeyi etkileyen özel etkenler ise, ilk olarak kenti en yüksek, potansiyel olarak en “erdemli” ve rahat hayat biçimi olarak gören tarihsel ve kültürel bir kent görüşü ve ikinci olarak da, modernleşmenin kentleşmeyle denk tutulmasından ibaretti. (Karpat 2016: 183-184)

Modern kent ortamı kendi baskın kültürü ile kırdan kentte göçen kişiyi zamanla etkisi altına almaktadır. Bunu yaparken de kır kökenli göçmen belli aşamalardan geçmektedir. Bu aşamalar neticesinde yukarıdaki şiirde örneği sunulan çatışma ortamı yerini yavaş yavaş kır kökenli kültürel unsurların terkine bağlı değişimlere bırakmaktadır. Kentte gelinen ilk yıllarda en önemli ihtiyaç barınma olmakta ve kişi gelirine göre bir konuta ve semtte yerleşmektedir ki bu genellikle ilk aşamada gecekondulu oluşumlarını ortaya çıkarmaktadır. Gelir düzeyi ve buna bağlı sosyal statü arttıkça barınılan mekanda değişim gerçekleşmekte ve terk edilen yer, alt tabakadaki başka bir kişiye bırakılarak toplum içinde bir kayma oluşmaktadır.

Yine kentte göçün yapıldığı ilk yıllarda, kişi geçmişle yani köy hayatıyla şimdiki hayatını karşılaştırıp nispeten yaşadığı gelişmeyle mutlu olmaktadır. Ancak kentte geçirilen süre uzadıkça kişi artık köydeki yaşam koşullarıyla değil, kendi

çevresi ve üst sınıfa ait çevreyle kendi yaşamını karşılaştırmaya başlamakta ve bu karşılaştırmadan elde ettiği olumsuz veriler onu değişime sürükleyip tüketimin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kentte kalış süresi uzadıkça yiyeceğe, giyeceğe, eğitime, eğlenceye vb. tüketime harcamaların arttığı da görülmektedir.

Kentte yeni göç etmiş kişi kendini güvende hissetmediği için bir yere, bir topluluğa ait olma ihtiyacı gütmektedir. Bu durum dernek, sendika, parti, kooperatif gibi kurumlarla dışa vurulmaktadır. Düşük gelirli köy ve kent aileleri çocuğunun eğitimini çocuk yetişsin tabiri caizse büyük adam olsun ve ailesine yardımcı olsun gözüyle bakarken; gelir düzeyi yükselip kentte yaşam arttıkça bu durum çocuk okuyup kendine kaliteli ve güvenli bir yaşam kursun şeklinde değişmektedir. Dolayısıyla beklentiler de bu yönde evirilmektedir.

Bunun dışında kentte uzun süre geçirdikçe bireyin dini görevlerini yapmada gevşeme meylinin ortaya çıktığı da diğer bir dillendirilen durumdur. Köyde din adamlarına daha çok güven söz konusu iken bu durum kent ortamında değişmektedir. Ayrıca kentte erkek, kadının tarım dışı çalışma fikrini benimsemekte zorlanmakta ve güvenmediği ortamda kadın üzerindeki tutuculuğu artmaktadır. Oysaki kadın köyde iş ile bir bütündür. Kentte kalış süresi uzadıkça bu tutuculuk da gevşemektedir.³⁸ Bütün bunlar neticesinde göçmen ilk hâinden farklı bir birey olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu durum zamanla kent merkezinde yaşanan kentli-köylü çatışmalarının kentli lehine bitmesi ya da ne kentli ne de köylü arada kalmış bir neslin yetişmesi sonucunu doğurmaktadır.

Âşık Fedaî ise kent ortamındaki değişim ve eskiyi özleme durumunu şöyle dile getirmiştir:

Ne demeli İstanbul'a

Koyun yaylağı unutmuş

Beni benden almış ağam

Çarık dolağı unutmuş

Mevlâ'm izan versin kula

Yolu yolağı unutmuş

Beni candan çalmış ağam

Kravatlı olmuş ağam

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Kartal 1992: 227-248.

Ecdadımdan kalan izler	Her sözün doğrusu caiz,
Boynu bükük hep öksüzler	Mabetlerde yasak vaiz
Talan ettikçe hırsızlar	Batıya vererek taviz
Tanınmaz kaybolmuş ağam	Bu günlere gelmiş ağam

Seyre daldım bir akşamı	Çoban Fedaî neyine
Değişmemiş ihtişamı	Gidip davar güt köyüne
Değişenler tek insanı	Sahip ol üç beş koyuna
Sararıp da solmuş ağam	Bak İstanbul ölmüş ağam

(Fedai TY :56-57)

Âşık Fedai, kır hayatının geleneksel mesleği olan çobanlık üzerinden kent yaşamını ve eskiyi özlemine dile getirmektedir. Değişim kent yaşamına uyum sağlama çabası içindeyken başlamaktadır. Ona göre değişime sebep olan unsur ise Batıya yaklaşma ve buna bağlı olarak verilen tavizlerdir. Batı kültürünün yaşandığı büyük şehir, kendi içinde işleyen yapısıyla birlikte kırdan gelen bireyi zor durumda bırakmaktadır. Bu yerleşim alanlarında umulan bulunamayınca tepki eskiyi özlem ve kıra geri dönme isteği ile verilmektedir. Bu yeni ortamda ecdattan kalan izler silinmiş, eski değerler unutulmuş, dini yaşayışta sorunlar ortaya çıkmış ve “kravat” sembol kullanımıyla modern giyim ve yaşayış tarzı dile getirilmiştir. Burada yereldeki veya yerelin dünyasındaki kent/li ve kent kültürü ve yaşamı imgeleri önemlidir. Kravat bu kapsamda önemli bir imgedir. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere âşık, şehri kökenden kopulan alan olarak değerlendirmektedir. Şiirini 1991 yılında, İstanbul’da yazmış olması bütün bunları tecrübe ettiği izlenimi vermektedir.

Birçok konuda olduğu gibi kültür değişimleri açısından da bakıldığında İstanbul Türkiye’nin özeti niteliğindedir. Kır kökenli göçmenin umudunu en çok bağladığı

kentin İstanbul olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda bu şehir, Batıdan gelen yeniliklerin kendine ilk olarak yer edindiği alanlara sahiptir.

İstanbul’da yaşananları Türkiye’de kapitalizmin ve küreselleşmenin yayılışı üzerinden okumak mümkündür. Ekonomik sebeplerle göçün yaşandığı ilk dönemde bu kentte hızlı nüfus artışı, gecekondulaşma ve düzenin alt-üst oluşu en çok üzerinde durulan meselelerdir. 1965 yılında sonra ilk göç dalgasının ardından yeni göçlerin yaşandığı ve şehrin yeni bir düzene geçtiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde özellikle ekonomik kriz, öğrenci ve işçi hareketleri, gecekondu mahalleleri, sokak çatışmaları, çevre kirliliği sorunları gibi meselelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Son dönemde ise İstanbul’da küresel ekonominin etkisinin de artmasıyla gökdelenler, alışveriş merkezleri, ekonomik durumu iyi olanlar için korunaklı siteler vb. yaygınlık kazanmıştır.³⁹ Büyük umutlarla bu kente gelen kır kökenli göçmenin böylesine hareketli bir ortamda tutunması hiç kolay olmamıştır. Burada istenilen elde edilemediği gibi kentin birey üzerinde hızlı bir kültürel değişim yönünde etkisi olmuştur. Bütün bunların neticesinde yukarıdaki şiirde de olduğu gibi âşıkların İstanbul hakkında olumsuz tavır takınmalarının önünü açmıştır.

Bu yeni ortamın insanı değiştirmesiyle yaşanan eski kültürel yapıdan uzaklaşma durumu bir başka bir şiirde şöyle dile getirilmiştir:

Bir hanım İstanbul’dan geleli	Şu İstanbul deyip ahlar çekişi
Kimi görse siyah diyor serseri	Hanım olmuş şuna bakın komşular
Kendisi Arapların esmeri	
Beyaz olmuş şuna bakın komşular	Bana dedi geçmiş olsun Ali Bey
	Olmaz olsun böyle kadın böyle köy
Hemen gelip benim açtı kapıyı	Ah İstanbul nerde kaldın canım dey
Dur şekerim hava alsın kokuyu	Pişman olmuş geldi yine komşular

³⁹ İstanbul’da 1950 sonrasında yaşananlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özbay 2015: 173-202.

Abi diyor çocuklara kıymadım

Aman Allah neler diyor komşular

İstanbul'un neşesinden doymadım

Tur atmadık hiçbir taraf koymadım

Helal olsun hanımlığı becerir

Turist olmuş şuna bakın komşular

Çokta kıbar hem dil kırıp incelir,

Ne de arsız hiç kocamaz gencelir

Anam diyor çok kötü köy hayatı

Deli olmuş şuna bakın komşular

Bulunmuyor ne sebzesi ne eti

Bilinmiyor insanların kıymeti

Sus be diyor bozma benim kafamı

Kıymet bilir şuna bakın komşular

Mikrop oldu elbisemin her yanı

Ben bilirim yaşamanın yolunu

Abi diyor ben bu köyde duramam

Neler diyor şuna bakın komşular

Ahır ahbın⁴⁰ çamurlara giremem

Buraların yemeğini yiyemem

Ertekin der kral gibi dolaşır

Vay canına hanım olmuş komşular

Kendi kıbar İstanbul'a yakışır

Sanki dersin bir avukat konuşur

Bana dedi dinle beni be canım

Ben bununla geçinemem komşular

Benim geçti iş göreceğ zamanım

(Metin 2005: 174-175)

Oldum artık ben sosyete bir hanım

Şiirde değişim alanını kadın üzerinden çizilmekte ve burada daha çok ahlaki yapı ön plana çıkarılmaktadır. Bu değişimi ortaya çıkaran ise şehir hayatına maruz

⁴⁰ Ahbın: Hayvan pisliği

kalmaktır. Kadının büyük şehre gidince yaşadığı değişim ve eski kültüründen uzaklaşarak yaşadığı yabancılaşma şiirde ayrıntılı bir şekilde dile getirilmektedir. Âşık, bu değişimi olumsuz yönde görerek kadının almış olduğu son hâlini kendi yaşayış tarzına çok uzak olarak değerlendirmektedir. Şiire göre şehir görmüş kişinin kendini sosyete olarak görüp diğer insanları küçümsemesi, köy yemeklerini yiyememesi, günlük konuşma dilinin değişmesi, köy hayatı rutinlerini yapamaz hâle gelmesi hatta bunlardan tabiri caizse tiksinecek kadar uzaklaşması gibi konular değişimin hangi kısımlarda etki olduğunun göstergeleridir.

Değişimin kadın üzerinden okunması aslında beklenebilecek bir durumdur. Kadının yeni olanı daha hızlı kabullenici yönü değişimi daha çok yaşamasını da beraberinde getirmektedir. Kaldı ki kadının, toplum içindeki hâkim görüş doğrultusunda özellikle ön plana çıkartıldığı durumlar da olmuştur. Bu sebeple bir toplumun kadınlarına bakarak toplum hakkında genel fikir edinme ihtimali erkeğe oranla daha yüksektir.

Kent ortamının oluşturduğu ahlaki bozulmayla yaşanan değer kaybı bir başka şiirde şöyle dile getirilmiştir:

Bırak İstanbul'a varam	Sosyete gelinin kızın
İster orda hamal olam	Çok açık gezerler yazın
Karımı koluma alam	Ne söylesen geçmez sözün
Dur babam dur günahı yok	Gör babam gör günahı yok
Sakal bıyık saç uzatmak	İster yaşın olsun seksen
Kaş inceltip kirpik takmak	On beş yaşında kız bulsan
Kadın kızda uzun tırnak	Becerip de alabilsen
Var babam var günahı yok	Sar babam sar günahı yok

Ertekin'im neyleyeyim

Dur babam dur günahı yok

Hangisine söyleyeyim

(Metin 2005: 210)

Moda imiş ne bileyim

Burada da değişim alanı ahlaki yapı ve dini hassasiyettir. Değişimi ortaya çıkaran unsur ise cazibesine kapılarak girilen kent ortamıdır. Âşıkların genel olarak moda ve sosyete kavramlarına özel anlamlar yüklediği ve bu kavramları tepkili bir şekilde kullandıkları görülmektedir. Bunda âşığın şehir hayatı içinde kendisine olumsuz gelen birçok tutumun yapılma nedenini sorduğunda, bunun sebebinin modaya uyma çabası ve sosyete olma olarak açıklanması etkili olmuştur. Hâl böyle olunca âşık, yapılan olumsuz davranışların sebebinin moda ve genç kızların sosyete olma çabasına bağlamaktadır.

Şehir hayatı içinde değişim öncelikli olarak kişilerin dış görünüşünde kendini göstermektedir. Şiirde âşık sakal, bıyık ve saç uzatmaktan, kaşları inceltip tırnak takmaktan, genç kızların açık giyip gezmelerinden bahsederek yaşanan değişimi dile getirmektedir. Bu maddi yöndeki değişimler manevi yön olan ahlaki yapıdaki değişimi de gösterir nitelikte işlenmekte ve buna kadın erkek ilişkileri örnek gösterilmektedir. Böylece âşığın kent ortamının değişimdeki çoklu etkisini gösterme çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Modern hayatın sunduğu köklü değişimler birey üzerinde çeşitli etkilere sebep olmuştur. Başlarda geçmişi reddedip yeniye kucak açmak birçok avantaj sağlıyor gibi gözükse de bazı noktalarda yaşanan aksaklıklara çözüm üretilmemesi ve değer yitirileriyle gittikçe umutsuzluğa doğru sürüklenen ve boşluğa düşmüş bir insan topluluğunun oluştuğu dillendirilmektedir.

Kırdan kente göç çeşitli sebepleri bünyesinde barındırsa da kent, daha çok ekonomik refahın sağlayıcısı olarak görülmüş ve bu refaha ulaşma umuduyla göç edilmiştir. Ancak kent ortamı dışardan gelen kişilere yönelik kabullenici tavrını her zaman üzerinde taşımamaktadır. Kent ekonomisini elinde bulunduran kent merkezi, göçle gelen yoksul kesim için kapılarını açmakta direnince, göçmenler kent kıyılarında kendi imkanlarıyla oluşturdukları yaşam alanlarına yerleşmek durumunda

kalmışlardır. Bu durum birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Aşağıdaki şiirde âşık, bu alanlarda yaşanan sıkıntı ve hayal kırıklığını dile getirmektedir:

Yaktı beni harap etti

Ah şu bizim gecekond

Ah şu bizim gecekond

Dert bitmedi ömür bitti

Bacaları duman duman

Ah şu bizim gecekond

Umut bekler zaman zaman

Acep kurtuluş ne zaman

Köy değil muhtara varak

Aş şu bizim gecekond

Karakol polis çok ırak

Doktor yok ki yara sarak

Reyhani'nin çilesi var

Ah şu bizim gecekond

Korkusu yok belası var

Millet yapar devlet yıkar

Planı yok yolu bozuk

Ah şu bizim gecekond

Her bakımdan hali bozuk

(Düzgün 1997c: 90)

İçinin ahvali bozuk

Kentleşme ile birlikte ortaya çıkan gecekond alanları, birçok boyutunun yanında kültürel boyutuyla da kır ile kent arasında bulunan adeta bir geçiş yeridir. Bu bölgelerde kır ile kent çakışma hâlinde

Kırdan getirilen örf, adet ve gelenekler ile kentli hayatının çakışması, değer hükümlerindeki değişimler, zihniyet, davranış ve sosyal ilişkilerdeki farklılıklar yanı sıra alışılmışın dışında tasarlanmış kent mekanının devasa büyüklüğü, günlük hayatta kullanılan ev eşyalarının ve tüketim kalıplarının değişmesi, mesleki farklılık kısaca gündelik hayat pratiklerinde meydana gelen değişimler kent kültürüne ve yaşamına eklenme noktasında ciddi problem alanlarının oluşmasına ve hatta “gecekond kültürü” adı verilen yeni bir yaşam tarzının doğmasına sebep olmuştur. (Koyuncu 2017: 362).

Kırdan gelen göçmen kent merkezine giremediğinde kentin çevresinde gecekondulaşan denilen mekanlarda yaşamaya başlamıştır.

Bu bölgede yaşayan kişi bir yandan kent hayatına maruz kalmakta diğer yandan köy geçmişinden birikimlerini yaşatmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı, bu alan değişim ve değişime direncin en yoğun yaşandığı kısmı oluşturmaktadır. Şiirde de ele alındığı üzere, bu bölge insanı için devlet imkanlarına ulaşma sıkıntısı kır hayatıyla hemen hemen aynı güçlüktedir. Hatta âşık, köy yaşamındaki devlet temsilcisi olan muhtar anarak yeni ortamındaki devlet yetkilisine ulaşma noktasında yaşadığı sıkıntıyı dillendirmektedir. Yeni ortamla birlikte düzen değişmiş, bu değişime ayak uyduramayıp dışta kalmışlık hissine kapılan birey umutsuzluğa düşmüştür. Şiirde de bu durum dile getirilmektedir. Şiirden anlaşıldığı üzere devlet idaresi, güvenlik ve sağlık alanları kişinin kent ortamında yaşadığı sorunların alanını oluşturmaktadır.

Bu durum doğal olarak kentlerde konut ve iş sorunlarını beraberinde getirmiştir. Hâl böyle olunca kent merkezinin dışında elverişsiz koşullardaki yaşamı temsil eden gecekondulaşmalar oluşmuştur. Bunun yanında kent merkezinde ise apartmanlaşma hızla artmıştır. Bu durum zamanla kentlerde ikili bir yapının ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Bu ikili yapı, mekânın dışında ekonomik ve kültürel yönlerden de farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Kentte gelen göçmen nüfus bir anlamda tampon bölge olan gecekondulaşan mahallelerinde akrabalık veya hemşehrlik bağları ile şehre tutunmaya çalışmış, ardından merkeze doğru hareket etme hayallerine kapılmıştır. Başlarda gecekondulaşma hükümetler tarafından görmezden gelinse de buradaki nüfusun hızla artması sonucu -özellikle 1960-1980 yılları arası- burada yaşayanlar kentin siyasal ve ekonomik yaşamında etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde buradaki seçmen kitlesi üzerinden popülist söylemler artmıştır. Ekonomik anlamda ise buradaki kişiler özellikle sanayide ucuz iş gücü olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Bütün bunların sonucunda gecekondulaşan kültürü içinde yaşayan birey ne köylü ne de kentli olarak yaşamını sürdürmektedir. O, bir yandan kırdan getirdiği kültürünü evinin içinde veya bahçesinde, kıyafetinde vb. alanlarda yaşatırken bir yandan da kentte gördüklerini yaşamına sokmaya çalışmaktadır. Bu noktada yaptığı taklit, bu kültürü tam olarak benimsemesinin önüne geçmekte ve kentli tarafından dışlanmasına

sebeptir. Ayrıca buradaki birey, düşük ücretle çalışıldığından birçok sosyal güvenceden de yoksundur. Bu da güvenlik sorunu ortaya çıkarmakta ve bu durumda kent çevrelerinde geleneksel toplum yapısındaki akraba, hemşehri, komşu ilişkileri birbirine kenetlenme şeklinde devam etmektedir. 2000li yıllarda da kentli ile kentli olmayan arasındaki çatışma devam etmiş ve bu durum popülerleşen kentli bir söylem olarak küçümseme içeren “varoş” kavramı etrafında vücut bulmuştur.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere kent yaşamı değişimin ve değişime karşı direncin birlikte yaşandığı alan olmuştur. Bu merkezde yeni tanışılan Batı kültürü sonucu ortaya çıkan yapı, bir yandan hâkim güç olarak diğerlerini kendi içine çekerken diğer taraftan dışlayıcı yönüyle kişilerin kendini ve kültürlerini koruma refleksi vermesine sebep olmuştur.

Âşık için bu yeni ortamın yaşanabilir olması kendi kültüründen bazı değerlerin şehir hayatına harmanlanması ile mümkündür. Aşağıdaki şiir böyle bir istek dile getirmektedir:

Ne küskünlük olur ne de kırgınlık Köydeki bayramlar şehirde olsa
Köydeki bayramlar şehirde olsa

Ne üzüntü ne düşünce yorgunluk Hamd olsun yaratan ulu Mevla'ya
Köydeki bayramlar şehirde olsa Gurbette garipler oluyor şaye

Âşık Turabî de dönmezdi köye

İlk evvela mezarlığa varılır Köydeki bayramlar şehirde olsa

Geçmişlerin fatihası verilir (Alptekin 2002b: 106)

Hastalar yaşlılar başta görülür

Burada şehir hayatı ile birlikte yaşanan değişim ve bunun olumsuz sonuçlarına bir çözüm önerisi söz konusudur. Buna göre âşığın eskinin yeninin içine entegre edilerek ortaya çıkacak olan sosyo-kültürel yapıyı desteklediği görülmektedir. Özelde geleneksel bayramların değerlendirildiği şiirde, bu kutlamaların etrafında oluşturulmuş olan kültürel değerlerin, kutlamalarla birlikte şehre taşınması ile kentte

ortaya çıkan sorunların çözümü olacağı yönünde bir kanı oluşmaktadır. Diğer bir değişle âşık, şehir hayatındaki geleneksel kültür kodlarının eksikliğini vurgulamaktadır. Hâl böyle olunca büyükleri sayma, geçmişi hatırlama, yaşlı ve hastalara ilgi gösterme gibi manevi değerlerdeki değişimlerin yaşanması kaçınılmazdır.

Bir başka şiirde kentin götürdükleri şöyle dile getirilmektedir:

Köyler boşaldı şehirler çoğaldı	Digel deli gönül sende ağlama
Digel deli gönül sen de ağlama	
Yaylalar koyunsuz kuzusuz kaldı	Kimi zengin olmuş kimi batıyor
Digel deli gönül sen de ağlama	Kimi viranda terleyip yatıyor
	Kimi geçim için simit satıyor
Yaşlılar yok oldu öğüt kalmadı	Digel deli gönül sen de ağlama
Kesildi ağaçlar söğüt kalmadı	
Şu bizim köylerde yiğit kalmadı	Muhlis Denizer'im derdim bitmiyor
Digel deli gönül sen de ağlama	Köyler viran oldu ocak tütmüyor
	Ne çare kimseye gücüm yetmiyor
Azdırdık yarayı saran olmadı	Digel deli gönül sen de ağlama
Dost dostun yanına varan olmadı	(Özhan vd. 1992: 107-108)
Ecdat mezarını soran olmadı	

Şiirde işlenen değişim alanı geleneksel yaşam, değerler yitimi, ahlaki yapı vb. gibi çeşitli konulardan oluşmaktadır. Değişimi ortaya çıkaran unsur ise köyden kente göç ile birlikte köyü ve dolayısıyla onun etrafında oluşmuş olan kültürü terk etmeyle ortaya çıkmaktadır. Âşık, buradaki değişimi olumsuz yönlü olarak değerlendirip geçmişi özlemle anmaktadır. Kente göçle birlikte yaylaların ve köylerin terk edilmesinin yanında, geçmişi terk etme de vardır. Şiire göre geçmişin terki hem

fiziksel anlamda mekân terkiyle hem de yaşlı kişileri ve ecdadı terk ederek manevi yönüyle yaşanmaktadır. Bütün bunlar hem eski yaşam alanlarında hem de bireyde olumsuz durumlara sebep olmaktadır.

Kent ve onun oluşturduğu yaşam kültürü, olumlu veya olumsuz çeşitli bakış açılarına göre ele alınmaktadır. Kent denilince zihinlerde oluşan iki kavram yapı ve insan ile ilişkili olmaktadır. Kent kır hayatında alışık olunmayan bir yapı ve insan bolluğuyla vardır. Kent oluşturduğu cazibesiyle bir çekim merkezi oluşturmakta, bu da çok farklı bölgelerden insanların bu merkeze hareket etmesinin önünü açıp büyük ve çeşitlilik arz eden bir insan topluluğunun bir araya gelmesine vesile olmaktadır. Farklı bölgelerden gelen insanlar dolayısıyla kent yaşamında da heterojen bir yapının oluşmasında etkili olmuşlardır. Bu durum çeşitliliğin oluşmasının yanında, bireyin alışkın olduğu kültür çevresinden uzaklaşıp yabancılaştığı bir ortama uyum sağlama çabasına girmesine sebep olabilmektedir. Birey bu ortamda yabancılık, yalnızlık, sahtelik, yüzeysellik, önemsizlik gibi duygularla mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Kentte üretim biçimi de çeşitlenerek tarımsaldan ziyade sanayi üretiminin arttığı, yeni meslek gruplarının ve bunlara bağlı olarak tabakalaşmanın olduğu bir ortam meydana gelmektedir. Maddi ve manevi tabakalaşma, mekânsal bölünmeyi ortaya çıkartıp farklı hayat tarzlarını doğurmaktadır. Kentin temposu insanı yorarken kentte özgü insan tiplerinin ortaya çıkması yine bu ortamın heterojenliğinin bir sonucudur. Kent, bütün bunlarla kendi toplumsal işleyişini ve kültürel özünü oluşturmaktadır. Bu sebeple kenti sadece yapılar ve insanlar yığını olarak görmemek gerekmektedir. Kentler kültürel pazarın en aktif olduğu yerlerdir. Toplumsal yaşam içindeki farklılaşma farklı kültürel yapıları oluşturmakta her kültürel yapıya ulaşmak ve tüketimi sağlamak adına çeşitli organizasyonlar ortaya çıkmaktadır. Kent birincil ilişkilerin yerine daha çok ikincil ilişkilerin aldığı, akraba ve aile gibi bağların gevşediği, toplumsal dayanışmanın geleneksel temellerinin zayıfladığı, insanların daha çok kişiyle iletişim halinde olup daha çok yalnızlaştığı, medeniyet, uygarlık, modern gibi kavramlarla özdeşleşen bir yaşam alanı olmuştur ve bu yaşam alanının

sunduğu imkanlar ve çeşitli kazanımlarının yanında kaybettirdiği yanları ile var olmuş merkezlerdir.⁴¹

Cumhuriyet sonrası kent merkezleri bir yandan yaşanan zihniyet değişimin bir neticesi olarak Batı kültürel yapısının kendini hissettirdiği alanlar olmuş ve buna göre yaşam alanları, sosyal alanlar, insani ilişkiler vb. şekillenmiştir. Toplumun var olduğu günden beri birikerek gelen bir kültür yapısı ve buna bağlı olarak oluşmuş bakış açısı vardır. Bu iki kültür yapısının karşılaşma alanı olan kentler dolayısıyla kültürel değişim yaşandığı önemli merkezlerden olmuştur. Burada kentli değişime daha hızlı ayak uydurma meylinde olsa da kırdan gelen kişi için bunu söylemek pek mümkün değildir. Bu kişilerin kent yaşamı ile uyuma geçip öncelikle kendini kabul ettirmesi gerekmektedir. Bu süreçte birçok etken devreye girmekte ve bütün bunların sonucunda istenilen uyum sağlanırsa değişimlerin önünün açıldığı görülmektedir. Ancak istenilen uyum yakalanamazsa bu sefer değişme karşı tutucu tavır geliştirilerek kır özlemi ve geleneksel kültür yapısı özlemle anılmaya başlanmaktadır.

Âşıkların ortaya koyduğu şiirler incelendiğinde çoğunluğunun uyumsuzluk üzerine inşa edildiği görülmektedir. Âşıklar maddi ve manevi birçok değişimin yaşandığı kent ortamına eleştirel yaklaşarak bu ortama uyum sağlamış kişileri özünü yitirmiş bireyler olarak şiirlerinde işlemişlerdir. Bu bakış açısı yaşanacak olan kültürel değişimde âşıkların öz değerleri koruma tavrının baskın olduğunu göstermektedir. Diğer bir değişle kent ortamı öz kültürel değerlere pek de uygun olamayan bir şekilde düzenlenmiştir ve bu sebeple bu ortamda yaşanacak olan değişimler olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bu sebeple değişme karşı direnç söz konusudur.

2.1.2.1.2. Dış Göç

İç göçün yanında özellikle 1960lı yıllardan sonra dış göçte de artış görülmüştür.⁴² Özellikle Almanya'nın ve Batı Avrupa Ülkelerinin vasıfsız iş gücü talepleriyle, 1970li yılların ortalarına kadar önemli sayıda göç yaşanmasının önü açılmıştır. Bu durum, 1970li yılların ortasında Avrupa'da yaşanan kriz ile sekteye uğrasa da yasal olmayan yollar üzerinden göç azalarak da olsa devam etmiştir.

⁴¹ Kent, kent yaşamı ve kentte bakış açıları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alver 2017: 11-32.

⁴² 1950'li yıllardan 2000'li yıllara kadar toplumda yaşanan dış göçün dönemsel özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Unat 2002: 37-69.

Buradaki talebi karşılayan Türkiye, hem işsizlik problemini az da olsa giderebilmiş hem de işçi dövizleriyle ekonomik düzeyde fayda sağlamayı amaçlamıştır. Avrupa'ya giden işçi, ülkeye sadece döviz getirmemiş, Batı kültür yapısını bizzat görüp yaşayıp ülkesine gelirken bavuluna bu kültürü de koymuştur.

Göçlerin temelini oluşturan sebeplerin başında işsizlik sorunu gelmektedir. İşsizliğin ya da en azından kendine yetememenin toplum içinde iyice artmasında ise çeşitli süreçler etkili olmuştur. Bunların başında sanayileşme gelmektedir.

Sanayileşme süreci, geleneksel iş ve üretim kollarını sürekli etkilemiş, pek çok eski beceriyi gereksiz kılmış, tarımda ve el sanatları gibi birçok kadim meslekle ilgili geleneksel güvenlik anlayışı (bu, çok az bir geçim düzeyinde sağlanan bir güvenlik olsa bile) yok olmaya yüz tutmuştur. Bu süreçler nüfusun büyük bir kısmını işgücü piyasalarının insafına terk etmiş ve sanayi toplumunda, geleneksel şehirlerdeki müzmin lümpen proletaryadan daha büyük bir sorun olarak, işsizliği veya işteki kazancın çalışan için yetersiz kalışını ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmenin her yeni evresi-“birinci” sanayi devriminden “ikincisine” geçiş, birçok çağdaş toplumda otomasyona geçiş- bu sorunları yeni şekillerde sürekli olarak yeniden yaratmıştır. (Eisenstadt 2014: 36)

Bütün bunlar bireyi yaşadığı ortamdan dışarı çıkmaya itmekte ve bu durum da farklı kültürel yapılarla karşılaşmayı beraberinde getirerek kültürel değişimin zeminini oluşturmaktadır.

Âşıkların şiirlerine bakıldığında özellikle yurtdışındaki kent ortamlarına karşı başlarda olumsuz tavrın oluşmadığı anlaşılmaktadır. Bu yaşam alanları kültürel değerleri ve insanın yaşam kalitesini tehdit etmediği müddetçe âşıkların kent yaşamını desteklediği görülmektedir.

Âşık Ali Kabadayı, göç edip geldiği yeni ortam hakkında izlenimlerine yer verdiği aşağıdaki şiir bu tarzda örneklerdendir:

Nereden bakarsan her yanı orman	İnsan gibi her ağaca kimlik var
Temiz kullanılmış hor bakılmamış	Düzenli ve temiz bahçe sokaklar
O orman ki nice dertlere derman	Binalar standart üç beş katlılar
Tahrip edilmemiş hiç yakılmamış	Nefes alır iç içe sokulmamış

Ağaç çiçek orman doğa severler	Köylerine bir bak kasaba gibi
Ne hayvan incitir ne de döverler	Yol su elektrik postane var abi
Yasa uygulanır ceza keserler	İşyeri okul kreş sağlık tabi
Bugünü yarına hiç bırakılmamış	Devlet hizmette hiç sakınmamış
Trafik düzenli yollar şahane	Kanuna saygılı ve çalışkanlar
Sürücüye bulamazsın bahane	Seviyeli vekilleri bakanlar
Türkiye'mle kıyaslamak daha ne	Kabadayı der ki biraz ırkçılar
Parayla ehliyet hiç alınmamış	Bu huyları kambur pek yontulmamış

(Kabadayı 2009: 311)

Almanya'nın daha çok iyi yönleri üzerinde durulan yukarıdaki şiirde aslında, bireyin kent düzeninden ne beklediğini görmek mümkündür. Âşığın özellikle üzerinde durduğu nokta doğa ile barışık kent yaşam ortamıdır. Burada güzel ormanlar yer almakta, ağaca ve dolayısıyla doğaya saygı gösterilmekte, ortam temiz ve düzenli tutulmakta, kent yaşamının bir getirisi olan binalar doğa ile uyum içinde varlığının sürdürmektedir. Doğa vurgusu âşık şiirlerinde çokça üzerinde durulan bir konudur. Âşığın kır hayatında doğayla iç içe yaşadığı bir kültürel yapıdan geldiği düşünülürse, bu doğa vurgusunun nedeni de ortaya çıkmış olacaktır. Bu yaklaşımıyla âşık, köyü reddedip yeni bir kent kültürünün inşası yerine köy kültürünün izleri üzerine kurulmuş bir kent düzeni istediği açıktır.

Bunun dışında şiirde modern hayatın getirdiği teknoloji kullanımı, kanunlar, trafik, okul, kreş gibi unsurlar vardır. Bunların da belli bir düzen içinde olması koşuluyla âşığın tepkisini çekmediği ve zamanla bunlarla da uyuma geçildiği anlaşılmaktadır.

Yurtdışına göç yapıldıktan sonra, farklı bir coğrafyaya yerleşip bu coğrafyada yaşayan halkın gözlemlenmesi ile karşılaştırma yoluna gidildiği ve böylece farklı

kültürel yapıların özelliklerinin görüldüğü yaklaşımlar da vardır. Aşağıdaki şiirde, iki kültür yapısında yakalanmak istenilen uyumda Alman ve Türk halkın iyi yönlerinin ön plana çıkarılarak bir ortaklık kurulmaya çalışıldığı görülmektedir:

Ya Rabbim muradım senden şunları	Alman Meclisinde nezakete bak
Alman ve Türk halkı bilse ne olur	Basın özgürlüğü siyasi ahlak
Her iki toplumun iyi yanları	Esnafta dürüstlük işçisine hak
Kaynaşır birlikte olsa ne olur	Bunlar biz Türklerde olsa ne olur

Türklerde yiğitlik insaf merhamet	Biz Türklerin yaşlılara saygısı
Yabancıya olan saygı ve hürmet	Yüreğinde acımanın duygusu
Bizdeki birçok güzel örf adet	Ellinin altında emekli yaşı
Bunlar Almanlarda olsa ne olur	Bunlar Almanlarda olsa ne olur

Almanlarda vazifenin bilinci	Sağı solu ile milli birliği
Çalışır boş koymaz peteği çeçi	Hep birlikte göğüslerler zorluğu
İstikbale koşan ihtiyar genci	Mezhepleri arasında dirliği
Bunlar biz Türklerde olsa ne olur	Bunlar biz Türklerde olsa ne olur

Türk toplumunda aile düzeni	Türkiye'm havası toprağı suyu
Hoş görmezler misafiri üzeni	Bir başka doğası denizi çayı
Duyguludur halkın şair ozanı	Komşu ilişkisi bu güzel huyu
Bunlar Almanlarda olsa ne olur	Bunlar Almanlarda olsa ne olur

Almanlarda olan orman bakımı

Otobanda trafiğin akımı

Erkeklerle eşit kadın hakkını

Bunlar bir Türklerde olsa ne olur

Dört duvar ne için bilincindeyiz

Ayıptır sokakta biz öpüşmeyiz

Ekmeği top gibi hiç tepişmeyiz

Bunlar Almanlarda olsa ne olur

Çevre temiz Almanya'da her yerde

Sorumluluk memurunda amirde

Pazarlıksız alım satım tamirde

Bunlar biz Türklerde olsa ne olur

Aşırı ırkçılık yok bizde bence

Yaşlılar öğüdü verirler gence

Allah korkusu polisten önce

Bunlar Almanlarda olsa ne olur

Almanya'da elektrik su kesilmez

Mühendisi müdürleri kasılmaz

Erkekleri kadın kıza asılmaz

Bunlar biz Türklerde olsa ne olur

Biz yabancılara gaddar olmayız

Kahvesiz yemeksiz dostu salmayız

Unutulan altın olsa almayız

Bunlar Almanlarda olsa ne olur

Almanlar ölçülü taşmazlar öte

İmtiyazla köşe dönmeyen çete

Tez tez basılmayan üniversite

Bunlar biz Türklerde olsa ne olur

Gel Türk mutfağında gör emekleri

Annenin yaptığı o yemekleri

Bizdeki gelenek görenekleri

Bunlar Almanlarda olsa ne olur

Övmek gerek Almanların tekniğini

Tutumlu olurlar kalmaz eksiği

İçte dışta siyasette taktiği

Bunlar biz Türklerde olsa ne olur

Bizde bulunmaz ki Nazi dazlak da

Bunlar Almanlarda olsa ne olur

İnsanı severiz hayvandan fazla

Köpek değil çocuk vardır kucakta

Yok banker hayali ihracatçısı

Bunlar Almanlarda olsa ne olur

Yok bunların karakolda dayısı

Kavgasız kutlanan şu Bir Mayıs'ı

Yaltakçılık yok siyasetçisine

Bunlar biz Türklerde olsa ne olur

Kurban kesip halı sermez önüne

Geç kalmaz verdiği randevusuna

Bunlar biz Türklerde olsa ne olur

Hep söyle Âşık Ali Kabadayı

Çoktur misalleri nicedir sayı

Fakir fukarada gönül harçlığı

Kabul etse Mevlâm benim davayı

Sağdıç müساهiplik kan kardaşlığı

Her iki toplumda olsa ne olur

Biz Türklerin candan arkadaşlığı

(Kabadayı 2009: 422-435)

Görüldüğü üzere iki farklı toplumun iyi yönleri ön plana çıkarılarak uyum içinde bir düzen oluşturma temennisi şiire hakimdir. Bu yapılırken Alman ve Türk kültürün kültürel kodları da sıralanmış olmaktadır. Buna göre, Türk kültüründe ön plana çıkan unsurları saygı, sevgi ve insanî ilişkilerde gösterilen özen, geleneksel yaşam ile örf ve adetlere sahip çıkış, aile düzeni, misafirperverlik, komşuluk ilişkileri, yaşlıya saygı, mahremiyet duygusu, dini hassasiyet, Türk mutfağındaki özen vb. olarak sıralamak mümkündür. Alman kültüründe ise vazife bilinci, çalışkanlık, iş yaparken dürüst davranma, çevre bilinci, kadın-erkek ilişkisindeki saygı, ölçülü davranma gibi unsurlar ön plana çıkartılmakta ve bununla birlikte gelişmiş teknik alt yapıyla toplum düzeni övülmektedir. Bu iki tarafın unsurlarının uyumu ile oluşturulacak sosyo-kültürel ortamın âşık tarafından desteklediği anlaşılmaktadır.

Buradan anlaşıldığı üzere kültürel değişimde kendi kültürünü hepten reddetme veya diğer kültürün unsurlarının tamamını alma istenilen bir durum değildir.

Bu şiirde yurtdışına göç eden âşığın genişleyen bakış açısını da görmek mümkündür. Bilindiği üzere geleneğin kökeninde gezginci yön vardır. Henüz modern araç-gereçlerin gelişmediği bu dönemde âşıklar köy köy, diyar diyar gezerek hem sanatını farklı ortamlarda sunma imkânı elde etmekte hem de bilgi birikimini artırıp kendini geliştirmektedir. Buna göre âşıkların rüyada gördükleri sevgiliyi bulmak, para kazanmak, diğer âşıklarla etkileşim kurmak, dost bulmak, mekân değişimi yapmak gibi sebeplerle seyahat ettiği anlaşılmaktadır. Bu seyahatler bireyin olgunlaşması için gerekli birçok unsuru bünyesinde bulundurmaktadır. Belirli bir zamana kadar köye, kasabaya, yaylaya gerçekleşen göçün, yakın dönemde kente ve yurtdışına doğru yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu ortamlar farklı kültürel yapıları bünyesinde barındırdığından âşığın buralarda öğrenebileceği çok fazla unsur vardır. Bu öğrenmeyi etkili bir şekilde gerçekleştiren âşık sanatını ciddi anlamda olgunlaştırma imkânı elde etmektedir.⁴³ Yukarıdaki şiirde âşığın yurtdışına yaptığı göçle kendi kültürü ile yabancı bir kültürü karşılaştırma fırsatı yakaladığı görülmektedir. Bu durumda âşık hem kendi kültürünün önemli yönlerini daha net görmüş olmakta hem de modern çağın gereklerini öğrenip hangi konularda değişim yaşanabileceğini hakkında fikir sahibi olmaktadır.

Âşığın kendi kültürü ile yabancı kültürü karşılaştırdıktan sonra Türk kültüründe gelenek, örf ve âdet kavramlarını ön plana çıkarması önemlidir. Çünkü modernliğin temel yapısına bakıldığında geleneksel olandan uzaklaşmanın yer aldığı görülmektedir.

Bu proje, Aydınlanma düşünürlerinin ‘nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve kendi ayakları üzerinde duran sanatı, kendi iç mantıkları temelinde geliştirme’ konusunda gösterdikleri olağanüstü bir düşünsel çabadan ibarettir. Amaç, özgür ve yaratıcı biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve gündelik yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktır. Doğa üzerinde bilimsel hakimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rasgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu. Rasyonel toplumsal örgütlenme biçimlerinin ve rasyonel düşünce tarzlarının

⁴³ Âşıklık geleneği ve göç ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özdemir 2017: 557-579.

gelişmesi, efsanenin, dinin, boşınancın akıldışılığından, iktidarın keyfi kullanımından ve kendi insan doğamızın karanlık yanından kurtuluşu vaat ediyordu. (Harvey 2014: 25).

Bu düşünceye göre geleneksel olanın akıldışı kategorisine alınması, gelenekselden uzaklaşılması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Bu uzaklaşma âşıklar tarafından tepkili yaklaşıma sebep olmaktadır.

Bu yeni ortamda bireyin öz kültüründen izler sunan unsurlara karşı da olumlu bir tavırla yaklaştığı görülmektedir.

Saat yedi kırkta her gün her akşam	Doğruyu tarafsız söyler hürce
Biz Türkleri selâmlar Köln Radyosu	Hiç nezle olmaz mı sesleri gürce
On yedi yıl olmuş geriye baksam	Tam öze hitap eder Köln Radyosu
Bizden de selam size Köln Radyosu	
	Her bir dilden seçer haberin hası
West Deutsche Ruhdfunk der başlar yayını	Ana dilimizde öz Türkçe sesi
	Güzel türkü şarkı oyun havası
Bizler Köln Radyosu koyduk adını	Neşelendirir bizi Köln Radyosu
Türkiye haberi dünya basını	
Çok güzel başlar söze Köln Radyosu	Ben severim müzik ile çiçeği
	İnsanın öz dili kendi ölçeği
Nerden arar bulur kimden yazarsın	Söylemek gerekirse gerçeği
Sıra sıra haberleri dizersin	Bizler de sevdik sizi Köln Radyosu
Bazen kötü haber bizi üzersin	
Hiç ister mi ki üze Köln Radyosu	İstekler istenir soru sorulur
	Bazıları size küser darılır
Türlü baskılardan uzak özgürce	

Nice aylar akar akar durulur

Çok teŖekkrler size Köln Radyosu

İnerler bunlar düze Köln Radyosu

(Kabadayı 170-171: 2009)

İyiye doğruya güzele âŖık

Sizler bize, bizde size alıŖtık

Gurbetçi ÂŖık Ali Kabadayı'ya ait olan bu Ŗiirde, Türkçe yayın yapan ilk Alman radyosunun değerlendirilmesi vardır. ÂŖık gurbette farklı bir kültür yapısı içinde yaŖanırken kendi memleketinden haber verip bunun yanında kendi kültüründen örnekler sunana bu radyo kanalının ne kadar önemli bir iŖleve sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda radyo kanalı yerel kültürün hatırlatıcısı konumundadır. Hâl böyle olunca bir medya aracına karŖı âŖık, reddedici bir tavır yerine onu kabul eden tavra gemiŖtir.

Yaptığı Türkçe yayınla gurbetçilerin hemen hepsinin bir Ŗekilde yolarının keŖiŖtiėi bu radyo, memlekettten haber vermenin yanında yeni kültürel yapı içerinde deėiŖime zorlanan bireyin öz kültürüne ulaŖma imkânı da sunmaktadır. Bu sebeple Ŗiirde yapılan ilk vurgu Türkçe yayın yapma politikasıdır. Arkasından türküleri, Ŗarkıları ve oyun havaları ile öz kültürden sunduğı örneklerle gurbetçinin özlemini bir parça da olsa gidermektedir. Hâl böyle olunca radyonun etrafında onu dinleme üzerine bir kültürün oluŖtuėu anlaŖılmaktadır. Bu durum gurbetçilerin yeni kültürel ortamda kendi kültürlerine ne kadar ihtiyaç duyduklarının göstergesidir. Buradan yurtdıŖına gle birlikte yabancı bir kültürün içine dahil olunduğunda, bireyde deėiŖimin yanında azınlık psikolojiyle kendi kültürüne yönelmenin de söz konusu olduğu anlaŖılmaktadır. “*Geleneklere bağlılık sınırda olmanın ve yaŖamanın gereklerinden biridir. Sanıldığının aksine, merkezdeki kültür deėiŖmeleri sınır boylarına göre daha hızlı ve etkili gerekleŖmektedir. Sınır boylarında bu durum daha yavaŖ ortaya çıkmaktadır.*”(zdemir 2017: 562-563). ÂŖık da sınırda olmanın etkisiyle bu radyo kanalına özel bir anlam yklemiŖtir. Bu sebeple böyle bir radyo kanalı yurt içinde belki dikkat ekmeyecekken yurtdıŖında kıymetli olmaktadır.

Aşağıdaki şiirde Âşık Sağlam, yeni kültürel ortamın temel farklılıklarını şöyle dile getirmektedir:

Köyüm Almanya'dan haber istersen	Almanya'ya gelir gider uçaklar
O ne Türkçe ne de Kürtçe biliyor	Söndürür nice nice ocaklar
Girmiş bir zindan yola gidiyor	Ne sever okşar ne de kucaklar
Seçtiği yol köyüm sana benzemez	Açtığı kol köyüm sana benzemez
Kimi matmazeldir kimisi mister	Sağlam'ın yok Almanya'yla arası
Beyhude çalışıp yorulmak ister	O istemez ele kalsın parası
Birkaç akçesiyle kendini süsler	Su yerine içilir mi birası
Giydiği al köyüm sana benzemez	İçtiği vol köyüm sana benzemez

(Sağlam 2001: 55)

Bu şiirde yeni girilen ortamın eski yaşayıştan farklı olan yönlerine değinilmektedir ki bu farklı yönler değişimin önünü açan unsurlardır. Buna göre konuşulan dil, giyinme tarzı, tavır, hâl ve hareketler ve içkiler bu ortamın ön plana çıkan unsurları olmuştur. Buna bağlı olarak ortama uyum sağlamaya çalışan bireyin günlük kullanım dilinde, giyim tarzında, insanlara karşı içinde barındırdığı duygularda ve günah kavramında değişimler olacaktır. Bütün bunlarda âşığın tavrının değişime karşı olduğu anlaşılmaktadır. O, kendine uygun olmadığını düşündüğü ortamda eski yaşamını özlemle anarak ortaya çıkan uyumsuzluğa vurgu yapmaktadır.

Bireyin yeni ortamında yaşamış olduğu uyumsuzluk bir zamanlar uzaklaşmak durumunda kaldığı eskiyi özlemle anmasını da beraberinde getirmektedir. Bu husus değişimin iki yönlü yapısını göstermektedir. Birinci yönde değişim ile yeni olana alışan birey eskiyi hatırlamaz hâle gelebilmektedir. İkinci yönde ise değişimi gerçekleştiremeyip yeni olanla uyuma geçemeyen birey, bu sefer eskiyi zihninde yücelterek hatırlamaya başlamaktadır. Bu yön gerçekleştiğinde yeni olandan her geçen

gün uzaklaşma, eski olanı ise her geçen gün daha çok özlemle anma gerçekleşmektedir.

Bu farklı sosyo-kültürel ortamda yaşanan değişimler bir başka şiirde şu şekilde ele alınmıştır:

Söylemesi ayıp Keziban yenge	Domuz çiftliğinde buldu işini
Çıplaklar kampında geziyor Ahmet	Bir yer edindi sokacak başını
Gönül verdi bir sarışın firenge	Prostattan tutamıyor çişini
Mark'ları Helga'yla bozuyor Ahmet	Uyurken yatağa süzüyor Ahmet
Yetmişlik Oma ⁴⁴ 'nın tuttu elini	Patron günlüğüne on Mark veriyor
Dansa serdi yatağını çulunu	İş yerine tam üç saat yürüyor
Geldi Almanya'ya şaştı yolunu	Ahmet fare polis kedi arıyor
Her gün günden güne azıyor Ahmet	Oturumsuz kaçak geziyor Ahmet
Köyde "Kör Ahmet'ti"	Ersun'un sözleri misal burada
Burda "Herr Ahmet"	İnsan haklarıymış masal burada
Parolası pavyon bar istikamet	Sahte ilticacı yasal burada
Tren garında ediyor ikamet	Vatana bayrağa kızıyor Ahmet
Adresini bahnhof yazıyor Ahmet	(Bağcı 2002: 97)

⁴⁴Şiirde geçen yabancı kelimeleri âşık şu şekilde açıklamaktadır: Oma: Yaşlı kadın, nine; Bahnhof: Tren garı; Schatz: Tatlım, sevgilim;

İch Türke: Tarzanca "Ben Türk'üm"; Herr Ahmet: Ahmet Bey

Âşık Ersun'a ait olan şiirde değişme alanı ağırlıklı olarak ahlaki yapı oluşturmaktadır. Bu yapıda değişimin önünü açan unsur yurtdışına göç ile birlikte içinde yaşanan yeni sosyo-kültürel ortamdır. Âşık bu yeni ortam içine düşen bireyin yolunu kaybetme durumunu şiirde ortaya koymaktadır. Buna göre, Ahmet köyünde alıştığı bir yaşam sürerken girdiği yeni ortamda kültürel şok yaşamakta ve bu da birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Burada yaşanan ahlaki değişimle birlikte eşe sadakatsizlik, eğlence ve tüketim kültüründe yaşanan değişim ile dini hassasiyette yaşanan çözülme gösterilmektedir. Bunların yanında yurtdışında da umulanın bulunamayıp kötü muameleye maruz kalmak, bireyi daha fazla olumsuzluk içine sürüklemektedir. Hâl böyle olunca değişim karşısında tutucu tavır ön plana çıkacaktır.

Aşağıdaki şiirde ise yurtdışına göçle birlikte aile kurumunda yaşanan sorunlar ele alınmaktadır:

Oğlu eroinden batağa düştü	Boyaladı tırnağını kaşını
Daha buna kader diyen baba var	Pazar gibi sergiledi düşünüy
Bir çay hesabına oynuyor pişti	Hans ile kol kola gördük eşini
Güzel onlu öder diyen baba var	O kendini güder diyen baba var

Uyum sağla Almanya'yı sev dedi	Ozan Ersun böyle miydi huyumuz
Yaşamına karışana söv dedi	Ezilmekten kısa kaldı boyumuz
Kızı diskoteğe bara ev dedi	Asıl kimliğinden uzak soyumuz
Yaşı on beş gider diyen baba var	Almanlaşma için bizde çaba var

(Bağcı 2002: 176)

Burada değişim alanı aile yapısıdır. Bunu ortaya çıkaran unsur ise yurtdışında içinde bulunulan kültürel yapı olarak ele alınmaktadır. Âşığın bu değişimdeki tepkisi ise babaya yöneliktir. Bilindiği üzere geleneksel aile yapısında baba, aile reisi olarak

ailenin diğer fertlerini kontrol altında tutma görevini üstlenmiştir. Şiirde babanın bu görevini bırakması, aile fertlerinin farklı ortamların içine girmesine ve bu da geleneksel aile yapısının değişmesine sebep olmaktadır. Buna göre erkek evlat, kötü alışkanlıkların peşine düşmesiyle anne ve kız ise ahlaki yapılarının bozulmasıyla ön plana çıkarılmaktadır. Bu durum onların dış görünüşlerinde, eğlence kültürlerinde ve diğer erkeklerle münasebetlerinde görülür hâle gelmektedir. Âşığın son mısrasında değindiği diğer bir konu ise yaşanan kültürel değişimle birlikte asıl kimlikten uzaklaşma mevzusudur. Bunda ona göre bireylerin değişimi talep etmesi ve “Almanlaşma” çabası değişimin hızla yaşanmasına sebep olmaktadır.

Kent ortamı sundukları ile bireyin dikkatini çekip değişimin önünü açmaktadır.

Modernite ile birlikte, modernliğin evden/özel alandan çıkardığı kitleler için bir sosyal barınak/ temsiliyet adası olabildikleri gibi, modernliğe dönük göstergelerin, işaretlerin taşıyıcısı olmaya gönüllü kitlelerin sembolik ifade arayışlarına da sahne olurlar. Bu nedenle, kent ve özellikle metropollerde birbirinden farklı, markalı, göstergeli, imaj ve sembolik/kimlikler atfeden mekanlar, popüler bir ilgi ve katılım patlamasına sahne olmaktadır, bir yandan da gündelik yaşamı üzerine kurduğumuz, onlarla bütünleşiklik hali icat ettiğimiz ya da eksik yanlarımızı tamamladıkları zehabına kapıldığımız yeni aidiyet platformları olarak öne çıkarlar. (Aytaç 2017: 255).

Kent kültürünün yaşam alanı olan mekanlar anlaşıldığı üzere kişinin giyim tarzından konuşmasına kadar birçok alanda değişimine ön ayak olmaktadır.

Bu şiirde ise Âşık Avrupa’ya göç eden ailelerin genel durumunu ele almaktadır:

Sapıtmış yüzde ellisi

Tek düşünceleri para

Avrupa’da bizimkiler

Ne örf âdet ne töre

Kimi ne oldum delisi

Avrupa’da bizimkiler

Avrupa’da bizimkiler

Gelmez gece yarıları

Yüreğimi açtı yara

Evden kovmuş karıları

Dost tutmuşlar sarıları

Gelecekte kaygısı yok

Avrupa’da bizimkiler

Ozana da saygı yok

Avrupa’da bizimkiler

Kastavusta geceliyor

Gazete okurken heceliyor

Mehmet Batur hâller yaman

Çift kültür dilde bocalıyor

Sanki dağdan inmiş çoban

Avrupa’da bizimkiler

Ne gavurdur ne Müslüman

Avrupa’da bizimkiler.

Robotlaşmış duygusu yok

(Batur 2014: 67)

Şanlıurfa’lı Âşık Mehmet Batur’a ait olan bu şiirde, değişme alanı Avrupa’ya göç eden kişiler üzerinden şekillenmektedir. Burada da Avrupa’nın sosyo-kültürel yapısı değişimin önünü açmaktadır. Farklı kültürlerde karşılaştığı maddi ve manevi unsurlarla afallayan ve âşığın da yakıştırdığı üzere “*ne oldum delisi*” olan birey, yaşadığı kültürel şokla birçok sorunla karşılaşma durumunda kalmaktadır. Şiire göre tek derdi para olan bu kişiler, yeni yaşam alanında örf ve adetlerini unutup ahlaki çöküşün içine girmektedirler. Bunun sonucunda aile yapıları ve insanlarla ilişkileri bozulmaktadır.

Bunun dışında âşığın dikkat çektiği bir diğer husus da çift kültürlülük meselesidir. İçinde doğup yetişilen kültür ile sonradan içine girilen kültürel yapı arasında bocalayan birey, zamanla iki tarafa da ait olmama tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bulunduğu kültürel ortam kişinin bocalamasına sebep olmaktadır. Dini yaşayışta da kendini hissettiren bu ikililik, âşıklara göre öz kültürün yitimini bünyesinde barındırmaktadır.

Almanya’da yaşanan sıkıntıları iki kültür arasındaki sıkışmayı dile getiren bir başka şiir ise şu şekildedir:

Almanya'ya geledi başka hâl oldu

Ben burada şaşırırem galirem

Son doğan çocuklar şımarık oldu

Onun da sebebi muzdur bilirem

İlk gün geldiğimde Banof'da galdım

Sonra Kastavus'ta bir avrat buldum

Yirmi beş yıl orda boşa gocaldım

Şimdi çarem bitti namaz gılirem

Canım çoh sıhılır ahşam olunca

Çamaşır yıhirem fırsat bulunca

Sosyal Amt'tan ucuz para alınca

Bir hafta içinde hacı olirem

Gayet çok şımarı ah çocuklar ah

Terbiye düzeni bozuldu eyvah

Çocuhlardan hızlı gonuşmak yasah

Çünkü Kindergelt'ten para alirem

Derdim çoh ya galanını demirem

Dillerim dönmüyor söyliyemirem

Ben Türk'em ya domuz eti yemirem

Fırsat bulir suçuhlari yalirem

Geçen hasta olduğumi bildiler

Sağ olsun dohtorlar eve geldiler

Böbregimin ikisini aldiler

Ciger de yoh omuzumdan solirem

Ben bu yerde yorulmadım durmadım

Sanma emeğimi boşa vermedim

Kırk beş gündür avradımı görmedim

Ara sıra durahlarda bulirem

Arada garişih rüya görirem

Hele boş kafaya hayra yorirem

Nerde pavyon görsem orda durirem

Sağa sola bahir hemen dalirem

Bütün emeklerim getti havaya

Ellerimi açtım ulu Mevla'ya

İsa bizi çağırıyor havaya

Onun için uçahlarda ölire

Reyhani düşündüm yıllar boyunca

İki pasaportlu yurttaş olirem

Bu dert anlaşılmaz bilinmeyince

(Düzgün 1997c: 168-169)

Alman “raus be yabancı” diyince

Reyhani’ye ait olan şiirde, değişme alanının ahlaki ve dini yapı ağırlıklı olduğu görülmektedir. Değişim ise daha çok kadın ve çocuklarda olduğu vurgusu vardır. Geleneksel kültür yapısında çocuğun büyüklerine karşı derin bir saygı içinde olması beklenmektedir. Ancak yeni ortamın kendi şartları içinde yetişen çocuklarda değişim yaşanmış ve yetişkin bireyin onun üzerindeki yaptırımı azalmasıyla birlikte değişim kaçınılmaz olmuştur. Böylesi ortamda değişim yaşayan çocukları, âşık şımarıklık yapmakta oldukları yönünde değerlendirmektedir. Bunun ardında çocukların onun yetiştiği kültürdeki terbiye standartlarına uygun davranmamaları vardır. Çocuğun dışında ona göre kadınlar da değişime maruz kalarak evini ve kocasını boşlar hâle gelmiştir. Bütün bunlarda alışkın olunan geleneksel kültürün dışına çıkıp başka bir kültür yapısına geçişin etkisi vardır.

Âşığın şiire yansıttığı kendisi ile ilgili söyleminden ise, paranın değişim üzerindeki belirleyici etkisi ele alınmaktadır. Buna göre birçok değişim âşık tarafından uygun görülme de para uğruna yaşanmaktadır. Şiire göre para dini anlayıştan, çocuk yetiştirilme şekline kadar her şey üzerinde etkilidir. Âşık, bu ortamda elinde para olunca gayri ahlaki yaşama geçildiğini ancak para bitince dine dönüldüğünün vurgusunu yapmaktadır. Yine domuz etinin yasak olduğu bir kültürden yetişip domuz etinin tüketiminin yüksek olduğu kültürel çevreye geçilince de yaşanan sıkıntı dile getirilen bir başka husus olmuştur. Bütün bunlardan girilen yeni ortamın gerek maddi gerekse manevi yönden alışılmışın dışında şartlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Böylesi bir ortamda birey, iki pasaportlu olup iki tarafa da tam olarak ait olmadığı yapıya bürünmektedir. Bu durum birey için yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir. Kendi kültürüne yabancılaşan bireyin yaşayacağı kültürel değişimin pek de sağlıklı olmayacağı beklenmektedir.

Bir başka şiirde iki kültür arasında sıkışma şu şekilde dile getirmektedir:

Kendi öz yurdunda kazık atarlar

Ne olacak gurbetçinin hâlleri

Bire aldıklarını ona satarlar

Trafiğe uymaz bize çatarlar

Gümrüklerde uzun uzun kuyruklar

Ne olacak gurbetçinin hâlleri

Orda başlar yine ayrıcalıklar

Eller cebe talan olur markcıklar

Burada yabancı orda Almancı

Ne olacak gurbetçinin hâlleri

Çok çileler çektik çok gördük acı

Haram eylediler helal kazancı

Sözcüklerde yoktur Almancı lafı

Ne olacak gurbetçinin hâlleri

Kim çıkarttı kim başlattı bu gafı

Polis serttir kazık atar esnafı

Kiraya ev versek yatmaz kiralar

Ne olacak gurbetçinin hâlleri

Ne yasalar işler ne de kurallar

Tatili burnumdan getiren kullar

Kabadayı Ali yürekte sancı

Ne olacak gurbetçinin hâlleri

Avrupalı Türküz neymiş Alamancı

Öz yurttaşlarına çektirir acı

Resmi daireler zaten Allahlık

Ne olacak gurbetçinin hâlleri

Almanya’da Türkiye’de horlandık

(Kabadayı 2009: 248)

Rüşveti vermeden olmaz kolaylık

Görüldüğü üzere Almanya’da yaşayan kişi artık kendi toplumu tarafından ayrı bir yere konulmakta ve bu da ona karşı farklı yaklaşımları beraberinde getirmektedir. Almanya’da yabancı olduğu için dışlanma gerçekleşip iki taraftan da umulan bulunamayınca, hiçbir tarafa kendini ait hissetmeyen birey üzerinde kimlik bunalımı ortaya çıkmaktadır. Bu duruma vurgu yapan âşık, halk arasında yaygınlık kazanan “Alamancı” lafını reddederek kendini “Avrupalı Türk” olarak tanımlamaktadır.

Buradaki “Avrupalı Türk” kavramı, iki kültür yapısı içinde yoğrulmuş bireyin göstergesidir. Bu kavramı taşıyan kişi, Türklük bilincini kaybetmeme kaygısındaiken Avrupa kültürünü de benimsediğini göstermektedir.

Yurtdışında yetişme durumunda kalan çocukların yeni kültürel yapı içindeki yaşayış tarzı ise şu şekilde işlenmiştir:

İki satır Türkçe bir de Almanca	İtalyan İspanyol Yugoslav Yunan
Sonunu Kürtçeyle bağladı anca	Türkler çoğunlukta korkuyor Alman
Kaynaşmak içindi zahmetler bunca	İçinde en şanssız Türk çocukları
Almanya’ya gelen Türk çocukları	
	İlk kuşağın tahsili kültürü zayıf
Ahmet öyle melül mahzun bakıyor	Öz kültürü veremedik hayıf
İsmail de yeni gelmiş korkuyor	Sanki vatansızlar demesi ayıp
Yüreğinde nice duygu çarpıyor	Hep sahipsiz kaldı Türk çocukları
Hâli bir hoş bizim Türk çocukları	
	Kimi pısırik kimi nedamet
Okul ödevini öğretmen sorar	Alkolik eroin kumar otomat
Baba sıkıştırır Kuran kursu var	Aile yapısı bozuldu berbat
Müdür onu Sonderschule’ye* atar	İşte bu hâldeler Türk çocukları
Aptal ettik bizim Türk çocukları	
	Bol bol harçlık verdik elbet yanıltı
Her milletten Tunus Cezayir Fas’tan	Yüzde kaç istikbale ulaştı
	Anneye babaya saygısızlaştı

* Sonderschule: Başarısızların okulu

Asileşti burada Türk Çocukları

Aşırıları bunu fırsat bildiler

Birçoğu tanımaz öz vatanını

Türlü, türlü gruplara böldüler

Naziler kolluyor zayıf anını

Öz benliklerinden yoksun kaldılar

İyi günler beklemiyor sonunu

Zayi oldu harcandı Türk çocukları

Sonundan habersiz Türk çocukları

Kabadayı Ali biz ilk kuşağız

Düşündükçe kahır oluyor insan

Ne katil terörist ne de kaçağız

İmkânlar çok ama sahibi noksan

Biz nasıl lobi oluşturacağız

Böyle geçti çeyrek asır bir zaman

Vebali Meclis'te Türk çocukları

Hâlâ sahipsizler Türk çocukları

(Kabadayı 2009: 114-115)

Görüldüğü üzere burada değişme alanı farklı kültür ortamında yetişen çocuklardır. Yetişkin bir bireyin farklı bir kültürel ortamında yaşamasıyla çocuğun aynı ortamda bulunması şüphesiz farklılık arz etmektedir. Kendi kültürünün temel prensiplerini öğrenmiş, bunun içinde yaşamış olan birey, farklı kültürlerde oluşturduğu bilinçle kültürünü koruma yoluna gidebilecektir. Ancak bu bilince henüz ulaşmamış olan çocuk, yeni ortamda daha çok bocalayıp kendi kültüründen iyiden iyiye koparken, yeni kültürel ortamı da tam olarak içselleştiremeyecektir. Değişime daha çok maruz kalmaları sebebiyle çocukların üzerinde durmak gerekmektedir.

Burada çocukları etkisi altına alan kendi kültürlerinden farklı bir kültürel ortamda olmaları ve ebeveynlerinin onlarla birlikte iki kültür arasında bocalamalarıdır. Buna göre çocuğun ilk yaşadığı sorunlardan biri dil meselesidir. Çocuğun ana dili ile yeni ortamın dili arasında bocalayarak ilk değişimi burada yaşamaya başlaması kaçınılmazdır. Bundan sonra eğitim onun karşısına çıkan ikinci sorundur. Modern toplum yapısı içerisinde hatırı sayılır bir konum için iyi bir eğitimden geçmek şartken yeni ortama alışamayan çocuğun eğitiminde sıkıntılar yaşaması kaçınılmaz bir

sonuçtur. Bunun yanında babasının eski kültürel yapı içerisinde kodlanmış olan geleneksel dini eğitimde ısrarcı tutumu, onun yine iki kültür arasında bocalamasına sebep olmaktadır.

Âşık çocukların kendi kültürüne yabancı olarak yetişmesinde tepkisini yetişkinlere ve Türk devletine göstermektedir. Bu yeni ortamda yetişkinlere çocukların yetiştirilmesi noktasında büyük işler düşerken âşığın bu konuda yetersiz kaldığının itirafı, öz kültürde zayıflamanın nedenini oluşturmaktadır. Buradan bozulan aile yapısıyla birlikte çocuk, Anadolu kültüründe beklenen olgunluğa ulaşamamaktadır. Özellikle buradaki ahlaki bozulma ve benlik yitimi, âşığın da üzerinde durduğu noktalar olmuştur. Bunun yanında âşığın beklentisi vatanından ve buna bağlı olarak kültürel değerlerinden uzak olan kişilere kendi devletinin sahip çıkması yönündedir.

Çocukların yanında farklı kültürel yapının etkisi altında kalarak değişime daha açık olduğu düşüncesiyle kadınların da yaşadığı kültürel değişimin üzerinde durulduğu görülmektedir. Aşağıdaki şiir bu tarzda örneklerdendir:

Bizim Ayşâ olmuş daha sosyete	Yemiş içmiş olmuş azgın bir petek
Türkiye'ye geldiğini unutma	Pop müziği çalar olmuş diskotek
Köyde yatar idi samana ota	Ahırlarda kaldığını unutma
Saçlarını yolduğunu unutma	
	Orhan Üstündağ'ım şaşkın bir hasta
Her yıl gider idi köyün kazına	Yarab bize yardım et son nefeste
Evde toprak dökülürdü gözüne	İster burada yaşa ister Paris'te
Can dayanmaz cilvesine pozuna	Gün gelecek öldüğünü unutma
Sen bir köylü olduğunu unutma	(Üstündağ 2007: 97)

İnce topuk giymiş yırtmaçlı etek

Ardahan ili Dedekılıç köyü doğumlu Âşık Orhan Üstündağ’a ait olan bu şiirde, değişme alanı kadın üzerinden oluşturulmuştur. Kadındaki değişimde sosyete olma kavramının bu şiirde de olduğu gibi genellikle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Buradaki değişimi olumsuz yönde değerlendiren âşık, şiirin ayaklarında tekrar ettiği “unutma” vurgusuyla kökeni hatırlama vazifesini üzerinde almıştır. Buna göre girdiği yabancı kültüre uyum sağlayarak kendi kültürüne yabancılaşan kadının hal ve hareketleri, giyim tarzı ve eğlence kültürü değişerek içinde yetiştiği köy yaşayış tarzı ve kültüründen uzaklaşmıştır.

Toparlamak gerekirse, modern hayatın bir getirisi olan kent yaşamı oluşturduğu cazibe merkezleriyle ve kır yaşamının zorlayıcı yönünün de üzerine eklenmesiyle kırdan kentte göç yaşanmış ve bu göç sonucu karşılaşılan kent ortamındaki yeni kültürel yapı, birtakım kültürel değişimleri de beraberinde getirmiştir. Göçler iç ve dış olmak üzere iki gruba ayrıldığında âşıkların dış göç sonucunda daha ciddi değişimlerin yaşandığını belirttiğini söylemek mümkündür. Öncelikle göçmen dış göç ile doğrudan iç göç ile dolaylı olarak da olsa her ikisinde de Batı kültürü ile karşılaşmış ve bu durumda içinde doğup yetiştiği kültürden uzaklaşma durumunda kalmıştır.

İlk olarak iç göçler başta İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlere daha çok ekonomik nedenlerle yapılmıştır. Bu kent merkezleri Cumhuriyet sonrası Batıya doğru çevrilen yönün tam anlamıyla benimsenmiş olmasıyla birlikte dizayn edilmeye çalışılmıştır. Âşık ve onun temsil ettiği kesim, içinde bulunduğu yoksulluk ve göçmen kimliği ile şehir merkezlerine girmekte zorlanmış ve bunun sonucunda kent kıyılarında gecekondu bölgeleri olarak anılan yaşam alanları oluşturulmuştur. Bu bölge insanları bir yandan kırdan getirdikleri kültürlerini burada da yaşatmaya çalışırken diğer yandan kent merkezi ile kurdukları temaslar sonucu öğrendiği yeni kültürel unsurları da hayatına yerleştirme gayretine girmiştir. Bunların sonucunda nihai hedef kent merkezine dolayısıyla kent kültürünün merkezine yerleşmek olmuştur. Bütün bunlar değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Âşıklar da şiirlerinde bu değişimlere yer verirken bir yandan da durum değerlendirmesi yapmaktadır.

Âşıkların kent kültürü içinde yaşanan kültürel değişimde manevi değişimlerin üzerinde daha çok durduğu görülmektedir. Yaşanan değişimlerin başında adet ve

törelere gelmektedir. Onlara göre kent ortamıyla birlikte ecdat unutulmuş ve geleneksel yapıya sırt dönmüştür. Bu da ahlaki bozulmalara sebep olmuştur. Bunun yanında aile kurumundaki değişimle evladın anaya babaya olan saygısı ortadan kalkmış, misafirperverlik gibi öz kültürün unsuru unutulmuş ve toplumsal yardımlaşma düşüncesi değişmiştir. Bu ortamda artık günah kavramı da değişime uğramış, kır hayatının katı yaptırımları ortadan kalkmıştır. Bunun dışında maddi değişimlerde vardır ancak bu maddi değişimler de manevi değişimini bir yansıması gibi görülmektedir. Örneğin giyiniş tarzı değişmiş, mini etekler ve mayolar moda olmuştur. Şiirlerde bunlar ahlaki bozulmanın göstergesi olarak işlenmektedir. Şehirli sosyete olarak algılanmış ve onların kıyafetleri, konuşma tarzları, yaşayış biçimleri taklit edilirken öz kültürde değişimler yaşandığı belirtilmiştir. Şehir kültüründe Avrupalı yaşam tarzı, ince adlandırılan konuşma tarzı, modern giyiniş biçimi hakimdir. Köylü ise kaba, kendi dilini konuşan, cadde ve sokaklar yerine yaylaları, dağları arayan kişi olarak sunulmaktadır. Âşığa göre bu farklılaşma dış görünüşlere de yansımış, saç, sakal uzatılmış, kaşlar alınıp kirpik ve tırnak takılmış, makyaj yapılmıştır. Bütün bu maddi değişimler de daha önce de bahsedildiği üzere manevi kültürde yaşanan değişimin bir neticesi olarak görülmektedir.

İncelenen şiirlerde dış göç sonucu yaşanan değişimin iç göç sonucu yaşananlara göre daha keskin olarak işlendiği görülmektedir. Çünkü her ne kadar yurtiçindeki kent yaşamı kır insanı için yabancı gelse de kendi vatanında olma ve kendinden izler bulma imkânı sağlamaktadır. Ancak yurtdışı tamamen farklı bir ortamdır. Bu sebeple yurtdışında karşılaşılan kültür yapısı karşısında yaşanan kültürel şok daha üst düzeydedir. Yurtdışında azınlık psikolojisiyle kendi kültürüne yönelme ve değişime direnç vardır. Yurtiçinde ihtiyaç dahilinde yerel kültüre ait bir unsurda değişiklik yapılabilecekken yurtdışında aynı unsurun ilk haliyle korunmasına yönelik çaba daha üstündür.

Burada da âşıkların daha çok manevi değişim üzerinde durduğu görülür ve yine maddi değişim manevi değişimin bir yansıması olarak ele alınmaktadır. En önemli değişimlerin başında ahlaki boyutta yaşananlar dile getirilmektedir. Bunun yanında aile kurumunun bozulması ve toplumsal yaptırımların da iyiden iyiye gevşemesiyle çocuklar, genç kız ve erkek evlatlar, baba, anne her bir birey ciddi değişimler

yaşamıştır. Uyuşturucu ve alkol kullanımı hayatın sıradan hâline delmiş, din algısı bu ortamda iyiden iyiye değişmiştir. Burada da iç göçler sonucu yaşanan örf ve adetlerin terki meselesi dile getirilse de buradaki terk daha nettir. Göçmenin kendi kültürü ile yeni ortamın kültürü arasında sıkışması çift kültürlülük meselesini ortaya çıkarırken, öz kültürden uzaklık ciddi uyumsuzluk sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Değişim sonucu yaşanan kimlik kaybı burada daha önemli bir sorun olurken ana dilden uzaklaşma o denli üst noktadadır ki yurtdışında yaşayan âşıkların birçok şiirinde yabancı kelimeleri görmek mümkün olmaktadır. Bunun yanında baştan sona yabancı dilde yazılmış şiirlere de rastlanmaktadır. Bu durum göçmenin yaşadığı dil karmaşasının göstermektedir. Bütün bunlar neticesinde yurtdışında bulunmanın bireyde çift kültürlüğe sebep olduğunu ve bu durum karşısında hiçbir yere ait olamama sorununun ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Burada bireyin içine düştüğü yabancılaşıma duygusunu kendi kültürü karşısında da hissettiğinde, kültürel değişimin pek de sağlıklı olamayacağı beklentisi söz konusudur.

Ayrıca âşıkların Anadolu coğrafyasındaki kentlerin durumunu desteklemezken; Batı kentlerini desteklediği kısımlarının olduğu karşılaşılan bir diğer durumdur. Bunda Avrupa kentlerinin düzenli yapısı ve doğa ile barışık dizaynı etkili olmaktadır. Bu durum her ne kadar kent ortamı ciddi değişimlerin sebebi olarak görülse de aslında istenilen şekilde oluşturulan kentlere karşı tutumun yumuşadığı anlaşılmaktadır. Kentin istenilen şekilde olması için ise geçmiş yaşayış tarzı ve kültürel yapı ile barışık olması ve bu temel üzerine modern yapının inşa edilmesi istenilmektedir.

2.1.3. Popüler Kültür

Batı dünyası küreselleşme olgusu ile dünyaya yaydığı popüler kültür üzerinden toplumların kültürel yapısı üzerinde birtakım tesirlerde bulunmuştur. 20. yy.da etkisini hissettirmeye başlayan popüler kültür veya diğer bir kullanımıyla pop kültürü, günümüz dünyasının hemen her yerinde görünür hâle gelmiştir. Kelime anlamı olarak “birçok kişi tarafından benimsenmiş, tercih edilen” gibi manaları bünyesinde barındıran bu kavramın, araştırmacılar tarafından toplumsal yaşam içerisindeki kullanım alanları ve etkileri göz önünde bulundurularak farklı yaklaşımlarla ele alındığı görülmektedir.

Genelde kültür, özelde ise popüler kültür araştırmaları, tabanında zıtlık barındıran iki farklı bakış açısına göre incelenmektedir. Birinci bakış açısındaki araştırmacılar, değerli değersiz, kaliteli kalitesiz, estetik yönü var veya yok gibi hüküm verici şekilde konuya yaklaşıp belirlediği kriterlere uymayan ürüne dışlayıcı tavır takınırken; diğer bakış açısına sahip araştırmacılar, kültür ürünlerine daha geniş açılarla bakmaya çalışıp bu ürünleri sosyal boyutuyla incelemeyi hedeflemiştir. Bu türden incelemelerde estetik hükümlerden daha çok işlevsel yöne odaklanan görüşler geliştirilmiştir. Buna göre birinci grup, popüler kültürü değersiz, bayağı, zevksiz, tüketici kültür gibi kavramlarla özdeşleştirip toplumun beğeni düzeyini düşürdüğünü, kitleleri ‘uyuşturduğu’nu ve ‘atomize ettiği’ni belirtmekte ve bütün bunların sonunda bu kültürün totaliterciliğin önünü açtığını vurgulamaktadır. İkinci grup ise pop kültürünün kullanım amaçlarına ve toplum içinde oynadığı rollere bakarak daha çok “niçin” sorusuna vurgu yapmaktadır. Onlara göre popüler kültür ortamında sadece bir şeyin hızlı üretilip en yüksek kâr marjıyla hızlı tüketilmesi değil, işin içine tüketici bilincinin de girdiği bir süreç yaşanmaktadır. Hâl böyle olunca, tüketici ilk grup tarafından ona addedilen pasif pozisyondan çıkıp sunulan ürünleri kendi anlam dünyasında şekillendirip tüketen veya tüketmeme tercihini kullanıp piyasaya müdahalelerde bulunan aktif bir role geçmektedir.⁴⁵

Bu farklı bakış açıları beraberinde farklı tanımlamaları da getirmektedir. Bunlardan biri olan ve popüler kültürün yüksek kültür ve halk kültürüyle olan ilişkisini vurgulayan bakış açısına göre, “*popüler kültür, kökleri yerel geleneklerde bulunan halk inançlarını, pratiklerini ve nesnelerini, keza siyasal ve ticari merkezlerde üretilen kitlesel inançları, pratikleri ve nesneleri içerir; popüler kültürün içeriğinde popülerleştirilmiş seçkin kültürel biçimleri yanı sıra müze geleneği düzeyine yükseltilmiş popüler biçimler de bulunmaktadır.*” (Mutlu 2005: 313). Bu tanıma göre popüler kültür halk kültürü ve seçkin kültürden izleri bünyesinde barındırmaktadır.

⁴⁵ Popüler kültür çalışmalarında ortaya atılan görüşler ve bu kültürün farklı boyutlarının ele alınış şekilleri, olumlu bakış açısı veya bu kültürün tüketim kültürüyle özdeşleştirilmesi görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Adorno 2016; Fiske 2012; Storey 2000 vb..

Popüler kültürün bu türlü iki farklı kültür dairesinden izler taşıması onun halk kültürü veya seçkin kültüre ait olduğu anlamına gelmemektedir. Özellikle halk kültürü ile birlikte anılması bu noktada mesafeli yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Popüler kültürün "en çok tercih edilen" bağlamında ele alınmasıyla karşımıza en yaygın ve yanlış olan popüler kültür tanımı çıkar: Popüler kültür modern toplumda devam eden "halkın" kültürüdür. Nasıl ki fabrikada çalışan işçinin "bizim fabrika" dediği yer onun değil, fakat onun varoluş biçiminin belirlendiği yer ise, popüler kültür ürünlerini satın alıp kullandığı ve "benim" dediği için, popüler kültür o sınıfa ait olmaz. Halk olarak adlandırılan serbest kölenin yaşam tarzı onun belirlediği, onun biçimlendirdiği ve onun değiştirdiği bir yaşam tarzı değildir; o yaşam tarzı onunla vardır, onunla yaratılmıştır, ama onun özgür iradesinin ifadesi değildir. Dolayısıyla popüler kültür halkın kültürü değildir. Popüler kültür geniş iş bölümü etrafında kurulan kapitalist mal üretimi, pazarlaması, dağıtımı ve tüketimi biçimlerine dayanan bir kültürdür. (Erdoğan 2004:3-4).

Dikkatli bir şekilde ele alındığında da halk kültürünün bünyesinde barındırdığı özelliklerle popüler kültürden ayrıldığı fark edilmektedir.

Bu anlamda anonim bir duyarlılığı sergileyen halk sanatının en belirgin niteliği üretici ve tüketici arasındaki sınır çizgisinin ortadan kalkmış olmasıdır. Burada ihtiyaca göre var olan bir üretim söz konusudur. Özü gereği doğaçlama ve gerçek bir tinsel etkinliğin ürünü olmaktan nasibini almayan halk sanatında bir diğer nokta ise evrime kapalı olmanın ardı ardınlığının yerini yan yanılığın almasıdır. Üretici ile tüketici özdeşleşmiştir. İdeolojik açıdan küçük burjuvaya yönelmiş olan halk sanatı bir anlamda boşluğu doldurmuştur. Halk sanatının en büyük tehdidini ise giderek ucuz ve sadece duyguları okşayan bir tavırla gitgide gerçek sanatın yedeğine (surrogat) dönüşmesidir. (Limon 2012: 112).

Popüler kültür öncesinde “halk kültürü” ve “yüksek kültür”ün hâkim olduğu bir kültürel yapılanmanın varlığı çoğunluğun hemfikir olduğu bir husustur. Bu dönemde sanat, yüksek kültürle özdeşleştirilerek soylu zenginlere yönelik bir kavram olarak ele alınmaktadır. Zamanla kırsal kesimden gelip kente yerleşen insan topluluğu, popüler kültürün tüketicilerinin oluşum zemini olarak gösterilmektedir. Bu insan topluluğun mekân değişikliği yapmadan önce halk kültürünün zeminini oluşturduğu için popüler kültür ile halk kültürünün yer yer karışma uğraması son derece normal karşılanmalıdır. Popüler kültür ürünlerinin hızlı yayılışı, üst kültür üreticilerini de tehdit eder hâle gelerek yüksek kültürün de popüler kültürden nasibini alması söz konusu olmuş ve bu etkileşim kent yaşamının yaygın kültürel yapısını oluşturmuştur.

Bu kültürün tüketicileri kent ve onun getirdiği yeni yaşam şartları karşısında popüler kültüre çeşitli anlamlar yükleyerek bu kültürün müşterisi hâline gelmiştir. Dolayısıyla bu yeni ortam kendi beğeni kültürünü de oluşturmuştur. Ayrıca bu yeni kültür ortamı değişimi de beraberinde getirerek kültürel değişimin oluşmasında en etkin gücü oluşturan unsurların başında gelmektedir. Popüler kültür ortamında bulunan birey, eski yaşamının ve alışkanlıklarının dışına çıkmaya doğru itilmiş ve yeni bir kültür merkezine bağlı sunumlara maruz kalarak değişime ayak uydurma çabasına girmiştir. Bu yeni beğeni ortamının sahibi olan popüler kültür, alan uzmanlarının büyük çoğunluğunun hemfikir olacağı şekilde üç temel kavram üzerinde durmaktadır ki bunlar: geniş bir insan topluluğu, para ve iletişimidir. Bu üç kavramla birlikte ortaya çıkan unsur ise değişimin kendisi olmuştur.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de popüler kültür kendine yaşam alanı buralar geniş kitleleri etkisi altına almıştır. Araştırmacılara göre Türkiye’ye popüler kültürün giriş yapması 20.yy.in ortalarına tekabül etmektedir.

5 Nisan 1946 günü, savaş teknolojisinin o tarihteki en son harikası Missouri zırhlısı Dolmabahçe önlerinde demirlediğinde İstanbul’da yer yerinden oynuyor, ünlü genelevler sokağı Abanoz bile resmî ağızların emriyle hizmet sunmaya hazırlanmış bulunuyordu. Hiç kuşkusuz Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün’ün “naaşını” getirmiyordu yalnızca Missouri, asıl getirdiği bir yaşam biçimiydi. (Oktay 1994: 77).

Ülke sınırlarına giriş yapan yeni yaşam biçimi çeşitli etkiler ve buna bağlı tepkilere sebep olmuştur.

Popüler kültür, Amerikan kültürü ile birlikte algılanarak hemen hemen dünyanın birçok noktasında yaşamını sürdürmektedir. Cumhuriyet sonrası Türkiye’inde yönün Batıya dönmesiyle buradaki kültür yapısıyla yakınlaşma söz konusu olmuş özellikle ikinci dünya savaşı ardından hâkim güç olarak kendini hissettiren Amerika, kendi kültürünü dünya genelinde olduğu gibi Anadolu topraklarına da işlemenin imkânına sahip olmuştur.

Bundan sonra Türkiye için “Küçük Amerika” benzetmesi Menderes döneminin önemli ifadelerinden birisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından başlayan Amerika’nın ekonomik yayılma politikası, bulduğu yeni pazarlarda kendi kültürünü yerleştirme stratejisini de beraberinde getirmektedir. Bu dönemde Türkiye’ye yapılan

Amerikan yardımları, özellikle büyük kentlerde tüketim furçasının yükselmesinin önünü açmıştır. Bu yardımlar ile gelen koşullar Türkiye'nin ekonomik anlayışından ordusuna kadar birçok alanda ciddi değişimlere gidilmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan da hazırlanmış kitap ve mecmualarla Amerikan rüyası, halk arasında yayılmaya başlamıştır. Özellikle mağazin eliyle toplum yapısı, aile anlayışı, tüketim çılgınlığı, Amerika hayranlığı, cinsellik gibi konular sunulmuştur. Amerikan mallarının iç piyasaya yayılması ve Amerikan yaşam tarzının taklidine dayanak ederek yeni zenginlerin yaşayışı, yaşanan değişimin görüntülenmesi açısından önemlidir. 1950 sonrası yapılan yardımlar, dış borçlanma gibi unsurlarla ekonomik düzeyde yaşanan iyileşme ile özellikle İstanbul ve Ankara gibi iki büyük kentte modern yaşam hızlanmış, burada ortaya çıkan sosyete, imkân olarak kısıtlı olan geniş kitleye daha çok takdim edilir olmuş ve özel yaşamda da izlenen özellikle Amerikan yaşamı taklitleri toplumun birçok kesimde hissedilir hâle gelmiştir.⁴⁶

Bütün bu gelişmelerin karşısında, âşıkların Batı ve Amerika ile ilişkili şiirlerinde de artış yaşandığı görülmektedir. Bu tarzda kaleme alınan şiirlerden anlaşılacağı üzere, incelediğimiz dönemde yaşanan kültürel değişimin kaynaklarından birini âşıklar tarafından Batı dünyasının sunduğu popüler kültür olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin gelişmesinde, bahsi geçen kültürün hâkim kültür olarak dünya genelinde söz sahibi olması ve âşkın içinde bulunduğu toplumun Batı kültürüne alma isteğinin yüksek olması etkili olmuştur. Toplumun çoğunluğunun Batı'ya olan hayranlığının yerine âşıkların genel tavrı olumsuz bir şekil almıştır. Buna bağlı olarak da toplumu uyarma vazifesini üzerlerine almışlardır. Bu durum âşıkların Batı karşısında yerel olanı hatırlatıcı bir görev sergilemelerinin önünü açmıştır.

Âşıkların yapmış olduğu uyarılar genel olarak Batı dünyasının iç yüzünü göstermeye yöneliktir. Bu kültür dünyasının toplumun kadim kültürel değerleri üzerinde olacağını varsaydıkları veya gözlemleyip dile getirdikleri yıkıcı gücü fark ettirmeye çalışarak, bir yandan bu kadim kültürel değerleri dillendirmiş diğer taraftan toplumun geldiği noktayı göstermiş olmaktadır. Batı kaynaklı popüler kültürün sebep olduğu değişimler ahlaki değişim, öz kültürden uzaklaşma, dilin kullanımı, kuşaklar arası ilişkiler, medya kaynaklı değişimler, müzik anlayışında ve gıdada

⁴⁶ Amerikan kültürünün Türkiye'de yayılışı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Oktay 1994: 73-98.

yaşanan değişimler, tüketim algısının değişimi ve özel günlerle ilgili algıdaki değişimler vb. şeklinde sıralanmaktadır. Bunlar ilerleyen sayfalarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

2.1.4. Moda

Modernleşmenin popüler kültür ile birleştiği nokta olarak ele alabileceğimiz “moda” kavramını âşık şairlerinde değişimin ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerden biri olarak işlemektedir. Özellikle kent ortamına gelindiğinde buradaki kitlenin giyim tarzından yemek içmesine kadar birçok davranış tarzını incelemiş ve bunların ortaya çıkmasındaki nedeni sorguladıklarında “modaya uyum” kavramıyla karşılaşmışlardır. Genel olarak bireyin almış olduğu yeni hâlin popüler bir yaklaşımla modernliğin göstergesi olduğunu işittiklerinde, moda ve modernlik kavramına karşı bir tavır alma yoluna gidildiği görülmektedir.

Sivaslı Âşık Sağlam (İzzet Sağlam)’a ait olan aşağıdaki şiirde ise bu kavram şöyle ele alınmıştır:

Siz uymayın nefsinize

Olmaz olsun böyle moda

Helal giyip yesenize

Ölenleri görsenize

Âşık Sağlam ada oldu

Olmaz olsun böyle moda

Duş kabinler oda oldu

Hayatımız moda oldu

Köylüleri ayıpladık

Olmaz olsun böyle moda

Çarıkları çöpe attık

(Sağlam 2001: 118)

Moda diye sayıkladık

Burada değişmeyi tetikleyen dinamiğin “moda” olduğu açık bir şekilde dile getirilmektedir. Bu değişim olumsuz yönde ele alınıp “olmaz olsun böyle moda” mısrasıyla âşık tepkisini ortaya koymuştur. Bu kavram, Batı yaşam tarzının bir yansıması olduğundan Batı dışı kültürel yaşamı reddetmeyi içinde barındırması

yönüyle ele alınmaktadır. Hâl böyle olunca âşığın kendi toplumunun bir gerçeği olan köylülük ayıplanarak bu yaşam tarzından uzaklaşma söz konusu olmuştur. Burada maddi olarak günlük kıyafetteki değişim ön plana çıkmaktadır. Hayatın her yerine sirayet eden moda, nefis terbiyesi, helal ve haram gibi manevi yönlerin yanında kişinin yaşam alanlarındaki maddi unsurları da değiştirmektedir. Böylece bu kavramla birlikte gelen değişimin oluşturduğu çoklu etki de gösterilmeye çalışılmaktadır.

Moda, günümüz toplum yapısında ciddi anlamda yaptırım gücü olan bir kavram hâline gelmiştir. Özellikle kent ortamında Batı kültürünün izlerini daha net görme fırsatı yakalayan âşık, modanın bu gücüne de şahitlik etmiş olmaktadır. Geleneksel kültürün terki hususunda sorumluluğu modaya bırak âşık, bu dinamikle yaşanan değişimleri kabul etmemektedir.

Âşık Sağlam'ın bir diğer şiirinde ise bu kavram şöyle ele alınmıştır:

Şu alemi adım adım dolaştım

Fistanın içinde rahatlık dürtmüş

Yediden yetmişi uymuş modaya

Bu ne biçim moda modaya bakın

Artık oldum kaptan kaba bulaştım

Bu ne biçim moda modaya bakın

Moda diye yüz vermiyor erine

Neler sokmuş çeyizine cerine

Neleri var vapurunda trende

Boya cila sürer kına yerine

Efendice oturmazlar yerinde

Bu ne biçim moda modaya bakın

Haya yoktur avradında erinde

Bu ne biçim moda modaya bakın

Yaylada yemezken sütü yoğurdu

Mutfakta besliyor domuzu gurdu

Her yeri açıkta göğsünü örtmüş

Sanıyor Sağlam'sa turnayı gözünden vurdu

Ayıp sayılmazmış güya flörtmüş

Bu şiirde de değiştiren dinamik olarak modanın toplum üzerinde oluşturduğu etki belirtmeye çalışılmıştır. Değişim alanı temelde ahlaki yapı olarak ele alınsa da birçok boyutu içermektedir. Buna göre aşığın yediden yetmişe herkesi etkisi altına aldığını belirttiği modaya karşı tavrı son derece olumsuzdur. Bu kavram, hayatın her evresinde oluşturduğu değiştirme gücü ile birey üzerinde derin izler bırakmaktadır. Ancak ona göre bu değişimler toplum adına faydalı olmak yerine bozucu etkiye sahiptir. Bu bozulmada en çok etkilenen manevi değerler olmuştur ki bunun başında insanlar arasındaki haya duygusunun yok olması gelmektedir. Kadınların açık-saçık giyinmeyi tercih edip makyaj malzemesi kullanımını artırması ve kocasına olan tavırlarda değişime gitmeleri yine âşığın şiirinde belirttiği hususlar olmuştur. Bunun dışında eskiden ayıp olarak karşılanan flörtleşme gibi durumlar artık moda başlığı altında meşrulaştırılmıştır. İş sadece bununla da kalmayıp eski yaşam şekilleri ve yiyecekler terk edilip modaya uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Şiirde daha çok kadında yaşanan değişim üzerinde durulsa da görüldüğü üzere değişimin birçok maddi manevi birçok yönde etki uyandırmıştır.

Samsunlu Âşık Ali Kayıkçı'ya ait olan aşağıdaki şiir de ise modanın birey üzerindeki etkisi şu şekilde tarif edilmiş:

Renkte moda biçim moda	Tuvâl oldu bizim oda
Yemek moda içim moda	Saçlar moda bakış moda
Olsa gayri geçim moda	Aksesuar takış moda
Ona moda buna moda	Sigarayı yakış moda
Tuvâl oldu bizim oda	Ona moda buna moda
Bu renk olmaz moda eski	Tuvâl oldu bizim oda
Değişmeli Babaeski	Gezme moda tozma moda
Tırmık eski yaba eski	Eskileri bozma moda
Ona moda buna moda	Burunda hırızma moda

Ona moda buna moda Sen aklını mı oynattın
Tuvâl oldu bizim oda Ona moda buna moda
Kayıkçı modaya attın Tuvâl oldu bizim oda
Vardın modeliste çattın (Kayıkçı 1991: 284)

Âşığın hayatın her noktasında modaya uyum başlığı altında yaşanan en küçük etkilerin bile üzerinde durduğu görülmektedir. Burada değişim alanı çeşitlilik gösterse de değiştiren gücün moda algısı olduğu ön plana çıkarılmaktadır. Âşık şiirinin son kısmında modelist diye belirttiği kişiye çatmanın bu dönemde akıl oynatmak demek olduğunu belirtirken aslında toplum içinde modanın yaptırım gücünün ne kadar baskın olduğunu belirtmektedir. Bu güç, o kadar baskındır ki eleştirel yaklaşımı kabul etmeyip kendi istekleri doğrultusunda ilerlemeyi esas noktaya almaktadır. Buna göre renk ve yemek tercihleri, saç modelleri ve kullanılan aksesuarlar gibi maddi eşyalar ile sergilenen hâl ve hareketler ile eskiyi bozmaya yönelik tavırları içeren ve manevi yansımalara yer verilen tutumlar modanın etkileridir. Bu hâliyle değişimdeki çok boyutluluk da gözler önüne serilmektedir.

Popüler kültürün en çok yansıtılan alanların başında gelen moda kavramı değişimini hızlı şekilde yaşanmasının önünü açmaktadır. “*Müzik alanında, popülerlik her hafta değişen "top 40" içinde olma ve bunları dinlemedir. Giyimde popüler olan şey mevsimlerle değişen modayla gelen güdümlü kültürel yaşamdır. Yeme ve içmede Pepsi ve Coca Cola; Marlboro ve Winston; Pizza Hut ve Pizza King; McDonalds ve Burger King arasındaki özgür seçim için tüketici kazanma mücadelesi ve bunun bireysel özgürlük, zevk ve tercih olarak sunulmasıdır.*” (Erdoğan 2004: 4). Bunlar popüler kültürün ticari boyutunun yüksek olması, hayalci bir kaçışa dayalı olması ve çağın ruhunu yansıtması gibi özelliklere sahip olduğunun vurgusunun yapılmasının önünü açmaktadır.

Şarkışlalı Âşık Cafer ise kendi zamanındaki modanın etkisini şöyle dile getirmiştir:

Zamane üstüne bir destan koştum, Biri bir köşede birine şaştım
Her ağızdan çıkan söz de modalı Her gün bir dost ile kız da modalı

Giymiyor hanımlar yeşil allıyı,

Kalmadı üç etek dırılla çuha

Kandırdılar bizim fakir Güllü'yü,

Mini maksi oldu bez de Modalı

Şimdi de beğenmez eski küllüğü

Kafeste yaşıyor kaz da modalı

Açılır saçılır baharla yazın

Caferim sözüm yok şimdi kızlara

Durumu değişti karının kızın,

Biz aşığız kızmayın ha bizlere

Kesilmiş benleri topacık yüzün,

Hiç önem kalmadı siyah gözlere

Boyalı pudralı yüz de modalı.

Yeşile boyandı gözde modalı

Bitti benim sözüm ne diyem daha

(Özdemir 1988: 101)

Zamane elinden şaştım vallaha

Âşık bu şiirinde değişme alanını kadınların moda ile olan münasebeti üzerinden oluşturmuştur. Kadınları değişimi tetikleyen güç modanın onlar üzerinde bıraktığı etkidir. Âşığa göre yaşanan değişimler olumsuz bir ortam doğurmaktadır. Buna göre şiirde herkesin ağzında moda kelimesi ve bu dillendirmenin etkileri söz konusudur. Bu etkiyi maddi yönüyle dış görünüşte yaşananlar üzerinde görmekteyiz. Artık eski yeşilli allı giyim terk edilmiş, kızlar açılıp saçılarak mini eteğe rağbet etmiş, makyajlı yüzlerle ortalıkta salınır olmuşlardır. Bu iş o kadar had safhaya çıkmıştır ki doğal göz rengine bile ulaşamaz bir hâl alınmıştır. Doğal olandan uzaklaşma değişimin ön plana çıkarılan etkisi olarak ele alınmıştır.

Sivaslı Molla Ali Pirânî'ye ait olan aşağıdaki şiirde moda şu şekilde işlemiştir:

Kıyamete yakın çağda bu zaman

Çıkıp sahneye okuyor şarkı

Modada entari giyen kalmadı

Kadınla erkeğin görülmez farkı

Kadınla erkekler belirsiz oldu

Gözünde gözlük var sırtında kürkü

Kitabın emrine uyan kalmadı

Eline vicdana koyan kalmadı

Avrupa'dan geldi moda diyorlar

Evde kaynanayı kovuyor gelin

Adı medeniyet çıplak giyorlar

Beyefendi demiyor anne benim

Besmeleyi sorsan nedir diyorlar

Sorma Molla Ali Yara çok derin

Bereketsiz karnı doyan kalmadı

Atanın hakkını sayan kalmadı

(Karaduman 2013: 88)

Âşığın kıyamete yakın çağ olarak adlandırdığı içinde bulunduğu çağ, Avrupadan alınan ve adına moda denilen kavram ve bununla birlikte gelen medeniyet algısı etrafındaki değişimler çağıdır. Ona göre bu değiştiren güç ile olumsuz yönde çeşitli değişimler gerçekleşmiştir. Değiştirilenler arasında kadın ve erkeğin durumu ön plana çıkarılmaktadır. Şiirde kadın ile erkeğin farkı belirsizleşmiş olarak ele alındıktan sonra yaşananlar sıralanmıştır. Maddi yönde, giyilen kıyafetlerdeki değişimden bahsedilip buradaki rahatsızlık dile getirilmiştir. Buna göre artık geleneksel kıyafetlerden entari terk edilip kürk giyilmeye başlanmış ve kadınlar örtünmeyi bırakmışlardır. Burada medeniyet çıplaklıkla özdeşleştirilerek kavram üzerinden oluşan olumsuzluk görülmektedir. Bunun dışında manevi yönde ise dinden uzaklaşma, vicdani yoksunluk ve ata hakkını saymama gibi olgular ön plana çıkmıştır. Âşık değişimin dış görünüşte bıraktığı etkinin yanında iç dünyayı da etkilediğini göstermeye çalışmaktadır.

Ozan Ahmet Poyrazoğlu'na ait olan aşağıdaki şiirde ise;

Türkiye'de hayat beleş olunca

Şerefsizler biraz fırsat bulunca

İnsan ucuzladı can ucuzladı

Vicdansızlar hemen bindi kulunca

Mantar gibi sanatçılar çıkınca

Çıplaklık modası icat olunca

Şöhret ucuzladı şan ucuzladı

Tuman ucuzladı don ucuzladı

(Poyrazoğlu 2006: 301)

Yine bu şiirde de moda ve giyiniş tarzı üzerinden eleştirilip değişen kıyafet kültürü ön plana çıkarılmaktadır. Yaşanan maddi değişim “ucuzlamak” kelimesiyle anlatıp; oluşan değer kaybı ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Buna göre bir yandan insanın, canın ve sanatın değeri kalmazken diğer tarafta giyimde çıplaklık ön plana çıkarılarak geleneksel giyimin reddi üzerine vurgu yapılmaktadır.

Bu şiirde aslında moda, popüler kültürle birlikte ele alınmaktadır. Bilindiği üzere sanayileşme ile birlikte seri üretim artmış ve bu durum ucuzlamanın yanında ürünün çok bulunmasıyla eski kıymetin yitirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durumu özellikle kent ortamındaki rakipleri üzerinden de değerlendiren âşık, artan sanatçı sayısıyla birlikte şöhretin ucuzladığını dillendirmektedir. Kır yaşamında bölgesinin şöhret ismi olup belirli bir rakip sayısıyla mücadele eden âşık, kent ortamında konumu kaybettiği gibi bünyesinde çok farklı özellikler bulunduran rakiplerle karşı karşıya kalmıştır. Bu durumda sanatçının mantar gibi çoğaldığını belirtmesi normal olarak karşılanmalıdır. Âşık, bu çoğalmayı seri üretimde olduğu gibi ucuzlamayla ilişkilendirmektedir. Bu durumun üstüne bir de moda eklenince birçok geleneksel değerın kıymetinin yitirildiği yönünde yorum yapılmaktadır.

Kahramanmaraş doğumlu Âşık Selâmi (Ramazan Mengilli)’ye ait şiirde durum şöyledir:

Seçilmiyor gardaş karadan aklık	Fayda yoktur doğu batı yönünden
Var diyorlar görmem, nerede yokluk	Gidilmiyor arkasından önünden
Moda oldu kışlı yazlı çıplaklık	Mumyalandı vücut öküz gönünden
Sade alğından üşüyor sanma	Dolaşan cesettir yaşıyor sanma

(Megilli 2012: 47)

Burada da yine moda ve çıplaklık ilişkisi kurularak, bu kavramın altında kışlı yazlı açık giyim eleştirilmiş ve böylece yaşanan maddi değişim ön plana çıkarılmıştır. Bunun dışında Doğu ve Batıdan fayda gelmeyeceği belirtilerek öz değerlere dönüşün gerekliliği âşığın değişim karşısında takındığı tavır olarak dikkat çekmektedir.

Ardahanlı Âşık Orhan Üstündağ’a ait olan aşağıdaki şiirde ise konu şu şekilde dillendirilmektedir:

Bütün alem duysun beni

Ar namus gelmiyor ya da

Ben de şöhret olacağım

Üç ay kalsak bir odada

Baş köşeye koysun beni

Ben de şöhret olacağım

Ben de şöhret olacağım

(Atasever 2007: 21)

Rezaleti ettik moda

Yukarıdaki dörtlüklerde modanın toplumun ahlak yapısında meydana getirdikleri belirtilmektedir. Buradaki değişim alanının özellikle genç kızların yaşadıklarıdır. Bu değişimi sağlayan güç ise modanın çeşitli araçlar vesilesiyle özendirdiği yaşama ulaşma isteğidir. Burada temel değiştirilen ise ar ve namus kavramlarındaki gevşeme olarak dile getirilmektedir. Âşık, bu hâle gelmenin sebebi olarak modern dönemin büyüğü olarak ele alınabilecek şöhret olma isteğine bağlamaktadır. Bu dönemde birey, görsel medyada görünürlüğe yapılan vurgunun etkisi altında kalarak kendisi de görünür ve kitleler tarafından bilinir olma isteğine kapılabilmektedir. Bunun için dış görünüşte ve tavrında modaya uyum sağlaması gerekmektedir. Bu durum değişimi de beraberinde getirmiştir.

Âşık Vaktıdolu (Adil Ali Atalay)’ya ait olan aşağıdaki şiir, toplumsal ve ahlaki değişimi şu şekilde ele almaktadır:

Komşuluk da öldü yardım da öldü

Çeşitli çeşit işler hep moda oldu

Birkaç istismarcı toprağa gömdü

Aile içine cadılar doldu

Eylik yapan eller geriye döndü

Nurlu insanların nurları soldu

Çıkarıcı türedi ey kul kalmadı

Surat döndü yüzde nur da kalmadı

(Alatay 1995: 113)

Burada değişim alanı olarak ön plana çıkan yön, toplumsal ilişkiler ve bireyin kendi durumudur. Değişimin tetikleyici olarak da çeşit çeşit işleri yaptıran moda

gösterilmektedir. Âşığa göre yaşanan olumsuz yöndeki değişim toplumun en genel ilişkilerinde bireyin kendisine kadar olumsuz etkiler bırakmaktadır. Yaşananlar sonucu toplumun önemli kurumlarından komşuluk eski gücünü yitirmiş ve iyilik olgusu terk edilmiştir. Yine modaya yapılan olumsuz göndermeyle aile yapısındaki değişimlerin durumu gösterilmeye çalışılmıştır. Burada değişim en özelden genele kadar çeşitli etkiler bıraktığı anlaşılmaktadır.

Tokat doğumlu ve asıl adı Ömer Faruk Alyüz olan Âşık İmamoğlu ise moda-kadın ilişkisini şu şekilde ele almıştır:

İstanbul'dan alma hanımı	Uydu kafasında heye
Yandı canım edesinden	Yandı canım foyasından
Usandırdı sıktı beni	
Yandı canım modasından	Her gün eve biri gelir
	Derim hanım bu da kimdir
Dürüm dürüm dürülüyor	Bana der ki sana nedir
Çarşıda hoş görünüyor	Yandı canım halasından
Sabah boya sürünüyor	
Yandı canım boyasından	İmamoğlu'm ne yapmalı
	Bile bile almamalı
Geç geliyor akşam eve	Anası bizde kadrolu
Hırslı olur bilmem neye	Yandı canım anasından

(Kaçar 1997: 91)

Burada değişim alanı olarak kent ortamındaki kadının ele alındığı görülmektedir. Âşığa göre moda-kadın ilişkisinin merkezi İstanbul'dur. Büyük şehirler etkileşimlerin en aktif yerleri olduğundan burada ciddi değişimlerin yaşanması da son derece normaldir. Büyük şehirdeki kadın, modaya çok fazla maruz kaldığı için

kır yaşamı içindeki kadına göre değişimi daha üst safhada yaşamaktadır. Bu durum karşısında değiştiren dinamik olarak şehir yaşamı içindeki modayı ele almak mümkündür. Bu ortamdaki kadın evin dışına çıktığında modaya uygun giyinişi ve süslenmesiyle hoş görünürken ev içindeki hâli bunun tam zıttı olarak ele alınmıştır. Şiire göre bu zıtlık ev içinde kocasıyla olan ilişkisinde de kendini göstermektedir. Eşler arasındaki saygının ortadan kalktığına değinen âşık, bu tipte kadının çok can yakacağını vurgulayarak tepkisini ortaya koymaktadır. Buna göre değişim maddi açıdan kadının dış görünüşünden manevi yaşamına kadar etkili olmuştur.

Toparlamak gerekirse yaşanan zihniyet değişim ile toplumun bakış açısı Batı yönlü olmuş ve buradan modernite başlığı altında çeşitli unsurlar toplumsal yaşama dahil olarak kültürel değişimleri ortaya çıkarmıştır. Modernizm ile bağlantılı ve popüler kültürle yaygınlık kazanan moda kavramı ise âşıkların değişimin ortaya çıkması noktasında üzerinde en çok durduğu kavramlardan olmuştur. Onlar göre moda uğruna toplumda maddi ve manevi birçok değişim yaşanmakta ve bu değişimler birey ve toplum üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Buna göre kişilerin hâl ve hareketlerinden, giyim tarzına; yemek yeme alışkanlıklarından konuşma şekillerine ve bütün bunların bağlandığı ahlaki yapısına kadar her noktada “modaya uyum” için çeşitli değişimler yaşanmaktadır.

2.1.5. Medya

Yukarıdan beri ele aldığımız zihniyet değişimi ile birlikte toplumsal kabule geçilen Batı kültürü ve onun etrafında şekillenen modernite, kentleşme ve popüler kültür gibi unsurların ülke coğrafyasında yayılmasında etkili güç olarak âşıklar kitle iletişim araçlarının üzerinde durmuşlardır. Genel olarak bu araçlar, Batı kültür yapısının geniş kitlelere tanıtılması ve bunun sonucunda öz değerlerin terk edilerek kültürel değişimin yaşanmasındaki etkin güç olarak ele alınmaktadır.

Kitle iletişim araçları, toplumun büyük çoğunluğuna ulaşma imkânı sağlayarak popüler kültürün hızla yayılıp bireyleri etkisi altına alma gücüne sahiptir:

Örgütlü yapılardaki amaçlı üretim girişimiyle birlikte popüler düşünceleri, umutları, umutsuzlukları, beklentileri yaratan, tutan, sürdüren ve gerektiğinde değiştiren dev endüstriler doğmuştur. Bu endüstriler hem kendileri hem de kapitalist pazar için bilinç yönetimi işini yaparlar. Bu endüstrilerin en başında televizyon, basın, film, reklam, halkla ilişkiler ve eğitim

gelir. Bu endüstriler hem kendi ürünlerini popüler yaparlar hem de diğer endüstrilerin ürünlerini popülerleştirirler. (Erdoğan 2004: 7)

Bu popülerleşme kitleleri etkisi altına alarak istenilen yönde değişim sağlamanın önünü açmaktadır.

Bu iletişim araçları toplumdaki kullanım yaygınlıklarıyla doğru orantılı olarak, kitleleri etkisi altına almaktadır. Buna göre en yaygın kullanıma sahip olan televizyon olduğundan televizyonun etkinlik gücü diğerlerine göre daha fazla olmuştur. 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumsal hayatın içine giren ve popüler kültürün önemli aktörlerinden biri olan televizyon, işleyişiyle toplum içerisinde yaşanan değişimde oldukça etkin bir rol oynamıştır. Hâl böyle olunca, âşıklar değiştirici dinamik olarak kitle iletişim araçlarında televizyon üzerinde daha çok durmuşlardır.⁴⁷

İyi kötüyü bilmezdik	Gözlükçüler iflastaydı
Televizyon olmasaydı	Televizyon olmasaydı
Her türlü eğitilmezdik	
Televizyon olmasaydı	Komşu kızı güle nazdı
	İşi tanrıya niyazdı
Talebe dersten kalmazdı	Tolgahan'ı tanımazdı
İhtar alıp kovulmazdı	Televizyon olmasaydı
Özel derslane olmazdı	
Televizyon olmasaydı	Kadınlar işten bıkmazdı
	Dallas filmine bakmazdı
Bankerler son nefesteydi	Mutfakta yangın çıkmazdı
Sosyete tayfa hastaydı	Televizyon olmasaydı

⁴⁷ Âşık tarzı şiir geleneğinin Medya ile etkileşimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Fidan 2017

Eorobik oynamazdı

Ninem coşup kaynamazdı

Televizyon olmasaydı

Feymânî'yi de dinlemezdi

(Taşkaya 2006: 68)

Osmaniyeli Âşık Feymânî (Osman Taşkaya)'ye ait olan bu şiirde, televizyonun getirdikleri ayrıntılı bir şekilde dillendirilmiştir. Burada değişim alanı çeşitlilik gösterirken değiştiren güç olarak televizyon üzerinde özellikle durulduğu görülmektedir. Değişim yönünü olumsuz gören âşık, genç nesilden kadınlara kadar birçok unsur üzerinden televizyona karşı tepkisini ortaya koymaktadır. Buna göre televizyon kitlelerin eğiterek istenilen şeklin alınmasını sağlamaktadır. Bu durum birçok olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Öğrencilerin eğitim hayatı sekteye uğraması ve sağlığın bozulması bunlardan sadece birkaç tanesidir. Bunun dışında âşığın üzerinde durduğu diğer husus kadın-televizyon ilişkisidir. Buna göre kadının televizyondan karşısında vakit geçirerek günlük işlerini aksatmaktadır. Ayrıca onlar televizyonda gördükleri birçok şeyi günlük hayatının bir parçası haline getirerek yine değişimin önünü açmaktadır. Görüldüğü üzere televizyon iyiyi kötüyü bilmekten, tembelliğe ve günlük pratiklere kadar birçok alanda bireyi etkisi altına almıştır.

Feymânî televizyon hakkındaki görüşlerini dillendirmeyi bu şiiriyle bitirmeyip ikincisini yazarak devam etmiştir:

Bilinmedik duyulmadık şeyleri

Türkiye' me televizyon getirdi

Türkiye' me televizyon getirdi

Lisanslı vurguncu banker beyleri

Gelin dizi seyrederken yemeği

Türkiye' me televizyon getirdi

Tüp patlamış harap etmiş her şeyi

Mutfak yangınına itfaiyeyi

Lehçemizde koymadılar özlüğü

Türkiye' me televizyon getirdi

Dede torunundan beller sözlüğü

On aylık çocuğa miyop gözlüğü

Muzur yayınlara reklam geçmeyi

Diskoda baloda hanım seçmeyi

Kurban etiyinen rakı içmeyi

Türkiye’me televizyon getirdi

Sağırın ahrazla tanışmasını

Kalleşin namerde yanaşmasını

Erkeğin kadına dönüşmesini

Türkiye’me televizyon getirdi

Çıkan kılıç tez girer mi kınına

Her pislği uydurdular şanına

Herif boşamay Türkiye kadınına

Türkiye’me televizyon getirdi

Kokain çekerek in inlemeyi

Jiletle dağlayıp döş enlemeyi

Eroin içerek pop dinlemeyi

Türkiye’me televizyon getirdi

Pavyonda tanışıp barda evlenme

Flört eyleminin adı eğlenme

Sağdan soldan avantadan avlanma

Türkiye’me televizyon getirdi

Bankamatiklere çare bulmayı

Gece repo edip faiz almayı

Cenaze geçerken alkış çalmayı

Türkiye’me televizyon getirdi

Avrupa’nın canlı kilisesini

Besmelesiz gıda domuz besini

Feymâni sanatın ilkelcesini

Türkiye’me televizyon getirdi

(Taşkaya 2006: 69-70)

Âşık, bu şiirinde de toplumda yaşanan olumsuz değişiminin sebebi olarak televizyonu göstermekte ve yaşananları tek tek dile getirmektedir. Öncelikle televizyon bilinmeyen şeyleri öğreten bir araçtır. Ona göre bu yeni öğretiler eskiyi unutturarak olumsuzluğun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Buna göre kişilerin birbirini aldatmaları, dildeki değişimler ve buna bağlı olarak yaşanan kuşaklar arası iletişim sorunu, sağlıktaki olumsuzluklar, kadınların ev işlerini aksatmaları ve

kocalarından boşanmaları, eğlence kültüründeki değişim, dini algı, erkek-kadın rolle ve ilişkileri, kötü alışkanlıklar, evlilik kurumu, geleneksel adaplar vb. televizyonun etkisi ile bozulmaya yüz tutmuştur. Görüldüğü üzere bir değiştirici unsur toplumun birçok kesimi üzerinde çoklu etkiye sahiptir.

Televizyon eğlence, zaman geçirme, eğitim gibi işlevleriyle toplum içerisindeki geniş kitlenin üzerinde etkinliğini oluşturabilmiştir. Bu denli bir etkinin oluşumu, birtakım sosyal meselelerle açıklanabilir. Eğlence kültürü bu meselelerden biridir.

Üst kültür ürünleriyle zaten hiçbir zaman ilgilenme olanağı bulamamış, bu yüzden folk ve pop kültür alanında teselli aramış olan emekçi kitleler, televizyon ve videonun yaygınlaşmasıyla daha da artan bir hızla eğlence endüstrisine eklenmiş, yazar ve sanatçılarla arasındaki mesafe iyiden iyiye açılmıştır. Yazar ve sanatçı da toplumcu retoriğin çekiciliğine kapılmadığı süreler hariç, bu kitleler tarafından tüketilemeyeceğini anlamış, mevcut yabancılaşma iki tarafın gözünde de ussallaşmıştır. (Oktay 1994: 102).

Bu durum televizyonun geniş kitleleri neden etkisi altına aldığı ve bu etkilemenin sonucunun nereye varacağı hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır.

Âşıklara göre televizyon aracılığı ile sunulan olumsuz içerikten etkilenmenin önünü geçmek için televizyonun kapatılması gerekmektedir:

Sorma be Bahtiyar abi	Kapattım Televizyonu
Kapattım televizyonu	
Çoluk çocuk hep asabi	Gizli kamera şakası
Kapattım Televizyonu	Şakayla yok alakası
	Kabloya vurdum makası
Atv den Show'a vardım	Kapattım Televizyonu
Aman Allah sen et yardım	Küfrü çok Savaş Ay'ın
Çocuklarımı kurtardım	Her kanalda Emel Sayın

Keto yapar canlı yayın	Kıvrır Aydın, Hatemo
Kapattım Televizyonu	Çok rağbette gayla homo
	Mehmet Ali satar omo
Sabah akşam pazar salı	Kapattım Televizyonu
Et sergiler Ebru Şallı	
Yasemin'le Tarot falı	
Kapattım Televizyonu	En muhkem yere giriyor
	Petekli orkid veriyor
Orgeneral Reha Muhtar	Dabulyu, dabulyu diyor
Hükümete verir ihtar	Kapattım Televizyonu
Dansöz oynar sahur iftar	(Bağcı 2002: 204-205)
Kapattım Televizyonu	

Yozgatlı Âşık Ersun Bağcı'ya ait olan bu şiirde, televizyonun ortaya çıkarttığı olumsuz durumlar karşısında alınan tavrın dillendirilmesi söz konusudur. Burada da değişim alanı çeşitlilik göstermektedir. Ancak temelde ahlaki yapının olduğunu söylemek mümkündür. Değişime sebep olan güç televizyon olarak ele alınış ve değişim olumsuz yönde işlenmiştir. Bu olumsuzluk karşısından âşığın tepkisi ise televizyonu kapatmak olmuştur. Televizyonun çocuklar üzerindeki etkisi üzerinde duran âşık, daha sonra dini-ahlaki yapının kimler tarafından nasıl değiştirildiğini dile getirmiştir. Burada televizyonda ünlüler aracılığı ile sergilenen olumsuz davranışlara dikkat çekilmektedir. Günümüz dünyasında teknoloji bu kadar yaygınlaşmış ve istenilen içeriklerin birçok araç ile sunulması imkanına kavuşulmuşken bu araçları görmezden gelmek ve onları kapatmanın olumsuz yönde yaşanan değişimi ne kadar engelleyeceği ayrı bir tartışma konusudur.

Gençliğe yön veren görsel basında	Milenyum çağının ortasında
Her türlü melanet hor ekranlarda	Hırsız mafya darbe zor ekranlarda

Gelmiyor insanın bakıp göresi
İzdivaç pazarlık hödük ekranda
Ateş ile barut kor ekranlarda
Mahkeme ekranda hukuk ekranda
Garip Hıdır dur de kalma duyarsız
Nara kin kötü söz nutuk ekranda
Çoğu programlar maçsız yersiz
Berduş kavga dövüş şer ekranlarda
Her gün çoğalıyor namussuz arsız
Şehvet arzu isyan zar ekranlarda
Nerde ananesi hani töresi
(Çulha 2011: 114-115)
Medeni çağdaşlık bunun neresi

Sivaslı Âşık Garip Hıdır (Hıdır Çulha)'a ait olan bu şiirde, görsel medyanın gençliği nasıl etkilediği üzerinde durularak medeniyet ve çağdaşlık olarak sunulanın aslından bozucu yönü ağır basan unsurlarla dolu olduğuna yönelik vurgu yapılmaktadır. Burada değişimin ana alanı ahlaki yapı olurken bunu oluşturan dinamik ise görsel medya olarak ele alınmaktadır. Değiştirilenlerde daha çok manevi yönü ağır basan ahlaki unsurlara değinildiği görülmektedir. Bunun dışında âşık, görsel medyadan beklentisini de belirtmektedir. Buna göre ekranlarda anane ve törelerin gösterimi ve bunlara uygun programların yapılması gerektiğine yönelik vurgu vardır.

Kitle iletişim araçlarının toplumu etkileme potansiyeli onların belli amaçlar dahilinde kullanılmasının önünü açmaktadır.

Küresel sermayenin sözcüsü olan radyolar kuruluşundan beri Amerikan ve batı müziğiyle, yabancı içerikli programlarıyla batı kültürünün düşünsel ürünlerini (müzikler ve piyesler gibi) Anadolu'ya yaymış ve kültür emperyalizmine büyük hizmet vermiştir. Özel radyoların eklenmesiyle bu hizmet çok daha yaygın ve yoğun bir hâle gelmiştir. Televizyon kültürle ilgili günlük yaşamda popüler olanı, popüler yapılanı ve popüler yapılmak isteneni taşıyan, gösteren, sunan, değerlendiren, yücelten, özlüce popülerlik kimliği veren en popüler bir yönetsel iletişim aracıdır. (Erdoğan 2004: 8)

Böyle bir yayılma politikası içerisinde âşıkların televizyona sert tepkiler vermesi olağan görülmektedir.

Kamerayı yerleştirdik eve de	Modacılar da aklım şaşıyor
Gerdeğe de girer olduk tv de	Tişörtleri yarım göbek üşüyor
Sır perdesi kalktı gelin güvede	Pantolonlar kısa belden düşüyor
Onlara da edep haya ar gönder	Çokça uçkur akıl fikir sar gönder

(Gülçınar 2014: 86-87)

Âşık Ayten Gülçınar’a ait olan bu şiirde televizyonun ahlaki yönde yaptığı değişimin dillendirilmesi söz konusudur. Televizyonun ev içindeki hâkim konumu oluşturduğu içerikle ev ahalisini etkisi altına almakta bu da geleneksel toplum yapısı içinde mahremiyet algısındaki değişimde olduğu gibi değişimlere sebep olmakta bu da beraberinde tepkileri getirmektedir.

Akşam gelir TRT	Boşa gider bu para
Bakıp durur merete	“Beyazcam” hayranıdır
“Jeton düşmez” nerede	Bu onun devranıdır
“Beyazcam” hayranıdır	Ne ışık ne ses ister
Film günü bayramıdır	İki madam iki mister
Oturdukça uzanır	Göster TRT’m göster
Çoğunu şipşak tanır	“Beyazcam” hayranıdır
Her zaman tek kazanır	Hayaller kervanıdır
“Beyazcam” hayranıdır	Kayıkcı der duyar mı
Video seyranıdır	Doğru söze uyar mı
Bir çerez bir cigara	Akıllar bir ayar mı
Ev dolar dumanlara	“Beyazcam” hayranıdır

Ekşiyen ayranıdır

(Kayıkçı 1991: 295)

Samsunlu Âşık Ali Kayıkçıya ait olan bu şiirde de bireyin televizyon kültürünü benimsiyle almış olduğu hâl anlatılmaktadır. Hayatın merkezide yer alan televizyon, kişinin her şeyini etkiler hâle gelmiştir ve âşık bu durumu ekranlara hayran olma kavramıyla açıklamaktadır. Buna göre televizyon eğlence kültürünü şekillendirmekte, kötü alışkanlıklarla maddi zarara uğratmakta ve olumsuz yöndeki değişimlerin önünü açmaktadır. Fark edileceği üzere değişimler manevi yönle alakalıdır. Bu değiştirici gücün bireyin günlük hayatının neredeyse tamamını etkisi altına aldığı anlaşılmaktadır.

Ekranlarda erkân kalmadı dostlar

Bilgisayar bile bilgiden şaştı

Magazin haberleri örnek ettiler

Çet virüsü memlekete bulaştı

Nikahsız hayatlar ruhsuz diziler

Ailenin balâns ayarı kaçtı

İçkiyi kumarı örnek ettiler

Tülin'i Caner'i örnek ettiler

Yetmez mi seyrettik Mehmet Erbil'i

Poyrazoğlu derki usul bozuldu

İnsan izledikçe oluyor deli

Bebek tüpe girdi nesil bozuldu

Sebeplerin boynunadır vebali

Zekeriya Beyaz çıktı gusül bozuldu

Her kötü hüneri örnek ettiler

İsmail Nacar'ı örnek ettiler

(Poyrazoğlu 2006: 191)

Ercişli Âşık Ahmet Poyrazoğlu'na ait olan bu şiirde, televizyondan gösterilen şeylerin olumsuz etkileri üzerinde durulmaktadır. Burada değişim alanı ahlaki yapı olmakla birlikte çeşitli yan alanlara da değinilmektedir. Değiştiren unsur olarak yine televizyon ve onun içeriğini oluşturan dizi ve magazin programları ile bu sektörün görünen yüzü olan ünlü insanlar ele alınmaktadır. Değiştirilenlerin ahlaki yapı

etrafındaki yer alan aile yapısı, din, içki ve kumar gibi kötü alışkanlıkların edinilmesi gibi konular gösterilmektedir.

Burada medyanın birey üzerindeki etkisinde nasıl bir yöntem kullandığının belirtilmesi söz konusudur. Âşığın bu sebeple içerik analizi yaptığı görülmektedir. Medyanın özellikle bireye rol modeller gösterdiği ve bu rol modellerin yaşam ve söylemleri üzerinden toplumun değerleri üzerinde değişimler yapıldığı belirtilmektedir.

Merak etme sakın hiç kaygılanma

Şöhretin artarak ünlü olursun

Çıkıver TV'ye ünlü olursun

Üzülüp büzülüp sakın uyanma

Mehmet Ali Erbil yabana atma

Şöhretin artarak ünlü olursun

Ara telefonda sakın hiç yatma

Git Reha Muhtar'a anlat derdini

Soruları sorar asla unutma

Tasavvur ederse kurtarır seni

Şöhretin artarak ünlü olursun

Duyurur her yana senin sesini

Şöhretin artarak ünlü olursun

Eğer çalar isen tıngır mıngır saz

Mırıldanır çıkarırsan bir avaz

Siyaset meydanı Ali Kırca'da

Mahmut Erdal takdir ederse biraz

Tutar mikrofonu verir sana da

Şöhretin artarak ünlü olursun

Çene alıp biraz söyle orada

Şöhretin artarak ünlü olursun

Medya verir sana her çeşit yetki

Sanatçı olursun yaratır etki

Cuguli Binnaz'la eğer oynarsan

Efkârî'yim derim öyle meret ki

Kırıtp kendini biraz kaynarsan

Şöhretin artarak, ünlü olursun

Eğer ikbalini biraz ararsan

(Demir 2008: 131)

Sivaslı Âşık Efkârî (Ali Demir)'e ait olan bu şiirde, televizyonda gösterilenlerin etkisi altında kalıp o dünyaya girme hevesi edinmiş olan kişilerin eleştirisi söz konusudur. Burada değiştiren unsurda televizyonun ünlü simaları gösterilmektedir. Bu kişilerin hâl ve hareketlerine, giyim tarzlarına, yaşam standartlarına vb. özenen izleyici kitle, zamanla onlar gibi olma çabasına girecek ve bu da değişimi beraberinde getirecektir. Âşık değişimin bu yönde yapılanına dikkat çekmekte ve bu uğurda şöhret olma hevesine kapılanlara uyarıda bulunmaktadır. Ona göre bu sektör o kadar etkilidir ki kendi sanatçılarını ortaya çıkarmaktadır. Âşık bunu belirtirken tepkili bir üslup takınmaktadır.

Benim ak yüzlü anlarım bacılarım kızlarım	Cephane taşırken donarak ölen Şerife Bacı'yı
Gördükçe ekran karşısında sizi yürekten sızlarım.	Vatan savunmasında gazi ve şehit olan analarımızı
Böyle mi olacaktı hali ülkemiz kadını der yanarım	Kara Fatma Tayyar Rahime Halide Edip Adıvar'ı
Ah reyting kurbanı kadınlarımız	Örnek alınız
...	Ah reyting kurbanı kadınlarımız
İlk milletvekillerimizden Sivaslı Hatice Sabiha Gürkay'ı,	...
İlk bayan subaylarımızdan Muzaffer Sever Gürışık Gürpınar'ı	Siz ise oturursunuz kara kutu karşısında
İlk bayan pilotumuz Sabiha Gökçen ve daha birçoklarını	Mutfakta yangın tüter tencerende olmayan aşında
Örnek alınız	Torunların ah edecek sonra mezarının başında
Ah reyting kurbanı kadınlarımız	Ah reyting kurbanı kadınlarımız

(Serin 2010: 94-95)

Sivaslı Âşık Sabiha Serin’e ait olan bu şiirde ise televizyonun kadın üzerindeki etkisi dile getirilmektedir. Bir önceki şiirde üzerinde durulan medyada sunulan kişiyi örnek alma üzerine verilen tepki burada da devam etmektedir. Âşık bu sektörün etkisi altında kalanları uyararak asıl örnek alınması gereken kişiler olarak tarihte yer edinmiş olan başarılı kadınları dillendirmektedir. Burada âşığın tepkisini olumlu rol modelleri göstererek verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yine kara kutu olarak adlandırılan televizyonun etkisinden çıkılmazsa olumsuz durumların görüleceği yönünde topluma uyarılarda bulunmaktadır.

Ne desek bunlara geçmez sözümüz	Bol para bol döviz kredi repo
Fethetmişler aga içten kaleyi	Kiminde şampanya kiminde pipo
Bak seneler oldu gülmez yüzümüz	Her bir yanı süslü açıkta popo
Biz nidelim aga Televole’yi	Biz nidelim aga Televole’yi
Barlar ünlülerle dolup taşarmış	Biri öbürüne sözle çatarmış
Bilmem kim kiminle birlik yaşarmış	Diğeri cevaplar çamur atarmış
Üç günde evlenip geri boşarmış	Futbolcu mankenle gezip yatarmış
Biz nidelim aga Televole’yi	Biz nidelim aga Televole’yi

(Baba 2005: 250)

Ankara doğumlu Âşık Hürdemi’ye ait olan bu şiirde, bir televizyon programının toplum üzerindeki etkisinin dile getirilmesi söz konusudur. Burada değişime alanının ağırlıklı olarak ahlaki yapı olduğu görülmektedir. Değiştiren unsur ise görsel medyada yer alan programın sunduğu içeriktir. Âşık burada değişim yönünü olumsuz gördüğünden, bu programa karşı olumsuz tavır sergilemektedir. Değiştirilenlere bakılacak olunursa ünlüler vasıtasıyla evlilik kurumu, helal haram kavram kargaşası, kötü alışkanlıklar edinimi ve gayri ahlaki yaşam tarzı olduğu görülmektedir. Bunlardan tepki çeken değişimin daha çok manevi yönle alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

TV'lere bakın hele

Gençliğimiz Televole

Kimler düşürdü bu hâle

Kanımıza dokunuyor

(Kabadayı 2009: 237)

Ali Kabadayıya ait olan bu şiirde de aynı televizyon programının gençler üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Ona göre değiştirme gücünü elinde bulunduran bu program özellikle gençleri etkileyerek toplum içinde olumsuz durumların yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

Dalkavuklar sinsi sinsi gülüyor

Çalkandıkça kirler akmayadursun

TRT'den yağlı sesler geliyor

Madde yıkandıkça kokmayadursun

Basın kârı için tükürük yalıyor

“Dallas” akıllardan çıkmayadursun

Gerçeği meydan sermiyor olmuş

“Hâlâs” zihinlere girmiyor olmuş.

(Polatoğlu 1988: 63)

Yusuf Polatoğlu'na ait olan bu şiirde de yine medyanın toplum üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerden bahsedilmektedir. Ona göre bunun oluşmasında TRT ve diğer medya organlarının payı vardır. Buna göre medya endüstrisi gerçekleri toplumdan saklanılarak sahte bir hayat inşası yapmaktadır. Bu sebeple medyanın içeriğini oluşturan diziler, bireyi etkisi altına alarak olumsuz yönde değişimin önünü açmaktadır.

Önce sevmez idim TGRT'yi

Hoşuma gitmeyen halleri vardı

Müzik kalitesiz program cansız

Bilmem ki belki bana öyleydi

Haberler verirken değildi yansız

Saksağana benzer dilleri vardı

Zevksiz renksiz idi hem heyecansız

Bazen da yağmadan selleri vardı	Davul zurna sazlar bozlak mayası
Yavaş yavaş bed huyları tuşladı	Her yöreye giden yolları vardı
Çiğ olan nesneyi güzel haşladı	
Bir baktım İzzeti ikram başladı	Misafir sanatçı âşık ozanı
Şakıyan bülbülü gülleri vardı	Yoktur kadrosunda oyun bozanı
	Her yaştan konuk var kurmuş düzeni
Halayı horanı özüme uygun	Herkesi kucaklar kolları vardı
Türküler bin yıllık sazıma uygun	
Sohbeti saygılı sözüme uygun	Kültürüme uygun hal ve hareket
Ağzında şerbeti balları vardı	Shov değil izzeti ikrâm bereket
	Âşık Ali Kabadayı takdir et
Seyredip de bakıyoruz doyası	Tarihimden esen yelleri vardı
İnsanı mest eder uzun havası	

(Kabadayı 2009: 439)

Gurbetçi Âşık Ali Kabadayı'ya ait bu şiirde medyadan beklentinin ne olduğu vardır. Âşığın bir özel kanal üzerinden yaptığı değerlendirmeye göre, önceleri bu kanalı sevmediğini ama sonradan sevmeye başladığını belirtilmektedir. Bu değişimin arkasında kanalın kültürel kodların yer aldığı içerikleri sergilemesi vardır. Halay, horon, türkü, davul, zurna, bozlak gibi unsurların programda yer alması âşığın kanalla bağ kurmasının önünü açmaktadır. Ayrıca gelenek temsilcileri olarak ozanlara yer verilmesi yine desteklenen bir diğer durum olmuştur. Böylece âşığın kitle iletişim araçlarına tamamıyla sırtını dönmediği, eğer burada kültürel yaşama uygun içeriklere yer verilirse bu araçları desteklediğini söylemek mümkündür.

Burada medyanın geleneğe yönelik tutumu da son derece önemlidir. Toplum üzerinde etkinlik kurma çabası içerisinde olan medyanın yer yer geleneksel ürünlerden içerik oluşturduğu görülmektedir.⁴⁸ Ancak yeniliğin temsilcisi olan medya her ne kadar zaman zaman sözlü kültürü kullansa da genel anlamda yeni olanı sunma peşindedir.⁴⁹ Bu sebeplerle medya karşısında âşıkların tavırları çeşitlilik göstermektedir. Toplumun geleneksel kültürü ve âşıklık geleneğinin kendisi medyada yer alınca içerikler desteklenmekte, bunun tersi olduğu durumlarda ise eleştiriler arka arkaya gelmektedir.

Bir âşığım derdim çoktur alemde

Çalışmayıp benim yatmam mı lazım

Kendim TRT'ye tanıtmak için

Dansöz olup göbek atmam mı lazım

(Kaçar 1997: 69)

Geleneğin televizyonlarda gösterilmesi noktasında âşıkların kendilerine de bu platformda yer açılması gerektiği düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Âşık İmamoğlu'na ait olan bu dörtlükte TRT üzerinden bu yönlü bir beklentinin dillendirilmiştir. Âşıklar istekleri yerine getirilmeyip kendine yer bulamayınca da tepisini ortaya koymaktadır.

Âşıklar medya sektörü içinde yer alma isteklerini açıktan dile getirerek kitleler üzerinde güçlü etkiye sahip olan bu alanı hepten reddetmediklerini de göstermektedirler. Durum böyle olsa da âşık edebiyatı ve medya ilişkisini farklı şekillerde ele almak mümkündür.

Âşık edebiyatı ile medya arasındaki ilişkiyi, iki farklı yaklaşımla ele almak mümkündür. Bunlardan ilkinde, medyanın âşıklık geleneğinden yararlandığı ve bu uygulama kapsamında

⁴⁸ Âşık tarzı halk hikâyeciliğinin doğal anlatım ortamları dışında televizyon programlarında, dizi filmlerde, sinemalarda kullanımı konusunda bilgi için bk. Durbilmez 2017: 19-40.

⁴⁹ Medyanın sözlü kültürle kurmuş olduğu etkileşim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özdemir 2012: 322-386.

geleneği biçim-içerik-işlev açılarından zayıflatarak etkisizleştirdiği varsayımından hareket etmektedir. Çok sayıda savunucusu olan bu yaklaşımda, medyaya etkinlik, âşıklık geleneği de edilgenlik nitelikleri yakıştırılmaktadır. Daha tutarlı olan diğer yaklaşımda ise, medya ve âşıklık geleneği birbirlerini dönüştüren iki dinamik olarak kabul edilmektedir. (Özdemir 2012: 325-326).

Âşıkların medyada yer alma istekleri dönemin şartlarından dolayı oldukça fazladır. Bu talep doğrultusunda medyanın beklentileri doğrultusunda birtakım değişikliklere uğramaları da kaçınılmazdır. Ancak bu konuda gelenek temsilcilerinin bir sınır olduğu da söylenebilir. Belli bir yere kadar değişim kabul ederlerken sınırın aşıldığını düşündüklerinde medyanın karşısında durmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Bu sebeple medya ve âşıklık geleneği ilişkisinde karşılıklı etkileşimin olduğunu düşünmek daha yerinde olacaktır.

Aşağıdaki şiirlerde de âşığın medyada yer almamasına göstermiş olduğu tepki dile getirilmektedir:

Alman'dan mı geldim Yunanlı mıyım	Banda aldınız sesimi sazımı
Beni TRT'de söyletmiyorsunuz	Kimler kara yazdı benim yazımı
Ben de Türk evladı Türk Çocuğuyum	Yerine getirmediniz arzumu
Niçin TRT'de söyletmiyorsunuz	Niçin TRT'de söyletmiyorsunuz
Hesapsız insanlar vardır orada	Mah Turna'ya ümit verin ki coşa
Eller gibi eremedim murada	Gözleri yok başka işle uğraşa
Neden bekletiyorsunuz sırada	Bu dünyada ne bey kalır ne paşa
Beni TRT'de söyletmiyorsunuz	Beni TRT'de söyletmiyorsunuz

(Akın 2009: 344)

Diyarbakırlı Âşık Mah Turna'ya ait olan bu şiirde de âşığın medyada yer alma isteği ve bu isteğin yerine getirilmemesi sonucundaki tepkisi söz konusudur. Özellikle TRT üzerinde bir beklentisi olan âşık, geniş kitlelere ulaşma noktasında bu sektörün gücünü kabul etmiş gözükmektedir.

Bu durum âşıklık geleneğinin medya ile kurduğu ilişkiyi göstermektedir. Bilindiği üzere gelenek eski dönemde iletişim, bilgilendirme ve eğlendirme gibi işlevleri üzerinde bulundurmaktaydı. Bu da onun toplum içinde önemli bir konum elde etmesini sağlıyordu. Ancak medyanın yaygınlık kazanmasıyla gelenek bu işlevlerini ciddi anlamda yitirme durumunda kalmıştır. Bu dolayısıyla medyaya karşı bir duruş sergilemeyi beraberinde getirmiştir. Bu duruşla birlikte medyanın kötü etkileri konusunda toplumu uyarma vazifesini üzerlerine aldıkları anlaşılmaktadır. Medyanın özellikle toplumsal değerler üzerinde bozucu etkisinin devam ettiğini düşündükleri durumlarda eleştirilerine de devam etmektedirler. Ancak belirli bir zaman geçip yeni şartlar hakkında daha çok bilgi sahibi olduklarında medya ile uzaklaşma yoluna gidilip kitlelere ulaşabilmek için bu platformda yer almaları gerektiği düşüncesi de ortaya çıkmıştır.

Bir başka şiirde âşık Kemteri'nin aynı beklentide olduğu görülmektedir:

Basın mensupları sizedir sözüm	Sorun anlatalım derdimiz derin
Unutup kenara atmayın bizi	Azgın yaramıza bir merhem sürün
Daha yaşarken açıkken gözüm	Âşıklar perişan şu hâli görün
Sakın ha ölüye katmayın bizi	Görmezden gelip de yutmayın bizi

....

(Turan vd. 2008: 275)

Kültür endüstrisi içerisinde televizyon önemli bir noktadadır. Bu sektör temelde üretici, meta ve tüketici olmak üzere üç ayak üzerine inşa edilmiştir. Üreticiyi üretim stüdyosu, program ve izlerkitle; metayı program, izlerkitle ve anlamlar/hazlar; tüketiciyi ise dağıtımçı, reklamcı ve izlerkitle oluşturmaktadır.⁵⁰ Buna göre yapımcılar bir meta üretirler ve kâr amacıyla dağıtımda bulunup bunu satarlar. Burada kullanılan kültürel meta, satıldıktan sonra oluşturduğu anlam ve hazlarla izlerkitleye ulaşır. Daha sonra bu izlerkitle kendi anlam dünyasında şekillendirdiği ürünü özellikle reklamcılar aracılığıyla tekrar satışa çıkarır ve alıcı yine kendisidir. Bu döngü içinde değişimin yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Türkiye’de kitle iletişim araçları popüler kültürün ve tüketim kültürünün pompalanmasında en etkin güç olarak kullanılmıştır. 1970li yıllardan başlayıp 1990lı yıllara doğru gelindiğinde, bu araçlar vasıtası ile Batı dünyasının zihniyet yapısının kitlelere tanıtıldığı/özendirildiği görülmektedir.

Zamanla kitle iletişim araçları çeşitlense de âşık ve onun içinde yaşadığı topluluk daha çok televizyonun etkisinde kalmıştır. Bu yüzden âşık şiirlerinde televizyona daha çok yer vermektedir. Televizyon sunduğu içeriği ve bu içeriği temsil eden ünlüleriyle özellikle genç nüfus ve kadınları etkisi altına alarak değişimin yaşanmasında etkili olmaktadır. Burada değişme alanı daha çok ahlaki yapı olup diğerleri bunun etrafında yer almaktadır. Medya vasıtasıyla sunulan yaşam standartları geleneksel toplumun yaşam standartları ile pek uyumamamaktadır. Bunun içinde kadın erkek ilişkileri, dini hassasiyet, eğlence kültürü, yeme içme kültürü, kişiler arasındaki

⁵⁰ Bu oluşumlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Fiske 2012: 38-46.

ilişki vb. yer almaktadır. Bu sebeple değişimleri olumsuz yönde algılayan âşıklar, buna karşı tepkiler oluşturarak toplumu uyarma vazifesini üzerlerine almışlardır. Değişimin daha çok manevi yönde olduğu maddi boyutlu değişimlerin bile arka planında manevi yönün olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır. Kitle iletişim araçları ile sunulanlar toplumun evlilik kurumundan, geleneksel ilişkilerine, dine bakış açısına, para kazanma şekline vb. kadar birçok alanda etkili olmuştur.

Genel olarak olumsuz bir tavır alınmış olursa da âşıkların bu araçları hepten reddetme tavrında olmadığı görülmektedir. Eğer bunlar vasıtasıyla sunulan içerikler kültürel kodlara uygun olur ve kendilerine de bu platformda yer verilirse sektörü destekler vaziyet almaktadırlar.

Bu hususta medyanın âşıklık geleneği ve toplumun geleneksel kültürel ürünlerini kullanılma amacının kültür endüstrisi açısından irdelenmesi gerekmektedir.

Kültürün endüstrileşme ve sektörleşme sürecinde sözlü kültür kapsamındaki yaratılar da katma değeri olan ürünlere dönüştürülmüştür. Kayıt sektöründeki gelişmeler (önceleri taş plak, daha sonra plak ve kaset) bir kenarda tutulursa, âşıklık geleneğindeki ve âşık tipindeki gerçek anlamdaki dönüşüm ve etkisizleşme sürecinin Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığı ile başladığı kabul edilmelidir. 1920’li yılların sonunda başlayan ve 1940’lı yıllarda yaygınlaşan radyo yayınları, yazılı medyanın aksine, Anadolu’nun ücra köşelerine dahi hızlı ve kolay bir şekilde ulaşarak, yavaş yavaş yerel sözlü kültürü değiştirmiştir. (Özdemir 2012: 353)

Medyanın bir yandan yeniliğin temsilcisi olarak yerel kültür üzerinde bırakmış olduğu dönüştürücü etkisi diğer taraftan yerel sözlü kültürü ortaya koyduğu içeriklerde kendi amaçları doğrultusunda kullanma isteği karşısında gelenek temsilcisinin son derece dikkatli olması gerekmektedir.

2.2. Kültürel Değişme Alanları

2.2.1. Toplumun Ahlak Yapısındaki Değişim

Kültürel değişimde âşıkların üzerinde en çok durduğu konuların başında, bireyin ve toplumun ahlak algısında yaşanan değişim gelmektedir. Geleneksel toplum yapısında bu algı gündelik hayatın inşasının merkezini oluşturduğu için, burada yeni bir yapılanmayla karşılaşılmasının tedirginlik uyandırdığını söylemek mümkündür. Bu sebeple olsa gerek, Batı kültür dairesinden alınan unsurlar içerisinde en çok ahlaki

yapı üzerinde bozucu etkisi olduğu düşünölen şeyler tepki görmüş ve dolayısıyla en önemli uyumsuzluklar burada yaşanmıştır. Âşıklar tarafından Batının ahlaki yapısı genel olarak, ahlaksızlık olarak görülüp toplumun gençlerinden başlayarak kadınlarını ve erkeklerini bozacağı vurgusu şiirlerde maddi ve manevi yönleriyle ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.

Konuyla alakalı şiirlere bakıldığında hemen hemen hepsinde doğrudan veya dolaylı olarak ahlaki değişime yer verildiği görölmektedir. Bu sebeple diğer başlıklara aldığımız şiirlerde de konunun buraya çıktığı fark edilecektir. Bu başlık altında konu genel hatlarıyla tartışılmaya çalışılmıştır.

Âşık Karamahmet'e ait olan aşağıdaki dizelerde ahlaki alanda yaşanan değişim şöyle dillendirilmektedir:

Mamayla besledik hep çocukları	Ne hatırı kaldı ne de kokusu
Sosyete anadan bebeğe kadar	Değiştik kahveden dibeğe kadar
Kendimize rehber aldık küffarı	
Uydurduk kaşıktan tabağa kadar	Karamahmet odur çağın kabası
	Evladını azarlarsa babası
Alındı yüzlerden haya örtüsü	Topuğunu göstermezdi ebesi
Kuldan azalınca Allah korkusu	Soyundu torunu göbeğe kadar

(Karamahmet TY: 168)

Bu şiirde âşığın değişim alanı olarak üzerinde durduğu ağırlıklı konunun toplumdaki ahlaki yapı ile ilgili olduğu görölmektedir. Bu yapının değişmesindeki dinamik “küffarı rehber edinmek” olarak belirtilmektedir. Bu rehber benzeme çabası sonunda çocuklar doğal olmayan besinlerle beslenir olmuş ve onun yetişmesinde önemli role sahip olan anne sosyeteleşmiştir. Burada sosyete kelimesinin kullanımıyla belirtilmek istenilenin kadının kendi toplumsal değerlerinden uzaklaşması olduğu söylenebilir. Bütün bunların sonucu olarak yaşanan değişimin negatif yönlü olduğu düşünüldüğünden, bu değişim karşısında verilen tepki de olumsuz olmuştur. Bu

değişimin dinî yaşayış ve anne babaya saygı gibi manevi yönde ve giyim tarzında yaşananlar gibi maddi yönde ortaya koyduğu değişikliklerin üzerinde durularak yaşananların birey ve toplum üzerinde oluşturduğu çoklu etki gösterilmektedir.

Burada âşığın yeni dönem toplum yapısı hakkında genel değerlendirmesi vardır. Yukarıda da belirtildiği üzere âşığın birçok farklı alanda yaşanan değişimi olumsuz yönde ele aldığı görülmektedir. Toplumun ahlaki yapısı üzerinde hassasiyetle durulan bir mevzudur. Bu alanda yaşanan değişim bu sebeple hoş karşılanmamaktadır. Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısında ahlak algısı toplumun bir noktasına değil geneline yayılmış bir hâlde düşünülmektedir. Durum böyle olunca ahlaki değerlendirme hemen her hususta yapılabilir. Âşığın ahlaki yapıdaki değişimi tek bir yer üzerinden değil aile içi ilişkiler, kadın, din, giyim kuşam gibi çeşitli unsurlar üzerinden değerlendirmesi buradan kaynaklanmaktadır.

Âşık Ayten Gülçınar'a ait olup 2005 yılında Ankara'da düzenlenen Âşıklar Bayramında jüri özel ödülü almış olan şiir şu şekildedir:

Kamerayı yerleştirdik eve de	İnsanoğlu sözde aya erişti
Gerdeğe girer olduk TV'de	Dünyamızı bozmak için yarıştı
Sır perdesi kalktı gelin güveyde	Mevsimler de birbirine karıştı
Onlara da edep haya ar gönder	Kışın güneş ağustosta kar gönder
Modacılar da aklım şaşıyor	Kanser olduk hormonlu yiye yiye
Tişörtleri yarım göbek üşüyor	Hasret kaldık doğal sebze meyveye
Pantolonlar kısa belden düşüyor	Şu günahsız kullarına hediye
Çokça uçkur akıl fikir sar gönder	GDO'suz ayva elma nar gönder

(Köksel 2012: 171-172)

Bu şiirde âşık değişimin alanı olarak genel bir değerlendirme yapsa da asıl olarak ahlaki yapıda yaşanan değişimin üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Ona göre bu değişimin sebeplerinden biri kitle iletişim araçlarıdır. Özellikle televizyonun yaygın kullanımı ile toplumun mahrem algısında değişimler yaşanmıştır. Bir başka değişime sebep olan dinamik ise modacılarıdır. Onların birey üzerinde bıraktığı etki, bireyin değişime ayak uydurmasının önünü açmaktadır. Bu yaşananları olumsuz yönde değişim olarak ele alan âşık, negatif bir tavır takınarak yitirilenleri geri kazanmak adına Mevladan dilekte bulunmaktadır. Ona göre yitirilenlerin başında edep, haya ve ar gibi manevi değerler gelmektedir. Bunun dışında giyim ve kuşamdaki değişim ile doğa ve yiyeceklerdeki değişim üzerinde durulan maddi değişimler olmuştur. Dış görünüşte ele alınan yarım tişörtler ile belden düşen kısa pantolonlar ahlaki çöküşün somut delilleri olarak görülmektedir. Gülçınar’a göre insanoğlu girmiş olduğu halin sonucunda sadece kendini değil çevresini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Şefkatî’ye ait olan aşağıdaki dörtlük durum şöyle dillendirilmektedir:

Obamıza yad kültürler dadandı

Türk’ün olan her şey kökten budandı

Televizyon genelevine döndü

Evler temelinden göçüyor usta

(Şefkati ve Büyükgedik TY: 58)

Buna göre değişim alanının ahlaki yapı ve aile kurumu olarak ele alındığı ve değişimin önünü açan dinamiğin yabancı kültürün toplumun içine sızması olarak değerlendirildiği görülmektedir. Buradaki olumsuz yöndeki değişim olumsuz tepkileri de beraberinde getirmektedir. Âşığa göre topluma ait değerlerden uzaklaşma yaşanırken bunun araçlarından olan televizyonda sunulan içerik ile aile kurumunun manevi değerleri temelinden sarsılmaktadır.

Bu alanda yaşanan değişimi âşığın hakaret varî bir üslupla eleştirdiği görülmektedir. Bu durum konu üzerindeki hassasiyeti göstermesinin dışında yeni

dönem âşıklarının içinde bulunduğu toplum yapısına alışamamalarıyla birlikte psikolojik olarak gerildiği de düşünülebilir. Gelenek temsilcisinden beklenen yeni olanı kavrayıp görüşlerini etkili bir şekilde toplumla paylaşmasıdır.

Tebriz doğumlu İsmail Cengiz Azerî'ye ait olan aşağıdaki şiirde de toplumda yaşanan değişim şu şekilde dile getirilmektedir:

Yetmiş iki yılına girdik hız gibi	Hallerini sormayınca tanınmaz
Hangisini yokladım sa buz gibi	
Erkekler de saç uzatır kız gibi	Moda geldi taa şehirden başladı
Önlerine geçmeyince tanınmaz	Zavallı köylüyü köyde haşladı
	Kızlar Almanya'ya göçe başladı
Günü günden dolaşıktır işleri	Kahkah çekip gülmeyince tanınmaz
Hiç durmadan kıllanıyor başları	
Anasından beter olmuş saçları	
Yanlarına varmayınca tanınmaz	İsmail parasız işin aşmıyor
	Bu gidişat asla bize düşmüyor
Kadınlar da kadınlıktan bıkmışlar	Evde karısına sözü geçmiyor
Erkek gibi hep sokağa çıkmışlar	Erkek kimdir kadın kimdir tanınmaz
Efe formu çizmeleri takmışlar	(Kalkan 1991: 363)

Âşık bu şiirinde temel değişim alanı olarak toplumdaki kadın ve erkek olgusunu ve bunlar etrafında yaşanan değişimi ele almıştır. Değişme sebep olan unsurlar doğrudan dile getirilmese de moda, şehir kültürü ve Almanya'ya göç ile tanınan Batı kültürü bu unsurlar olarak ele alınabilir. Buradaki değişimler olumsuz olarak ele alındığından aşığın tavrı da olumsuz bir hâl almıştır.

Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısı içerisinde kadının ve erkeğin rolü ile giyim kuşamları çok net bir şekilde belirlenmiş ve bu sınırların dışına çıkmak baskıyla

karşılık bulmaya sebep olmuştur. Yeni dönem ile birlikte bu sınırların da değiştiği anlaşılmaktadır. Şiire göre, erkek artık eskisi gibi olmayıp kadınlara mahsus olarak görülen özelliklerden saç uzatma işine girişmektedir. Kadın ise, erkek gibi giyinmekte ve kocasına karşı gelmektedir. Yani dış görünüşe bağlı maddi ve iç dünyaya bağlı manevi değişimler birlikte yaşanmaktadır. Böylece geleneksel kadın ve erkek rollerinde değişimler yaşanmış; bu durum anlaşıldığı üzere pek de hoş karşılanmamıştır.

Ayrıca şiirde âşığın kültürel değişimin gerçekleşme safhalarından birine vurgu yapması da dikkat çekicidir. Alan araştırmacılarının çoğunluğu değişimin ilk olarak büyük şehirlerde başladığı ve ardından çevreye doğru yayıldığı konusunda hemfikirdir. Buna göre güçlü bir kültürel unsur, bir başka toplumun içine girer ise kendini ilk olarak kitleleri içinde barındıran kent ortamında hissettirmektedir. Daha sonra ise toplumun tavrına göre yayılımını kıra doğru gerçekleştirmektedir. Âşığın bu şiirde “moda taa şehirden başladı/zavallı köylüyü köyde haşladı” mısraları bu durumun yerinde bir özeti olmuştur.

Şarkışlalı Âşık Cafer Tuncer’e ait olan aşağıdaki şiirde de değişimin maddi ve manevi yönüne vurgu yapıldığı ve bu alandaki değişimin ahlaki yapıdaki değişime bağlandığı görülmektedir:

Ferhat olup nice dağı delsem de	Sıfır kol giyimle İspanyol paça
Kerem gibi diyar diyar yelsem de	Resim demiş tapmış bir kızıl taça
Şimdiki zamanda Mecnun olsam da	Diskotek yapar da oynar ça ça ça
Bulamam bir temiz Leyla’yı gardaş	Nemize yetmez Sivas halayı gardaş

(Özdemir 1988:164)

Buna göre değişimin ana alanı kadınında yaşanan ahlaki değişimdir. Bu değişime sebep olan unsurları hakkında doğrudan bir bilgi verilmesi de Batı kültürüne yapılan temasın bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır. Âşık, yaşanan değişimi olumsuz yönde algılayıp negatif bir tavra bürünürken bu toplum yapısı içerisinde sevip âşık olunabileceği bir sevgilinin bile bulunamayacağı yönünde bir tepki vermektedir.

Dönemin modasına göre giyiniş ve geleneksel oyunları terk edip Batı dansına olan meyil gibi unsurlar maddi değişimleri göstermektedir. Görüldüğü üzere yaşanan değişimin evlilik kurumundan, kişinin giyim ve eğlence tarzına kadar çeşitli etkileri olmuştur.

Sivaslı Âşık Efkari (Ali Demir), memleketinde yaşanan olumsuzlukları dile getirdiği hacimli şiirinden alınmış olan aşağıdaki dörtlüklerde ise ahlaki çöküş şu şekilde işlenmiştir:

Kimi memlekette eşini boşar	Kimi çekmiş yeni model araba
Alır sarışını gönlünce yaşar	Burnu çok havalı demez merhaba
Gece gündüz demez peşinden koşar	Köyü perişandır evi haraba
İşte bu dünyanın hâli böyledir	İşte bu dünyanın hâli böyledir

(Demir 2008: 15-16)

Bu şiirde de âşığın üzerinde durduğu esas noktaların ahlaki yapı ve değerlerde yaşanan değişim olduğu görülmektedir. Burada âşık değiştirenler üzerinde durmayarak değişim sonucu yaşanan hâli belirtmeye çalışmıştır. Değişimin olumsuz yönde olduğu düşüncesi olumsuz tavrı beraberinde getirirken; yapılan durum tespiti gelinen son durum karşısındaki tepkiyi göstermektedir. Şiire göre değişenlerin başında evlilik kurumu ve buna sebep olan sadakat bağlarında yaşanan gevşemeler gelmektedir. Bu durum boşanmaları da beraberinde getirmektedir. Buradaki ahlaki çöküşte daha çok erkek üzerinde durulduğu görülmektedir. Buna göre erkek, içinde bulunduğu ortamın büyüüne kapılarak eşinden ayrılıp gönül eğlendirmeyi tercih etmektedir. Bunun dışında gösteriş meraklısı bireylerdeki artış yine toplumu bekleyen tehlikelerden biri olarak gösterilmektedir.

Kırıkkaleli Hasan Ulusoy'a ait aşağıdaki mısralarda ahlaki yapıda yaşanan değişim şöyle ele alınmaktadır:

Çiçekler naylondur koku vermiyor	İnsanlar insanı iyi görmüyor
Artık eller kır çiçeği dermiyor	Fesat çıkararak ara bozdular

Huzur tat kalmadı kendi evinde

Türküler namussuz arsız elinde

Kanallara fuhuş filmi dizdiler

Bozuldu söylenir kahpe dilinde

(Ulusoy 2001: 30-31)

Burada değişim alanı ağırlıklı olarak ahlaki yapı olsa da genel değerlendirmeler de söz konusudur. Âşık değişimi oluşturan nedenlerden çok sonuca odaklanmış ve olumsuz bir tavırla konuya yaklaşmıştır. Buna göre değişen yaşam mekânına bağlı olarak doğadan uzaklaşma gerçekleşmiş bu da doğal olanın yerini sahte olanın almasına sebep olmuştur. Bu sebeple artık ellerin değdiği çiçekler gerçek değil naylondur. Durum sadece doğayla kalmamış insanlar arasındaki ilişkiler de bozulmuş ve toplumdaki eski tat kaybolmuştur. Özel olarak değindi konular ise artık türkülerin bile ehillerinin kontrolünde olmadığı ve ahlaki değişime aracılık eden televizyondaki film ve dizilerdir. Buna göre medya aracılığı ile sunulan içerikle geleneksel toplum yapısında ayıp karşılanan birçok durum sergilenmekte bu da ahlaki yapı üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır.

Tokat'a bağlı Akbelen Kasabası doğumlu Mustafa Erol (Kerimoğlu)'a ait olan aşağıdaki şiirde ise âşık, toplum içinde yaşanan değişimin durumunu şöyle açıklamaktadır:

Ağlasam mı gülsem mi güzel yurduma

Çok şey viran oldu yöre bozuldu

Yol göstermez olduk yolu sorana

Lokman dahi buna bulamaz çare

Hep finişe kalktık kıran kırana

Anane bozuldu töre bozuldu

Ahlak kuralları döndü örene

Aylar günler gitti sene bozuldu

Balık saklamıyor artık ırmaklar

Hayal meyal oldu hatır sormaklar

Eski ocaktaki sohbetler nerde

Kepçe vazifesi görür tırnaklar

Dost için çekilen zahmetler nerde

Oje parfüm çıktı kına bozuldu

Hasan, Ali, Mehmet, Ahmetler nerde

Dil değişti Türkçe ‘de mana bozuldu

(Erol 2007: 40)

Burada değişim alanı toplumun genel yapısı olup bunun iini ahlak, dil, gelenek, dış görünüş gibi konular doldurmaktadır. Değişimi olumsuz yönde değerlendiren şık, bozuldu kelimesini tekrarlı bir şekilde kullanarak bu konudaki tavrını da ortaya koymaktadır. Buradaki değişimleri maddi ve manevi olarak değerlendirmek mümkündür. Buna göre manevi yönden anane ve törelerin bozulmasını, yardımlaşma duygusunun yitirilmesini, ahlak kurallarının gevşetilmesini ve dost sohbetlerinin terk edilmesini ele alabiliriz. Diğer tarafta yaşam alanlarındaki bozulmalar, kınanın terk edilip yeni dönem süslenme araçlarının kullanımı ve dil kullanımındaki değişimleri de -manevi arka planını unutmadan- maddi değişimlere almak mümkündür. Buna göre kızların geleneksel yönü olan kına kullanımı desteklenirken tırnak uzatıp oje ve parfüm kullanılması bozulma olarak ele alınmaktadır. Bu değişimlerin altında aslında ahlak kurallarının terk edilmesinin yatması birçok âşığın hemfikir olduğu bir meseledir. Doğa, töreler, ahlak kuraları, zaman, dil gibi birçok husustaki değişimin dillendirilmesi âşığın genel tabloyu ortaya çıkarma çabası ve yaşanan durumun çoklu etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Değişimin bozulma olarak ele alındığı şiirler sadece bu örnekle kalmamış birçok defa bu değerlendirme tarzının yansımalarıyla karşılaşılmıştır.

Kırıkkalelli şık Mustafa Sayılır’ın bozulmaları daha çok manevi yönden değerlendirdiği şiirinden alınan dörtlükler şu şekildedir:

Duydunuz mu bizim köyler bozulmuş	Dedikodu almış başın yürümüş
İnsanları birbirinden yozulmuş	Gıybet edip yüze glen çoğalmış
Büyük küçük izzet hürmet kalmamış	Hey Allah’ım bu insanlar bunamış
Hele bakın bizim köy de bozulmuş	Hele bakın bizim köy de bozulmuş

(Sinemi 2008: 215)

Burada değişme alanı köyün ahlaki yapısıyla alakadır. Âşık burada sadece kenttin değil köylerin de değişim karşısında aldıkları son hâle vurgu yapmaktadır. Âşığın yine bozulma kavramına yaptığı vurguyla tavrını ortaya koyması söz konusudur. Buna göre köylerdeki değişime bağlı olarak insanların arasındaki ilişki, büyük ve küçük arasındaki sevgi ve saygı da bozulmuş bununla birlikte dedikodu ve gıybet had safhaya çıkmıştır. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere âşık manevi değişim üzerinde daha çok durmaktadır.

Bu şiirde ayaklarda tekrar eden “hele bakın bizim köy de bozulmuş” mısrası, âşığın kent ortamına göçse de benimseme noktasında “bizim” vurgusuyla köyünü ön plana çıkardığını göstermektedir. Bu durumu mekânsal değişimin fiziki alanda yapılmasına karşı, manevi yönden tam anlamıyla gerçekleşmediğı şeklinde yorumlamak mümkündür.

Yine bozulma vurgusu üzerine kurulmuş olan ve Sivaslı kadın Âşık Elifçe (Elif Kılıç)’ye ait aşağıdaki şiirde konu şu şekilde işlenmektedir:

Benim şikâyetim zamana dostlar	Televolelerle akıl karıştı
Ar namus kalmadı yüzler bozuldu	Güzellikler çirkin hâle dönüştü
Büyüğü sayan yok herkes ukala	Ergen gençler kötü yollara düştü
Saygı sevgi bitti sözler bozuldu	Panzehir verdiler özler bozuldu
Sistem şâse yaptı yanıyor kablo	Olanlar topluma kötü bir ibret
Çerçeveye girdi çizilen tablo	Gençliği ahlaksız ediyor şirret
Kucaktan kucağa sonlandı balo	Onurlu yaşamak en büyük servet
Görüntü çok kirli gözler bozuldu	Müdahale yoktur arzlar bozuldu

(Kılıç 2010: 102)

Zamandan şikâyetin işlendiği bu şiirde de daha çok manevi değişimlerin üzerinde durulduğu görülmektedir. Buna göre ar, namus, büyüğe saygı ve gençler arasındaki ahlaki yapı değişimin yaşandığı konulardır ve buradaki değişim bozulma olarak ele alınmaktadır. Burada değiştiren dinamik olarak yine televizyon ele alınmış ve “Televole” programı ön plana çıkarılmıştır. Bu şiirde de olduğu gibi magazin programlarının özellikle genç nüfus üzerindeki olumsuz etkisi âşıklar tarafından sıklıkla dile getirildiği görülmektedir.

2000’li yılların ilk çeyreğinde bu şiiri kaleme almış olan âşığın geleneksel değer yargıları ile yeni toplum düzenini ele aldığı görülmektedir. Bu yaklaşımdan çıkan sonuç toplumda bozulmanın gerçekleştiği ve geçmişin geleneksel değerlerinin özlemidir.

Sivaslı Âşık Ayten Gülçınar’a ait olan aşağıdaki dörtlüklerde de dönemdeki bozulmalar sebepleriyle birlikte şöyle hicvedilmektedir:

İnternet tv’de evleniyoruz

Kızlar erkeklığe özenir oldu

Adetler değişti huylar bozuldu

Bayanlar çıldırdı baylar bozuldu

Hormonla beslenip tavlaniyoruz

Enine büyüdük boylar bozuldu

Sevdamızı ömür boyu güderdik

Yâr yolunda ölüm olsa giderdik

Domates kudurdu hıyar azıyor

Davullu zurnalı düğün ederdik

Biberin midemde dili uzuyor

Töreler değişti toylar bozuldu

Kanser kral olmuş ferman yazıyor

Genlerle oynandı soylar bozuldu

Bir yabancı hayranlığı tutturduk

Küfrü halka kültür diye yutturduk

Bıyık kestik saçlar uzanır oldu

Bağlamayı ozanı unutturduk

Erkekler kız gibi bezenir oldu

Nefesler kesildi neyler bozuldu

	Fakülteli gençler işsiz yatıyor
Doğayla oynadık hep boza boza	Kentler doldu taştı köyler bozuldu
Acı gerçeklerle kaldık yüz yüze	
Ne kız kışa benzer nede yaz yaza	Milletim gaflete daldı gidiyor
Mevsimler değişti aylar bozuldu	Yıllar bizden neler çaldı gidiyor
	Gülçınar yaralar aldı gidiyor
Tarım hayvancılık battı batıyor	Oklar yaya döndü yaylar bozuldu
Eller bize deli dana satıyor	(Gülçınar 2014: 92-93)

Her bir dörtlükte bir meselenin ele alındığı şiirde, ilk olarak internetle birlikte yaşanan değişim söz konusudur. Toplumun önemle üzerinde durduğu evlilik müessesesindeki değişim âşıkların çokça dile getirdiği durum olmuştur. Bu şiirde evlilikler artık internet üzerinden yapılmakta olarak ele alınmıştır ve bu durum geleneksel yöntemlerin terki anlamına gelmektedir. İlerleyen dörtlükte âşık, bu terk edilenlerden davullu zurnalı düğün ve töreleri dile getirmektedir. Bunun dışında bireylerin dış görünüşlerinde de ciddi değişimler vardır. Buna göre geleneksel toplumun erkeklik göstergesi olarak görülen bıyık kesilmiş, onun yerine erkekler saç uzatmaya başlamıştır. Kızların da erkeklere özenmesiyle kadın ile erkek arasındaki ayrımın bozulmasının söz konusu olduğu dillendirilmektedir. Bütün bunlar yine yabancı hayranlığına tutulmanın ve yanlış şeyleri kültür diye kişilere sunmanın sonuçları olarak âşık tarafından belirtilmektedir.

Değişim sadece bireyler ve toplumsal ilişkilerle kalmamış doğada yaşanmıştır. Bu dönemin besin zinciri içinde popüler bir kullanıma sahip olan hormon ve genler üzerinde yapılan oynamalar besinleri bozmuş, bu da insan sağlığını tehdit edilmesi anlamına gelmektedir. Doğada yapılan değişimlerin sonucunda kadın ve erkekte olduğu gibi mevsimler arasındaki farklar da değişmiş ve tabiri caizse mevsimler birbirine girmiştir. İş sadece bunla da kalmayıp geleneksel meslekler terk edilirken mekânsal değişim de yaşanarak köyler boşaltılmış, yaylalar bozulmuş ve kentler insan kalabalıklarıyla doldurulmuştur. Bütün bunlar yaşanan bir değişimin toplum üzerinde ne

kadar çoklu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Âşığın bakış açısına göre bütün bunların temelinde aslında ahlaki yapının bozulmuş olması vardır. Bu bozulma giyim kuşamdan yiyeceğe kadar her şeye yansımış olarak görülmektedir.

Günlük hayatta yapılan birçok işin sahtelik üzerine kurulu olduğunun vurgusunu Âşık Garip Hıdır (Hıdır Çulha) şu şekilde dillendirmektedir:

Ülkenin düzeni bozuldu gitti

Güvenme kimseye kul sahta sahte

Adet erkân töre yoz oldu gitti

Ne ararsan her şey bol sahte sahte

(Çulha 2011: 127)

Bu dörtlükte belirtilen ülke düzenin bozulması ve bununla birlikte adet, erkan ve törenin yozlaştırılarak sahte bir yaşama geçişin vurgusu yeni dönemin ahlaki yapısının nasıl görüldüğünün ipuçlarını vermektedir. Geleneksel yapılardaki değişimin kötü sonuçlar doğuracağı vurgusu, âşığın özellikle üzerinde durduğu husus olmuştur.

Tokat doğumlu Âşık İmamoğlu (Ömer Faruk Alyüz)'na ait şiirden alınmış olan dörtlükler yine yaşanan değişimin değerlendirilmesi niteliğindedir:

Şu uzay çağında kalmadı ahlâk

Rakı şarap bira bozuldu ahlâk

Uyumuş uyanmaz gaflete bakın

Kimi sakat doğar kimi de çolak

Böyle gider ise olacak helak

Böyle gider ise tufan kopacak

Çocuklar elinde gofrete bakın

Şu insan oğlunda iffete bakın

(Kaçar 1997: 93)

Burada değişimin ana alanı olarak ahlaki durum ele alınmıştır. Âşık bu alanda yaşanan değişimleri olumsuz bakış açısıyla ele alarak olumsuz sonuçlar doğuracağı

yönünde uyarılarda bulunmaktadır. Modernleşme hareketiyle birlikte içinde bulunulan çağın bilimsellik yönünün öne çıkması, yaşanan çağın uzay çağı olarak adlandırılmasının önünü açmaktadır ve âşık tarafından bu çağı reddedici bir bakış açısı yoktur. Onun uyarısı çağdaki bilimsel gelişmenin dışında yaşanan ahlaki değişimle alakalıdır. Ona göre bu dönemde insanoğlu manevi değerleri terk etmekle birlikte içki kullanımı gibi kötü alışkanlıklara yönelmiş ve insanlığın sonunu getirecek durumlarla karşı karşıya kalınmıştır.

Sivaslı Âşık Ahmet Köse'ye ait şiirden alınmış olan aşağıdaki dörtlüklerde konu şu şekilde ele alınmaktadır:

Sevgi saygılar var idi	Para nefsin hırsı olmuş
Kalmamış ki hani nerde	Haramla kursağı dolmuş
Derin duygular var idi	Namus iffet seyre salmış
Kalmamış ki hani nerde	Kalmamış ki hani nerde

(Köse 2014: 87)

Burada manevi değişime vurgu yapılarak toplumda sevgi ve saygının yitirildiği, para hırsına düşülerek haram kavramının bulanıklaştırıldığı ve namusa gereken dikkatin verilmediği dile getirilmektedir. Bütün bunlar toplumsal ahlaki çöküşün net göstergeleri olarak âşık tarafından ele alınmıştır.

Âşığın burada dikkat çektiği hususlardan biri yeni düzende hâkim olan maddiyatçı yaklaşımdır. Geleneksel toplum yapısında maneviyatın ön plana çıkarılmaya çalışıldığı bir düzen söz konusudur. Ancak modern dönemde âşık özellikle kent ortamında maneviyattan ziyade maddiyatın ön plana çıkarıldığı toplum yapısının içine girmiştir. Bu durumun genel olarak bozulma olarak değerlendirdiği görülmektedir. Yeni toplum düzeninde değerlerde de değişim yaşanınca gelenek temsilcisinin tepkisi artmış ve durumu ahlaki bozulma olarak değerlendirmiştir.

Vanlı Âşık Celal Yenitürk (Celâli)'e ait olan aşağıdaki dörtlüklerde âşığın günümüz dünyasına bakarak gelecek hakkındaki kaygılarını dile getirdiği görülmektedir:

Baba konuşunca evlat susturur

Yıkılan yuvaya eşlere yazık

Gelin kaynanayı kovar küstürür

Kız gelinler saçlarını kestirir

Celâli değışti çarkı düzenler

Topukları döven saçlara yazık

Geri safa itilmiştir ozanlar

Ateş yanar üzerinde kazanlar

Kaynak su azaldı sular içimsiz

Dolu yanmaz yanan boşlara yazık

Yüz gözünü boyar olur biçimsiz

(Yenitürk 2000: 254)

Bey ahlaksız hanım ise geçimsiz

Burada da değışim alanı olarak ahlaki yapının ele alınmasıyla başlanarak bu alan çeşitli yönle doğru genişletilmiştir. Âşık tarafından ilk olarak dile getirilen geleneksel yapıdaki baba ile oğul ve gelin ile kaynana arasındaki ilişkide yaşananlardır. Buna göre evlat artık babası karşısında bir saygı göstergesi olarak görülen sessiz kalmayı tercih etmeyerek babasını susturmakta; gelinler de aynı şekilde kaynanalarına karşı takınmaları beklenen saygı göstergelerini yerine getirmemektedir. Ayrıca gelinlerin saçlarını kısaltıp erkeksi bir hâl almaları yine kabul edilmeyen bir başka değışim olmuştur. Bunun dışında kızların kozmetik ürünlerini kullanmaları ve kadın ile erkeğin geçimsiz hâle gelerek aile yapılarını bozmaları yaşanan değışimin olumsuz sonuçları olarak ele alınmaktadır. Böylesi bir dönemde âşık, konuyu âşık tarzı şiir geleneğine de getirerek kendi meslektaşlarının durumlarına değinmiş ve bu geleneğin toplum içindeki eski mevkisini kaybetmesi karşısında da üzüntüsünü dile getirmiştir. Görüldüğü üzere şiirde ahlaki yapıdan geleneksel yapılara kadar birçok konu ele alınmıştır. Burada ahlaki yapıdaki değışimin toplum içindeki etkilerinin nerelere kadar gittiğinin gösterilmesi söz konusudur.

Karşlı Âşık Ali Rıza Ezgi ise değışimin toplumsal bir gerçek olduğunu şu dizeleriyle dile getirmiştir:

Uzun giysi tarihlere karıştı

Eski terbiyemiz eski töremiz

Etekler kısalmış bu bir gerçektir

Toprağa basılmış bu bir gerçektir

Leyla'yı Mecnun'u Kerem'i boş ver

Bırak dağı sarsın haramı boş ver

O eski masalmış bu bir gerçektir

Benim içimdeki yaramı boş ver

(Halıcı 1992: 215)

Burada değişim alanı eski olanı terk etmek üzerinedir. Âşık değişimin sebebi üzerinde durmayıp ortaya çıkan sonucu değerlendirmektedir. Buna göre öncelikli olarak kıyafet üzerinden bir değişim yaşanarak uzun elbiseler terk edilip eteklerin kısaldığından bahsetmektedir. Ona göre bunun yanında eski terbiye ile töreler de terk edilerek yaşanan manevi değişim de dile getirilmiştir. Aslında maddi ve manevi değişim bir bütündür. Eski terbiye anlayışı değişip dış kaynaklı yeni terbiyeye geçilince dış görünüş de buna bağlı olarak değişmiştir. Bütün bunlar ahlaki yapıdaki değişimi gösterebilmektedir. Görüldüğü üzere değişim giyim, terbiye ve geleneksel anlatılara kadar birçok alanı etkilemiştir.

Âşık Cafer, toplumun Batıya yönelmesine karşı tepkisini şu şekilde dile getirmiştir:

O babadan kalan sekiz koyunu

Töremizden ziyanlara ne deyim

Güdemeyen oğlanlara ne deyim

On yaşında bilir her bir oyunu

Anla deyi yazdım iyiyi kötüden

Açık saçık bayanlara ne deyim

Şikayetçi değilim ben halimden

Doğuluyum vallah olmam batıdan

İlim irfan tamam hepsi var bizde

Ya batıya uyanlara ne deyim

Zor tutulur şayet yok ise özde

(Özdemir 1988: 115)

Türküz Müslümanız güya biz sözde

Şiirde değişimin alanı çeşitli olmakla birlikte ahlaki yapının üzerinde daha çok durulduğunu söylemek mümkündür. Bu değişimi ortaya çıkaran unsur ise toplumun Batıya uymasıdır. Ancak âşık kökenini Doğu'ya bağlayarak Batıyla uyumun mümkün olmayacağını dillendirmektedir. Burada yaşanan uyumsuzluk da toplum içi sorunları

beraberinde getirmektedir. Anlaşıldığı üzere âşık, Batı yönlü değişime öz kültürünün o tarafa ait olmadığını belirterek tepki koymaktadır.

Değiştirilenler meselesinde öncelikli olarak kız ve oğlan çocukları üzerinde durulduğu görülmektedir. Yaşanan değişimlerle erkekten beklenen günlük hayattaki işleri becerip geçimi sağlamada sıkıntı yaşanmakta; kızlarda ise ahlaki bozulma yaşanarak dikkat çekici giyinip süslenme yolunun tutulduğu dillendirilmektedir. Âşık, kendi öz kültürüne dikkat çekerek ihtiyaç olunan şeylerin dışarıda aranmaması gerektiğini vurgusunu yaparak daha önce belirttiğimiz üzere değişim karşısındaki tepkisini ortaya koymaktadır. Şiirinin son dördlüğünde ise kendini Doğu kültürüne yakın görüp Batılı olamayacağını belirterek bu düşüncesini desteklemektedir. Anlaşıldığı üzere değişim öz kültürden uzaklaşma ve genç nesilde sorunların ortaya çıkması gibi etkilere sahiptir.

Sivaslı Âşık Yürekli (Ali Cevat Yürekli)'nin zamanındaki aksaklıkları dile getirdiği şiirinden alınma aşağıdaki dördlükte konu şöyle dillendirilmektedir:

Kurtlara yem olmuş körpe kuzular

Ne din iman var ne vicdan sızılar

Çöpçatanlık yapar olmuş diziler

Çatal boynuzları kıramadık biz

(Yürekli 2010: 45)

Burada değişim alanı genç nesil üzerinde dini ve ahlaki yapı olarak ele alınmıştır. Bu değişime sebep olan etken ise düzgün bir içeriğe sahip olmadığını düşündüğü televizyon dizileridir. Ona göre toplumun din ve iman gibi manevi değerlerinde bozulmalar vardır. Dizilerin olumsuz etkisinin evlilik kurumuna yönelik olduğu vurgusu bu konudaki hassasiyeti göstermesi bakımından önemlidir.

Burada aslında bir itiraf söz konusudur. Âşık, yaşananlar neticesinde gelinen durumda kendi neslini de sorumlu tutmaktadır. Yeniliğin toplum içine girdiğinde bunun olumlu ve olumsuz yönlerini görüp toplumu uyarma işinin tecrübeli kimselerce yapılması beklenmektedir. Toplumun öz değerleriyle yetişmiş ve kitleleri az veya çok

etkileme gücüne sahip olan gelenek temsilcilerinin modern unsurlarla karşılaştıklarında toplumun önünden ilerleyerek tepkilerini ortaya koyması beklenebilmektedir. Bu yapılmayıp yenilik kontrolsüz bir şekilde toplum içinde yayılınca hızlı bir değişimin yaşanması kaçınılmazdır. Değişimin gerçekleşmesi sonrasında uyarılarda bulunmak bazı şeylerin önüne geçilmesinde geç kalındığının göstergesidir.

Kendi dönemindeki olumsuz ortamı dile getiren Tuncelili Haydari (Haydar Çelik)'ye ait aşağıdaki dörtlükte konu şu şekilde ele alınmaktadır:

Tersine dönüyor zamanın çarkı

Kalmadı artık büyük küçük farkı

Yıkılmış sevgi saygı bendi harkı

Onun için zulüm var katil kan var

(Aydın 2004: 284)

Görüldüğü üzere âşık değişim büyük küçük arasındaki saygının ve bireyler arasındaki sevginin yitirilmesi gibi manevi değerler üzerinden okunmuş ve bunlar ahlaki yapının almış olduğu hâlin görülmesi için birer araç olarak kullanılmıştır. Âşık, bu noktalarda yaşanan bozulmanın kötü sonuçlar doğuracağını belirterek konuya dikkat çekmeye çalışmıştır.

Kayserili Âşık Mustafa Önder (Gözübenli)'e ait olan şiirde de yine yaşanan dönem hakkındaki bir durum tespiti söz konusudur:

Küçükler büyüğe hürmet etmiyor

Kara günler tükenip de bitmiyor

Evde ailene gücün yetmiyor

Gizli sırlarını açıp gidiyor

(Önder YT :74)

Burada değişim alanı saygı ve aile kurumu özelindedir. Buna göre yine büyük ile küçük arasındaki saygı yitirilmiş, aile kurumunda dağılmalar söz konusu olmuştur. Bunda erkek egemen toplum yapısındaki erkeğin güç yitimi de söz konusudur. Bunun dışında mahrem algısı da değişerek sırların ifşa olması da manevi değişimlerin dile getirildiği konu olmuştur. Burada anlaşıldığı üzere değişim toplumun ikili ilişkilerinden aile için ilişkilere kadar çeşitli noktaları etkilemektedir.

Âşık Ahmet Poyrazoğlu'na ait aşağıdaki şiirde ise kaybedilenler şu şekilde dile getirilmektedir:

Kayıp oldu gitti güzel değerler	İnsanı hoş gözle gören o gözler
Nerede o güzel devranlar hani	O neşeli evler neşeli yüzler
Nefsini alt eden eroğlu erer	Hatırlar gönüller soranlar hani
Erlik meydanında aslanlar hani	
	Poyrazoğlu der ki dünyadan uzak
Nerede söz ehli olan sarraflar	Kin ile nefretten kavgadan uzak
Riyasız camiye dolan o canlar	Gösterişten uzak kavgadan uzak
Haramdan hileden kaçan esnaflar	Yoksulu gözeten o canlar hani
Halkı aldatmayan insanlar hani	(Poyrazoğlu 2006: 305)
Nerede o güzel sohbetle sözler	

Burada değişim alanı değerler yitimi üzerinden ahlaki boyutta yaşananlardır. Âşık değişimi oluşturan sebepler üzerinde pek durmayarak durum değerlendirmesi yapmaktadır. Değişimin olumsuz yönde olduğunu belirten âşık, bunu geçmişi özlemle anarak göstermektedir. Yaşanan değişim sonucu ortaya çıkan yeni hâl karşısında geçmiş değerleri hatırlatarak tepkisini ortaya koymaktadır. Buna göre değişimle birlikte kaybedilenlerin başında toplumsal değerler gelmektedir. Bunun yanında dini hassasiyet kaybolurken, haram ve hile yaygın kullanıma sahip olmuştur. Son dörtlükte “gösterişten uzak” toplum isteği, bu dönemin toplumunun içine düştüğü gösterişli

yaşamın dile getirilmiş hâlidir. Ona göre değişim toplumun huzurunu ve bireyin neşesini bozacak niteliktedir. Ona göre yaşanan değişimle birlikte nefse hâkim olamama artmış, din algısı değişmiş, neşe ve huzur kaybolmuş, kin ve nefret gibi kötü yönlerin görünürlüğü artmıştır.

Çorumlu Âşık Haksöyler (Bekir Sami Ünsal)'e ait olup aşığın kendi zamanını yorumladığı aşağıdaki dörtlükte toplumsal durum şu şekilde dile getirilmiştir:

Kimi garba hayran yürür izde

Gözler fuhşu meşru sayan dizide

Bizi biz yapmayan hünerler bizde

Hep menfi yayılır ünümüz kardeş

(Ünsal 2009: 141)

Görüldüğü üzere burada da değişim alanı ahlaki yapıdır. Burada yaşanan değişime sebep olan unsur ise garba hayranlık olarak ele alınmıştır. Ona göre bu dünyanın zihniyetine sahip olan diziler, olumsuz içeriklerin topluma işlenmesini sağlayan önemli araçlar olmuşlardır. Bunun yanında yabancı kültüre hayranlık da değişimi ortaya çıkaran sebep olarak işlenmektedir. Âşık bu olumsuz tablonun içinde çözüm olarak öz kültürü göstermektedir. Buna göre dıştan gelen unsurlar bizi biz yapmaktan uzaklaştırmıştır.

Hacı Karakılçık'a ait olan aşağıdaki dörtlükte de yine Batı kültürünün olumsuz etkisi dile getirilmektedir:

Namus simsarları hırsız Avrupa

Benliğimi benden çaldı götürdü

Şimdi onlar sahip benim yavruma

Aklımı fikrimi aldı götürdü

(Çıblak 2008: 104)

Burada değişim alanı benlik kavramı üzerine oluşturulmuştur. Bu alandaki değişimin nedeni Avrupa ve onu temsil eden kültürel unsurlardır. Ona göre Batı dünyası toplumun kendi benliğini yok eden bir kültürel yapıya sahip olarak görülmektedir. Böyle olunca yeni nesil bu dünyanın kontrolü altında büyüyerek kendi kültürüne yabancı hâle gelmektedir. Âşığa göre bu kültür dünyasının olumsuz ahlaki yapısı yeni nesle de sirayet ettirilmeye çalışılmaktadır.

Kültürel değişimin toplumun ahlaki yapısında yapmış olduğu düşünölen etki âşıkların üzerinde en çok durduğu konulardandır. Âşıkların ortaya koyduğu ürünlerinde bu konuya doğrudan yer verdikleri gibi yaşanan değişim sonucu ortaya çıkan durumun değerlendirmesi yapılarak dolaylı yoldan da olsa bu konuya yer verdikleri anlaşılmaktadır. Hâl böyle olunca kültürel değişim ile ilgili şiirlerin büyük çoğunluğunda konu bir şekilde ahlaki yapıda yaşanan değişime gelebilmektedir. Bu denli üzerinde durulan değişimin ortaya çıkma nedeni olarak Batı sosyo-kültürel yapısı gösterilmektedir. Buna göre kitle iletişim araçları gibi araçlar ve başka çeşitli yollarla bu kültür dairesindeki unsurlar topluma tanıtılmakta ve birey üzerinde oluşturulan özenme duygusuyla değişimlerin önü açılmaktadır. Ancak yeni kültürel unsurlar, toplumun şimdiye kadar içinde bulunduğu kültür yapısına ters olduğu düşünöldüğünden değişimlerin olumsuz yönde olduğu dillendirilmektedir. Konu esas itibarıyla manevi yönle alakalı olduğundan, bu alanda yaşanan değişimde âşıkların göstermiş olduğu tepki daha sert olmaktadır.

Değişimin ana konusu manevi yönle alakalı olsa da konuya maddi ve manevi yönlerden yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Değişimin maddi yönünü giyimde, kozmetik ürünlerinin kullanımında, hâl ve hareketlerde vb. unsurlar üzerinden görmek mümkündür. Manevi değişimler ise kişilerin geleneksel değerlere yaklaşım tarzlarında kendini hissettirmektedir. Buna göre manevi değişime bağlı olarak yaşananlar, maddi değişimde somut hâle getirilirken tersinden bakılırsa âşıklara göre maddi bir değişim, manevi bozulmanın da yaşanmasının sebebi veya göstergesidir. Bu durum farklı bir toplumdan alınan unsurlarda maddi olanların alınıp manevi olanların alınmaması gibi bir yaklaşımın pek de mümkün olmadığını göstermektedir.

Bu bölümde ele aldığımız şiirlerde genel olarak değişim alanını ahlaki yapı teşkil etmektedir. Bu yapıdaki değişim âşıklar tarafından olumsuz yönde görölmüş ve

değişimin gerçekleşmemesi yönünde tepkiler verilerek öz manevi değerler hatırlatılmaya çalışılmıştır. Âşıklara göre değişim geleneksel bilginin ve öz benliğin terk edilmesinden, geleneksel ilişkilerin bozulmasına, giyim, eğlence gibi unsurlardan takınılan hâl ve hareketlere kadar birçok alanda etkinliğini hissettirmektedir. Onlara göre bütün bunlar sonucunda nefse sahip çıkma azalmış ve geleneksel yapı ile zıtlıklar barındıran durumlar ortaya çıkmıştır. Hâl böyle olunca genç nesil Batı özentisi olup kendi değerlerini unutmuş, aile ve toplum yapısı bozulmaya yüz tutmuş ve dini hassasiyete gevşemeler gerçekleşmiştir. Bununla birlikte dürüstlük, namus, mahremiyet, ar, iffet, haya, edep, sadakat, dostluk, sevgi, saygı, terbiye, vicdan, riyasızlık, hürmet, izzet, töre, iman gibi olgular da bozulmalar gerçekleşmiştir.

2.2.2. İnanç Alanındaki Değişim

Kültürel değişim konusunda âşıkların üzerinde çokça durduğu bir diğer konu toplumun yeni dönemdeki inançla ilgili yapısıdır. Bu konu genellikle ahlaki yapı ile birlikte de işlenerek yaşananlar gösterilmeye çalışılmaktadır. İnsanların inanç dünyasında yaşanan değişimin ana sebebi olarak değişime kaynaklık eden kültür yapısının etkili olduğu toplumdaki dini yapıdan farklı olması gösterilebilir. Bu farklılık uyumsuzluğu beraberinde getirerek çeşitli tepkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Toplum çeşitli yapılar, unsurlar ve mekanizmadan oluşan bir büyük sosyal yapı olarak ele alındığında, yaşanan değişimle bu yapının herhangi bir biriminde meydana gelen dengesizlik, düzensizlik, bozulma genellikle *sosyal çözülme* olarak ele alınmaktadır. Sosyal çözülme toplumun hassasiyetle üzerinde durduğu alanlarda yaşandığında tepkiler de ona göre artmaktadır. Hiç şüphesiz din, geleneksel toplum yapısı içinde ayrıcalıklı bir konumda duran unsurdur. Bu sebeple dini yapıdaki değişim, toplum içindeki birçok unsurla etkileşimli olarak düşünülmektedir. Bu alanda yaşanan değişimin şekli ve değişim karşısında ortaya konulan tepkilerde değişime kaynaklık eden kültürün dinamikleri ve değişimin yaşandığı toplumun kendi özel yapısı etkili olmuştur.

Türk toplumunun yakın dönemine bakıldığında üç belirgin unsurun sosyo-kültürel hayatı etkilediği gözlemlenmektedir. Birincisi Tanzimat dönemiyle

resmileşen batılılaşma ve modernleşme süreci, ardından ulus-devlet yapılanması ve son olarak eğitimde yazılı kültürün içselleştirilmesi ile iletişim imkanlarını aktif kullanımına dayalı fikri dünyada yaşanan değişimler. Bütün bunlar sosyo-kültürel yapıyı derinlemesine etkilediği gibi dini algıda da değişimler yaşanmasının önünü açmıştır. Anadolu dini ve toplumsal hayatında İslam dininin kuvvetli etkisinin yanında, eski Türk sosyo-kültürel yapısından arta kalanlar ve Anadolu'daki Türk öncesi medeniyetlerden arta kalanların harmanından oluşan bir yapı söz konusudur ki bu harmandan *Türk Anadolu kültürü*⁵¹ ortaya çıkmıştır.

Bu kültür yapısı kendi içinde çeşitlilik gösterdiğinden bireylerin din konulu meselelere farklı tavırlarla yaklaştığı anlaşılmaktadır. “*Kanaatimizce Türklerin İslâm yorumunu, Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar uzanan geniş coğrafya ve tarihsel süreç içerisinde birbiriyle eş zamanlı ve paralel olarak gelişen, biri Sünnî (ortodoks), diğeri gayri Sünnî (heterodoks) İslam yorumu olmak üzere başlıca iki paralel süreçte takip etmek, tarihsel zorunluluktur.*”(Ocak 2012: 40). Hâl böyle olunca, kültürel değişim karşısında din olgusunu incelemeye geçmeden önce genel hatlarıyla toplumun dini yapısına bakmakta fayda vardır.

Türklerin yaklaşık olarak 900’lerden itibaren peyderpey Müslüman olmaya başladıkları genel bir kabuldür. Sosyolojik olarak ele alınacak olursa, bir dinin genel yapısı ne olursa olsun halk arasında toplumsal ve kültürel yorumlara maruz kalacağı ve buna bağlı olarak bir yandan toplumu değiştirirken diğer taraftan kendisi de içinde bulunduğu topluma bağlı olarak değişime uğrayacağı söylenebilir. Buna bağlı olarak Müslümanlık, Türklerin Orta Asya’dan başlayıp Balkanlara kadar getirdiği sosyo-kültürel ortamında farklı yorumlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada dine karşı gerçekleştirilen her bir yaklaşım, kültürel değişime karşı alınacak tavrı da belirlemektedir.

Buna göre Sünni (Ortodoks) İslam, Karahanlılardan Osmanlılara kadar birçok Türk devletinin ve yerleşik halkın büyük çoğunluğunun kabul ettiği görüş olmuştur. Arapça’nın yanında okuma yazma dahi bilmeyen, hayvancılıkla uğraşıp daha çok göçebe bir hayat tarzını benimsemiş olan Türklerin çoğunluğu ise Heterodoks İslam’ı

⁵¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Ülken 2017.

kabul ettiği düşünölmektedir. Heterodoks İslam’da önceki inançlar ile İslamın yorumlanmasından kaynaklı senktetizm (bağdaştırmacılık) vardır. Burada şer’i emir ve yasaklar yerine eski ritüellerin İslamiyet başlığı altında yaşatılması söz konusudur. Bu noktada atalar kültü, aziz kültü, evliya kültü gibi unsurların önemli bir yeri vardır. Özellikle Alevi-Bektaşî kültürü içerisinde bu anlayışın geliştirilerek devam ettiği düşüncesi hakimdir. Bu Heterodoks Müslümanlığın senkretik özelliğe ulaştığı her yerde, geniş bir inanç yelpazesini kolayca özümseyip kendine mal ettiği görölmektedir.⁵² Buradan Heterodoks Müslümanlık bakış açısına sahip olan toplumların değışime ve farklılığa daha açık olduğunu söylemek mümkündür.

Geleneksel Türk dini yapılanmasına bakıldığında birden çok unsurun izlerini görmek mümkündür. Bunlardan ilki kadim Türk dinidir ki mistik karakterin ağır bastığı bu inanç sitemi Orta Asya kökenli olup içinde *Şamanizm*, *Gök Tanrı* inancı, *natürizm* ve *Atalar kültü* vb. gibi unsurlarını barındırmaktadır. İkincisi sınır boylarıyla Müslümanlıkla tanışıldığı zaman ortaya çıkmış olan gaza Müslümanlığı’dır. Burada gaza ruhu ile Müslümanlığın bir sentezi söz konusudur. Bu ruhu Hz. Ali, Battal Gazi vb. gibi tarihi şahsiyetler ve onların etraflarında oluşmuş anlatılar vesilesi ile görmek mümkündür. Üçüncü bir unsur ise Anadoludaki eski medeniyetlere ait inanç ve geleneklerden alınan unsurlardan oluşmaktadır. Anadolu topraklarına Babil, Asur, Hitit vb. medeniyetlerle Hristiyanlık, çoktanrıçılık vb. gibi inançlar izlerini bırakmıştır. Dördüncü unsur ise *Tarikatlar*dır. Tarikatlar ve onların önde gelen isimlerinin etrafında oluşturulmuş inançlar halk tasavvufunun şekillenmesinde etkili olmuştur. Anadolu İslami yapısındaki beşinci unsur ise *Sünniliktir*. Anadolu’da Türkler tarafından oluşturulmuş devlet yapılanmasında Büyük Selçuklunun izinden gidilerek Sünni-Hanefiliğin ağır bastığı görölmekte hatta bu durum “devlet dini” şeklinde kendini hissettirmektedir. Bir diğer unsur ise *Aleviliktir*. Alevilik, Türkler arasında özellikle kırsal yörelerde ve göçebe gruplarda kendisine daha çok yer bularak Heteredoks Sufilik denilen yapılanmayı ortaya çıkartarak kültür hayatında etkin olmuştur. Bütün bu unsurlar ve bunlara eklenecek diğer yapılanmalarla Anadolu Türk İslam kültürü şekillenmiştir.⁵³ Bu çeşitlilik içinde ortaya çıkan Anadolu Türk İslam

⁵² Türklerin İslamiyet’e geçişı ve İslam’ı yorumlaması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ocak 2012: 23-76.

⁵³ Popöler dindarlık kavramı ve Anadolu Türk popöler dindarlığının unsurları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Arslan 2004.

kültüründe kişilerin dini yaşayış ve algılayış şekillerinde farklılıklarla karşılaşmak olağandır. Bu çeşitlilik âşıkların şiirlerine de yansımıştır.

Dünya genelini etkileyerek değişimlerin ortaya çıkmasında ön ayak olan Batı kültür yapısında ise yakın dönmede şöyle gelişmeler olmuştur:

Siyasi meşruiyetin dine dayanması, dinin veya kilisenin eğitim, adalet, bilim ve sanat alanında hakim olması, laik-ruhban ayrımı, dini bakımdan homojen toplum, krallık, aristokrat sınıfının etkinliği, feodal ekonomik yapı; Modern toplumun belli başlı özellikleri: ulus devlet, milliyetçi ideoloji, gelenek düşmanlığı, din ve bilim çatışması, bilimin hakimiyeti, kilisenin gücünün azalması, milli kapitalizmin yükselmesi, batı sömürgeciliğinin dünyaya hakim olması, iletişim ve ulaşım da ilerlemeler; Postmodern dönemin ayırt edici özellikleri: Devletlerin birleşmesi (Milli devletten federe devletlere): BM, AB, NAFTA gibi, Evrensel ideoloji (Evrensel insan hakları vb.), Geleneğe yeniden yöneliş, din ve bilim arasında barışçı yaklaşım, bilimselcilik ideolojisinin hakimiyetinin sarsılması, dinin yeniden bütün dünyada güç kazanmaya başlaması ve maneviyat arayışı, küresel pazarın doğuşu, sömürgelerin bağımsızlık kazanması, mahalli kültürlerin ihyasına çağrı, ulaşım ve iletişimde hızın artması ve maliyetin düşüşü, Sanal dünyada (internette) hayat. (Coşkun 2013: 175-177).

Bu gibi durumlar yeni dönemin bakış açılarının oluşmasında önemli etkiler bırakmıştır.

Modernleşmenin bir diğer etkisi dini reform hareketleri ile dini yapılanma üzerinde olmuştur. Osmanlı döneminde başlanan modernleşme çabaları halk tarafından sanayileşme yoluyla olmayıp saray ve çevresinde yani devlet eli ve bürokratik olarak gerçekleşmesiyle başlayıp dolayısıyla halka mal edilemediği için toplumda “halk kültürü” ve “aydınlar veya yüksek kültür” şeklindeki iki grubun farklılığının daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Bu sebeple bir yandan modernleşme çabası içerisindeyken diğer tarafta tarım toplumu özelliği varlığını devam ettirmiştir. Daha sonra Genç Türkler bunu gidermeye yönelik adımlar atmışlarsa da pek başarılı olamamışlardır. Halk-aydın kültürü ayrımı giderilemediği için dini kültür yapısında da farklılaşmanın devam ettiği görülmektedir. Osmanlıdaki bu farklılaşmanın giderilmesine yönelik adımlar atılmaya çalışılsa da Cumhuriyet Türkiye'sinde de durumun devam ettiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet dönemindeki modernleşme ve sekülerleşme politikaları dini kültürün farklılaşmasının da önünü açmıştır. 1950 sonrası gelişmelerle başlayan kentleşme süreci ile kırdan kentte gelip

farklı bir toplumsal yapılanma içinde farklı imkan ve kültür yapılarıyla karşılaşan bireyin din karşısındaki tutumu ve dini uygulamaları da değişmiştir.⁵⁴

Modern öncesi dönemde din hayatın merkez noktasında ve dolayısıyla günlük pratiklerin oluşmasında esas etkenken, moderlikle birlikte bu konumunu kaybetmiş bilgide akıl yürütme referans alınırken ve cemaat yaşamından bireysel yaşama geçiş esas hâle gelmiştir. Buna bağlı olarak da seküler bir toplum yapısı ve laik devlet yapılanması ortaya çıkmıştır. Dinin toplumun merkezinde muhafazakar bir şekilde edindiği yeri kaybetmesi, kapıların dış dünyaya açılmasına olanak vermiş ve modernliğin sağladığı imkanlarla bu toplumlar ve kültürler arasındaki alışveriş en üst noktaya çıkmıştır. Daha sonra ortaya çıkan postmodern anlayış dini yeniden popülerlik kazandırır da bu dönemdeki din modern öncesi dönemlerden çok farklıdır. Bu dönemde yeni dini oluşumlar veya mevcut dinlere farklı yaklaşımlarla farklı yorumlamalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bir yandan modern dönemin getirdikleri diğer yandan Türk toplumun en eski zamanlardan beri oluşa gelen kültür yapısı içinde kalan bireyin, dini algısında yaşanan çeşitliliği doğal olarak görmek gerekmektedir. Bu çeşitlilik ortaya konan âşık şiirlerinde de kendini net bir şekilde göstermektedir. Yeni dönemdeki din algısı ile ilgili şiirlere bakıldığında, yukarıdan beri saydığımız çeşitliliğe bağlı olarak âşıkların çeşitli tutumlar sergiledikleri görülmektedir. Bunda geleneğin kendisinin ve temsilcilerinin yetiştikleri sosyo-kültürel ortam da etkilidir. Âşık tarzı şiir geleneği bilindiği üzere köken itibarıyla Orta Asya kültürel yapısına sahiptir. Bu sebeple bazı âşıkların kitabi din algısı yerine eski dini yapıya sahip bakış açıları geliştirmesi beklenebilir. Ayrıca onların şimdiye kadar yaşamış oldukları değişimle birlikte değişime karşı sert tepki vermemeleri de beklenen bir diğer sonuçtur. Bunun dışında dini alanda yaşanan değişime karşı hassas olan âşıklar da vardır. Bu durumda da değişime karşı tepkisel bir söylem geliştirilmektedir. Buna göre birinci gruptaki âşıklar, çağın gereklerini öne plana çıkararak esas olanın çağı yakalamak olduğunu ve bu noktada dinin istismar edilmemesi gerektiğini dillendirmektedir. Diğer gruptaki

⁵⁴ Modern Dönemdeki Türk dini yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Arslan 2004: 142-156.

âşıklar ise dini her zaman esas olduğunu belirterek din esaslı toplum yapısını savunmaktadır. Hâl böyle olunca değişime karşı duruş sergilen tavra geçmektedirler.

İlk olarak birinci grupta yer alan âşıkların şiirlerini inceleyerek değişen algıyı görmek mümkündür.

Modern dönemin getirdiklerinin benimsenmesi ile oluşan bakış açısında inanç yapısının sorgulandığı görülmektedir. Bunda asıl eleştirinin göstermelik bir din anlayışına sahip olup modern olanı kabul etmeyen bakış açısına yönelik olduğu görülmektedir.

Şu gafil insanlar ilim çağında	Umut bekler takke ile sakaldan
Kendini bir başka canlı sanıyor	Durmaz teşbih çeker özü zikirden
Varını harcıyor başka biçimde	Dargın durur akıl ile fikirden
Sefilce derdine derman arıyor	Bak gör ki dizleri yerde çürüyor

(Gürel 2014: 204)

Âşık Battal Türksever’e ait olan bu şiirde modern dönemde dinin yerinin sorgulanması vardır. İçinde yaşandığı çağın ilim yönünün ön planda olduğunu vurgulayan âşık, dine aşırı bağlılığın ve onu her alanın umudu olarak görmenin yersiz olduğunu belirtmektedir. Âşığın bu yaklaşımı modern yaşam içinde din ve geleneğin yeri üzerine yapılan tartışmalarla paralellik göstermektedir.

Modern dönemde aklın ön plana çıkartılmasıyla ilime öncelik verilmesi yaygın bir görüştür. Geleneksel kültür yapısında din hayatın merkez noktasında, bilimle çatışma halinde görülürken modern toplum yapısında bilim tek bilgi kaynağı olduğu, deney ve gözlemin önceliği, din ve geleneği ilerlemeye engel olarak görmek, dünyevileşme ve medeniyet gibi unsurlar esastır. Postmodern dönemde ise bilim tek bilgi kaynağı değil, deney ve gözlemden başka bilimsel metotlar da vardır, din ve bilim çatışma mecburiyetinde değildir, çoğulculuk esastır, evrensel ve edebi bir dünyevileşme süreci yoktur, din yeniden yükseliştir gibi özellikler hâkim olmaya

başlamıştır.⁵⁵ Bu durum karşısında bireylerin toplum içindeki bilimin ve dinin yerini tartışması olağandır. Bu tartışmalarda ağır basan yöne göre değişimler yaşanacaktır.

Başlarda beş metre sarık	Yirmi milyon işsiz ile
Hiç böyle çağ atlanır mı	Hiç böyle çağ atlanır mı
Herkesin elinde sırık	
Hiç böyle çağ atlanır mı	Dul karı olmuş adalet
	Yürümüş fuhuş rezalet
Üfürükçü Keto'yunan	Devlet mafya, mafya devlet
Tükürükçü Fato'yunan	Hiç böyle çağ atlanır mı
Kazı kazan, lotoyunan	
Hiç böyle çağ atlanır mı	Hastaneler pimpis kirse
	Doktor sağır hekim körse
Buzlukta kokar bonfile	Aydınımız rüşvet yerse
Suda mikrop sütte hile	Hiç böyle çağ atlanır mı
Patronunda gazete dergi	Türküler karıştı popla
Taraflıysa övgü yergi	Ersun sende ağla hopla
Vergiye zam, zama vergi	Sabah akşam yat kalk topla
Hiç böyle çağ atlanır mı	Hiç böyle çağ atlanır mı

(Bağcı 2002: 172)

⁵⁵ Geleneksel, modern ve postmodern anlayış hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Coşkun 2013: 171-180.

Yozgatlı Âşık Ersun Bağcı'ya ait olan bu şiirde toplumun modern çağa uyumu noktasındaki durumu ele alınmaktadır. Burada âşığın öncelikli olarak dini yaşayışın dışardan görünümünü oluşturan kıyafet ve kullanılan araç gereçler üzerinde durduğu görülmektedir. Bunun dışında samimi bulmadığı dinle alakalı davranışları eleştirmektedir. Ayrıca ahlaki yapı ve dürüstlük alanlarında yaşananlar onun şikayetçi olduğu konular olmuştur. Âşık yapılan hileleri belirterek insanların dinin öğretilerini içselleştiremediği eleştirisini yapmaktadır. Bu sebeple göstermelik olarak ele aldığı dini yaşayışları eleştirmektedir. Çağa uyum sağlamak gerektiğini düşünen âşık, dış görünüş odaklı samimiyet yansıtmayan dini tavrın ve ahlaki yapının bu amaca ulaşmadaki engeller olarak görmektedir.

Çift sürer tarlada türkü söylemez	Bizim yurtta alim dindar hocalar
Televizyon günah diye dinlemez	
Kız çocuklarına okul tanımaz	Muska diye narkoz verir uyutur
Bizim yurtta alim dindar hocalar	Dibi delik kapta suyu kaynatır
	Cehaletin aklın beynin oynatır
Binmez arabaya gavur icadı	Bizim yurtta alim dindar hocalar
Yaya yürümekle ömrü kocadı	
Ağlayarak okur elif ebcedi	
Bizim yurtta alim dindar hocalar	Güneş der abdestsiz nikah kıyılmaz
	Bunların ardında namaz kılınmaz
Günde beş yüz kere çeker şükürü	Bulanık sularda böyle durulmaz
Dizine iniyor yakanın kiri	Bizim yurtta alim dindar hocalar
Merhamet yoksunu hayır fakiri	(Güneş TY: 149)

Adıyamanlı Âşık Mehmet Güneş'e ait olan bu şiirde toplumun dini konulardan ön plana çıkan bazı kişilerinin değerlendirmesi vardır. Ona göre bu kişiler televizyon izlemiyor, kız çocuklarını okutmuyor ve gavur icadı diye araba dahi kullanmıyorlar.

Yani modern dünya içerisinde sunulan birçok yeniye karşı bir duruş sergilemektedirler. Bu da grubun değişime kapalılığını göstermektedir. Âşık bu zihniyetteki kişilere tepkili yaklaşarak onları samimi görmemekte ve ayrıca onların dini yaklaşımlarını da çağa uygun bulmaktadır.

Burada modern dünyaya uyum çabasında olan insan profili vardır. Bu uyum modern araç-gereçlerini kullanımı, günlük rutine alışma, farklı bakış açıları geliştirme gibi unsurlarla gerçekleşmektedir. Bunun farkında olan âşık, yeniliği reddeden bireyi eleştirmektedir. Kültürel değişimin ilk safhası olan yeniliğin kabulü âşığa göre çağı yakalamanın yoludur. Bu bakış açısı değişimi talep eden bir tavrın olduğunu göstermektedir.

Yirminci asırda laiklik varken	Bu uygarlık medeniyet çağında
Huriye meleğe cine karşıyım	Dost olup gezerken ilim bağında
İnsanlık kardeşlik birlik variken	Aya gider iken teknik yolunda
Döğüşe kavgaya kine karşıyım	Yobaza cahile köre karşıyım

(Çırakman 1992: 102)

Çorumlu Âşık Kerem Sala'ya ait olan bu şiirde de modern dönemde dinin toplum içindeki yeri üzerine bir söylem vardır. Âşık, ilim ve tekniğin geliştiği medeniyet çağında bilimsellikten uzak dini yaklaşımlara karşı tepki göstermektedir. Onun ön plana çıkardığı kavramlar laiklik, uygarlık, medeniyet, ilim ve tekniktir. Bu kavramları esas almak yerine dini referansların oluşturulması toplumu cahilleştirmek olarak değerlendirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, bilindiği üzere laiklik ilkesini esas alan bir yapı üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu durumda seküler yapıya doğru kayışın yaşanma durumu çeşitli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Geleneksel ve daha çok söze dayalı bir toplum yapısından yazılı kültüre dayalı ve modern eğitim almış bir toplum yapısına geçiş çabaları, dini anlayışla birlikte toplumun hemen her noktasında değişimi beraberinde getirmiştir. Bu durum kendi içinde uyum ve uyumsuzluklara sebebiyet

vermiştir. Bu siyasi değişimi desteleyen bireyin dine karşı yaklaşımı ise şiirde işlenmiştir.

Hele bu asırda hele bu çağda	İnsanoğlu neler neler peşinde
İnsanoğlu neler neler peşinde	
Kimi aya çıkar kimisi dağda	Baldırı çıplaktır kafayı sarmış.
İnsanoğlu neler neler peşinde.	Dua ile muska ile kendin yormuş
	Kafası örtükse cenneti varmış
Bilime inanmaz karanlık yolda	İnsanoğlu neler neler peşinde
Ne akıl ne izan biçare kulda	(Yürekli 2010: 17)
İçi boş kafanın dışı ne halde	

Sivaslı Âşık Yürekli (Ali Cevat Yürekli)'ye ait olan bu şiirde de çarpık dini yaşayışın ele alınması söz konusudur. O, bilimi inanma kavramıyla yan yana kullanmakta ve bilimden uzaklaşmayı karanlık yola girmeğe benzetmektedir. Bu kullanım tarzı modern dönemde bilime ve dine yaklaşımın göstergesidir. Bilimin, tekniğin ve aklın bir kenara bırakılıp dini istismar edici şekilde kullanmanın eleştirisini yapmaktadır. Bu tür insanların yaşadığı çelişkiye vurgu yaparak toplumu uyarmaya çalışmaktadır.

1980li yıllara gelindiğinde artık eski toplumsal yapıdan ciddi anlamda uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu süreçte ilk dikkati çeken şey kır ve kent yaşamı arasında kent merkezli değişimdir. Yeni dönemde kentler önemli merkezler olarak sunduğu imkanlarla kültürel hayatın şekillendiricisi olmuşlardır. Bu dönemde başta televizyonun sağladığı imkanlarla iletişim olanaklarının artmış olması ve üniversite sayısı ile mevcut kontenjanların artımı yine toplumsal hareketliliği etkileyen unsurlar olmuştur. Böylece din ile ilişkisi daha yüksek olan kır insanı kentte getirdiği birçok unsurun yanına dini yaşamı da getirmiş, tv ve üniversitelerde bu konu tartışılır hâle gelmiştir. Bu dönemde din popüler konular arasına girmiştir.

Dindar olmayan kesimleri İslâm'a 'ısındırma' adına çıkılan yolda Türkiye'nin toplumsal ortamının ve ekonomik isteklerinin değişik bir rengi hâline gelindi. 'İslâmî pop' patladı. Gözde mankenler iç çamaşırı defileleriyle tesettür defileleri arasında mekik dokur hâle geldi. Güzellik ve kozmetik salonları 'türbanlılara özel' bir tarzı performanslarına ekledi. Mayo sektörü 'haşema' tarzı ile kendine yeni bir 'ticari kalem' oluşturdu. Sonuç olarak kent varoşlarının ve cazibesini yitirmiş kırsal alanların ekonomik yoksulluk ve kültürel kaybolmuşluk içindeki çoğunluğuna 'kayıp cennet' vaadiyle ortaya çıkan İslâmî hareketlilik, ülkenin hâkim kapitalist ikliminin bir parçası haline geldi. (Atay 2016: 122).

Bu sürecin tam ortasında yer alan iletişim sektörü dinin kullanım alanı ve şeklini genişletmeye devam ederek -ramazan ve cuma programları gibi- medyatik bir din yapısını ortaya çıkarmıştır.⁵⁶ Bütün bunlar âşığın şiirde dikkat çektiği üzere çelişkili durumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Boş fetvalar senin olsun	Cennet tapusunu almış
Tabuları yık be hoca	Hem ukala çok da bilmiş
Büyü gitsin ilim gelsin	Hani kimler gitmiş gelmiş
Meşaleyi yak be hoca	Boş tabanca sık be hoca

(Yürekli 2010: 54)

Sivaslı Âşık Yürekli (Ali Cevat Yürekli)'ye ait olan bu şiirde, ilim ve din kavramlarına karşı yaklaşımlar söz konusudur. Âşık tavrının ilimden yana ortaya koyarken ilimsiz ve çarpıtılarak yaşanan dine karşı bir duruş sergilemektedir. Burada onun büyü yerine ilmi tercih etmesi çağın somut olana yönelme görüşünün getirisiidir. Bu noktada din adamlarını ele alan âşık, onların da çağın şartlarını gözetmesini ve dini istismardan kaçınmalarını istemektedir.

Bu dörtlükler yeni dönemin şartlarını kabul eden bir bakış açısının dillendirilmesidir. Âşık, yeniliğin kabulü hususunda engelleyici olabilecek din adamlarını uyarmaktadır. Bu durum kültür değişmelerinde toplum üzerinde etki sahibi olan kişilerin bu süreçte oynayacağı rollerinin önemine vurgudur.

⁵⁶ Türkiye'de dini algıdaki değişimler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Atay 2016: 107-134.

Cemaati camilere toplayıp

Allah'ın evinde siyaset niçin

Ölçüsüz vaazla çıldırma hoca

İrkçılığı bırak insanca geçin

Beyinlere yanlış bilgi saplayıp

Bu kafayla cennete gitmek için

Kalemi elime aldırma hoca

Boşa ömür boyu yeldirme hoca

(Altan 2009: 123)

Yozgat Sorgunlu Âşık Didarî (Pakize Altan)'ye ait olan bu şiirde de din adamlarının dini yaklaşımı üzerinden bir değerlendirme söz konusudur. Din adamlarının birey üzerinde bıraktığı etki toplumun değişime bakış açısı ve değişme yönlerini belirlemesi bakımından önemlidir. Bunun farkında olan âşık, din adamlarının siyasetle dini yan yana getirmemeleri, ırkçılık yapmamalarını ve kişilerin beynini yanlış bilgilerle doldurmamaları istemektedir. Modern dönemde akıl yürütme ve bilgi edinimi üzerinde sıklıkla durulan konular olduğu için âşığın din adamını vereceği bilgiler yönünden uyarması önemlidir.

Ayağına mest giyene

Fitneyi fesada bular

İnanma şeyhim diyene

Şeytan bile ondan yılar

Böylesine kim güvene

Şu zamane takvaları

Şu zamane takvaları

Cuma bayram haftaları

Cuma bayram haftaları

(Karaduman 2013: 96)

Gösterişe namaz kılar

Sivas-Kangallı Âşık Pirânî (Ali Oflaz)'a ait olan bu şiirde içselleştirilmeden yaşanan dini hayatın eleştirisi söz konusudur. Gösterişin ön plana çıktığı günümüz toplum yapısında dini yaşayışta da buna uyulmasının eleştirisi yapılmaktadır. Âşığa göre yapılan ibadet ve giyiniş tarzı gösterişe dayalıdır.

Modern dönemde bu alanda popüler din anlayışı tartışılan bir diğer meseledir. Din sosyolojisi içerisinde sıklıkla dillendirilen popüler din kavramını -çeşitli

yaklaşımlarda bulunulsa da- genel olarak eski din ve kültürlere ait inanç ve uygulamalarla; evrensel, kitabî dinlere ait inanç ve uygulamaların sentezinden ortaya çıkarak halk arasında yaygınlık kazanmış dini yaklaşım olarak açıklamak mümkündür. İslamiyet açısından popüler dindarlık olarak ele alındığında ise kökleşmiş ve kalıplaşmış unsurlar ile şekilciliğin önplana çıkıp geleneksellik, ritüelizim ve derin teolojik konulardan uzak olmak gibi özelliklerin belirginleşti alan araştırmacıların çoğunluğunun hemfikir olduğu konudur. Böyle bir anlayışla hareket eden bireyin çelişkiler içinde bulunması kaçınılmazdır.

Kandile yağ damlarsa keyfimizden geçilmez

Menfaat gelen yöne kıymet dahi biçilmez

Yeter ki mide dolsun nerden gelirse gelsin

Hak hakikat aranmaz helal haram seçilmez

(Kesten 196: 131)

Sivaslı Âşık Şükrânî'ye ait olan şiirde de günümüz dünyasında dini hassasiyette yaşanan sorun dile getirilmektedir. Modern toplum yapısı ile birlikte tüketme dayalı bir yaşayış tarzına hâkim olmasıyla para önemli bir noktaya getirilmiş ve diğerleri onun etrafında şekillenmiştir. Bu durum öyle bir hâl almıştır ki dini hassasiyette de çözümler yaşanmaktadır. Buna göre haram ve helal kavramları önemini yitirmeye başlamıştır.

Şifa diye tükürükten

Soğuk kahve artığından

Medet bekler bizim millet

Medet bekler bizim millet

Korur diye üfürükten

Medet bekler bizim millet

Sakal diye kirli kıldan

Kâbe diye tozlu yoldan

Dardağanın kertiğniden

Uğur diye paslı naldan

Şeytan ile ortağından

Medet bekler bizim millet

	Yeşil çaput bağıyorlar
Kurban imiş kanlı oyun	Ticareti sağlıyorlar
Kesilince ince boyun	Başucunda ağlıyorlar
Melek olmuş koca koyun	Medet bekler bizim millet
Medet bekler bizim millet	(Baba 2005: 333)

Kırşehirli Âşık Engini (Deniz Şahinoğlu)'a ait olan bu şiirde, dinin halk içinde kitabi yönünün dışına çıkan durumunu belirtmektedir. Burada toplumun dini yaşayış tarzı ve bu tarzın modern dönem şartlarına göre eleştirisi söz konusudur. İnanışlarla örünmüş bu yaşayış tarzına göre halk üfürük ve tükürükten, kahve artığından, sakaldan, çaputtan medet ummaktadır. Bunun dışında âşık Kabe, kurban gibi din açısından önemli görülen unsurlara da eleştirel yaklaşmaktadır. Bütün bunlardan âşığın dini toplum içinde aktif bir rol almasına karşı tepkisel bir yaklaşıma sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kadının yeri evi diyen yobaz

Geçip de karşıma çağdaşım deme

Bir metre bezden medet beklersin

Çarşafa dolayıp çağdaşım deme

Hor görüp de bir köşeye atarsın

Ne saçın okşar ne elin tutarsın

Bir de karım diye hava atarsın

Her gün tokatlayıp çağdaşım deme

(Gökçe 2011: 16)

Sivaslı Âşık Mehmet Gökçe'ye ait olan bu şiirde çağdaşlaşma ve kadın konusuna vurgu yapılmaktadır. Çağdaşlaşmanın gereğini yerine getirmediğini düşündüğü kişiyi yobaz olarak adlandıran âşık, kadının eve kapatılmasını, zorla örtündürülmesini ve kadına karşı şiddeti eleştirmektedir. Burada âşığın çağdaşlaşmada kadını özel bir yere koyduğu anlaşılmaktadır. Yine burada dini hayatın göstergeleri olan giyim tarzı çağdaşlıkla uyumlu olmadığı için eleştirilmektedir.

Kadın toplumda yaşanan değişimin en net izlenebildiği kişilerdendir. Âşıkların kadın üzerinde durmalarının sebeplerinden birini burada aramak gerekmektedir. Onların sosyalleşmesi, aile içindeki tutumları, giyim tarzları vb. çeşitli yönleriyle değerlendirilmektedir. Aşağıda yer alan şiirlerde de kadının dış görünüş üzerinden inanç dünyası ile ilgili değişimin değerlendirilmesi söz konusudur.

Bilmem kimin eseri kimin düşü

Bacım kimden aldın sen bu çarşafı

Kara kara bulutlara benziyor

Bacım kimden aldın sen bu çarşafı

(Baba 2005: 374)

Âşık Yetimi (İbrahim Levent)'ye ait olan bu şiirde kadın ve din ilişkisi işlenmektedir. Âşık kadının dini yaşamın bir göstergesi olarak yaşadığı kıyafet değişimine dikkat çekmektedir. Ona göre kara çarşaf kültüre sonradan eklenmiş bir unsurdur. Bu yönüyle kadının kara çarşaf giymesine eleştirel bir şekilde yaklaşarak yaşanan maddi değişim ve bunun arkasındaki manevi değişime dikkat çekmektedir.

Dost ile düşmanı belli olurdu

Dalavreciler dört yanı tuttu

Şimdi bakıyorum göz tanınmıyor

Vekil seçtik başa halkı unuttu

Kara çarşaf geldi millet kapandı

Haksızlık kâr etti dürüstler battı

Kadın mı erkek mi yüz tanınmıyor

Sahte libas giymiş öz tanınmıyor

Din iman diyerek yükseldi sesi

Değişt i mevsimler yaz tanınmıyor

Ş apkaya yan baktı giyindi fesi

Türkçe'ye karış tı İngiliz yesi

Afet oldu seller karış tı sele

Bozuldu kültürüm söz tanınmıyor

Bülbül isyan etmiş küs durur güle

Kul Kemal ömrümün her anı ç ile

Harman savururduk poyrazda yelde

Rüzgâr belli değil toz tanınmıyor.

Bülbüller öterdi dikenli gülde

(Kemal 2002: 38)

Manda oynayırdı ç amurlu gölde

Sivas'ın Ş arkış la ilçesine bağı lı Saraç köyü doğumlu Kul Kemal'a ait olan bu şiirde, dini yaşayış ın simgesi olarak görülen ç arş af ve fes giyim tarzı üzerinden bir eleşt iri söz konusudur. Onda dış görünüş teki bu sembolik giyimlerin toplum yapısına uygun olmadığı düş üncesi vardır. Modern giyim aksesuarı olarak görülen ş apkanın yerine fesin tercih edilmeye çalış ılması modern çağı a ayak uydurulamadığ ının göstergesi olarak eleştirilmektedir. Bunların yanında ana dildeki değı ş imle birlikte kültürün bozulduğunu ileri sürmektedir. Bütün bunlarla da artık alış ılagelmiş sosyo-kültürel yaşam alanın tanınmaz bir hâl aldığı vurgusu yapılmaktadır.

Kara ç arş af giyen bacım

Yaradan da bunu bilir

Yüzü niye saklıyorsun

Özü niye saklıyorsun

Senin acın benim acım

Sözü niye saklıyorsun

Helalı ye haram yeme

Gericiye olma yama

Güzellikse Allah verir

Bana aklın ermez deme

O verince kulda görür

Gizi niye saklıyorsun

Suskun kalmak neyin nesi

Kendisini yakan oldu

Gür çıkalı kadın sesi

Sanma bu hak kolay geldi

Çağdaş olmalı ilkesi

İffet işkencede öldü

Düzü niye saklıyorsun

Közü niye saklıyorsun

Kimi anam kimi kızım

Kul Kemal de senle birlik

Diyorlar ki alın yazım

Olmadıkça olmaz dirlik

Uyan gayrı iki gözüm

Yakışır mı sana körlük

Yozu niye saklıyorsun

Tezi niye saklıyorsun

(Kemal 2002: 11)

Sivaslı Âşık Kul Kemal'e ait olan bu şiirde değişme alanının dini yaşam içindeki kadın olduğu görülmektedir. Âşık ideal olarak toplumsal hayatın içinde aktif rol alıp söz hakkı edinmiş olan kadını gösterirken şiirde ele aldığı kadın ise kara çarşafıta kapanarak bir anlamda dış dünyaya da kapanan bir profil oluşturmaktadır. Âşık kadındaki bu değişimi olumsuz yönlü olarak değerlendirmektedir. Kadının kapanmasını isteyen zihniyeti gerici olarak dillendirip eleştirirken kadının modern toplum yapısıyla uyumlu bir şekilde toplumsal hayata karışıp aktif olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Başörtüsü başımızın derdidir

Üstün teknoloji bizde olmalı

Layık çağdaş ülke olmak nerededir

Din şekilde değil özde olmalı

Atatürk yok ilkeleri buradadır

İnsan bilinçlenip bunu bilmeli

Sen görmezsen ben neyleyeyim arkadaş

Sen görmezsen ben neyleyeyim arkadaş

Başörtüsü ilaç değil aş değil

Hamit der ki bu sözlerim boş değil

Bize çağ atlayan büyük iş değil

Sen görmezsen ben neyleyeyim arkadaş

(Kafadar 2011: 180)

Sivaslı Âşık Hamit Bölücek'e ait olan bu şiirde de başörtüsü üzerinden yine dini yaşam içindeki kadının değerlendirilmesi söz konusudur. Ona göre laik, çağdaş ve Atatürk ilkeleri üzerine temellendirilmiş toplum yapısı içerisinde dini göstergelerin ön plana çıkarılması doğru değildir. Bu sebeple başörtüsüne yapılan vurgunun yersiz olduğunu ileri sürmektedir. Din konusuna yaklaşımını ise şekilde değil özde olmalı olarak ileri sürmektedir. Ona göre toplumun çağa uygun bir şekilde üstün teknolojiye sahip olması ve insanların bilinçli olması gerekmektedir. Dinin ise şekilde değil özde olması gerektiğini söylerken dini hepten reddini desteklemediği de anlaşılmaktadır.

Yapılan incelemeden de görüldüğü üzere dini algının şekillenmesinde farklı dinamikler etkili olmaktadır. Toplum içerisinde üst sınıf ve alt sınıf ayrımı olduğu gibi din de üst sınıf ve alt sınıf ayrımına vardır. Bu ikililik *büyük gelenek-küçük gelenek* şeklinde kavramlaştırılmıştır. Kitabî/okullu bilgilerin hâkim olduğu din yaşayışı *büyük gelenek* denilirken, sözlü gelenek temelli ve birçok inancı barındıran yaşayışa ise halk dini (*küçük gelenek*) denmektedir. Kültürel etkileşim sonucu dini yapılanma içerisinde karşımıza *senkretizm* kavramı çıkmaktadır. *Dinsel bağdaştırmacılık* ya da *senkretizm* genel olarak farklı dinsel inanç sitemlerinin içiçe geçmesi anlamında kullanılmaktadır. Farklı toplumların çeşitli unsurlarının doğal bir etkileşim sonucunda yer değiştirmesi, hakim kültürün asimile edici yaklaşımı ve din değiştirme sonucu ortaya çıkabilecek olan senkretizmin, “kültürleşme”(acculturation) kavramının dinsel alandaki karşılığı olduğu söylenebilir. Kültürel açıdan bakıldığında bu kavramın genişletilerek toplumlararası farklı kültürel özelliklerin alışverişi sonucu oluşan yapıya da denildiği görülmektedir. Ayrıca kavrama ‘yabancı öğelerin saf olana sızması’ gibi anlamda yüklenmektedir. Bütün bu karışımlarla farklı unsurlar yan yana anılır hâle gelmekte bu da farklı tepkilere sebep olabilmektedir.⁵⁷

Bu bölümde ele alınan şiirlerde senkretik bakış açısının daha hâkim olduğu söylenebilir. Hâl böyle olunca farklı olana açıklık söz konusu olmakta ve bu durum

⁵⁷ Senkretizm hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Atay 2016: 55-60; Su 2011: 49-60.

değişimin istenen bir şey hâline gelmesini sağlamaktadır. Bu bölümde yer alan âşıklar modern hayatın getirdikleri karşısında uyuma geçme çabasındadır. Bu yüzden şiirlerde ilim, teknik, akıl, çağ atlamak, medeniyet, uygarlık, çağdaşlık, laiklik gibi kavramlara vurgu yapılmaktadır. Dini ise hepten reddetme yerine, genellikle çağın şartlarına uygun bir şekilde ve gösteriştten uzak olarak yaşanması gerektiğini belirtmektedirler. Bu sebeple göstermelik ibadetlere, takke, sakal, teşbih, baş örtüsü, çarşaf, sarık gibi dini yaşayışı gösteren unsurlara tepkili yaklaşmaktadırlar. Bu noktada ısrarcı olanlar üfürükçü ve yobaz gibi adlandırma yapmaktadırlar ve bu kişiler değişimin önünde engelleyici güçtür. Kadın üzerinde de ayrıntılı bir şekilde duran âşıklar, kadının örtünmesini ve onların toplumsal hayata karışmasının önüne geçilmesini eleştirmektedirler.

İnancın esaslarını gözeterek modern olana temkinli, yer yer buradan gelen unsurları reddedici tarzdan yaklaşımların olduğu da görülmektedir. Bu bakış açısında modern dönemde toplumun inanç yapısının zarar gördüğü düşüncesi hakimdir.

Aylardır milenyum dedik tutturduk

Gelmeseydin Ramazan'a milenyum

Birkaç söz sakladım sana milenyum

Nasıl olsa vatandaşa yutturduk

Kul Nuri de söylemekten kaçarsa

Ben ne dersem inan bana milenyum

Eller gelip kapımızı açarsa

İkisinde hır gür ile geçerse

Güya Müslüman'ız biz bu sefayla

Yazık olur bu vatana milenyum

Aynı tantanayla aynı cefayla

(Alptekin 2003b: 231)

Seni karşıladık sarhoş kafayla

Gümüşhaneli Âşık Kul Nuri (Nurettin Türkan)'ye ait olan bu şiirde, dini yaşayış tarzında ortaya çıkan durum ele alınmıştır. Değişimi ortaya çıkaran unsur ona göre, milenyum çağına girişle birlikte toplumsal yaşayışta gerçekleşen kültürel değerlerden uzaklaşmadır. Müslüman yaşam tarzına uymayan tutum ve davranışları sergileyip kutsal kabul edilen bir ayda din tarafından yasaklanmış içki tüketiminin

yapılması âşığın eleştirdiği mevzudur. Bu tüketimin yapılması yılbaşı kutlamasının bir ritüelidir ve bu ritüel Batı kaynaklıdır. Buna göre kendi dini değerinin yerine Batı kaynaklı kutlamanın yapılması toplumun meylini göstermektedir. Bu durum Batı kaynaklı yaşam tarzının topluma egemen olduğunun göstergesi olarak şiirde işlenmektedir. Burada âşığın dikkat çektiği husus, toplumun kendi değerleri ile Batı değerleri arasında kaldığında Batıyı tercih etmesidir.

Toplumun yaşadığı gelişmeler sonucu ortaya çıkan çeşitliliğe bağlı olarak uyumsuzluk içinde olan ve kendi değerleri ile çelişen bireylerin ortaya çıkması âşığın dillendirdiği durumdur.

Bu çeşitlilik ve değişim her şeyden önce sanayileşme, şehirleşme ve modernleşme sonucu birbirinden daha derin çizgilerle ayrılmış bulunan köy toplumu ile kent toplu arasında belirgin bir biçimde karşımıza çıkmakta; kültür farklılaşması dinî yaşayış alanında köy/şehir farklılaşmasında da tipik bir biçimde yansımakta; anlaşılan dinî yaşayışın toplumsal ve kültürel etkenleri sanılanın çok daha üzerinde etkin bir role sahip bulunmaktadır. Bu şekil altında, köylü dindarlığı daha cemaatçi, çeşitleme ve çeşniye daha az imkân veren, daha sade, ayinci ancak geleneksel, muhafazakâr ve büyüsel ve mistik inanç ve uygulamalarla pratik olarak daha iç içe bir geleneksel halk dindarlığı formu altında bize kendini sunmakta, din her şeye rağmen köylü hayatının şekli ve ritmi üzerinde belli bir güç ve etkiye sahip görülmektedir. Maamafih bu dindarlık, köyden kentte olan hızlı göç sonucu şehir hayatına da damgasını vurmuş, bu arada etkisi altında daha bir aktivite, çeşitlilik ve zenginlik kazanmış bulunmaktadır. (Günay 2018:605).

Batı değerlerinin kabulü bir başka şiirde şöyle dillendirilmiştir:

Aldı Türkiye:

Sana yalvarırım koca Avrupa

Kabul eyle beni Ortak Pazar'a

Eğmişim boynumu ulu kapına

Kabul eyle beni Ortak Pazar'a

Aldı Avrupa:

Gel bana yalvarma boşu boşuna

Seni kabul etmem Ortak Pazar'a

Önce yalvar kendi vatandaşına

Seni kabul etmem Ortak Pazar'a

Aldı Türkiye:

Bana emrettiğin her şeyi yaptım

Senin kültüründen çok hisse kaptım

Yıl başında Noel Baba'ya taptım

Ne olur kabul et Ortak Pazar'a

Aldı Avrupa:

Bizdeki her şeyi eyleyin destur

Faizsiz bir lokma yiyeni kustur

Hilâli değiştir ezanı sustur

Yoksa kabul etmem Ortak Pazar'a

Aldı Türkiye:

Çarşafı kaldırdım pantolon giydirdim

Kıblemizi cebimize döndürdüm

Ancak vatandaş böyle kandırdım

Artık kabul eyle Ortak Pazar'a

Aldı Avrupa:

İzmir Muğla Bodrum Marmaris öyle

Kuşadası, Mersin, Antalya öyle

Ya Erzurum, Sivas, Konya'yı söyle

Seni kabul etmem Ortak Pazar'a

Aldı Türkiye:

Onlar zaten fakir boynunu eğer

Çünkü yetmiş yıldır bize de söğür

Ankara, İstanbul hepsine değer

Ne olur kabul et Ortak Pazar'a

Aldı Avrupa:

Korkuyorum yine kalkacak Osman

O zaman hepimiz oluruz duman

Sen bizdensin ama halkın Müslüman

Asla kabul etmem Ortak Pazar'a

Aldı Türkiye:

Halkımızın yüzde beşi esrarkeş

Ellisi koyundur yirmisi keleş

Geri kalan yobazlar yüzde yirmi beş

Ne olur kabul et Ortak Pazar'a

Aldı Avrupa:

Urfa Maraş Tokat Yozgat'ı Van'ı

Karadeniz Çorum ya Erzincan'ı

Yeter ki taklitte bulun en öne

Kayseri Aksaray incitir canı

İnek gibi sağılmazsan elimde

Seni Kabul etmem Ortak Pazar'a

Seni kabul etmem Ortak Pazar'a

.

Aldı Türkiye:

.

Korkma yobazların geleceği yok

Aldı Türkiye:

Laikliğin elden gideceği yok

Gel teftiş et tüm köylere dans koyduk

Diskotek diyorsan bizde daha çok

Kırma verdik çiçek koyduk ot koyduk

Ne olur kabul et Ortak Pazar'a

Bizde artık evimize it koyduk

Ne olur kabul et Ortak Pazar'a

Aldı Avrupa:

... (Alptekin 2003b: 342-344)

Sakın masraf etme fende ilimde

Gümüşhaneli Âşık Kul Nuri (Nurettin Türkan)'a ait olan bu şiirde, değişme alanının temelde toplumun dini yapısı olduğu görülmektedir. Değişimi ortaya çıkaran unsur ise Avrupa tarafından kabul görme isteğidir. Bu amaç doğrultusunda Avrupa kültürüne yakınlaşma çabası ele alınmaktadır. Burada âşık sırf kabul görebilmek için toplumun kendi değerlerinden nasıl uzaklaştırıldığını dillendirmektedir.

Buna göre topluma Batı kültürü benimsetilmeye çalışılmakta, yılbaşı kutlamaları yapılmakta, dinin öğretilerinden ve sembollerinden uzaklaşmakta ve paraya önem veren bir toplum yapısı oluşturulmaktadır. Hatta âşık çarşafı terk edip pantolona geçilen kıyafet değişikliğini de bu kapsamda değerlendirmektedir. Dini yöndeki değişim bununla da kalmayıp Avrupa'nın Hilal ve ezanla da uğraştığı dillendirilmektedir. Bunların yanında toplumda helal ve haram kavramlarının değişmesi de beklenilmektedir. Ayrıca eğlence kültüründeki değişim ile disko ve Batı tarzı dansların benimsenmesi ve kötü alışkanlıkların edinilmesi Batı kültürünü alma çabasının sonucu olarak şiirde işlenmektedir. Âşığa göre Batı ilim ve fenne yatırıp

yapılmasını istemeyip sadece taklit yoluyla değişimin yaşanmasını istemektedir. Bu durumun kültürel değişim alanında sıklıkla dile getirilen yanlış Batılılaşmanın nedenini açıklar mahiyettedir.

Şiirde Avrupa adına konuşma yapılırken kent vurgusunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Kent ve buradaki sekler yaşatış yine din alanında yaşanan değişimin nedenlerindedir. Modern toplumun din ile ilişkisine bakıldığında özellikle kent kültürü içinde karşımıza sekülerizm kavramı çıkmaktadır. Avrupa din tarihinde seküler anlayış, dindar kişinin dini kurumun öğretilerini kendi içinde muhafaza etse de bir süreliğine veya devamlı olarak dış dünyada -manastır dışında- yaşaması anlamında kullanıldığı görülmektedir. Kavram olarak tam anlamıyla ön plan çıkması ise George Holyoake'nin 1846 yılındaki sekülerizmin doğrudan dini inancın eleştirisi olarak değil, dinden ayrı bir sosyal düzene atıfta bulunmak adına kullanımıyla ortaya çıkmıştır. Daha sonra anlam genişlemesine uğrayan kavram, kendi içinde birçok tür ve teori barındırarak temelde devletin dinsel kurumlardan kesin bir biçimde ayrılması, farklı din ve inanışa sahip kişilerin kanun önünde eşit olması, dünyevileşme gibi anlamları bünyesinde barındırır olmuştur.⁵⁸ Hal böyle olunca bu kavramın etrafında dinin yorumlanmasının geleneksel toplum yapısındaki yorumlanmasından farklılaştığı görülmektedir.

Kimi şadı hürram keyiften dört köşe	Müslüman ülkede seksüel dergi
Kimi Allah bilmez haşa ve haşa	Ne hâkim ne savcı eyliyor yargı,
Kimi hiç gülmemiş görmemiş neşe	Dört kuruş yevmiye ikisi vergi,
Kimi boyun eğmiş kaderatına.	Bakan yoktur vurguncunun haltına

(Özdemir 1988: 95)

Sivas Şarkışlalı Âşık Cafer Tuncer'e ait olan bu şiirde, toplumun durum değerlendirmesi yapılırken dini yaşayışın durumu da dillendirilmektedir. Buna göre âşık Müslümanlığın yapısına ters durumların görüldüğünü belirterek yeni düzene tepki

⁵⁸ Sekülerleşme hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Turner 2017:169-193.

koymaktadır. İnanç ve ahlaki yapıda yaşana değişime yetkililerin müdahale etmemesi ise onun bir diğer eleştiri noktasını oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere modern toplum yapısı ile birlikte birçok alanda olduğu gibi bireyin inanç dünyasında da ciddi sarsıntılar yaşanmıştır. İnanç yeni dönemde mesafeli yaklaşılması gereken bir konu olarak değerlendirilince bireyin iç karmaşaya düşmesi kaçınılmazdır. Yukarıdaki şiirde bu kargaşanın toplumsal düzene yansması ele alınmaktadır. Buna göre aynı toplum içinde bir yandan dini yaşayışa sıkı sıkıya bağlı kalmaya çalışanlar diğer taraftan bunu pek önemsemeyenlerin görülmesi söz konusu olmuştur. Bu kargaşa modernleşmenin içselleştirilemediği geçiş toplumlarında sıklıkla rastlanılan bir durumdur.

Hakkın verdiği şükür demedik	Tabiat kirlendi ozon delindi
Nasibi kısmeti varı kaybettik	Yağmuru boranı karı kaybettik
Moda icat oldu hayâ kalmadı	
Namusu vicdanı arı kaybettik	Düşman olduk ormanlara çöllere
	Lağım döktük denizlere göllere
Karşı koyduk başörtüye neçeye	Hasret kaldık bahçelere güllere
İnanmadık geleneğe peçeye	Elmayı armudu narı kaybettik
Gönül verdik sokaktaki köçeğe	
Evdeki namuslu yarı kaybettik	İnancın içine siyaset girdi
	Hicabi yobazlar murada erdi
Teknik çıktı gizli sırlar bilindi	Uyansa Atatürk bize ne derdi
İnsanlardan sevgi saygı silindi	Gerçek Müslümanı nuru kaybettik

(Küçük 2008: 210)

Karşılı Âşık Hicabi (Muharrem Erbek)'e ait olan bu şiirde, değişme alanlarından biri toplumsal yaşam içindeki dini yaşayıştır. Bu alanda yaşanan değişimi

ortaya çıkaran unsur olarak moda kavramı etrafında şekillenen bakış açıları ve tekniğin gelişmesi gibi unsurlar ön plana çıkarılmaktadır. Âşık din ve onun öğretilerinin toplumsal hayattan uzaklaştırılmasını olumsuz yönde değerlendirmektedir. Buna göre moda kavramının ön plana çıkarılması, başörtüsüne karşı çıkma, mahremiyetin çözülmesi, doğaya zarar verme ve inancın siyasetle bir araya gelmesi bu alanda yaşanan sorunların sebeplerindendir. Bunlara bağlı olarak toplumun din ve ahlak yapısında değişimler yaşanmıştır. Âşığa göre buna bağlı olarak toplum içinde haya duygusu, namus, vicdan, ar, sevgi, saygı vb. unsurlar yitirilmektedir.

Asır mı bozuldu insan mı azdı

Gözümü gönlümüz hilede kaldı

Şimdi kadir kıymet parada kaldı

Evlat mı bozuldu baba mı bozuldu

Doğruyu söylersem suça sayarlar

Kabahat belirsiz arada kaldı

Nasihat eylersem hiçe ayarlar

Hovarda çoğaldı altmış yaşında

Doğru söyleyenler belada kaldı

Sahte hoca dede kızlar peşinde

Hakk’a yanar bir hâl yoktur işinde

İsmim Âşık Musa dertlerim bitmez

Hani eski zatlar nerde kaldı

Yanar şu sinemde tütünüm tütmez

Bekler gurbet elde sılaya gitmez

Bereket kalmadı doymaz karnımız

Benim de muradım sılada kaldı

İbadet yok yere gelmez alnımız

(Merdanoğlu 2012: 113)

İpi takıp çekmek gerek boynumuz

Sivaslı Âşık Musa Merdanoğlu’na ait olan bu şiirde, zamandan şikâyet söz konusudur. Buradaki değişme alanı toplumun dini-ahlaki yapısıdır. Bu alanda yaşanan değişimin nedenini sorgulayan âşık, durum değerlendirmesi yaparak yaşananları gözler önüne sermektedir. Buna göre bu dönemde para en kıymetli şey olmuş ve buna bağlı olarak din, saygı, ahlak vb. gibi kavramlar tartışılır hâle gelmiştir. Saygı

meselesine baba-oğul ilişkisi üzerinden değerlendiren âşık, sahte hocalar, ibadetin terk edilmesi, yalancılık vb. gibi konular üzerinden de dini-ahlaki yapıda yaşananları göstermeye çalışmaktadır.

Âşığın toplumdaki değişimi genel bir bozulma olarak ele alması dinin geleneksel toplum yapısındaki önemi ile alakalıdır. Geleneksel yapı içerisinde toplumun kutsalla sıkı bir bağlılığının olduğu bilinmektedir. Bu toplum içerisinde iktidar, aile, akrabalık ve tüm sosyal faaliyetler din ile birlikte yürütülmektedir. Böyle olunca toplumun temel değerlerinin dinin kutsallığıyla oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Bireyin bu toplum içerisinde yer edebilmesi din adına uygulanan normlar ve davranış modellerine uymasını gerektirmektedir. En genel çerçevede devlet, toplum içerisinde din adamı ve yaşlılar, aile içerisinde ise aile reisinden başlayarak bütün toplum fertlerinin dinin buyruklarına bağlılığının tam olması beklenilmektedir. Geleneksel toplumlarda böylesine toplum hayatına sirayet etmiş olan din, ahlakın, örf ve adetlerin ve kültürün koruyucusu olarak görülmektedir.

Yozgatlı Âşık Türkmenoğlu'nun kültür değişimleri konusundaki bir şiiri şöyledir:

Değişmiş yurdumda her şey temelden	Batıya özenmek sanki gerekli
Devran belli değil gün belli değil	Erkekler utanmaz kızlar yürekli
Mübarek kıymetler gidiyor elden	Yetmişlik karılar mini etekli
Vicdan belli değil kin belli değil	Fistan belli değil don belli değil
Çağdaşlaşma diye koptu velvele	Ağustos ayında esiyor poyraz
Temeller sarsıldı oldu zelzele	Kimisi abdestsiz kılıyor namaz
Batıya çevirdik kibleyi bile	Kimileri dinsiz kimisi yobaz
Mekân belli değil yön belli değil	İman belli değil din belli değil
Kültür yozlaşması için cabası	Hırsıza teşvik var masuma ceza
Değiştirmek büyüklerin çabası	İş-bilir deniyor şimdi kurnaza
Evlâdını anlamıyor babası	Nefsinin peşinde vilâyet kaza
Lisan belli değil ün belli değil	Şeytan belli değil cin belli değil

Türkmenoğlu yardım eylesin Hüda

Canan belli değil can belli değil

Sevgi de kalmadı gayrı insanda

(Durbilmez 2015a: 181-183)

Sevenler canını ederdi feda

Yukarıdaki şiirde genel bir değerlendirmede bulunuluyor gibi görölse de asıl üzerinde durulan mevzunun inanç alanında yaşanan değişim olduğu anlaşılmaktadır. Âşığa göre burada yaşanan değişimin sebebi Batı kültür yapısının etkisidir. Bu hususta âşığın çağdaşlaşma gibi kavramlara tepkili yaklaştığı fark edilmektedir. Yaşanan değişim neticesinde âşığın üzerinde durduğu esas konu ortaya çıkan kargaşadır. Âşık toplumdaki değerlerin belirsizleşmesi üzerinde durarak değişimi olumsuz yönde değerlendirmektedir.

Özür diliyorum özür ya Rabbi

Ya al bu canımı ya Rab ya azat eyle

Dünyada kalmadı huzur ya Rabbi

Emanetini al hazır ya Rabbi

Maddenin esiri kul köle yaşar

Ya al bu canımı ya Rab ya azat eyle

Nefsinin peşinde dört nala koşar

Daha fazla yazmak haddimi aşar

Kuran'ın ışığı kaplarken arzı

Ya al bu canımı ya Rab ya azat eyle.

Şahsi yorumluyor sofı sünneti farzı

İslâm'a uymuyor bugün bu hayat tarzı

Fedaî'yim harap gönül sarayım

Ya al bu canımı ya Rab ya azat eyle

Çaresi bulunmaz derin yarayım

Senden başka kim var ki yalvarayım

Maddeyle ölçülür iman inançlar

Ya al bu canımı ya Rab ya azat eyle

Mahşere ulaşmaz böyle kulaçlar

(Fedai TY: 7-8)

Çağ dışı sayılır kutsî ilaçlar

Amasyalı Âşık Fedai Koç'a ait olan bu şiirde, insanların manevi yönlerinin durum değerlendirmesi söz konusudur. Âşık toplumun İslâm'a uygun yaşamadığından

dert yanmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında çeşitli sebepler vardır. Bunda en önemli neden insanların maddiyatı önemseyen bakış açılarıdır. Âşığa göre manevi dünyada yaşanan değişimin sebebi nefsin peşinde koşup maddenin esiri olmaktır. Dini açıdan da şahsi yorumların artması gibi sebeplerle İslamiyet’te uygun yaşam tarzından uzaklaşıldığını vurgulamaktadır. Bu uzaklaşmanın bir diğer sebebi ise çağa uyum sağlama çabası olduğu anlaşılmaktadır. Çağ dışı damgasıyla değerlerden vazgeçmeyi toplum için sorun olarak ele almaktadır.

Yeni Cumhuriyetle birlikte dinin kitabi bilgilere dayalı ve daha resmi bir hâle getirilme çabası olduğu görülmektedir. Halk nezdinde ise din algısı sınırları net bir şekilde çizilmiş halde olmaktan uzak, resmi dinin yanında çeşitli tarikat yapılarının olduğu bunun yanında en eski inanç ve töreleri içinde barındıran bir halk dininin ortaya çıkması söz konusu olmuştur.

Türk toplumunun dinî kültürü ve dindarlığı içerisinde kitabî ve entelektüel dindarlık, muhtelif boyutlardan yalnızca birini teşkil etmektedir ve doğrusu şehir merkezlerinde dinî bir öğrenim görmüş ulemadan toplumun orta ve alt tabakalarına ve kırsal alana gidildikçe onun etkisi nispi olarak azalmaktadır. Zira, bu çevrelerin dinî kültürü ve dindarlığına, ister Sünnî isterse de Alevî- Bektaşî formları altında olsun, daha çok sözlü kültüre dayalı ve orada öteki muhtelif boyutların da yerlerini aldıkları bir tür “geleneksel halk dindarlığı” güçlü bir biçimde egemendir; ve üstelik o, onların yaşam tarzları ve kültürleri ile işlevsel biçimde bütünleşmiş durumdadır. Derinliğine tahlil, orada Sûfilik ve tarikat dindarlığının etkilerinin yanı sıra, içerisinde çok çeşitli halk inançları ve uygulamalarının, ziyaret ve adak dindarlığının, türlü örf ve âdetlerin, dinî ve sihrî unsurların yerlerini aldıklarını bize öğretmektedir. (Günay 2018: 596).

Hâl böyle olunca kitabi dini bilgilerin yanında uzun tecrübeler sonucu edinilmiş ve toplum içinde işlev kazanmış unsurlar da halk içinde önemli bir noktada tutulmaktadır. Bu sebeple âşık yeni dönemde kutsî ilaçların dışlanmasına karşı çıkmaktadır.

Fizikî yapısı güzeldir ama

Acelesiz düşün dur da karar ver

Gönül çarşısına gir de karar ver

Kaşları gözleri sanki muamma

Hakk’ın kullarına kötü denilmez

Velâkin her kuşun eti de yenmez

Herkesi evinde gör de karar ver

Düğünde bayramda kız beğenilmez

Aslını soyunu sor da karar ver

Koç yiğide güzel sevmek haz olur

Hacım bazısında sevgi az olur

Avrupa modası her giyinişler

Her güzelde bir çekilmez naz olur

İslam'ın şartına uymuyor işler

Hele bir koynuna gir de karar ver

Aldatmasın seni dış görünüşler

(Alptekin 1993: 91)

Adanalı Âşık Hacı Karakılçık'a ait olan bu şiirde, dış görünüş üzerinden bir değerlendirme söz konusudur. Burada değişme alanı kişilerin karşı tarafa gösterdikleri yönleridir. Bu değişimi ortaya çıkaran unsur ise Avrupa kaynaklı moda kavramı olarak ele alınmaktadır. Ancak âşığa göre bu merkezli dış görünüş İslam'a uymamaktadır. Kişinin farklı kültür yapıları arasında kalarak yaşadığı sorunlara dikkat çeken âşık, bu sebeple dış görünüş karşısında dikkatli olunması yönünde uyarıda bulunmaktadır. Burada maddi değişimle maneviyatın uyumsuzluğu söz konusudur.

Biz sizin yerleri bilmeyiz güzel

Başörtüsü sana olmasın engel

En az bir ayağın yerde kalmalı

Biz sizin şeyleri giymeyiz güzel

Ve değdiği yerde toprak olmalı

İstersen sen biraz bize doğru gel

Biz öyle her şeyi yemeyiz güzel,

Kursağımızdan helal lokma geçmeli

Biz sizin yerleri bilmeyiz güzel

Suyu dahi besmeyleyle içmeli

Biz sizin şeyleri giymeyiz güzel

Benim kimliğime getirme hael

Etek neredeyse yere sürtmeli

Biz öyle her şeyi yemeyiz güzel

Tepeden tırnağa tümünden örtmeli

(Atasoy ve Taş 2010: 88)

Bolu doğumlu Âşık Hünkâr Dağlı'ya ait olan bu şiirde, yabancı kültür ile kendi kültürünün karşılaştırması söz konusudur. Âşık, bu karşılaştırmayı yaparken kendi kültüre değerlerini de belirtmiş olmaktadır. Burada İslami değerlere yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Âşık, giyiniş tarzı olarak dini kaideler doğrultusunda kadının örtünmesi gerektiğini belirtip yeme-içmede helale vurguyu ön plana çıkartmaktadır. Kimliğini bunların belirlediğini dillendiren âşık, dolayısıyla bu noktalardaki değişimi kabul etmeyerek yabancı kültürün kendisine doğru yaklaşması gerektiğini belirtmektedir.

Anası beş metre fistan giyerken	Ozan dertli çalar sazı kemanı
Kızının giydiği üç metre de yok	Geldi turnaların göçme zamanı
Anası başına puşu bağlarken	Hey kardeşim bu ay Ramazan ayı
Kızının başında saçı bile yok	Herkes yiyip içer oruç tutan yok
	...
Bu nasıl zamandır nasıl bir devran	İmamoğlu kuruttular pınarı
Bu nasıl bir inanç nasıl Müslüman	Kadın erkek oynuyorlar kumarı
Üç beş kişi ile camide imam	Komşulardan yeriz hızlı şamarı
Arkasında saf saf namaz kılan yok	Düşman bilen yok dostu bilen yok

(Alptekin 2002a: 80)

İçel'in Silifke ilçesinin İmamuşağı köyü doğumlu Âşık İmamoğlu (İsmail Alptekin)'e ait olan bu şiirde, toplumdaki dini yaşayışta ortaya çıkan durumun değerlendirmesi söz konusudur. Buna göre değişme alanı dini öğretiler doğrultusunda giyim-kuşam, ibadet, ahlaki yapı vb. gibi konular oluşturmaktadır. Âşık ilk olarak genç kızların giyim tarzı üzerinden yola çıkarak örtünme meselesine değinmektedir. Yaşanan maddi değişimle beş metrelik fistanlar, puşular terk edilmiş, kısa elbiseler giyinilmeye başlanmıştır. Bunun dışında camiye gitmeme, ramazanda oruç tutmama

ve kadın erkek kumar oynama gibi konulara da değinen âşık, toplumdaki dini hassasiyette ortaya çıkan durumları eleştirel bir şekilde ele almıştır.

Vurup zehri damarına	Atatürk kim bilgisi yok
Kirletti kanını gençlik	Tarihine ilgisi yok
Pop ile topun uğruna	Merak etme olgusu yok
Değişti dinini gençlik	Sormuyor dününü gençlik

Eroin, kokain, tiner	Hakları var aramıyor
Ne pislik var ise dener	Hiçbir işe yaramıyor
Yarımını gasp ettiler	Menziline varamıyor
Yaşıyor gününü gençlik	Yitirdi yönünü gençlik

Huylarını terk etmiyor	
Hatasından çark etmiyor	Ozan Ersun nesil şaştı
Tehlikeyi fark etmiyor	Benliğinden uzaklaştı
Kazıyor sinini gençlik	Uçuruma çok yaklaştı
	Görmüyor önünü gençlik

(Bağcı 2002: 21)

Yozgatlı Âşık Ersun Bağcı'ya at olan bu şiirde, değişim alanını genç neslin ahlaki ve dini yapısı oluşturmaktadır. Değişime sebep olan unsur hakkında pek bilgi vermeyen âşık, onun yerine nelerin değiştiği konusuna daha çok eğilmektedir. Bu konuda da daha çok manevi değişimlerin üzerinde durulduğu görülmektedir. Buna göre gençlik kötü alışkanlıklar edinip dönemin popüler müziği ve mesleğini takip etmekte ve dini hassasiyetini değiştirmektedir. Bunun yanında âşığa göre onlar

geçmişinden kopup kendi benliğinden her geçen gün uzaklaşan bir hayat sürmektedir. Bütün bunlar genç nesildeki değişimin olumlu görülmediğini göstermektedir.

Baharda sohbetin kuru deresi

Züppe yarış yapar, zamparacıyla,

Ara sıra yine hışılar oldu

Sahtekâr anlaşılmış palavracıyla,

Siyasetin deyyus ile teresi

Dazlak tazı kuyruğunun ucuyla

Dine politika aşılar oldu

Kalın ensesini kaşılar oldu

Maziye karıştı çakal, tilkiler

Yirminci asrın süslü kocuğu

Eşkereye çıktı cinler, periler

Rezil, rüsva oldu nazar boncuğu

Bitli turistlerle, kirli hippiler

Okuyunca oduncunun çocuğu

Hatırı sayılır kişiler oldu

Valiler, Bakanlar, Paşalar oldu

Öğüt vermez oldu ulu veliler

Aravulucoldu şo müzevirler

Defineci oldu ala deliler

Asalet sahibi oldu zırzırlar

Ziyarete döndü viran kaleler

Spikerlik yapar eski cazgırlar

Baykuşların yüzü ışılar oldu

İlmin pehlivanı şaşalar oldu.

Şahin kuşu gezmez oldu havada,

Feymânî, de bir davaya bulaştı,

Turaç ötmez oldu Çukurova'da,

Sen uyurken eller aya ulaştı,

Erkek serçe gürk yatıyor yuvada,

Kimi atlı, kimi yaya dolaştı,

Aile reisi dişiler oldu.

Hendekli yollarda koşular oldu.

(Taşkaya 2015: 77)

Kadirli'nin Azaplı köyü doğumlu Âşık Feymânî (Osman Taşkaya)'ye ait olan bu şiirde, yaşanan kültürel değişimin durum değerlendirmesi vardır. Değişme alanının esasını dini yapı oluşturmakla birlikte aile kurumundan genç neslin durumuna kadar birçok konuya değinilmektedir. Din ve politikanın yan yana gelmesi ve Batı kültüründen gelen unsurlar ile bu alanlarda yaşanan değişimin ortaya çıkışı anlaşılmaktadır. Âşığın bitli turist ve kirli hippy dediği kişiler Batı kültürünün temsilcileri olarak toplum içinde görülüp değişime ön ayak olmuşlardır. Değişim birçok alanda yaşanmakla birlikte âşığın üzerinde durduğu konulardan biri aile yapısı ile ilgilidir. Şiirde kadının aile reisi olmasının eleştirisi yapılmaktadır. Politika ile dinin yan yana anılması, dini ileri gelen kişilerinin toplum içindeki yerini kaybetmesi, sahtekarlığın artması gibi unsurlar dini yapıda yaşanan değişimin nedeni ve sonucu olarak işlenmektedir. Böylece dini yaşayıştan toplumsal yaşayışın her alanına kadar değişimin etkileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyet, her ne kadar yönünü batıya dönmüş ve devlet eliyle bu yönde adımlar atılır olsa da 1950'li yıllara gelinceye kadar ülke, dış dünyayla ilişkisini en asgari seviyede tutmuş tabiri caizse kendi kabuğuna çekilmiştir. Çok partili hayata geçişin ardından dış dünya temaslarının artıp toplumsal değişimin de hız kazanmıştır. Bu dönemin Türk siyasal hayatında yaşanan birçok değişimin yanında dinin de olayların merkezine geldiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra din ile siyaset yan yana anılır olmuş ve bu alandaki toplumsal hareketlilik artmıştır. Din ve siyasetin yan yana anılması çeşitli tepkileri beraberinde getirmiştir.

Şu entelektüel görülen kullar	İndirmek isterler inancı hiçe
Yolun sapıttılar hele son yıllar	İnançsız, imansız gücü n'eyleyim
Dinle beni burada ayrılır yollar	
Balı yok peteği çeci n'eyleyim	Tahsilin aydınlık yoludur ilim
	Mantıklı inançla çatışmaz bilim
Kültürle inancım zaten iç içe	Yobaz da değilsem, dürüstse dilim
İster imanıma bir kaftan biç	Beni eleştiren öcü n'eyleyim

Panel verir saatlerce anlatır	Akan pınarların gözün tıkama
Dikkat eyle tapan vurur yanlatır	Yobaz gibi sen de öyle şartlama
Darılmayın bana ne naz ne hatır	Cevhersiz kafana tacı n'eyleyim
Sor bilmez Güruhu Naci n'eyleyim	
	Bazı varlık gösterilmez görülmez
Sen bir inançsızsan dert olmaz bana	İnançların ispatı da verilmez
Ateist'sen oke, söyle utanma	Hikmet ilahidir ölmez dirilmez
Dolaylı kaçamak yakışmaz sana	Senin aklın cüce kalmış n'eyleyim
Paslanmış küflenmiş sacı n'eyleyim	
	Kabadayı mesajını alana
Maalesef ya var okumuş cahiller	Canım kurban olsun dürüst olana
Hepsi değil amma bunca gafiller	Mutlak her şey ben birim sana ne
Her şey ispat olmaz hissedilirler	Olsa doçent prof. hoca n'eyleyim
Ben şuursuz, hissiz gücü n'eyleyim	(Kabadayı 2009: 250-251)

Çocukların beyinlerin yıkama

Âşık Ali Kabadayı'ya ait olan bu şiirde, eğitimli kesim olarak gösterilen kişilere karşı eleştiri söz konusudur. Bu kişileri tepkisel bir şekilde entelektüel olarak adlandıran âşık, toplum içinde yaşanan çatışmayı gözler önüne sermektedir. Entelektüeli bu şekilde kullanım rastlantısal değildir. “*Yüksek kültür popüler kültürü bayağı ve hastalıklı olmakla suçlarken, popüler kültür de yüksek kültüre aşırı bilgiç, züppe ve kadınsı olduğu gerekçesiyle saldırır, bu amaçla “entel dantel” gibi alaycı, aşağılayıcı sözler icat eder.*” (Gans 2014: 66).

Âşık kendi kültürünü inancıyla yoğrulmuş olarak nitelendirip buna karşı duruş sergileyenleri eleştirmektedir. Onun düşüncesine göre din kültür ile iç içe ve mantık ve bilimle çatışmaz bir durumdadır. Dine karşı bir duruş sergileyen kişilere böylece tepkisini belirtmektedir.

Toplumun geniş kesimiyle elitlerin çatışması yeni bir durum değildir. Kitabî İslam'dan daha çok geleneksel ve şifahi kültürlerin etkisi altında yaşanan popüler İslam veya halk İslamının yaygınlık kazandığı halk ile laik elit arasında gerginlik toplumsal tarihin birçok kesiminde görülmektedir.

Kanaatimce gerek son Osmanlı döneminin, gerekse Cumhuriyet Türkiye'sinin laik eliti, tarihi misyonunu çoktan tamamlamış ve değişen dünya şartları sebebiyle tekrar diriltilmesi artık mümkün olmayan, siyasi, iktisadi ve toplumsal yapısı itibariyle de harap olmuş bir Osmanlı İmparatorluğu gerçeğinden yola çıkarak Batıcı bir reform programını benimsemiştir. Onun bu imparatorluğun enkazından devraldığı toplumu gerçekten ileri Batı ülkelerinin seviyesine ulaştırma hususundaki amacından şüphe etmek için hiçbir sebep yoktur. Ancak bu amacını gerçekleştirmeye yönelik programında haklı tepki duyduğu, medeni ve fikri gücünü çoktan kaybetmiş, yozlaşmış ve hurafelere karışmış bir İslam anlayışının yerinin olmadığı bilinmeyen bir husus değildir. (Ocak 2015: 190).

Dine karşı bu türden yaklaşım tepkileri de beraberinde getirmekte olduğu görülmektedir.

Mangıra çevirip Türk lirasını	İslam'ın yoluna yürüdük yan yana
Doların onsuna umut bağladık	Çıkmadı bu işi baştan anlayan
Diskalife edip İslamiyet'i	Toto loto derken altılı ganyan
Elin Lions'una umut bağladık	Yılbaşı şansına umut bağladık

(Çıblak 2008: 105)

Âşık Feymani'ye ait olan bu şiirde, Batı kültürünün etkileri dile getirilmektedir. Buna göre değişme alanı dini yaşayıştan ekonomik duruma kadar birçok alanı kapsamaktadır. Âşık, Türk lirasının dolar karşısındaki değer kaybını dillendirerek Batı ile kurulan temasın farklı bir sonucuna dikkat çekmektedir. Bunun

dışında İslamiyetin toplumsal yaşam içerisinde uzaklaştırıldığını da vurgulayan âşık, kişilerin şans oyunlarına meylini ve yılbaşı kutlamalarını eleştirmektedir.

Sabahleyin erken plaja vardım

Halka vaaz eden oruçlu hacı

Seyrettim alemi mantığa vurdum

Zuladan şampanya içerken gördüm

Kimi çırlıçıplak piknik yaparken

Kimin elbiseyle yüzerken gördüm

Öğle saatinde tarlaya vardım

Akşam oldu esir kampına vardım

İşçiyi yorulmuş ne halde gördüm

Suçları ne imiş bekçiye sordum

Uzandım gölgeye yorulduğum derken

Güneş der soyunda edep ararken

Uyandım ağayı söverken gördüm

İncir yaprağıyla saklarken gördüm

İkindiye doğru bir turizimci

(Güneş TY: 68)

Arkasında namaz kılan türbancı

Âşık Mehmet Güneş'e ait olan bu şiirde, inanç ve Batı kültürü karşısında toplumda yaşanan kargaşanın dile getirilmesi söz konusudur. Buna göre toplumda tam olarak bir uyumsuzluk hakimdir. Yaşanan değişimde turizm ile birlikte diğer kültürdeki insanların Anadolu topraklarına gelmesinin ciddi etkileri olduğu dillendirilmektedir. Buna göre deniz turizmi ile birlikte giyiniş tarzında değişimler yaşanmaya başlanmış ve âşık bu durumu çıplaklık olarak değerlendirmiştir. Ancak bir yandan da din kişilerin zihin yapısında ve kültüründe varlığını devam ettirmektedir. Hâl böyle olunca başörtüsü takmak ve oruç tutmak gibi dini unsurları yerine getiren kişilerde şarap içme gibi dinin yasaklamış olduğu şeyleri de deneyimlediği gözlemlenmiştir.

Modern sanayi toplumlarında dinin konumunda birtakım değişikliğe gidildiği tartışılmaktadır. Bu toplum yapısında toplumla insan arasına makineler, karmaşık teknikler, girift bilgiler vb. unsurlar girmektedir. Böylece modern toplumlarda sosyal organizasyon karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. Bu yapı içerisinde kişi birçok rolü

üzerine alırken kent yaşamı ve onun beraberinde getirdikleriyle geleneksel yapısında çeşitli değişimler söz konusu olmaktadır. Modern toplumlarda olayların bilimsel ve rasyonel biçimde açıklanma çabası, toplum hayatında sekülerizmi beraberinde getirmektedir. Böylece geleneksel toplum yapısı içerisinde din en tepe noktada yer alırken, modern toplumda fert seviyesine gelmiş ve burada kişilerin özel yaşantısıyla, vicdanıyla ve şahsi seçimleriyle ilişkilendirilmiştir. Dini algılayıştaki böylesi bir değişim, kişilerin bocalamasına ve istenilen sonuca ulaşamamasına sebep olmuştur.

Aynı temelden hareket etse de modernizme yer yer karşı duran postmodern toplum yapısında ise kişinin yaşadığı sorunlar karşısında dine yeniden dönüş beklenebilir ancak bu geleneksel toplum yapısındaki bakış açısının yakınına bile yaklaşamayacak bir dönüş olacaktır. Gelenekselden moderne yönelmiş ancak ne tam anlamıyla gelenekselden kopmuş ne de modern olabilmiş toplumlarda dini algılayıştaki bu çalkantı çeşitli noktalarda kendini belli edecektir.⁵⁹

Böylesi bir ortam içinde âşıkların da yeni dönemde dini yaşayış şekli üzerinde eleştirileri olduğu görülmektedir. Bu bölümde ele alınan âşıklar genel olarak yayılcı Batı kültürünü değişime sebep olan unsur olarak ele almaktadır. Toplumun bu kültür yapısını almaya hevesli bireylerine ise eleştiri getirmektedir. Buradaki ana düşünce Batı kültürüyle ilişki arttıkça toplumun kendi değerlerinde bozulmanın yaşandığıdır. Bu sebeple burada değişime karşı olumsuz bir tavrın alındığı görülmektedir.

Buna göre yeni dönemde haram ve helal kavramları karışmış, ibadetsiz ve şükürsüz bir hayata geçilmiş, namus ve vicdan kavramları yerlerinden edilmiştir. Böylesi bir ortamda Yılbaşı kutlanır olmuş, erkeklerde hovardalık artmış, örtünmenin aksine kadınlarda açılma moda olmuş ve çarşaf yerine pantolon tercih edilmeye başlanmış, eğlence anlayışı değişmiş ve kötü alışkanlıklar artmıştır.

2.2.3. Toplumsal Cinsiyet Kültüründeki Değişim

2.2.3.1. Kadın Tipi

Kültürel değişim, toplumun en küçük unsurundan en büyük yapılanmasına kadar kendini hissettiren bir husustur. Konuya bütün olarak yaklaşabilmek açısından

⁵⁹ Geleneksel ve modern toplum yapısında dini yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Günay 2018: 394-412.

her aşamada yaşanan değişimi görebilmek gerekmektedir. Bu noktada toplumsal hayatın temelini oluşturan birey üzerinden kültürel değişim okuması yapmak son derece önemlidir. Bireyin yaşamış olduğu değişim, aşamalarla bir bütün olarak toplumda yaşanan değişimin nedenlerini görme imkânı sunacaktır. Âşıkların kadın ve erkek üzerine odaklanarak son dönemde yaşanan değişimi şiirlerinde dile getirdikleri görülmektedir. Burada geleneksel toplum yapısında sınırları net olarak belirlenmiş olan kadın ve erkek tipinin yeni dönemde almış olduğu hâl görülebilmektedir.

Gerek incelemede bulunduğumuz âşıkların çoğunluğunun erkeklerden oluşması gerekse değişimin kadın üzerinden daha net görülebilmesi sebebi ile kadınların yaşamış olduğu değişim ve bu değişim sonucu almış oldukları son hâl şiirlerde sıkla işlenen konu olmuştur.

Âşık Ersun'a ait olan aşağıdaki dizeler bunun örneklerindendir:

Yüzünde on kilo boya	Kalori döktü Aysel
Bir ton parfüm sıktı Aysel	
Nispet yapıp jigoloya	Namus eski ananeymiş
Koca pisti yaktı Aysel	Toplum ahlakı da neymiş
	Kıskanmak çok kötü şeymiş
Kapıda bekler şoförü	Diye diye bıktı Aysel
Eve gelir kuaförü	...
Bilmez iftarı sahuru	Disco onu iyi açtı
Noel de çam dikti Aysel	Soyundu kendini saçtı
	Sarı esrar içip uçtu
Süt içer saat altıda	Kokainde çekti Aysel
Mozart dinler kahvaltıda	
Erobik yapar çatıda	

Gündüz operaya gider

Sabahı kulüpte eder

Bu Ersun'a gerici der

Pekte çağdaş çıktı Aysel

(Bağcı 2002: 168-169)

Burada bir kadının yapmış oldukları üzerinden yeni dönem kadın tipinin çizilmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna göre yeni koşulları ile birlikte gelen yaşam tarzı ve yaşam alanları değişime sebep olan dinamiklerdir. Değişimi olumsuz yönde gören âşık, tepkisini belirttiğinde gerici olarak lanse edildiğini söylemekte ve çağdaş kelimesini tepkisel bir şekilde kullanmaktadır.

Aysel isminde bir kadın üzerinden değerlendirmede bulunan aşığa göre, yaşanan değişimin ilk gözlemlendiği kısım maddi yönü oluşturan dış görünüştür. Buna göre Aysel, bol bir şekilde kullandığı makyaj ve parfümle dikkati üzerine çekmektedir. Ardından bu dikkat çekici olma arzusunu kuaför vurgusuyla devam ettirilmektedir. Ancak değişim sadece dış görünüşten ibaret değildir. Onun yaşam rutininde ve manevi dünyasında da ahlaki çöküşü görmek mümkündür. Aysel'in İftarı ve sahuru bilmeyip Noel'i kutlaması birey üzerinde yaşanan dini boyuttaki değişimin de özeti niteliğindedir. Bunun dışında Aysel'in gelenek ve ananeden eski diye uzaklaşıp Batı tarzı müzik dinleyip spor yapması, Disco'ya, operaya ve kulüplere katılıp bağımlılık oluşturan ürünleri tüketmesi onun ve onun özelinde kadının ahlaki yapısındaki değişimin örnekleri olarak şiirde işlenmiştir. Bütün bunların yaşanan değişimin çoklu etkisi olarak ele alınması gerekmektedir. Böylece geleneksel kültürden tamamen uzaklaşıp yabancı kültüre adapte olmaya hevesli bir yapılanmanın olduğunu söylemek mümkündür.

Kadının böyle bir hâl almasında görünümün esas olduğu zihniyet yapısına geçmenin etkisi vardır. Yakın dönemde yaşanan gelişmelerle birlikte toplumda görünenin değeri her geçen gün daha önemli olmaktadır. Popüler kültür, görünenin

değerinin en üst noktaya ulaşmasını sağlamaktadır ki bu *gösteri toplumu*⁶⁰ kavramını ortaya çıkartmaktadır. Gösterinin temel söylemi *görünen şey iyidir; iyi olan görünür* şeklindedir ve bu söylemden anlaşılacağı üzere bir dayatma içermektedir. Bu dayatmanın temelini ise “meta” oluşturmaktadır. Seri üretimle birlikte üzerine çeşitli anlamlar yüklenip piyasalara sürülen metalar, sahip olunması gereken şeyler olarak bireyin karşısına çıkmaktadır. Burada gerçeklik kavramında kaymalar yaşandığı ve sunulanın gerçeklik olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Kurulan sistemle artık her şey, oluşturulan kurtuluş vaatleri de dahil olmak üzere gösteri toplumun oluşturulmasında rol alan unsurlar hâline dönüşmektedir.

Arguvanlı Âşık Balı’ye ait olan aşağıdaki şiirde bu dönem şartlarına ayak uyduran kadınların durumu şu şekilde ele alınmıştır:

Kocasından gizli gizli gezmeye	Tuvalet pudra sokar biçime
Kafa dengi bulup ara düzmeye	Beğenmez ondele yapar saçını
Vesvese düşünüp sinir bozmaya	Şeytan yuva yapmış onun içine
Sinsi sinsi gezer bazı tangolar	Müşteri arıyor bazı tangolar

(Çıblak 2008: 102)

Bu şiirde değiştiren dinamiğin modern toplum yapısına uyum sağlama çabaları olduğunu söylemek mümkündür. Bu değişimin yanlış şekilde gerçekleştiği âşığın tepkisinden anlaşılmaktadır. Buna göre kadının sadakat duygusundaki zayıflaması ve dış görünüşün dikkat çekici bir şekilde olmasına özen gösterilmesi üzerinde duran âşık, maddi ve manevi değişimi birlikte işlemektedir. Burada dikkat çeken bir başka unsur ise kadının ev dışına çıkmasına karşı gösterilen tepkidir. Kadının mahrem yaşamını sürdürdüğü evinden dışarıya çıkması âşığa göre bir bozulma olarak ele alınmaktadır. Kadının kocasından gizli iş tutması ve ev dışı yaşama özenmesi geleneksel toplum yapısındaki kadın rolüne ile çelişki arz ettiğinden âşık bu noktada yaşanan değişime tepki göstermektedir.

⁶⁰ Gösterimler ve toplumun gösteri toplumu hâlini alması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Debord 2016.

Geleneksel erkek egemen toplum yapısında aile içindeki hiyerarşik düzende en üst noktada otoriter bir güç olarak erkek bulunmaktadır. Bu gücü elinde bulunduran erkek, diğer aile fertlerini kontrolü altında tuttuğu görüşüne sahiptir. Ancak değişimden bu otoriter yapının da etkilendiği anlaşılmaktadır. Daha çok ev içinde yaşayan kadın tipinden ev dışına çıkan kadın tipine geçiş erkeğin otoriter yapısının sarsılması olarak yorumlanmakta ve âşık şiirinde kadın tipindeki bu değişimi desteklemediğini belirtmektedir.

Modernleşme sürecinde kadına önemli anlamların yüklendiği görülmektedir. Alan uzmanlarınca Türk modernleşmesinde kadın ve erkeğe ayrı roller verildiği belirtilmektedir. Türk modernleşmesinde kadının aile kurma ve annelik yönü üzerinden bir insanın yaşandığını söylemek mümkündür. Buna göre modern ulus devletinin inşasında kadının ev, aile ve çocuk yetiştirme mevzularına daha çok odaklanması gerektiği düşüncesi hakimdir. Hâl böyle olunca erkeklerin modern ulus-devlet, kadınların ise modern aileler kurup nesiller yetiştirmesi beklenmektedir. Bu süreçte erkek savaş dönemi savaşın içinde, savaş sonrası ise sosyal hayatın merkezinde yer alırken kadının onu gerekli yerlerde desteklemesi beklenmektedir. İktidardaki eril bakış açısı ve kadına yönelik aile kurma, erkeği destekleme ve çocuk yetiştirme misyonları birleştiğinde kadının bu yönde ilerlemesi ve bunlara zarar getirici bir çizgiye geçtiğinde eleştirilmesi söz konusu olmaktadır.⁶¹ Bütün bu sebeplerle âşıkların modernleşme sürecinde istenilen çizgini dışına çıkıldığını düşündükleri kadın tipini eleştirdiğini söylemek mümkündür.

Şarkışlalı Âşık Cafer (Cafer Tuncer)'e ait olan aşağıdaki şiirde ise şöyle bir değerlendirme söz konusudur:

Şu zamanın kızlarını,	Eli yüzü roje boya,
Durmaya gör bir ayakta.	Ne edep var ne de haya,
Yaş iki-üç-beş demeden	Hiç yürümez yola yaya
Yalnız gezer hep sokakta,	Otobüs bekler sokakta..

⁶¹ Modernleşme sürecinde kadının rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sancar 2014: 191-194.

Netsin baba garip köylü,

Sözün tutmaz onun oğlu

Ana ile kızın kavli,

Yalnız olmaz kız sokakta.

(Özdemir 1988: 97)

Yukarıdaki şiirde dikkat çektiğimiz kadının ev dışındaki hayatı konusuna bu şiirde özellikle değinildiği görülmektedir. Bu dizelerde öncelikli olarak üzerinde durulan nokta kızların sokakta yalnız gezmeleridir. Bunun bir yanlış hareket olarak ele alınması, toplumdaki kızların bir erkek veya onu koruyacak başka birileriyle gezmesinin daha doğru bulunduğunu göstermektedir. Zaten âşığın “*yalnız olmaz kız sokakta*” mısrası bu algıyı özetler niteliktedir. Durum bununla da kalmayıp kızın toplu taşıma aracını kullanımı da yine edep ve hayadaki bozulmalar olarak işlenmektedir. Ayrıca dikkat çekici kozmetik ürünlerin kullanımı yine eleştirilerin bir başka odak noktasıdır. Âşığın ortaya koymuş olduğu bu tepkiler geleneksel toplum yapısındaki kodları ele verir mahiyettedir. Buna göre kadından beklenen ev içi yaşamına ağırlık vermesi, dikkat çekici giyim ve süslenmeden uzak durması ve erkek himayesinde hareket etmesidir.

Döneminin genç kızlarını “Televole Kızları” olarak adlandıran Hekimhanlı âşık Kul Bahri (Bahri Çavuşoğlu), şiirinde bu kızların davranışlarının uygun olmadığını, takı-tokaya düşkün olduklarını, döviz harcayıp yerli para bilmediklerini, doğruyu yanlış ayırt edemediklerini, geleneksel işlerden anlamadıklarını, televizyonda gördüklerini özenerek hayatını sürdürdüklerini, beceriksiz olduklarını vb. söylemektedir. Bu uzun şiirinden alınan aşağıdaki dörtlükler şu şekildedir:

Kabuk bağlayınca eyolmaz yara

Gün aşırı gider diskotek bara

Sağamaz ineği gitmez davara

Bu zamanın Televole kızları

Sözüm duysa beni dağdan aşırır

Eli telefonda gözü yol çeker

Evden çıkar doğru yolu şaşırır

Helvaya tuz atar mantıya şeker

Peyniri çalamaz sütü taşırır

Bu zamanın Televole kızları

Bu zamanın Televole kızları

Güvenilse söylediği sözüne

Kirpiğini, kaşlarını aldırır

Rimel değil sürme çekse gözüne

Yırtmaç giyer eteğini kaldırır

Kul Bahri'yim geri dönse özüne

Geri döner, bakanlara saldırır

Bu zamanın Televole kızlar

Bu zamanın Televole kızları

(Çavuşoğlu 2009: 30)

...

Saksıya kırmızı karanfil eker

Burada âşığın üzerinde durduğu değişime alanı geleneksel toplum yapısı içinde yer alan kız tipi ile modern toplum içinde öne çıkan bir kız tipinin karşılaştırması ve onlar üzerinden yaşanan değişimin gösterimi şeklindedir. İki kız tipi arasındaki değişimi oluşturan dinamik bir televizyon programı üzerinden görsel medyadır. Değişimin yönü olumsuz olarak ele alındığından âşık tavrını geleneksel toplumdaki kız tipinden yana koymaktadır. Bu kız tipinin oluşmasında 90'lı yılların ortalarından 2000li yıllara kadar yayın yapmış magazin programı olan “Televole” suçlu bulunmuştur ki bu kızlara âşık “Televole Kızları” demeyi tercih etmiştir.

Buna göre Televole kızları geçmiştekilerin aksine inek sağmak ve davara gitmek gibi geleneksel işleri yapmak yerine diskotek ve bara gitmektedir. Ayrıca peynir yapmak ve süt kaynatmak gibi işleri yine yapamayıp evden çıkmaya hevesli olarak gösterilmektedirler. Bunun dışında dış görünüşü ve giyiniş tarzıyla da dikkat çeken bu kız tiplmesi, yemek yaparken ortaya koyduğu beceriksizlikleriyle yine şiirde ön plana çıkarılmaktadır. Âşık son dörtlükte ise öze geri dönülmesini istemektedir. Bu hususta açıklamada bulunan âşığın öne çıkardığı iki husus güvenilir

olmak ve göz için rimel yerine sürme çekmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere kozmetiğin geleneksel olanına karşı bir tepki yoktur. Toparlamak gerekirse yeni dönem genç kızlarında yaşanan değişim eğlence anlayışından, geleneksel işlerin yapımı ve giyime kadar birçok noktada kendini hissettirmektedir.

Sivas'lı Âşık Ali Ertekin ise yeni dönem kadın tipi hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

İstanbul'da bizim köylü bir karı	Şimdi hazır her gün bira votkası
Kırk yaşında dil kırmayı öğrenmiş	Kadeh kadeh devirmeyi öğrenmiş
Yürümeyi bilmez iken zavallı	Köyde iken derdi ki çocuklara
Şimdi yandan kıvırmayı öğrenmiş	Sigaraya sakın vermeyin para
	Şimdi içer filtreli sigara
Köyde iken ayıp derdi gülmezdi	Dumanını savurmayı öğrenmiş
Utanırdı bir komşuya gelmezdi	
Türkü nedir şarkı nedir bilmezdi	Ertekin der ona dedim bu nedir
Şimdi aranjman çağırmayı öğrenmiş	Yaşı kırktır sanki dersin yirmidir
	Bana dedi kes sesini modadır
Köyde iken rakı içse kocası	Deli gibi bağırmayı öğrenmiş
Kokusundan dönüyordu kafası	(Metin 2005:42)

Bu şiirin değişme alanı kent ortamında yer alan kadın tipidir. Dolayısıyla burada değişimi oluşturan dinamik kent kültürü ve modern dönemdir. Değişim âşık tarafından olumsuz bir şekilde ele alınarak konuya karşılaştırmalı yaklaşılmaktadır. Buna göre, köyden İstanbul'a gelen kadın, eski yaşamıyla tamamen zıt bir yaşama da geçiş yapmıştır. Yeni ortamdaki kadın, konuşmasını ile hâl ve hareketlerini değiştirirken, köyde utanç duyup uzak durduğu içki ve sigara içmek, müzik dinlemek gibi faaliyetleri şehir ortamında rahat bir şekilde yerine getirir olmuştur. Yaşına uygun davranmayan bu kadın tipi bunları yapmasındaki sebep olarak modayı göstermektedir.

Âşığa göre kadın utanma duygusundan giyim-kuşam, eğlence ve yeme-içme kültürüne kadar birçok değişime maruz kalmıştır.

Kent ortamının kadını değiştirmesiyle yaşanan eski kültürel yapıdan uzaklaşma durumu başka bir şiirde şöyle dile getirirmiştir:

Bir hanım İstanbul'dan geleli	Abi diyor çocuklara kıymadım
Kimi görse siyah diyor serseri	İstanbul'un neşesinden doymadım
Kendisi Arapların esmeri	Tur atmadık hiçbir taraf koymadım
Beyaz olmuş şuna bakın komşular	Turist olmuş şuna bakın komşular
Hemen gelip benim açtı kapıyı	Anam diyor çok kötü köy hayatı
Dur şekerim hava alsın kokuyu	Bulunmuyor ne sebzesi ne eti
Şu İstanbul deyip ahlar çekişi	Bilinmiyor insanların kıymeti
Hanım olmuş şuna bakın komşular	Kıymet bilir şuna bakın komşular
Bana dedi geçmiş olsun Ali Bey	Abi diyor ben bu köyde duramam
Olmaz olsun böyle kadın böyle köy	Ahır ahbın ⁶² çamurlara giremem
Ah İstanbul nerde kaldın canım dey	Buraların yemeğini yiyemem
Pişman olmuş geldi yine komşular	Vay canına hanım olmuş komşular

⁶² Ahbın: Hayvan pisliği

Bana dedi dinle beni be canım	Sus be diyor bozma benim kafamı
Benim geçti iş göreceğ zamanım	Mikrop oldu elbisemin her yanı
Oldum artık ben sosyete bir hanım	Ben bilirim yaşamanın yolunu
Aman Allah neler diyor komşular	Neler diyor şuna bakın komşular
Helal olsun hanımlığı becerir	Ertekin der kral gibi dolaşır
Çokta kibar hem dil kırıp incelir	Kendi kibar İstanbul'a yakışır
Ne de arsız hiç kocamaz gencelir	Sanki dersin bir avukat konuşur
Deli olmuş şuna bakın komşular	Ben bununla geçinemem komşular

(Metin 2005: 174-175)

Görüldüğü üzere şiirde değişim alanını kadın üzerinden çizilmekte ve daha çok ahlaki yapı ön plana çıkarılmaktadır. Âşık tarafından kadının büyük şehre gidince yaşadığı değişim ve eski kültüründen uzaklaşarak yaşadığı yabancılaşma dile getirilmektedir. Buna göre kadındaki değişimin önünü açan kent sosyo-kültürel ortamıdır. Âşık bu değişimi olumsuz yönde görerek kadının almış olduğu son hâlini kendi yaşayış tarzına çok uzak olarak değerlendirmektedir. Şehir görmüş kişinin kendini sosyete olarak görüp diğer insanları küçümsemesi, köy yemeklerini yiyememesi, günlük konuşma dilinin değişmesi, köy hayatı rutinlerini yapamaz hâle gelmesi hatta bunlardan tabiri caizse tiksinecek kadar uzaklaşması gibi konular değişimin ve bunun sonucunda ortaya çıkan yabancılaşmanın hangi kısımlarda etkili olduğunun göstergeleridir.

Yukarıdaki iki şiirde kadın ve kent ilişkisini irdelemektedir. Kır hayatındaki kadın aslında günlük rutinin içinde yer alarak ev dışındaki yaşamını da sürdürmektedir. Kent ortamına gelindiğinde ise kadının buradaki sosyalleşmesini karşı cinsin kabul etmediği anlaşılmaktadır. Bunda kent ve kır hayatının farklı dinamiklere sahip olması yatmaktadır. Kır ortamındaki kadın sosyo-kültürel anlamda kendisine benzeyen kişilerle etkileşim kurmaktadır. Kent ise içinde bulundurduğu çeşitlilikle kişinin önüne

geniş bir yelpaze sunmaktadır. Bu da kent ortamında etkileşim arttıkça değişimin de arttığı anlamına gelmektedir. Bu ortamda kendisinden çok farklı kültürlerle karşılaşan birey şimdiye kadar edinmiş olduğu kültürel yapısında değişimler yaşamakta bu da geleneksel açıdan bakıldığında hoş karşılanmamaktadır.

Burada konunun neden kadın üzerinden değerlendirildiği de sorgulanabilir. Âşığın erkek olmasının dışında kadının etkileşime daha hızlı girmesi ve değişime daha hızlı adapte olması bunun nedeni olabilmektedir.

Kara Âşık (Hanifi Kara)'a ait aşağıdaki şiirde genç kızların giyim tarzı üzerinde eleştiride bulunulduğu görülmektedir:

Sorsam sana bu kıyafet ne diye	Sen dersin ki, mini etek bu etek
Sen dersin ki mini etek bu etek	Ben derim ki hani etek neterek ⁶³
Gücük deve kuyruğunu andırır	
Sen dersin ki mini etek bu etek	Dünkü kızlar ne edepli kızlardı
Ben derim ki hani etek neterek	Dizin kırar yavuklusun gözlerdi
...	Topuğunu namahremden gizlerdi
Soysuzluğun modasıdır uyduğun	Sen dersin ki mini etek bu etek
Şehvet yüklü bir kokudur yaydığın	Ben derim ki hani etek neterek
Toru/topu bir karıştır giydiğin	(Kara 2004: 92-93)

Değişim alanının genç kızların giyim tarzı üzerinden oluşturulduğu bu şiirde, doğrudan değiştiren dinamik üzerinde durulmamış onun yerine durum değerlendirmesi yapılmıştır. Âşık yaşanan değişimi ahlaki boyutuyla ele alarak olumsuz bir tavrı içinde olduğunu belli etmektedir. Şiirinde dünkü kız ve şimdiki kız ayrımı yapan âşık geleneksel olanla yeni dönem karşılaştırması yapmaktadır. Buna

⁶³ Âşığın açıklamasına göre neterek: (mahalli)
hoppa, hafif meşrep.

göre dünkü kızları edepli, dizini kırıp yavuklusunu bekleyen ve topuğuna kadar örtünerek giyinen kızlar olarak tanımlarken; şimdiki kızların modaya uyma çabasıyla mini etek giydiğini, kokuları ve dış görünüşleriyle dikkat çekici hâle geldiklerini belirtmektedir. Burada maddi açıdan yaşanan değişimin manevi değişimi de gösterdiği düşüncesi olduğunu söylemek mümkündür.

Âşık Orhan Üstündağ'a ait olan şiirden alınmış aşağıdaki dörtlükte,

İnce topuk giymiş yırtmaçlı etek

Yemiş içmiş olmuş azgın bir petek

Pop müziği çalır olmuş diskotek

Ahırlarda kaldığını unutma

(Üstündağ 2007: 97)

kadının giyim tarzı ile müzik ve eğlence kültüründe yaşanan değişim dillendirilmektedir. Burada da âşık bu değişimi kabul etmeyerek kadının yeni hâlini eleştirerek eskiyi hatırlatmaktadır.

Âşığın burada kadını çok sert bir üslupla uyardığı görülmektedir. Kadında yaşanan değişim ahlaki yönüyle değerlendirilerek üslubun sertleştiği söylenebilir. Burada maddi değişimden manevi yönde yaşanan değişime gidildiği anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki şiirde yapılan vurgu şu şekildedir:

Sakal bıyık saç uzatmak

Kaş inceltip kirpik takmak

Kadın kızda uzun tırnak

Var babam var günahı yok

(Metin 2005: 210)

Bu şiirde kadın ve erkekte yaşanan değişim birlikte anılarak durum değerlendirmesi yapılmıştır. Buna göre yeni kadın ve erkek tipi fiziki yönden dikkat

çekici bir hâl alma çabası içerisindedir. Bu çaba âşık tarafından eski değerlerin yitimi olarak değerlendirilmektedir.

Dikkat edilirse âşık, değişim mevzusunda maddi yönü vurgulamaktadır. Buradan manevi yöne geçiş söz konusudur. Kültür değişimlerinde fiziksel değişim ilk aşama olarak değerlendirilebilir. Bireyin yeni girdiği ortama uyum sağladığını gösterebilmesi için öncelikli olarak dış görüntüsünü değiştirmesi gerekmektedir. Maddi değişim manevi değişime oranla daha hızlı yaşandığından, dış görünüş hızla yeni şartlara uygun şekilde değiştirilebilecektir. Bu sebeple dışardan bakan birisi için dış görünüş birçok mesajı üzerinde barındırmaktadır. Ayrıca dış görünüşte yaşanan değişimin üzerinde çok fazla durulması, yeni toplum düzeni hakkında bilgi sahibi olunması sağlamaktadır. Buna göre değişimin dış görünüşte çok fazla hissedilmesi uyum çabasına girilen toplumda görselliğin önemli olduğu izlenimi doğurmaktadır.

Görüldüğü üzere değişim kadının bedeni ve manevi yönü üzerinden çeşitli boyutlarıyla ele alınmaktadır. Burada kadının özellikle kent ortamı, televizyon içerikleri ve popüler kültür ile karşılaşınca değişime hızlı bir şekilde ayak uydurma çabası içine girdiği vurgusu yapılmaktadır. Buna göre ilk dikkat çeken unsur dış görünüştür. Burada kadının süslenmesi ve giyim tarzı eleştirel bir şekilde ele alınmaktadır. Ardından onun geleneksel toplumdaki rolünde yaşanan değişim dillendirilmektedir. Burada kadının kocasına sadakati ve onun himayesi altında yaşaması, ev dışı hayata katılmaması, ev içinde becerikli olması gibi hususlar kadından beklenilmekte; onun sokakta gezmesi, kötü alışkanlıklar edinmesi, eğlence mekanlarına girip çıkması, ev işlerini aksatması vb. eleştiri konusu olmaktadır. Bütün bu değişimler kadının yaşadığı manevi değişimin işareti olarak ele alınıp bunun bir bozulma olarak değerlendirilmesi söz konusudur.

2.2.3.2. Erkek Tipi

Kadınlar kadar olmasa da erkeklerin yakın dönemde yaşamış olduğu değişim de âşıklar tarafından dile getirilmektedir. Burada da genellikle geleneksel erkek tipi etrafında oluşan beklentiler doğrultusunda konunun değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Âşık Ferrahi’e ait olan aşağıdaki şiirde şöyle bir değerlendirme söz konusudur:

Haftalarca gezer evine gelmez

Nasıl insan bunlar utanmak bilmez

Bu yolda gezerler hiç iflah olmaz

Sağa sola dudak бүker oldular

Gençliğe kapılıp birden coşarlar

Karı diye dört bir yanan koşarlar

Yuvasını bozup zevke düşerler

Batakhanelerde yüzer oldular

(Çıblak 2008: 103)

Görüldüğü üzere burada erkeğin toplumsal rolünü aksatmasının eleştirisi vardır. Burada değişimin alanı erkeğin ahlaki yapısı üzerine oluşturulmuştur. Âşığa göre erkekte yaşanan ahlaki çöküş, dış dünyanın çekiciliğine kapılarak evine ve ailesine sadık olamamak şeklinde kendini göstermektedir. Erkek haftalarca evine uğramayıp kadınların peşinde koşmakta ve yuvasını koruyamayıp batakhanelerin içinde kaybolmaktadır. Burada erkekten beklenen aslî görevin ailesine ve yuvasına sahip çıkması ve eşine sadakatle yaklaşması olduğu anlaşılmaktadır.

Âşık Ersun'a ait olan şiirden alınan aşağıdaki dörtlükte de erkekteki ahlaki çöküş dillendirilmektedir:

Söylemesi ayıp Keziban yenge

Çıplaklar kampında geziyor Ahmet

Gönül verdi bir sarışın firenge

Mark'ları Helga'yla bozuyor Ahmet

(Bağcı 2002: 97)

Burada da erkeğin eşine sadakati üzerinden değerlendirme söz konusudur. Bu sorunun yurtdışına göçle yaşandığı anlaşılmaktadır. Birey farklı kültürlerle etkileşime geçtiğinde yaşayacağı sorunlardan biri *kültürel şok*tur. Alışkın olunan kültürel yapıdan bir anda çok farklı bir yapıya geçiş, şok hâlini de beraberinde getirmektedir. Bunun için yurtdışına yapılan göç sonucu girilen sosyo-kültürel ortam, gayet uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bu durumdaki bireyin öncelikli olarak yaşayacağı şey şimdiye kadar edinmiş olduğu değerleri sorgulamak ve bunlardan vazgeçmektir. Ardından yeni olana entegre olma süreci başlayacaktır. Ancak bu süreç başarı ile gerçekleşmez ve eskiye dönüş yapılamaz hâle gelince arada kalan birey profili ortaya çıkmaktadır. Bu profil genellikle olumsuz birçok unsuru üzerinde taşımaktadır.

Erkekte yaşanan ahlaki çöküşün farklı bir boyutunu Âşık Şahini (Hülya Yıldırım) ise şöyle işlemiştir:

Nereye koşuyor insanlık böyle

Adet çöktü töre çöktü san çöktü

Sosyete kafayı bozunca gey'le

Namus çöktü şeref çöktü şan çöktü

(Yıldırım 2011: 234)

Burada çöken adet, töre ve şan dile getirildikten sonra yine erkekteki değişen ahlaki yapı ele alınmaktadır. Âşığa göre değişme sosyete kavramı ve onun etrafında oluşturulan algının etkisi ile gerçekleşmektedir ve yaşanan değişim bir çöküş olarak dillendirilip olumsuz bir tavırda ele alındığı görülmektedir.

Kadirli'li Âşık Feymânî (Osman Taşkaya)'ye ait olup Kolera salgınının toplumdaki kötülükleri alıp götürmesi dileği üzerine inşa edilmiş olan şiirinden alınan dörtlükte,

Kadın gibi etek giyen düreni

Yüzüne, gözüne boya süreni

Bıyığını kesip belik öreni

Erkeklikten yılanları al götür

(Taşkaya 2015: 75)

değişimin alanı geleneksel toplum yapısındaki kadın-erkek rollerinin değişimi oluşturmaktadır ki âşık bunun ahlaki yapı üzerinden okumasını yapmaktadır. Burada âşığın tepkisi kadınsı özellikleri üzerinde bulundurmaya başlayan erkeğe yöneliktir ve değişimin odağı dış görünüş üzerinedir. Buna göre erkek kadın gibi giyinmekte ve bıyığını kesmektedir ve âşık bu durumu olumsuz bir şekilde değerlendirmektedir.

Yukarıda kadın tipi değerlendirmesinde olduğu gibi burada da kalıpların dışına çıkılmasının eleştirisinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Geleneksel toplum yapısında sınırları net olarak çizilmiş kadın ve erkek üzerinden *cinsiyet kalıpyargıları* vardır ve bu kalıpyargıların dışına çıkılmasının hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. “Kadınların ve erkeklerin sahip oldukları düşünülen kişilik özellikleri genel olarak kadınsı ve erkeksi özellikler olarak bilinir. Kadınsılık, ev içinde bakım verici, ilgi gösterici olmayla ilgili özellikleri; erkeksilik ise,

iş dünyasında yarışmacı ve başarı yönelimli olmayla ilgili özellikleri içerir. Ayrıca, genellikle, kadınların duyarlı, ilgili sıcak gibi özelliklere; erkeklerin de güçlü, baskın, bağımsız gibi özelliklere sahip oldukları düşünülür.” (Dökmen 2015: 104) Kalıpyargıları barındıran bu düşüncelerdeki değişimi dış görünüş üzerinden değerlendiren âşık, kadını erkeksi olmakla, erkeği ise kadınsı olmakla eleştirdiği anlaşılır.

Yine Feymânî’ye ait bir başka şiirde şu şekilde değerlendirme yapılmaktadır:

Sağırın ahrazla tanışmasını

Kalleşin namerde yaşamasını

Erkeğin kadına dönüşmesini

Türkiyem’e televizyon getirdi

(Taşkaya 2006: 69-70)

Bu şiirde de erkeğin kadına dönüşümü hakkında düşünceler dillendirilmektedir. Geleneksel toplum yapısında kurallar ve bunlara bağlı olan sınırlar net bir şekilde çizilmiştir. Bu düzen içerisinde toplum, kontrol mekanizması olarak varlığını devam ettirmektedir. Modern dönemde ise öncelikli olarak toplumsal kontrolün aşılmasına yönelik değişimlerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Bireyselleşmeye de bağlı olarak zamanla akraba, aile, eş, dost gibi kişilerin, birey üzerindeki kontrol gücünün zayıflatıldığı anlaşılmaktadır.

Ardından geleneksel toplum düzeninde net olarak çizilmiş olan sınırların da modern dönemde silikleşmeye başladığı görülmektedir. Yeni dönem kadın ve erkek tipinde de bu durumun yaşanması söz konusudur. Toplumsal kabulde kadın ve erkeğin dış görünüşünden hal ve hareketlerine kadar belirli kalıplar vardır. Bu kalıplardaki değişim olumsuz yönde değerlendirilerek kadının erkek gibi, erkeğin ise kadın gibi olduğu yorumu yapılmaktadır.

Aynı şekilde Tebriz doğumlu İsmail Cengiz Azerî erkekte yaşanan değişimi şöyle ele almıştır.

Günü günden dolaşıktır işleri

Hiç durmadan kıllanıyor başları

Kadınlar da kadınlıktan bıkmışlar

Anasından beter olmuş saçları

Erkek gibi hep sokağa çıkmışlar

Yanlarına varmayınca tanınmaz

Efe formu çizmeleri takmışlar

Hallerini sormayınca tanınmaz

(Kalkan 1991: 363)

Burada da erkekte yaşanan fiziki değişimin eleştirisi söz konusudur. Bu eleştirinin ortaya çıkmasında geleneksel toplum yapısı içinde erkeğin belirlenmiş görünümünü değiştirmesi etkili olmuştur. Buna göre saç uzatma kadına ait bir özelliktir ve bunu erkeğin yapması ona kadınsılaşma eleştirisini getirmektedir. Şiirde ayrıca kadınların da erkeksi özelliklere meyil ettiği dillendirilmektedir. Buradan anlaşılan geleneksel toplum yapısında belirlenmiş sınırların dışına çıkmanın pek desteklenmediğidir.

Bütün bunlarla âşığın zihnindeki toplumsal cinsiyet rollerini net bir şekilde görmek mümkündür. Toplum tarafından kadınlar ve erkeklere ayrı ayrı verilen toplumsal cinsiyet rolleri bireyin dışın görünüşünden hâl ve hareketlerine kadar her şeyinde etkili olmaktadır. Bu rollere bakarak toplumun cinsiyete yüklediği kültürel anlamları görmek mümkündür. Kalıpyargılarla şekillenen bu roller özellikle geleneksel toplumlarda daha net bir şekilde ortaya konmaktadır. Bu tür toplumlarda erkeğe daha erkeksi (maskülen) kadına ise daha kadınsı (feminen) roller biçilerek bu rollere uygun davranılması beklenmektedir.⁶⁴ Böyle bir ortamda yetişen âşık, yeni toplum yapısında rollerde ortaya çıkan değişiklikleri net bir şekilde eleştirmektedir. Benzer dillendirme Sivaslı Molla Ali Pirânî tarafından da yapılmaktadır:

⁶⁴ Toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıpyargılar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Dökmen 2015.

Kıyamete yakın çağda bu zaman

Modada entari giyen kalmadı

Kadınla erkekler belirsiz oldu

Kitabın emrine uyan kalmadı

(Karaduman 2013: 88)

Âşık kadınla erkeklerin belirsizleşmeye başladığı eleştirisini yapıp bunu kıyamet alameti olarak gördüğünü dillendirmektedir. Şiirde bu yönlü değişim ile dini hassasiyetin azalması yönünde alaka kurulmaktadır.

Yine Çukurovalı Âşık Karamahmet de benzer durumu dillendirmektedir:

Bay bayana benzer bayan da baya

Soyundu bazımız kalmadı haya

Estetik yaptırıp genç olduk güya

Ağzımızı yüzümüzü bozdular

(Karamahmet TY: 179)

Burada da kadın ve erkeğin birbirine benzer özellikleri taşıma meylinde olukları yönünde bir eleştiri söz konusudur.

Toparlamak gerekirse yakın dönemde yaşanan değişimlerden toplumdaki erkek tipi de nasibini almıştır. Erkeklerdeki yaşanan değişim ahlaki bozulma ve aile yapısını bozma yönünde odaklanmaktadır. Eş sadakatini sürdürmeme ve kötü alışkanlıklar edinme yönündeki ahlaki çöküş değerlendirmelerinin yanında erkek tipinde üzerinde durulan husus erkeği kadınsı özellikleri üzerinde barındırma meylidir. Geleneksel toplum yapısı içinde kadın ve erkeğe giyiminden toplum içinde takınacakları tavırlara kadar çok net sınırlar çizilmiştir. Şiirlerden anlaşıldığı üzere bu sınırların ihlali hoş karşılanmamaktadır. Burada erkeğin bıyığını kesmesi ve saç uzatması gibi fiziki yapısına yapmış olduğu değişiklikler ona kadınsı özellikler

yüklediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Yine kadının da erkek gibi giyinip erkeksi tavırlara bürünmesi eleştiri konusu olmuştur.

2.2.4. Ailedeki Değişim

Ailedeki değişimi ortaya çıkaran neden, yeni dönem toplum yapısıyla doğrudan alakalıdır. Kentleşme, sanayileşme ve kapitalistleşme gücü süreçlerin sonunda geleneksel toplum yapısından çok farklı bir toplum yapısına geçiş yapılmıştır. Bu yeni yapı, yeni ihtiyaçları ortaya çıkardığından geleneksel unsurların ya yeni ihtiyaçlar doğrultusunda değişmesi ya da ortadan kalkması gerekmektedir. Bu süreçten etkilenen yapılardan biri ailedir.

Âşıkların bu konudaki deyişlerine geçmeden önce yakın dönemin Türk aile yapısı üzerinde genel hatlarıyla durmak ortaya çıkan değişimi anlamak açısından gerekli olacaktır. 20.yy.ın ortalarında yapılan çalışmalarda genellikle Türk köylerinde ataerkil özellikte üç kuşağın oluşturduğu geniş aile yapıların olduğunun üzerinde durulmaktadır. Bu aileler babanın ölümüne kadar erkek çocuklarının evlenmesi ve torunların dünyaya gelmesiyle büyümeye devam etmektedir. Babanın vefatıyla her bir oğul kendi ailesini alıp çekirdek aileyi meydana getirdikten sonra bu çekirdek aileler de benzer sürece girip geniş aile olma yolunda büyümeye devam etmektedir. Kırıldaki aileler genellikle emeğe ve ilkel teknolojiye dayalı tarım işiyle geçimlerini sağlamaktadır. Bu yapı içinde nüfusun kalabalık olması avantaj sağlamaktadır. Bunun yanında ölüm oranlarının yüksekliği ve ekonomik sorunlar gibi sebepler çekirdek aileye yapısını da desteklemektedir.

1950 sonrası uygulanan politikalarla Anadolu'daki aile yapısında ciddi değişimler yaşanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu dönemden sonra ölüm oranlarının düşmesi, hızlı nüfus artışı, tarımda makineleşme gibi sebeplerle işgücü fazlalığı ortaya çıkmış bu da önce aile fertlerinin sonra ailenin tamamının büyük kentlere göç etmesini beraberinde getirmiştir. Bundan sonra geleneksel aile yapısındaki değişimin hızlanarak geniş aile yapısında azalmalar yaşanmış, ataerkil yapı yumuşamaya

başlamış, aile içi ilişkiler ve hiyerarşide değişimler yaşanmış, ekonomik düzen değişmiştir.⁶⁵

Türk sosyo-kültürel yapısı içerisinde özel bir yere sahip olan aile kurumunda yaşanan değişim, âşıkların da dikkatini çekmiş ve bu konu etrafında tavırlarını genellikle olumsuz yönde olduğunu belirtmişlerdir. Kentte göç eden âşıklar, kır hayatında yukarıda genel hatlarıyla üzerinde durulan aile yapısı içinde yetmiştir. Dolayısıyla yeni aile düzenini benimsemekte zorlanarak geleneksel yapının devamını destekledikleri anlaşılmaktadır. Bu hususta ailedeki değişimi mahremiyet kavramı, ailenin oluşturulma tarzı ve aile içi ilişkiler yönünden bakmak mümkündür.

2.2.4.1. Mahremiyet

Geleneksel toplum yapısı içerisinde mahremiyet konusu hassasiyetle yaklaşılan bir husustur. Bu konu toplum içinde kadın-erkek ve yabancı biri veya birileriyle kurulacak ilişkide, ev dışı yaşayışta vb. durumlarda özellikle dikkat edilen bir öneme haizdir. Ancak özellikle teknolojik gelişmelerle insanlar arasındaki iletişim artması sonucu toplumun mahremiyet algısında da değişimler yaşanmıştır.

Geleneksel toplum düzeninde aile içinde halledilen birçok unsur, modern dönemde aile dışına çıkmış ve bu durum mahremiyet tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Örneğin daha önceleri aile içinde halledilebilen eğitim, modern dönemde yeterli olmamış ve bireyin kamusal alandaki okullarda eğitim alma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun dışında daha önceleri ailenin ekonomik gelirini sağladığı alanlar evin yakınlarında ve daha çok aile fertleri arasındaki iş bölümüyle halledilebilirken modern dönemde iş alanı evin etrafından uzaklaşmış ve bu durum kadın ile erkeğin yabancı kişilerle birlikte çalıştığı alanlarda bulunmasını beraberinde getirmiştir. Bir başka örnek değişen eğlence kültürü üzerinden verilebilir. Geleneksel toplum düzeninde eğlence, ev içinde veya belli başlı mekanlarda halledilebilirken modern kent ortamında sinema salonu, kafe, bar vb. kamusal alanlar eğlence mekânı olmuştur. Örnekler çoğaltılsa da ulaşılabilecek sonuç, modern dönemde aile fertlerinin kamusal alanları kullanma sıklığının artmış olmasıdır. Bunun dışında daha önceleri aile mahremiyetini oluşturan unsurların özellikle medyanın içeriğinde kullanılması ve kitle iletişim

⁶⁵ Türk aile yapısı ve bu yapıda yaşanan değişim ile bu konuda yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özbay 2015: 79-103.

araçlarının ailenin içine girerek sunduğu içerikler yeni dönemde mahremiyet kavramını tartışmaya açmıştır.⁶⁶

Aşağıdaki şiirde âşık Gülçınar bu konuya dikkat çekmektedir:

Kamerayı yerleştirdik eve de

Gerdeğe de girer olduk tv de

Sır perdesi kalktı gelin güvede

Onlara da edep haya ar gönder

(Gülçınar 2014: 86)

Âşık Ayten Gülçınar konuya evlilik üzerinden yaklaşarak mahremiyetin ihlaline dikkat çekmektedir. Bu ihlalin gerçekleşmesindeki sebep olarak televizyonu ve kameraları göstermektedir. Gelenek toplum yapısının desteklediği iki ilişkilerdeki mahrem düşüncesinin ortadan kalkmasını âşık ahlaki yapı ile ilişkili olarak değerlendirmektedir. Buna göre şimdiye kadar birtakım yasaklamalarla işleyen evlilik öncesi dönem yeni dönemde bu yasakların bir bir ortadan kalktığı bir hâl almaktadır.

Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısında kadın ve erkeğin yan yana gelmesini engelleyici birçok unsur söz konusudur. Bu da toplum çok net çizgilerle sınırları belirlenmiş olan mahremiyet algısını ortaya çıkarmaktadır. Âşık modern dönemde bu sınırın gevşetildiğini düşünmektedir. Özellikle evin merkezine yerleşen televizyon sunduğu içeriklerle burada yaşanan gevşemenin başlıca sebebi olarak değerlendirilmektedir.

Kayserili Âşık Mustafa Önder (Gözübenli)'e ait aşağıdaki dörtlükte de aile içi durumu dillendirilmektedir:

Küçükler büyüğe hürmet etmiyor

Kara günler tükenip de bitmiyor

⁶⁶ Ailede yaşanan değişimle birlikte ortaya çıkan yeni dönem mahremiyet algısı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Can 2014: 65-93.

Evde ailene gücün yetmiyor

Gizli sırlarını açıp gidiyor

(Önder TY :74)

Buna göre aile içinde küçüğün büyüğe hürmet etmemesi ve babanın aile kontrolünü yitirmesi söz konusudur. Âşık bu kontrol yitimine bağlı olarak da aile içinde kalması gereken sırların açığa çıkmaya başladığını belirtmektedir.

Âşıkların aile içi sırların açığa çıktığı ve mahremiyet algısının değiştiğine yönelik yorumları toplumda yaşanan ciddi değişimlerin göstergesidir. Buna göre modern dönemde yaşanan değişimlerle kapalı toplum yapısından açık toplum yapısına geçilmeye başlandığını söylemek mümkündür.

Teknik çıktı gizli sırlar bilindi

İnsanlardan sevgi saygı silindi

Tabiat kirlendi ozon delindi

Yağmuru boranı karı kaybettik

(Küçük 2008: 210)

Karlı Âşık Hicabi (Muharrem Erbek)'e ait olan bu şiirde de mahremiyet gizli sır olarak işlenip bu alandaki değişim bozulma olarak ele alınmaktadır. Ona göre bunun ortaya çıkmasında etkili olan unsur ise teknik yönde yaşanan gelişmelerdir. Bu gelişmelere bağlı olarak tabiat ve insanlar üzerinde olumsuzlukların yaşandığı dillendirilmektedir.

Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısı içinde mahremiyet algısı son derece önemli bir konusudur. Âşıkların şiirlerinde aile içi mahremiyet üzerinde daha çok durduğu anlaşılmaktadır. Bu alanda yaşanan mahremiyet ihlali, teknolojik aletlerin özel yaşam alanına girmesi ve aile içi kontrolün yitirilmesine bağlanmaktadır.

2.2.4.2. Evlilik

Evlenecek kişilerin birbirini tanınması ve evlenme şekilleri de yeni dönemde ciddi değişimlerin yaşandığı alanlar olmuştur. Mahremiyet algısındaki değişime ile

ilişkili olarak, geleneksel yapıya göre daha göz önünde ve farklı platformlarda gerçekleşen evlilik ilişkileri yaşanmaktadır. Âşıklar bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli neden olarak televizyon programlarını göstermektedirler.

Aşağıdaki şiir bu örneklerden biridir:

Ekranlarda

İzdivaç pazarlık hödük ekranda

Mahkeme ekranda hukuk ekranda

Nara kin kötü söz nutuk ekranda

Berduş kavga dövüş şer ekranlarda

(Çulha 2011: 114-115)

Sivaslı Âşık Garip Hıdır (Hıdır Çulha)'a ait olan bu şiirde görüldüğü üzere değişme alanı izdivaç şeklidir. Geleneksel toplum yapı içinde aile içinde yapılan bu olay artık yüzlerce kişinin gözü önünde televizyon kanallarında yapılmaktadır. Bu durum değişen mahremiyet anlayışının bir diğer göstergesidir.

Diğer yandan geleneksel toplum yapısında özel bir hassasiyete sahip olan evliliğin televizyonda yer alması değer kaybının yaşandığı yorumunu da getirmektedir. Âşığın evliliğin televizyonda yer almasını eleştirmesinin sebebi bundan kaynaklanmaktadır. Ekranda yer alan bir unsur, o platformun değer yargılarına hizmet edeceğinden özünü yitirme tehlikesi ortaya çıkmaktadır.

Bilgisayar bile bilgiden şaştı

Çet virüsü memlekete bulaştı

Ailenin balans ayarı kaçtı

Tülin'i Caner'i örnek ettiler

(Poyrazoğlu 2006: 191)

Ercişli Âşık Ahmet Poyrazoğlu'na ait olan bu dörtlükte de teknolojinin aile kurumu üzerinde olumsuz kullanımının eleştirisi vardır. Âşığa göre kişilerin internet üzerinden görüşmeleri ve tv programlarında yer alan olumsuz örnek gösterimler evlilik kurumuna zarar vermektedir.

Pavyonda tanışıp barda evlenme

Flört eylemenin adı eğleme

Sağdan soldan avantadan avlanma

Türkiye'ye televizyon getirdi

(Taşkaya 2006: 69-70)

Feymânî'ye ait bu dörtlükte de televizyon aracılığıyla sunulan içeriklerin evlenme süreci üzerindeki etkisi dillendirilmektedir. Ona göre bu iş aile içi olmaktan çıkmış ve pavyon ve bar gibi mekanlardaki ilişkiler üzerinden yürütülmeye başlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer duru ise flört mevzusudur. Geleneksel kodlarla yetişmiş kişi için son derece yabancı bir kavram olan flört yine dönem için popülerleşerek kadın-erkek ilişkilerinin merkezinde yer almaya başlamıştır.

Âşık Sağlam ise flört mevzusuna şöyle yaklaşmaktadır:

Her yeri açıkta göğsünü örtmüş	Moda diye yüz vermiyor erine
Ayıp sayılmazmış güya flörtmüş	Neler sokmuş çeyizine cerine
Fistanın içinde rahatlık dürtmüş	Boya cila sürer kına yerine
Bu ne biçim moda modaya bakın	Bu ne biçim moda modaya bakın

(Sağlam 2011: 142)

Burada görüldüğü üzere âşık, flörtün evlilik öncesi ilişkilere sıradan bir hâl almasına karşı tepki koymaktadır. Buna göre geleneksel toplum içerisinde ayıp karşılanacak olan bu durum artık normal görülmektedir. Âşık bu değişim olumsuz yönde değerlendirip ahlaki yapı ile ilişkilendirmektedir. Ayrıca kadının kocasına yüz vermemesi, çeyizinde yer alan eşyalardaki değişim ve süslenme şekli yine değişimin

yaşandığı alanlar olmuştur. Âşığa göre bu değişimi ortaya çıkaran unsur ise moda kavramıdır. Buradan değişim toplum içinde eski beklentilerle uyuşmayan popülerleşmiş bakış açılarından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Bunların dışında yine televizyon gibi araçlar vasıtasıyla evlilik algısının değişmesi durumu üzerinde durulun husus olmuştur.

Barlar ünlülerle dolup taşarmış

Bilmem kim kiminle birlik yaşarmış

Üç günde evlenip geri boşarmış

Biz nidelim aga Televole'yi

(Baba 2005: 250)

Ankara doğumlu Âşık Hürdemi'ye ait bu dörtlükte televizyon programında ünlüler aracılığıyla ortaya çıkarılan değişimin vurgusu vardır. Buradaki değişme alanı evliliklerin uzun sürmemi ile alakalıdır. Geleneksel toplum yapısı içinde belli aşamalardan sonra kurulan evlilik yapısının uzun yıllar sürmesi beklenilmektedir ancak yeni dönemde bu kısmında da değişim olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kadın-erkek ilişkileri değişmiş ve evlilik kurumu sarsılmıştır.

Ekranlarda erkân kalmadı dostlar

Magazin haberleri örnek ettiler

Nikahsız hayatlar ruhsuz diziler

İçkiyi kumarı örnek ettiler

(Poyrazoğlu 2006: 191)

Ercişli Âşık Ahmet Poyrazoğlu'na ait bu dörtlükte de geleneksel kadın-erkek ilişkilerinin ve bununla ilintili olarak evlilik kurumunun yapısının değiştirilmesi dillendirilmektedir. Burada değişim sebep olan unsur medyanın sunmuş olduğu içeri olarak gösterilmektedir ve değişim alanı ise ahlaki yapı ile birlikte evlilik kurumudur.

Âşık, kadın erkek birlikteliğinde geleneksel toplum yapısında zorunlu görülen nikahın ortadan kalkmasına yönelik uygulamaların eleştirisini yapmaktadır.

Âşıkların genel olarak evlilik kurumunda yaşanan değişim ve sorunların ortaya çıkmasındaki sebeplerden biri olarak kadının yaşamış olduğu değişimi dillendirdikleri anlaşılmaktadır. Kadınların eleştirilmesinde birçok sebebin yanında incelemeye aldığımız âşıkların büyük çoğunluğunun erkek olmasının da etkisi vardır.

Çıkan kılıç tez girer mi kınına

Her pisliği uydurdular şanına

Herif boşamayı Türk kadınına

Türkiye’me televizyon getirdi

(Taşkaya 2006: 69-70)

Feymânî’ye ait olan bu dörtlükte, evliliğin bitirilmesinden sorumlu olarak kadın gösterilmektedir. Kadının bunun yapmasında ise televizyonun etkisi dile getirilmektedir. Televizyonun kadınları daha çok etkilediği düşüncesinin altında kadının ev içinde televizyonla daha fazla vakit geçirdiği düşünmesi yatmaktadır. Buna göre televizyon sunduğu içerikle kadını etkileyerek toplumun hassasiyetle üzerinde durduğu kurumu sarsıcı etkiler doğurmaktadır.

Geleneksel kadın tipindeki değişimi ortaya çıkaran bir diğer unsur kent yaşamıdır. Âşıkların kent ortamında yetişmiş kadınla evlilik kurulamayacağı düşüncesinin olduğu görülmektedir.

İstanbul’dan alma hanımı

Yandı canım edesinden

Usandırdı sıktı beni

Yandı canım modasından

(Kaçar 1997: 91)

Âşık İmamoğlu ait olan bu dörtlükte, İstanbul üzerinden kent ortamı içinde bulunarak değişime uğramış kadın tipine karşı tepki söz konusudur. Burada anlaşılan, kent ortamındaki kültürel değişimin ciddi bir boyutta olduğu ve en sonunda gelen noktanın geleneksel kültür yapısının göre önemli zıtlıklar barındırdığıdır.

Âşık Cafer (Cafer Tuncer)'e ait olan aşağıdaki şiirde ise kadının yaşamış olduğu değişim ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Buna bakarak yeni dönem kadın tipinin almış olduğu hâl ve bu hâlin evlilik kurumu ile ilişkisini görmek mümkündür:

Sakin ha gardaşım evlenem deme	Köylü kızı bilir yokluk darlığı
Gelen avrat ekmek ister tuz ister	Çökmez yaşı bulsa elliyi
Şu ışık dünyanı zindan eyleme	Tarladan eşermiş toprak höllüğü
Odun kömür yakmak için gaz ister	Çocuğu belemek için bez ister
Sosyeteysse olmaz imiş ayarı,	Asortikse bağlanmaz bir kocaya
Hiç de bilmez geçim ile uyarı	Salsam gitmez imam ile hocaya
Beğenmezmiş domatesi hıyarı	Gitmek için sinemaya locaya
Taze havyar badem ile muz ister	Elli versen yetmez der de yüz ister
Moderinse bilmez oya nakışı	Yaz ister soyunup kavlamak için
Birhoş mirhoş baygın olur bakışı	Çarşı pazar gezer avlamak için
Çıkamazmış ırampayı yokuşu	Ona buna bakıp tavlamak için
Kolayca yürümek için düz ister	Şu bizim Cafer'den tatlı söz ister

(Özdemir 1988: 120)

Bu şiirin temelinde de kadın ve onun yaşadığı değişim söz konusudur. Âşığın şiirinde kadınları temelde köylü ve modern olarak ikiye ayırdığı görülmektedir. Buna göre köylü kadın gücü ve çalışkanlığı ile ön plana çıkarken; yeni dönem kadın tipine sosyete, moderin, asortik gibi sıfatlarla yaklaşmakta ve her birini olumsuz özellikleriyle anmaktadır. Buna göre sosyetik ev geçiminde anlamayan, domates, hıyar gibi ucuz ve çok bulunan ürünler yerine havyar, badem ve muz gibi toplum içinde tüketimi pek fazla olmayan ürünleri tercih etmektedir. Moderin olarak nitelen kadın ise oya nakış gibi el becerilerine sahip olamayıp nazikliğiyle ön plana çıkmaktadır. Son olarak asortik kadın ise kocasına olan sadakat duygusunu yitirmiş, dinden uzak duran kadın olarak belirtilmektedir. Bu üç kadın tipi de toplumun uygun görmediği maddi ve manevi değişimleri üzerinde bulundurduğu için uzak durulması gereken tipler olarak çizilmiştir.

Tersten bakılacak olursa bu üç kadın tipinin yapamadıklarını yapan kadın tipi ideal olarak gösterilmektedir. Ayrıca toplumun ve dolayısıyla âşığın modern hayatla birlikte söz dağarcığına eklenen moderin, asortik ve sosyete gibi kelimelerin zihin dünyasında olumsuz kodlama ile yer aldığını göstermektedir. Bunlar üzerinden tepkisini ortaya koymakta ve modernleşmen kadın üzerindeki etkisini göstermeye çalışmaktadır. Bu sıfatları üzerinde barındırdığı düşünülen kadın kent ortamı içinde yer alarak ciddi bir kültürel değişime girmiş kişi olarak düşünülmektedir. Âşığa göre evlenilecek kadın, ciddi bir kültürel değişime uğramayıp yabancı hayranlığında bulunmayan, hâlden anlayıp ev geçimini sağlayan bilen, becerikli, sadakat duygusu ve din hassasiyeti yüksek kişidir. Bütün bunlar geleneksel toplumun kadın üzerinde işlediği kodları yansıtmaktadır.

Yeni dönemdeki kadının tüketim kültür ile artan ilişkisi sonucu evlilik kurumuna zarar verdiği düşüncesi ise şöyle işlenmektedir:

Bir total kel kıza evlenek dedim	Dedi benim senden budur talebim
Aldığım cevabı dur ki diyeyim	Ticarette var mı vapur şilebin
Teklif yaptığımı çok pişman oldum	Ya bankan olacak ya şirketin
Dedi şartım vardır sor ki geleyim	Ya da bir fabrika kur ki geleyim

Dedi kaç milyonun vardır elinde

Bıyığın sakalın modaya uysun

İstanbul Ankara İzmir ilinde

Ya solcu ya artist ol ki geleyim

Ya Paris ya Bon'da ya da Köln'de

Ya bir köşk ya villa al ki geleyim

Dedi Ertekin'im bak bu ne zaman

Gençlik güzelliğin parandır paran

Dedi faullerin çok uzun olsun

Fakire evlenmek haramdır haram

Saçların arkadan omuza insin

Ya doktor ya ağa ol ki geleyim

(Metin 2005:51)

Âşık Ertekin'e ait olan bu şiirde tüketime dayalı değişen yapı ile birlikte günlük yaşam içinde ortaya çıkan talepler karşısında bireyin düştüğü zor durumlar işlenmektedir. Burada değişimin alanı evlilik kurumu olup bu durum kadın ve tüketim ilişkisi üzerinden okunmaktadır. Değişime sebep olanın ise tüketim kültürü olduğu açıktır ki evlenilmek istenilen kadının talepleri bunu göstermektedir. Şiirde görüldüğü üzere geleneksel toplum yapısı içinde önemli bir yere sahip olan evlilik kurumu dahi değişen ortama ayak uydurarak farklı talepler üzerine inşa edilir hâle gelmiştir. Âşığa göre değişimden etkilenen daha çok kadın olmuş ve onun talepleri değişen ihtiyaçların belirtildiği liste hâlinde şiirde kendine yer bulmuştur. Bunlara bakarak yeni dönemde bireyin ihtiyaçlarında ne türden bir değişimin gerçekleştiğini görmek mümkündür. Buna göre evlilik için artık zenginlik sağlayacak ticari bir iş, banka, milyonlar, büyük kentlerde ev istemenin yanında erkeğin de modaya uygun bir şekilde saç uzatıp bıyığını ve sakalını düzenlemesi, sosyal ortamlara girebilen bir kişi olması gerekmektedir.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere yeni dönemde evlilik kurumu da değişime uğramıştır. Bu durum ilk başta evlilik öncesi ilişkilerde kendini göstermektedir. Geleneksel toplum yapısı içinde evlilik sürecinde olan erkek ve kadın üzerinde çeşitli yaptırımlar uygulanırken yeni dönemde bu noktada gevşemeler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin geleneksel toplum yapısı içinde evlilik öncesi kadın ve erkeğin görüşmesi hoş karşılanmazken bu dönemde flört kavramı normal

karşılanmaya başlamıştır. Yine medya aracılığı ile nikahsız yaşamın ve boşanmanın özendirilmesi âşıkların dillendirdikleri hususlar olmuştur. Bunun dışında dikkat çeken bir diğer nokta kadınların bu konuyla alakalı ele alınış şeklidir. İncelediğimiz şiirlerin büyük çoğunluğunun yazarının erkek olmasının da etkisiyle evlilik müessesinde yaşanan sorunlarda kadının yaşamış olduğu değişimin neden gösterildiği de olmaktadır. Buna göre kadın televizyon programlarıyla sunulan içeriklerden ve kent ortamındaki sosyo-kültürel yapıdan etkilenerек geleneksel toplum yapısında ondan beklenen şeyleri yerine getirmemekte, bu da evlilik kurumunu etkilemektedir.

2.2.2.3. Aile İçi İlişki

Aile kurumu içindeki ilişkilerde de yeni dönemle birlikte değişimlerin yaşandığı şiirlerde işlenmektedir. Bu değişim aslında toplumsal hayatta yaşananların aileye yansması sebebiyledir. Sanayi devrimi sonrası içinde birçok sosyal olgu barındıran modernleşme hareketleri ile bireyin ve toplumun fikir dünyasını etkileyen Aydınlanma sonrası ilerleme, sekülerizm, hümanizm, bireysellik, rasyonalizm gibi felsefi akımlar ile hemen her alanda olduğu gibi aile yapısında da ciddi değişimler yaşanmıştır.

Kentte göç ile birlikte kırdaki ailelerin dağılması, kent ortamının kozmopolit yapısı, üretimin evin çevresinden uzaklaşması, kadının iş hayatına katılması, bireyin eğitimin aile dışına taşınması vb. durumlar yeni dönemdeki aile ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olmuştur.⁶⁷

Âşıklar tarafından özellikle karı koca arasında genel olarak kadının yeni dönem anlayışlarına uyum sağlayarak ondan beklenen şeyleri yerine getirmemesi, erkeğin ise ev dışı eğlence dünyasının büyüüne kapılıp eşine ve çocuklarına sahip çıkmaması ve aile geçimini sağlamaması eleştiri konusudur.

Aşağıdaki şiirde karı-koca ilişkisindeki değişim dillendirilmektedir:

İsmail parasız işin aşmıyor

Bu gidişat asla bize düşmüyor

⁶⁷ Aile yapısında yaşanan değişim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Can 2014: 65-93).

Evde karısına sözü geçmiyor

Erkek kimdir kadın kimdir tanınmaz

(Kalkan 1991: 363)

İsmail Cengiz Azerî'ye ait olan bu şiirde kadında yaşanan değişimle birlikte yeni dönemde aile içinde karı-koca arasında yaşanan değişim dile getirilmiştir. Geleneksel toplum yapısına otoriter bir yapıya sahip olan erkeğin yerinin yeni dönem ile birlikte değişti anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca aile içindeki rollerde de değişim gerçekleşmiştir.

Bu rol değişimi sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan modern toplum yapısının bir getirisidir. Modern dönemle birlikte kadın geleneksel konumundan farklı bir konuma gelmiştir. Yeni dönem ile birlikte kadın, kamusal ortamlarda, siyaset ve ekonomi gibi alanlarda daha çok görünür olmuş ve erkekle eşit haklar ile statüye sahip olma düşüncesi iyiden iyiye dillendirilir olmuştur. Bu da erkeğin geleneksel otoriter yapısının sarsılması anlamına gelmektedir. Bu durumu bizzat yaşayan âşığın yukarıdaki dörtlükte kadına söz geçirememekten dert yandığı görülmektedir.

Bunun dışında üzerinde durulan husus yeni nesil çocukların anne ve babaları ile kurdukları ilişkidir.

Aşağıdaki dörtlükte bu durum şöyle dillendirilmektedir:

Selam versen kimse dönüp bakmıyor,

Bazı evlat ana baba takmıyor,

Ankara'da sular bile akıyor,

Mahallenin boruları bozulmuş.

(Merdanoğlu 2012: 197)

Kent ortamına gelen âşığın gözlemlerine yer verilen bu şiirde, birçok şeyin yanında ebeveyn-çocuk ilişkisi de irdelenmektedir. Burada değişime uğramış dolayısıyla suçlu olan kişi evlatlardır. Geleneksel toplum yapısı içinde çocuğun anne

ve babasına saygı göstermesi beklenirken yeni dönemle birlikte bu durumun değiştiği anlaşılmaktadır. Bu durum aile içi ilişkilerin değiştiğinin göstergesidir. Bunun dışında âşık bu alanda yaşanan değişim saygı kavramı üzerinden de değerlendirmektedir. Âşığın ve onun içinde bulunduğu kitlenin geleneksel toplumun saygı düzeni içinde yetiştiği düşünülürse beklentinin neden bu yönde olduğu da anlaşılabacaktır. Ancak modern dönemde saygının yeniden tartışmaya açıldığı anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki dördlükte de geleneksel saygı anlayışının işlenmesi söz konusudur:

Baba konuşunca evlat susturur

Gelin kaynanayı kovar küstürür

Kız gelinler saçlarını kestirir

Topukları döven saçlara yazık

(Yenitürk 2000: 254)

Vanlı Âşık Celal Yenitürk (Celâli)'e ait olan bu dördlükte de erkek çocuğun babasına karşı takındığı tavırdaki değişim ele alınmıştır. Âşık geleneksel toplum yapısında çocuk susup baba konuşurken yeni dönemde durumun tam tersine döndüğünden şikayetçidir. Ayrıca yeni dönemde gelin ve kaynana arasındaki ilişkinin de değiştiğini dillendirmektedir.

Geleneksel toplum düzeninde aile üyeleri arasında iş bölümünü de düzenleyen hiyerarşik bir yapı vardır. Ataerkil düzen denilen bu sistemde bireyler cinsiyet, yaş, evlilik durumu, doğurganlık ve sağlık gibi özelliklerle birbirinde ayrılmaktadır. Bu hiyerarşide yaşlı ve erkek olan üst noktadayken, evli olma, kısır olmama, sağlıklı olma gibi kriterlerle sıralama devam etmektedir. Burada bir üstekinin alttakini kontrol etme hakkı varken en üste olan kişinin ailenin tamamı hakkında söz sahibi olduğu bilinmektedir. Bu durumun yeni toplum düzeninde değiştiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde artık bireyin toplumla kuracağı ilişkide ailenin aracılığına olan ihtiyacı azalmış, ailenin işlevlerini başka kurumlar üstlenmeye başlamış, bireyin tek başına ekonomik özgürlüğünü elde edip, geliriyle tüm gereksinimlerini giderebilme imkânı

ortaya çıkmıştır.⁶⁸ Bu da aile içi ilişkilerin yeniden düşünülmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bütün bunlara bağlı olarak yaşanan değişimi âşık olumsuz yönde değerlendirmiştir. Çünkü bu değişimle birlikte onun aile içindeki otoritesi sorgulanır olmuştur.

Acımız derindir ıstırap kat kat

Bu özentî bize oldu bir sanat

Anasın babasın tanımaz evlât

Talihim perişan yazım perişan

(Özsoy 2003: 82)

Karamanlı Âşık Hikmet Elitaş'a olan bu dörtlükte çocuk ile aile ilişkisinde değişimin nedeni olarak Batı kültürüne doğru oluşan özentî kültürü gösterilmektedir. Buna bağlı olarak da evlatların anne ve babasıyla ilişkilerinin bozulması söz konusu olmuştur.

Çocukların anne ve baba karşı tutumu Ali Kabadayı'ya ait aşağıdaki dörtlükte de ele alınmaktadır:

Bol, bol harçlık verdik elbet yanıltı

Yüzde kaçî istikbale ulaştı

Anneye babaya saygısızlaştı

Asileşti burada Türk Çocukları

(Kabadayı 2009: 114)

Yurtdışında yaşanan kültürel değişimleri dillendiren âşık çocukları da değerlendirmektedir. Burada onun da üzerinde durduğu nokta çocukların anne ve babasına saygısızlık göstermesidir. Âşık bu durumu çocuğun asileşmesi olarak ele

⁶⁸ Ailenin temel işlevinde yaşana değişim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özbay 2015: 32-38.

almaktadır. Bunun yanında kendi hatalarını da dillendiren âşık çocuklara karşı gerekli ilgiyi gösteremediklerin kabul etmektedir.

Geleneksel aile yapısı belli bir hiyerarşiye sahiptir ve bu düzen kendi içinde saygı sınırları doğrultusunda ilişkileri şekillendirmektedir. Burada küçüğün büyüğe saygısı oldukça önemlidir. Kaldı ki bu büyük anne ve babaysa saygı daha özel bir noktada tutulmaktadır. Ancak yeni dönemde yeni şartlar çerçevesinde yetişen nesilde, saygı kavramında değişimlerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Geleneksel toplum yapısı içinde yetişmiş olan âşık, çocuktaki bu yönlü değişimi kabul etmediğini belirtmektedir. Burada değerlendirme genellikle tek yönlü yapıp çocuğun koşulsuz şartsız gerekli saygıyı göstermesi beklenilmektedir. Ancak değişen toplumda farklılaşan zihniyet yapısı ile birlikte saygı kavramı da değişebilmektedir. Bu sebeple eski değer yargılarıyla genç nesle yaklaşmak doğru sonuç vermeyebilir. Ancak kesin olan bir şey var ki o da yeni dönemde yaşanan kültürel değişim ile birlikte geleneksel değer yargılarına uygun olmayan davranışların ortaya çıktığıdır. Bunun dışında özellikle kadında yaşanan değişimle birlikte, aile içinde erkeğin otoriter yapısının sarsıldığı ve aile içi yapıda, yeni dönemle birlikte rollerin yeniden oluştuğu dillendirilen bir diğer husustur.

2.2.5. Dildeki Değişim

Toplum içerisinde yaşanan değişim birçok boyutuyla kendini hissettirmektedir. Bunlardan birisi de ana dil üzerinde yaşanan değişimdir. Âşıklar şiirlerinde günlük dil kullanımında yabancı kelimelere yer verilmesini eleştirmiş ve toplumun kendi kimliğini koruması noktasında Türkçenin önemine dikkat çekmişlerdir. Konunun genellikle farklı kültürlerle karşılaşıldığında dilde yaşanan sorunlar üzerinden işlendiği görülmektedir.

İhtiyar kuş gözlüğünü yitirir

Doğan çocuk sözlüğünü yitirir

Öz Türkçemiz özlüğünü yitirir

Diller birbirine karışır gider

(Taşkaya 2006: 75)

Âşık Feymânî'ye ait olan bu şiirde, Avrupa ile kurulan ilişki ve ortak pazara girme mevzusunun toplum üzerinde bırakacağı etki dile getirilmiştir. Hâl böyle olunca değişime neden olan unsurun Batı kültürü ile kurulan temas olduğu anlaşılmaktadır. Âşık bu etkilerden birinin ana dil üzerinde yaşanacağını belirtmektedir. Ana dilden uzaklaşmış bir neslin kendi öz değerlerini de yitireceği vurgusunun yapıldığı şiirde, dillerin birbiri içine girip birinin baskın olmasının diğerini unutturmasına tepki gösterilmektedir.

Âşıklık geleneği milli dilin temsilcisi olma iddiasındadır. Yeni dönemde dilde yaşanan değişim bu sebeple üzerinde durulan bir mevzu olmuştur.

Ey Arapça okuyanlar

Allah Türkçe bilmiyor mu

İngilizce Fransızca

Bize hitap kılmıyor mu

(Aktaş 1999: 53)

Âşık Mahzuni Şerif'e ait olan bu şiirde, Türkçe'nin önemi vurgulanmaktadır. Âşık sadece Batı kaynaklı dillere değil Arapça'ya karşı gelerek Türkçe'nin kullanımı üzerinde durmuştur. Bilindiği üzere toplumda özellikle dinle ilgili konularda Arapça dil kullanımına özen gösterilmektedir. Âşık bu duruma tepki göstererek ana dili ön plana çıkarmaktadır. Burada anlaşıldığı üzere değişime neden olan unsur dini yapıdır.

Neler neler yaptık canım Türkçeye

Batıya mı dedeme mi uyayım

Hele bakın hele dolayısıyla

Rezaletin hangisini sayayım

Bilen bilmeyene etsin hediye

Konuşmamın neresine koyayım

Dolandırdık dile dolayısıyla

Tam püsküllü bela dolayısıyla

(Algül 2017: 61)

Zakir Algül'e ait olan bu şiirde, dil hassasiyeti üzerinde durulmaktadır. Âşık, bireyin Batı ve geleneksel kültürü arasında kalışını "Batıya mı dedeme mi uyayım"

mısrasıyla dile getirmiştir. Buna göre kendi kültüründen uzaklaşıp yabancı kültüre yaklaşmak ve bunun sonunda iki kültür arasında kalmak bireyi ve toplumu olumsuz durumlara sevk etmektedir ki bu durum şiirde rezalet olarak ele alınmaktadır. İki kültür arasında kalmak değişimin önünü açarken burada dil alanında yaşanan ön plana çıkarılmıştır.

Karamanlıdan bu yana	Türkiye'min Türkçe dili
Türküz Türkçe konuşuruz	Âşıklar halkın bülbülü
Sahip çıktık bu vatana	Abaza, kara keçili
Türküz Türkçe konuşuruz	Türküz Türkçe konuşuruz

(Batur 2014: 247)

Âşık Mehmet Batur'a ait olan bu şiirde, ana dilin toplum içindeki yeri ve kökeni dile getirilmektedir. Ana dil ile milli bilinç arasında bağlantı kurulduğu görülmektedir. Ona göre Türk toplumun Türkçe dışında bir dil konuşması beklenmemelidir. Şiirde dile sahip çıkmanın vatana sahip çıkmayla eş değer olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken bir diğer nokta ise âşıkların dil kullanımındaki etkisidir. Âşıklar Türkçenin savunucusu olarak kendilerini gördükleri için, son dörtlükte Batur'un dil alanında âşıkların olumlu işlevine gönderme yaptığı görülmektedir.

Bilir bizi bizdeki yara	Milletimin dili Oğuzcadır
Dil belâsından düştük dara	Kelimeler hecem bozuldu
Zuhur etti üç beş maskara	
Gündüzlerim gecem bozuldu	Yazamaya varmaz oldu elim
	Ayağa düştü benim dilim
	Utancımdan kızardı gülüm
Türk milleti hep yağızcadır	
Merdi merdane yavuzcadır	Tabelâlar hecem bozuldu

Gül dalında kargalar gördüm

Bilmem nere varır halimiz

Dallarını ırgalar gördüm

Kepeneğim keçem bozuldu

Dilimizde kavgalar gördüm

Yıldızlarım gecem bozuldu

Derdimin dermanı yok mudur

Saysam acep derdim çok mudur

Yaylalarda gezen kuzumuz

Bu gidişat bize hak mıdır

Kara mıdır bizim yazımız

Hasmalım bilmecem bozuldu

Ayrı telden çalar sazımız

Türk'e has gülmecem bozuldu

Feryadî ağlar halimize

Ne oldu bizim dilimize

Kör bakıldı has malımıza

Hazin hazin ağlar dilimiz

Hicabından keçem bozuldu

Solar gider gonca gülümüz

(Acar 2004: 116)

Burdur iline bağlı Yeşilova ilçesinin Armut köyü doğumlu âşık Feryadi (Memiş Acar)'ye ait olan bu şiirde, ana dilin kullanımında gelinmiş olunan son hâl gösterilmeye çalışılmıştır. Bu durumda değişme alanı ana dilin günlük hayatta kullanımınıdır. Bunu değiştiren unsurun ne olduğu üzerinde pek durulmasa da yabancı kültür ve onun dili olduğunu söylemek mümkündür. Değişimi olumsuz yönde değerlendiren âşık, bunu her dördüğüün sonunda tekrar eden “bozuldu” kelimesiyle net bir şekilde belirtmektedir.

Bu bozulma karşısında kendi toplumun dilini kökeniyle birlikte ele alarak tepkisini ortaya koymaktadır. Dilin kullanımındaki değişimlere bağlı olarak kelimelerin ve hecelerin bozulduğu, tabelalardan geleneksel kültürel yapının içinde yer alan bilmece ve gülmecelere kadar her şey de değişimin olduğu dile getirilmektedir. Bu durum değişimin toplum içindeki çoklu etkisinin görülmesi bakımından önemlidir.

Dili yozlaştırma cahil gardaşım	Gurur duy dilinle bu geleceğin
Kendine gel senin dilin Türkçedir	Kendine gel senin dilin Türkçedir
“Yes”de neyin nesi “no”da ne demek	
Kendine gel senin dilin Türkçedir	Yozlaşmaya aday panoda yazı
	Yerli diye çalman kemanı sazı
Ödün vermek olmaz ana dilinden	Başına taç ettin müzikte caz’ı,
Sürer çıkarırlar yoksa ilinden	Kendine gel senin dilin Türkçedir
Düşman duvar örür senin ölünden	
Kendine gel senin dilin Türkçedir	Yabancılar nefret kuser şanına
	Aşererler damardaki kanına
Ata’mın sunduğu alfabe temiz	Düşman pusu kurmuş Türk’ün canına
Kendi yaramıza kendimiz em’iz	Kendine gel senin dilin Türkçedir
İngiliz Fransız necimiz nemiz	
Kendine gel, senin dilin Türkçedir	Şahinî aklını topla başına,
	Hükmetmesin, hain bir tek taşına
	Düşmanlar acımaz gözün yaşına
Batı kültüründen yok alacağın	Kendine gel senin dilin Türkçedir
Onlar zaten kayıp ne bulacağın	(Yıldırım 2011: 158)

Âşık Şahinî (Hülya Yıldırım)’ye ait olan bu şiirde, Türkçenin yabancı diller karşısındaki durumu ele alınmaktadır. Günlük dilde yaşanan değişimin ortaya çıkaran unsur Batı kültürü ve bu kültüre ait olan dil olarak ele alınmıştır. Değişimi olumsuz yönde değerlendiren âşık, bu durumu dilin yozlaştırılması olarak dillendirmektedir. Şiirin ayaklarında tekrar eden “kendine gel, senin dilin Türkçedir” mısrası âşığın tepkisini ortaya koymaktadır. Buna göre günlük dil kullanımda yabancı dildeki

kelimelerin kullanımı artmış ve Batı kültürüyle kurulan yakınlık toplum için olumsuz sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Dile sahip çıkmanın vatana sahip çıkmak olarak değerlendirildiği şiirde, yabancı kültüre karşı dikkatli olmak gerekliliği sıklıkla vurgulanmaktadır. Âşık sorunların çözümü olarak toplumun kendi kültürünü ve dilini işaret etmektedir.

Bitirdiler ülkemin gururu güzelim Türkçemi

Herkesin dilinde Türkçeden uzak, tuhaf sözler

Türkçe ile ilgisi olmayan anlaşılmaz özentiler

Nerede doğru alfabem nerede o doğru kelimeler

Öyle ise sahip çıkıp sevelim ülkemizi Türkçemi

Devletimizin büyükleri dahi bilmez ise Türkçemi

Üzere kelimesi yerine birçoğu üzre diyorsa

Vatandaş ise kendisine onları örnek alıyorsa

Medyanın da birçoğu Türkçeme zarar veriyorsa

Öyle ise kınarım onları korurum ülkemizi Türkçemi

Moda oldu batı hevesi modernleşmek sanki

Merhaba oldu hello güle güle ise oldu gutbay

Sevinince oley tamam oldu okey hoşça kal ise by by

Evet yerine aynen öyle veya yes hayır ise no olur mu

Öyle ise dönelim özümüze sevelim ülkemizi Türkçemi

Yok mudur Koruyacak hiç kimse Ülkemi ve Türkçemi

Bu kadar mı sahipsiz yavrularımızın gelecekleri

Otururlar masaya uyurlar görmezler bu gerçekleri

Taştı artık sabrım çok üzüldüm bitirmeyin Türkçemi

Öyle ise birlik olalım yaşatalım ülkemizi Türkçemi

Özenirler batıya insafsızca bitirirler Türkçemi

Her yerde yabancı marka ve isimler modernlik

Türk Ulusu kendine gel aslına dön unut batı hevesini

Unutma özünü konuş sana yakışan güzel Türkçeni

Öyle ise sevelim sevdirelim ülkemizi Türkçemi

(Serin 2010: 93)

Sivaslı Âşık Sabiha Serin’e ait olan bu şiirde, dil kullanımı üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmaktadır. Burada değişim alanı Türkçe’nin günlük hayattaki kullanımudur. Bu değişimi ortaya çıkaran unsur ise Batı kültürü hayranı olan bireylerdir. Değişime sebep olan hayranlık ve özentisi ise devlet büyüklerinin dil kullanımı, medya, modernleşme çabası ve moda olarak ele alınmaktadır.

Âşığın Türkçeyi yaşatmanın ülkeyi yaşatmak anlamına geldiğini belirtmesi, ana dile verilen önemin göstergesidir. Bu sebeple burada yaşanan değişime sert tepkilerin verilmesi olağandır. Dildeki değişim alfabe ve kelime kullanımından başlamıştır. Bunda Türkçede var olan kelimeleri bozularak kullanımı veya Türkçeye ait olmayan yabancı kelimelerin dile yerleştirilerek öz Türkçeden uzaklaşma söz konusudur. Âşık bu durumu özden uzaklaşma olarak ele alıp gelecek nesil için kaygılandığını belirtmektedir. Ona göre dilde yaşanan değişim sonucunda günlük rutindeki en basit selamlaşmadan bir olay karşısında sevinirken ortaya konulan tepkiye kadar her şey değişmektedir.

Türkçe sorsam Almanca'dan dem
vurur

Onu beceremez geveler durur

Soyunu unutmuş bu nasıl gurur

Aslını unutan bazı Türkler var

Kendi öz kültürümüzden yozlaşmış

Gurbetçiyi horlayanla uzlaşmış

Aşağılık kompleksinden şırmamış

Neslini unutan bazı Türkler var

Türkiye'nin bilmem nerelerinden

Anadolu'muzun yörelerinden

Ne çabuk da kopmuş törelerinden

Türklüğün unutan bazı Türkler var

İkimiz de Türküz konuş Türkçeyi

Almanca çok bozuk düzelt lehçeyi

Türklüğünden sen utanma enayi

Alman'a yalaka bazı Türkler var

Ali Kabadayı kopmam aslımdan

Almanlar üstün mü benim neslimden

Kınıyorum duyan duysun sesimden

Aslını yitiren bazı Türkler var

(Kabadayı 2009: 267)

Âşık Ali Kabadayı'ya ait olan bu şiirde, dil ve kültür ilişkisi vardır. Ali Kabadayı gurbette yaşadığından konuya yurtdışındaki Türkler açısından bakmaktadır. Buna göre Almanyadaki Türkler kendi dil ve kültürlerinden uzaklaşıp Almanca ve Avrupa kültürüne meyil etmektedir. Bu durumda değişme nedenini farklı bir kültürel ortamda bizzat yaşamak olarak ele almak mümkündür. Bunda çeşitli sebeplerle yurtdışına gerçekleştirilen göçün etkisi vardır.

Farklı kültürel ortamda kendi kültüründen uzaklaşma meylini eleştiren âşık, Türkçenin kullanımını teşvik ederek öz kültürel değerleri korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Dilden uzaklaşmayı kökenden kopuş olarak değerlendiren âşık, bu meylin ortaya çıkmasında aşağılık psikolojisi ve yalakalığın sebep olduğu belirtmektedir.

Cek’li cik’li kuş diliyle ötenler

Size de kalmaz bu düzen Dilciler

“Lisanımız” sizden ah eder inler

Milletin nutkunu ezen Dilciler

“Betik” dedikleri kitap olacak

“Us” akıl demekmiş bilen bilecek

Zeka’nın yerini “anlak” alacak

Bu mudur sizdeki izan Dilciler

Eser lazım “yapıt” vermeyin bana

Cevap diye “yanıt” vermeyin bana

İspat için “kanıt” vermeyin bana

Güzel dilimizi bozan Dilciler

“Gizem” dedikleri sır gibi bir şey

Hiç şiir olur mu “yır” gibi bir şey

Ruh’a “tin” demesi kir gibi bir şey

Suları kalburda süzen Dilciler

“Eğitsel” “işitsel” “yasal” ne demek

“Düşünsel” “parasal” “ruhsal” ne
demek

“Bireysel” “ulusal” “duysal” ne demek

“Sel’e düşüp ‘sal’da yüzen Dilciler

“Yinelemek” un elemek galiba

Öd’süzün “ödün”ü boşuna çaba

“Yaşam” “etken” “karşın” çirkin ve
kaba

Güzellikten şüphe sezen Dilciler

Şu hale bak, “halk”ın adı “tüz” oldu

Toz edildi öz’ün adı “töz” oldu

Baba evladını anlamaz oldu

Nesillere kuyu kazın Dilciler

“Gereksinim” “olasılık” “olanak”

“Birey” “düşün” “önlem” “kanı”
“kapsamak”

Ne imiş bu “tansıklamak” “saptamak”

Sapıtan, çıldıran azan Dilciler

Bilmem koşmalı mı “koşul” diyeni	Hatırlayamayan hiç “anımsar” mı
Neymiş şu “içerik” “giysi” “beğeni”	Kendi sorup kendi çözen Dilciler
Ne bilelim “kalıtım”ı, “çevren”i	
Bizlere muamma çizen Dilciler	Polatoğlu olmuş dert dizi dizi
	Nereye ulaşır sürsen bu izi
	Yarın “dil katili” yazacak sizi
“Bulunç”u olanın vicdanı var mı	Bugünkü tarihi yazan Dilciler
“Kuram”, “bellek” hafıza’ya sığar mı	(Polatoğlu 1988: 71-72)

Âşık Yusuf Polatoğlu’na ait olan bu şiirde, dilde yaşanan sorunlara farklı bir bakış açısıyla yaklaşım söz konusudur. Ana dildeki değişim genellikle Batı kültürü ile kurulan münasebet üzerinden okunurken Polatoğlu, bakış açısının alanın uzmanları olarak gösterilen kişilere çevirmiştir. Ona göre bu kişilerin dile yaklaşımı dili bozmakta ve kişiler ile nesiller arasındaki iletişimin kurulmasına engel olmaktadır. Şiirde âşığın daha çok öz Türkçeci denilen yaklaşımdaki kişileri eleştirdiği görülmektedir. Ona göre dile mal olmuş ve geniş kitlelerin kullandığı kelimelerin kökenleri sebebiyle değiştirilmesi doğru değildir.

Görüldüğü üzere âşıklar ana dilde yaşanan değişim üzerinde ayrıntılı durmuşlardır. Burada değişimin alanını kişilerin günlük dildeki ana dilini kullanımı oluşturmaktadır. Bu değişimi ortaya çıkaran dinamik olarak da Batı kültürü ve diliyle kurulan temas gösterilmektedir. Bu alanda kitle iletişim araçları, din ve toplumun ileri gelen kişilerinin kullandıkları dil, değişimi tetikleyen araçlar olarak ele alınmaktadır. Bunun dışında göç gibi sebeplerle farklı kültürel yapı ile doğrudan temas kurulması da değişimi ortaya çıkaran unsur olarak âşıklar tarafından ele alınmaktadır.

Burada özellikle genç nesil arasında yayılan Batı özentisi, dil kullanımında da kendini göstererek ana dil üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı belirtilmektedir. Dildeki değişim Türkçe kelimeler yerine yabancı kelimelerin kullanımının tercih edilmesinin

yanında Türkçe kelimeleri bozarak kullanmayla da söz konusu olmaktadır. Yaşanan değişimi olumsuzluklarıyla ele alan âşıklar, dile sahip çıkmayı vatana ve kültüre sahip çıkma olarak değerlendirmektedir. Dildeki değişimin toplumun fertleri ve nesiller arasındaki iletişimi bozacağı ve toplumu özünden uzaklaştıracağı ortaya konulan şiirlerde sıklıkla dile getirilmektedir. Burada anlaşılabileceği üzere değişim asimilasyon olarak değerlendirilmektedir. Değişim karşısında Türkçenin kökeni ve zenginliği hatırlatılarak bir duruş sergilenirken bazı âşıkların dile giren kelimelerin kökenine çok fazla takılmayıp kelimenin topluma mal olmuşsa kullanılması gerektiğini savunduğu da görülmektedir.

2.2.6. Müzik Kültüründeki Değişim

Modern dönemin en yaygın unsurlarından birisi de müzik olmuştur. Bu dönemin popüler müzik anlayışı toplumları etkisi altına alırken bu furyaya katılamayan diğer müzik türleri değişme veya yok olma sürecine girmiştir. Temel yapısında müzik olan âşık tarzı şiir geleneğinde, toplumda yaşanan müzik beğenisindeki değişimin dile getirilmesi kaçınılmazdır. Burada toplumun beğeni kültüründe yaşanan değişimi görmek mümkündür.

Avrupa'dan çıkma rock ile cazı	Para para deyip ona taparlar
Biliriz pop denen zevksiz marazı	Şaşırarak doğru yoldan saparlar
Kullara yaşatır sahte bir yazı	Sevgiler dururken kini kaparlar
Yürekten sevgimiz bol bizim bizim	Kalplerde açılan gül bizim bizim

(Kozan 2012: 28)

Çorumlu Âşık Kozanoğlu (Salih Kozan)'na ait olan bu şiirde, görüldüğü üzere ortaya çıkan yeni müzik türlerinin değerlendirilmesi söz konusudur. Burada değişim alanını toplumun müzik kültürü oluşturmaktadır. Bu alandaki değişimi ortaya çıkaran unsur ise Batı kaynaklı rock, caz ve pop gibi müzik türleridir. Bu müzik türlerine âşık olumsuz bir şekilde yaklaşarak onlar hakkında zevksiz, marazi ve sahte duygular uyandıran türler gibi tepkiler vermektedir.

Batı menşeli müzik türü beraberinde Batı kültürünü de getirdiğinden diğer değiştirici unsurlara verilen tepkiler bunlara da verilmektedir. Buna göre yeni dönemde kalplerdeki sevgi azalmakta, insanlar kötülüğe sevk edilmekte ve maddiyata düşkün hâle getirilmektedir. Görüldüğü üzere tek bir değiştirici unsur gibi görülen şeylerin farklı dinamiklerle toplum üzerinde etkili olabilmektedir.

Kokain çekerek in inlemeyi

Jiletle dağlayıp döş enlemeyi

Eroin içerek pop dinlemeyi

Türkiye’me televizyon getirdi

(Taşkaya 2006: 69)

Feymânî’ye ait olan bu dörtlükte müzikle televizyon ilişkisi kurulmaktadır. Ona göre birçok olumsuzluğu kaynağı olan televizyon pop müziğinin kitleler arasında yayılmasına neden olan araçtır. Âşığın bu müzik türüne karşı olumsuz bir tavır takındığı ve bir yandan da genel bir bozulmayı dillendirdiği görülmektedir.

Yozlaşmaya aday panoda yazı

Yerli diye çalman kemanı sazı

Başına taç ettin müzikte caz’ı

Kendine gel senin dilin Türkçedir

(Yıldırım 2011: 158)

Âşık Şahinî (Hülya Yıldırım)’ye at olan bu dörtlükte de müzikte yerli olandan uzaklaşmanın eleştirisi söz konusudur. Buna göre âşık kişilerin keman ve sazdan yerli diye uzaklaşıldığının bunun yerine yabancı kaynaklı caz müziğine yöneldiğini belirtmektedir. Dil hassasiyetini de belirten âşık müzik kültürü ile ikisini yan yana anarak toplumun kültürel yapısındaki her bir unsurun önemli olduğu vurgusunu yapmaktadır.

Sazı sulandırdık tarı katlettik

Halayı horonu barı katlettik

Bizim olan oyunları katlettik

Gitar mitar çaldık batıya uyduk

(Şefkati ve Büyükgedik TY: 16)

Uruşlu Âşık Şefkati'ye ait olan bu dörtlükte de yerel müzik kültürün dikkat söz konusudur. Burada değişimin nedenini âşık Batıya uymak olarak dillendirmektedir. Değişim alanı ise müzik aletleri ve eğlence kültürüdür. Bu uyum çabası ile saz ve tar gibi müzik aletlerinin yerini gitarın aldığı belirtilmektedir. Ayrıca yeni dönemde halay, horon ve bar gibi yerel halk oyunları da terk edilmeye başlanmıştır.

Âşığın müzik kültürü üzerinden yaptığı değerlendirme aslında kendi yapmış olduğu mesleği ile de alakalıdır. Geleneksel müzik ve dansların terki âşıklık geleneğinin terki anlamına da gelmektedir. Bu sebeple âşığın öncelikli olarak üzerinde durduğu mevzu geleneğin sembolleşen çalgı aleti olan sazdır. Âşığın Batı müziğini ise gitarla sembolleştirdiği anlaşılmaktadır. Buna göre sazın gitarla olan mücadelesi âşıklık geleneğiyle Batı müziğinin mücadelesine; gitarın sazın yerine geçmesi ise Batı müziğinin hakimiyetine işaretir. Geleneksel dansın her geçen gün terk ediliyor olması da bu dansların müziklerini icra eden âşığın yine karşılaştığı olumsuz durumun dillendirilmesidir.

Durun açıklandı jüri başından

Elele belbele sarışması var

İtiraz çoğaldı hemen peşinden

Akbabalar memnun bu gidişinden

Ödülü kargayla sinek kazandı

Tekrarları için girişmesi var

Arı çok üzgündü gitti uzandı

Çıkarman da buna desten yazandı

Hafif batı diye ibibik öttü

Halkın kervanına karışması var

Çekirge caz dedi sahneye gitti

(Çırakman 1992: 154)

Ayı kahdı kanguruyla dans etti

Çorumlu Âşık Hüseyin Çırakman'a ait olan şiirde, toplumun müzik beğenisinde yaşanan kargaşanın hayvanlar üzerinden metaforik bir yaklaşımla ele alınarak mizahi bir eleştiri dilinin geliştirdiği görülmektedir. Buna göre her bir türün icracısı, bunların seyircileri ve bu müzikle dans eden kişiler birer hayvan figürü üzerinden işlenmiştir. Böylece âşığın bu kültürü icracısından dinleyicisine bütün boyutuyla ele alıp tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Böylesi bir yaklaşım, yeni müzik anlayışının müziğinden dansına kadar topluma yabancı olduğu göndermesini barındırmaktadır. Âşığın bütün bunlar üzerinden değişimi bir bozulma olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Hayran imiş şu İstanbul İnsanı	O Maykıl Ceksin denilen popçuya
O Maykıl Ceksin denilen popçuya	
Sevgi duymaz taşır ise Türk kanı	Yorgan alıp stadyumda yattılar
O Maykıl Ceksin denilen popçuya	Bu aydınlık diye hava attılar
	Giderken ardından çok can yaktılar
Fatih ki uyansa bu nesle şaşar	O Maykıl Ceksin denilen popçuya
Tabi İstanbul'da yiğit de yaşar	
Kimisi gene de şafakta koşar	Devaî'ye var mı sözde yalanlar
O Maykıl Ceksin denilen popçuya	Yurdumuzda hâlâ cahil kalanlar
	Size ne verdi ki hayran olanlar
Sığmadı sıtada kız erkek karı	O Maykıl Ceksin denilen popçuya
Sahneye fırlamış bakın soytarı	(Coşkun 2009: 106-107)
Tutup da verdiler otuz milyarı	

Kahramanmaraşlı Âşık Devaî (Mustafa Buğrahan)'ye ait olan şiirde, Batı müziğinin popüler bir icracısı üzerinden değerlendirme söz konusudur. Aslında burada âşığın yerini kaptırdığı kişiyi eleştirisi söz konusudur. Pop müzik sanatçısının kitleleri peşinden sürükler konumda olması, onların toplum üzerindeki etki gücünün

göstergesidir. Âşık, bu müzik türünün hayranlarına eleştiride bulunarak tepkisini ortaya koymaktadır. Burada değişime neden olan unsurun popüler müziğin yayılmasında aracı olan ünlü kişi olduğu anlaşılmaktadır. Âşık bu yönlü değişimin sonucu olarak neslin bozulmasını ve kökeninden kopmasını dillendirmektedir.

Burada aslında âşık, kent ortamında karşılaştığı rakibi eleştirmektedir. Bilindiği üzere yerelde kültürün merkezinde yer alan âşık, kent ortamında bu konumunu başkalarına kaptırmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri yereldeki kitlesinin kent ortamında yaşamış olduğu değişimdir. Âşık içinde yer aldığı kitlenin kent ortamındaki sorunlarını dile getirip yerelde görmüş olduğu ilgiyi beklerken onun hedef kitlesi bu yeni ortamda farklı müzik çeşitleriyle karşılaşmış ve başta pop müziği olmak üzere farklı müzik ve icracıları takip eder olmuştur. Bu durumda âşığın yeni rakiplerini sert bir dille eleştirdiği görülmektedir.

Rayından çıktı tren

Olalım kucak kucak

Diren kardeşim diren

Ağaç gölgesi serin

Kim bu treni süren

Oynayalım salıncak

Eylen fren patladı

Yok mu makinisti gören

İp ip ippala

İppala yavrum ippala

Hop hop hoppala

İp kırılır düşersen

Hoppala yavrum hoppala

Altın üstün ufala

Uçuruma gidersen

Kefenlik bez arkala

Öteden gel öteden

Bugün hava çok sıcak

Beynimizi kıt eden

Çalışmak ne olacak

Gençliği berbat eden

Daha bize ne olur

İşin düştü kalleşe

Çalıyor TRT'den

Günde on şişe yetmez

Emimgilin sarhoşa

Pop pop poppala

Poppala yavrum poppala

Küp küp küppala

Müzik ruhun gıdası

Küppala yavrum küppala

Bakma paraya pula

İçer sarhoş olursan

Ruhani sen hep boşa

Anan baban sopala

(Düzgün 1997b: 31-33)

Yorulduñ koşa koşa

Erzurumlu Âşık Mustafa Ruhani'nin mizahi bir üslupla dillendirdiği bu şiirde, toplumun durum değerlendirmesi yapılmaktadır ve bu değerlendirmenin içinde müziğin durumu da vardır. Yaşanan değişimi raydan çıkmak olarak dile getiren âşık, şiirinde kullandığı karışık tekrarlar da adeta toplumsal karışıklığı gösterme çabasıdır. Burada gençlik üzerinde duran âşık, pop müziğinin onlar üzerindeki etkisinden bahsetmektedir. Müziğin ruhun gıdası olduğunu belirtip paranın önemsizliğinden bahsederken aslında Batı kültürüyle özdeşleştirilen maddiyatçı yaklaşımın müzik üzerinde de etkili olduğunun fark edilmesini sağlamaktadır.

Modern toplum yapısının önemli bir unsuru olan maddiyat temelli hareketler müzik endüstrisi içinde de tartışılır olmuştur. Bu konuda Frankfurt Okulu, kültür endüstrisinin bir kolu olarak gördüğü müzik endüstrisine eleştiri getiren çalışmalara öncülük etmektedir. Bu okulun temsilcilerinden Theodor Adorno, popüler müziği ele aldığı bir yazında standartlaştırılmış, pasif dinleyici yaratan ve sosyal bir çimento işlevi gören bir durum teşkil ettiğini belirtmektedir⁶⁹. Âşığın da yeni dönem müzik anlayışını olumsuz etkileriyle değerlendirdiği görülmektedir.

⁶⁹ Adorno'nun görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Storey 2000: 113-114.

Popüler müzik toplumu geniş kitlesini etkisi altına alırken âşıklık geleneği temsilcilerinin icralarının tüketilmesinin de önüne geçmeye başlamıştır. Bu durum karşısında gelenek temsilcileri kitlelere ulaşamayarak unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Hâl böyle olunca âşıkların yeni dönem müzik anlayışı içinde değişime zorlandıkları ve kendi müziklerinin yerinin sarsıldığı anlaşılmaktadır. Bazı âşıklar bu durumu eleştirel bir şekilde şiirlerinde ele almışlardır.

Dededen atadan kalma sazımı	Sazların yerine gitar alınca
Caz, müzik, pop müzik susturdu kardaş	Ozanın kökünü kestirdi kardaş
Sanat müziğimi halk müziğimi	Oyunu alışmış dansınsan caymaz
Arabesk yoz müzik bastırdı kardaş	Batur ne söylerse kulağı duymaz
TRT’de orkestra çalınca	Birini sevdiği birine uymaz
Kalın sesler kulağıma dolunca	Dedeyi toruna küstürdü kardaş

(Batur 2014: 237)

Şanlıurfalı Âşık Mehmet Batur’a ait olan bu şiirde Batı kaynaklı müziğin toplumsal kökenden uzaklaştırıcı yönüne vurgu yapılmıştır. Âşığa göre caz ve pop müzik türlerinin yanında arabesk müzik de aynı işleve sahiptir. Buna göre değişim alanı toplumun geleneksel kökenli müzik yapısıdır. Bunu yapan unsurlar ise Batı ve Doğu kaynaklı fark etmeksizin milletin kendi kültüründe olmayan müzik türleridir. Onları yaygınlığının her geçen gün arttırması âşığa göre geleneksel değerlerin terk edilmesine sebep olmaktadır. Buna göre dinlenen müziğin yanında çalgı aleti ve oyun tarzı da değişmiş ve nesliler arası iletişimde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durum değişen müzik kültürünün toplum üzerinde oluşturduğu çoklu etkisinin görülmesi bakımından önemlidir.

Âşıklık geleneği dinleyici kitlesini kent ortamında belki de en fazla arabesk müziğe kaptırmıştır. Kent ortamına gelip merkeze yerleşemeyen, uyumsuzluk yaşayan, imkân kısıtlılığına düşen ve umduğunu bulamayan birey için arabesk müzik

âşıklık geleneğinin yerine geçip dertlerin dillendirildiği bir tür olmuştur. Bu da âşığın kitlesinin bu müzik türüne yönelmesinin önünü açmıştır. Zamanla şartlarda iyileşme yaşandıkça arabesk müzik kültüründen uzaklaşa yaşandığı anlaşılmaktadır.

Bu durum âşıklık geleneğine yeniden dönüş sinyalleri vermektedir ki hâl böyle olunca âşık kendini ve geleneği hatırlatmaya çalışmaktadır. Şiirde belki de bu sebepten saz üzerinden âşıklık geleneği de dile getirilmektedir. Âşığın burada öncelikli olarak yaptığı vurgu bu geleneğin kökenidir. Böylece geleneğin terk edilmemesini istemektedir. Ancak bu sefer de farklı müzik türleri rakibi hâline gelmektedir. Bu çeşitliliğe yerelde pek rastlamayan geleneğin zaman zaman bocaladığı anlaşılmaktadır.

Tarihlerden beri çalar söyleriz	Okutmazlar gerçek türkü yazanı
Öz Türkçe seslenen müziğimiz var	Söyletirler öz deyişi bozanı
Halkın ozanınız ayrılamayız	Terete çok zıttır sevmez ozanı
Ustamızdan kalma tüzüğümüz var	Bazı mayaları bozuğumuz var

(Çırakman 1992: 107)

Şimdi öne çıkmış üç çatal sesli

Kimileri şamataya hevesli

Giderek batıyor ozanın nesli

Bunu görmeye yazığımız var

Çorumlu Âşık Kerem Sala’a ait olan şiirde, Batı kaynaklı müzik türlerinin ülkeye girmesi sonucu geleneksel müziğin arka plan düşme meselesi işlenmiştir. Buna göre değişim alanı geleneksel müziğin toplum içindeki yeri veya tüketimi olmuştur. Buna sebep olan unsur ise bahsedildiği üzere Batı müziğidir. Âşık bu durum karşısında tepkisini kendi yaptığı müziği en eski dönemlere götürerek geleneği köklü yapısını ve ozanları halkın sözcüsü göstererek toplum içindeki işlevlerini hatırlatarak vermektedir. Burada değiştirilen ozanın toplum içindeki konumu ve âşığın öz deyiş olarak bahsettiği müziğin tüketilmez olmasıdır. Burada TRT’nin de suçlandığı görülmektedir.

Âşığın halk müziğinin kökeni hakkında söyledikleri ve halkın ozanı olmak gibi kullanımları dikkat çekicidir. Buradan anlaşıldığı üzere âşık, geleneksel halk müziğini toplum içinde önemli bir yere koymaktadır. Bu bakış açısı çeşitli araştırmacıların da üzerinde hemfikir olduğu bir konudur. Örneğin, “*Rosselson, halk müziğinin kapitalizm öncesine dayanan kökeni ve ticari olmayan ürünlerinden dolayı, kapitalist müzik endüstrisinin popüler müziğin alternatifi olduğunu iddia eder. Ona göre pop müzik yaşanan, sevilen ve çalışılan dünya hakkında önemli, değerli ve kalpten bir şeyler söylemez. Halk müziği bunu yapabildiği için halkın gerçek müziğidir.*” (Storey 2000:116)

Kültür hayatımız felç oldu beyler	Ekranda folklorun kalmadı şansı
Muhteşem tarihim destan nerede	Gönüller fetheden ozan nerede
Kayboldu aradan hanedan köyler	Her gün ayrı âlem fuhuş rezalet
Kalktı izzet ikram Mihman nerede	Utanır bakmaya büyük bir zillet
	Nereye gitmekte bu asil millet
Tarihim, mefkûrem engin mirasım	Terbiyem iffetim irfan nerede
Perperişan oldu gönül kafesim	
Yüksek idealde yoktur hevesim	Diskoda tepinmek en güzel oyun
Cephede can veren civan nerede	Çıplak değil isen görünmez boyun
	Tek dişli canavar olmuştur koyun
Batının şarkısı tepinme dansı	Sinsice saklanan düşman nerede
Örnek gösterildi gavurun Hansı	(Özkılıç TY: 68)

Erzurumlu Âşık Nurullah Özkılıç’a ait olan bu şiirde, öz kültürün Batı kültürü karşısındaki durumunu dile getirilmiştir. Durum değerlendirmesi yapan âşık, yeni kültürel yapılarla kendi toplumunun kültür hayatının felç olduğunu ve tarihinin yok olmaya yüz tuttuğunu belirtmektedir. Batı kaynaklı müziği beğenmediğini belirten âşık, bu müzikle birlikte gelen dansı ise tepinme olarak ele almaktadır. Ekranlarda

geleneksel kültürün yer alamamasını da dile getirirken diğer taraftan disko gibi batı müziği ve dansının icrasının sergilendiği mekanlar aracılığıyla yaşanan ahlaki değişimi de dile getirmektedir. Bu durum bir müzik türünün çoklu etkisinin görülmesi açısından önemlidir.

Bozuldu da bu dünyanın alemi

Kırkındaki hanım kız oldu şimdi

İçime döşendi köz oldu şimdi

Ne yazık ki bu şairin kalemi

Bu nasıl iştir bu nasıl tüzüğü

Eski gelenekler söz oldu şimdi

Nişanlanır hemen atar yüzüğü

Pop hafif yabancı batı müziği

Köyden göçtü tanıyom hani onu

Âşığın çaldığı caz oldu şimdi

Sanatkâr olmuş da baksana bunu

(Kaçar 1997: 46)

Sahnedeyken oynarken çıkarır donu

Âşık İmamoğlu (Ömer Faruk Alyüz)'na ait olan bu şiirde Batı müziğinin toplumsal etkisi işlenmektedir. Burada yaşanan değişimi âşık bozulmak olarak ele almaktadır. Ona göre gelenek terk edilmekte ve ahlaki yapı her geçen gün daha kötü bir hâle gelmektedir. Bu ahlaki yapının içinden evlilik kurumu da payı almakta ve değişiminden en çok etkilenen kişilerin kadınlar olduğunu dile getirmektedir.

20.yy.da yaşanan zihniyet değişimi ile birlikte birçok alanda olduğu gibi müzikte de geleneksel olandan uzaklaşma söz konusu olmuştur. *“Türkiye’de batılılaşma süreci ile birlikte müzik de “muasır medeniyet” seviyesine ulaşmanın konusu ve yolu olmuştur. Bu çerçevede içinde batının müziği modern temsil eden ve dinlenilmesi gereken müzik olurken ve yaygınlaştırılırken, kaçınılmaz olarak batılı olmayan saray müziği, Türk sanat müziği ve Türk halk müziği değerden düşürülmüştür. Günümüze gelindiğinde artık popüler müziksel duyarlılık batı ticarî kültürünün satış ve ideolojik duyarlılığını taşır oldu.”* (Erdoğan 2004:8) Bu durum âşıklık geleneğinin yapısına uygun olmayan bir anlayışı kendi içinde barındırdığından

âşıkların yeni sisteme uyumu hususunda zorlandıkları görülmektedir. Zaten geleneğin kendi iç dinamiklerine göre bu uyumun gerçekleşmemesi gerekmektedir.

Dağılmış meclisler ötmüyor sazlar

Unutulmuş türküleri bu yerin

Unutulmuş türküleri bu yerin

Nerde o sohbetler o şirin sözler

Poyrazoğlu nerde er havaları

Unutulmuş türküleri bu yerin

Davul zurna sesi bar havaları

Âşıklar dilinde yar havaları

Kızları huy kapmış yâdlar huyundan

Unutulmuş türküleri bu yerin

Zehir sızmış içebilmem suyundan

(Poyrazoğlu 2006: 82)

Gitar çıkmış köroğlu'nun soyundan

Âşık Ahmet Poyrazoğlu'na ait olan bu şiirde, müzik kültürünün almış olduğu son hâl vardır. Buna göre değişim alanı geleneksel müzik ve eğlence kültürüdür. Bunun yanında kızlarda yaşanan değişim de bu konu bağlamında işlenmiştir. Bu değişime sebep olan unsur ise topluma yabancı olan kültürel unsurlardır. Buna göre müziğin icra ortamı ve temsilcileri değişimden payını alarak unutulmaya yüz tutmuştur. Ardından çalgı aleti değişmiş ve türküler dillendirilmez olmuştur. Türkülerin terk edilmesi türkü çevresinde oluşan kültürel bağlamın da terki anlamına gelmektedir. Bu durum davul, zurna gibi geleneksel müzik aletlerinin terk edilip gitarın ön plana çıkmasıyla sonuçlanırken bar havaları gibi geleneksel oyunlardan da uzaklaşıldığı âşık tarafından dile getirilmektedir. Böylece geleneksel müzik ve eğlence kültürünün bütün boyutlarıyla değişime uğradığı yine istenilen elde edilemediğinde unutulmaya yüz tuttuğu anlaşılmaktadır.

Naçari:

Hep halkımdan yana sazımı çaldım

Bazı tenkit bazı plaket aldım

Ne çare popçulardan geri kaldım

Düzen tutmaz kemanımız yayımız

(Baba 2005: 160)

Tokat'ta gerçekleşen Âşık Naçari ile Âşık Mahmut Sağlami arasındaki atışmadan alınmış olan bu dörtlükte pop müzik karşısında âşık tarzı şiir geleneğinin temsilcilerinin almış olduğu hâlin dillendirilmesi söz konusudur. Burada âşık toplumun müzik kültürü içinde kendilerinin icraları ile halka yakın olduğunu dillendirmektedir. Ancak yeni dönemde pop müziğinin gerisinde kaldığını belirterek geleneğin son hâlinin değerlendirmesini de yapmıştır.

Leylası yok Mecnun gezmez

Hiç gerek yok itiraza

Çöller yaralı yaralı

Pop müziği vurdu saza

Turna ötmez ördek yüzmez

Teller yaralı yaralı

Göller yaralı yaralı

Halk aslına özenmiyor

Âşık Behram sazın çaldı

Çoğu helal kazanmıyor

Âşık deryasına daldı

İnsanlığa uzanmıyor

İlçeler köyler boşaldı

Eller yaralı yaralı

İller yaralı yaralı

(Aktemur 2003: 7)

Hasret kaldık gerçek söze

Âşık Behramî (Behram Aktemur)'ye ait olan bu şiirde de pop müziğinin saza dolayısıyla âşık tarzı şiir geleneğine olan etkisi dillendirilmektedir. Burada âşık halkın aslına özenmediğini dillendirerek Batı kaynaklı müzik karşısında alınan tutumu eleştirmektedir. Bunun yanında Pop müziğini ise gerçek olmadığı yönünde değerlendirmede bulunmaktadır. Son dörtlükte yer verdiği kente göç olgusu dikkat çekicidir. Geleneksel müziğin dinleyici kitlesinin kente göçü, bu yeni ortamda yeni

müzik türüyle temasa geçilmesinin önün açmış ve bu durum geleneksel müziğin tüketimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Bunlar paramızla gerdeğe girdi

Rapçılar ozanın sazını kırdı

Baba dövdü bizi anamız vurdu

Çok fena milletin durumu dayı

(Özsoy 2003: 155)

Karamanlı Âşık Hikmetî (Hikmet Elitaş)'a ait olan bu şiirde de bir başka müzik türü olan rap müziğin bahsi vardır. Bu müzik türünün toplum tarafından yaygınlık kazanması da âşık tarzı şiir geleneğini olumsuz yönde etkilemiş olarak ele alınmaktadır. Âşık burada toplumda yaşanan değişimi olumsuz yönde değerlendirerek kendi toplumunda müziğinin dışlanmasından şikayetçidir.

Günlük rutinde farkında olunarak veya farkına varmadan en çok maruz kalınan müzik türü içinde başta gelen pop müziğidir. Bu müziği seyahat ederken, alışveriş yaparken, iş yerinde çalışırken, bir şeyler yiyip içerken vb. durumlarda duymak mümkündür. Bu yaygınlık onun toplum tarafından tüketildiğinin göstergesi olarak alınabilir. Batı kaynaklı başta pop müziği olmak üzere birçok müzik türü Anadolu coğrafyasında yayılırken toplumun önemli bir kesimini etkisi altına almıştır. Bu da geleneksel müziğin önünün tıkanmasına sebep olmuştur. Bu durumu dillendiren geleneksel müzik temsilcileri olan âşıkların olumsuz bir tavır içinde olması normaldir.

Buna göre değişim alanı toplumun müzik kültürüdür. Değişime sebep olan unsurlar ise Batı kültürü ve onun temsilcileri ile temasa geçilmesidir. Bu temas kitle iletişim araçları ve kent ortamı gibi araçlarla oluşmaktadır. Âşıkların değişim karşısındaki tavırları olumsuz yönde olup burada yaşanan değişimi gelenekten ve kökenden kopuş olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Onların ortaya koymuş oldukları şiirlerin içerikleri incelendiğinde Batı kaynaklı müziğin topluma yabancı geldiğini, bu yüzden bu müzik türlerinin tüketilmesinin olumsuz sonuçlar doğurdu yönünde değerlendirme yaptıkları görülmektedir. Dışarıdan gelen sadece müzik değil

onun icra ortamı, icracısı, kullanılan müzik aleti ve müzik eşliğinde yapılan dandır. Bütün bunlar Batı kültür yapısının izlerini taşımaktadır. Hâl böyle olunca toplumun kendi kültüründen uzaklaşması beklenen bir sonuçtur. Bu sonucun uyarısında bulunan âşıklar, bu değişimden etkilenen kişiler olarak daha çok kadınları ve gençleri görmekte ve uyarılarını çoğunlukla onlar üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Bu uyarıların temel alanı ahlaki yapıyla alakalıdır. Müzik kültüründe yaşanan değişimin ahlaki yapıyı bozduğunun vurgusunun birçok âşık tarafından dillendirilen hâkim görüş olduğu görülmektedir. Bunun dışında kişilerin kendi kültüründen ve geçmişinden uzaklaşarak yabancılaşma içine girdiği ve bu durum karşısında nesiller arasında iletişim sorunlarının ortaya çıkacağı yine yapılan uyarıların içeriğini oluşturmaktadır.

Toplumun müzik kültüründe yaşanan değişimin bir diğer boyutu âşıklık geleneğinin kendisini ilgilendirmektedir. Batı kaynaklı popüler müziğin geniş kitleleri etkisi altına alması âşıkların icralarına ve ürünlerine rağbeti azaltmış bu durum gelenek temsilcilerinin tepkisine sebep olmuştur. Bu noktada âşıkların caz, rap, pop, arabesk vb. müzik türlerini eleştirdikleri görülmektedir. Özellikle pop müzik eleştirilerin odak noktasındadır. Âşıklar bu müzik türlerinin halktan yana olmadığını ve topluma yabancı kaldığını belirtmekte bu türleri dinleyen kişilerin ise kendi öz kültüründen uzaklaştığını dile getirmektedirler. Burada saz geleneğinin temsilcisi gitarın ise Batı müziğinin temsilcisi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.2.7. Tüketim Kültürlü Kaynaklı Değişim

Tüketim özellikle yakın dönemin toplumsal hayatında varlığını vazgeçilmez bir unsur olarak sürekli hissettirse de bu kavramın kültür araştırmalarına konu olarak ele alınıp işlenmesi, 1950'li yılların sonları ile 1960'lı yılların başlarında tüketim toplumu üzerine yapılan tartışmalara dayanmaktadır. Bu süreci takip eden yıllarda tüketimin toplumun her kesimine yayılması, bu alandaki çalışmaların da çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir. Genel olarak bu olgunun kültürel analizinin, kapitalizm-öncesi toplumlar ve kapitalist sisteme geçişle yaşananlara dikkat çeken Marksist politik kuramla başladığını söylemek mümkündür.⁷⁰ Popüler kültür ile tüketim kültürünün ilişkisi ise yine araştırmacılarının çeşitli yönleriyle üzerinde

⁷⁰ Tüketim toplumu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Storey 2000: 136-162.

durduğu alan olmuştur. En genel anlamıyla popüler kültürün kültür endüstrisi tarafından üretilip paketlenmiş şekline kitle kültürü denilmektedir ki popüler kültür bu noktada tüketim ile yakın temasa geçme hâlinindedir.

Kitle kültürü içerisinde her birey potansiyel bir tüketici olarak gösterilmektedir. Böylesi bir ortamda değişim esas noktadadır ve hız bu değişimin olmazsa olmazıdır. Hâl böyle olunca hızlı ve seri üretim, çabuk kullanım ve hızlı tüketim son derece önemli olmuştur. Bu süreci takip etmeyen tüketici, popülerin dışında kalmakta ve bu durum onun üzerinde tedirginlik oluşturan bir baskıya dönüşmektedir. Bu pazardaki geniş yelpaze tüketiciye özgürlük hissi verirken popülere tepki koyup bilinç göstererek popülerin dışında kalmaya çalışan birey, genellikle kendisine sunulan bir başka yelpazenin içine düşmekle karşı karşıya kalarak tüketim zincirinin bir başka halkası içinde kendine yer bulmaktadır.

Özellikle büyük kentlerde yaşamaya başlama ve kitle iletişim araçları ile temasa geçme neticesinde bireyin tüketim çarkının içine girdiği anlaşılmaktadır. Yeni dönemde tüketim olgusunun esas noktaya alınarak oluşturulan toplum yapısı içinde bireyin yaşadığı sıkıntı âşıkların işlediği konulardan olmuştur. Bu konunun işlendiği şiirlerin içerik analizi yapıldığında, bireyin ve toplumun yaşadığı değişimi görmek mümkün olmaktadır.

Buna göre tüketim toplumu içinde satın alma gücü en önemli noktaya getirilmiş ve bu noktada para, üzerinde ayrıntılı durulması gereken konu olmuştur. Bu sebeple olsa gerek ki âşıklar para mevzusu üzerinde çokça şiirler meydana getirmişlerdir.

Aşağıdaki şiir bunun örneklerindendir:

Allah'ın kanunu değildir sahte	Para ile cennet alan eder kâr
Sahte düzen kurduran da paradır	Parayla cehennem alanlar da var
Hile sevmekte hakikat rafta	Parasız ihtiyaç giderilmez zor
Kulu kula vurduran da paradır	İhtiyacı gördüren de paradır
...	

İnsan azdı temel böyle kuruldu	Celali de gördüm para derdini
Her zaman zenginin hali soruldu	Namert eder yiğitlerin merdini
Yazık fakir çalışmaktan yoruldu	Para sevdireyor insan ferdini
Fukarayı yorduran da paradır	Değerleri verdiren de paradır

(Yenitürk 2000: 212-213)

Paranın etkin gücü toplum içindeki birçok alan üzerinde değiştirici etkiler bırakmıştır. Bu etkiler âşık tarafından olumsuz bakış açısıyla ele alınmaktadır. Buna göre para, olumsuz bir ortam oluşmasının başlıca sebebiyken aşığın, “değerleri verdiren de paradır” dizesi aslında ortaya çıkan yeni toplum modelinin de bir özetidir. Bu ortamda değer paraya sahip olma gücüne göre ölçülmektedir. Satın alma, tüketim toplumunda yer alan bireyin kıymetini göstermesinin aracı olarak lanse edilmektedir. Buna göre *“popüler kültürde kıymetsiz olan şey "mal almayan" ve mal almayarak popülere katılmayıdır. Bunun başta gelen nedeni elbette satış ve kitle üretiminin yeniden yapılması zorunluluğudur. Diğer önemli neden de popülerliğin tanımını yapan güç merkezindeki kaymadır.”* (Erdoğan 2004). Bu yapı içerisinde kendine yer edinmenin yolu satın almadan geçerken bunun için paraya olan ihtiyaç en üst noktaya ulaşmıştır.

Âşık Kozanoğlu ise toplum içinde paranın rolünü şu şekilde ele almıştır:

Her şeyin adı para	Paraya tapanlar var
Feryadım ondan benim	Görünce kapanlar var
Yokluğu oldu yara	Yolundan sapanlar var
Feryadım ondan benim	Feryadım ondan benim

(Kozan 2012: 134)

Görüldüğü üzere para kişinin değişim sağlamasında en önemli etken olarak ele alınmaktadır. Âşığa göre yeni dönemde para her şey demek olmuş ve insanlar tarafından adeta tapılır hâle getirilmiştir. Tüketim toplumu içindeki bireyin ihtiyaç

değişimi bunun oluşmasının başlıca sebebidir. Paraya böylesi yaklaşım insanların yoldan sapması olarak ele alınırken burada manevi değişimlere dikkat çekilmektedir.

Maddiyat paraya önem verdiler

Kanayan yarama tuzu sardılar

Aklını fikrini şerre yordular

Nedir dostum cahillerden çektiğim

(Yılmaz 2008: 84)

Kahramanmaraşlı Âşık Ahmet Yılmaz'a ait bu dörtlüğe göre maddi bir gücün maneviyat üzerindeki değiştirici etkisi söz konusudur. Şiirin ilerleyen kısmında dostluğun ve insanlığın bittiğinden ve vefasızlıktan dem vurulmakta bunun nedeni olarak da maddiyata verilen önem gösterilmektedir.

Ne bu telaş nedir derdin

Para pula taparsınız

Yolun sonu görünürken

Gerçeğe göz kaparsınız

Selâmını kime verdin

Niçin böyle yaparsınız

Yolun sonu görünürken

Yolun sonu görünürken

Mala mülke çok taparsın

Her şey benim olsun dersin

Aldırmaz vatan satarsın

İste Coşkunî'ye versin

Nasıl bunları yaparsın

Nasıl yetim hakkı yersin

Yolun sonu görünürken

Yolun sonu görünürken

(Özdemir 2013: 171-172)

Sivaslı Âşık Coşkunî (Mehmet Coşkun)'ye ait olan bu şiirde, maddiyata dayalı hayat görüşüne geçişin toplum üzerinde yaşattığı değişimlerin dile getirilmesi söz konusudur. Burada bir değişimin ortaya koyduğu çoklu etki görülmektedir. Âşığa göre

paraya ve mala mülke taparcasına yaklaşım vatan ve insan sevgisi, onurlu yaşayış gibi manevi değerlerin yitimine sebep olmaktadır. Âşığın şiirin ayağında kullandığı “yolun sonu görünürken” mısrası maddiyata dayalı hayat görüşünün geçiciliğine yapılan vurgudur. Âşık bununla tepkisini ortaya koymaktadır.

Bu dönemde maddiyata taparcasına yaklaşma aslında bireyin kendini ispat etme ve kendine bir kimlik oluşturma yolu olarak da görülmektedir.

Diğer bir deyişle, bu (yaratıcı olmayan) üretim sürecindeki kadın ve erkek işçilerin kimlikleri inkar edildiğinden dolayı, tüketim içinde kimliklerini aramaya zorlanırlar. Ancak bu da hiçbir zaman boş bir teselliden (bir ‘fetiş’) öteye geçemez. Ayrıca bu süreç, ‘tüketim ideolojisi’ olarak adlandırılan ve hayatımızın anlamını, tükettiğimiz şeylerde bulacağımızı ileri süren (kapitalist) ideoloji tarafından desteklenir. Böylece, kapitalizmin kar etme amacına yönelik işleyişi meşru hale getirilmiş olur. (Storey 2000: 137).

Bu anlayışla birlikte toplumda maddeye çok farklı anlamlar yükleme kısmı başlamış ve âşıklar bu düşünceyi tartışmaya açmışlardır.

Çok büyük marifet vardır parada

Devir döner zaman geçer çağ olur

Aşılmaz dağları yol eden para

Para’lansan abdal oğlu beğ olur

Nicelerin erdirir de murada

Para ile dağ başları bağ olur

Baksan nicelerin del’eden para

Para çalıları gül eden para

Para nicesine ahlâk çektirir

Her taşın altından mutlak bu çıkar

Para nice nice yuva yıktırır

Bir baksan gönlünden ne arzu çıkar

Para düşmanlara boyun büktürür

Para ile yüce dağdan su çıkar

İyiye kötüye kul eden para

Kuru dereleri sel eden para

İlhamî âşığım çalar çağırır

Para türlü türlü sayfa çevirir

Parasızlık bu sinemi kavurur

Bazı yeşil bazı al eden para

(Halıcı 1992: 299)

Kayserili Âşık Ali İlhamî (Ali Kımıl)'ye ait olan bu şiirde de paranın toplumsal işlevi üzerinde ayrıntılı şekilde duruş söz konusudur. Âşık değiştirici etkisini bildiği parayı daha çok olumsuz bakış açısıyla ele alırken bir yandan da onun gücünün farkındadır. Bu sebeple başlarda olumlu yaklaşım da ortaya koymaktadır. Diğer taraftan ona göre para insanın ahlaki yapısının değiştiren, yuva yıktıran, iyinin konumu sarsan vb. manevi yönü ağır basan değişimleri ortaya çıkartmaktadır. Görüldüğü üzere bunlar kültürün birçok noktasını etkiler nitelikteki değişimlerdir.

Dünyayı çeviren paradır para

Uzayda uçağı uçuran para

Dağları deviren paradır para

Her şeyin dozunu kaçırın para

Dost mudur düşman mı bilemediğim

İnsanı insandan geçiren para

Anayı kızından ayıran para

Güneş diyor canım paradır para

(Güneş TY: 176)

Adıyamanlı Âşık Mehmet Güneş'e ait olan bu dörtlüklerde de günümüz dünyasında paranın gücü ele alınmıştır. Paranın her şeyi yapabilme gücü âşığın ona karşı olumlu ve olumsuz tutumların ikisini birden beslemesine sebep olmuştur. Paranın imkânları arttırması yönü onu olumlu kılarken bozucu olduğu düşünülen değişimlere sebep olması onun olumsuz yönü olarak işlenmektedir. Âşığa göre para sağladığı imkânların yanında anayı kızından ayıran, her şeyin dozunu kaçırın ve insanı olumsuz etkileyen çoklu etkiye sahiptir.

Her gün erzah çekiyorum

Aldığımı atan çöpe

Kıtlıktan mı çıktın avrat

Her hafta gelirim tüpe

Sana boyun büküyorum

Yiye yiye döndün küpe

Kıtlıktan mı çıktın avrat

Kıtlıktan mı çıktın avrat

Cebinde tükendi para

Cebimde listeli kâğıt

Düşünürüm kara kara

Ben alırım sende dağıt

Aboneyim şahbazlara

Ölse bile yakmam ağıt

Kıtlıktan mı çıktın avrat

Kıtlıktan mı çıktın avrat

(Gümüş 2010: 348)

Yozgat Sorgulu Âşık İdris Gümüş'e ait olan bu şiirde, eşinin tüketim alışkanlığı üzerinden toplumsal tüketimin kadın boyutuyla birlikte ele alınması söz konusudur. Hâl böyle olunca değişim alanını kadın ve tüketim ilişkisi oluşturmaktadır. Âşığın olumsuz bir tavırla bu ilişkiyi ele aldığı görülmektedir. Buradaki tüketimin sürekli almak ve israf üzerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Geleneksel kadın tipinin dışındaki bu kadın tiplmesi tepkiyi de beraberinde getirmektedir.

Şu zalim nefsinin kölesi oldu

Neslini unutmuş Batı'yı tutmuş

Her an maddiyata kandı zamane

Yanlış zihniyetler büyük umutmuş

Bin bir hile ile sarardı soldu

Kezzap dökmüş fidanları kurutmuş

Alevsiz kavrulup yandı zamane

Kendini yabancı sandı zamane

(Özbek 2002: 15)

Yozgatlı Âşık İsmail Özbek (Kul Hâki)'ye ait olan bu şiirde, zamane diye adlandırdığı kendi zamanının insanlarının Batı'ya yönelişi ve nefsinin kölesi olarak uğradığı zarar dilendirilmektedir. Burada değişim alanı çağın tüketim eğilimine ayak uyduran kişidir. Bu değişimi oluşturan ise Batı kaynaklı maddiyata dayalı dünya görüşüdür. Değişim yönü burada olumsuz olarak ele alınıp âşık bu durumu sonucunu öz kültüre yabancılaşma olarak yorumlayıp tepki göstermektedir. Değişen yönler daha çok manevi durumlarla ilişkili olup bunlar hilenin kullanımının artması, olumsuz durumlara sevk eden umutların belirmesi ve kendine yabancılaşan kişilerin ortaya

çıkması olarak sıralamak mümkündür. Burada değişimin etkisini daha çok genç nesil üzerinden okunduğu anlaşılmaktadır.

Maddenin esiri kul köle yaşar

Nefsinin peşinde dört nala koşar

Daha fazla yazmak haddimi aşar

Ya al bu canımı yâ Rab ya azat eyle.

(Fedai TY: 7-8)

Amasyalı Âşık Fedai Koç'a ait bu şiirde de tüketim toplumu içinde maddeye bağlı yaşam sürmenin eleştirisi söz konusudur. Âşığın şiirini yurtdışında yazması oradaki kültür ortamı hakkında da bilgi sahibi olunmasının olanağını sunmaktadır. Âşığa göre bu tarz yaşayış nefesine sahip olamayan insan topluluğunu oluşmasının önünü açmaktadır. Böylesi bir toplumun kendi dini görüşü ve bu görüşe uygun yaşayış tarzına ters olacağını öne sürmektedir.

(1950'den sonraki pahalılığa dair)

Dinleyin söyleyim vasf-ı hâlimiz

Kimi kat kat apartman kuruyor

Açılmadan solan güle bak yâhu

Kimi banka kapısında duruyor

Söylemeye bile tutmaz dilimiz

Kimi bomboş gezip ipin sürüyor

Kırıldı kanadım kola bak yâhu

Aradaki kıl u kâle bak yâhu

Sürüldü meralar bütün ekildi

Pirinç iki lira sabun üç buçuk

Bereket kalmadı göğe çekildi

Beş buçuğa çıktı pastırma sucuk

Mal davar hep mezâdlara döküldü

Et beş buçuk lira vermezler azcık

Ne acayip oldu hâle bak yâhu

Karşına dikilen cala bak yâhu

...

...

Traktör hurda olmuş yatıyor

Oku destanımı ala bak yâhu

Motor sahipler gama batıyor

(Apaydın ve Çavuşoğlu 2004: 203-205)

Taksiti yaklaşan sıtma tutuyor

Sivaslı Âşık İlhami'ye ait olan bu şiirde, âşığın ortaya çıkan pahalılık durumuna dikkat çektiği görülmektedir. Âşığın 1950 sonrası artan pahalılığa dikkat çekmesi tarih bakımından önemlidir. *“1950’lerin sonu ve 1960’ların başında tüketimin yapısı köklü bir değişime uğradı. Bu dönem boyunca, ilk defa çalışan insanların ihtiyaçtan ziyade istekleri doğrultusunda tüketim yapmaları için yeterli zenginlik vardı: televizyonlar, buzdolapları, arabalar, elektrikli süpürgeler, yabancı ülkelerde tatiller vb.”*(Storey 2000: 140). Böylesi bir ortamda hayat pahalılığının artması beklenen bir sonuç olmuştur.

Bu dönem itibarıyla tüketim algısındaki değişip satın alma ihtiyacını arttırmış ve bu ihtiyaç giderilemediğinde birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Burada değişimi oluşturan neden yukarıda da bahsedildiği üzere değişen yaşam koşullarıdır. Buna göre köy işlerinden uzaklaşıp kent kültürü içine girmek ve buradaki apartman yaşamı ile bankacılık yeni yaşam standardının belirleyicileri olmuştur. Âşık şiirlerin artık taksitli mal sahibi olma ve bunun sonucunda yaşanan sıkıntı dile getirilmektedir.

İman gayret öz düşünce

Nereden yapar kârı

Hemen sarar bu yarayı

Bu kantarın yok ayarı

Düşündüm inceden ince

Vicdan sarar bu yarayı

İman sarar bu yarayı

Savurganlık sardı yurdu

Bu millette savurganlık

Budur iç güveyin kurdu

Bize çok büyük düşmanlık

Mevlüt İhsani de durdu

Bunu yemek pehlivanlık

Lokman sarar bu yarayı

Sultan sarar bu yarayı

(Düzgün 1997a: 235)

Moda diyer bizim karı

Mevlüt İhsani'ye ait olan bu şiirde, öncelikli olarak yeni dönemde savurganlığın önplana çıkmasının üzerinde durulduğu görülmektedir. Buna göre tüketim kültüründeki değişimle birlikte iman, gayret ve öz düşünceden uzaklaşıp bunların tersi istikamete gidiş söz konusu olmuştur. Bu durum yaşanan değişimin çoklu etkisinin görülmesi bakımından önemlidir.

Âşık bu değişimin sebebinde moda kavramıyla karşılaştığını dile getirmektedir. Bu ortamda modaya uygun bir tüketim kişinin ifade biçimi hâline dönüştürülerek onun gerçeğe ilişkisini yeniden yapılandırmasını sağlamaktadır. *“Örneğin bir krem veya son moda bir gözlük onun kurtuluş ve baskılardan özgürlük aracıdır. Sürüleşmiş köle böylece rahatlayarak kölelik zincirlerini gül demeti sanır ve hem kendisine hem de dışına zincir satışı yapar. Giysi, yiyecek, içecek ve barınakla birlikte, insanın varlığını sürdürebilmesinin üç temel gerekliliklerinden birini temsil eder.”* (Erdoğan 2004: 10).

Yakını var uzağı var	Sapığın adı sosyete
Kredi kartı tuzağı var	Örnek oluyor millete
Kara inek kısır derken	İnsanlıktan daha öte
Sekiz aylık buzağı var	Donsuz gezer uşağı var
Kime şikâyet eylesem	Molla Ali kullar sağar
Dinlemezler ben ne desem	Bulutsuz yağmurlar yağar
Kimi ağam kimi paşam	Mevsimler tutmuyor ayar
Dokunulmaz yasağı var	Kararmış gökkuşağı var

(Karaduman 2013: 199)

Molla Ali'ye ait olan bu şiirde, tüketim kültürü içerisinde yavaş yavaş paranın yerini alarak daha fazla tüketmeye teşvik eden kredi kartına değinilmektedir. Bunu bir

tuzak olarak gören âşık, toplum içerisinde ortaya çıkan dengesizliği dile getirmektedir. Burada değişim toplumun bir noktasında değil ahlaki yapısından gerçek dünya ile ilişkisine kadar birçok noktada etkisini göstermektedir.

Toplum içinde yakın dönemde tüketim alışkanlığının değiştiği birçok defa dillendirilen bir durumdur. “*Dün, popüleri (halk ozanını, halk öyküsünü, halk ağtını) günlük pratikleriyle üreten ve tanımlayan güç halktı. Bugün popüleri üreten ve tanımlayan güç, popüler adı altında mal ve bilinç satışı yapan moda, soda, oyuncak, turizm, kültür ve eğlence endüstrileridir. Yani dünün halkının bilinciyle, bugünün popüler kültürü taşıyıcı halkın bilinci arasında ciddi fark vardır.*” (Erdoğan 2004). Bu fark âşık tarafından geniş kitlelere örnek olan kişilerdeki değişim üzerinden ele alınmıştır. Ona göre örnek olarak gösterilen sosyete doğru bir örnek değildir ve bu da toplumda yaşanana sorunların nedenidir.

Keyfime Bakardım

Gönül der ki param olsaydı

Çimentodan güzel bir ev yapardım

Yağı bala katar küpe basardım

Piyangodan kırkbin lira vursaydı

Apikoğlu sucuğunu asardım

Rahat rahat yer keyfime akardım

Şampanyadan birer duble atardım

Yatar uyur ben keyfime bakardım

Bu odama halı kilim alırdım

(Metin 2005: 103)

Kauçuk yatak karyolayı kurardım

(kıymalık: kış için yapılan kavurmalık et.)

Sonbaharda kış devliği görürdüm

Kıymalığa manda deve keserdim

Âşık Ertekin’e ait olan bu dörtlüklerde de tüketim hayalinin işlenmesi söz konusudur. Tüketim toplumunda paranın olması her şeye sahip olmak ve her şeye sahip olunması ise mutlu bir hayat sürmenin anahtarı olarak görüldüğünden şiirde

istekler bu yönde oluşturulmuştur. Bu isteklerin daha çok maddi ihtiyaçları gidermeye yönelik olduğu görülmektedir. Buna göre âşığın dile getirdiği hayalin içinde için halı, kilim ve karyola ile döşeli; mutfağı yiyecek ve içeceklerle dolu bir ev vardır. Bunun yanında paranın piyangodan çıkması ve sürekli yatıp keyfe bakma hayali önplana çıkmaktadır. Çok fazla emek vermeden yüklü para elde etmek ve onu metalaştırılmış ürünler vasıtasıyla harcamak yine tüketim toplumu içindeki bireyin önemli bir özelliğidir.

Birçok ürüne sahip olma isteği tüketim kültüründeki bireyin içinde düştüğü bir durumdur. *“Alt-gelir grupları, TV, radyo ve basın gibi kitle iletişim araçlarında düzenlenen reklam kampanyaları sayesinde birçoğuna asla sahip olamayacakları ürünlerle kendilerinden geçirilmekte, daha çok mülk edinme özelemleriyle dizgenin gönüllü ortağı durumuna getirilmektedir. Özellikle taksitli satış kampanyaları, alt ve orta sınıf bireylerinde mülkiyet duygusunun ve isteğinin kışkırtılmasında başlı başına rol oynamış ve oynamaktadır.”* (Oktay 1994: 99).

Şu dünyanın saltanatı rahatı	Kapılmış asrın fuhuş, rezaletine,
Cazip geldi perişan etti hayatı	Toprak bile tiksindir kuru iskeletine
	Yaşamak eğlenmek başka gaye tanımaz
İnsan kul oldu nefsine meğer köle	Dünyayı dahi versen asla doymayı bilmez.
Kaptırmış kendini korkunç azgın bir sele	
Madde için para için şahsiyet satıyor	Ruhtan yoksun leş kesilmiş bunaklar
Helal mı haram mı Birbirine katıyor.	Uyanmanız bilmem ki, sanki sabahı bekler

(Özkılıç TY: 144)

Erzurumlu Âşık Nurullah Özkılıç’a ait olan bu şiirde âşık, maddeye bağımlı toplumsal hayatta yaşanan değişimler üzerinde durmaktadır. Burada yaşanan değişim

olumsuzluk içinde ele alırken âşık tepkisini bu hâlden uyanıp kişinin kendine gelmesi temennisinde bulunarak vermektedir. Bu değişimlerin daha çok manevi yönde olduğu görülmektedir. Buna göre maddi gücün getirdiği rahatlık ile nefse kul olma helal ve haram kavramlarının karıştırılmasının, ahlaksızlığın artmasının, ruhtan uzaklaşarak şahsiyete önem verilmemesinin önünü açmaktadır. Bütün bunlar yaşanan bir değişimin toplum üzerindeki çoklu etkisinin görülmesi açısından önemlidir.

Tüketim toplumunda âşığın da üzerinde durduğu gibi maddeye aşırı bağlanma söz konusudur. Öyle ki zamanla bu bağlılık bireyin kendini ifade etme şekli olarak lanse edilmeye başlamakta ve birey bu büyüye kapılarak sahip olduklarıyla övünür hâle gelmektedir. Tüketim kültürünün hızla yayılması sonucu yaşanan durumları farklı metinlerde görmek de mümkündür. “...toplumsal ve kültürel değişmeyi, yine aynı yılda yayınlanan ve oynanan *Paydos* adlı oyununda Cevat Fehmi Başkut da vurguluyordu: *İdealist öğretmenin karısıyla konuşurken Türkiye’ye egemen olacak anlayışı açık göz vurguncunun karısı şöyle dile getiriyordu: “Sizin evde kaç frigidaire var? Bizde ikiii.” İlk Frigidaire marka Amerikan buzdolaplarının Türkiye’ye girmesiyle tüketim ideolojisi böyle içselleşiyordu.*”(Oktay 1994:77). Toplumda yaşanan değişime yansıtan bu metinde maddiyatı zihniyetin bireyde nasıl yer edindiği net bir şekilde görülmektedir.

Dolap dolu tıklım tıklım giyecek

Mersedes BMW kim ne diyecek

Porşa ile gelip yemek yiyecek

On çeşitten azı beğenmez oldu

(Kabadayı 2009: 505)

Âli Kabadayı’ya ait olan bu dördlükte de ortaya çıkan tüketim çılgınlığının dillendirilmesi söz konusudur. Buna göre artık dolaplar kıyafetle dolu ve lüks tüketim araçları vazgeçilmezler hâline gelmiştir.

Burada geleneğin değişen söz varlığına da rastlanmaktadır. Bu değişimde kent ortamı ve televizyonun önemli etkisi olduğu söylenebilir. Kırdaki günlük hayatta

rastlanılan şeyler ile kent ortamında rastlanılan şeyler aynı değildir. Bu sebeple yeni dönemde âşıklar Mercedes, BMW, Porsche gibi lüks tüketimi simgeleyen uluslararası markaları dillendirir olmuşlardır.

Kimi çekmiş yeni model araba

Burnu çok havalı demez merhaba

Köylü perişandır evi haraba

İşte bu dünyanın hâli böyledir

(Demir 2008:15)

Sivaslı Âşık Efkarî (Ali Demir)'e ait olan bu dörtlükte de maddeye sahip olma arzusu işlenmektedir. Ona göre yeni dönemde yeni bir arabaya sahip olmak diğer birçok şeyden daha önemlidir.

1950li yılların sonu ile bireyin tüketim algısında ciddi bir değişme yaşanmıştır. Tüketim artık ihtiyaçların giderilmesinden ziyade farklı anlamları bünyesinde barındırarak yapılar hâle gelmiştir. Durum böyle olunca tüketim kültürel bir alan olarak işlenir olmuştur. Feodaliteden kapitalist sisteme geçiş kazancın esas alınarak üretim yapılması anlamına gelmektedir ki burada bireyden beklenen daha çok kâr elde edebilmek için üretilenleri tüketerek bu sisteme dahil olmasıdır. Bireyin tüketimden beklentisi ise kendi içinde birçok anlam barındırsa da esasında kimlik oluşturma olarak alınabilir. Hâl böyle olunca kişinin evine aldığı eşya, kıyafeti, makyajı, yediği yemek, dinlediği müzik vb. birer ifade unsuru olarak kullanılır olmuştur. Bütün bu ifadelerin yapılabilmesi için alım gücüne ihtiyaç vardır ve bu güç parayı elinde bulundurmakta geçmektedir. Böylesi bir toplum içinde yer alan âşık ve onun temsil ettiği grup için paraya ulaşmak son derece önemli bir hâl almış ve bu durum ayrıntılı bir şekilde şiirlerde işlenmiştir.

Alım gücünde yaşanan artık erkek için istediği kadına ulaşma ve toplum içinde özel bir yer edinme gibi anlamlara gelirken tüketim kültürünün daha çok etkisi altında kaldığı düşünülen kadın için tükettiği ürünler çekicilik, güzellik, farklılık ve saygınlık gibi anlamlar taşımaktadır.

Genellikle, kültüre bağılı olarak, vücudumuzu nasıl kapattığımız, ne giydiğimiz diğer insanlara bizim hakkımızda sinyaller gönderir: Bizim cinsiyet ve ahlak anlayışımız, sınıf ve gelirimiz, stil ve zevk hakkındaki düşüncemiz gibi... Popüler bilinçte giyecekler belli kodlanmış dillerle konuşurlar; görüntü ve yazılarla belli bir seçeneğin reklamını yaparlar. Yüksek sınıf, yüksek statü, yüksek zevk, şahane deney, şahane seks, büyük macera, soluk kesici heyecan illüzyonlarının popülerleştirilmesine katılırlar. Bunu yapan elbette giyeceğin kendisi değil, giyeceğe bütün bu atıfları yükleyen insandır. (Erdoğan 2004:10).

İş dışı zaman tüketimin en yoğun yaşandığı zamandır ve bu yüzden bu zaman aralığı üzerinde özellikle durulmaktadır. Kişi yoğun iş temposundan çıktığı boş zamanını kendini rahatlatma fırsatı olarak görmektedir. Hâl böyle olunca bu zaman aralığında eğlence, yeme, içme, alışveriş yapma ve dinlenme faaliyeti gibi etkinliklerden istediğini tercih ederek tüketime dahil olunur. Buradaki popüler faaliyetler kişinin mutlu olması ve yoğun tempo içinde rahatlaması için birer araç olarak gösterilmektedir.

Böylesi bir değişimin âşıkların da dikkatini çektiği ve bu konuya şiirlerinde yer verdikleri anlaşılmaktadır. Kır hayatı içinde kendi kendine yeten bir yaşam sürülürken bu düzenin bozulması, kitle iletişim araçlarındaki içeriklere maruz kalma, kent yaşamı gibi unsurlar yakın dönemde kişinin ihtiyaçlarında değişikliğin olmasına sebep olmuştur. Şimdiye kadar maddiyattan çok maneviyata vurgu yapılan kültür yapısı içindeyken yaşanan gelişmelerle her geçen gün maddiyat birey tarafından daha çok talep edilir hâle gelmiş ve bu da tüketim toplumunu ortaya çıkartmıştır. Buna göre değişim alanı kişilerin maddi olana yönelmesiyle manevi yönlerin köreltilmesi üzerine inşa edilmektedir. Bu sebeple âşıkların yeni dönem insanlarındaki dini ve ahlaki yapılarındaki değişimleri sıklıkla dile getirmektedirler. Değişime sebep olan unsurlar ise yaşanan zihniyet değişikliği ile gelen Batı kültürü ve onun tüketimi destekleyen sistemidir. Bunlar moda, medeniyet, modern yaşama uyum sağlama gibi başlıklar altında işlenmektedir. Kitle iletişim araçları ve toplumun örnek gösterilen kişilerinin yaşam şekli de değişime araçlık eden unsurlar olarak dillendirilmektedir. Bütün bunlar sonucunda yeni dönemde kolay yoldan para kazanma ve giyimden barınmaya birçok ürüne sahip olma isteği ortaya çıkmıştır. Âşıklara göre bunların karşılığında ise haram-helal algısı, iman, gayret, ahlaki yapı, aile kurumu, insanlar arasındaki sevgi ve saygı, şahsiyet, nefis terbiyesi gibi unsurlarda değişim yaşanmıştır.

2.2.9. Eğlence Kültüründeki Değişim

2.2.9.1. Yeni Dönemin Eğlence Anlayışı

Toplumun eğlence kültürü hayata bakış açısına ve sosyo-kültürel yapısına göre değişmektedir. Batı kültür yapısının Anadolu coğrafyasında hissedilmesi ile birlikte bu kaynaktan gelen eğlence anlayışının da bireyler arasında yayınlık kazandığı görülmektedir. *“Eğlenceler bireyin kendisi, toplumu, tarihi ve kültürü hakkında bilinçlendiği ortalaradır. Eğlenceler, toplumun aynasıdır. Dolayısıyla bir toplumdaki kültür değişmelerinin kolaylıkla belirlenebildiği temel alanların başında eğlenceler gelmektedir.”* (Özdemir 2005: 9). Böylesi bir öneme sahip olan eğlence kültürünün yakın dönemde yaşadığı değişim âşıkların üzerinde durduğu konu olmuştur.

Gel teftiş et tüm köylere dans koyduk

Kırma verdik, çiçek koyduk, ot koyduk

Bizde artık evimize it koyduk

Ne olur kabul et Ortak Pazar’a

(Alptekin 2003b: 344)

Gümüşhaneli Âşık Kul Nuri (Nurettin Türkan)’ye ait bu dörtlükte Avrupa’ya uyum sağlayabilmek adına yaşananlar dillendirilmektedir. Burada dans olgusuna yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Bir diğer dikkat ekici unsur ise değişimi yaşadığı mekandadır. Bilindiği üzere kültürel değişim öncelikli olarak kendini iletişimin yoğun olduğu kent ortamında hissettirip belli bir zamandan sonra çevreye doğru yayılmaktadır. Burada âşığın köylerdeki değişen eğlence şekline değinmesi değişimin ne kadar yayınlık kazandığının göstergesidir.

Disco onu iyi açtı

Sabahı kulüpte eder

Soyundu kendini saçtı

Bu Ersun’a gerici der

Sarı esrar içip uçtu

Pekte çağdaş çıktı Aysel

Kokainde çekti Aysel

Gündüz operaya gider

(Bağcı 2002: 168-169)

Âşık Ersun'a ait olan bu şiirde de toplumda yaşanan eğlence kültürünün yeni dönem kadın tipi üzerinden değerlendirmesi söz konusudur. Buna göre değişmeyle birlikte eğlence mekanları disko, opera ve kulüpler olmuştur. Geleneksel toplum yapısında bu mekanlara kadının girmesi neredeyse imkansızken âşığın yeni dönem kadının buraları sıklıkla ziyaret ettiğini belirtmesi onun tepkisini göstermektedir. Değişim daha çok ahlaki boyutuyla ele alınmaktadır. Buna göre Aysel adlı kadın gittikçe açık kıyafetleri tercih etmekte, kötü alışkanlıklar edinmekte ve günlük rutinini tamamen bu eğlence anlayışı üzerinden değerlendirmektedir. Âşığa göre bu durum çağdaşlığın bir göstergesi olarak görülmektedir.

Şiirde anlaşıldığı üzere eğlence kültürü üzerinden bütün günlük yaşayış değişmektedir. Bu da Batı kaynaklı hayat tarzının günlük rutine uygulanmaya çalışılmasının bir neticesidir. *“Bizde alafranga hayatın ve alafranga eğlence türlerinin hızla yaygınlaşması Kırım Savaşı'ndan hemen sonraya rastlar. Kırım Savaşı esnasında çok sayıda Fransız ve İngiliz askerinin, savaşı takip eden yıllarda ise Mısır'ın zengin paşa , bey ve hanımlarının İstanbul'a bol miktarda para akıtmaları neticesinde İstanbul'da lüks, sefahat, moda, kumar ve israfa yönelik yeni bir hayatın tezahürleri gittikçe yerleşmeye başlamıştır.”*(Çıkla 2004: 223).

Sıfır kol giyimle İspanyol paça

Resim demiş tapmış bir kızıl taça

Diskotek yapar da oynar ça ça ça

Nemize yetmez Sivas halayı gardaş

(Özdemir 1988:164)

Şarkışlalı Âşık Cafer Tuncer'e ait bu dörtlükte eğlence kültürü ile birlikte değişen geleneksel oyunlara da dikkat çekilmektedir. Değişimin nedeni olarak Batı ile Hristiyan kültürü gösterilmektedir. Burada yeni dönemin eğlence mekânı olarak yine disko ön plana çıkarılırken geleneksel halk oyunlarından Sivas halayının terki

üzerine konulan tepki söz konusudur. Âşığa göre durum sadece bununla kalmayıp sıfır kollu ve İspanyol paça giyinme gibi giyim tarzında da değişiklikler olmuştur.

Karamehmet hanı neyimiz kaldı

Dans çıktı halaylar çekilmez oldu

Pop mudur mikrop mu bir müzik geldi

Sazımızı sözümüzü bozdular

(Karamehmet TY: 179)

Çukurovalı Âşık Karamehmet'e at olan bu dörtlükte yine geleneksel eğlence kültürünün terkinin ele alınması söz konusudur. Buna göre dansın yaygınlık kazanması ile halaylar terk edilmiştir. Müzik kültüründe değişimler gerçekleşerek saz yerini kaybetmiş ve pop müzik yaygınlık kazanmıştır. Âşığın bu değişimleri toplumu bozucu yönde değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere yeni dönemin eğlence kültüründe yaşanan değişim çeşitli dinamikleri bünyesinde barındırmaktadır. Burada değişime sebep olan unsur Batı kültürü kendine has yapısını bünyesinde barındıran eğlence anlayışıdır. Âşıkların öncelikli olarak yeni eğlence mekanları üzerinde durdukları görülmektedir. Buna yöre disko, opera salonları ve kulüpler yeni dönem eğlence kültürünün temsil edildiği alanlardır. Birey bu mekanlarda zaman geçirdikçe buraya uyum sağlamakta bu da geleneksel kültür yapısında değişimleri ortaya çıkmasının önünü açmaktadır.

Eğlence şeklinde dans en çok dillendirilirken dansın yaygınlık kazanmasıyla halayların terk edildiği tepkisi ortaya konulmaktadır. Âşıklara göre göre değişim sadece bununla da kalmayıp insanların giyim tarzında ve müzik anlayışında da değişimi görmek mümkün olmaktadır. Âşıkların bütün bunları temelde ahlaki bozulma ve kendi değerlerini terk etme şeklinde değerlendirdiklerini söylemek mümkündür.

2.2.9.2. Kutlamalardaki Değişim

Toplumun Batı kaynaklı kültür unsurlarını alma isteğinin hâkim olduğu dönemde, özel günlerin de bu unsurların içinde ithal edildiği anlaşılmaktadır. Bu özel günler beraberinde getirdikleri kutlama şekilleri ve zihniyet yapısıyla toplum içinde

kültürel değişimlerin yaşanmasının önünü açmıştır. Yabancı kültür kaynaklı bu özel günlerin kutlanır olması, birtakım tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu günler ve kutlama şekilleri Batı toplumunun değerlerini bünyesinde barındırdığı düşüncesiyle genellikle bu kutlamalara katılan bireyin kendi değerlerinden uzaklaşacağı düşüncesi ileri sürülmektedir. Ayrıca bu kutlamalarda tüketim kültürüne hizmet edildiği düşüncesiyle yine tepiler ortaya konulmaktadır.

Aşağıdaki şiir bu düşüncenin dile getirildiği örneklerdendir:

Bütün harcamalar milli sermaye	Fakir ağıyormuş etmezsin tasa
Kutlamakla nedir sendeki gaye	Neden Noel için boşalır kasa
Tüm insanlık alsın kendine paye	Anlamadım kardeş neyi kutladın
Anlamadım kardeş neyi kutladın	
Bu aymazlık neden neyi seversin	Örf ve adetinden bezer mi insan
Noel baba kimdir kimi översin	Noel baba gibi gezer mi insan
Rabbim tez zamanda hidayet versin	Sarhoş olup böyle sızar mı insan
Anlamadım kardeş neyi kutladın	Anlamadım kardeş neyi kutladın

(Kozan 2012: 63)

Özene bezene kurmuşsun masa

Âşık Kozanoğlu (Salih Kozan)'na ait olan bu şiirde, Noel kutlamasının dile getirilmesi söz konusudur. Burada değiştirici unsur olarak Batı toplumuna ait olan bir kutlama ele alınmıştır. Bu kutlamalar için yapılan harcamaya dikkat çeken âşık, bu kutlamalar dahilinde içki kullanımı yapıldığını belirterek yaşanan sorunu dile getirmektedir. Onun görüşüne göre bu kutlama şekli kendi kültür dünyasına uygun değildir. Bunu örf ve adetten uzaklaşma olarak ele almaktadır. Buna göre âşığın yabancı bir unsurun kutlanılmasına, tüketim kültürüne ve dini öğretilere ters bir kutlamanın yapılmasına tepki gösterdiği anlaşılmaktadır.

Modern dönemin kutlamalarındaki tüketim ve bu kutlamalarla yaşanan değişim birçok araştırmacının da dikkat çektiği mesele olmuştur. *Günümüzde popüler bayramlar kapitalist pazarın satış gereksinimlerini karşılamak için promosyon aracı olarak kullanılmaktadır. Son zamanlarda Türkiye televizyonlarında Türk'ün bayramı olmayan ve Anadolu'yla ilişkisi Haçlı seferleri olan bir kültürün koca göbekli ve sarhoş Santa Klaus'u, çam ağacı kesip süsleme, duygulu Hristiyan dinî bayram müziklerinin duyulması her programda görülmektedir. Türk bayramları Hristiyan bayramları biçimine dönüştürülmektedir. Bütün bayramlarda yoğun bir satın alma propagandası yapılmaktadır.* (Erdoğan 2004: 10-11).

Bana emrettiğin her şeyi yaptım

Senin kültüründen çok hisse kaptım

Yıl başında Noel Baba'ya taptım

Ne olur kabul et Ortak Pazar'a

(Alptekin 2003b: 342)

Bu dörtlükte de yine yılbaşı kutlamasına karşı bir eleştirinin olduğu görülmektedir. Âşık bu kutlamalar çerçevesinde kutlamanın sembolü olan Noel Baba'ya tapıldığını ileri sürerek bu düşünce tarzını eleştirmektedir. Anlaşıldığı üzere Avrupa kültürüyle bütünleşmek adına toplumun bu kutlamayı yaptığı düşüncesi söz konusudur.

Kapıda bekler şoförü

Eve gelir kuaförü

Bilmez iftarı sahur

Noel de çam dikti Aysel

(Bağcı 2002: 168-169)

Yine bu dörtlükte de âşığın kendi kültürüne yabancılaşan bir kadın tipi üzerinden Noel kutlamasını dillendirdiği görülmektedir. Burada kutlamanın bir parçası olan çam süslemenin yapılmasının eleştirisi vardır.

Noel kutlamalarının üzerinde bu kadar durulmasının sebebi, bu kutlamaların dini kökeniyle alakalıdır. Âşıklar bu özel günü, Batı kültüründen gelen bir unsur olmasının dışında Hristiyan kültürüyle özdeşleştirerek yorumladıklarından buradaki değişime inanç merkezli yaklaşmaktadırlar. Bu da Noel kutlamalarını kabul etmemeyi beraberinde getirmektedir.

Yılbaşı kutlamalarının eleştirilmesinin yanında yine yeni dönem kutlamaları olan sevgililer günü ve anneler günü gibi kutlamalara ise tepki verilmediği, aksine bu günlerin özel şiirlerle kutlandığı görülmektedir. Çünkü bu özel günler inanç merkezli olmaktan ziyade sevgi paylaşımı merkezli olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda desteklenmemesi için bir neden görülmemektedir. Bu yaklaşım yukarıda belirtmiş olduğumuz görüşü desteklemektedir.

Sende bir gün fidan idin

Ana demek vatan demek

Ektin bizi yetiştirdin

Vatan demek atam demek

İlmik ilmik sevgilerin

İsterse vermesin ekmek

Senin hakkın yenmez Annem

Senin hakkın yenmez Annem

(Eren 2012: 18)

Sivaslı Âşık Mıhrıcan (Mıhrıban Eren)’a ait olan şiirde anneler günü kutlaması vardır. Burada geleneksel toplum yapısındaki anne algısını görmek de mümkündür. Âşığın anneyi vatanla özdeşleştirerek onu çok özel bir yere koyduğu anlaşılmaktadır. Böylesi zel bir yere sahip olan kişi için yapılan kutlama normal karşılanmaktadır.

Bugün yaş gününmüş iyi ki doğdun	Çoban Hüseyin'den nice ömürler
Ne yatlı ne katlı bulmadın Gökçen	Aklın zenginlikle iyi dünürler
Memur oldun iki üç yer değıştin	Şimdi bu şiire bakıp gülenler
Sebatla burda kalmadın Gökçen	Boşuna ben çene çalmadım Gökçen

(İvgin 1998: 39-40)

Erzurumlu Âşık Çoban Hüseyin'e ait olan bu şiirde, doğum günü kutlamasının yapılmıştır. Kutlamanın tepkisel bir şekilde olmadığı ve içerikte paranın ve sebat etme unsurları vurgulandığı görülmektedir.

Âşıklar günü için

Âşıklar gününe gönül verenler	Sevin ey insanlar sevdikçe sevin
Selam sevgi saygı sizlere olsun	Sevin de gafletten uyanın ayın
Her şeyi sevip de mutlu olanlar	Türksever tadıdır sevgi her şeyin
Selam sevgi saygı sizlere olsun	Selam sevgi saygı sizlere olsun

(Gürel 2014: 254-255)

Sivaslı Âşık Battal Türksever'e ait olan şiir bu şiirde ise sevgililer günü kutlaması vardır. Âşığın sevgi kavramı üzerinden yaklaştığı konu, bu duygunun insanlar arasında yaşanması ve kutlanmasını destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Bunların dışında *Analar Günü İçin* (Gürel 2014: 145-146), *Anneler Günü* (Halıcı 1992: 103), *Anneler Günü* (Karadağ 2013: 15), *Sabiha Serin'e Doğum Günü Hediyesi* (Serin 2010: 113), *Yaş Günlerin Kutlu Olsun* (Kabadayı 2009: 130-131) vb. başlıklı şiirlerde de bu kutlamaları görmek mümkündür. Bu tarzda kaleme alınan şiirlerin büyük çoğunluğunda görüleceği üzere âşıklar sevgililer günü, anneler günü ve doğum günü gibi özel günlerin kutlamalarına karşı olmayıp bu günleri tüketim

kültürü içinde görmeyerek sevgi duygusunun paylaşımı üzerinden konuya yaklaşıkları anlaşılmaktadır.

Toparlayacak olursak yeni dönemde yapılan kutlamalara âşıkların farklı yaklaşımlarda bulundukları görülmektedir. Öncelikli olarak bu kutlamalar Batı kaynaklıdır ve dolayısıyla farklı bir kültürel yapıyı bünyesinde barındırmaktadırlar. Bu farklılık toplumun temel kültürel değerleriyle çeliştiği zaman âşıkların olaya tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Burada kutlamalara dahil olunarak bireyin kendi kültüründen uzaklaşacağı yönündeki düşünce tepkiyi beraberinde getirmektedir. Değişim maddi ve manevi yönüyle değerlendirilmektedir.

Burada en ciddi tepkiler yılbaşı kutlamalarına olduğu görülmektedir. Bu kutlamalarda Noel Baba'nın ön plana çıkarılması, tüketimin yaygınlaşması ve içkili kutlamaların yapılması temel tepki sebepleri olarak öne çıkmaktadır. Doğum günü, anneler günü ve sevgililer günü gibi yeni dönem kutlamalarına ise tepkinin daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bunda bu üç günün kutlanmasıyla sevgi paylaşımının yapıldığı düşüncesi hakimdir. Hâl böyle olunca özel gün kutlamalarına gösterilecek tepkilerde dini hassasiyetin esas olduğu ardından tüketimin artması gibi sebeplerle tepkilerin çoğaldığı anlaşılmaktadır.

2.2.10. Giyim-Kuşam Alanındaki Değişim

Tarih boyunca giyim insanlar tarafından sadece örtünmenin dışında çeşitli anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Kişinin kıyafeti onun kültürünün, dini görüşünün, yaşadığı bölge ikliminin, yaptığı işin, ekonomik durumunun, yaşadığı mekânın (köy-şehir vb.), dünya görüşünün vb. yansımalarını barındırmaktadır. Maddi görüntüsüyle karşıya mesaj verdiğinin farkında olan birey, yaşadığı değişimin ilk etkisini kıyafetinde göstererek değişime ayak uydurduğunun veya uydurmadığının bilgisini vermektedir.

Batı tarzı giyim tarzının Türk toplumuna yansıma şeklini II. Mahmut tarafından atılan adımlardan Cumhuriyet döneminde çıkarılan kanunlara kadar görmek mümkündür. Bunun dışında Batıya giden kişilerin gördükleri veya ülkeye gelen yabancı kişilerin giyimleri değişime ön ayak olan unsurlardır. Günümüzde ise gelişen teknoloji ile istenilen haberleşmenin ve değişimin gerçekleşme imkânı bir hayli

genişlemiştir. Bütün bunların sonucunda toplumun giyim kuşam tarzında değişikliklerin olduğu ve âşıkların bu değişimlere çeşitli tepkiler verdikleri görülmektedir.

Şerefsizler biraz fırsat bulunca

Vicdansızlar hemen bindi kulunca

Çıplaklık modası icat olunca

Tuman ucuzladı don ucuzladı

(Poyrazoğlu 2006: 301)

Âşık Ahmet Poyrazoğlu'na ait olan bu dördlükte giyim tarzındaki değişimin nedeni olarak moda kavramının ele alındığı görülmektedir. Değişime alanının ise kıyafet üzerinden ahlaki yapı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre âşık yeni gibi tarzının çıplaklık olarak değerlendirip tepkisini ortaya koymaktadır. Böylece maddi bir değişimden manevi değişime gidildiği söylenebilir.

Bireyde yaşanan değişimin ilk etkilerini dış görünüşte takip etmek mümkündür. Bu sebeple âşıkların dış görünüş konusu üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Yeni ortama uyum sağlama isteğinde olan birey işe ilk olarak kıyafetinden başlayacaktır. Bu sebeple giyim-kuşam kişinin iç dünyası hakkında ipuçları yakalamanın aracı olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa'dan geldi moda diyorlar

Adı medeniyet çıplak giyorlar

Besmeleyi sorsan nedir diyorlar

Bereketsiz karnı doyan kalmadı

(Karaduman 2013: 88)

Sivaslı Molla Ali Pirânî'ye ait olan bu dördlükte de yeni dönemim giyim tarzına eleştiri yapıldığı görülmektedir. Burada değişime neden olan unsur Avrupa kaynaklı medeniyet ve moda kavramlarının olduğu dillendirilmektedir. Değişimi olumsuz

yönde değerlendiren âşık, yine yeni giyim tarzını çıplaklıkla ilişkilendirdiği görülmektedir. Ardından dini bir söyleme yer vermesi yeni dönemdeki değişimi dini ahlaki yönüyle değerlendirdiği izlenimi vermektedir.

Köylüleri ayıpladık

Çarıkları çöpe attık

Moda diye sayıkladık

Olmaz olsun böyle moda

(Sağlam 2001: 118)

Sivaslı Âşık Sağlam (İzzet Sağlam)'a ait olan bu dörtlükte geleneksel olanın terkine dikkat çekildiği görülmektedir. Köylü giyimini ön plana çıkaran âşık, yeni dönemde bundan uzaklaşıldığını belirterek çarıkların ilgi görmemesini eleştirmektedir. Ona göre bu değişime sebep olan unsur ise modadır. Burada değişimde girilen psikolojik durumu görmekte mümkündür. Âşığa göre toplum yeni olana yönelirken kendi geleneksel yapısından utanarak geçmişle bağını koparmaya çalışmıştır.

Modacılar da aklım şaşıyor

Tişörtleri yarım göbek üşüyor

Pantolonlar kısa belden düşüyor

Çokça uçkur akıl fikir sar gönder

(Gülçınar 2014: 86-87)

Âşık Ayten Gülçınar'a ait olan bu dörtlükte de yeni giyim tarzının değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre tişörtler ve pantolonlarda her yeri örtme işlevinin terk edildiği, bunun yerine açılmanın esas alındığı anlaşılmaktadır. Bu değişimi ortaya çıkaran unsur olarak yine moda kavramı işaret edilmektedir. Değişimin etkisi ise yine ahlaki yapı üzerinden değerlendirilmektedir.

Koyun yaylağı unutmuş

Çarık dolağı unutmuş

Yolu yolağı unutmuş

Kravatlı olmuş ağam

(Fedai TY :56)

Bu dörtlükte de şehir hayatıyla giyim tarzı ilişkisinin kurulduğu görülmektedir. Buna göre geçmişten uzaklaşıp geleneksel giyim tarzı terk edilirken onun yerine Batı kültürünün simgesi niteliğinde olan kravat toplum içinde kullanılmaya başlamıştır. Bu değişimin nedeni ise bireyin kent kültürüne uyum sağlama çabasında aranmaktadır.

Bakarsın karşıdan içi görünür

Modernliğe uyar şu şeffaf kızlar

Ne alır giyer şu şeffaf kızlar

Üflesen tül gibi göklere uçar

Kaşları sürmeli dudak boyalı

Ne içer neler yer şu şeffaf kızlar

Üstünde elbise ince oyalı

Bilmem neredendir hangi mayalı

Saçları savrulur bir ipek gibi

Nice duygu yayar şu şeffaf kızlar

Kelebek misali bir böcek gibi

(Özdemir 2013: 383)

Baharda açılan bir çiçek gibi

Sivas Sarkışlalı Mehmet Coşkun (Coşkuni)'a ait olan bu şiirde ise kızların modernliğe uyan kızların eleştirisi yapıldığı görülmektedir. Bu tipten kızları “şeffaf kızlar” olarak nitelendiren âşık, bu kişilerin özelliklerini giydikleri açık kıyafetleri, saçları ve yaptığı makyajlarla dikkat çekenler olarak sıralamaktadır. Bütün bunlardan dış görünüme bağlı maddi değişime dikkat çekildiği anlaşılmaktadır. Değişime sebep olan unsur olarak modernlik gösterilirken maddi değişimden manevi yönde yaşanan değişime gidildiği anlaşılmaktadır.

Kıyafette yaşanan değişim konusunda kadınların üzerinde daha çok durulduğu görölmektedir. Bunda âşığın erkek oluşu ve kadınların değişime daha açık oluşu gibi sebepler ileri sürülebilir. Durum ne olursa olsun görselliğin ön plana çıktığı modern dönemde dış görünüşte ciddi değişimlerin yaşanılması kaçınılmazdır.

Giymiyor hanımlar yeşil allıyı

Kandırdılar bizim fakir Güllü'yü

Şimdi de beğenmez eski küllüğü

Kafeste yaşıyor kaz da modalı

(Özdemir 1988: 101)

Şarkışlalı Âşık Cafer ait olan bu dörtlükte ise kadının geleneksel olanı terk etmesinin işlendiği görölmektedir. Buna göre geleneksel giyim tarzını gösteren allı yeşilli giyim yeni dönemle terk edilmiştir. Yine bu değişime sebep olarak moda gösterilmektedir.

Göröldüğü üzere âşıklar gelenekselden modern olana geçişte giyim kuşam alanında yaşananları da şiirlerine konu edinmişlerdir. Burada değişim dış görünüş üzerinde maddi olanla alakalı gibi görölse de aslında konuyu ahlaki boyutta değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Değişimi nedeni olarak en çok moda kavramı üzerinde durulmaktadır. Değişimi olumsuz yönde değerlendiren âşıklar konuyu daha çok geleneksel giyim tarzının terki ve yeni giyim tarzının ahlaki yapı üzerindeki bozucu etkisi üzerinden ele almaktadırlar. Burada değerlendirmenin daha çok kadınlar üzerinden söz konusu olduğu dikkat çekmektedir.

2.2.11. Kimlik Değişimi

Farklı bir kültürel yapı ile kurulan temas neticesinde ortaya çıkan durumlardan biri kimlikte yaşanan değişimdir. Bu durum, kendini özellikle dış göç neticesinde göstermektedir. Doğrudan yabancı bir sosyo-kültürel yapı içerisine girilen dış göç sürecinin sonunda, bireyin yaşamış olduğu değişimle ortaya çıkan kültürel kimlik meselesi kültür değişmelerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Aşağıdaki şiirde yurtdışında bulunmuş olan âşığın, buradaki genç nesilde yaşanan değişimleri ele aldığı görülmektedir:

Ne oldu bizim çocuklarımıza	Biz ilk kuşak murat alıp gülmedi
Hatırı gönlü bilmez oldular	Hiç kimseler gözyaşımız silmedi
Bizim kaygımız yarınlarımıza	Hatır sorup el öpecek kalmadı
Vefalı bir nesil olmaz oldular	Kapımızı bile çalmaz oldular
Nasıl geldiler ki bu boya yaşa	Biz babamız sözlerinden çıkmadık
Çektik meşakkati bunca temaşa	Her sözü emirdir tuttuk bıkmadık
Ömür gitti hayat denen savaşa	Anne, baba hatırını yıkmadık
El insaf dikkate almaz oldular	Bu çocuklar selâm salmaz oldular
Gelişen bir teknoloji durumu	Kabadayı bizim kuşak dertliler
Çağ atlادık derler bahane bu mu	Sanma ki yalnız ben tüm gurbetçiler
Saygının, sevginin çağı olur mu	Biraz büyüyünce çekti gittiler
Bu güzel duygudan mahrum kaldılar	Bayramlarda bile gelmez oldular

(Kabadayı 2009: 231)

Âşık Ali Kabadayı'ya ait olan bu şiirde de yeni neslin durumunun değerlendirilmesi söz konusudur. Ali Kabadayı gurbette yaşadığından yurtdışındaki genç nesilde yaşanan değişimi ele almaktadır. Yurtdışındaki neslin Batı kültürü ile doğrudan teması ve kendi toplumunun kültürel yapısından uzak oluşu ciddi değişimlerin de önünü açmıştır. Buna göre öncelikli değişim manevi yönde olup hatır, vefa, saygı gibi kavramlarda kendini göstermektedir. Âşığa göre geleneksel toplum yapısında daha hâkim olan ikili ilişkiler bu nesilde görünmemektedir. Anne ve babaya saygı azalmakta ve bayramda bile büyüklerin yanına uğranılmamaktadır. Bu duruma

tepki gösteren âşık, yaşananları değerler kaybı olarak ele almaktadır. Bu olumsuz tablonun ortaya çıkmasında ise teknolojinin gelişmesiyle değişen yaşam koşullarının bahane olarak kullanılmasına bağlamaktadır.

Göçmen farklı bir ulusun sosyo-kültürel yapısına dahil olup fırsat eşitsizliği, ayrımcılık, dışlanma gibi sorunlarla karşılaşınca, kendini ifade edebileceği bir kültürel kimliğe ihtiyaç duymaktadır. Kültürel kimlik meselesinde birinci ve nispeten ikinci kuşağın diğer kuşaklara göre daha şanslı olduğu söylenebilir. Çünkü ilk kuşaklar en azından kendi kültürel yapısında yetişip bazı temel bilgileri edindikten sonra yabancı kültürle karşılaşmış ve ihtiyaç dahilinde kendi kültürüne sığınmıştır. Ancak yabancı kültürün içinde doğup yetişen kuşağın kimlik kargaşası içine düşmesi son derece kaçınılmazdır. Ülkesine geri dönme düşüncesi içinde olan ilk kuşağın yeni kültürel ortamın etkisine daha kapalı olup daha çok tüketim yolu ile itibar kazanma ve kolektif bilince sahip olma özelliklerini yansıttığını söylemek mümkündür. Ancak ülkesine dönme düşüncesi olmayan genç nesil için işler değişmektedir. Bu nesil artık içinde bulunduğu kültürel ortama dahil olabilmek için değişimi daha çok benimseme yolunu tercih edebilmektedir. Bu düşünce değişimi de beraberinde getirmektedir.⁷¹ Genç neslin kendi kültürel kimliğinden uzaklaşıp değişmesi yukarıdaki şiirde görüldüğü üzere önceki nesille çatışmasını da beraberinde getirmektedir.

Âşıkların bireyin ve toplumun yaşadığı kimlik bunalımı karşısında tarih bilinci ve kültürel kökler üzerinde hassasiyetle eğildiği görülmektedir. Bu konular üzerinde durarak âşık, yaşanan değişimlerle toplumun geçmiş ile bağının kopartıldığı mesajını vermektedir. Bu bağın tekrar oluşması için toplumun kendi değerlerini hatırlatma yoluna gidildiği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki şiirde âşığın tarih bilincine yapmış olduğu vurgu görülmektedir:

Atatürk kim bilgisi yok

Tarihine ilgisi yok

⁷¹ Dış göç ile ortaya çıkan kültürel kimlik meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Unat 2002: 182-183.

Merak etme olgusu yok

Sormuyor dününü gençlik

(Bağcı 2002: 21)

Yozgatlı Âşık Ersun Bağcı'ya ait olan bu dörtlükte gençliğin değerlendirilmesi söz konusudur. Buna göre âşık gençliği kendi tarihini sorgulamayıp öğrenmediği için eleştirmektedir.

Burada değişimin genç nesil üzerindeki etkisi söz konusudur. Genç neslin yetiştirilmesi toplum geleceği için son derece önemlidir. Bundan dolayı bu neslin yaşayacağı değişim son derece kritiktir. Âşık bu sebeple onların öncelikli olarak kendi tarihini ve kültürünü öğrenmelerini istemektedir.

Ecdadımdan kalan izler

Boynu bükük hep öksüzler

Talan ettikçe hırsızlar

Tanınmaz kaybolmuş ağam

(Fedai TY:56)

Âşık Fedai'ye ait olan bu dörtlükte ise geçmişle bağın bilinçli olarak kopartıldığı düşüncesi vardır. Buna göre geçmişe ait izler silinerek toplumu istenilen şekilde yönlendirme isteği söz konusudur.

Ecdadımızı el'an

Polatoğlu kıydılar

Hain ettiler ilan

Sömürdüler soydular

Sonra, onlardan kalan

Bir boş yola koydular

Malımızı aldılar

Dolumuzu aldılar

(Polatoğlu 2000: 83)

Âşık Yusuf Polatoğlu'na ait olan bu şiirde de toplumun kökeniyle ilgili konular dile getirilmektedir. Tarih bilinci üzerinden konuya yaklaşan âşık, toplumda yaşanan

değişimlerde geçmişe bakış açısının durumunu göstermektedir. Toplumu geçmişinden koparmanın o toplum için büyük sorunlara yol açacağı düşüncesiyle bu duruma dikkat çekilmektedir. Buradaki değişimin bilinçli olarak ortaya çıkarıldığını düşünen âşık, konuya ecdat vurgusu üzerinden yaklaşmaktadır.

Tarihe hakaret dine saldırı

Sanki dersler hainane bildiri

Türk'ün çocuğuna öz Türk kültürü

Verilmedi verilmez bu gidişle

(Şefkati ve Büyükgedik TY: 28)

Uruşlu Âşık Şefkatî'ye ait olan bu dörtlükte öz kültüre dikkat çekilmesi söz konusudur. Burada âşığın üzerinde durduğu değişim alanının toplumun kendi kültürel yapısı olduğu söylenebilir. Âşığın tarih ve din olgusuna özellikle dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Ona göre yeni dönemde bu iki kavrama bilinçli olarak zarar verilmektedir. Âşığın değişime sebep olan unsur olarak eğitimi ele aldığı görülmektedir. Âşık ders içeriklerinin bilinçli olarak toplumun değerlerine zarar verecek şekilde düzenlendiğini düşünmektedir.

Toplumun kültürel yapısında Doğu ile Batı arasında kalan bireyin izlerini âşıkların şiirlerinde görmek mümkündür.

Anla deyi yazdım iyiyi kötüden

Şikayetçi değilim ben halimden

Doğuluyum vallah olmam batıdan

Ya batıya uyanlara ne deyim

(Özdemir 1988: 115)

Âşık Cafer'e ait olan bu dörtlükte, kültürel kökeninin dillendirilmesi söz konusudur. Bilindiği üzere yaşanan zihniyet değişimi ile toplumda Batıya uyum

sağlamaya yönelik adımlar atılırken âşık kendisini Doğulu olarak göstererek bu uyumun gerçekleşemeyeceğini belirtmektedir.

Ak ile karayı seçmiyor gözler	Kimi garba hayran yürür izde
Özünde hikmet yok sırf riya sözler	Gözler fuhşu meşru sayan dizide
Günahlar dağ gibi kapkara yüzler	Bizi biz yapmayan hünerler bizde
Dünden besbeterdir günümüz kardeş	Hep menfi yayılır ünümüz kardeş

(Ünsal 2009: 141)

Çorumlu Âşık Haksöyler (Bekir Sami Ünsal)'e ait olan bu şiirde, toplumun genel durumunun değerlendirilmesi söz konusudur. Burada değişim alanı toplumun öz kültürel yapısıdır. Bunun içinde ahlaki yapı ayrıntılı yer tutmaktadır. Âşık bu husustaki değişimleri olumsuz yönde değerlendirip tepkisi ortaya koymaktadır. Burada değişime sebep olan hususlar ise Batıya hayranlık ve içeriği toplum yapısına uygun olmayanlar diziler olarak gösterilmektedir. Bütün bunların sonucunda iyi kötü ayrımı birbirine girmiş ve dini hassasiyet algısı değişime uğramıştır. Âşık, bu değişimin sonucunu öze uygun davranışlarda bulunmayarak toplumun eskisinden daha kötüye gitmekte olduğu yönünde değerlendirmektedir. Burada yeni nesil eski nesil kıyaslaması vardır.

Yaban kelimeler girdi araya	Sözümü apaçık söylerim direk
Dilimizi kayıp ettik biz kimiz	Hak davaya âşık olmamız gerek
Leyla mecnun hasret kaldık sahraya	Herkes birbirine zehir zemberek
Çölümüzü kayıp ettik biz kimiz	Balımızı kayıp ettik biz kimiz
İslam dünyasının hali bu iken	Ecdadın özlemi burnumda tüter
İman denizine açmadık yelken	Bugünkü hâlimiz dünden de beter
İçeride dışarıda hep diken	Aşka gelen bülbül nerede öter
Gülümüzü kayıp ettik biz kimiz	Çalımızı kayıp ettik biz kimiz

Elin gavurunun kaçmaz gözünden	Selimizi kayıp ettik biz kimiz
Sağlam millet fire vermez özünden	
Ham imamlar öğretmenler yüzünden	Zakir'im çileden çıktım adeta
Yolumuzu kayıp ettik biz kimiz	Hakka düşman olduk bu nasıl hata
	Futbol içki kumar mevtayız mevta
Ya hak yolu ya da batılı seçin	Ölümüzü kayıp ettik biz kimiz
Bu kadar batıya bağlanmak niçin	
Ağlayamaz olduk dava için	(Algül 2017: 28-29)

Erzurumlu Âşık Zakir Algül'e ait olan bu şiirde, kültürel kökenin sorgulanması vardır. Burada değişim alanı toplum kendine ait olan değerler bütünüdür. Değişimi ortaya çıkaran unsurlar ise Batıya yöneliş ve bunun yanında yanlış öğretilerde bulunan imam ve öğretmenlerdir. Bu iki mesleğe yapılan vurdu kültürel değişimde kimin etkin olması beklendiğinin de göstergesidir.

Burada değişim olumsuz yönde olup âşık, bu durumu özden kopuş olarak değerlendirek köken sorgulaması yoluna gittiği görülmektedir. O, şiirinde bugünkü hâlin eskisinden daha beter olduğu yönünde değerlendirmede bulunmuştur. Değiştirenlerde ise birçok unsurun olduğu görülmektedir. Âşık ilk olarak kelime kullanımından başlayarak dilde yaşanan değişime dikkat çekmiş, ardından kültürel anlatılar, dini değerler, ahlaki yapı vb. konuları üzerinde durmuştur. Bütün bunlar değişimdeki çoklu etkinin görülmesi açısından önemlidir.

Allah'a kul değil Arap'a uydu	Globalist olduk ne varsa sattık
Olduk Avrupa'nın yolu açıldı	Öz değere sahip çıkana çattık
Zaten büyüklerin istediği buydu	Akortsuz sazlarla bol göbek attık
Bildik Avrupa'nın yolu açıldı	Çaldık Avrupa'nın yolu açıldı
...	

Sıfır kola türban taktık uydurduk

Yanık Ahmet yazım okuyum deyi

Üç el değil beş yüz boncuk saydırdık

Hedef göstermedim hiçbir kimseyi

Düşüneni düşünceden caydırdık

Temiz olan ne'miz varsa her şeyi

Çeldik Avrupa'nın yolu açıldı

Sildik Avrupa'nın yolu açıldı

(Şahinoğlu 2010: 50)

Kırşehirli Yanık Ahmet (Ahmet Şahinoğlu)'e ait olan bu şiirde, toplumun geçirmiş olduğu değişim nedeniyle birlikte alınmıştır. Burada temel olarak ele alınan değişim alanı toplumun kültürel yapısı ve değerler bütünüdür. Değişimi ortaya çıkaran unsur ise Avrupa kültürüne doğru yöneliştir. Yaşanan değişim olumsuz yönde değerlendirilerek toplumsal değerlerden uzaklaşıldığına dair tepki verilmektedir. Buna göre toplum kendi kültür yapısından uzaklaşarak Arap ve Batı kültürüyle temasa geçilmiştir. Bu temaslar sonucu öz değerlerden uzaklaşmış ve din algısı değişmiştir. Değerlerden uzaklaşma o kadar üst noktaya gelmiştir ki âşık toplumun temiz olan neyi varsa her şeyini sildiğini belirtmektedir. Bu durumda toplumun kendi değerleri dışında diğer toplumlardan gelen değerleri olumsuz etkiler barındırdığı gerekçesiyle net bir şekilde eleştirildiği anlaşılmaktadır.

Namus simsarları hırsız Avrupa

Benliğimi benden çaldı götürdü

Şimdi onlar sahip benim yavruma

Aklımı fikrimi aldı götürdü

(Çıblak 2008: 104)

Hacı Karakılçık'a ait olan bu şiirde de benlik yitimi üzerinden öz kültürden uzaklaşma konusu vardır. Bu değişimi oluşturan unsur ise Avrupa olarak gösterilmektedir. Bu kaynaktan alınan birçok unsurun yanında alınan kültürel değerler böyle bir sonucun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Değişim etkili olduğu kesim için genç nesli gösteren âşık, burada yaşananlar sebebiyle genç nesille kopan bağı dile getirmektedir.

Mangıra çevirip Türk lirasını	İslam'ın yoluna yürüdük yan yana
Doların onsuna umut bağladık	Çıkmadı bu işi baştan anlayan
Diskalife edip İslamiyet'i	Toto loto derken altılı ganyan
Elin Lions'una umut bağladık	Yılbaşı şansına umut bağladık

(Çıblak 2008: 105)

Âşık Feymani'ye ait olan bu şiirde, Batı karşısında yaşanan çeşitli durumlar dile getirilmiştir. Bu durumlardan ilki ekonomik boyuttur. Türk lirası bu dönemde değer kayıp yaşamaktadır. Hâl böyle olunca toplumda şans oyunlarına karşı ilgi daha da artmıştır. Ancak âşığa göre bu dini görüşle çelişme anlamına geldiğinden toplumun içine düştüğü olumsuz durum daha da kötü bir hâle gelmektedir. Böylece değiştirilenler konusunda şiirde üzerinde durulan ana konunun toplumun dini-manevi yönü olduğunu söylemek mümkündür. Âşık da bu durumu toplum hayatında İslamiyeti diskalifiye etmek olarak değerlendirmektedir.

Yirminci asırda füze çağında	Müslüman Mevlâya bağlı özüynen
Hâlâ kimliğini bilmeyenler var	Kandırır münafık eli sözüynen
Bir yokla kişiyi gurur dağında	Her gideni her gün görür gözüynen
Gezer, Mevlâsını bilmeyenler var.	Ne yazık bir hikmet almayanlar var.

(Kalkan 1991: 430)

Adanalı Âşık Ali İlhami'ye ait olan bu şiir de kimlik meselesi üzerinde durulmuştur. Buna bağlı olarak değişim alanı kendi kültür yapısından uzaklaşıp kimlik bunalımı içine düşen bireydir. Bu durumu ortaya çıkaran neden olarak âşığın “münafık eli” kavramı üzerinde durduğu ve çözüm amaçlı olarak kültürel yapının temel kodlarını hatırlatma çabasına girdiği görülmektedir. O, kendi toplumun kültür yapısının temel kodlarında yüzeysellikten uzak hikmetli yapısıyla dini hassasiyet olduğunu vurgulamaktadır.

Gelecekte kuşku duydum bakınca	Ötüşmüyor gönül kuşu nedense
Yetişmiyor iyi nesil nedense	
Oğlan küpe kızlar piercing takınca	Kızı desen mesaj çekip buluşur
Katışmıyor birlik olup nedense	İzdivaçta ne pislikler oluşur
	Seyrederek millet buna alışır
Hangi dizi hangi saat bilirler	Yatışmıyor benim öfkem nedense
Yumuş desen inatlaşır ölürler	
Peşin peşin harçlığını alırlar	Pantolonda parça parça delikler
Bitişmiyor iki yaka nedense	Göğüs açık kapanmıyor ilikler
	Sandaletle babet şimdi kelikler
Alışveriş merkezinden çıkmazlar	Katışmıyor ayrı durur nedense
Atasına bir su verip bakmazlar	
Hasta olsan bir lambayı yakmazlar	Bekir gider yola seyr ü seferle
Tutuşmuyor kardeş bacı nedense	Gelecek ne olur böyle neferle
	Hormonlu evlatlar sahte zaferle
Oğlan gelir mutfak dolap karışır	Çatışmıyor benim gücüm nedense
Öğlen pizza akşam burger yarışır	(Güney 2014: 230-231)
Her gelenle flört eder kırışır	

Sivaslı Âşık Bekir Akbulut'a ait olan bu şiirde, genç neslin değerlendirilmesi söz konusudur. Âşık yaşanan değişimler karşısında bu neslin almış olduğu çeşitli hâlleri dillendirerek durum değerlendirmesi yapmakta ve yeni nesli iyi yetişmediğini söyleyerek tepkisini ortaya koymaktadır. Gençlerdeki değişimin maddi ve manevi birçok alandan etkilere sebep olduğu belirtilmektedir. Buna göre değişim dış görünüşle başlayıp tüketim kültürüyle devam etmektedir. Ahlaki değişimle toplum yapısına

uygun giyim, hâl ve hareketlerden uzaklaşmaktadır. Âşık bütün bunları olumsuz yönde bir ilerleyiş olarak ele almaktadır.

Burada aslında iki farklı neslin çatışması söz konusudur. Âşığın yetiştiği neslin değer yargıları ile genç neslin değer yargıları birçok noktada birbirini tutmadığından çatışma hâli söz konusudur. Bu durumun düzeltilmesi iletişim ve empati ile mümkündür. Âşık genç neslin özelliklerini sıralarken bir yandan da modern dönemin birey üzerindeki çoklu etkisini görmek mümkündür.

Gül gibi kokladığımız çocuklar

On çeşitten azı beğenmez oldu

Büyüyünce bizi beğenmez oldu

Hazıra kondular bolluk içinde

Ali Kabadayı Gurbetçi'yim ben

Ne bizi ne sizi beğenmez oldu

Tüm veliler dertli kime ne diyem

Küçükte büyüğe olur mu sitem

Dolap dolu tıklım tıklım giyecek

Öz kültürümüzü beğenmez oldu

Mersedes, BMW kim ne diyecek

(Kabadayı 2009: 505)

Porşa ile gelip yemek yiyecek

Âli Kabadayı'ya ait olan bu şiirde de değişim alanını genç nesil oluşturmaktadır. Âşık burada üzerinde durduğu konu nesiller arası iletişim problemidir ve bu problemin ortaya çıkmasındaki neden olarak genç neslin almış olduğu hâl gösterilmektedir. Ona göre yeni yetişen çocukların hazır bir bolluk içinde büyümeleri ve tüketim üzerine inşa ettikleri yaşamları onları olumsuz yönde etkilemektedir. Âşığın son dörtlükte üzerinde durduğu küçükten büyüğe sitemin eleştirilmesi yeni neslin geleneksel tavırdan uzaklaştığı ve bu durum doğru olmadığı sonucunu göstermektedir. Bunun yanında yine bu neslin kendi kültürünü de beğenmemesi onların ve toplumun ileride yaşayacağı sorunların habercisidir. Bu durum köklerden kopuş olarak değerlendirilmektedir.

Yirminci asırda bulduk belayı

Pop çıktı da kimse sazlar beğenmez

Çirkin olanları gözler beğenmez

Oğullar babayı kızlar anayı

Kekliğe diyorlar öt benim kazım

Gelin kaynanayı sözler beğenmez

Herif hanımına diyor gel kızım

Söyle Celal söyle sana ne lazım

İnsanlar azınca bozuldu huyu

Şimdi fakirleri kızlar beğenmez

Kardeş kardeşine kazıyor kuyu

(Celâlî 1993: 48)

Dansa çevirdiler düğünü toyu

Vanlı Âşık Celâlî'ye ait olan bu şiirde, değişim sonucunda eski olanla kurulan ilişki dile getirilmektedir. Değişim alanının temelini nesiller arası ilişki oluşturduğunu söylemek mümkündür. Âşık bu değişimi ortaya çıkaran unsuru net bir şekilde belirtmese de XX. asırdan ve pop müzikten bahsetmesi değiştirici unsurun Batı kültürü olduğu izlenimi vermektedir. Değişim olumsuz yönde değerlendiren âşık, ortaya çıkan durumu belayı bulmak olarak ifade etmektedir. Buna göre yeni olan üzerinden eskiyi beğenmeme ve geleneksel değerleri terk etme söz konusudur. Ona göre bu durumu baba-oğul, kız-ana ve gelin-kaynana ilişkilerinde görmek mümkündür. Ayrıca yeni müzik kültürüyle eski beğenilmez olmakta bunun yanında kadın-koca ilişkisinde de değişimlerin yaşandığı dillendirilmektedir. Bütün bunlardan değişimi çoklu etkisini görmekte mümkündür.

Ar damarı çatlak bir nesil ile

Gözünü bürümüş bir para hırsı

Yol yürüyen boşa yürümüş olur

Kötüyü sevmeye almışlar kursu

Bülbül konmaz kopya edilmiş güle

Doğruyu verirsin yaparlar tersi

Gül aşkıyla boşa erimiş olur

Doğrular dayanmaz çürümüş olur

(Baba 2005: 312)

Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesi doğumlu olan Âşık Asefi (Asef Güneşli)'e ait olan şiirde de yeni neslin eleştirisi söz konusudur. Şiirde bu neslin almış olduğu son

hâl ile ortaya çıkan sorunlar dillendirilmektedir. Buna göre âşık yeni nesli “ar damarı çatlak” olarak değerlendirmektedir. Bu ahlaki değişimle alakalı olarak ele alınabilir. Bundan sonra da yeni neslin para hırsı, kötüye yönelişi ve eski nesli dinlememesi noktasına eleştiriler devam etmektedir. Bütün bunlar kendi değerlerine yabancılaşan yeni nesil ile eski nesil arasındaki iletişim sorunu olarak işlenmektedir.

Aşağıdaki şiirde ise âşık değişen şeylere vurgu yaparak aslında toplumun kimliğini oluşturan unsurların üzerinde durmaktadır:

Ne geleneği kalmış ne de töresi	Gel kendi paranı düşün bir kere
Aslını düşünmüyor hiçbir yöresi	Sen benim Türkiye’ m niye değiştin
Eski türkülerin kesilmiş sesi	
Sen benim Türkiye’ m niye değiştin	Yabancı şarkılar yılın modası
	Hep bizde mi Avrupa’ nın kadası
Ne halayı kalmış ne oyunu	Dans etsin yavrular açılır kası
Âşıkların kurutmuşlar soyunu	Sen benim Türkiye’ m niye değiştin
Hep vurmuşlar turnasını toyunu	
Sen benim Türkiye’ m niye değiştin	Bu kara düzen nere gidiyor
	Kendini yıkıp taklit ediyor
Dolar marklar çıkmış menfaate göre	Âşık İbrahim de bana ne diyor
Milletin sırtında kol gere gere	Sen benim Türkiye’ m niye değiştin?

(İvgin 231: 2009)

Âşık İbrahim’e ait olan bu şiirde yeni dönemde toplumda nelerin değiştiğinin üzerinde durulmaktadır. Buna göre âşık gelenek ve törenin, türkülerin ve geleneksel halk oyunlarının değiştirildiğinin/terk edildiğinin üzerinde durmaktadır. Bunların dışında ona göre yeni toplum yapısında birey maddiyatçı bakış açısına geçerek kendi parası yerine yabancı para kullanımına heves etmiştir. Aslında âşığa göre bütün bu

değişime uğrayan alanlar toplumun kimliğini oluşturan unsurlardır. Bu sebeple buralardaki değişim toplumun zarına olacaktır. Değişimin nedeni olarak da Avrupa'yı taklit etme gösterilmektedir.

Bir başka şiirde ise konu şu şekilde ele alınmaktadır:

Öyle bir zamana erdi günümüz	Zalim daim borusunu öttürür
Pulun zarfın bir değeri kalmadı	Hesabınca sürüsünü güttürür
Musibet, zulumat arttıkça arttı	Mazlumların dumanını attırır
Gayrı lütfun bir değeri kalmadı	“Ah”ın “Of”un bir değeri kalmadı

Çocuk dersin erim erim eridir	Kenarda tutulur nice arifler
Düzenbazlar dümenini yürüdür	Ne yazık insanlar taraf taraflar
Âlim bir tarafta ömür çürüdür	Tarihte iz kaldı şanlar şerefler
O tarafın bir değeri kalmadı	O şerefın bir değeri kalmadı

Asırlardan beri gaflete daldık	Şakımayan toplum olduk ne hayıf
Batı'dan modayı müziği aldık	Dokumayan toplum olduk ne hayıf
Şarkıyı türküyü unuttur olduk	Okumayan toplum olduk ne hayıf
Sazın, tefin bir değeri kalmadı	Artık hayfın bir değeri kalmadı

Ata'ya hakaret sayıldı hüner	Sır kalmadı orta yere saçılır
Hanzoya ram olmak beter mi beter	Liyakat aranmaz adam seçilir
Ast üstünden, müdür şeften bi-haber	Uçaklarla nice dağlar geçilir
Şimdi şefin bir değeri kalmadı	Kuh-ı Kaf'ın bir değeri kalmadı

Mazlumları doğrulmadan yıkan var

Söylenmeli söylemeye lüzum var

İnternete girip kırıp döken var

Şimdi lafın bir değeri kalmadı

Saniyede yirmi beş poz çeken var

Fotoğrafın bir değeri kalmadı

Azımlılar sendeleyip düşüyor

Türk düşmanı Türk'e kuyu ediyor

Kınamayın içirimde közüm var

Bu Mahcubî yurdu için yaşıyor

Söylenecek daha nice sözüm var

Millî safın bir değeri kalmadı

Doğan Kaya'ya ait olan bu şiirde dönemden şikâyetin dile getirildiği görülmektedir. Âşık bunu yaparken bir yandan değişen unsurları diğer yandan toplumun kimliğini yansıtan değerleri ele almaktadır. Buna göre yeni dönemde birçok şey değersizleşme ile karşı karşıya kalıştır. Burada âşık aile içi ilişkiler, geleneksel saygı unsuru, mahremiyet, ahlaki yapı, geleneksel müzik, tarihsel köken gibi unsurlar üzerinde durmaktadır. Ona göre bu noktalarda yaşanan değişim Batı yönlü kültür yapısına maruz kalmaktır. Âşığın bu değişimleri olumsuz yönde ele aldığı görülmektedir.

Bütün bu değişimler sonucu topluma yabancılaşan birey aşağıdaki şiirde şöyle işlenmiştir:

Hangi rüzgâr attı sizi

Uzaylılar hoş geldiniz

Uzaylılar hoş geldiniz

Kurcalardı zihnimizi

Uyruğunuz hangi fasıl

Uzaylılar hoş geldiniz

Urbanız bu mudur asıl

Güneşle aranız nasıl

Sizi gördük sevindik çok

Uzaylılar hoş geldiniz

Karnınıza mı yoksa tok

Atmosferde ne var ne yok

Merih mi ay mı iliniz

Uzaylılar hoş geldiniz

Hangi lisandan diliniz

Sizin de çok mu deliniz

Sizin ora kış mı kar mı

Uzaylılar hoş geldiniz

Bütçeniz geniş mi dar mı

Dolmuş kuyruğunuz var mı

Ne durumda sizin devlet

Uzaylılar hoş geldiniz

Liderlerde var mı hiddet

Zor mu kurulur hükümet

Der Şemsi Yastıman size

Uzaylılar hoş geldiniz

Dostça öğüt görev bize

Hemen dönün ülkenize

Sizde kalp kırmak var mıdır

Uzaylılar hoş geldiniz

Adam kayırmak var mıdır

(Kalkan 1991: 309-311)

Sağ-sol ayırmak var mıdır

Kırşehir doğumlu Âşık Şemsi Yastıman'a ait olan bu şiirde bir yandan ironik bir dille toplumsal sorunlar ele alırken diğer taraftan bireyin yukarıdan beri belirttiğimiz şekilde maruz kaldığı değişim sonucu topluma yabancılaşması meselesi işlenmektedir. Bu yabancılaşma yurt dışına göç edip uzun yıllar orada yaşadktan sonra ülkesine dönen kişiler üzerinden veya kendi toplumu içinde Batı hayranlığına düşüp kültürel değişime uğrayan kişiler üzerinden de okunabilir. Her iki durumda da yabancı kültürle bağlantı kurup kendi kültürüne uzaklaşma meselesi vardır. Âşık bu duruma gelen kişileri uzaylı olarak ele alarak tepkisini ortaya koymuştur. Böylece bu şiirde işlenen değişim alanını kökenden kopuş olarak ele almak mümkündür. Bunu ortaya çıkaran durum ise bahsettiğimiz üzere yabancı bir kültürün etkisinde kalmaktadır. Bu kişiler kendi değerlerine o kadar yabancılaşmıştır ki uyruğunu unutmuş ve lisanı değişmiştir. Onların yaşam alanları ve kültür yapıları artık âşığın bulunduğu toplum yapısı içinde hepten yabancıdır.

Görüldüğü üzere âşıklar kökeni ile alakalı alanlarda yaşanan değişimi son derece olumsuz şekilde ele almaktadırlar. Burada değişim alanı toplumun kimliğini oluşturan kültürel değerleridir. Bunu değiştiren dinamik ise başta Batı olmak üzere yabancı kültürel değerlerdir. Buna göre tarih bilinci, ecdat kavramı, İslamiyet, ahlaki yapı, geleneksel davranışlar, Türk kültürü gibi unsurlar değişime uğrayan alanlardır. Bunların sonucunda kendi kültürüne yabancı nesiller ve farklı kültür yapıları arasında bocalayan bireyler ortaya çıkmaktadır. Bu durum nesiller arası iletişimde sorunlar çıkartarak değerler aktarımını sekte uğratmaktadır. Bu da kültürel zayıflamaya neden olarak kültürel özümsemenin (assimilation) gerçekleşmesinde kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle tepkiler gösterilmektedir.

2.2.12. Geleneksel İlişkilerdeki Değişim

Geleneksel toplum yapısı içinde birtakım kalıplaşmış kurallar vardır ve bireyin bu kurallar dahilinde davranması beklenilmektedir. Bu kurallarla kadın ve erkeğin, çocuğun, aile büyüğünün vb. yaşına ve toplum içindeki durumuna göre role bürünmüş olan bireyin davranışları önceden belirlenmiştir. Modern dönemde bu kurallarda da gevşemeler yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu gevşeme gelenek temsilcisini tepkisini de beraberinde getirmiştir.

Bu konuda üzerinde en çok durulan husus yaşça büyük olan kişiye gösterilmesi gereken saygıda yaşananlardır.

Benim şikâyetim zamana dostlar

Ar namus kalmadı yüzler bozuldu

Büyüğü sayan yok herkes ukala

Saygı sevgi bitti sözler bozuldu

(Kılıç 2010: 102)

Âşık Elifçe (Elif Kılıç)'ye ait olan bu dörtlükte görüldüğü gibi büyüğe saygı gösterme önemle üzerinde durulan bir konudur. Âşık beklenen saygının gösterilmemesini ukalalık ve ahlaki bozulma olarak ele almaktadır. Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısı içinde “saygı” üzerinde hassasiyetle durulan bir konudur.

İkili ilişkilerde bu kavram üzerine inşa edilmiş olan kalıp davranışlar çeşitli kriterlere göre önceden belirlenmiştir. Modern toplum yapısında ise bu kavramın yeniden tartışmaya açıldığı anlaşılmaktadır. Yeni dönemde özellikle yaşlı erkeğe yönelik saygı gösterilerinde değişimlerin yaşandığı anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısı içinde yaşlı erkek ciddi bir otoritedir ve aile ilişkileri onun etrafında şekillenmektedir. Ancak bu durumun kent ortamında değiştiği anlaşılmaktadır. Kırdan yaşanan iş sıkıntısı dolayısıyla kentte göç edildiğinde farklı bir ekonomik düzenin de içine girilmiş olmaktadır. Bu kapitalist üretime dayalı yeni piyasada yaşlı erkek, iş piyasasından dışlanma durumunda kalmıştır. Girilen yeni ortamda para kazanan genç erkeğin aile içindeki konumu da yeniden şekillenmiştir. Bunun neticesinde yılların süregelen genç ile yaşlı aile bireyi arasındaki otoriter yapıda değişim yaşanmıştır.⁷² Âşık'ın şiirinde büyüğe saygı kalmadı şikayetinin altında yatan nedenlerden biri işte kent şartlarıyla birlikte yaşanan otoriter yapıdaki değişimdir.

Duydunuz mu bizim köyler bozulmuş

İnsanları birbirinden yozulmuş

Büyük küçük izzet hürmet kalmamış

Hele bakın bizim köy de bozulmuş

(Sinemi 2008: 215)

Âşık Mustafa Sayılır'a ait olan bu dörtlükte de kişiler arasındaki izzet ve saygı kavramlarındaki değişim ele alınmaktadır. Âşık burada değişimin köylerde bile hissedildiğini belirterek değişimin boyutunu göstermektedir. Ona göre bu durum bozulmanın ifadesidir.

Âşık'ın köydeki değişime şaşırması son derece normaldir. Kent ortamında umduğunu bulamayan âşık ve onun içinde yer aldığı kitle, eski yaşam alanını özlemle anarak köy ve çevresini yüceltmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu düşünce ile köye

⁷² Toplumda erkeğin yaşadığı otoriter yapıdaki değişim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sancar 2009: 301-309.

gelip bu ortamın da değişimden etkilendiğini görünce âşığın şaşkınlığını gizleyemediği anlaşılmaktadır. Kent ortamı her ne kadar değişimin öncelikli olarak yaşandığı alan olsa da zamanla bu merkezden çevreye doğru kültür değişimlerinin yayılması ile köy ortamında da değişimlerin yaşanması kaçınılmazdır.

Ali Kabadayı Gurbetçi'yim ben

Tüm veliler dertli kime ne diyem

Küçükte büyüğe olur mu sitem

Öz kültürümüzü beğenmez oldu

(Kabadayı 2009: 505)

Âşık Ali Kabadayı'ya ait olan bu şiirde de geleneksel toplum yapısındaki hiyerarşiye dikkat çekilmektedir. Bu hiyerarşi içinde küçüğe çok fazla söz hakkı verilmezken yeni dönemde bunun değiştii dille getirmektedir. Âşık buradaki değişimi olumsuz olarak değerlendirirken durumu öz kültürden uzaklaşma yönünde okumaktadır.

Hayır gitti bin bereket kalmadı

Ne günlere kaldık yazık eyvah ey

Sevgi saygı bir rağbet kalmadı

Ne günlere kaldık yazık eyvah ey

Kara inek boynuzluyor danayı

İnek çok vicdansız dana enayi

Oğul baba bilmez kız da anayı

Ne günlere kaldık yazık eyvah ey

(Üstündağ 2007: 160)

Ardahanlı Âşık Orhan Üstündağ’a ait olan bu şiirde, yaşanan günden memnun olmama söz konusudur. Bu memnuniyetsizliğin arkasında yaşanan değişimler vardır. Değişim toplumun genelindeki manevi yönlerde daha çok görülse de âşığın üzerinde durduğu asıl husus oğul-baba ve kız-ana ilişkileridir. Buradan nesiller arası iletişim sorununun olduğunu söylemek mümkündür. Oğul ve kızın gerekli değerleri öğrenmesinde baba ve ananın rolü önemli iken burada yaşanan bir iletişim sorunu toplumsal sorunları da beraberinde getirecektir.

Sevgi saygılar var idi

Kalmamış ki hani nerde

Derin duygular var idi

Kalmamış ki hani nerde

(Köse 2014: 87)

Sivaslı Âşık Ahmet Köse’ye ait bu dörtlükte yaşanan değişimin sevgi ve saygı kavramları etrafında değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre yeni neslin kaybettiği unsur sevgi ve saygıdır bu da geleneksel değerlerin yitimini beraberinde getirmektedir.

Evde kaynanayı kovuyor gelin

Beyefendi demiyor anne benim

Sorma Molla Ali Yara çok derin

Atanın hakkını sayan kalmadı

(Karaduman 2013: 88)

Sivaslı Molla Ali Pirânî’ye ait olan bu dörtlükte hem geleneksel aile ilişkisi hem de büyüğe saygının bir diğer ifadesi olan ataya saygı mevzusu vardır. Buna göre evin büyüğü olan kaynana geleneksel aile tipinde gelin üzerinde birtakım yaptırımlara sahipken yeni dönemde gelin kaynana ilişkisinin de değiştiği anlaşılmaktadır. Âşık buna da bağlı olarak yeni toplum düzeninde ataya karşı gösterilmesi gereken saygının terk edildiğini belirtmektedir.

Büyük ve küçük arasındaki ilişkiler dışında başka toplumsal ilişkiler de yeni dönemde değişime uğramış olarak ele alınmaktadır.

Yol göstermez olduk yolu sorana	Eski ocaktaki sohbetler nerde
Hep finişe kalktık kıran kırana	Dost için çekilen zahmetler nerde
Ahlak kuralları döndü örene	Hasan Ali Mehmet Ahmetler nerde
Aylar günler gitti sene bozuldu	Dil değişti Türkçe’de mana bozuldu

(Erol 2007: 40)

Mustafa Erol (Kerimoğlu)’a ait bu dörtlüklerde yardımlaşma ile toplumun kendi içindeki iletişim hâli değerlendirilmektedir. Ona göre ahlaki yapının da değişmesi üzerinde toplum içi yardımlaşma yeni dönemde unutulmuştur. Bunun dışında âşığın dikkat çektiği diğer bir husus sohbet mevzusudur. Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısı içinde kişilerin bir araya gelip uzun sohbetler etmesi yaygın bir davranıştır. Hatta bu ilişkiler özel törenlere dönüştürülmüştür. Ancak âşığa göre yeni dönemde toplum bu özelliğini de yitirmiştir.

Komşuluk da öldü yardım da öldü

Birkaç istismarcı toprağa gömdü

Eylik yapan eller geriye döndü

Çıkarıcı töredi ey kul kalmadı

(Alatay 1995: 113)

Âşık Vaktıdolu (Adil Ali Atalay)’ya ait bu dörtlükte de geleneksel ilişkilerin değerlendirilmesi söz konusudur. Buna göre yeni dönemde değişime uğrayan bir diğer ilişki biçimi komşuluktur. Buna göre geleneksel toplum yapısı içinde dayanışma örneğinin temsilcisi olan komşuluk ilişkileri değişime uğraya bir başka husus olmuştur.

Geleceği ezelinden belliydi

Köy kasaba oldu köyü değişti

Telefonlu telgrafly telliydi

Misafir almazlar huyu değişti

(Kaçar 1997: 52)

Âşık İmamoğlu'na it olan bu dörtlükte ise misafirperverlik mevzusuna değinilmektedir. Yine geleneksel toplum yapısının özenle üzerinde durduğu konu olan misafir ağırlama âşığa göre yeni dönemde terk edilen hususlardan olmuştur. Bu değişimin köylerde bile hissedildiği dillendirilmektedir.

Bütün bunlar neticesinde yeni dönem toplum düzeninde geleneksel ilişkilerde ciddi değişimlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısı birtakım önceden belirlenmiş sıkı ilişki kurallarını bünyesinde barındırmaktadır. Bu kurallara uyulması hususunda son derece hassas davranılırken aksi durumda birey üzerinde yaptırımların uygulanması bile söz konusu olabilmektedir. Ancak modern dönemde bu kurallarda gevşetilmelerin yaşandığı hatta bazılarının terk edildiği anlaşılmaktadır. Hiç şüphesiz bu değişim ihtiyaçların değişim ile alakalıdır. Faydacı bir yapıya sahip olan insanoğlu ihtiyaçlar doğrultusunda kültürel cevaplar üreterek bu kuralları belirlemiştir. Ancak yeni dönemde ihtiyaçlardaki değişim ve farklılaşan bakış açısı geleneksel kültürel cevapların değişimini gerektirmektedir. Bu da yeni bir dengenin oluşması için değişimin yaşanması anlamına gelmektedir. Örneğin toplumsal dayanışma ihtiyaının en üst noktada olduğu toplum yapısı içinde aile içi ilişkilerin dışında komşu ve mahalleli ilişkileri bile üzerinde hassasiyetle durulması gereken konular olmuştur. Ancak dayanışma ihtiyaı azalıp bireyselleşme arttıa mesela geleneksel toplum yapısında önemli bir yeri olan komşuluk ilişkisinde değişim yaşanmıştır.

Bu noktada âşıkların geleneksel ilişkilerin terkine tepkisel bir şekilde yaklaştıkları görülmektedir. Ortaya konulan şiirlerde küçüğün büyüğe karşı takınması gereken saygının, misafirperverliğin, yardımlaşmanın, aile içi ilişkilerin ve komşuluk ilişkilerinin değiştiği dillendirilmektedir. Bu değişimin ortaya çıkmasındaki nedenin üzerinde pek durulmazken konuyu daha çok ahlaki yapıda yaşananlar üzerinden değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

2.2.13. Beslenme Alışkanlığındaki Değişim

Toplumda yaşanan kültürel değişimin yemek kültürü üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Buna göre yeni dönemde alışlagelmiş geleneksel yemeklerin yerine yeni yemek türlerinin tercih edilmesi âşıkların tepkilerini beraberinde getirmiştir. Burada konu bir yandan geleneksel yemek kültürünün terki üzerinden değerlendirilirken diğer taraftan yeni yiyeceklerin insan sağlığını bozucu etkileri yönüyle ele alındığı anlaşılmaktadır.

Renkte moda biçim moda

Yemek moda içim moda

Olsa gayri geçim moda

Ona moda buna moda

Tuval oldu bizim oda

(Kayıkçı 1991: 284)

Samsunlu Âşık Ali Kayıkçı'ya ait olan bu dördlükte yeni dönemin yeme içme kültürünün değerlendirmesi vardır. Burada yeni dönem toplum yapısının şekillenmesinde en etkili araçlardan olan modanın yeme-içme kültürünü de şekillendirdiği dillendirilmektedir. Buna bağlı olarak geleneksel ve modern yemeklerin çatışma hâline gireceği beklenilmesi gereken bir durumdur.

Mamayla besledik hep çocukları

Sosyete anadan bebeğe kadar

Kendimize rehber aldık küffarı

Uydurduk kaşıktan tabağa kadar

(Karamahmet TY:168)

Âşık Karamahmet'e ait olan bu dördlükte de yeni dönem yemek kültürünün değerlendirilmesi vardır. Ona göre bu değişime sebep olan unsur küffarı rehber edinmektedir. Çocuk beslenmesine dikkat çeken âşık buradaki değişim annede

yaşanan değişime bağladığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında sofr a düzeni ve kaşık tabak kullanımına kadar değişimin yaşandığı alanları belirtmektedir.

Oğlan gelir mutfak dolap karışır

Öğlen pizza akşam burger yarışır

Her gelenle flört eder kırışır

Ötüşmüyor gönül kuşu nedense

(Güney 2014: 230-231)

Sivaslı Âşık Bekir Akbulut’a ait olan bu dör tlükte de yeni dönem yemek kültüründeki fastfood yiyecek türüne vurgu yapılmaktadır. Ona göre bu kültür yapısı içinde yetişen genç nesil artık geleneksel yiyecekler yerine pizza ve hamburger fastfood tarzı yiyecekleri tercih etmektedir.

Âşıkların geleneksel yiyeceklerden uzaklaşma meselesi üzerinde de durduğu görülmektedir.

Yaylada yemezken sütü yoğurdu

Mutfakta besliyor domuzu gurdu

Sanıyor Sağlam’sa turnayı gözünden vurdu

Bu ne biçim moda modaya bakın

(Sağlam 2011: 142)

Âşık Sağlam’a ait olan bu dör tlükte geleneksel besinlerin terk meselesi vardır. Buna göre yeni dönemde doğal besinler terk edilmekte onun yerine kültürün içinde olmayan besinlere yönelme söz konusudur. Âşık bu alandaki değişimini nedeni olarak modayı göstermektedir.

Sözüm duysa beni dağdan aşırır

Evden çıkar doğru yolu şaşırır

Peyniri çalamaz sütü taşırır

Bu zamanın Televole kızları

(Çavuşoğlu 2009: 30)

Âşık Kul Bahri (Bahri Çavuşoğlu)'ye ait olan bu dörtlükte, yeni neslin geleneksel yemekler yapma noktasında yaşadığı beceri sorunu ele alınmaktadır. Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısında hazır yemek yerine evde doğal bir şekilde üretim esastır. Bu üretimde birtakım pratiğe bağlı meziyetler gerektirmektedir. Âşık yeni nesil kızların bu pratikleri yapmadıkları için artık peynir yapma ve süt kaynatma işlerini beceremediklerini belirtmektedir.

Bozuldu tarhanam bozuldu aşım

Selâmın bir garip verir kardaşım

Bu hali görünce çatılır kaşım

Kirpiğim perişan gözüm perişan

(Özsoy 2003: 82)

Karamanlı Âşık Hikmet Elitaş'a ait olan bu dörtlükte de yine geleneksel besinlerden tarhananın yeni dönemdeki durumunun değerlendirilmesi söz konusudur. Âşık bu alanda yaşanan değişimi aşın bozulması olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Geleneksel besinlerin terk edilip yeni dönem yiyeceklerinin toplum içinde popülerlik kazanmasıyla kişilerin sağlık durumu hakkında kaygıların da arttığı anlaşılmaktadır.

Domates kudurdu hıyar azıyor

Biberin midemde dili uzuyor

Kanser kral olmuş ferman yazıyor

Genlerle oynandı soylar bozuldu

(Gülçınar 2014: 92-93)

Âşık Ayten Gülçınar'a ait olan bu dörtlükte domates, salatalık ve biber gibi günlük hayatta sıkça tüketilen besinlerin sağlığa etsinin dillendirmesi söz konusudur. Ona göre yeni dönmede bu besinlerin genleri ile oynanmakta ve ortaya çıkan bozulma insan sağlığını tehdit eder hâle gelmektedir.

Kanser olduk hormonlu yiye yiye

Hasret kaldık doğal sebze meyveye

Şu günahsız kullarına hediye

GDO'suz ayva elma nar gönder

(Köksel 2012: 171)

Yine aynı âşığa ait olan bu dörtlükte de yeni dönem besinlerindeki sağlıkla ilgili yaygın görüşlerin dillendirilmesi vardır. Yeni dönemde besinler üzerinde kullanılan araçlarla hormon ve GDO kavramları sıklıkla duyulan meseleler olmuştur. Âşık hormonlu ve GDO'lu besinlerin insan sağlığını tehdit ettiğinin dillendirmesini yapmaktadır.

Geleneksel toplum yapısı içinde yeme-içme kültürü önemli bir noktadır. Bu dönemde doğa ile iç içe yaşayan birey doğadan aldığı malzemeyi kendi imkanları dahilinde işleyerek besinlerini ortaya çıkartmaktadır. Ancak yeni dönemde bu düzenin değiştiği anlaşılmaktadır. Yeni dönemde hazır yiyeceğe meylin artmasıyla geleneksel yiyeceklerden uzaklaşılması tepkileri beraberinde getirmektedir. Buradaki değişimi moda kavramıyla ilişkilendiren âşıklar artık peynir, süt, tarhana gibi doğal ürünlerin terk edildiğini ve yeni neslin bunları nasıl üreteceğini bilmediğini belirtmektedirler. Bunlara yerine pizza ve hamburger gibi fastfood ürünlerine yönelmeyi eleştirmektedirler. Bunun dışında konuya sağlık yönünden de yaklaşan âşıkların yeni dönem ürünlerini doğal bulmadıkları için bu ürünleri insan sağlığını tehdit eder nitelikte olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

2.2.14. Eğitim ve Bilime Yönelik Bakış Açısındaki Değişim

Yeni dönemde eğitim önemli bir alan olarak toplumu içinde yer edinmiştir. Buna göre bireyin yetişip çağa uygun bir düzeye erişmesi eğitimden beklenen yegâne

hedeftir. Türk eğitim sistemi bu hedef doğrultusunda yönün Batıya çevrilmesinden sonra sürekli değişim içinde olmuştur. Cumhuriyet sonrasında eğitimin Batı standartlarında olmasına yönelik yapılan girişimlerle bu alandan beklenti iyiden iyiye artmıştır. Bu süreçte âşıkların da eğitim, bilim ve teknik gibi konular üzerinde hassasiyetle durdukları anlaşılmaktadır. Buna göre öğretmen ve okul kavramlarının olumlu bakış açısıyla şiirlerde sıklıkla işlendiği görülmektedir. Genel beklentinin çağı yakalamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda özellikle müspet ilimlere karşı istekli bir yaklaşımın olduğu söylenebilir.

Bu uygarlık medeniyet çağında

Dost olup gezerken ilim bağında

Aya gider iken teknik yolunda

Yobaza cahile köre karşıyım

(Çırakman 1992: 102)

Çorumlu Âşık Kerem Sala'ya ait olan bu dörtlükte ilime yapılan vurgu görülmektedir. Buna göre âşık içinde yaşadığı çağı uygarlık ve medeniyet kavramlarıyla birlikte anmakta ve bu çağa uygun bir şekilde yaşayabilmek için bilime önem verilmesini belirtmektedir. Bunu engelleyici unsurları ise yobazlık, cahillik ve körlük ile ilişkilendirmektedir.

Âşığın bu alandaki görüşleri oldukça önemlidir. Her ne kadar sözel kültüründe kendine has bir eğitim sistemi olsa da modern dönemin eğitim ve bilim anlayışı yazılı kültürün esaslarına göre dizayn edilmiştir. Âşığın bu anlayışı desteklemesi yazılı kültür ortamını da desteklemesi anlamına gelmektedir.

Eğitim anlayışının modern dönemde değişmiş olmasıyla geleneksel eğitim tarzı yerine modern eğitim tarzının desteklendiği görülmektedir. Kentleşme, sanayileşme ve kapitalistleşme gibi süreçleri yaşayan toplumda bunlara bağlı olarak ihtiyaçlar da değişmektedir. Yeni toplum düzenindeki önemli ihtiyaçların başında eğitim gelmektedir. Burada geleneksel eğitimin yetersiz kaldığı düşüncesi vardır. Yeni

düzen içinde bireyin geleneksel toplum düzeninden daha farklı bilgi ve beceriye ihtiyacı vardır.

Bu durumda, ailenin üyelerine verdiği eğitim, onları yeni düzende bilgili kılmak için yetersiz kalmaktadır. Eğitimin yaygınlaşması, kapitalizmin gelişmesi için bir önkoşul niteliğindedir. Gençlerin daha çocuk yaşlarda aile dışındaki kurumlarda özel eğitim görmeleri, ailenin sosyalizasyonu ile ilgili işlevlerini görelî olarak zayıflatmıştır. Aile, toplumsal değerleri genç kuşaklara aktararak toplumun yeniden üretilmesindeki önemli rolünü başak kurumlarla (okul gibi) paylaşmak durumunda kalmıştır. (Özbay 2015: 36)

Bu yeni düzenin farkına varan âşıkların yeni eğitim sistemini destekledikleri görülmektedir.

Aşağıdaki şiirde ise teknik yönden ilerleme düşüncesi uygarlık ile birlikte şöyle ele alınmaktadır:

Ne buluşlar yapmış Âdem'den beri	Merih'i keşfetmiş Mars'a geçmişler
İnsanoğlundaki dehaya bakın	Kayığa şilebe takaya bakın
Modern aletler hep ilmin eseri	
Tel ile konuşan zekaya bakın	Fabrikada türlü imalat yapar
	Üretim sağlamsa müşteri kapar
Keşifler yaparak arza hükmetmiş	Mamûl sahte ise kıyamet kopar
Füze icat edip uzaya gitmiş	Cevheri işleyen sahaya bakın
Motorlar tarlada imdada yetmiş	
Hünerler yaratan kafaya bakın	Uçakta insanlar gezer havada
	Arabalar yarış yapar ovada
Evrin inceleyip uzay ölçmüşler	Mutluluk yaşanır her bir yuvada
Yıldızı Güneşi Ay'ı seçmişler	Şilebi bağlayan puhaya bakın

Gürsoy'un saymakla bitmez hizmeti

Uygarlıkla bulduk bunca nimeti

Sırları açtıkça artar kıymeti

Verilen değere pahaya bakın

(Yıldırım 2006: 167)

Âşık Gürsoy'a ait olan bu şiirde teknik yönden ilerlemeye yapılan övgü görülmektedir. Buna göre âşık, modern araç ve gereçleri, fabrikaları, uzay çalışmalarını, araba, uçak, traktör gibi makinaları vb. uygarlıkla özleştirip övgü ile ele almaktadır. Anlaşıldığı üzere gelenek temsilcisi bilim ve teknik yönde yaşanan gelişmeleri ve buna bağlı yaşanan değişimleri destekler niteliktedir. Bu noktada bilimin farklı bir kültürden geliyor olması üzerinde durmadığı anlaşılmaktadır.

Şu gafil insanlar ilim çağında

Kendini bir başka canlı sanıyor

Varını harcıyor başka biçimde

Sefilce derdine derman arıyor

(Gürel 2014: 204)

Âşık Battal Türksever'e ait olan bu dörtlükte de yaşanan çağda ilimin önemine vurgu vardır. Onun beklentisinin ilim yönünden gelişmekten yana olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelişimi yaşamayan insanları ise gafil olarak adlandırmaktadır.

Cismi Türk'te ismi kâfir markanız devrindeyiz

İlimde bilimde geri çarkanın devrindeyiz

Göçü terse çevirdiler sakatlar başa geçti

Yürümeden öne düşen arkanın devrindeyiz

(Taşkaya 2006: 42)

Âşık Feymânî'ye ait olan bu dörtlükte de bilimin önemi vurgulamaktadır. İlimde geri düşmenin çağın arkasında kalmakla sonuçlanacağı yönünde uyarda bulunmaktadır.

Eğitime karşı özellikle Cumhuriyet döneminde yapılan vurgu ile âşıkların genelinin bu alanda destekleyici şiirler meydana getirdiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple öğretmen, öğrenci, okul, ilim, bilim ve teknik gibi kavramlar şiirlerde sıklıkla işlenen konular olmuştur. Bu destekleme kültürel değişim açısından da önem arz etmektedir. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi âşıkların çağı ilim, bilim ve teknik çağı olarak niteledikleri, bu yönde gelişmeyi ise uygarlık ve medeniyetle ilişkilendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durumda Batı kaynaklı bu unsurların benimsendiğini söylemek mümkündür. Bu da toplumun bu yönde değişimine karşı olumlu bir tavır alındığını göstermekte hatta bu alanda değişimi engelleyici unsurların yobazlık, cahillik, gafillik vb. kavramlarla eleştirildiği anlaşılmaktadır.

2.2.15. Diğer Yaşam Alanlarındaki Değişmeler

Bilindiği üzere Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar toplumun büyük çoğunluğu kır yaşamı içinde kurulu bir düzenle hayatlarına devam ettirmekteydi. Ancak Cumhuriyetin kurulması ve ardından 1950'li yıllarda yaşanan göç furiasıyla kent kültürü içine girildi. Kent kültürünün kendine has yapısı, geleneksel kır yaşamına göre ciddi farklılıklar barındırmaktaydı. Bu sebeple kente gelen kişi bir anda yabancı olduğu birçok unsur ile karşı karşıya kaldı. Bu karşılaşma değişimi de beraberinde getirdi.

Kent kültürü ile kendi ülkesinde ve yabancı ülkelerde karşılaşan âşıkların buralardaki yeni yaşam düzeni ve araçları şiirlerine yansıttıkları görülmektedir.

2.2.15.1. Doğal Çevre

Bu noktada üzerinde en çok durulan konuların başında doğal çevre hakkında yapılan değerlendirmelerin geldiği söylenebilir. Kır yaşamında doğa ile barışık bir hayat süren kişinin kent ortamında ilk olarak bu çevreyi aradığı anlaşılmaktadır. İstenilen çevre bulunamadığında ise şiirlere doğa bilinci üzerine temaların yerleştirildiği görülmektedir.

Doğayla oynadık hep boza boza

Acı gerçeklerle kaldık yüz yüze

Ne kız kışa benzer nede yaz yaza

Mevsimler değişti aylar bozuldu

(Gülçınar 2014: 92-93)

Âşık Ayten Gülçınar'a ait olan bu dörtlükte doğa ile insan arasındaki sorun ele alınmaktadır. Âşık doğaya yapılan müdahalelerin ortaya çıkardığı soruna değişmektedir. Ona göre bunun sonucunda mevsimler değişmekte ve aylar bile bozulmaktadır.

Âşıkların doğa konusunda hassasiyete sahip olmaları son derece normaldir. Sonuçta içinde bulunduğu kitle ile onlar kent ortamına gelmeden önce doğa ile yakın temasın kurulduğu bir ortamda yetişmişlerdir. Kent ortamında doğadan uzaklaşma gerçekleşince tepki gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Teknik çıktı gizli sırlar bilindi

İnsanlardan sevgi saygı silindi

Tabiat kirlendi ozon delindi

Yağmuru boranı karı kaybettik

Düşman olduk ormanlara çöllere

Lağım döktük denizlere göllere

Hasret kaldık bahçelere güllere

Elmayı armudu narı kaybettik

(Küçük 2008: 210)

Karslı Âşık Hicabi (Muharrem Erbek)'e ait olan bu şiirde de insanın doğaya müdahalesinin sonuçlarının değerlendirilmesi söz konusudur. Tekniği gelişmesini bu müdahalelerde etkili olduğunu belirten âşık, tabiat, ozon tabakası, hava olayları, deniz, orman vb. nin şiire konu edildiği görülmektedir.

Genellikle ülkedeki kent ortamında bu durumları gözlemleyen âşığın yurtdışındaki kent doğa ilişkisini övgüyle şiirinde yer verdiği anlaşılmaktadır.

Ağaç çiçek orman doğa severler

Ne hayvan incitir ne de döverler

Yasa uygulanır ceza keserler

Bugünü yarına hiç bırakılmamış

(Kabadayı 2009: 311)

Âşık Ali Kabadayı'ya ait olan bu dördlükte Almanya'daki kent ortamında doğa ile ilişki ele alınmaktadır. Âşığa göre burada ağaç, çiçek, orman, doğa, hayvan sevgisi üst düzeydir ve yasalar bu alanları koruma altına almıştır. Buradan âşığın kent kültürünün bu şekilde oluşturulmasını desteklediği sonucuna ulaşılabilir.

Kır yaşamı geleneksel toplum yapısı içinde önemli bir yer edinmektedir. Bu yaşamda insanın doğa ile barışık bir ilişki kurması esastır. Ancak modern dönemde insanın doğaya hâkim olma ve doğayı istediği gibi kullanma düşüncesinin ön plana çıktığı görülmektedir. İnsanın doğa ile girdiği savaşta her hâlükârda kaybetmesi kaçınılmaz bir sondur.

Yeni dönemde yaşam alanlarının kent merkezlerine doğru kayması âşıkları ve onun temsil ettiği grubu kır hayatından uzaklaşmaya sevk etmiş ve yeni girilen kent ortamında doğa insan ilişkisi sorgulanan konuların başında gelmiştir. Bu sorgulama bireyin yeni ortama alışması ve uyuma geçebilmek adına değişime ayak uydurması için önemlidir. Ancak alıştığı yaşam ortamını kentte bulamayınca bu kaçınmayı dolayısıyla değişime karşı direnci beraberinde getirmektedir. Bu noktada âşıkların doğa ile iyi ilişkilerin olduğu bir yaşam alanı beklentisinde oldukları anlaşılmaktadır.

2.2.15.2. Trafik

Şehir hayatında kır hayatına göre karşılaşılan bir diğer farklı unsur ise trafik meselesidir. Âşıkların bu konu üzerinde de durarak yeni yaşam alanını değerlendirdikleri görülmektedir. Burada da hepten reddedici bir görüş yoktur.

Trafik düzenli yollar şahane

Sürücüye bulamazsın bahane

Türkiye'mle kıyaslamak daha ne

Parayla ehliyet hiç alınmamış

(Kabadayı 2009: 311)

Âşık Ali Kabadayı'ya ait olan bu dörtlükte yurtdışındaki trafikten övgü ile bahsedildiği görülmektedir. Âşığın burada düzen ve sürücülerin eğitimini ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır. Buradaki sistemi Türkiye ile karşılaştırdığında ise olumsuzluk ortaya çıkmaktadır.

Kırmızıda geçmek bizde bir adet

Trafik hastane resmi daire

Hastanede ne temizlik ne hizmet

Resmi daire ye git gel git gel dert

Âşık Ali Kabadayı der değer

Trafik hastane resmi daire

Kötüyü lanetler iyisin över

Sordum da devletin işiymiş meğer

Resmi işlerimiz çile gam keder

Trafik hastane resmi daire

Trafik hastane ondan da beter

(Kabadayı 2009 54-55)

Bu üç nesneden çektiğim yeter

Aynı âşığın bu şiirinde Türkiye'deki tablonun net bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Buna göre Türkiye'de trafik kurallarına uyulmamakta ve işleyişte kargaşa hüküm sürmektedir. Âşığın kır yaşamında pek de temas kurmadığı resmi daire

ve hastane de yeni yaşam alanın eleştirilen konuları olmaktadır. Bireyim bu unsurlarla uyum içine girememesi yeni yaşam alanına alışamaması anlamına gelmektedir.

Ağaçlar kurulmuş dal da vermiyor

Trafik çoğalmış yol da vermiyor

Petekler bozulmuş bal da vermiyor

Turgut Bey'in arılar bozulmuş

(Merdanoğlu 2012: 197)

Bu dörtlükte ise konunun doğa ile birlikte ele alındığı anlaşılmaktadır. Âşığın burada üzerinde durduğu mesele trafiğin çoğalması ve tabiatın zarara uğramasıdır. Trafiğin çoğalmasının belirtilmesiyle yeni yaşam alanının eskiye göre daha kalabalık olma durumunun dillendirildiği düşünülebilir. Her yönüyle kırdan farklı olan kent ortamı birey üzerinde ciddi değişimler oluşturmaktadır.

Toparlamak gerekirse âşık ve onun içinde bulunduğu kitlenin modern dönemin yaşam alanlarından kent ortamına gelmesi birçok farklı unsurla karşılaşmasının önünü açmakta ve bu durum değişimi veya değişime karşı direnmeyi beraberinde getirmektedir. Kır hayatına alışmış olan birey yeni yaşam alanında eski yaşamından izler aramaktadır. Bu izleri bulduğunda veya yeni karşılaştığı unsurların belirli bir düzen içinde işlediğini gördüğünde bunlarla uyuma gitmektedir. Ancak yeni yaşam alanında eski ile taban tabana zıtlık varsa ve yeni karşılaşılan unsurlarda kargaşa hakimse, uyumu güçleştiren şartlar ortaya çıkmaktadır. Uyumsuzluk ise yeni yaşam alanına alışamayıp eskiyi özlemle anmaya iterek değişime direnci ortaya çıkartmaktadır.

Trafik mevzusu âşıkların kent ortamında karşılaştığı bir unsur olarak şiirlerde kendine yer bulan bir konu olmuştur. Yurtdışında belirli bir düzen içinde işleyen ve kuralların geçerli olduğu trafiğe karşı yaklaşım olumlu iken yurtiçinde düzene ve kurallara uyulmadığı gerekçesiyle trafiğin ve onun beraberinde getirdiği unsurların eleştirildiği görülmektedir. Bu durum yurtiçinde kırdan kentte gelen kişinin yeni yaşam alanında uyuma geçmesinin güç olduğunu göstermektedir.

2.2.15.3. Yönetim Sistemi

Geleneksel toplum yapısı içinde yönetim merkezinden uzak kır yaşamında yönetim ağırlıklı olarak bölgenin ileri gelenleri veya muhtar gibi taşra yöneticileri ile yapılmaktadır. Hâl böyle olunca buralarda kendi düzeninde ilerleyen bir işleyiş vardır. Ancak kent ortamına yani merkezi idarenin kendinin iyiden iyiye hissettirdiği alanlara gelince burada farklı idarecilerle karşılaşmış ve bu karşılaşmalar şiirlere yansımıştır. Yeni idareci ve idare şekillerine uyum yine şehre uyumu ve değişime karşı alınacak tavrı belirleyecektir. Âşığın bu konulara girmesi hedef kitlesinin ve kendisinin kent ortamında siyasi hayatla yakın temas kurmasından kaynaklanmaktadır.⁷³ Özellikle kent ortamından ve kitle iletişim araçlarından etkilenen âşığın şiirin vekil, bakan, kanun, yasa vb. siyasal hayatla ilgili kavramları işlediği görülmektedir.

Bu tarz örneklerden biri olan aşağıdaki dörtlükte yurtdışında karşılaşılan düzenin olumlu bir şekilde ele alındığı görülmektedir.

Kanuna saygılı ve çalışanlar

Seviyeli vekilleri bakanlar

Kabadayı der ki biraz ırkçılar

Bu huyları kambur pek yontulmamış

(Kabadayı 2009: 311)

Ali Kabadayı'ya ait olan bu dörtlükte yurtdışındaki idare unsurlarına olumlu bir şekilde yaklaşıldığı görülmektedir. Burada âşık kanuna saygıyı, çalışkanlığı, vekilleri ve bakanları övdüğü görülmektedir.

Yurtiçine gelindiğinde ise tavırda değişikliğin olduğu anlaşılmaktadır:

Dalavereciler dört yanı tuttu

Vekil seçtik başa halkı unuttu

⁷³ Yakın dönem âşık şiirinin siyasal hayatla kurduğu ilişki hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bekki 2008: 267-286.

Haksızlık kâr etti dürüstler battı

Sahte libas giymiş öz tanınmıyor

(Kemal 2002: 38)

Kul Kemal’e ait olan bu dörtlükte ise yeni dönemin vekillerine yönelik eleştirinin olduğu görülmektedir. Burada aldatma, haksızlık ve dürüstlük kavramı üzerinden değerlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bireyin yeni girdiği ortama uyumu noktasında kendini yabancı hissetmeyip burada karşılaştığı yapıları özümsemesi önemlidir. Kent ortamındaki en önemli yapılanma yönetim ile alakalıdır. Bireyin yönetime dahil olması ve kendini huzurlu bir ortam içinde hissetmesi yeni unsurlara karşı alacağı değişim tavrı için önemlidir. İşleyişle uyuma geçildiğinde olumlu bakış açısı gelişecekken uyumsuzluk probleminde ise karşı tavır artarak devam edecektir. Ayrıca yeni yaşam alanındaki sorunları bizzat yaşayan âşıkların yönetimle alakalı temaları şiirlerinde işlemesi, geleneğin yeni dönemde yaşadığı çeşitlenmenin bir örneğidir.



III. BÖLÜM

3. KÜLTÜR DEĞİŞMELERİNİN ÂŞIKLIK GELENEĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

20.yy.ın özellikle ikinci yarısından sonra, halkbilimi alanında Alan Dundes, Dan Ben-Amos, Roger Abrahams, Kenneth Goldstein vb. gibi isimlerin çalışmalarıyla ürünlerin derlenmesi ve değerlendirilmesi gibi hususlarda daha önceki metin merkezli bakış açılarından farklı görüşler ortaya atılmıştır. Buna göre, sadece metinlerin esas alındığı yaklaşımların yerine bağlamın ön plana çıkarılarak ortaya konulan ürünün farklı boyutlarıyla ele alınması gerektiği görüşü, hâkim görüş olarak alan içinde yayılmıştır. Bundan sonra bir folklor ürününün sadece muhteva, biçim veya yapısına bakmakla kalınmayarak onun sosyal hayat içindeki işlevi de ön plana çıkarılmıştır. Malinovski'nin 1926 yılında “şüphesiz metin önemlidir fakat bağlamsız metin ölüdür” sözü folklor ürününün incelenmesinde bağlamın önemini vurgular niteliktedir.

1970'li yıllarda kendinden önceki birikim ve yeni görüşlerle ortaya çıkan ve bağlamı esas alan Performans Teori ile halkbilimi ürünü “dinamik bir iletişimsel süreç” olarak değerlendirilmeye başlamış ve bu sürecin incelenmesinde çeşitli yollar geliştirilmiştir. Bilindiği üzere, iletişimin temelinde bir iletinin yanında o iletiyi ortaya çıkarıp karşı tarafa gönderen ve kendisine gelen iletiyi alıp yorumlayan alıcı vardır. Ortaya çıkan ürünün sağlıklı bir şekilde incelenebilmesi için bu üç unsurun da üzerinde durmak gerekmektedir. Bağlamsal teorilerle birlikte teatral anlamda bir performansın toplumun sosyo-kültürel yapısı içerisinde anlatan/söyleyen, dinleyen/izleyen/okuyan ve geleneksel ürün boyutlarıyla incelenmesi söz konusu olmuştur.⁷⁴

Buna göre folklor ürünlerinin analizini yapabilmek için ürünü birden farklı boyutuyla incelemek gerekmektedir. Bu da metin dışında bağlamın da gözetilmesi gerektiğini ön plana çıkarmıştır. Bu alanda Dundes ve Amos, halkbilimi ürünlerinin sosyal boyutuna yani söyleyen/icra eden ile dinleyen/seyirci kısımlarına dikkat çekerek analiz yöntemlerini geliştirmişlerdir. *Herhangi bir halk bilgisi unsurunu bir*

⁷⁴ Bağlam merkezli halkbilimi kuramları ve diğer kuramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çobanoğlu 2010; Dorson 2011; Oğuz vd. 2006; Sokolov 2009 vb.

kişi dokusu (texture), metni (text) ve onun çevre ve şartları (context) itibariyle tahlil edebilir. Bir halk bilgisi türünün sadece bunlardan birinin temel alınarak tarif edilmesi mümkün değildir. Bir tür, ideal olarak bu üç seviyenin hepsinin göz önüne alınmasıyla tarif edilmelidir. (Dundes 1998: 108). Bu yaklaşımla birlikte çalışmalarda salt metnin ve dokunun dışına çıkmak yani ürünü çevre ve şartları gözetenek yorumlamak esas olmuş ve böylece analiz derinliği oluşturularak ürünün ortaya koyduğu anlam ve yaşanan değişim farklı açılarıyla görülebilir olmuştur.⁷⁵

Bütün bunlarla Dan Ben-Amos'un geliştirdiği üç unsuru ele alan araştırma modeli ile toplum içinde ortaya konulan ürünün daha ayrıntılı incelenmesinin önü açılmıştır.

Bağlam merkezli halk bilimi araştırması için kuramsal bir model bireysel sosyal ve sözel boyutları içeren üç boyutlu bir model olabilir. Bireysel boyut toplum içinde büyüyen birey ve bireyselliğin halk bilgisini kullanırken değişen kimliklerini temsil eder; sosyal boyut iletişim olgularındaki ve her birey tarafından bilinen ve her bireye açık olan halk bilgisi yaratmalarındaki farklılığı temsil eder; bu seviyelerden her birinde bireyselliğin artışı söz konusudur; sözel boyut ise hayali gerçeklik de dahil olmak üzere herhangi bir gerçeklik olgusu özelliğinin sözel türlere dönüştürülmesini anlatır. (Amos 2009: 242)

Özetle, bir folklor ürününü farklı boyutlarıyla ele almak toplumu ve ürünü anlayabilmek açısından bir gerekliliktir. Çalışmanın bu bölümünde âşık tarzı şiir geleneğinin değişim karşısındaki durumunu görebilmek adına konu icracı, üretim ile tüketim bağlamı, ortaya konulan ürün ve geleneğin toplumsal etkisi yönlerinden değerlendirilecektir. Buna göre “âşık temelli değişim ve dönüşüm” başlığında gelenek temsilcilerinin yaşamış olduğu değişim, yeni toplum düzenine uyum çabası ve yeni dönemde gelenek temsilcilerinin kendilerini nasıl tanımladıkları gibi sorulara yanıt aranması gereklidir. “Âşıklık geleneğinin bağlamı” başlığı altında yazılı ve sözlü kültürün dışında elektronik kültür ortamındaki toplumun yapısı, bu dönemdeki tüketim alışkanlığı ve gelenek temsilcisinin yetiştiği yeni dönem muhit ve çevreler üzerinde durulup kuşak kuramı ile yeni dönem dinleyicinin/izleyicinin özellikleri görülmeye de çalışılacaktır. Böylece işin dinleyici/izleyici kısmına ve sosyal hayata bakılmış olunabilir. “Âşıklık geleneği ürünleri temelli değişim ve dönüşüm” başlığında ise

⁷⁵ Halkbilimi ürünlerinde çevre ve şartların önemi ve bu ürünlerin tanımlanması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Amos 1997: 74-87.

ortaya konulan ürün ve ürünün sunuluş tarzı ile değişen temalara odaklanılırken “âşıklık geleneğinin sosyo-kültürel etki gücü” başlığında geleneğin toplumsal yaşamdaki etkisinde yaşanan değişim ve bu etkiyi üzerine alan araçların yapısı ile toplumun beğeni kültüründe yaşanan değişim ve dönüşümün üzerinde durulması yararlı olacaktır.

Kültür değişimleri çok boyutlu ve çeşitli dinamikleri içeren etkileşimlerden oluşmaktadır. Âşıklık geleneği ve kültür değişimleri ilişkisinin birinci boyutu önceki bölümde açıklanmıştır. Sözü edilen ilişkinin diğer boyutunu ise kültür değişimlerinin âşıklık geleneği üzerindeki etkilerinin çözümlenmesi oluşturmaktadır. Bu nedenle geleneğin kendi iç dinamiklerinin yanında dış faktörlerin de etkisinin ele alınması olgunun incelenmesini yetkinleştirecektir. Bu bakımdan âşıklık geleneğinin eğitim sistemi, bağlamı, ürünleri ve temsilcileri aynı zamanda dış dinamiklerin de etkisiyle değiştiği ve dönüştüğü tezi bu çalışmanın analitik gelişmesi açısından önemlidir.

3.1. Âşık Merkezli Değişim ve Dönüşüm

3.1.1. Âşık Tipindeki Değişim

Bu alanda yapılan çalışmalarda genel olarak köken itibarıyla Orta Asya ozanbaksı geleneğine dayandırılan âşık tarzı şiir geleneği, Azerbaycan ve Anadolu sahalarında 16.yy.dan itibaren gelişmiş, Osmanlı coğrafyasının hemen her bölgesinde varlığını hissettirmiş ve Cumhuriyet Türkiye’sinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak birtakım değişim ve dönüşümler yaşayarak günümüze kadar gelmiştir. Bilindiği üzere bu gelenek dinleyici, ürün ve icracı merkezli üç ayaklı bir yapının üzerinde durmaktadır. Bu yapının ayaklarından bir olan icracı, en eski dönemden en yakın döneme kadar çeşitli değişimler geçirerek geleneğin devamını sağlama noktasında adımlar atmıştır. Ortaya çıkan şartlara uyum sağlama isteği, değişimi beraberinde getirirken bu değişimler uzun vadede farklı tipte âşıkların gelenek içinde yer almasının önünü açmıştır. Hâl böyle olunca karşımıza Dede Korkut’tan Barış Manço’ya uzanan geniş bir yelpaze çıkmaktadır.

Âşıklarda yaşanan değişime geçmeden önce “tip” kavramı üzerinde durmakta fayda vardır. Bu kavramın sözlü kültür ve yazılı kültür ortamlarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Sözlü kültür kendine has dinamiğiyle kalıplaştırma eğiliminin yüksek

olduğu bir ortama sahiptir. Bu da edebiyat açısından konuya yaklaşıldığında, kişilere belirli kalıplardaki birtakım özelliklerin yüklenmesiyle genellikle tek boyutlu “tip”lerin ortaya çıktığı görülmektedir. Yazılı kültür ortamında ise tipten “karaktere” doğru geçişin yaşandığını söylemek mümkündür. Bu ortamda işin içine insanın psiko-sosyal yapısı girerek tek bir birey üzerinden farklı boyutlar işlenir olmuştur. Sözlü kültürde ise her bir özel hâl için ayrı bir tipin ortaya çıkarılma meyli vardır.⁷⁶ Bu durumun yazılı kültür ortamında değişmesi, artık sınırları net bir şekilde çizilmiş tiplerle karşılaşmanın azaldığı anlamına gelmektedir. Bu yüzden günümüze yaklaştıkça içinde tek bir boyut barındıran âşık tipinin yerine birçok boyutuyla var olan âşık fikrinin ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Bilindiği gibi Dede Korkut, üzerinde barındırdığı nitelikleriyle bilge ozan tipinin temsilcisi ve ozanların piri olarak ele alınmaktadır. Bu tipten yola çıkarak en eski dönem âşıklarının Türk kültür tarihi içinde nasıl önemli işlevler yüklendiklerini görmek mümkün olmaktadır. Toplumda yaşanan değişimlere bağlı olarak zamanla gelenek temsilcilerinin görev dağılımlarında farklılaşmaya gidilmiş ve onlar üzerlerine aldıkları vasıflarıyla kültürel hayatın şekillenmesinde aktif rol oynamışlardır. Bu süreçte çeşitli adlandırmalar ve işlevlerle günümüze kadar gelinmiş ve günümüzde ilk hâlden çok farklı bir şekilde de olsa varlığını devam ettirmişlerdir.⁷⁷

En eski dönem toplum yapısı içindeki gelenek temsilcilerine bakıldığında onların çeşitli işlevlerle sosyo-kültürel hayatta kendilerine yer buldukları anlaşılmaktadır. Ağır basan yönleri ve iletişimdeki işlevlerine göre Dursun Yıldırım (2000) âşıkları temelde *Korkut tipi odaklar*, *alp ozan tipi odaklar* ve *gezginçi ozan tipi odaklar* olmak üzere üçe ayırmaktadır.

Bunlardan *Korkut tipi odaklar*, ilmi, aklı, sağduyuyu, ilahi bilgiyi, olağanüstü gücü vb. bünyesinde barındırmaktadır. Bu kişiler, gerektiğinde kağanın da görüşünü aldığı, bilgiyi üretilen toplum hayatında kullanan, toplumsal düzen içinde töreyi, değerleri, ortak tutumu gözetken kişilerdir. Bir diğer tip olan *alp ozan tipi* ise askerî kesimin, düşünce, deneyim ve birikimlerini, savaş maceralarını vb. unsurları sözlü

⁷⁶ Sözlü kültürde ortamındaki tipleşme hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çobanoğlu 2007b:100-118.

⁷⁷ Âşık tarzı şiir geleneği icracılarının tarihsel değişim ve dönüşüm süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Köprülü 2012; Yıldırım 1999: 505-530.

kültüre kazandıran odaklardır. Buradaki sözel metinler, savaş stratejileri, savaş teknolojisi, alplik töresi ve ahlakı, savaş birikimi gibi bilgileri içermektedir.

Obadan obaya sürekli dolaşan ozanların oluşturduğu üçüncü odak olan *gezginci ozan tipi* ise toplum bireylerinin beşerî dünyasına, görgü, gelenek ve iyi meziyetlere hitap eden temsilcileri kapsamaktadır. Duygu ve düşünceler, bireysel maceralar, görgü kuralları, gelenek ve görenek, günlük yaşamla ilgili bilgiler, bayramlar, düğünler, geçiş törenleri, oyunlar vb. hep bu odakta yer alan ürünlerde toplanmıştır. Bu kişilerin ortaya koyduğu ürünler aracılığıyla hem geçmişin deneyimleri hem de gezip görülen yerlerdeki bilgi birikimine ulaşılabilir. Bu bakımdan gezici ozan tipini bilgi ve haber dağıtımını ile sosyal eleştirinin sözcülüğünü yapan kişiler olarak ele almak mümkündür.⁷⁸

Çalışmamıza konu olan günümüz âşıklarının bu üç tip içerisinde sonuncusu yani *gezginci ozan tipine* daha yakın olduğunu söylemek mümkündür. Yakınlığın yanında tabi ki farklılıklar da söz konusudur. İlk olarak yaşanan birtakım gelişmelerle günümüz âşıklarının gezginci yönü neredeyse yok seviyesine inmiş ve bu kişiler, daha çok yazılı ve elektronik kültürün hâkim olduğu yerleşim alanlarında yaşamaya başlamışlardır. Hâl böyle olunca sözlü kültür yapısından uzaklaşma söz konusu olmuş ve teknolojik imkanlarla birlikte haber dağıtım işlevini terk etme gibi durumlarla karşı karşıya kalınmıştır. Ancak bu kişilerin şiirlerinin içerik incelemesi yapıldığında, toplumun ve bireyin duygu, düşünce ve bireysel maceralarına yer verildiği, gelenek, görenek ve görgü kurallarının, düğünlerin, bayramların, geçiş törenlerinin kısacası geleneksel bilginin ortaya konular ürünlerle aktarma çabasında olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu yönleriyle son dönem âşıklarının gezginci ozan tipi ile benzerlik gösterdiklerini söylemek mümkündür ancak birtakım değişimler de söz konusudur.

Âşık tipinde yaşanan değişim, toplumda yaşananlarla doğrudan ilintilidir. Bu durumu İslamiyet sonrasında yaşananlarda net bir şekilde görmek mümkündür. İslami yapının toplum içinde oturmaya başlaması ve Osmanlı dönemi kültür yapısının etkileri

⁷⁸ Ozan tipleri, İletişim odakları ve sözel kültür hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım 2000: 327-353.

gibi sebeplerle geleneğin ve temsilcilerinin bu dönemde de yeni bir şekil alma sürecine girdiği anlaşılmaktadır.

Türk kültürü, yeni yurt edinilen Anadolu’da yeni bir kültürel kimlik kazanıp şekillenirken edebiyat da yeniden yapılanmağa başlamıştır. Milli öze bağlı epik şiirler yazan ozanın yerini İslami öze bağlı lirik şiirler yazan âşık aldı. Âşık şiiri Osmanlı toplumunun Anadolu’daki köklü kültür ve yapı değişikliğine uğraması sonucu oluşmuştur. Büyük şehirlerin çevresinde oluşan üst kültür yeni bir yaşama biçimi oluşturmuştur. Anadolu’da İslami kültür etkisiyle Orta Asya Türk kültüründen farklı fakat, üst kültürü de yakalayamayan bir kültür oluşmuştur. Osmanlı kültürünün merkezi olan İstanbul’da âşık edebiyatı, klasik müzikten de öğeler almış, klasik Türk müziği makamları ve aruzlu şekiller geleneğe girmiştir. Edebiyat, tarihi dönemler içinde ihtiyaca göre şekillenmiş, kabul görmüş ve sürekli değişmiştir. (Günay 1987: 23-31).

Bütün bunlarla birlikte İslamiyet sonrası dönemde ilk baştaki âşık tiplerinden farklı ancak tamamen kopmamış bir âşık tipi ile geleneğin devam ettiğini söylemek mümkündür.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise gelenek temsilcisinin ortaya çıkan şartlarla yeniden bir değişimin içine girdiği görülmektedir. Burada yaşanan ciddi değişimde dönem içerisindeki hâkim görüş, politikalar, ülke içinde ve dışında yaşanan gelişmeler etkili olmuştur.

20. yy. insanlık tarihi açısından oldukça hareketli bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Öyle ki bu yüzyıla insanoğlu iki tane dünya savaşı sıkıştırmış, bu savaşların yol açtığı maddi ve manevi yıkımların yanında her savaş sonrası dünya üzerindeki hâkim güç ve buna bağlı olarak hâkim anlayış, kültürel yapı, siyasal görüş vb. de değişmiştir. Böylesi bir dönemde varlığını şekillendiren Cumhuriyet Türkiye’si, önemli politik ve buna bağlı olarak sosyo-kültürel değişimler yaşamıştır. Bu dönemde milli duyguların ön plana çıkarılması ve milletin öz değerlerine dönülmesi gibi nedenlerle âşıklık geleneği toplum içinde yeniden önem kazanmış ve böylece yeni devlet düzeni içerisinde varlığını sürdürmüştür. Ancak bu süreklilik kendi içinde ciddi değişimleri barındırmaktadır. Özellikle 1950 sonrası çok partili hayata geçişle birlikte yaşanan toplumsal değişim, her alanda olduğu gibi gelenekte de değişimi tetikleyen unsurlardan olmuştur.

Bilindiği üzere 1950 sonrasında politik değişiklikler yaşanmış ve Batı dünyasına ile kurulan ilişkiler arttırılmıştır. Bununla birlikte yaşanan kentleşme oranındaki artış ve teknolojik gelişmeler, toplum içindeki bireyin farklı kültürel yapılarla tanışmasını sağlamış ve bunu eğitim oranının yükselmesi, yaşanan ekonomik gelişmeler, toprak, tarım, sanayi alanında yaşananlar gibi süreçler takip etmiştir. Bu süreçlerle yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmelerin yanında kültürel değişimler beraberinde gelmiş ve bu durum, toplumun âşık tarzı şiir geleneğine yaklaşımını etkilerken gelenek temsilcisinin karşılaştığı yeni şartlar karşısında yeni tavırlara girmesi gerekliliği ortaya çıkarmıştır.

Özellikle 20. yy.ın ikinci yarısından itibaren elektronik kültürün iyiden iyiye geleneği etkisi altına almasıyla gelenek temsilcilerinde de ciddi değişimler olmuştur. Bir taraftan Reyhani, Âşık İhsani ve Murat Çobanoğlu gibi geleneği eski hâline en yakın şekilde sürdürmeye çalışanlar varken diğer tarafta Neşet Ertaş, Mahzuni Şerif gibi türkü formuyla ön plana çıkanlar⁷⁹, geleneğin doğrudan temsilcisi olmasa da çok da dışında kalmayan Muhlis Akarsu, Musa Eroğlu, Arif Sağ, Ruhi Su, Cem Karaca, Zülfü Livaneli, Edip Akbayram, Fikret Kızılok, Selda Bağcan, Ali Rıza Binboğa, Abdurrahim Karakoç; Türkçü İslamcı tarzda Fatih Kısaparmak, Ozan Arif, Mustafa Yıldızdoğan, Eşref Ziya vb. gibi isimler yeni dönemde âşık tarzı şiir geleneğinden izleri üzerinde barındırarak kendi tarzlarında ürünler ortaya koymuşlardır.⁸⁰

Geleneği değişime sürükleyen en önemli iki unsurun başında teknolojik gelişmeler ve kentleşme gelmektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ve kalabalık kent ortamı geleneğin birtakım fırsatlar yakalamasını sağlamıştır. Bu ortamda âşık, bir taraftan farklı kültürleri tanıyıp dağarcığını genişletme imkânı yakalamışken diğer taraftan da sesini uzak diyarlara ve geniş kitlelere ulaştırarak dar çevrelerden çıkma şansına erişmiştir. Ancak sözlü kültürden uzaklaşıp yazı ve teknoloji kültürü içerisinde yer alan âşık, şimdiye kadar geleneğin temel yapısı olarak gösterilen unsurları terk etme durumunda kalmıştır.

⁷⁹ Geleneğin son döneminin önemli temsilcilerinden Neşet Ertaş üzerinden icracının yaşadığı değişimi görebilmek için bk. Bekki ve Demirbaş 2017.

⁸⁰ Günümüz gelenek temsilcileri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Düzgün 2009; Görkem 2006.

1950 sonrası artarak devam eden şehre göçün yaşanması ile birlikte ise âşık, ne köylü ne de kentleşme sürecini tamamlamış bireyin -kendisi de bu grubun içerisinde yer alarak- temsilcisi olma görevini üstlenmiştir. Âşık, kentte göç eden dinleyici kitlesiyle birlikte teknoloji ve iş imkânının yüksek olduğu kentlere giderek icrasını burada devam ettirme çabası içine girmiştir. Ancak bu yeni ortam kır yaşamındaki şartlardan çok farklıdır ve buradaki rakipleri onun mücadele gücünün çok üstündedir. Durum böyle olunca gelenek içerisinde yeni ortama karşı olumsuz tavırların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Onlar, mücadele edemeden köylerine çekilmeyi, oradan da İstanbul ve rakipleri hakkında genelde olumsuz içerik taşıyan deyişler söylemeyi yeğlemişlerdir. Nitekim İstanbul’la ilgili olarak pek hoş duygu ve düşünceler içermeyen, gelenekte çok sayıda şiire rastlanmaktadır. Yerel âşığın kent ve kent yaşamı karşısındaki olumsuz tavrı, bugün dahi sürmektedir. Âşık ne kentli, ne de kentsiz edebilmektedir. Âşık, var olabilmek için geleneğe/yöreye, yaşayabilmek için de moderniteye/kente ihtiyaç duymaktadır. Bu kararsızlık, âşıklık geleneğini güçsüzleştirmektedir. Özellikle 1950 sonrasında ortaya çıkan iç ve dış göçle kente taşınan yerel âşık için kendisine kucak açmayan kent, hep “yaban” olarak kalmıştır. Türkiye’deki kentleşememe ya da kente uyum sorunu âşıkların deyişlerinde yansıtılmaktadır. Âşık kendisinin ve pek talep gelmese de temsilciliğine savunduğu varoşlardaki halkın kente göç ve uyum sorunlarını dile getirmeye çalışmıştır. (Özdemir 2012: 330)

Kent ve medya karşısında çeşitli tavırlara giren âşık, sürekli bir değişim içerisinde kendini bulmuştur. Teknoloji çağında gündem, moda, gösterimler, yenilikler vb. sürekli değişmekte ve çağın insanını yakalayabilmek için bu değişikliklere ayak uydurmak gerekmektedir. Ancak bu ayak uydurma çabası içinde âşığın kendisine fark yaratacak olan geleneksel kimliğini de unutmaması gerekmektedir. Bunlar yapıldığı sürece bir şekilde varlığın devamı sağlanırken bu durumu kaldıramayan âşıkların ve onların etrafında yer alan geleneğin yeni ortamlarda tutunma şansı son derece azalmaktadır. *“Sözlü kültürün aktörlerinden önemli bir bölümü, medyanın bu hızlı değişen ortamında tükenerek ya da tüketilerek çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak bu konuda dirençli çıkanlar ya da “medyatik âşık” kimliğini benimseyenler, televizyon ve radyolarında sanatlarını icra etmeye devam etmektedirler.”* (Özdemir 2012: 349).

Ürünlerin içeriği ve gösterim tarzında yaşanan değişimlerin yanında âşıkların dış görünüşleri de yeni âşık tipinin bir parçasıdır.

Görselliğin önemsendiği bir çağda ve ortamda âşıkların yerelliklerini değerlendirmekten ve abartmaktan başka yapabilecekleri de fazla bir şey yoktur. Ayrıca “modern” etiketli kentlerde ya da diğer yörelerde düzenlenen etkinliklerde âşığın gündelik kıyafeti dahi, icra kostümü olarak algılanmıştır. Kültür piyasasındaki rekabet, medya ve turizm alanındaki gelişme ve çeşitlenme ile birlikte kentlerde yerel kültür profesyonellerine dönüşen âşıklar gösterilerinde işlemeli cepken, şalvar, kalpak, çizme, kuşak giymeye başlamışlardır. (Özdemir 2012: 351)

Âşıkların icraları sırasında giyindiği geleneksel giyim tarzının dışında, icranın yapıldığı bağlam da düşünülerek modern giyim tarzı ile seyirci/dinleyici karşısına çıkıldığı da görülmektedir. Böyle ortamlarda âşık geleneğin temsili olarak elinde sazı ile boy gösterirken üzerinde modern dönem kıyafeti takım elbise ve kravatı vardır. Bu onun belki de modern hayata uyumunu karşı tarafa gösterme çabasının bir neticesidir. Burada geleneksel yönünü ise sazından çıkan ses ve ürünlerinin içinde yer alan yerel duygu ve düşünceler oluşturmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen *gezginci ozan tipinin* bünyesinde ve diğer âşık tiplerinde yer alan toplum içindeki iletişim işlevi de yine yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu âşığın yitirdiği unsurlardan olmuştur.

Türkiye’nin sosyal ve kültürel yaşamını etkileyen gelişmeler içerisinde en etkili olanı şüphesiz 1990’lı yıllarda hızla gelişen Radyo ve Televizyon olayıdır. Özel radyolar henüz TRT’nin tekeli sürerken 1989 Mayıs’ında yerel seçimlerin akabinde belediyelerde başlayarak kurulmaya başlamış, 1992’de 500’e ulaşan sayılarıyla kamuoyunu bilgilendirme hususunda önemli bir yer edinmiştir. 1993’te kısa süre yayınları durdurulan özel radyolar seçim kampanyalarına malzeme olunca yeniden yayına başlamışlardı. 1994 yılı itibarıyla lisans başvurusu yapan radyo sayısı 1600 civarındaydı. (Yalçın 2016: 642).

Radyoda yaşanan bu gelişimi televizyon da devam ettirmiştir. “1983 ortalarında renkli yayına geçen Türkiye Radyo Televizyon kurumu 1990’a kadar beş ayrı kanaldan yayın yapan tek oluşum olarak iktidarların elinde kamuoyuna yön vermede etkili bir araç olarak kullanılıyordu. Özal’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye dışından yayın yapan yayınları ülkeye yansıtacak özel kanalların kurulmaya başlaması önemli bir dönüm noktası olmuştur.” (Yalçın 2016: 642). Bütün bunlarla birlikte 21 yy. itibarıyla internetin de toplum içinde kullanım yaygınlığı kazanması ile artık haber verme ve iletişim kurma işlevinin yüklenicisi net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Âşık yer yer bu araçların karşısında dursa da kitleye ulaşabilme adına bu

araçların hükmünü kabul ederek bu platformlarda yer alma çabasına girişmiştir. Hâl böyle olunca yeni dönem âşıkları geçmişte köy odalarında ve kahvehanelerde icralarını gerçekleştiren meslektaşlarının yerine stüdyolarda seslerini duyurmaya çalışmışlardır.

Âşığın iletişimdeki işlevinin yazı ve teknolojiye kaptırması sözün toplum içinde değerini yitirdiği anlamına gelmemektedir.

Yazı, sözlü iletişimin yerine geçemez; yalnızca, iletişim kurmanın başka bir yoludur. Sadece bazı durumlarda, yazı, sözlü iletişimin yerine geçer, fakat, bu sırada da yeni yollar geliştirir. Yeni elektronik medya için de aynısı geçerlidir; yalnızca belirli durumlarda yazılı ve sözlü kültürün yerine geçebilir ve tıpkı, yazının, insan iletişiminin ana aracı olan dilin sözlü kullanımına bağlı olması gibi, elektronik medya da her zaman bunlara bağımlıdır. (Goody 2009: 128).

Bu durum söz sahibinin varlığını her zaman devam ettireceğinin göstergesidir. Görüldüğü üzere teknolojik gelişmeler gelenekte olumlu veya olumsuz ciddi değişimlerin yaşanmasının önünü açmıştır ancak her ne kadar değişim yaşansa da belli bir omurganın sabit tutulması gerekmektedir.

Nazım biçimi ve hece ölçüsü ile saz, âşıklık geleneğini var eden ve yaşatan temel unsurlardır. Doğaçlamanın da icranın da esasını bu unsurlar meydana getirmektedir. Gelenek aktörü istese de bu konularda değişikliklere gidememektedir. Medya bağlamındaki icralarda “geleneğin omurgasını” oluşturan, bu konularda herhangi bir dönüşümün olmadığı görülür. Âşıklık geleneğindeki değişim daha çok geleneksel eğitim ve icra sistemiyle değişlerin içeriğinde meydana gelmektedir. Değişen toplum ve yaşam dikkate alındığında, bu dönüşümün doğal ve zorunlu bir gelişme olarak kabul edilmesi gereklidir. Hatta âşıklık geleneğinin yaşatılması için bu türden dönüşümler zorunludur. (Özdemir 2012: 346).

Âşığın kent ortamında sözlü kültürden uzaklaşması geleneği besleyen ana damarın tıkanmasına sebep olmuştur. Bu tıkanıklığın başka besleyici damarlara yönelerek giderilmesi söz konusudur. Bu noktada yazılı ve teknolojik kültür ortamı kendini göstermektedir. Bu ortamda bulunan birey, her türlü bilgiye hızlı bir şekilde ulaşma imkânı elde edince âşığın karşısına seslendiği kitlenin gerisinde kalma tehlikesi çıkmıştır.

Bütün bunlarla birlikte artık yeni bir âşık tipi ortaya çıkmıştır. Yeni dönemde elinde sazı ile köy köy dolaşıp rakip arayan, toplanma alanlarında – kahvehane, köy odası vb- icrasını gerçekleştiren, bade içip sevgilisi uğruna içinde yanan ateşle diyar diyar dolaşan, usta-çırak ilişkisi ile yetişen, âşık fasıllarına katılıp muamma çözen,

doğaçlama söyleyen, günler hatta aylar süren hikayeler anlatan, geniş kitlelerden hürmet gören vb. âşık tipi yok denecek seviyeye inmiş, bunun yerine senenin belirli zamanlarında tören, şenlik ve anma günleri vesilesiyle icra ortamı bulup görsel ve işitsel medya aracılığıyla sesini duyurmaya çalışan, geleneği doğrudan bir ustanın yerine kitaplardan, kasetlerden, internetten; sazı kurslardan öğrenen, sözü kağıda döken, internet sitesi olan, radyo ve televizyonlarda yer alma çabası içinde olan, karşılaştığı geniş çevrelerdeki çeşitlilikle şiirlerinin içeriklerini şekillendiren gelenek temsilcileri ortaya çıkmıştır.

3.1.2. Âşıklık Geleneği ve Mesleğindeki Değişim

Genel değerlendirmeden sonra âşıkların âşık tarzı şiir geleneği ve meslektaşları hakkındaki görüşlerine başvurmak, yaşanan değişimi onların açısından görülmesi noktasında önem arz etmektedir. Bu sebeple onlarla yapılmış röportajları ve bu konuda ortaya koydukları şiirleri incelemek gerekmektedir.⁸¹

Âşık Adil Ali Atalay (Vaktıdolu), ile yapılan bir röportajda âşık, konu ile ilgili görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

S- Halk edebiyatının geçmişi ve bugünkü durumu? (Atalay 1995: 234-235)

Y- Eskiden şiirler Arapça, Acemce yazılırdı. Ancak saray tayfası anlardı, halk anlamazdı ve TRT, basın, şimdiki imkanlar o zamanlar yoktu. Şimdi bu imkanlarımızı kullanırsak, şiirlerimizi, kültürümüzü Türkçe yazar söylersek, eskisinden daha iyi olacağını düşünüyorum.

S-Günümüzde halk ozanlarının durumu?

Y- Halk ozanlarımızın durumu göz önünde: iç açıcı bir durum yok. Bugün yirmi birinci yüzyıla girmek üzereyiz. Geleceği güvence altına alınmamış, saz elinde ya bir açık havada veya bir kahvede çalıp söyleyip ekmek parasını çıkarmak için, mecburen dinleyenin nabzına uyacak. Bence bu halk ozanlığı değildir. Ozanlara bakar, sahip çıkar, yetişmelerine yardım edersek ona göre verim alırız. Bugün ozanlarımıza ait bir kahve dahi yok.

⁸¹ 20. yüzyıl âşık edebiyatı geleneklerinin önemli temsilcilerinden Âşık Hasretî'nin (Durbilmez 2015b ve Durbilmez 2016) oğlu Ozan Gürbüz Değer de kendisiyle yapılan bir röportajda âşık edebiyatı ve kültür değişimleri konusunda verdiği ayrıntılı bilgi için bk. Durbilmez 2007: 55-66.

Görüldüğü üzere âşık, geleneğin milli dilin ve kültürün destekçisi olduğunu belirterek geleneğe ve temsilcilerine sahip çıkılması gerektiğini dillendirmektedir. Bu durum geleneğin âşık için bir meslek olmasından çok milli bir mesele olduğu bilinçaltını yansıtmaktadır. Bunun yanında medyayı bir imkân olarak alıp geleneğin icrası için bu platformu kullanılmasında sakınca görmediği anlaşılmaktadır.

Gelenek temsilcilerinin bugünkü durumunu değerlendirirken ise pek iç açıcı bir tablo sunmamaktadır. Burada dikkat çeken husus âşığın son cümlesinde belirttiği icra için bir kahvehane isteğidir. Bu istekle ne kadar teknolojik imkanlar gelişse de ve bu imkanlarla âşıklar tanışsa da öncelikli olarak geleneksel olanı talep ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında mecburiyetten dinleyicinin nabzına uyulduğunu belirterek değişime karşı tavrını da dile getirmektedir.

Âşık Ahmet Poyrazoğlu ise gelenek ve rakipleri hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

Biz ozanlar, yaptığımız iş açısından aynı kulvarda olmamız gereken çağdaşlarımızla bir türlü aynı kefeye konulmadık.

Aynı kefeye konulmadığımız çağdaşlarımız kim mi?

Anlamı olmayan birkaç kelimeyi bir araya getirip, ikişer heceli nakaratlara, bilgisayar desteğinde hızlı tempoda gürültü ekleyenler mesela... Kağıt bebeklerle desteklenmiş bir de klip yollandı mı ekranlara... Değme gitsin... Medya da böylelerine veriyor bütün desteğini... Sonra “magazin” adı altında gelsin yalan haberler, yutturmaca imajlar... ve “reklam aşkı” ile anlayamadığımız ilişkilere odaklanan kameralar...

Çağdaşlarımızın yollarına güller döşenir, yolunda ki tüm dikenler elbirliğiyle kaldırılırken bizlerin düz yollarına bile molozlarını dökenler oldu hep...

Devletimizin desteğini bir türlü alamayışımıza rağmen ve “yerli kültür” adına ne varsa “yok” sayanlara inat çıplak bir sazımız ve dilimizde gönlümüzden süzülüp gelen sözü olan biz ozanlar, hep bu dengenin kültürümüz adına olumlu değişmesi adına vurduk sazımızı tellerine... (Poyrazoğlu 2006:23)

Burada da görüldüğü üzere âşık, geleneği yerli kültürün adına varlık mücadelesi veren bir yapı olarak görmektedir. Dolayısıyla bu yapının temsilcisi de önemli bir konuma sahip olmalıdır ve bu sebeple devlet desteğini hissetmek istemektedir. Kendisine rakip olarak popüler müzik sektöründeki kişileri gördüğü

anlaşılan âşık, onlara verilen imkanları eleştirirken bu kişiler tarafından ortaya konulan icraları ise beğenmediğini dile getirmektedir. Burada âşığın çizdiği imaj elinde sazı ve toplumsal yaşamdan kopuk olamayan sözü ile kültüre sahip çıkan kişi olarak ortaya çıkmaktadır.

Âşık Meydânî ise kendisiyle yapılan röportajda âşığın özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır:

-Âşık kimdir, bir âşığın özellikleri nelerdir?

Bir âşık evvela kendisi adaplı olmalı, adap dediğimizi şöyle sıralayabiliriz: Güler yüzlü, hoş tebessümlü hoşgörülü, sabırlı olmalı, yeri gelince konuşmalı, konuşmasında dikkatli ve hoş sohbet etmesini bilmeli, tatlı dilli hoş bakışlı olmalı. Ayrıca zengin fakir, köylü, şehirli, sivil, memur makam mevki ayrımı yapmadan herkese aynı eşit insani davranış ve bakış içinde olmalı, menfaatini dahi düşünmeden tanıdığına tanımadığına aynı yürek ve sevgi ile bakmalı, nasıl ki bir ana veya baba aile efradına oğluna, kızına aynı yürekle samimi olmak zorunda ise âşık da tüm dinleyenlere sahnede, kahvede hatta nerede olursa olsun aynı sevgi ve saygıyla davranmak mecburiyetindedir. Çünkü âşık, halkın ve hatta tüm insanlığın âşığı görüşü ve duygusunda olmalıdır ki daima güzelliği sevgiyi barışı kardeşliği işleyebilsin ve işlemelidir. Ayrıca insana insanlığa verimli ve yardımcı olduğu gibi görüştüğü konuştuğu âşıklara da ışık tutmak ve onların eksikliğini, bilmediklerini, düzeltmeye yardımcı olmak zorundadır. Bu özellikleri mutlaka yapmak ve bilmek zorundadır. İşte o âşık âşıktır, kamildir, irfan sahibidir diyebilirim. Bu durum karşısında çok kitap okumalı ayrıca çırak usta denilen özelliği mutlaka her âşık kabul etmelidir. Bunun elinden geldiğince yapmaya kabullenmeye kendisini alıştırmalıdır. Çünkü öğrenmenin yaşı yoktur. (Durbilmez 2000:33)

Görüldüğü üzere Meydânî'nin çizdiği imaja göre âşık bütün erdemlere sahip, kimseyi ayırmayıp bütün topluma hitap edebilen, sevgi ve barış gibi evrensel değerleri gözetken bir kişidir. Burada geleneksel yapıdaki duruma da dikkat çekme vardır. Meydânî, her ne kadar öğrenmeye vurgu yapsa da yeni çağın gereklerinden, kitle iletişim araçlarından, teknolojik gelişmeden, değişen bağlamlardan bahsetmeyerek modern dönem içerisinde yer alınsa da âşık karşılaşmaları ve usta-çırak ilişkileri gibi

geleneksel hususların devamını savunmaktadır. Bütün bunlar âşığın yeni ortamda yer alsa da eski yapıdan vazgeçemediğini dolayısıyla değişimin içselleştirilmediğini ve geleneğin değişime karşı dirençli olduğunu göstermektedir.

Bunların dışında âşıklar şiirleriyle de gelenek ve geleneğin temsilcileri üzerinde durmuşlardır. Bu şiirler incelendiğinde şiiri meydana getiren kişinin âşık imajı görülebilecek, bu da modern dönemdeki âşık tipinde modern ve geleneksel yönlerinden hangisinin ön plana çıkarıldığının bilgisini verecektir.

Hor görme kardeşim biz ozanları	Meyve yetiştiren inan hüdadır
Tatlı sohbet ile dil vardır bizde	Türlü meyve veren dal vardır bizde
Eğer kendin insan olup bilmiyen	
Mızrapla vurulan tel vardır bizde	Ozanlar haksızı elbet yazacak
	Kimi yapıp kimi olmaz bozacak
Talip olup boş testisin dolana	Birliği bozan yumruk vuracak
Ömür biter bir gün dersin elveda	Vuracak yumruğu kol vardır bizde
Eğer bülbül isen oda bedava	
Kırmızı beyazlı gül vardır bizde	İmamoğlu der ki ayetle bâkî
	İnsanın gideceği yol var iki
Bil ki ozanlarda sevda aşktandır	Birisi düzü biride var diki
Her birisi tatlı tadı başkadır	Düzlüğe çıkarın yol vardır bizde

(Kaçar 1997: 31)

Âşıkların işlendiği bu şiirde onların tatlı dilinden, sazından, aşk duygusundan, imanından, eleştirel duruşundan, birlik sağlayıcı yönünden, yol göstericiliğinden vb. bahsedilmiştir. Âşıkların maddi-manevi yönlerinin özellikle vurgusunun yapılması toplum içerisinde ayrıcalıklı yer alma isteğinin bir parçasıdır. Buradan anlaşıldığı üzere âşık, geçmişte kendinden önceki ustalarının toplum içindeki konumunu bilmekte

ve bu bilinçle yeni dönemde de gelenek temsilcilerinin aynı konumda olmasını istemektedir. Şiirde işlendiği şekliyle âşık toplumunda estetik yönün geliştiren, imanı destekleyen, milli birliği ve beraberliği sağlayan, bireyin sözcüsü olan kişidir. Bütün bunları üzerinde barındıran kişinin dolayısıyla hor görülmemesi gerekmektedir. Bunun yanında sosyal eleştiri yapma yönlerinin vurgusu yukarıda bahsettiğimiz *gezginci ozan tipi* özelliğinin 21.yy.da da devam ettiğini göstermektedir.

Âşıklar sayıda azalsalar da	Sazıyla sözüyle itibar çeker
Neler çıkar neler Milletimizden	Beklenen de budur sütü temizden
Düğünde bayramda saz çalsalar da	
Âdet töre ister ustalar bizden	Destan güzelleme koçaklamalar
	Vatanı dört elle kucaklamalar
Ozanın silahı omzunda sazı	Asil kan taşırlar asil damarlar
Tetiği tezene mermisi sözü	Tarihler yazılır hizmetimizden
Döşünde küllenir sevginin közü	
Yürür atasının açtığı izden	Kemalî Bülbül'üm övünemem ki
	Hakkı olmayanı savunamam ki
Güreşte güreşir barda bar çeker	Fırsatı kaçırıp döğünemem ki
Zafer kazılan yerde bar çeker	Gönülden gönüle hicretimizden

(Kayıkçı 1991: 88)

Bu şiirde de modern dönemde âşığın ön plana çıkması istenilen yönlerinin vurgusu daha doğrusu bu yönlerin karşı tarafa ve âşığın kendisine hatırlatılması vardır. Yine burada sazın, tezenenin ve sözün vurgusu yapılmaktadır. Şiirlerde özellikle sözün ön plana çıkarılması geleneğin sözlü kültüre dayanan kökeninden vazgeçilmediğinin göstergesidir.

Bunun yanında adet ve töreye, geleneksel gösterimlere ve geleneksel edebî türlerle vurgu modern dönemdeki geleneksel yönün öne çıkarılmasıdır. Ayrıca âşıkların gönüllere hitap ettiği, milli duyguyu, tarihsel yapıyı, dini yönü savunduğu belirtilmektedir. Bütün bunlar âşığın yeni dönemde ayırt edici yönü olarak düşünülmektedir.

Kültür geleneği yayan	Gerçeklerden ders alan
Gerçek halk ozanlarıdır	Dosta yare sadık kalan
İnsanları ayırmayan	Sazı halktan yana çalan
Gerçek halk ozanlarıdır	Gerçek halk ozanlarıdır
Alnında ışığı duyan	Çizgisinden hiç sapmayan
Haksızlığa karşı koyan	Parayla mala tapmayan
İlimle edebe uyan	Haramla servet yapmayan
Gerçek halk ozanlarıdır	Gerçek halk ozanlarıdır
Sazını yürekli çalan	Sevgiyi öze bağlayan
Haksızlara korku salan	Halkıyla gülüp ağlayan
Bu sistemden yara alan	Halkta birliği sağlayan
Gerçek halk ozanlarıdır	Gerçek halk ozanlarıdır
Çağından sorumu olan	Cahil yobazlıktan kaçan
Özü sevgi ile dolan	İnsanlığa kucak açan
Arayıp mürşidin bulan	Yılmaz Ahmet ılık saçan
Gerçek halk ozanlarıdır	Gerçek halk ozanlarıdır

(Yılmaz 2008: 56-57)

Bu şiirde de âşıkların tanımlanması söz konusudur. Onların öncelikli olarak kültür ve gelenek yayıcı işlevi ön plana çıkartılmakta ve ardından bütün insanlığa seslenmesi, sazi, haksızlığa karşı duruşu, sevgiyi işlemesi; dini hassasiyeti ve bilgi edinmeye açlığından bahsedilmektedir. Bütün bunlar modern çağda aslında toplumların yitirdiği düşünülen unsurlardır. Buna göre modern çağın bireyleri maneviyatı terk etme eğiliminde olup maddiyata yönelmektedir. Hâl böyle olunca gelenek, kültür, din gibi konular tartışılmaya açılmış durumdadır. Ancak bu ortamda ortaya konulan âşık imajının tam tersi değerlerin temsilcisi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Böylece âşık, her ne kadar modern döneme uyum sağlama içindeymiş gibi görülse de felsefik açıdan çağın zıttı değerlerin temsilcisi olarak kendini göstermektedir.

Üvey evlat gibi hep kapı dışı	İlgili makama sitem gönderir
Âşıklar şairler halk ozanları	Âşıklar şairler halk ozanları
Bu işe eğilmez devletin başı	
Âşıklar şairler halk ozanları	Niye ozan oldun öyle kalsaydın
	Vurguncu soyguncu baba olsaydın
Savaşta yiğitlik barışta sevgi	Yine unutulduk gözümüz aydın
Başarıda taltif yarıştı övgü	Âşıklar şairler halk ozanları
Özveride öncü erlikte sevgi	...
Âşıklar şairleri halk ozanları	Satıra sığsaydı sözün irisi
	Bizd' olurduk pay kapanın varisi
Bu felektir ocakları söndürür	Âşık Feymânî, de sizden birisi
Ahımız şahları tahttan indirir	Âşıklar, şairler, halk ozanları

(Taşkaya 2015: 82-83)

Âşık Feymânî'ye ait olan bu şiirde ise bir sitem olduğu görülmektedir. Feymânî yaşadığı dönemdeki âşıkların toplum içindeki konumunu değerlendirirken çeşitli

eleştiri ve beklentide bulunmaktadır. Burada asıl eleştiri gelenek temsilcilerine rağbet gösterilmeyip dışlanmaları hususundadır. Bu noktada beklentinin ise devletten destek yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum yukarıda da bahsedildiği üzere çağın gereklerine ayak uydurma, çağı yakalama, dinleyici kitlesine hitap etme vb. gibi konuları kendi bünyesinde barındırmaktadır. Şiir aracılığıyla bir âşığın ağzından da gelenek temsilcilerinin psikolojik durumunu görülmüş olmaktadır. Durum öyle bir hâldedir ki âşık neden bu mesleği tercih ettiğini sorgular duruma gelmiştir. Kendilerini yeni şartlara uyduramamaları -bu şartları son derece olumsuz olarak çizmektedir- sonucu unutulmayla karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir.

Kardaş hor bakma ozana	Severim Karacaoğlanı
Bir pir sultan daha gelmez	Yanımda şenlik Sümmani
Yedi yüzyıldır yaşıyor	Çoban oğluyla Reyhani
Yunus Emre yeri dolmaz	Gonca güldür asla solmaz
Gönül kırıp olma kaba	Âşık dertli ile Seyrani
Yardımcıdır Ali Baba	Dünya Veysel'in hayranı
Bir pirdi Mahzunu Baba	Batur sever her insanı
Cismi ölü ismi ölmez	İnsanları sever bölmez

(Batur 2014: 194)

Bu şiirde de bir önceki şiirde yer alan gelenek temsilcilerine dışlanması ve hor görülmesi gibi olumsuz tavır işlenmektedir. Mehmet Batur, bu durum karşısında tepkisini geçmişe dönüp gelenek içindeki güçlü isimleri anarak vermektedir. Bu yaklaşıma psikolojik açıdan bakıldığında şimdiden memnun olmayıp geleceği karamsar gören kişilerin geçmişe sığınma eğiliminin yüksek olduğu bilinmektedir. Âşıkların sık sık köken vurgusunda bulunmalarını işin bu yönüyle de değerlendirmek gerekmektedir.

Burada Pir Sultan, Yunus Emre, Ali Baba, Mahzuni Baba, Karacaoğlan, Sümmani, Reyhani, Seyrani ve Veysel gibi kişilerin isimlerinin anıldığı

görülmektedir. Geleneğin usta isimlerinin anılmasıyla âşığın geleneğin ve icracının yitirdiği itibar karşısında geçmişten güç alma çabası içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Ta Orta Asya'dan gelmiş bugüne	Köroğlu hasmını çok vurmuş ani
Öz var ozanların geleneğinde	Dadaloğlu gibi mert var mı hani
Bellekten belleğe kalmış bugüne	Türk kültürü, dili, kimliği yani
Söz var ozanların geleneğinde	Biz var ozanların geleneğinde

Tüm Anadolu'nun eri kadını	Emrah Dertli Şenlik herkesçe ayan
Kalbe yazmış Yunus Emre adını	Seyrani babaya çok azmış uyan
Sokmamış dergâha eğri odunu	Âşık Sümmani'yi mest olmuş duyan
Düz var ozanların geleneğinde	Haz var ozanların geleneğinde

Hatayi Fuzuli Mansur çok ince	Ruhsati'yi anıp hakkını öden
Nesimi tasavvuf mimarı bence	Çırak Mesleki'yi o usta eden
İsmi kopuz imiş bin yıl önce	Sevgi, barış, dostluk yolunda giden
Saz var ozanların geleneğinde	İz var ozanların geleneğinde

Karacaoğlan coşmuş coşmuş dinmemiş	Gelmemiş Neyzen'den iyi ney çalan
Pir Sultan yolundan geri dönmemiş	Yok Serdari kadar kıtlıkta kalan
Hakk'ın aşkı, halkın aşkı sönmemiş	Veysel'deki gibi gönülde olan
Köz var ozanların geleneğinde	Göz var ozanların geleneğinde

Gönüllü Coşkun'um adadım seri

Hiçbiri çağından kalmamış geri

Keşke olabilsem bu yolun eri

Hız var ozanların geleneğinde

(Aydın 2004: 113)

Bu şiirde de geleneğin geçmişinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Buna göre köken Orta Asya'ya dayandırılarak oradan Anadolu'ya geliş söz konusudur ve bu arada kopuz vazgeçilmez unsur olarak şiirde yer almaktadır. Bununla birlikte Karacaoğlu, Köroğlu, Yunus Emre, Fuzuli, Nesimi, Serdari vb. kişiler geleneğin önemli temsilcileri olarak zikredilmektedir. Bütün bunlarla âşık tarzı şiir geleneğinin ne kadar güçlü bir tarihe ve temsilci kadrosuna hâkim olduğunun vurgusu yapılmaktadır.

Bunlarla birlikte gelenekteki dil, kimlik ve kültür birliğine yapılan hizmet ile söz, sevgi ve iman ön plana çıkartılan unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Bütün bunlar yine modern dönem âşığında nelerin önemli olduğunun ve nelerin temsilcisi olduğunun vurgusudur.

Yolum düştü TRT'ye

Bizden alın halka satın

Sesimi duyuram diye

Hazır lokma yeyin yutun

Ümitlerim düştü suya

Dediler ozanı kestik

Dediler ozanı kestik

Bu arpalık kimden kaldı

Ozanlar pınarın gözü

Dayısını bulan doldu

Tarihlerde vardır izi

Hangi kanun bizi sildi

İpler susturamadı bizi

Dediler ozanı kestik

Dediler ozanı kestik

Yunus Pir Sultan bilen

Meydan sizin cirit atın

Türbe olur bizden ölen

Bu da başka türlü plan

Bu çağda yerimiz verin

Dediler ozanı kestik

Bir kanal da bize kurun

Dediler ozanı kestik

Sağ iken bizleri görün

(Aydın 2004: 317)

Gelenek temsilcilerinin modern dönemde modern araçlarla ilişki içinde olma isteğinden daha önce bahsetmiştik. Gelişen teknoloji ile dinleyici kitlesine ulaşma imkanından uzaklaşan âşık, istediği kitleye ulaşmanın yollarından birinin kitle iletişim araçlarından geçtiğini fark edince bu araçlarla yakınlaşmış ve bu platformda yer almanın çabası içine girmiştir. Bu şiirde de bu çabanın yansıması vardır. Âşıklar devlet kanalı olması sebebiyle olsa gerek TRT'ye özel bir anlam yüklemişlerdir. Bilindiği üzere TRT yaptığı programlarla geleneğin Anadolu'ya yayılmasının veya gelenek temsilcilerinin tanınır olmasının da önünü açmıştır. Ancak TRT'nin ilgisinde gevşeme hissedildiğinde eleştiriler de beraberinde gelmektedir.

Âşık da şiirinde sesini duyurma imkanının TRT tarafından sunulabileceğini farkındadır ve istediği şansı bulamayınca eleştirisini dile getirmektedir. Bu durum, geçmişte toplumun öncüsü, iletişim ve haberleşme sağlayıcısı olan gelenek temsilcilerinin bu yönlerini kitle iletişim araçlarına kaptırdıklarının kendi ağızlarıyla itirafıdır. Son dörtlükte çağ içinde yer edinmek isteyen âşığın bir kanal isteği yine gelenek temsilcilerinin modern dönemde farklılaşan icra mekanının örneğidir.

Manasları yazan Türk'ün ozanı

Dede Korkut kopuzunun hazı var

Kendinizden bir şey görmeye gelin

Günümüz âşıkların sazı var

Taklitçilik bizi böyle bitirir

Medya popçusunun kıvrak nazı var

Halkın öz müziğini bilmeye gelin

Bizim atışmada gülmeye gelin

Atatürk ilkesi bizim izimiz

Görmek istiyorsa eğer gözünüz

Çoban Hüseyin'im barış sözümüz

Kin ve nefreti silmeye gelin

(İvgin 1998: 24)

Bu şiirde destan dönemi kültür yapısının hatırlatılmasıyla şiire başlanmaktadır. Toplumun kültürel hayatında Manas'ın kıymetini bilen âşık, bu ürünün ortaya koyan geleneği ön plana çıkartmaktadır. Öze dönüşün vurgusunun yapıldığı şiirde, diğer kültürleri taklidine karşı bir uyarı vardır. Şiirde yer alan âşık imajı öz kültürü, değerleri ve geleneksel kökenleri olan bir yapıyı temsil eden bununla birlikte karşısındaki eğlendirip kötü düşüncelerden uzaklaştıran bir kişi şeklindedir.

Gerçek ozan kimidir diye sorarsan

Her şeyin üstünde misyonu vardır

Çağına tanıklık eden kişidir

Barış gülü açan fidan kişidir

Sorduğun soruya cevap ararsan

Toplumun önünde giden kişidir

Hümanisttir insanları ayırmaz

Objektiftir kimisini kayırmaz

Bedeniyle esir fikriyle hürdür

Yanık Ahmet gibi boşa bağırmaz

Zalimlere düşman, mazluma yârdır

Evvela kendini güden kişidir.

(Şahinoğlu 2010: 37)

Bu şiirde de gelenek temsilcisinin üzerinde barındırması gereken özelliklerin vurgusu söz konusudur. Burada dikkat çekici özelliklerden biri çağa tanıklık etmek ve toplumun önünde olmak düşüncesidir. Bir sanatçıdan beklenen aslında budur ve âşıkların da bu noktada durması gerekmektedir. Ancak son dönemde yaşananlarla birlikte âşık, temsil ettiği kitlenin içene karışmış hatta yer yer gerisinde kalmıştır. Bu da onun sözünün kıymetini düşürmektedir. Bunun farkında olan Yanık Ahmet çağdaşlarını uyarmaktadır. Bunun dışında günümüz icracılarının fikir savunuculuğu yapması ve hümanistlik bakış açısıyla barışı savunan kişiler olması gerektiği

vurgulanmaktadır. Burada modern dönemin fikir akımlarının âşık tarafından kabul edildiği görülmektedir.

Âşıkları zannetmeyin sahipsiz

Damarı kurular çağlamak bilmez

Bu toplumun müdürü var işi yok

Kaygısızlar kara bağlamak bilmez

Kültür Bakanlığı bir kapı açmış

Yüreği olmayan ağlamak bilmez

Bu kapının sofrası var aşî yok

Bu suratın gözleri var yaşı yok

Ne bir benzeri var ne bir payesi

Âşıklar tarihten bir hisse kapmış

Ne bir personeli ne bir üyesi

Çırpısız kültürle nesilde sapmış

Ne bir hedefi var ne bir gayesi

Ustası binayı şakülsüz yapmış

Bu kafanın uykusu var düşü yok

Bu binanın temeli var taşı yok

Bırakalım şunu bunu nasılı

Bir yanından yara almış çürüyor

Toplanıp beraber yapak fasılı

Örümcekler ağlarını örüyor

Kapısında tabelası asılı

Sağa sola çarpa çarpa yürüyor

Bu odanın havası var eşi yok

Bu gövdenin ayağı var başı yok

Umudu bağladık susuz pınara

Gitarlar bir yanda sazlar bir yanda

Yıllar yılı hep atıldık kenara

Davullar bir yanda cazlar bir yanda

Bu kültürü benzetmişler çınara

Kul Nuri bir yanda Mozart bir yanda

Dallarının yuvası var kuşu yok

Bu milletin göreni var şaşî yok

(Alptekin 2003b: 190)

1992 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafında kurulan Halk Ozanları Topluluğu'na  şık  ye alınmadığı için yazılmış olunduğu belirtilen bu Şiirde, modern dönemdeki kültürel yapının gelenekselden uzaklaşıp dışarıdan alınan unsurlarla oluşturulmasının eleştirisi söz konusudur. Hâl böyle olunca çürük temelli ve kendine yabancı bir yapının ortaya çıkmakta olduğu savunulmaktadır. Bu yapının ortaya çıkmasında toplumun ferdinden devletin işleyiş tarzına kadar her Şey sorumlu tutulmaktadır.

Son dörtlükte âşığın gitar ile sazı, davul ile cazı ve kendisi ile Mozart'dı yan yana alması aslında Batı kültürü ile kendi kültürünün bir karşılaştırmasıdır. Âşık, toplumun kendi kültürüne sahip çıkması gerektiğinin vurgusunu yaparken diğör taraftan kendisini bu kültürün temsilcisi olarak görme bilincine sahip olduğunu hissettirmektedir.

Bütün bu Şiirlere bakacak olursak, modern dönemdeki  şık tipinin yine önemli işlevlerle toplumsal yaşamına devam ettiğinin vurgusunun yapıldığı anlaşılmaktadır. Öncelikli olarak  şıklarda güçlü köklere sahip bir geleneğın temsilcisi olunduğının bilinci vardır ve Batı kültürü karşısında bu k kl rden gelen kültürel unsurları unutturmamak bu dönem âşıklarının öncelikli görevi olarak gösterilmektedir. Bu dönemde  şık bir yandan modern olanla temasını kurma çabası içerisindeyken diğör taraftan geleneğı terk etmeme direnci göstermektedir. Daha çok manevi değ rlerin temsilcisi olunduğu vurgusunu yapana âşıklar, modern hayatın maddeci bakış açısını kırma çabası içerisindedirler.

3.1.3. Yeni  şık Tipinin Şekillenmesinde Bireysel Yaşamın Etkisi

 nsanın bireysel yaşamından edindiğı tecrübeler hayata bakış açısını etkileyecek ve bu durum onun ortaya koyduğu ürünleri şekillendirecektir. Bu sebeple 21.yy.  şıklarının hayatlarının genel çizgisine bakılarak bireysel etkinin gelenekteki değışimdeki rolünü tartışmak gerekmektedir. Âşıkların hayat hikayelerine bakıldığında aslında 1950 sonrası Anadolu insanın yaşadıklarına benzer yaşayışlara sahip oldukları görülmektedir. Bu sebeple onları incelemek aslında yakın dönem toplum yaşamını incelemek demektir. Bu noktada modern dönem  şıklarında se tiğ miz örnekler üzerinden bireysel yönün değ rlendirmesi yapılacaktır. Örnekler  oğaltıldığında aşağı yukarı birbirine benzer yaşayışların olduğu görülecektir. Bu

sebeple ele aldığımız örnekler, genel tablonun görülmesi hususunda fikir sahibi olunması imkânını vermektedir.

İlk olarak âşık Ozan Poyrazoğlu'na bakacak olursak, 1951 yılında doğduğu ve Van bölgesinde yetiştiği görülmektedir. Yetiştği bölge ve aile ortamı geleneğin yaşadığı alanlardır. İlk, orta ve lise eğitimini Erciş'te tamamlayıp üniversite eğitimi aldıktan sonra bir yandan öğretmenlik yapmış diğer yandan da âşıklık geleneğinin temsilcisi olmuştur. Sivas, Kayseri, Konya, Erzurum, Ankara gibi illere giderek şöenlere katılmış ve farklı ortamlarda icrasını gerçekleştirmiştir.⁸²

Sivas bölgesinde Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe yetişen Ali Kabadayı ise belli bir yaşa geldikten sonra önce Ankara ardından Almanya'ya giderek gurbetçi âşık namıyla şiirlerini meydana getirmiştir. Onun yetişme ortamı ile ilgili şu bilgi verilmektedir:

Gurbetçi Âşık Ali Kabadayı almışsekiz kuşağındandır. Türkiye'nin o dönemdeki siyasal ekonomik ve kültürel boyutunun çalkantılı, sancılı yıllarını birlikte yaşar. Gereksiz yere ideolojik kardeş kavgalarına çok üzülür ve sazını dertli dertli çalar şiirler yazmaya devam eder. (Kabadayı 2009: 15)

Almanya'ya gitmeden önce 1970'li yıllarda TRT tarafından düzenlenen programlara katılır. Bu programlardan birkaç yıl sonra Almanya'ya gidip orada yaşamaya başlar. Bu yeni yaşam alanı Türkiye'yi dışardan izlediği ve farklı kültürdeki insanlarla birlikte yaşadığı bir yerdir.⁸³

1960 yılında Oltu'da dünyaya gelen Cemal Divanî (Cemal Alper) ise âşıklık geleneğini yoğun olduğu bir yörede yetişmiştir. İlk eğitimini burada aldıktan sonra 1975 yılında Bursa'ya yerleşmiş ve hayatının geri kalanına burada devam etmiştir. Yurt çapında uluslararası Âşıklık şöenlerine katılarak diğer âşıklarla tanışmış ve farklı türlerde şiirler ortaya koymuştur.⁸⁴

1957 yılında Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesine bağlı Sarıçiçek köyünde dünyaya gelen Devai (Mustafa Buğrahan), ilkokul eğitimi almıştır. Ekonomik

⁸² Âşık hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Poyrazoğlu 2006.

⁸³ Âşık hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kabadayı 2009.

⁸⁴ Âşık hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Vural 2015.

sebeplerle 1979 yılında Kayseri'ye göçmüş ve daha sonra Kahramanmaraş'a dönerek âşıklık geleneğini burada devam ettirmiştir. 1997 yılında Mersin'e göç ederek çeşitli âşık şenliklerine katılmıştır.⁸⁵

Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı Karasar köyünde 1954 yılında dünyaya gelen Ozan Elifçe (Elif Kılıç), ilkokul eğitimini burada almış ve daha sonra Ankara'ya göç etmiştir. Burada çeşitli dernek ve vakıflarda giderek farklı ortamlarda bulunma imkânı yakalamıştır. Saz eğitimi, koro ve solo dersleri alarak gelenek içinde örnekler vermiştir.⁸⁶

Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin Türkenhacı köyünde 1951 yılında dünyaya gelen Mah Turna, cem ve sohbetlerde yeteneğini geliştirdikten sonra Şanlıurfa, Gaziantep, Adıyaman, Adana, Kahramanmaraş ve Ankara gibi illerde bulunarak âşık tarzı şiirlerini ortaya koymuştur.⁸⁷

Âşıkların sayısını arttırmak mümkündür ancak hayat hikayelerinde genel hatların birbirine yakın olduğu görülmektedir. 1950'lili yıllar ve sonrasında âşık tarzı şiir geleneği sürdüren bu kişiler, ülke insanının genel profiline de uygun bir şekilde çoğunlukla teknolojik imkanlardan ve modern hayattan uzak bir köyde dünyaya gelmişlerdir. Bunundan sonra en azından ilkokul seviyesinde eğitim görmüş ve ardından genellikle yurt içinde büyük şehirlerde veya yurtdışında bulunmuşlardır. Böylece sözlü kültürün egemen olduğu bir ortamdan dünyaya geldikten sonra yazılı ve elektronik kültür ortamlarına girerek yaşamlarına devam etmişlerdir. Bu durum onların modern olan ile geleneksel olan arasında yaşadıkları bocalamayı açıklar niteliktedir. Yetişkinlik dönemlerinde gelişen teknoloji ile radyo ve televizyon gibi araçları kullanmaları, internet ortamında bulunmalarıyla doğdukları ve çocukluk dönemini geçirdikleri ortamdan çok farklı bir yaşam standardının bulunduğu ortama geçiş yapma durumunda kalmışlar hâl böyle olunca zihinlerinde eski günler önlerinde yeni şartlarla yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Bunun yanında büyük kentlerde ve yurt dışında bulunmak onların farklı kültürler ve farklı bakış açılarıyla karşılaşmasına imkân verirken buralarda aradıklarını

⁸⁵ Âşık hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Coşkun 2009.

⁸⁶ Âşık hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kılıç 2010.

⁸⁷ Âşık hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Akın 2009.

bulamadıklarında doğup yetiştikleri yöreyi ve o yöre insanının özelliklerini özlemle yad etmişler ve ardında değişim karşısında geleneğin savunucusu olmuşlardır.

3.2. Âşıklık Geleneği Bağlamı (Zaman-Mekân/Muhit) Temelli Değişim ve Dönüşümler

Âşık tarzı şiir geleneği köken itibarıyla sözlü kültüre dayansa da özellikle 19. yy.dan sonra toplumun geçirdiği değişime bağlı olarak yazılı kültür ve elektronik kültür ortamlarında da varlığını devam ettiren bir tarih çizelgesine sahiptir. Her ne kadar geleneksel yönü ile değişime dirençli gibi gözüксе de bu yeni kültür ortamlarına girdiğinde uyum sağlayabilme noktasında çeşitli değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Bu durum popüler söylemle çağı yakalamak olarak da adlandırılabilir. Çağı yakalama çabası içerisinde yaşanan değişimlerde kökenden ve omurgadan yoksunluk, süreci çok farklı noktalara götürebilecekken âşık tarzı şiir geleneğinde ortama uyum sağlamanın yanında, öz değerleri unutmama çabasının olduğu da anlaşılmaktadır. Bütün bu yönleriyle geleneğin sosyal boyutunu oluşturan icra edildiği ortam, icra muhiti ve dinleyici/izleyici kitlesinin incelenmesi, gelenek içindeki değişimin görülmesinin bir diğer noktasını oluşturmaktadır.

3.2.1. Sözlü Kültürden Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamına Geçiş

Âşık tarzı şiir geleneğinin gelişim tarihiye bakıldığında geleneğin *birinci sözlü kültür* ortamında doğduğu ve bu kültür ortamına uygun temeller edindiği, ardından insanlık gelişim tarihine bağlı olarak *ikinci sözlü kültür* ortamında varlık mücadelesine girdiği ve bu yeni ortamın şartlarına göre bazı özelliklerinden vazgeçmek ve bazı yeni özellikleri de kendi bünyesine eklemek durumunda kaldığı görülmektedir.

Sözlü kültürün yazılı kültür karşısındaki durumu ve sözün kültürel hayatın içindeki yeri üzerine Jack Goody, Ian Watt ve Walter Ong gibi isimler öncü çalışmalar yapmıştır. Böylece yazı öncesindeki sözün ve dilin gücü ve sözün karşısında yazının etkinliği, sözlü kültürün mantığı, insanların dünyayı algılama şekilleri, yaşanan geçişlerle bu algı şekillerinde yaşanan değişimler gibi konular tartışılarak farklı kültür yapıları anlaşılmasına çalışılmıştır. Buna elektronik kültür ortamının eklenmesiyle yazı ve sözün yanına görsellik de eklenerek modern dönemde bireyler arasındaki iletişimin yapısı anlaşılmasına çalışılmaktadır. Son edinilen kültür yapısı, sözlü kültüre yakın olma izlenimi uyandırır da bunun pek de öyle olmadığı anlaşılmaktadır.

Sözlü kültür ve yazılı kültür meselesi üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran Walter J. Ong, sözel kültürün oluşma, gelişme ve aktarım şekillerini inceleyip bunları yazılı kültürle karşılaştırmış ve bunun sonucunda sözlü ve yazılı kültürün temel dinamiklerini ortaya koymuştur. Buna göre Ong, iletişimde yalnızca konuşmanın aktif olduğu yazı ve matbaa kavramlarından bihaber kültürlerle *birincil sözlü kültür*; gelişen teknoloji ile birlikte günlük hayatın içene giren telefon, radyo, televizyon vb. araçlarla iletişimin farklı boyutlar aldığı, öncelikli olarak yazı ve metnin önplana çıkıp sözlü niteliğin sonradan kendine yer bulduğu kültür yapısına ise *ikincil sözlü kültür* adı vermektedir. Birincil sözlü kültür ortamında ürün hakkında “ezberleme”, “bellekte saklama”, “dönüştürme”, “kalıplaştırma” ve “hatırlama” gibi süreçlere dikkat çekilirken ikincil sözlü kültür ortamında bu süreçlerde ciddi değişimler yaşanmış ve yazının hakimiyeti insanların zihninin işleyiş yapısında ciddi değişiklikler yaparak ortaya konulan ürünlerde ilk ortamın ürünlerine göre farklılaşmalar yaşanmıştır.⁸⁸ Bu durum sosyal ortamın ortaya konulan ürünler üzerindeki değişimini göstermesi bakımından önemlidir.

Genel olarak sözlü kültürün özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Öncelikli olarak iletişim bakımından konuya yaklaşıldığında bireyler arasındaki etkileşimde yüz yüzelik esastır. Çoğunluğu yaşam tecrübesi sonucu elde edilmiş bilgilerin depo alanın büyük oranda insan zihnidir. Hâl böyle olunca en uzun yaşayan sağlıklı bir birey, bilginin ana kaynağı olarak görülebilmektedir. Bilgi zihinde taşınıp sözle karşı tarafa aktarılınca, o bilginin ayrıntıdan uzak, depolamaya, hatırlamaya ve karşı tarafa aktarmaya müsait durumda olması gerekmektedir. Bu da sözlü kültürdeki ürünün bu kültür yapısına uygun bir içerik ve şekle sahip olması gerektiğini beraberinde getirmektedir.

Sözlü kültürde öğrenme ise daha çok bağlam odaklıdır. Bu durum uygulamalı eğitime önceliğin verilmesi anlamına gelmektedir. Bu da öğrenme sürecinde gösterim ve katılımı esas kılmaktadır. Yazılı kültürde kitapta yer alan bir bilgiyi öğrenmek için kitabı alıp kimsenin sizi rahatsız etmediği bir ortama çekilerek bilgi edinimi gerçekleşebilecekken sözlü kültürde ses ve yüz yüzeliliğin ön plana çıkmasıyla bir öğretici veya anlatıcıya ihtiyaç vardır. Bütün bunlar sözlü kültürde bireyler arasındaki

⁸⁸ Sözlü ve yazılı kültür hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ong 2014.

teması arttırırken yalnız kalınmanın önüne geçilmesi anlamına gelmektedir. Böylece öğrenme sürecinde bilgiyi zihninde barındıran usta, öğrenmeye hevesli genci yanına alıp gösterim ve uygulamalar yaparak onun yetişmesini sağlamak durumundadır. Bu da usta-çırak ilişkisini, bu ilişki de kendi özel şartlarıyla bir yapıyı ortaya çıkartmaktadır.⁸⁹

Sözlü kültürde âşık bade içerek kutsalla bağlantı kurmuş, saz çalabilen, irticalen söyleyebilen, söz ustası, her atışmada üstün gelen, bilinmezi bilen kısacası sıradan insandan farklı bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu bade içme geleneği üzerinden ve âşıkların etrafında şekillenen halk hikayelerinden anlamak mümkündür. Sözlü kültür yapısı içinde güçlü bir zihin yapısı önemli bir yere sahiptir. Bu yapı içerisinde âşıklar onlarca usta malı şiiri zihinlerinde taşımaları ve günler süren hikayeler anlatabilmeleriyle zihinlerinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedirler. Bunun dışında sözlü kültürde değerli unsurların başında söz gelmektedir. Bu noktada da ön plana çıkan âşıklar doğaçlama söyleme yetenekleriyle sözlü kültür insanına sözü ne kadar ustaca kullandıkların göstermektedirler. Yani âşık güçlü zihin yapısı ve söz ustalığı ile sözlü kültür yapısına ne kadar uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu yetilere ve daha fazlasına sahip olan kişinin halk nezdinde olağanüstü bir yere konması da normal karşılanmalıdır.

Hâl böyle olunca âşıklar sözlü kültür ortamında toplumun önde gelen ismi olarak toplumsal yaşam içinde önemli bir konumda tutulmuşlardır.

Sözlü kültür ortamında âşık, aranan, davet edilen, sanatını icra ettiği mekana gidilip dinlenen kişidir. Bu kişi hak vergisi olarak saz çalıp irticalen söz söyleme yeteneğini bir gecede kazandığı iddiasındadır. İcra töresi gereği iddiasını karşısına aynı iddia ile çıkan âşıklarla atışarak üstünlüğünü ispatlamak zorundadır. Töreye göre kaybettiğinde sazını kazanana teslim edecek ve onu usta olarak tanıyacaktır. Üstelik kaybeden hem o icra neticesi toplanan “parsa”yı hem de çoğu zaman icranın gerçekleştiği kahvede ve bir anlamda da, o şehirde sanatını icra etme hakkını kaybetmektedir. (Çobanoğlu 2000: 199)

Anlaşıldığı üzere birbirinden farklı dinamiklere sahip olan kültür yapılarından birinden diğerine geçiş, çeşitli değişimleri de beraberinde getirmektedir. Köken itibarıyla sözlü kültürde, son dönemde gelişme ortamı itibarıyla yazılı kültürde

⁸⁹ Sözlü kültür hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Goody 2009

bulunan âşık tarzı şiir geleneği de bu ortam değişikliğinden etkilenmiştir. Yeni ortamla birlikte ilk olarak insanlar arasındaki iletişim yüz yüzelikten çıkarak bir aracı ile yapılmaya başlamıştır. Sözün hâkim olduğu dönemde yüz yüzelğin ön plana çıkmasına bağlı olarak kişiler arasında aracı olmaksızın doğrudan bir iletişim söz konusu olmaktadır. Burada esas olan herhangi bir ürün veya bilgi sözlü ve örnekleme yoluyla karşı tarafa aktarmaktır. Hâl böyle olunca âşık tarzı şiir geleneğinde de icra anında icracı ve dinleyici aynı ortamda bulunmak durumundadır. Bu durum geleneğin etrafında sosyalleşme yönünü de beraberinde getirmektedir. Bunun yanında âşığın ürünlerini zihninde saklama ve icra anında ürününü yeniden oluşturma şekli, ürünlerin şekil ve muhteva özelliği vb. gibi özellikler sözlü kültür içerisinde bulunmanın getirdikleridir. Günümüze doğru yaklaştıkça sözün yerini yazıya bırakmaya başlamıştır ve sosyo-kültürel yapı bu bağlamda şekillenmiştir. Böylece gelenek de yeni bir şekle doğru yönelmiştir. Bütün bunların sonucunda hayatın birçok alanında olduğu gibi gelenek ürünleri de seri olarak üretilen ve kitle iletişim araçlarıyla karşı tarafa aktarılan bir hâl almıştır. Bu da geleneğin icrasında kişilerin aynı gün ve zamanda ortak bir mekânda buluşma zaruriyetini ortadan kaldırmıştır. Artık icracı hiç yüzünü göremediği kişilere ürünlerini ulaştırma imkanına sahiptir.

Bununla birlikte bilginin depolandığı yer insan zihni olmaktan çıkmıştır. Bu durum ürünün ayrıntılarıyla ve değişmeden uzun yıllar saklanması imkanını getirirken diğer taraftan tecrübeli insanın toplum içindeki yerinin sarsılmasını da beraberinde getirmiştir. Anlatılar yazıya geçirilip elektronik ortama aktarılınca eskiden gelenekte bolca görülen varyantlaşmada da azalma söz konusu olmuştur.

Gelişen yeni ortamla birlikte bilgi edinmek isteyen kişi, başka bir kişinin yanına gitmek yerine kendi başına öğrenim yapabilme imkanına kavuşmuş bu da geleneğin usta-çırak ilişkisini etkilemiştir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte imkanların artmasıyla artık bağlam merkezli öğrenme, tek ustanın yanında ve tek kültür yapısı içinde yetişme gibi unsurlar ortadan kalkmıştır. Öğrenmeye hevesli olan kişi saz çalmayı başka bir yerden; şiir oluşturmayı, hikâye anlatmayı, türkü söylemeyi vb. başka usta ve ustalardan öğrenme olanağına sahip olmuştur. Bütün bunlar yeni ortamda geleneksel yapıda ciddi değişimlerin yaşandığını göstermektedir.

Her ne kadar yazılı kültür yazının içselleştirilmesiyle tam anlamıyla başlamış olsa da matbaanın ülkemize 1729 yılında girmesi, bu kültür yapısının başlangıcı olmuş ve yazı, 19 yy.da toplum içinde yayınlık kazanmıştır. Bu dönemde âşıkların özellikle destanlarını taş baskı denilen teknikle kâğıda bastırıp çoğaltarak bu kültür yapısına dahil olduğu görülmektedir. Böylece yukarıda da bahsettiğimiz üzere sözlü kültür ortamındaki yüz yüze iletişime dayalı icra ve dar kadrolu dinleyici kitlesi değişmeye başlamıştır. Basılı ürün daha kalabalık bir tüketici kitlesine ve daha geniş bir coğrafyaya ulaşmıştır. Bu durum, âşıkların âşık kahvehanelerinin dışına çıkmaya başladıklarının habercisidir. Bütün bunların sonucunda geleneğin etki alanı, dinleyici/okuyucu kitlesi ve icra yöntemi değişmeye başlamıştır.

Kâğıda bastırılan eserlerin yüksek tiraja ulaşip para kazandırmasıyla bölgenin ileri gelenlerinden oluşan hamilere ihtiyacı azalan âşığın, yeni dönemdeki hamisi geniş halk kitlesi olmaya başlamıştır.

Âşıklar kahveye gelen ve gösterimi dinleyen sınırlı sayıda meraklının ötesinde çok daha geniş bir dinleyici/okuyucu çevresine basılmış destanlar sayesinde ulaşabilmekte ve para kazanmaktadırlar. Öte yandan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra en büyük müşteri kitlesini ve hamilerinden birini kaybeden âşıklar için ürünlerini doğrudan satarak kazandıkları para ve destancılıkları dolayısıyla elde ettikleri para ve zevk aldıkları geniş şöhret beraberinde önceki dönemlere nazaran daha da geniş fikir ve düşüncelerini ifade özgürlüğünü getirmiştir. Başka bir ifadeyle birer birer fertlerin veya Yeniçeri zümresinin hamiliğinin yerini bütün kat ve katmanlarından mensuplarıyla halkın kendisi almıştır. (Çobanoğlu 2000: 143)

Yaşanan değişimle birlikte toplumsal sosyo-kültürel yapı içinde yazılı kültürün hâkim olmasıyla bilgi kâğıda dökülmüş ve söz ustalığının yerini kalem ustalığı almıştır. Dolayısıyla böyle bir ortamda âşığın bir önceki kültür yapısında değer görmesini sağlayan meziyetleri gün geçtikçe önemini yitirir olmuştur. Buna göre artık *“yazılı kültür ortamında âşık sizi arayıp bulan, davet eden ve yazıp bastırarak metalaştırdığı eserine gününe göre hatırı sayılır bir fiyat biçip almamızı isteyen kişidir. Âşık bastırdığı eserini yalnız veya kendine eşlik eden arkadaşı ile beraber “sese ses katma” diye adlandırdıkları usulle ezgi eşliğinde etrafına toplanan kalabalığa okumak suretiyle icra eder. Âşığın destanını icrasının hedefi dinleyicileri destanının alınmağa değer olduğuna ikna etmek ve destanını satmak suretiyle para kazanmaktır.”* (Çobanoğlu 2000: 210)

Bundan sonra âşîğın karşısında bir cemaat değil kitle özelliği gösteren kalabalık vardır ve âşîğın geleneğın devamı açısından bu kitleye ulaşması gerekmektedir. Bu dönemde artık âşık eserini irticalen oluşturmanın yanında günlerce üzerinde düşünerek ortaya koymaya başlamış, bağlaması eski önemini yitirmiş ve ortaya koyduğu ürünü metne aktarıp satmasıyla kahvehane, köy odası vb. kapalı mekanların dışına çıkmasının önü açılmıştır. Onun ürünleri artık kaydedilmiştir ve meraklı kitle istediği zaman ve mekânda bu ürünlerin tüketicisi olabilecektir. Bu durumu gelenek temsilcisinin yetişmesi açısından bakacak olursak usta-çırak ilişkisinin değişmeye başladığını ve artık çırağın başka ustaları hem de sürekli onların yanında olmadan takip edebilme imkanına kavuştuğunu söylemek mümkündür. Kısacası yetişmede dinleme ve görme yerini bu dönemde okumaya bırakmıştır.

Elektronik kültür ortamı ise geleneğın ilk baştaki hâline iyiden iyide değiştiği ortamı oluşturmaktadır.⁹⁰ Âşîğın icrasını plak, kaset veya başka bir teknolojik alete kaydetmesi ve radyo ve televizyona çıkmasıyla yüz yüze iletişim ortadan kalkmış olmaktadır. Bu kültür ortamında zaman geçirme arttıkça değişimler de artmaktadır.

Nasıl ki 19. yüzyılda matbaa ile birlikte oluşan yazılı kültür ortamına bu ortamın teknolojik yeniliklerinden istifade ederek adapte olan ve eser veren âşıklar ortaya çıkmışsa, elektronik kültür ortamında da aynı hadise yaşanmaktadır. Şüphesiz yazılı kültür ortamı Âşıklık geleneğinde olduğu gibi elektronik kültür ortamı âşıklık geleneği de sözlü kültür ortamı âşıklık geleneğinden tema, ezgi, işlev, şekil, biçim ve diğer yönlerden istifade edecek onun uzantısı olacak ama aynı olmayacaktır. (Çobanoğlu 2000: 238).

Türkiye’de elektronik kültürün başlangıcı olarak gramofonun kullanımıyla 1900’lü yılları gösterebiliriz. Bu yılları takip eden dönemde yerli plak sanayisinin de gelişmesiyle âşıklar eserlerini kâğıda yazmak yerine plaklara okumaya daha sonra kasetler doldurmaya ve en sonunda performanslarını internet ortamında icra etmeye başlayarak elektronik kültüre doğru geçişlerini sağlamışlardır.

Gramofondan sonra ortaya çıkan ve geleneğın üzerinde büyük etkisi olan yenilik teknolojinin gelişmesiyle radyo olmuştur. Türk toplum hayatında radyo

⁹⁰ Âşık edebiyatının ikincil sözlü kültür ortamları içindeki yeri ve önemi konusunda Neşet Ertaş örneğinden hareketle verilen bilgiler için bk. Durbilmez 2019b: 259- 283.

yayıncılığı 1920’li yıllardan itibaren görülmeye başlayıp kısa sürede yaygınlık kazanmıştır. Bu yayınlarda Türk halk müziği ve âşıklık geleneği kitlelere ulaşma imkânı yakalamıştır. Özellikle Muzaffer Sarısözen ve arkadaşlarının yürüttüğü “Yurttan Sesler” adlı program ile yöresel âşıklar kitlelere ulaşarak ulusal olma fırsatı yakalamışlardır. Bunun dışında TRT’nin bölge radyoları (İzmir, Erzurum, Çukurova, Diyarbakır vb.) âşıkları ve yöre müziğini desteklemiştir. Bütün bunlarla 20 ve 21.yy. bir yandan geleneğin tanınırlığının yüksek olduğu bir dönem olurken diğer taraftan televizyon ve internet ortamıyla geleneğin ciddi değişim yaşadığı bir dönem olmuştur.

Yeni teknolojik gelişmeler yazının aksine söz, ezgi ve müziği kaydetme ve daha geniş kitlelere yayma imkânı vermektedir. Kasetlerin kullanımıyla imkân genişlemesi yaşanırken televizyon yayınlarıyla bu durum en üst noktaya ulaşmıştır. Böylece yazılı kültürdeki sadece tek boyutlu metin merkezli ürünlerin dışında icranın farklı boyutlarının da sergilenme fırsatı ortaya çıkmıştır. Ayrıca âşıklar radyo ve televizyonlarla mahalli olmaktan ulusal seviyeye geçme imkânı yakalamışlardır. Bunun yanında, bu dönemde yaşanan dış güçlerle teknolojik gelişmeleri âşıklar bizzat yerinde görme imkânı yakalamışlar ve gelenek Avrupalı Türkler arasında da yaygınlık kazanarak etki sahasını iyiden iyiye genişletmiştir. Bu yeni imkanlarla artık daha geniş bir tüketici kitlesine ulaşma fırsatı yakalanmış ve farklı yöre âşıkları arasında iletişim ve birbirinden haberdar olma durumu ortaya çıkmıştır.

Teknolojik imkanların üst seviyeye çıktığı büyük şehirlerde farklı kültür yapılarının da bir araya gelmesiyle geleneğin yeni fırsatlar yakalama şansı ortaya çıkmıştır.

Büyük şehirlerde yaygınlaşan saz-bağlama okullarında söz konusu havaların öğretilmesiyle de yeni yetişen âşıklar arasında sadece bir yörenin değil birkaç yörenin âşık havalarını kullanabilir hale gelmişlerdir. Bu açık fonksiyondan ötürü geleneğin yozlaşmasından söz etmek isteyenlerin gözden kaçırdığı bir nokta söz konusu gelişmelerle birlikte her ne kadar henüz geçmiş yüzyılların şaheserleri ile boy ölçüşebilecek estetik seviyede eser vermemişse de âşık tarzı şiir geleneğinin geçmişin şaheserlerini seslendirirken mahallilikleri aşarak yeniden Türk toplumunun bütün sosyo-kültürel katmanlarına seslenebilen ulusal bir terkip olarak kazandığı ivmedir. (Çobanoğlu 2000: 156)

Geleneğin teknolojik imkanların genişlediği, farklı kültürlerin ve farklı toplumsal olayların yaşandığı ortamda yer alması ortaya koyduğu ürünlerde konuların çeşitlenmesinin önünü açmıştır.⁹¹

Âşıklar, yazılı medya aracılığıyla elde ettikleri verileri, âşıklık geleneği ürünlerinin yaratılmasında değerlendirmişlerdir. Bu tür bir uygulama, dolaylı da olsa âşıklık geleneğinin medya tarafından değiştirildiğini de örneklemektedir. Diğer bir ifade ile âşığın yarattığı bu türden deyişler, en azından içerik olarak, medya kökenlidir. Âşık düne kadar dünyayı, miras olarak devraldığı tarihi, sosyo-kültürel bellek ile kendi yerel bakış açısına göre yorumlamıştır. Özellikle gazete, radyo ve televizyonlarla tanıştıktan sonra, âşık çevresini, olayları, insanları ve dünyayı, medyanın penceresinden değerlendirir hale gelmiştir. Böylelikle medya, âşığı dolaylı olarak işlevsizleştirerek sıradanlaştırmıştır. Haber verme ve yorumlama, bilgilendirme işlevi, âşıktan medyanın eline geçmiştir. (Özdemir 2012: 329).

Elektronik kültür ortamında kitleleri etkisi altına medya geleneğinin üzerinde de oldukça etkili olmuştur. Geleneğin yeni ortamın şekillenmesinde son derece etkili bir güce sahip olan medyayla ilişki kurmadan varlığını devam ettirmesini beklemek pek doğru değildir. Bu ilişkiyi olumlu ve olumsuz etkileri ile yönetmek yine geleneğin kendisine kalmaktadır.

Âşık edebiyatı ve medya arasındaki ilişkiyi, iki farklı yaklaşımla ele almak mümkündür. Bunlardan ilkinde, medyanın âşıklık geleneğinden yararlandığı ve bu uygulama kapsamında geleneğin biçim-içerik-işlev açılarından zayıflayarak etkisizleştirdiği varsayımından hareket edilmektedir. Çok sayıda savunucusu olan bu yaklaşımda, medyaya etkenlik, âşıklık geleneğine de edilgenlik nitelikleri yakıştırılmaktadır. Daha tutarlı olan diğer yaklaşımda ise, medya ve âşıklık geleneği birbirlerini dönüştüren iki dinamik olarak kabul edilmektedir. (Özdemir 2012: 326).

Âşık edebiyatının medya ile olan ilişkisi 19. yy.ın sonlarına dayanmaktadır. Özellikle ses kayıt teknolojisinin gelişmesi ortaya konulan ürünlerin yazıdan sese geçmesi anlamına gelmektedir. Bu durum geleneğin kodlarında yer alan üretim-aktarım -tüketim eş zamanlılığının değişmesi anlamına gelmektedir.

⁹¹ Âşık tarzı şiirlerde işlenen yeni konular ve bu şiirlerin aktarım ortamları hakkında bilgi ve örnekler için bk. Durbilmez 2019a: 193- 234.

3.2.2. Yetiştirme ve İcra Çevresindeki Değişim

Geleneğin değişmesinde sadece teknolojik gelişmeler etkili değildir. Geleneğin yaşadığı coğrafyadaki genel politikalar toplumu şekillendirdiği ve geleneğin de bu şekillenen toplum içinde konumunu aldığı düşünülerek işin politik yönünü de gözetmek gerekmektedir. Buradan hareketle oluşan sosyal hayat ve yeni sosyal mekanlar geleneğin şekillenmesinde etki olmuştur.

Bilindiği üzere 1950 sonrası, çok partili hayata geçilen dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye'si için birçok yeni açılımları beraberinde getiren yıllar olmuştur. Bu dönemde iktidara gelen Demokrat Parti'nin tarıma ve madene ağırlık vermesi, iktidarının ilk yıllarında Avrupa'ya hızlı bir entegrasyon çabası içine girilmesi ve Avrupa'ya yapılacak ihracatın alt yapısını hazırlamaya çalışması toplumun yeni bir şekle girmesinin önünü açmıştır.

Bu siyasetin hemen hissedilen sonuçlarından biri, Anadolu köylerini ilk kez dış dünyaya açan ve köylüleri kasaba ve kentlerin yabancı dünyasıyla karşı karşıya bırakan yaygın bir karayolu şebekesiydi. Otomobil ve otobüslerden ağır kamyon ve traktörlere kadar bütün araçları taşıyabilecek asfalt yollar, Birleşik Devletler'in mali ve teknik yardımı sayesinde, 1950'de 1,642 kilometreden 1960'ta 7,049 kilometreye çıkarıldı.6 yol inşaatı bir ulusal pazarın oluşmasına yol açan otobüs ve ulaştırma şirketlerinin mantar gibi çoğalmasıyla birlikte gelişti. O zamandan beri gelişmeye devam eden karayolu inşaatı, büyüyen bir orta sınıfın taleplerini karşılamak için 1960'lann ortasında kurulan Türk otomobil endüstrisinin temelini oluşturdu. Karayolları aynı zamanda Türkiye'nin muhteşem kıyı şeridini ve doğal plajlarını, bütün toplum için önemli sonuçlar yaratacak şekilde önce iç, daha sonra dış turizme açtı. Küçük kıyı kasaba ve köylerinde dış dünyadan tecrit edilmiş olarak yaşayan halk, başka dünyalardan gelen ve beraberinde hem para hem de yeni fikirler getiren insanlara ev sahipliği yaptı. (Ahmad 2012:140).

Bütün bunların sonucunda Anadolu özellikle Batı kültürünün tanınırlığının arttığı bir coğrafya konumuna gelmiştir. Bu durum kişileri de etkileyerek farklı beğenilerin oluşmasının önünü açmıştır. Bunda çoğunluğun kır ortamından çıkıp büyük kentlerde yaşamaya başlamasının da etkisi vardır.

Cumhuriyetin ilanı ve 1950li yıllardaki göç hareketliliğiyle kır yaşamı içindeki âşıklar muhit değiştirerek kendi kitlesinin içinde şehre göç etmiştir. Bu yeni ortamlar

birlikte ortaya çıkan yeni şartlar, geleneğin şekil almasında etkili olan bir diğer unsur olmuştur.

20. Yüzyılda Batı kültürü etkisiyle yeni bir yaşam biçimi arayan Osmanlı toplumunda eski gelenekleri sürdüren toplumdaki gelişim ve değişimi yakalayıp izleyemeyen âşıkların eski biçimleriyle yaşayamayacakları bir gerçektir. Son elli yılda, çağlar boyu süren kültür ikiliği hızla ortadan kalkmaktadır. Bugün halkın yarısı artık aydınlı aynı kültür çevresini paylaşmaktadır. Köyde kalanlar da kent kültürüne hızla bağlanmaktadır. Günümüz insanı düşte görülen soyut sevgiliye sevda şiirleri yerine somut, yeni toplumun yarattığı yeni insan tipinin özlemlerine cevap verecek yeni duyuşlarla örölü yeni şiirler istiyor. (Artun 2008 :80).

Yeni girilen kent ortamı icra için yeni mekanlar anlamına gelmektedir ve bu durum gelenek için yeni şartların ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bu yüzden mekânın geleneğe etkisi üzerinde de durmak gerekmektedir. Çünkü âşıkların yetiştığı ve icrasını sunduğu ortam geleneğin şekillenmesi bakımından son derece önemlidir. *“Herhangi bir san’at şeklini anlamak için, her şeyden önce, onu yaratan içtimai çevreye maddî ve manevî bütün şartlarıyla öğrenmek zarureti, edebiyat tarihinin bir mütearifesidir.”* (Köprölü 2004: 31).

Âşık sonuç itibarıyla bir gösterim yapmaktadır ve bu olayın içinde seyircilerin de olduğu bir mekân ihtiyacı vardır. Mekanlar her ne şekilde olursa olsun kendi sosyokültürel yapısını oluşturarak aynı ortamı paylaşan kişiler üzerinde birtakım değişimlerin oluşmasının önünü açmaktadır. Her kültür yapısı da kendi dinamikleri ölçüsünde kendi mekanlarını oluşturmuştur. Örneğin Osmanlı döneminden itibaren bu konuya bakacak olursak sözlü kültürün egemen olduğu toplum yapısında eğlenmek, sosyalleşmek vb. sebeplerle insanların bir araya geldiği mekanların başında köy odaları ve kahvehanelerin geldiği görülmektedir. Erkek egemen bir kitleye hitap eden bu mekanlar, çeşitli içerik, biçim ve işlevlerde toplantılar yapılarak toplumsal düzeninin oluşturulmasında bir dönem hâkim olmuşlardır. Bilindiği üzere bu ortamlar sözlü kültürün devamı ve âşıklık geleneğinin icrası için de önemli işlevler edinmişlerdir.⁹² Bu ortamda âşık geleneğinin çeşitli örneklerini dikkatli bir kitlenin

⁹² Sözlü kültürün sürekliliği ve kahvehane hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım 2000: 32-45; Türk toplumunun sosyo-kültürel yapısı içinde mekânın işlevi ve önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özdemir 2005: 93-114.

karşısında sunarak geleneğin devamını sağlayabilmektedir. Hatta geleneğin 16.yy.daki şekil alışı bu mekanların toplum içinde yaygınlık kazanmasına bağlanmaktadır.⁹³ Ancak sanayileşme, modernite, teknolojik gelişmeler, kentleşme, eğitim, kitle iletişimi vb. sebeplere bu mekanlar yazılı ve elektronik kültür ortamında eski işlev ve önemlerini yitirmişler dolayısıyla yeni şartlara uyum sağlama çabasındaki gelenek temsilcisi bu mekanların dışına çıkma durumunda kalmıştır.

Âşıkların yetişme muhitlerine dikkat çeken Köprülü, bu muhitleri temelde şehir ile köy ve aşiret çevreleri olarak ele aldığı görülmektedir. Ona göre şehir ve kasabalardaki özellikle kahvehane, bozahane, meyhane gibi umumi yerler âşıkların toplandığı ve icralarını gerçekleştirdiği alanlar olmuştur. Bunun dışında büyüklerin ve zenginlerin konak ve saraylarında da icralarını gerçekleştirme fırsatı bulmaktadırlar. Ayrıca ona göre hükümetin kontrolünde iyi teşkilatlanmaya kavuşan âşıklar panayır gibi geçici toplantı yerlerinde, tekkelerde icralarını gerçekleştirmenin yanında memleketi dolaşarak yeteneklerini geliştirmektedirler. Bunun dışında kent ve kasaba merkezlerinden uzak köylerde ve göçebe/yarı göçebe aşiretler arasında yetişen âşıklar da vardır. Bu iki farklı ortamda yetişen âşıkların sanatlarında farklılıkların bulunması da kaçınılmazdır.⁹⁴

Köprülüden sonra yapılan çalışmalara da genel olarak bakıldığında geleneğin oluştuğu sosyo-kültürel kurumların medreseler, tekkeler, han ve saraylar, kahvehaneler, konaklar, köy odaları, geçici toplu eğlencelerin yapıldığı düğün ve panayır alanları vb. olarak gösterilmektedir. Ayrıca âşıkların yetiştiği çevrelerin de köyler, konar-göçer ortamlar, kasaba ve şehirler, asker ocakları ve dini-tasavvufi alanlar olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.⁹⁵ Uzun bir geçmişe sahip olan geleneğin birbirinden farklı ortamlarda bulunmuş olması kaçınılmazdır.

⁹³ Kahvehanelerin âşık tarzı şiir geleneğinin şekillenmesindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çobanoğlu 2000: 124-142.

⁹⁴ Âşıkların yetiştiği muhitler ve yetişme tarzları hakkında Köprülü'nün görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Köprülü 2004: 31-36.

⁹⁵ Âşıklık geleneğini oluşturan sosyo-kültürel kurumlar ve çevreler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Artun 2016: 37-56.

Günümüze gelindiğinde ise bu muhitlerin birçoğunun işlevsiz hâle geldiği ve geleneğin bu alanlarda artık icra imkânı bulamadığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki temel durum yine Batı yönlü zihniyet değişimidir.

Doğu'dan Anadolu yoluyla, Türk modası kapsamında Batı'ya (özellikle Fransa'ya) geçen kahvehane kurumu, cafeye dönüşerek yaygınlaşmıştır. 19. Yüzyılda Fransa'ya giden Osmanlı aydınlarının İstanbul'a dönüşlerinde cafeyi de beraber getirmeleri ve buralarda Paris'tekine benzer sanat ve fikir sohbet tartışmaları yapmaları dikkat çekicidir. Hatta buralarda yapılan sohbetlerde, genellikle sözlü kültür geleneğine sahip halkın gittiği kahvehaneler (çalgıcı, Semai ve Âşık Kahvehaneleri), aydınlanma ve batılılaşma önündeki engeller olarak nitelenmiştir. Nitekim İstanbul'da cafe-kahvehane savaşını, Batılılaşmanın tapınakları cafeler almıştır. (Özdemir 2005: 105).

Dolayısıyla Batı modasının hâkim olduğu toplum yapısında geleneğin kahvehane ve köy odası gibi mekanlarda yaşamını devam ettirme durumu beklenemez. Çünkü kitleler artık buraları terk etme eğilimine girmiştir. Kitlelere ulaşmak için yazılı kültürün hâkim olduğu dönemde eserlerini basılı hâle getirme yolunu tutan âşık, elektronik kültür ortamında kitle iletişim ve sosyal medya araçlarını kullanarak yetişme ve icra muhitini değiştirmeye başlamıştır.

Modern toplum yapısında kurum ve çevrelerde ciddi değişimler yaşanmış ve buna bağlı olarak âşıkların da değişmesi kaçınılmaz olmuştur. İlk olarak kent merkezi geniş kitlelerin yaşadığı alanlar olmuştur. Bu durum köy ve konar-göçer ortamların iyiden iyiye azaldığı anlamına gelmektedir. Ayrıca gelişen teknoloji ile birlikte âşık kent merkezinden uzakta bile olsa kent kültürünü takip etme imkânı yakalamakta veya kent kültürüne maruz kalmaktadır. Kent ortamında insanların dini içerikli kurumlarda, kahvehanelerde, konaklarda vb. yerlerde toplaması azaldığında, geleneğin bu kurumlarda icra imkânı yakalaması fırsatı da yok denecek seviyelere inmiştir. Bütün bunlara bağlı olarak geleneğin yeni dönemdeki icra ortamı önce radyo sonra televizyon ve en sonunda sosyal medya olmuştur. Buna göre artık âşıklar diğer meslektaşlarından bu platformlar vesilesi ile haberdar olmakta, kendini buradaki gözlemleri ile yetiştirmekte ve seslerini bu araçlarla duyurmaktadırlar. Böylece bu platformları etkin bir şekilde kullanabilen âşığın varlığını sürdürme fırsatı yakalayabileceği çıkarımında bulunmak mümkündür. Bütün bunlar sebebiyle modern dönemdeki âşıkların yetişme

ve icra muhitlerine radyo ve tv programları, internet sayfaları ve sosyal medya ortamını eklemek gerekmektedir.

3.2.3. Kuşak Teorisi Kapsamında Hedef Kitleyi Anlama

Geleneğin üretim ve tüketim bağlamını anlayabilmek için yeni sosyo-kültürel yapı içindeki seyirci/dinleyici kitlesini de değerlendirmek gerekmektedir. Yukarıdan beri bahsettiğimiz kültürel ortamlar, bu kişileri de etkileyerek toplum içinde farklı beğeni ve beklenti düzeyleriyle tüketim faaliyetinin ortaya çıkmasının önünü açmıştır. Âşığın hedef kitlesini anlaması, geleneğin alacağı şeklin belirlenmesinde önemlidir. Sonuçta gelenek onların tüketimine göre değişecek ve süreklilik mücadelesine girecektir.

Toplumdaki bireylerin genel eğilimini anlamak için yapılan çalışmalarda kuşaklar üzerine yapılanlar dikkat çekicidir. Kuşaklar kuramı başlığı altında toplanan bu çalışmaların öncü ismi 1920li yıllarda yaptığı çalışmalarıyla Alman sosyolog Karl Mannheim'dir. Günümüz kuşaklarını içine alan çalışmaları ise ilk olarak Inglehart yapmış ve onun ardından Strauss ve Howe tarafından yapılan çalışmalarla bu alan popülerliğini arttırmıştır. Kuramın en temel görüşü belli bir dönemde doğup benzer şartlar içinde yetişen ve aynı yaş grubu içinde yer alan bireylerin hayat karşısında benzer tutumlar sergilediği yönündedir. Buna göre, pek çok toplum çeşitli tarihsel ve sosyal olay yaşamaktadır ve ortak tecrübelerden geçen bireyler bir zaman sonra yaşananlar karşısında ortak davranış ve eğilimler sergilemektedir. Esasen sosyal bir varlık olan insan hakkında hükümlerde bulunmak pek mümkün değildir. Biyolojik etkenler, çevre, inanç, eğitim gibi unsurlar bireyi farklılaştırabilmekte, bu da kesin hükümler vermenin önünü tıkamaktadır. Ancak toplumun genel olarak yapısına odaklanıldığında bazı gruplarda ortak davranışların yüksek olduğu da fark edilmektedir. Bu tarz bir yaklaşım o toplum içinde genel yargılarda bulunabilme imkânı sağlamaktadır.⁹⁶ Bu genel yargıları görüp hedef kitlenin beklentilerini belirlemek geleneğin yaşayacağı değişimi de görmek anlamına gelmektedir.

Kuşaklar teorisi üzerine yapılan çalışmaların daha çok iş sektörüne veri sağlamak amacıyla iktisadi ve idari bilimler alanındaki kişilerce çalışıldığı

⁹⁶ Kuşaklar kuramı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Arslan ve Staub 2015: 1-24.

görülmektedir.⁹⁷ Bu alanda yapılan çalışmalarda genellikle aynı şirket bünyesinde yan yana gelen farklı kuşakların uyumunu sağlamak ve bu kişilerin ait oldukları kuşaklara ait genel özelliklerin dikkate alınmasıyla yapılabilecek düzenlemeleri ortaya koyarak iş yerindeki verimi arttırmayı amaç edinildiği anlaşılmaktadır. Ancak farklı kuşaktaki kişiler sadece ekonomik sebeplerle değil toplumsal hayatın birçok alanında farklı sebeplerle yan yana yer almaktadırlar. Gelenek ve kültür aktarımında, kuşaklararası ve kuşak içi iletişimin ne kadar önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Bu sebeple kültür alanında yapılan çalışmalarda da kuşaklar teorisini dikkate almakta fayda vardır.

TDK sözlüklerinde kuşak kavramı, *yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu ve yaklaşık yirmibeş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon* (<http://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmaktadır. Aynı tarihsel dönemlerde yaşamış insanlar ekonomik, siyasi ve sosyal olaylar yönünden birbirine benzer durumlara maruz kalmışlardır. Bu da onlarda ortak noktaların oluşmasının önünü açmaktadır. Buradaki hedef, bu ortaklıkları fark ederek onlara hitap etmenin yolunu bulmaktır. Bu kişiler, âşık tarzı şiir geleneğinin tüketicileri olacağından geleneğin devamı noktasında hedef kitlenin beklentisinin ve dünyayı algılayış şeklinin bilinmesi gerekmektedir.

Kuşaklar Teorisine göre, nesiller ortalama 20-25 yıllık sürelerle gruplara ayrılmışlar ve bu gruplara birer isim verilerek grupların genel eğilimleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Burada çoğunlukla kuşaklar *Gelenekselciler, Sessiz Kuşak, Baby Boomer, X ve Y Kuşağı* ve son dönemin *Z ve Alfa* kuşakları şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Farklı çalışmalarda birkaç yıllık kaymalar olsa da genel olarak Gelenekselciler: 1925-1945, BB: 1946-1964, X: 1965-1979, Y: 1980- 1999, Z: 2000-2020, Alfa: 2011 ve sonrası olarak tarihlendirilmektedir.

Burada esas mesele hem gelenek temsilcilerinin bu gruplardan birinin içerisine dahildir hem de onların hitap ettiği kişiler. Bu sebeple kuşakları incelemek hem âşığın tavrını anlamamanın hem de dinleyici kitlesini anlamamanın ipuçlarını sunacaktır. Çalışmamız 1950 sonrası gelenek içerisinde aktif olarak icrasını sunan gelenek

⁹⁷ Bu alanda yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Adıgüzel vd. 2014; Altuntuğ 2012; Başgöze ve Bayar 2015; Göksel ve Güneş 2017; Mücevher 2015 vd.

temsilcilerini ele almaktadır. Bu kişilerin doğum ve yetişme tarihleri 1950 öncesine dayandığından *Gelenekselcilerden* başlayarak incelemede bulunmak gerekmektedir. Buradan başlayarak kuşakların genel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

İlk olarak “Gelenekselciler” adı verilen kuşağa -Sessiz Kuşak olarak da adlandırılmaktadır- bakılacak olursa bu kuşak dünyada savaş ortamlarında bulunmuş, 1930 yılında yaşanan Büyük Ekonomik Buhran’ı tecrübe etmiş ve Anadolu coğrafyasında Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş dönemini yaşamıştır. Bu grubun genel olarak eğitim seviyesi ve okur-yazarlık oranı düşüktür. Kadınların eğitime pek önem verilmediğinden okumuş kitlenin büyük bir oranını erkekler oluşturmaktadır. Çocukluk ve gençlik dönemlerinde yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle risk alma konusunda isteksiz, tedbirli, uzun süre aynı işte kalan, otoriteye sadık, istikrarlı, güven duygusunu önemseyen, disiplinli bir yapıya sahip kimselerden oluşmaktadır. Ayrıca bu kişiler, teknolojiden uzak olarak yetişmişlerdir. Bunun yanında geniş aileler ve yakın komşuluk ilişkileri içerisinde yer alarak toplumsal hayata hazırlanmışlardır. Böyle bir ortamda yetişmek otoriteyi kabullenmeyi doğurmaktadır. Ayrıca kuşaklar teorisine göre Sanatçı arketipine girmektedirler. Bu arketip içedönüklüğü, duygusallığı ifade etmektedir. Son olarak tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişe tanıklık etmişlerdir.

Hâl böyle olunca bu kuşakta yer alarak yetişmiş olan âşık ve dinleyici kitlesinin geleneğe bağlılığı ve değişime kapalılığı beklenen sonuçlar olmalıdır. Onlar tüketim çılgınlığına kapılmamış, küreselleşmeyi henüz tam anlamıyla içselleştirmemiş ve modern araç gereçlerden uzak bir yaşam sürmüşlerdir. Yetişme ortamlarına neredeyse taban tabana zıt olan yıllara geldiklerinde eskiye tutunmaları ve âşığın kendisini geleneğin temsilcisi olarak ilan edip eski yılları ve yaşam şartlarını özleyen hedef kitlesine seslenmeye çalışılması son derece normaldir. Sözlü kültüre alışkın olan bu nesilde âşık tarzı şiir geleneği de geleneksel yapısını daha çok devam ettirme imkânı yakalamıştır. Bu nesilde usta-çırak ilişkisi ve icraları ortak bir mekânda yüz yüze gerçekleştirme isteği meylinin yüksek olduğu söylenebilir.

İkincisi ise Baby Boomer olarak adlandırılan gruptur. II. Dünya savaş sonrası doğum oranları arttığı için bu ad kullanılmaktadır. İlgili tarihler radyonun altın çağını yaşadığı döneme denk gelmektedir ve Türkiye’de ihtilal ve çok partili hayat

yaşanmaktadır. Bu dönemde yaşamış olan kişilerin genel özellikleri sadakat duyguları yüksek, kanaatkâr, teknolojiye kimileri yakın kimileri uzak, işkolik ve kuralcı olarak sıralanmaktadır. Efsaneleşen 68 kuşağının mensupları bu kuşakta yer almaktadır. Televizyonun toplum içinde etkin bir iletişim aracı olduğunu fark eden ilk kuşak yine kendileri olmuştur. İki büyük dünya savaşının ardından kalkınma politikalarının uygulandığı ve pek çok önemli teknolojik ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı kuşak olarak dikkat çekmektedirler. Hayatlarına yeni yeni giren teknoloji ile tanışma faslını yaşamış ve genel olarak teknolojiyi öğrenmeye açtırlar.

Rasyonel aklı ve düşünmeyi temsil ettiğine inanılan kâhin arketipinde oldukları belirtilmektedir. Ayrıca bu kuşak kalabalık aile ile yaşayan son nesil olarak ele alınmaktadır. Bu kuşağın yetişme çağında sadece büyük kentlerde elektrik vardır ve dolayısıyla kaynak olarak yetersiz bir ortamda yetişmişlerdir. Bu dönemde geleneksel yapının temsilcileri olan âşıklar kaybolmaya başlamış ve daha önce belirttiğimiz üzere radyo altın çağını yaşamıştır.

Aynı dönemde Türkiye’de ise çok partili sistem oturmuş ve ilk ihtilal yaşanmıştır. Bu neslin gençlerinin dünyaya karşı bir başkaldırılar söz konusudur. Ülkede darbelerin yaşandığı, kaotik ortamların oluştuğu, işkencelerin konuşulduğu dönemler yaşanmıştır. Bu dönemin ebeveynleri kendinden sonraki kuşağa yaşanılan acılardan dolayı olaylara karışmaması yönünde öğütler vererek çocuklarını yetiştirmişlerdir.

Anlaşıldığı üzere toplum hayatına teknoloji artık girmeye başlamakta ve buna bağlı olarak toplumsal yaşayış değişmektedir. Örneğin radyonun kullanımı âşık tarzı şiir geleneğini icra yapısında ciddi değişmelerin önünü açmıştır. Bu nesilde teknoloji kullanımının ve geleneğin bu yönde değişmesinin tartışılır hâle gelmesi beklenen bir sonuçtur. İletişim olanaklarının değişmesi ve modern hayatın yavaş yavaş günlük yaşama sirayet etmesi, kişilerin yeni olana meylinin artmasının önünü açıp gelenekte değişim beklentisinin yükselmesini sağlamıştır. Burada yer alan âşığın artık yeni bir dünya ile karşılaşacağının farkına varması gerekmektedir.

Baby Boomer’dan sonra ortaya çıktığı düşünülen kuşak ise X kuşağı olarak adlandırılmaktadır. Bu kuşak mensupları çalkantılı dönemlerden geçtikleri için “Kayıp

Kuşak” olarak da dillendirilmektedirler. Savaş sonrası kapitalist sistemin canlandırıldığı ve refah ortamının geliştirilirken ekonomide sıkıntılı dönemlerin yaşandığı zamanlara denk gelen bir kuşak olma özelliği taşımaktadırlar. Yaşadıkları gelecek kaygısı sebebiyle çok çalışmayı, kariyer yapmayı ve çok para kazanmayı hedef edinmişlerdir. Cinsiyet eşitliği ile tanışan bu kuşakta kadınlar iş hayatına girmeye başlamış, boşanmalar artmış ve hızlı değişimler yaşanmıştır. Belirsizlik ortamı kişileri bireyselliğe itmiştir. Kanaatkâr, tedbirli, garantici, eğlenceli, mücadeleci olarak genel özellikleri sıralanmaktadır. Teknolojik açıdan ilk kişisel bilgisayar bu kuşak edinmiş ve bu yönleriyle teknolojiyi kullanabilen bir nesil olarak yetişmişlerdir. Siyasi yönden ise sağ-sol çatışmaları içinde kalan ve 68 kuşağını yaşayan dönemin içinde yer almışlardır.

Strauss ve Howe’un kuşak döngüsüne göre Nomad (göçebe) arketipine sahiptirler. Kuvvetli bireysellik, baskın liderlik, tek başına ayakta durabilme gibi özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bu kuşak Türkiye’de kapitalizmin hissedildiği ve Avrupalı pop sanatçılara ilgi arttığı dönemde yetişmiştir. İlk renkli televizyon, ilk cep telefonu, ilk e-posta bu kuşak tarafından tecrübe edilmiştir. Dönem içerisinde paraya daha fazla önem verilmiş, kadınlar iş dünyasına atılmış ve daha az çocuğa sahip olma gibi aile içi değişiklikler yaşanmıştır.

Görüldüğü üzere bu kuşakla artık geleneksel toplum yapısında ciddi değişimler yaşanmıştır. Modern hayat artık iyiden iyiye kendini hissettirmekte, teknoloji kullanımı hızla artmakta ve küreselleşme günlük hayatı şekillendirmektedir. Artık teknoloji ile ekrana bakmaya alışan bireylerin yüz yüze iletişimi hayatlarının odak noktasında tutmalarını beklemek pek mümkün değildir. Bunun yanında bireysellik de her geçen gün artmaktadır. Bütün bunlar âşık tarzı şiir geleneğinin sözlü kültüre, toplumsallaşmaya, ortak mekân paylaşımlı icralara vb. dayanan temel yapısının hedef kitle tarafından ilgi çekici olmayacağı anlamına gelmektedir. Bu durum karşısında gelenek temsilcisinin popüler kültür ile teknolojiyi tanınması ve buna göre kendi konumunu belirlemesi gerekmektedir.

Bir diğer nesil ise Y kuşağı olarak adlandırılmaktadır. Google, MSN, MP3, dijital kameralar ve cep telefonları gibi teknolojik gelişmeleri günlük hayatlarında kullanan bu nesli diğer kuşlardan ayıran en önemli özelliği teknoloji merakı ve

kullanımıdır. Bu dönemde bilgisayar ve internet kullanımıyla geniş coğrafyalarla iletişim kurma imkânı yakalanmış ve kişilerin diğer kişilerle kurdukları ilişkilerle yeniliğe açık bir nesil meydana gelmiştir. Bu dönemde yer alan kişiler teknolojinin yanında tüketim kültürünün içinde de yer alarak hızlı tüketmeye alışmış bir nesil olarak yetişmişleridir. Bunun sonucunda marka takıntısı yüksek olma özelliği taşımaktadırlar. Ayrıca dönemde kendini net bir şekilde hissettiren küreselleşme olgusu ile birlikte toplum içinde birkaç kültür bir arada yaşar hâle gelmiştir. Blog, Facebook, Twitter, Myspace gibi sosyal ağlar ve web siteleri iletişimi farklı boyutlarıyla yaşamalarının önünü açmış ve artık teknolojiyi kullanan kişiler, aynı anda birkaç işi yürütmeye alışkın olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Günlük hayatın hızlanmasıyla sabretmeyi ve beklemeyi sevmeyen bir nesil olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Bu kuşakta yaşanan toplumsal durumlar sebebiyle anne-babanın çocuk üzerindeki denetimi artmıştır. Bu kuşağın ebeveynleri çocuklarının güvenlik ve eğitim gibi ihtiyaçlarını temel alıp bu alanlarda önemli yönlendirici roller almışlardır. Hâl böyle olunca nesil İyi eğitilmiş ve meydan okuma meyilli yüksek olarak yetişmiştir. İş hayatında esnek çalışma saati taraftarı olan nesil, çabuk sıkılan, hızlı bilgi edinebilen, teknoloji kullanımında iyi, otoriteye meydan okuyan özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Bu kuşağın büyüdüğü yıllarda dünyada Körfez Savaşı, 11 Eylül gibi olaylar gerçekleşirken Türkiye’de refah ve kriz dönemleri iç içe yaşanmıştır. Genel olarak saygının hak edene sunulması gerektiğine inanan, harekete geçmek için anlam arayan, eş zamanlı olarak birkaç işi birden yapabilen bir nesil olarak yetişmişlerdir.

Bütün bunlardan Y kuşağı ile birlikte toplumun çok boyutlu hâli gözler önüne serilmektedir. Bu nesil için artık hız son derece önemli olmuş ve zaman ve mekân dikkate alınmaksızın istenilen bilgiye ve gösterime ulaşma alışkanlığı edinilmeye başlanmıştır. Bu durum karşısında artık günlerce icra tarihini ve saatini bekleyip ardından bir mekâna toplanıp uzun saatler süren bir icrayı sıkılmadan takip etmelerini beklemek güçtür. Ayrıca bu nesil artık aynı anda birden çok işi yürütme alışkanlığı da edinmektedir. Bu sebeple âşık, eğer onları karşısında görmek istiyorsa gösterimini çeşitli unsurlarla zenginleştirmeli ve istenilen saat ve mekânda ulaşılabilmesi için

icrasını kayıt altına alıp özellikle interneti kullanmalıdır. Karşısındaki neslin saygı anlayışı değiştiğinden otoriter bir yapı yerine ustalığını ve yeteneğini geliştirerek bilgisiyle saygı ve ilgi bekler hâle gelmelidir.

Sonuncu grup ise Z kuşağı olarak adlandırılan kuşaktır. Bu kuşak ayrıca “digital yerliler”, “medya kuşağı”, “com kuşağı”, “net kuşağı” gibi adlarla da anılmaktadırlar. Kendisinden sonra gelen Alfa kuşağı ile henüz yetişme çağında olduklarında literatürde haklarında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak çağın yapısına bakarak haklarında genel yargılarda bulunmak mümkündür. 2000li yıllardan itibaren teknoloji her eve girmiş ve yeni nesil henüz küçük yaşlarında teknolojiyi kullanabilir hâle gelmiştir. Bireyselleşmenin had safhaya ulaştığı çağda neslin de aşırı bireyselleşmiş olması beklenmektedir. Aynı anda birçok işi başarılı bir şekilde yürütebilmektedir. Bu dönemdeki yalnızlık fiziksel yöndedir. Bu dönemde kişiler teknoloji ile zaman ve mekân sınır olmadan istediği kişiyle iletişim kurma imkanına sahiptir. Bu sebeple yeryüzünün en bağlantılı kuşağıdırlar. Bu nesil bir tıklamayla istediği bilgiye ulaşabilmesi onlara hem geniş bir imkân hem de kalabalığın içinde kaybolma durumu sunmaktadır. Aynı anda birçok işi başarılı bir şekilde yürütebilme ve yaptıkları işi çok çabuk bitirebilme özelliklerine sahiplerdir.

Geleneğin geleceğini açısından âşığın bu nesli tanınması son derece önemlidir. Bu nesle gelinceye kadar geleneğe yeni giren âşıklar çağın şartlarını daha iyi içselleştirmiş olacaklarından yeni nesle hitap etme konusunda daha avantajlı olacaktır. Kaldı ki âşık tarzı şiir geleneğinin yeni yapısını, âşıkların yetişme tarzından, ürünlerini ortaya koyuş ve sunuş ile içerik oluşturma yöntemlerinden vb. hususlarda görmek mümkündür. Artık çok kültürlüğün, hızın ve teknolojinin hâkim olduğu günümüz dünyasında geleneğin de bunlara uygun yapıya bürünmesi beklenilmektedir. Ancak burada geleneğin öz yapısını kaybetmemesi önemli bir husustur. Kaldı ki geleneksel olana ilginin arttığı yakın dönemde âşıklar bu noktanın temsilcisi olarak fark yaratacaklardır. Ancak kendilerini ifade etme ve icralarını gösterme hususunda yeni ile ilişkilerini sıkı tutma durumundadırlar.

Genel hatlarıyla özelliklerini verdiğimiz nesillerin baskın kullanımlarına göre gruplandıkları da görülmektedir. Burada özellikle teknoloji kullanımı ön plana çıkmaktadır.

Nitekim bugün 1946-1964 doğumlular (bebek patlaması kuşağı) radyo; 1965-1979 doğumlular (X kuşağı), merdaneli çamaşır makinesi, bandlı teyp ve pikap, kişisel bilgisayar, e-mail, SMS; 1980-1999 doğumlular (Y kuşağı), tablet, akıllı telefon, sosyal medya; 2000-2012 (Z kuşağı), doğumlular Google gözlük, 3D yazıcı, şoförsüz araba, giyilebilir teknolojiler; 2012- (Alfa kuşağı), robot, hologram, artırılmış gerçeklik ve nesnelerin interneti kuşakları olarak tanımlanmaktadır. Özetle teknoloji kuşakların tanımlanma ölçütü, dolayısıyla kültürel değişimlerin temel dinamiği olarak kabul edilmektedir.” (Özdemir 2019: 129).

Bu durum karşısında teknolojiye hâkim olmak nesillere ulaşabilme ve değişime ayak uydurabilme anlamına gelecektir. Hâl böyle olunca, gelenekte yaşanan değişimi görebilmek veya âşığın hedef kitleye ulaşmasını sağlayabilmek için teknolojinin önemli bir yerde durduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

Yeni dönemde gelenek açısından da dikkat çekici olan hususların başında yeni âşıkların yetişmesi konusu vardır. Geleneksel toplum yapısı içinde ustadan çırağa doğru tek yönlü öğretimi kapsayan yöntemin yeni dönemde değişmesiyle birlikte usta-çırak ilişkisinin değiştiği görülmektedir. Yeni kuşak arasında bu alanda karşılaşılan kavram ise “mentorluk”tur. Mentorlar yani ustalar, tecrübeleri ve bilgi birikimleri ile yeni nesle rol model olmakta ve onların gelişim sürecine katkılar sağlamaktadır. Ancak burada genç kuşağın kendinden önceki kuşağa bilgi aktardığı tersine mentorluk durumu da söz konusudur. *Adından da anlaşılabilirliği gibi, tersine mentorluk, yeni jenerasyon bir başlangıç seviye çalışanın, üst kuşaktan deneyimli bir yöneticiye tüketimin yeni dünyası ve yeni iş yapma biçimlerine dair içgörülerini aktarmasını anlatıyor.*” (Kuran 2018: 119).

Özellikle sosyal medya ve teknoloji ustası olan genç neslin kendinden önceki nesle sunacağı çok fazla bilgi vardır. Bu durum kuşaklara arası bilgi akışını ön plana çıkartmaktadır. *Sistem, iki farklı kuşağı bir araya getiriyor ve tecrübenin sonsuz döngüsünü hikâyelerle, geleceğin ışığını yaratıcılıkla birleştiriyor; geçmiş ve geleceği buluşturuyor.*” (Kuran 2018: 120).

Bu anlayışla birlikte gelenek temsilcilerinin usta-çırak ilişkilerinde geleneksel beklentilerden ziyade karşı tarafa da gözetmeleri gerekmektedir. Öğrenmeye hevesli olan kişi, modern hayatta farklı işlerle de uğraşabilmekte ve istediği bilgiyi farklı

ustalardan da edinebilmektedir. Ayrıca süreç içerisinde kendisine de söz hakkın verilmesi talebinde bulunabilmektedir.

3.3. Âşıklık Geleneği Ürünleri Temelli Değişim ve Dönüşümler

Âşık tarzı şiir geleneğini icracısı, tüketildiği ortam ve dinleyici kitlesinin dışında oluşturan bir diğer unsur, ortaya konulan ürünün kendisidir. Diğerleri gibi ürünün kendisi ve sunuluş şekli de yaşanan gelişmelere bağlı olarak birtakım değişim ve dönüşüme uğramıştır. Ancak burada kökten bir değişimden söz etmek mümkün değildir. Birtakım temel yapının genel anlamda sabit tutulduğu, bunun yanında yeni şartlar çerçevesinde bazı yeniliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. “*Âşıklar günümüzde sazı, hece ölçüsünü ve âşık edebiyatı nazım biçimlerini koruyorlar. Âşık şiirinin beslenme kaynaklarının değişmesi, yeni çevrede, yeni insan tipinin beklentilerini karşılayacak bir yöne yönelmeğe başlamıştır. Somut sorunlar şiire konu olmaya başlamıştır. Hatta barış temi, insan sevgisi birlik kardeşlik konularına çağdaş âşıklardan daha duyarlıdırlar.*” (Artun 2008 :97). Buradan da anlaşıldığı üzere yeni dönem ürünlerinde özellikle işlenen temalarda ciddi değişimlerin yaşandığı söylenebilir.

Ortaya konulan şiirlerin şekil yapısına bakacak olursak bu noktada çok da değişim olmadığı anlaşılmaktadır. İncelediğimiz şiirlerin büyük çoğunluğu hece ölçüsü ile yazılmıştır. Âşıklar arasında aruz ölçüsü ile denemeler yapmanın iyiden iyiye terk dildiği ve serbest ölçü ile ise çok az örnekler verildiği görülmektedir. Bunun yanında 4 heceli şiirden 16 heceli şiire kadar birçok farklı hece ölçüsüyle şiirler meydana getirilmiştir.

Bunun yanında koşma nazım şekli ile yarım veya tam kafiye kullanım yaygınlığı ve şiirlerde ayak kullanımı da -bazı değişimler yaşanmış olsa da- yine devam eden unsurlardan olmuştur. Dil özelliği olarak da günlük konuşma diline çok yakın söylemlerin şiirlerde yer aldığını belirtmek mümkündür. Bu dönemde âşıklar ad ve soyadları bir şekilde belirseler de mahlas kullanımında da yaygınlığın devam ettiği söylenebilir. Şiirlerin yine son mısrasında âşık mahlasını dillendirmektedir. İncelenen şiirler içerisinde mahlasız olanlar çok az sayıda kalmaktadır. Bu genel değerlendirmenin ardından değişen noktalara ayrıntılı bir şekilde bakabiliriz.

Ortaya konulan ürün, içeriği ve sunuluş şekliyle bir bütün olarak ele alınmalıdır. Sonuçta amaç ürünün tüketilmesidir ve bu amaç doğrultusunda hem içeriğin hem de ürünün sunuluş tarzının hitap edilen kesime uygun hâlde tutulması önemlidir. Bu sebeple içerik incelemesine geçmeden önce bakılması gereken nokta, ürünün hedef kitleye sunuluş tarzıdır. Bilindiği üzere sözlü kültür ortamında ürünler âşığın zihninde taşınmakta ve söz ile karşı tarafa iletilmektedir. Burada belirli zaman ve mekânda bir araya gelmek ve âşığın icra anındaki performans ve sunuş ustalığıyla karşı tarafa ürününü iletmesi söz konusudur. Ancak yazılı ve ardından elektronik kültür ortamlarına geçildiğinde yaşanan toplumsal değişimlerle eski yöntemlerin geçerliğini yitirmeye başladığı ve hedef kitleye ulaşmak adına birtakım değişim ve dönüşüme girilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yaşanan her bir değişim gelenek adına bir yandan yeni imkanlara ulaşma fırsatı sunarken diğer taraftan geleneğin bazı önemli unsurlarını terk etme dolayısıyla geleneğe zarar verme izlenimini de beraberinde getirmiştir.

Yazılı kültüre geçişte değişime uğrayan en önemli unsurların başında sözün kendisi gelmektedir. Bu noktada bir önceki kültür ortamındaki söz ustasının artık kalem ustası olması gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Yazının toplumsal yaşama hakimiyeti, sözel kültür zihniyetinin değişmesi anlamına gelmiş ve bu durum gelenekte sözlü kültüre göre şekillenen ürün yapısının yavaş yavaş terk edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu noktada yaşananları ortaya konulan ürünlerin içerik incelemesini yaparken üzerinde duracağız. Bunun dışında gelişen ulaşım ve teknolojik imkanlarla artık kahvehane ve köy odası gibi mekanlarda bir izleyici/dinleyici topluluğu bulamayan âşık, geniş coğrafyaya yayılan kitle için yazıyı kullanması gerekmektedir. Yazılı kültür ortamında yazının toplumsal yaşama kurduğu hakimiyet, âşığın dar dinleyici kitlesinden geniş kitlelere ulaşması gerekliliği, mekâna bağlılığın yavaş yavaş terk edilmesi gibi sebeplerle âşıklar ürünlerini basılı hâle getirip satarak geçini sağlama ve sesini duyurma yoluna gitmişlerdir ki bu durum günümüz dünyasına kadar varlığını devam ettirmiştir. Hâl böyle olunca artık âşık ürünlerini zihninde taşımak yerine kâğıda işlemiştir. Bütün bu hususların ayrıntılarıyla önceki bölümlerde üzerinde durulmuştur. Burada artık ortaya çıkan sonucu değerlendirmek gerekmektedir.

3.3.1. Âşık İmajlarındaki Değişim

Çalışmanın genelinde âşık tarzı şiirlerin yer aldığı kaynak olarak 180'e yakın kitap incelemesi yapılmıştır. Bu kitapların 50 kadarı antolojik, 130 civarı ise monografik tarzdadır. Bu kitapların yazarlarına bakıldığında ise bir çeşitlilikle karşılaşılacaktır. İncelemeye alınan kitapların 80'e yakını âşığın kendisi tarafından oluşturulmuştur. Şüphesiz âşık, bu kitaplarla hem şiirlerini bir araya getirmekte hem de bu kitapları satıp dağıtarak para kazanma ve adını duyurma imkanına kavuşmaktadır. Bunun dışında kitapların 30 kadarını amatör denilebilecek geleneğe veya doğup büyüdüğü yöreye hizmet etmek adına yörenin âşığının şiirlerini toplayan kişilerin oluşturduğu görülmektedir. 70'a yakını ise alanda eğitim almış profesyonel kişilerin çalışmalarından oluşmaktadır. Görüldüğü üzere alan uzmanların da geleneğe ilgisi yüksektir. Eserlerin az bir miktarının ise valilik, belediye veya dernekler tarafından oluşturulan heyetler ile çıkarıldığı görülmektedir. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere günümüz âşıkları ortaya koydukları ürünleri kitaplaştırarak kalıcılığı yakalama, geniş kitleye ulaşma ve maddi kazanç elde etme gibi düşüncelerini terk etmemişlerdir. Onların bu çabaları amatör ve profesyonel çalışmalarla desteklenerek en azından geleneği bilimsel temellere dayandırma ve geleneğe popülerlik kazandırma faydaları ortaya çıkmaktadır.

Bu kitapların çok az bir kısmı ikinci ve üçüncü baskısını yaparken özellikle âşıkların kendisi tarafından oluşturulan kitaplar yayınevinden ziyade bir matbaa tarafından basıldı ve bu kitapların baskı kalitesi çok da iyi olmadığı görülmektedir. Bu durum da gelenek temsilcilerinin içinde bulunduğu imkân kısıtlılığının göstergesidir. İnternet ortamı bu noktada yeni bir imkân alanı gibi görülmektedir. Bu platformda herhangi bir maddi güce veya kişiye ihtiyaç duyulmaksızın ürünleri geniş kitlelere duyurma durumu söz konusudur.

Âşıklar kitaplarda kendi fotoğraflarını ve iletişim bilgilerini de paylaşarak ulaşılabilir olmanın yollarını aramışlardır. Bu kitaplarda genel olarak gelenek temsilcisi veya temsilcilerinin kısa hayat ve geleneğe başlama hikayeleri, varsa âşıkla yapılan röportajlar ve âşığın geleneğin durumu hakkındaki görüşleri yer almaktadır. Geri kalan kısım âşığın şiirlerinden oluşurken burada farklı muhteva ve şekildeki şiirlerden örnekler verilmektedir.

Aslında bu kitapları yeni dönemin cönkleri olarak değerlendirmek mümkündür. Cönklerin genel özellikleri şöyle sıralanabilir: Cönkler genel olarak besmele ile başlarlar, belli bir ebatları yoktur, çoğunun sayfa numarası olmadığı gibi düzenli şekilde tutulmadığı görülür, hatta kirli, kalın, kaba olma gibi özellikleri barındırmaktadırlar. Bunun dışında içinde sadece şiirlerin yer almayıp ilaç, dua, borç listesi gibi gündelik hayattan da notların yer aldığını, şiirlerde başlıkların yer almayıp bazı şiirlerin başında yazan türkü, şarkı, koşma, gazel gibi adlandırmaların genellikle yanlış olduğunu, genellikle şairin adının geçtiği kelimenin üstünün çizildiğini, çoğunda siyah ve kahverengi tonlarının kullanıldığı çok azında kırmızı rengin kullanıldığını, ağız özellikleri ve yazım hatalarının yer aldığını, grametik özelliklere uyulmadığını vb. söylemek mümkündür.⁹⁸

Günümüzde âşıklar tarafında ortaya konulan kitaplara bakıldığında da baskı kalitesi ve düzen olarak çok üst seviyede olmadıkları görülmektedir. Özellikle daha önce de belirtildiği gibi âşıkların kendi imkanlarıyla bastıkları kitaplarda bu durum daha net bir şekilde fark edilmektedir. Burada amacın şiirleri bir araya getirmiş olmak olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında tıpkı cönklerde olduğu gibi bu dönemdeki eserlerde de yazım yanlışlarının yapıldığı, grametik özelliklere uyulmayan noktaların olduğu ve ağız özelliklerinin şiirlere yansıdığı görülmektedir. Cönklerde âşğın mahlasının üstünü çizme geleneği bu dönemde mahlası kalın, italik veya büyük harfle yazma şeklinde devam ettiği de söylenebilir. Bunun dışında cönklerden farklı olarak bazılarında şiirlerin türlerine göre ayrı bölümlerde yer aldığı ve bu şiirlerin büyük çoğunluğunda başlığın yer aldığı görülmektedir. Bu kitapların günümüz kitaplarına göre iyi olmasa da cönkler göre daha düzenli oldukları da söylemek mümkündür. Anlaşıldığı üzere yazılı kültürde cönklerle başlayan süreç birtakım değişime uğrayarak bu kitaplarda devam etmektedir.

Görselliğin ön plana çıktığı günümüz dünyasında kitapların dış kapağı göstergebilim açısından incelenirse gelenek ve hedeflenen kitle hakkında önemli ipuçları yakalanacaktır. Burada kullanılan görsellerle günümüz dünyasındaki âşğın imajını ve gelenek imgesini göstermesi bakımından önemlidir.

⁹⁸ Cönkler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Kaya 2014: 209-211).

Kökenleri Yunan felsefesine dayansa da Ferdinand de Saussure ve Charles Sanders Peirce tarafından günümüzde kullanılan şeklini alan göstergebilime göre gündelik hayat işaretlerle çevrilidir ve bu işaretlerin yorumlanıp anlamının ortaya çıkarmak mümkündür. Bu amaçla göstergelerin ve gösterilenin iyi bir şekilde okunması gerekmektedir. Hâl böyle olunca göstergebilim dilbilim alanını aşp birçok farklı disiplinde kullanılır olmuştur. “İletişimdeki ve ulaşımındaki müthiş yaygınlaşma, mutlak sayılan değerlerin sorgulanması, doğadan tam anlamıyla bir kopuş, göstergelerden oluşan neredeyse tümüyle sanal, bir yapma değerler dünyasında yaşamaya başladığımızın bilinci, göstergebilimin ivme kazanmasına, kültür incelemelerinde bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına neden oldu.” (Ekerson 2005: 80)

Göstergebilim alanında çeşitli araştırmacıların bakış açısıyla farklı inceleme yöntemleri ve terminoloji geliştirmiş olsa da en temelde *gösterge* kavramı vardır. Gösterge kabaca kendinden başka bir şeyin yerini tutan unsur olarak belirtilmektedir. Bu durumda gösterge durum, eylem, varlık vb. olabilmektedir. Burada önemli olan göstergenin belirttiği şeyin kendisi olmayıp karşı tarafa bir mesaj iletmesidir. En temelde göstergenin gösteren ve gösterilen ilişkisinden ortaya çıkmış olduğu düşüncesi hakimdir.

Genel bir tanım yapmak gerekirse, göstergenin iki yüzeyinden biri olan *gösterenin* göstergelerin somut yönünü oluşturduğu; göstergenin zihinde oluşan anlamına ise *gösterilen* denildiğini söylemek mümkündür.⁹⁹ Buna göre alanda kabaca doğadaki bir nesnenin gösteren ve gösterilen ilişkisi ile ortaya çıkıp bir göstergeyi oluşturduğu ve göstergenin kazandığı anlam ile günlük hayatta yer edindiği belirtilmektedir. Modern dönemde bireyin etrafını sarmış olan göstergelerin her birinin *düzanlamı* ve *yananlamı* vardır. Bu anlamların oluşması sürecinde *nesne*, *gösterge* ve *yorumlamaya* dikkat çekilmesi de söz konusudur. Ayrıca göstergenin değer kazanabilmesi için *bağlam* da önemlidir. Hiç şüphesiz göstergenin içinde bulunan bağlam ve alıcının konu hakkındaki bilgisi anlamı ortaya çıkaracaktır. Göstergenin ayrıntılı çözümlenmesi yapıldığında *yüzeysel anlamın* ardından *derin anlamı* yakalama olanağı ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁰

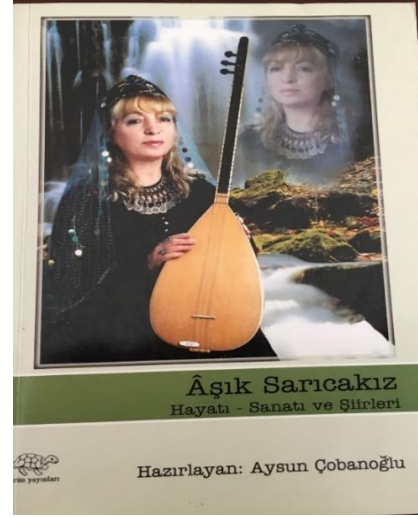
Yeni dönemde gelenek temsilcisinin sunumu üzerinden konuya yaklaşacak olursak giyim tarzından, gösterimde kullanılan aletlere kadar birçok unsurun kitap, cd ve kaset kapaklarında kullanılarak karşı tarafa bir mesaj verildiği görülecektir.

⁹⁹ Gösterge, gösteren ve gösterilen kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Karaağaç 2013: 444-447.

¹⁰⁰ Göstergebilim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kerimoğlu 2016 ve Ekerson 2005.



Şekil 1



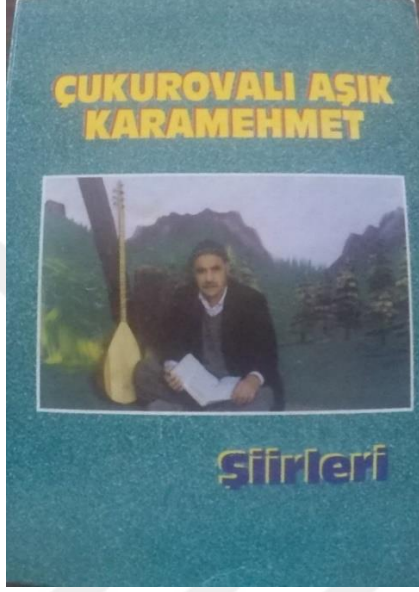
Şekil 2

Yukarıda yer alan şekil 1 ve 2 ‘de gösterenin saz, kıyafet, doğa vurgusundan oluştuğu görülmektedir. Burada Şekil 1 ‘de âşık modern tarzdaki takım elbisesi ve bakımlı hâliyle kendini ön plana çıkarırken; şekil 2’deki kadın âşık, otantikliği ile ön plana çıkmaktadır. Bu durumu iki şekilde açıklamak mümkündür. İlk olarak âşığın modern dünyada modern olan ile geleneksel olan arasında kaldığı söylenebilir. İkinci olarak ise âşık karşı tarafa modernle uyumunu göstermek istediğinde modern kıyafeti, otantikliği ile ilgi çekmek istediğinde ise geleneksel kıyafeti tercih ettiğini belirtmek istemiş olabilmektedir. Ayrıca otantikliği tercih eden âşık, modern yapı içinde geleneğin temsilcisi olduğu mesajını da verme imkanı yakalamaktadır. Burada saz vazgeçilmez unsur olarak karşı tarafa âşıklık geleneğinin sembolü olarak kullanılmaktadır.

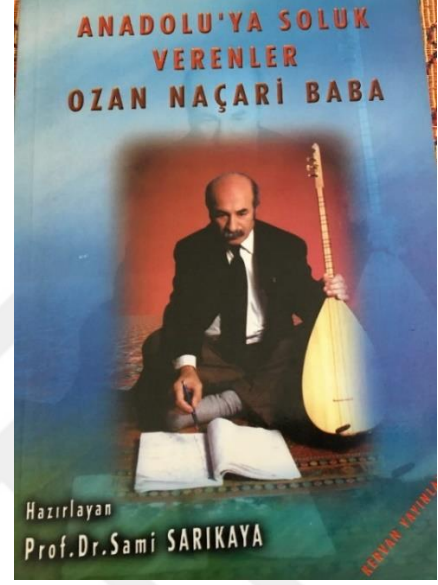
Bunun dışında özellikle şekil 2’de yer alan tabiat yine belirli bir mesaj içermektedir. Bilindiği üzere bu dönem gelenek temsilcilerinin ve hitap ettiği kesimin büyük çoğunluğu kır kökenlidir. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, kent merkezinde yaşamaya başlanıp buraya uyum sağlanamayınca kır hayatı bir özlem olarak anılmaya başlamıştır. Bu özlemin mesajı ise göstergede kullanılan doğa vurgusudur.

Burada fotoğrafları âşık kendisi seçmediyse, kitabı oluşturan kişinin dolayısıyla kitlenin gelenek temsilcisi hakkındaki imajı ortaya konulmuş

olunmaktadır. Bütün bunlara göre gösterilen kısımlarında gelenek ve modernlik çatışmasının olduğunu söylemek mümkündür. Bu göstergelerde kır kökenli kişiyi modern olana alışması veya alışamaması ve geleneği devam ettirme isteği görülmektedir.



Şekil 3

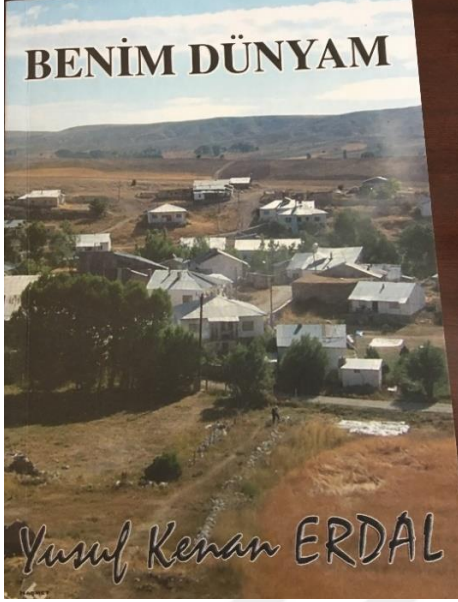


Şekil 4

Şekil 3 ve 4'te ise saz ve giyim tarzının dışında önemli bir gösteren dikkat çekmektedir. Bu hiç şüphesiz âşıkların önünde duran defter veya kitap diyebileceğimiz yazılı kültür ürünüdür. Burada modern hayata uyum sağlamanın yanında, yazılı kültüre uyum sağlama dolayısıyla bu yönde değişme yönelin bir gösterilen vardır. Âşık artık sazının yanında kalem ve defterini de gösterir olmuştur. Hatta kucağındaki sazını kenara alıp onun yerine defterini alarak gelenek içindeki araçların değişen önem sırasını da vurgulanır olmuştur.

Bütün bunlardan modern hayatla tanışan âşığın değişen imajını görmek mümkündür. Kent ortamına gelip modern giyim-kuşam ve yazı kullanımını gören âşık, hedef kitleye bu ortama uyum sağladığı mesajını vermektedir. Bu göstergelerde geleneksel olanın temsilciliğini saz, bağdaş kurarak yere oturma, tabiat yapmaktadır.

Modern olan göstergeler ise takım elbise, bakımlı yapı, kalem, kitap ve defterdir. Böylece âşık farkına vararak veya varmadan kent ortamına dolayısıyla modern toplum yapısına uyum noktasında yaşadıklarını karşı tarafa iletmektedir.



Şekil 5

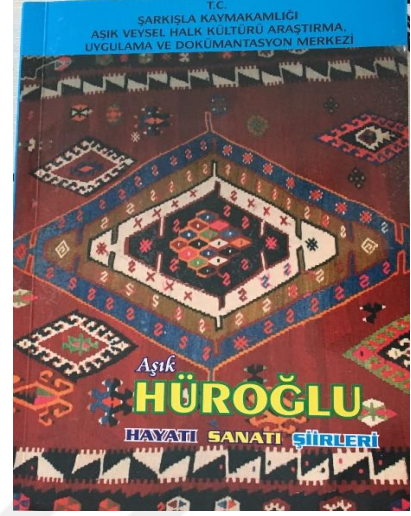


Şekil 6

Âşıkların kendisi dışında kitap kapaklarında dikkat çeken bir diğer unsur ise taibat ve doğa vurgusudur. Şekil 4'teki görüntü bir kır yaşamını içinde barındırmaktadır. Şekil 5 ise tabiat sevgisini gösteren bir çizime yer verilmiştir. Bunların dışında birçok kitap kapağında tabiatın tercih edildiği görülmektedir. Bu tercihlerde geleneğin kent ortamına taşınmasının etkisi vardır. Kır hayatında doğa ile iç içe yaşayan birey, kentte göç etmesiyle doğadan ve doğup büyüdüğü kır hayatından uzaklaşmıştır. Kent ortamında da aradığını bulamayınca eskiye daha büyük bir özlemle sarılmış ve bu durumu bizzat yaşayan gelenek temsilcisi hem hitap ettiği kesimin hem de kendisinin ihtiyacı doğrultusunda eserinin kapağına doğayı, tabiatı ve kır yaşamını yerleştirmiştir. Bu durumu ortaya konulan şiirlerin içeriklerinde de görmek mümkünken âşığın eserinin görünen yüzüne de kır yaşamını yerleştirmesi günümüz dünyasında modernleşme karşısında kır yaşamı isteğinden vazgeçilmediğinin göstergesidir.

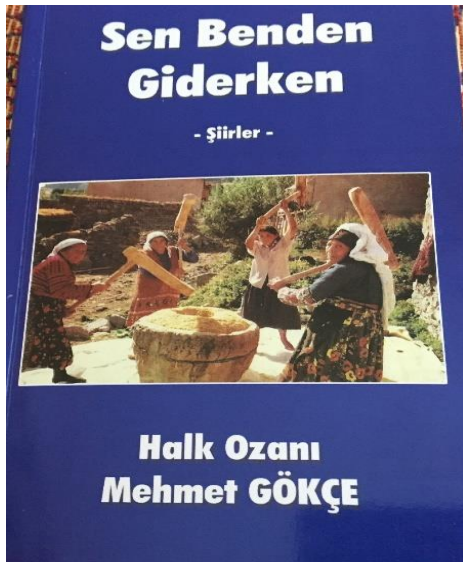


Şekil 7



Şekil 8

Âşıkların gelenek vurgusu sadece giyilen kıyafet ile yapılmamaktadır. Şekil 6 ve 7’de görüldüğü gibi geleneksel motiflere de kapaklarda yer verilerek hedef kitlenin dikkati çekilmeye çalışılmakta veya bu kitabın geleneksel olanla ilintisi var mesajı karşı tarafa verilmektedir. Aynı durum aşağıdaki Şekil 8’de de söz konusudur.



Şekil 9

Burada da geleneksel yaşamdaki bir rutinden kesit sunulmaktadır. Bütün bunlar, kent yaşamında tanışılan modern hayat karşısında geleneksel olanın özlemi içine düşen bireyin bu isteğine hitap eden görsellerdir. Ayrıca gelenek temsilcisi de bu özlemin içinde olduğundan kitabının dış kapağında bu tür görselleri tercih etmektedir. Böylece her ne kadar modern yaşam tarzı ve kent kültürü içinde günlük hayat devam etse de âşıkların geleneksel olandan yana tercihte bulundukları anlaşılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında modern olanla uyum sağlayamamanın da etkisi vardır.

Benzer durumları elektronik ortam ürünü olan kaset ve cdlerde de görmek mümkündür.



Şekil 10¹⁰¹

Şekil 11¹⁰²

¹⁰¹https://www.google.com.tr/search?biw=1366&bih=608&tbm=isch&sa=1&ei=4b1OXYq_O7CprgSRvLKICw&q=a%C5%9F%C4%B1k+nuri+g%C3%BCzel+kaset&oq=a%C5%9F%C4%B1k+nuri+g%C3%BCzel+kaset&gs_l=img.3...7175.8650..8833...0.0..1.716.1178.0j1j0j1j6-1.....0....1..gws-wiz-img.ZSa-CZwOPSQ&ved=0ahUKEwjKs4WHrPjjAhWwlIsKHRGeDLEQ4dUDCAY&uact=5#imgsrc=V5EOuiLE0TKr3M: (09.08.2019 12.00).

¹⁰²<https://urun.n11.com/arabesk/asik-huseyin-cennet-guzeli-cd-muzik-cd-orjinal-r1-P335487881> (09.08.2019 12.00).

Yukarıdaki iki görselde de yine sazın vazgeçilmez unsur olarak kullanıldığı ve giyimde modern olan ile geleneksel olanın isteğe göre tercih edildiği ve yukarı belirttiğimiz hususlar doğrultusunda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bundan sonra internet ortamında da aynı hassasiyetlerin devam ettiği görülmektedir.



Şekil 12¹⁰³



Şekil 13¹⁰⁴

İnternet çağında âşıklar sosyal ağlar aracılığı ile görünür/ulaşılır olma çabasına girmişlerdir. Dinleyici kitlesin iyiden iyiye geniş coğrafyaya yayılınca ve artık bir kahvehanede veya odada bir araya gelme imkânı çok aza inip sosyal medya birçok kişiyi ulaşma olanağı sununca âşıklar bu platformlarda icralarını sunarak geleneği devam ettirmişlerdir. Böylece günümüz dünyasında gelenek icra ortamı olarak çok ciddi bir değişime girmiştir.

Yukardaki iki görsel de âşığın internet ortamında görünen yüzüdür. Burada da en baştaki göstergelere sadık kalındığı anlaşılmaktadır. Yine modern giyim tarzı, bakımlı bir yüz, saz ve tabiat vazgeçilmezler olarak kullanılmaktadır. Özellikle sazın vazgeçilmez bir unsur olması, 21. yy.da bu çalgı aletinin âşık tarzı şiir geleneğinin simgesi olarak kullanıldığı anlamını vermektedir. Bunun dışında şekil 12’de olduğu

¹⁰³ <https://www.facebook.com/profile.php?id=100015422104715> (10.08.2019 16.00).

¹⁰⁴ <https://www.facebook.com/asikcemal.divani> (10.08. 2019 (16.00)).

gibi âşıklar dünya görüşlerini de gösterge olarak kullanabilmektedir. Genel olarak âşıklar milli değerlerin temsilcisi olduklarını belirtmektedir. Şekil 12’de âşık Türk bayrağı görselinin kullanarak karşı tarafa mesajını vermektedir.

Bütün bunlarla modern dünyada âşık tarzı şiir geleneğinin görselinde geleneksel olan ile modern olan göstergelerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım tarzında geleneksel olanın daha baskın olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre bakımlı olma, takım elbise, kalem, defter, kitap gibi unsurlar modern olanın göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bu durum âşığın kent ortamına ve yazılı kültür ortamına uyum sağlama çabası olarak ele alınabilir. Ancak teknolojik aletler ve yüksek binalar gibi unsurların kullanılmıyor olması bu dönem âşıklarının henüz kenti ve elektronik çağı tam olarak benimseyemediğini göstermektedir.

Geleneksel göstergeleri ise bağdaş kurarak oturma, geleneksel motifler ve kıyafetler, geleneksel gündelik hayat, saz, tabiat vb. oluşturmaktadır. Âşıklar geleneksel olanın temsilcisi olma yönünü vurguladıklarında ve kent ortamında kır yaşamına dair izlere duyulan özlemi dile getirmek istediklerinde bunları kullandıkları anlaşılmaktadır. Bütün bunlarla yeni dönemde âşık imajının geleneksel olan ve modern olan arasında çizildiği anlaşılmaktadır. Göstergelerden çıkan anlam ise kırdan kente göç eden bireyin modern olan ile geleneksel olan arasında kalıp yaşadığı uyumsuzluğu yansıtmaktadır.

3.3.2. Ayak Kullanımındaki Değişim

Âşıklık geleneğinde kalıplaşma önem arz eden bir konu olmuştur. Gelenek temsilcisi şiirini ortaya koyarken başta söze ahenk katma isteği gibi sebeplerle kalıp ifadelere yer vermiştir. Ancak kalıpsal kullanımın değişen şartlar doğrultusunda günümüz şiirlerinde gitgide azaldığı fark edilmektedir. Bu başlıkta bu yönde yaşanan değişimin nedeni görülmeye çalışılacaktır. Bunun için sözlü ve yazılı kültür ortamını ve bu ortamlarda şekillenen iletişimi düşünmek gerekmektedir.

İnsan, dil yetisini kullanarak karşısındaki ile iletişime geçme gereksinimi duyan bir varlıktır. Duygu ve düşüncelerini başka insanlara iletme kişilerin hem içsel huzurunu sağlamak hem de toplumsallaşmasının önünü açmaktadır. Tarih boyunca insanoğlu iletişim kurmanın çeşitli yöntemlerini denemişse de şiirsel iletişim, üzerinde

en çok durulan yöntemlerden biri olmuştur. İnsanlık tarihinin en eski döneminden şimdiye gelindiğinde şiirin insanlar arasındaki iletişimde önemli bir rol aldığı görülecektir. Duygularını ve düşüncelerini daha etkili bir şekilde anlatmak isteyen birey, şiire başvurmuş ve şiirdeki birtakım ahenk unsurlarının yanında oluşturduğu söz oyunları ile karşısındakini etkilemeye çalışmıştır.

Bilindiği üzere şiirde ölçü, durak, redif, kafiye vb. gibi birçok ahenk unsuru bulunmaktadır. Bunlar arasında redif ve kafiye şiir içinde ahenk sağlamada daha önemli role sahip olduğu söylenebilir. Bunlar şiirlerde çeşitli şekilde yer alırken özellikle âşık şiirinde kullanılan ve bir çeşit kafiye olan *ayak*, dikkat çekici bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Ayak, “*âşık şiirinde genellikle ilk dördlüğü ikinci dizesinde başlatılan bütün dörtlüklerin son dizelerinde yarım, tam, zengin hatta cinaslı kafiyelerle vücuda getirilen yahut dizenin tamamında aynen tekrarlanan sözlerle oluşturulan ve dörtlüklerin mihengi durumunda olan kafiye*” (Kaya 2014: 127) olarak tanımlanmaktadır. Görüldüğü gibi temelde bir kafiye çeşidi olan ayak, kendi içinde dörtlüklerin sonunda aynen tekrar eden *tek ayak* ve aynı seslerden oluşup da farklı kelimelerle meydana gelen *döner ayak* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Âşık şiirinde bu unsurun kullanımının ardında yatan nedenler açıklanmayı beklemektedir. Ayağın en önemli fonksiyonunun şiire ahenk katmak olduğu bir gerçektir. Ancak burada dikkat çeken nokta özellikle *tek ayak* denilen dizelerin şiir içinde aynen tekrar ediyor olmasıdır. Böyle bir kullanım âşık şiiri geleneğinde kendine en eski dönemlerden beri yer bulduğu görülmektedir ancak burada sorulması gereken soru, yaygın sanat anlayışına göre tekrara düşmek en büyük hatalardan biri olarak gösterilirken Âşık Ömer, Gevheri, Âşık Veysel, Dertli vb. gibi usta âşıkların neden söylediklerini tekrar etmekte ısrar ettiği yani âşık şiirinde neden böyle bir geleneğin oluştuğudur. Ancak tekrar etmenin yoğun olduğu bir geleneğe neden ihtiyaç duyulduğu ve daha sonra ihtiyaçta yaşanan değişimle birlikte tekrar eden kalıpların şiirde nasıl yavaş yavaş bırakıldığı düşünülmeli gereken bir meseledir. Bunun için geleneğin kökenine ardından son şeklini aldığı ortama bakmak gerekmektedir.

Âşık tarzı şiir geleneğinin temeli daha önce de değinildiği üzere henüz yazının kullanılmadığı ve kültürün gelişmesinde sözün hâkim olduğu dönemlere kadar götürülmektedir. Sözlü kültür ortamı denilen bu ortamda sanatçılar şiirlerini yazıya

geçiremediklerinden ortaya koydukları şiirlerin hatırlanmasında ve dinleyiciye verilmek istenen mesajın düzgün bir şekilde verilmesinde birtakım yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerden birisi ve belki de en önemlisi tekrarlı yapının oluşturulmasıdır. Sözlü kültür ortamında anlatılmak istenenin dinleyici tarafından kaçırılmaması için bol bol tekrar edilmesi gerekmektedir. “Söz daha ağızdan çıkarken yokluğa karıştığı için, zihnin dışında başka bir yere geri dönülemez. Bu nedenle zihin, konuşulmuş konunun büyük bir bölümünü odak noktasına yakın tutarak, daha fazlasını söylemek ve yavaş ilerlemek zorundadır. Ağdalı konuşmak, az önce söylediğini hemen tekrarlamak, konuşanın ve dinleyenin dikkatini dağılmamasını sağlar.”(Ong 2013: 56). Bu durum sözlü kültüre has bir özelliktir.

Yazılı kültürde okuyucu istediği zaman konunun başına dönüp onu tekrar okuma şansına sahiptir. Ancak bu imkana sözlü iletişimin hâkim olduğu ortamlarda ulaşmak pek mümkün değildir. Eğer dinleyici konuşmanın bir yerini kaçırırsa başa dönemez ve bu da onun metinden alması gereken mesajı kaçırmaya sebep olabilir. Bunun farkında olan anlatıcı, sözlü ortamlarda vermek istediği mesajı tekrar tekrar söyleyerek bu durumun önüne geçmeye çalışmıştır denilebilir. Bu noktadan bakıldığında gelenek içindeki şiirlerde aynen tekrar eden dizelerin kullanım gerekçesinin önünde duran sis perdesi biraz aralanmış olmaktadır.

Dikkatli bir şekilde incelendiğinde ayakların şiirde âşığın vermek istediği asıl mesajı taşıyan mısralar olduğu fark edilecektir. “Bilindiği üzere halk şiirinde esas söylenmek istenenler, verilmek istenen mesajlar, genellikle birinci dördlüğü ikinci ve dördüncü, diğer dördüklerin ise dördüncü dizelerinde yer almaktadır ve bunlarda önceki mısralar göreceli de olsa buna hazırlık mahiyetindedir. Bir anlamda şiir bu dördüncü mısraların üzerine inşa edilmekte, şiirdeki bütünlüğü bunlar sağlamakta, kısaca şiiri bunlar ayakta tutmaktadır.” (Boyras 2010: 114). Bu yönüyle ayak olarak adlandırılan mısralar sözlü kültür bağlamı içinde düşünüldüklerinde son derece önemli bir görevi yerine getirmektedirler.

Bu durum kafiye ve redif kullanımının da doğuşunun altında yatan nedenlerden birini açıklamaktadır. Kafiye ve redif kullanımı, şiire ahenk katmak ve dizelerin hatırlanmasını kolaylaştırmak gibi işlevlere sahiptir. Bunun yanında onlarda da belki tek ayak gibi mısranın tamamı tekrar edilmese de kendi içinde bir tekrar

oluşturmaktadır. Bilindiği üzere redif, mısra sonlarında bulunan görevleri aynı olan eklerin ya da anlamları aynı olan sözcüklerin tekrarlanmasıdır. Kafiye ise sözcüklerin son heceleri arasındaki ses benzerlikleridir ve bunlar şiir içinde tekrarların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Âşık tarzı şiir geleneği dışındaki diğer edebiyat türlerine ait şiirlerde durum biraz daha farklıdır. Öncelikle divan edebiyatında yer alan şiirlere bakıldığında aynen tekrar eden mısralara pek rastlanılmadığı, bunun yanında âşık tarzı şiir geleneğinde *döner ayak* denilen kullanıma benzer şekilde kafiye ve redifin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum iki edebiyat kültürünün varlığını sürdürdüğü ortam ile açıklanabilir. Divan edebiyatı, halk edebiyatı ürünlerine göre nispeten yazının daha hâkim olduğu bir kültür döneminde ortaya çıktığı için aynen tekrar eden mısralara rastlamamak gayet normal görülmektedir. Çünkü burada yazı daha hâkim bir unsurdur ve yazıya geçirilmiş olan şiirleri okuyucu istediği zaman tekrar okuyabilecektir. Divan edebiyatında yaygın olarak kullanılan üç şiir şekli olan gazel, kaside ve mesneviye bakıldığında ise kafiye ve redif kullanımıyla tekrarlanan yapıldığı görülmektedir.

Divan edebiyatında hâl böyleyken yazının iyiden iyiye kullanıldığı dönemde ürünleri vücuda getirilen Yeni Türk Edebiyatı'nda sanatçıların daha önceki dönemlere ait şiir geleneklerini kullanarak tekrar unsurlarını yakaladıkları görülse de artık bu kişiler arasında yavaş yavaş kafiye ve redifi terk etme eğiliminin başladığı anlaşılmaktadır. Özellikle Servet-i Fünun Edebiyatı döneminde görülmeye başlanan ve adına *serbest müstezat* denilen şiir tarzı bunun ipuçlarını vermektedir. Bu şiir tarzına göre şairler ölçüden ve redif ile kafiyeden vazgeçmişler, dizeleri tabiri caizse serbest bırakmışlardır. Şiirde yer alan kafiye ve redifin, önceki dönemlerde şiir içi ahengi oluşturup mısraların hatırlanmasını sağlamak ve yukarıda bahsedildiği gibi dinleyenin dikkatini toplayıcı merkezler oluşturmak gibi amaçlarla ortaya çıktığı düşünülürse, bu dönemde şairlerin bu unsurları terk etmeye başlaması bir çelişki doğurmayacak aksine ileri sürdüğümüz görüşü destekleyecektir. Bu dönemde yazılı kültüre iyiden iyiye geçilmiş ve şairin şiirini aklında tutmaya çalışmak ve dinleyiciye anlatmak istediğini tam olarak vermek gibi bir kaygısı kalmamış, bunun yanında dinleyicinin de şiiri ezberlemek gibi bir çabası ihtiyacı olmaktan çıkmıştır. Buna göre artık şair, şiirini okumak istediğinde not aldığı kâğıdına bakabilir ve dinleyici şiiri

tekrar tekrar okuyarak verilmek istenen mesajı net bir şekilde alabilir hâle gelmiştir. Bu da kafiye ve redifin kullanımındaki önemini iyiden iyiye yitirmesi anlamına gelmektedir.

Bir ürününün ortaya çıkaran ona duyulan ihtiyaçtır. Belli dönemlerde belli ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım ürünler ortaya konulurken daha sonraki yıllarda bu ihtiyacın ortadan kalkması, o ürünün de ortadan kalkacağını veya devam edecekse de yeni ihtiyaçlar doğrultusunda şekil değiştirerek varlığını sürdüreceğini göstermektedir. Böyle bir ürün olan şiir ve onun içindeki tekrar unsurları, insanlar arasında etkili bir iletişim kurma ihtiyacını gidermek için ortaya çıkmıştır. Toplumun ortaya koyduğu bir ürünü anlamak o toplum hakkında fikir sahibi olmak anlamına geldiğinden, şiiri içinde barındırdıklarıyla birlikte anlamaya çalışmak, içinden çıktığı toplum hakkında ipucular yakalama açısından son derece önemlidir.

Şiir kendi bünyesinde birçok unsuru bir arada bulundururken ondaki ahengi sağlayıcı kafiye ve redif kullanımıyla göze en çok çarpan unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Bu iki unsur ve onlardan oluşan *ayak* ile birlikte şiirde tekrar ögesi oluşmakta, bu da şiirden beklenen birtakım etkilerin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Birinci sözlü kültür ortamında varlığını sürdüren toplumlarda tekrarın birçok işlevinin yanında en önemli işlevi karşı tarafa verilmek istenen mesajın veya duygunun doğru bir şekilde iletilmesini sağlamasıdır. Şiirde kafiye ve redifle tekrar sağlanırken bu tekrarlar dinleyicinin dikkatini üzerine çeken birer paratoner görevi görmüşlerdir. Bu bağlamda âşık edebiyatında *tek ayak* denilen dize tekrarları ortaya çıkmış ve bu edebiyatın temel yapı taşlarından biri hâline gelmiştir. Daha sonra yazının kullanımının artmasına bağlı olarak ikinci sözlü kültür ortamına geçişle eş zamanlı olarak tüm dizinin tekrarından sözcük ve ek tekrarına geçilmiş, yazı daha da içselleştirilince bu unsurlardan da tamamen vazgeçilme noktasına gelinmiştir. Bu çizgiyi âşık edebiyatı, divan edebiyatı ve yeni Türk edebiyatı mahsullerinde takip etmek mümkündür. Böylece âşık şiirinde yer alan kalıplaşma ve tekrarlı kullanım, sözlü kültürün hakimiyetinin azaldığı modern dönemde ortadan kalkan ihtiyaç doğrultusunda terk edilme noktasına gelmiştir. Bu dönemde âşıklarda yazıyı kullanma oranı artmış ve bu da birebir tekrar eden ayakların kullanımını azaltmıştır. Henüz kafiye ve redif kullanımının da azaldığını söylemek pek mümkün değildir. Bunda

sözlü kültürdeki hatırlama ve mesajı doğru bir verme ihtiyacından değil geleneksel kullanımın devam etmesi hassasiyetinin etkili olduğunu söylenebilir.

3.3.3. Konulardaki Değişim

Bu dönemde ortaya konulan şiirlerde farklılaşmanın yaşandığı alanların başında temaların geldiği görülmektedir. Kent ortamı ve kitle iletişim araçlarıyla farklı kültür ve yaşam şartları ile karşılaşan âşıkların şiirlerin konu çeşitliliğine gitmesi de beklenen sonuçtur. *“Köyden kentte göçle büyük şehirlerde köy ve kent kültürü iç içe yaşanmaya başlamıştır. Köyden şehre gelip büyük şehirlerde tutunma uğraşı veren insanların sıkıntıları, ikilemleri, âşığın şiirine konu olarak âşıklık geleneğinin konuları yeni bir boyut kazanmaya başladı. Ortaya kentte yaşayan, kent ortamında halkın kaynağından yararlanan, geleneğe yeni açılımlar sağlayan yeni bir âşık tipi ortaya çıkmıştır.”*(Artun 2008 :80).

Temalarda yaşanan farklılaşmayı ortaya konulan şiirler incelendiğinde görmek mümkündür. Değişen yaşam şartları günlük hayatta farklı sorunları ortaya çıkarmış bu durum âşığın şiirlerinin konusuna yansımıştır. Konuların belirlenmesinde âşık, bizzat kendi yaşıntısı ve çevresinden yola çıkabildiği gibi teknolojik imkanları kullanarak radyo, televizyon ve internet ortamında denk geldiği meseleler üzerine de deyişlerini meydana getirebilmektedir.

Âşık şiirlerinin genel olarak sevgi, toplumsal, siyasal, sosyal, hiciv, dert, şikâyet, nasihat, milli, dini ve tabiat temaları etrafında toplandığı görülmektedir. Bunlar içinde köyden kente göçle birlikte kent yaşamı ve kır hayatı özlemi üzerine; Avrupa’ya göç ile birlikte ise Avrupa hayatı, gurbet, Avrupa kentleri vb. konularda şiirler yazılmıştır. Bunun öncesinde sözlü kültür ortamında gezip gördükleri ile beslenen âşık, yeni dönemde gazete, dergi, radyo, televizyon ve son dönemde internet gibi araçlardan beslenmeye başlamış ve buna bağlı olarak konu çeşitliliği artmıştır. Geleneksel konular olan köy, yayla, tabiat, vb. özlemle işlenen konular olurken modern dönem karşısında gelenek ve kültür gibi konular genellikle yeni olan karşısındaki bozulmayı engellemek adına şiirlerde kullanılmaktadır.

İncelediğimiz şiirlerdeki yeni temaları şiirlerin başlıklarından hareketle şu şekilde göstermek mümkündür:

a. Modern fikir akımları, eğitim ve din konulu şiirler:

İnsan Hakları (Baba 2005: 23), *Diyanet* (Kabadayı 2009: 70-71), *Entelektüel* (Kabadayı 2009: 250-251), *Entel Kafa* (Kurt 2007: 187), *Okul ve Öğretmen* (Özçelik 2004: 172), *Çağdışı Çağdaşlık* (Taşkaya 2006: 42), *İnsan Hakları* (Kafadar 2011: 141), *Başörtüsü* (Kafadar 2011: 191), *Temel Eğitim* (Kemal 2002: 55), *Çağdaşım Deme* (Gökçe 2011: 16), *İnsan Hakları* (Güneş TY: 53), *Kadın Hakları* (Güneş TY: 54), *Bilimin Tekniğin Sesi* (Aydınlı 2002: 83), *Bilimsiz Varlık Olur Mu ?* (Atalay 1995: 163), *Eğitim* (Canani 2007: 188), *Koruyalım Dünyayı* (Bektaş 2010: 7), *Orman Katili* (İlahi TY: 17-18), *Ozon Tabakası* (Güneş TY: 91), *İlk Yardım Eğitiminde* (Köse 2014: 76).

b. Modern yaşam ve günlük rutin konulu şiirler:

Çalar Saat (Kabadayı 2009: 86), *Uçakla Yolculuk* (Kabadayı 2009: 338-339), *Uçmak Ne Güzel* (Özdemir 2013: 293), *Gitmez Bu Taksi* (İvgin 1998: 5), *Şöför Arkadaş* (Gümüş 2010: 296), *Spordur Spor* (Kabadayı 2009: 546), *METEF FUARI* (Çavuşoğlu 2009: 44) *Eğitim Yönetimi Kursu* (Çavuşoğlu 2009: 138) *Pop Müziği* (Aktemur 2003: 57), *Anneler Günü* (Karadağ 2013: 15), *Hem De Modern* (Demir 2008: 18-19), *Moda* (Sağlam 2001: 118), *Modalı* (Özdemir 1988: 101), *Şehir* (Vural 2015: 149), *Gecekondu Ağıldı* (İvgin 1998: 30), *İstanbul* (Demir 2008: 36-37), *Ankara* (Özbek 2002: 22), *Tsunami Felaketi* (Demir 2008: 50-52), *Kapattım Televizyonu* (Bağcı 2002: 204), *Televizyon Olmasaydı I* (Taşkaya 2006: 68), *Koparatifim* (Taşkaya 2006: 115), *İstanbul Yolculuğu Ayrılık Destanı* (Taşçı 2007: 108-109), *Kamera Şakası* (Kafadar 2011: 182), *Gönül CD'si* (Kara 2004: 48), *Ekranlarda* (Çulha 2011: 114-115), *Trafik* (Kara 2011: 23), *Radyom* (Kara 2011: 133), *Galerici* (Gümüş 2010: 121-122), *Trafik Polisine* (Atar 2006: 130), *Polis* (Poyrazoğlu 2006: 236), *Memur* (Erol 2007:48), *Trafik Canavarı* (Kozan 2012: 155), *İstanbul* (Kozan 2012: 168-169), *Milenyum* (Alptekin 2003: 231), *Su Tv* (Akın 2009: 266), *Beni TRT'de Söyletmiyorsunuz* (Akın 2009: 344), *Yol Tv* (Akın 2009: 350), *Cem Tv* (Akın 2009: 351), *Reyting Kurbanı Kadınlarımız* (Serin 2010:94), *Kanal 7 TV'de Yönetmen Şükran Hanıma* (Üstündağ 2007: 77), *Festivale Geldiler* (Batur 2014:102), *Tatil Köyü* (Güneş -: 68), *Tiyatrolar* (Güneş -: 78), *Ojeli Parmaklar* (Güneş -: 160), *Kooperatif* (Durbilmez 2000: 119), *Anneler Günü Armağanım* (Eren 2012: 18), *Doğum Günü*

Mektubum (Eren 2012: 47), *Erozyon* (Kubat 2006: 81-82), *Uygarlığı Yakalamak* (Aydınlı 2002: 29), *Futbolun Aşkı* (Tonbul 2006: 40), *Balo* (Kaya 2013: 392), *Otobüs Yolculuğu* (Kaya 2013: 434), *Bağ-Kur I* (Şardaş 2004: 171), *Turistlere Saygı* (İlahi -: 44-46), *Uzaylılarla Sohbet* (Kalkan 1991: 309-311), *Bedelli Askerlik* (Berçin 2010: 75).

c. Modern iş hayatı ve ekonomi konulu şiirler:

Sendikam (Acar 2014: 89), *İşkur'a Gelin* (Köse 2014: 69), *Orta Direk* (Metin 2005: 187), *Bankerlik* (İvgin 1998: 33), *Mesai Taşlaması* (İvgin 1998: 42-43), *Ver Şu Bizim Kadroları* (İvgin 1998: 43-44), *IMF'nin Sermayesi* (Demir 2008: 56), *Ortak Pazar Şarkısı* (Taşkaya 2006: 75-76), *Kriz* (Çulha 2011:68-69), *Yeni Türk Lirası* (Yıldırım 2011: 157), *İş Bankasında* (Kara 2011: 50), *İşçi Gardaş* (Çıplak 1992: 7), *İşçi* (Sağlam 2001: 114), *İşçi Dertleri* (Mengilli 2012: 43), *Maden İşçisi* (Çobanoğlu 2006: 104), *S.S.K. Kuyruğu İşçinin Derdi* (Mengilli 2012: 67), *Çıktım Fabrikadan* (Alptekin 2003: 130-131), *Vergi Kaçıranlara* (Aktaş 1999: 56), *Zam Yapılır* (Aktaş 1999: 134), *Gümrük Birliği* (Güneş TY: 110), *Orta Direk* (Sinemi 2008: 261), *Kredi Kartı* (Karaduman 2013: 199), *Emekli* (Algül 2017: 30),

ç. Modern dönemde siyaset konulu şiirler:

Vekil Bey (Yılmaz 2008: 212), *Demokrasi Var* (Kabadayı 2009: 63), *Sözde Demokrasi* (Ünsal 2009: 16), *Demokrasi İstiyorum* (Kemal 2002: 65), *Demokrasi Cumhuriyet Atatürk* (Durbilmez 2000: 113), *Atatürk* (Sağlam 2001: 74), *Demokrasi Cumhuriyet* (Canani 2007: 186), *Atatürk ve İstiklal* (Kubat 2004: 163), *Genel Seçim Havası* (Kabadayı 2009: 414-415), *Cumhuriyet* (Çavuşoğlu 2009: 23), *Cumhuriyet* (Güneş TY: 60), *Toplum Mühendisi* (Ünsal 2009: 16), *Makamın Hayırlı Olsun* (Özçelik 2004: 236), *Laik Cumhuriyet* (Altan 2009: 100), *Politika* (Uğuz 1996: 150), *Bosna Hersek* (Uğuz 1996: 146), *Karadağ ve Bosna'ya* (Fedai -TY58-59), *Bosna* (Özsoy 2003: 65-66), *Çeçenistan* (Alptekin 2003: 264-265), *Bosna-Hersek* (Güneş TY: 87), *Pakistan Türküsü* (Acar 2004: 16), *Ortadoğu* (Özsoy 2003: 51-52), *Filistin* (Özdemir 2017: 108), *Filistin* (Gümüş 2010: 119-120), *Psikopat Amerika* (Yıldırım 2011: 162), *Amerika'ya Tepki* (Aktaş 1999: 48), *Kıbrıs Bizim Vatanımız* (Kemal 2002:

215), 1974 *Kıbrıs Savaşı* (Aktaş 1999: 61), *Politika* (Güneş TY: 36), *Sıkıyönetim* (Güneş TY: 47).

d. Yurtdışı konulu şiirler:

Batı (Algül 2017: 43), *Köln Radyosunda* (Aktaş 1999: 16), *Köln Radyosu* (Kabadayı 2009: 170-171), *Dom Kilisesi* (Kabadayı 2009: 400), *Mölnn Vahşeti* (Kabadayı 2009: 492- 493), *Köln İl Ankara'nın Arası* (Kabadayı 2009: 476-477), *Avrupanın Özelliği* (Özdemir 1988: 111), *Ey Avrupalı* (Özdemir 2013: 247), *Almanya'ya Yolculuk* (Taşçı 2007: 64), *Almanya* (Erol 2007:42), *Almanya Türküsü* (Polatoğlu 1988: 161), *İtalya* (Alptekin 2002: 55), *Irak'ta* (Erol 2007: 19), *İthal Damat* (Alptekin 2003: 273-274), *Niderland* (Güneş TY: 51), *Avrupa Yolu* (Şahinoğlu 2010: 50).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere âşıklar modern dönemde ortaya çıkan insan hakları, kadın hakları, çevre bilinci gibi fikir akımlarını, bilime gösterilen önemi, günlük hayatın rutininde yaşanan değişimi, kent yaşamını, teknolojik gelişmeleri, modern dönemin güvenlik anlayışını, popüler kültürü ve tüketim kültürünü, modern dönemdeki ekonomik ilişkileri, işçi sorunlarını, geçim kaygısını, siyasi ortamı, Cumhuriyet sonrası siyasi hayata giren kavramları, Anadolu coğrafyası dışında yaşanan siyasi gelişmeleri, Batı dünyasını ve burada yaşanan gelişmeleri vb. şiirine konu etmiştir.

3.4. Âşıklık Geleneğinin Sosyo-Kültürel Etki Gücü Temelli Değişim ve Dönüşümler

Âşıklık geleneği bilindiği üzere toplum içinde en faal olduğu dönemde dinleyici/izleyici kitlesi üzerinde etki gücü yüksek bir kapasiteye sahipti. Ancak değişen şartlara bağlı olarak bu etki gücünün yitirilmesinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişimde önceki bölümlerde ele alınan modernleşme, kent yaşamı, popüler kültür, gelişen teknoloji gibi unsurlar etkili olmuştur. Bütün bunlarla toplumun beğeni düzeyinde değişimler yaşanmış ve yeni dönemin güçlü araçları kitleler üzerindeki etki gücünü arttırmıştır. Bu araçların başında medya gelmektedir. Medyanın bu gücü ele geçirmesini sağlayan unsurları incelemek geleneğin daha önce elinde tuttuğu bireyi ve toplumu etkileme gücünü yitirmesinin nedenlerinin

anlaşılmasını ve gelecekte bu gücü yeniden nasıl elde edebileceği sorusuna yanıt verilmesini sağlayacaktır.

Modern dönemde kitle iletişim araçlarının her geçen gün kullanım yaygınlığı kazanması daha geniş coğrafyalara ve daha fazla kişiye ulaşma imkânı vermiştir. Medyanın bu gücü elinde tutması konusunda yapılan çalışmalarda ortaya atılan görüşlerle bu gücün ortaya çıkışı, nasıl ve ne amaçla kullanıldığı sorularına yanıt arandığı anlaşılmaktadır. Bu noktada birçok görüş ileri sürülse de bizim üzerinde duracağımız temel görüşler *kamuoyu oluşturma, gündem belirleme, çerçeveleme, bağımlılık, suskunluk sarmalı* ve *yetiştirme* kuramıdır. Bu görüşlerle medyanın etki gücü ve geleneğin ne gibi unsurlara dikkat etmesi gerektiğinin üzerinde durulacaktır.

Şüphesiz âşığın karşısındaki kişi üzerinde etki gücü oluşturabilmesi için onun beğenisine hitap etmesi gerekmektedir. Bu yüzden kitle iletişim araçlarının etki gücü meselesine geçmeden önce yeni dönemde toplumun beğeni kültüründe yaşananlara da değinmek gerekmektedir.

3.4.1. Âşıklık Geleneği ve Yeni Dönem Beğeni Kamusu

Toplumda yaşanan değişimler bireyin beğeni algısını da etkilemekte ve bu algıdaki değişim, tüketim kültürünün şekillenmesinde belirleyici unsur olmaktadır. Bu sebeple âşıklık geleneğinin yakın dönemdeki durumunu görebilmek açısından toplumun beğeni kültüründe yaşananlar üzerinde de durmak gerekmektedir. Önceki bölümlerde toplumun beğeni kültürü üzerinde durulsa da burada toplumunda ortaya çıkan beğeni kamularının değerlendirilmesi söz konusudur.

Bilindiği üzere toplumlar homojen bir yapıya sahip değildir ve kitleleri gelir durumu, meslekî yapısı, eğitim durumu vb. kıstaslara göre kendi içinde gruplara ayırmak mümkündür. Ortaya çıkan gruplar tam anlamıyla bir bütünlük oluşturmada da genel yapı hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamakta ve bu da toplumsal yapıyı anlama noktasında sağlıklı verilerin elde edilmesi imkanını sunmaktadır. Toplum içindeki her bir grubun kendi bakış açısı ve yapısı doğrultusunda bir beğeni kültürüne sahip olduğu düşünülürse, bu kültürel yapı doğrultusunda tüketim tercihlerinin şekillendiğini söylemek de mümkündür.

Sosyal tabakalar mevzusunda 1979 yılında yaptığı çalışmalarla Bourdieu öncü isimler arasında gösterilmektedir. Bourdieu beğeniler teorisiyle farklılaşan beğenilerin toplumsal sınıflandırmadaki yerini değerlendirmiştir.

Kültürel tabakalar toplumdaki gruplanmayı görmek ve buna bağlı olarak her bir grubun zevk, beğeni ve tüketim tercihlerini anlamak açısından önemlidir. Bu alanda yapılan araştırmalarda toplumunun birçok kültürel sınıfa ayrıldığı görülmektedir. Bu sınıfların en temelinde yüksek ve alt sınıf ayrımı gelmektedir. Bunun dışında birçok kültürel gruptan bahsetmek mümkündür.

Egemen kültürün değer ve yaptırımlarına ideolojik ve siyasi muhalefet ile biçimlenen karşıt kültür; ekonomik, siyasi, etnik ya da başka bir bağlamda azınlıkta olan grupların, değer, tutum ve yaşam tarzlarını ifade etmek için kullanılan alt kültür; türdeş ve yerel bir topluluk içinde üretilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan halk kültürü ile, zaman zaman popüler kültür yerine ikame edilen, aslen kitle toplumu paradigmasıyla bir arada kullanılıp geniş yığınların tüketimi için ticari kaygılarla, yukarıdan, yani egemen olanın içinden bir grup tarafından dayatılan kitle kültürü kavramlarını da göz önüne alarak değerlendirmelerde bulunmak gerekmektedir. (Güven 2016: 63-64).

Bu karşıt kültür, alt kültür, halk kültürü, kitle kültürü ve son dönemin en yaygın tartışma alanı olan popüler kültür bireyin beğeni kültürü hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. Bütün bunlara göre ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla beğeni kamularının ortaya çıkmaktadır.

Sosyal olaylara keskin sınırlar çizmek mümkün değildir. Bireyin zamanı, parası ve eğitimi artıp çeşitlendikçe birden çok beğeni kültürü içinde yer alıp seçimler yaptığı görülmektedir. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla ulaşılabilirliğin yükselmesi de bu durumda önemli rol oynamaktadır. Her beğeni kültürü de kendi içinde değişime kapalı olanlar ve değişime açık olanlar olmak üzere çeşitlenmektedir.

Daha önceleri toplum yüksek ve alt olmak üzere temelde iki gruba ayrılırken modern dönem ve özellikle yakın dönemde sıklıkla dile getirilen postmodern dönemde, kültür grupları arasındaki çizgilerin silikleştiği ve buna bağlı olarak karşılıklı etkileşimin artmasıyla yeni katmanların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu duruma dikkat çeken Herbert J. Gans'ın (2014), beş beğeni kamusu yaklaşımı ile dikkat çekmektedir. Gans yaptığı çalışmayla toplumu *yüksek kültür*, *üst orta kültür*, *alt-orta kültür*, *aşağı kültür* ve *sözde -halk aşağı kültürü* olarak kültürel gruplara ayırdığı görülmektedir. Şüphesiz bu kavramların oluşturulmasında kullanılan sıfatlar

bir önyargıyı da beraberinde getirmektedir ancak biz bu önyargılardan olabildiğince arınmış şekilde konuya bakma çabasıyla sadece grupların genel özelliklerine odaklanmaktayız.

Gans yüksek kültürü diğer kültürlerden ayıran özellik olarak bu kültür yapısında ciddi yazarların, sanatçıların ve benzerlerinin etkili olduğunu belirtmekte ve bu grubu kendini toplumun geniş kesiminden ayrı tutup seçkin olarak adlandırılan küçük bir kamuya hizmet eden kültür faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Bu kültür yapısı içerisinde yaratıcı önemlidir. Bu sebeple yaratıcıları iyi eğitim görmüş ve iyi yetişmiş kimseler olması gerekmektedir. Bu gruptan ayrı olarak iyi bir eğitim almış ve iyi bir mesleğe sahip olsa da daha az edebi olan, sanat ve müziğinde daha az soyutlamanın olduğu grubu ise üst-orta kültür grubu olarak adlandırmaktadır. Bu iki grup dışında daha düşük konumdaki meslek gruplarında yer alıp yüksek ve üst-orta kültürle pek ilgilenmeyen, sanatta öze daha çok önem verip namus, din gibi geleneksel ahlak değerlerini işleyen kültür grubuna alt-orta kültürü adını vermektedir. Bu grup kullanıcıya yönelik olması sebebiyle yaratıcıdan çok icracıyla ilgilenir. Bu grup bugünkü kitle medyasının belli başlı izleyici kitlesini oluşturmaktadır. Aşağı kültürü ise yarı nitelikli veya niteliksiz işlerde çalışan ciddi bir eğitim almamış insan grubu oluşturmaktadır. Biçimden çok öze önem verip yazarlar ve yaratıcılarla pek ilgilenmeyip oyuncuyla kendilerini özdeşleştirme yoluna giderler. Televizyondaki pek çok içerik bu grup içindir. Aşağı kültürün daha sade türü olarak da sözde-halk kültürü adını verdiği grubu işaret etmektedir.¹⁰⁵

Gans'ın beğeni kamularını adlandırma biçimi tartışmaları beraberinde getirebilir ancak bizi ilgilendiren kısım toplumdaki beğeni farklılıklarıdır ki Gans bu konuda önemli veriler sunmaktadır. Âşıklık geleneğinin hitap ettiği kesim onu beğenip tüketecek gelenek ve temsilcileri bu beğeni grubunun içinde yer alıp ona göre ürünler verecektir. Gans'ın gruplandırmasına dönecek olursak âşığın alt-orta, aşağı ve sözde-halk kültürü diye adlandırılan kesime daha çok hitap ettiğini söylemek mümkündür. Âşıklar da konum itibarıyla bu üçünden birinin içinde yer alıp daha çok bu kültürü paylaşan kişilerle iletişim halinde olduğundan buradaki kişilerin sözcülüğünü yapıp bu

¹⁰⁵ *Beş beğeni kamusu ve kültürü* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Gans 2014:109-128).

kesimdeki kültürel değişimin dile getirmiş. Diğer iki grubu belki de dışarıdan gözlemlemiştir.

Bu üç grubun ortak özelliği sanatta soyutlamaya daha az gitmesi, biçimden çok içeriği önemseyip değerleri gözetmesi, maddi tüketimde aşırı pahalı ürünlere yönelemeyip bunların alternatifi olanlara yönelmesi, popüler kültürün daha etkin olması, üreticiden çok icracıyla ve ürünle ilgilenip bunlarla kendini ve kendi hayatını özdeşleştirmesi, kitle medyasıyla daha çok ilişkide olmaları, aşırı süslemeye ve renkliliğe daha çok meyilli olmaları vb. şeklinde sıralanmaktadır.

Toplum içinde kültürel gruplar içinde yer alan bireyin hayata bakış açısı ve yaşayışı bu grubun genel yapısı ile uyumlu bir şekilde ilerleyecektir. Burada kültür sağlayıcı ve kültür sağlatıcının önemli görevi vardır. Bir kültür sağlayıcı olarak âşık hitap ettiği kesime uygun içerik ürettikçe beğeniye üzerine çekecek ve tercih edilir hâle gelecektir.

3.4.2. Âşık ve Kitleleri Etkileme Aracı Medya

Modern dönem ile birlikte değişen dünya düzeninde kitleleri etkileme noktasında kitle iletişim araçlarına önemli roller verildiği görülmektedir. Bu alanda araştırma yapan kişilerin öncelikli olarak bu araçların insanlar üzerindeki etkisine odaklandığını söylemek mümkündür. Bu noktada iletişim araçlarının etkisi hususunda olumlu ve olumsuz çeşitli görüşler ön plana çıkmaktadır. Birçok araştırmacının yanında özellikle Walter Lippmann ve Harold D. Lasswell bu alanı bilimsel bir disiplin hâline gelmesinde öncü çalışmalar yapmışlardır.

Medya etki araştırmalarında sınırlı etkiden güçlü etkilere kadar birçok görüşün ortaya atıldığı görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının etki gücünün yüksekliği yönünde ortaya atılan görüşlerde tüketen kitlenin zayıf iradesi, buna bağlı olarak etkiye açık oluşu ve bu süreçte takındığı edilgen yapı vurgulanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu görüş yerini sınırlı etkiler görüşüne bırakacak ve bundan sonra güçlü ve sınırlı etki medya üzerinden tartışılır hâle gelecektir. Sınırlı etki görüşünü öne çıkaran araştırmacılar kitle iletişim araçlarının izleyici üzerinde tek başına etkisinin düşünüldüğü kadar yüksek olmadığı görüşünü savunmaktadır. Bu görüşe göre etkinin sınırlı kalmasında *seçici maruz kalma, algıda seçicilik, seçici akılda tutma, gruplar ve grup normları, kitle iletişiminin kişilerarası yayılımı, hür teşebbüs toplumunda kitle*

iletişim araırlarının doğası gibi unsurlar etkili olmaktadır. Bunların dışında da çok sayıda kitle iletişim araırlarının etkisini sınırlandıran unsurdan söz etmek mümkündür.¹⁰⁶

Bu durum toplumdaki her bireye hitap etmenin ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Sonuçta insan sosyal bir varlıktır ve her birinin beklentilerinin oluşmasında farklı dinamikler söz konusudur. Burada geniş kitlelere hitap etmenin yolunun olabildiğince genel değerlere ve geçerli bir yapıya sahip olmak geçtiğini söylemek mümkündür. Âşıklık geleneğinde gerek temsilcilerinin söylemlerine gerekse şiirlerin içeriklerine bakıldığında genel olarak toplumun tamamını kucaklayıcı bir dūřınce dūnyasına sahip olunduğunun belirtildiği görülmektedir. Bu da geniş bir etki gücü potansiyeline sahip olunduğunu gösterir ancak bu gücün uygulamada görülemez hâle gelmiş olması farklı dūřınce dūnyasının dışında farklı unsurların da kontrol edilmesi gerektiğini gösterir. Bu unsurların başında çağın gereklerini yerine getirmek gelmektedir. Bu da icra geleneğinden ürünlerin içeriğine kadar birçok yapıyı içene almaktadır. Bu yapılar çalışmamızın genelinde tartışılan husus olmuştur.

Sınırlı etki gücü görüşünden sonra özellikle televizyonun her eve girmiş olmasıyla kitlelere ulaşma imkanının artmasıyla etki sorununu yeniden dūřınme gerekliliği ortaya çıkmış ve gcl etkiler görüşünün bu dönemde yeniden popülerleşmeye başladığı görülmüştür. Bu noktada özellikle gündem belirleme, ereve, bağımlılık, suskunluk sarmalı ve yetişme görüşlerinin ön plana çıktığı söylenebilir.

3.4.2.1. Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Görüşü

Modern iletişim araştırmalarının Lippmann'ın *Public Opinion* (1922) adlı çalışmasıyla başladığını söylemek mümkündür. Bundan sonra medyanın insanlar üzerinde oluşturduğu algının durumu gcl bir şekilde çeşitli görüşlerde tartışılır hâle gelmiştir. Burada en eski dönemden beri tartışılan bir konu olan insanlığın gerçeği algılaması veya algılayamaması ön plana çıkmaktadır. Modern dönemde medyanın bu algı üzerinde derin etkiler bıraktığı alan araştırmacılarının özellikle üzerinde durduğu konulardandır. Modern dönemdeki karmaşık düzen, koşuşturma ve bilgi kirliliği insanın doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma ihtiyaını daha da arttırmıştır. Bu noktada

¹⁰⁶ Bu kavramlar ve Sınırlı Etkiler görüşü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özçetin 2018: 100-116.

kitle iletişim araçları bu ihtiyacı giderdikleri izlenimi vererek etki gücünü en üst noktaya ulaştırma imkânı yakalamaktadır. Buradaki görüş insanın çevresi ve kendi hakkındaki görüş ve düşüncelerinin oluşmasında medyanın aktif rolü olduğu temeline dayanmaktadır.

Lippmann, aydınlanmış ve bilgilenmiş bir kamuoyuna inanmaz. Yani toplumun çok büyük bir kesimi toplumsal ve siyasal meselelerle ilgili yarım yamalak, eksik bir bilgiye sahip olacaktır. Zaten vatandaşların çoğu karmaşık toplumsal ve siyasal meselelerle ilgilenmeyecektir bile. Kamuoyu toplumun ortak çıkarlarını belirleyecek kapasite ve araçlardan yoksundur; o halde, bu ortak çıkarları belirleyecek, yerel ve kısmi değil evrensel bir çerçeveye sahip olan uzmanlar sınıfına ihtiyaç vardır. (Özçetin 2018: 91).

Hızla artan dünya nüfusu toplumların kontrolünün güçleşmesine sebep olsa da bu kontrol ele geçirildiğinde önemli bir gücün elde edilmesi sağlanmaktadır. Buna bağlı olarak çeşitli yol ve yöntemlerle kitleleri etki altına alma ve ardından onları istenilen şekilde yönlendirme çalışmalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak kamuoyu oluşturma ve gündem belirleme son derece önem arz eden kavramlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu iki kavram gündelik hayatta bazen birbirine yakın olarak kullanılsa da kendi içinde farklılıklarının bulunduğunu söylemek mümkündür. Buna göre “...gündem belirleme yaklaşımı, kamuoyunun “farkına varma” ve “haberdar olma” boyutunda, medya etkilerinin ilk basamağını oluşturan, “bilişsel düzeydeki” etkileri konu almaktadır. Kamuoyu oluşumundan söz edildiğinde ise genellikle medya etkilerinin daha üst aşamaları olan “tutum”, “kanaat” değişimi ya da “davranış” değişikliğine vurguda bulunulmakta ve dolayısıyla medyanın “duygusal” ve “davranışsal” düzeydeki etkiler konu alınmaktadır.” (Yüksel 2007: 571). Burada ortak olan nokta, medyanın yakın dönemde kitleleri bir şekilde etkileyerek onlar üzerinde bilişsel düzeydeki değişiklikten davranış değişikliğine kadar birçok alanda değişim ve dönüşümün önünü açan bir araç olduğudur.¹⁰⁷

Kitle iletişim araçlarının gitgide gelişmesi, çeşitlenmesi ve yaygınlaşması ile sınırlı etki gücü görüşünün aksine “güçlü etki gücü” görüşlerinin ortaya atıldığı görülmektedir. Bu görüşte televizyonun her eve girmesi ve medyanın gündelik hayatın bir vazgeçilmezi hâline gelmiş olması etkili olmuştur. Buna göre özellikle televizyon toplum içinde haber alma, bilgilenme ve eğlence aracı olarak görülmekte ve buna bağlı

¹⁰⁷ Kitle iletişim araçlarının toplumsal etkisi konusunda ortaya atılan kurmlar ve çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan ve Alemdar 2005.

olarak televizyonun toplum üzerindeki etki gücünün yüksek olduğu öne sürülmektedir. Kişilerin televizyon önünde vakit geçirme süresi arttıkça televizyonun etki gücünün de arttığı düşüncesi bu görüşü beslemektedir. Bu düşünceler ışığında çeşitli kuramcılar *gündem belirleme*, *çerçeveleme*, *bağımlılık*, *suskunluk sarmalı* ve *yetişme* gibi kuramları oraya atığı görülmektedir.¹⁰⁸

Gündem belirleme (agenda-setting) üzerinde durulan öncelikli konulardan olmuştur. Buna göre medya yeni dönemde en önemli bilgi kaynağıdır ve günlük gündem belirleme görevini üzerine almıştır. Bu görüş B. Cohen tarafından ortaya atılmış ve ardından Shaw'ın (1973) ve diğerlerinin çalışmalarıyla geliştirilmiştir. Bu da medya-birey ilişkisinin artması anlamına gelirken bu artış etki gücünü arttırmayı da beraberinde getirmektedir. Böylece insanlık medyanın sunduğu imgelerin ve medya tarafından oluşturulmuş gerçekliğin etkisi altındadır. Hâl böyle olunca medyanın güçlü etkisi toplumsal yaşamın her alanında kendini hissettirmektedir. Bu güç gündem belirlemede de kullanılarak insanın düşünce dünyasının şekillenmesinin önünü açmaktadır. Medyanın gösterdiğinin her zaman toplum için önemli olduğunu söylemek güçtür. Buradan da *gündem belirleme kuramının en temel önermesine* geliriz: “Medya insanlara ne düşüneceklerini değil, ne hakkında düşünmeleri gerektiğini söyler. (Özçetin 2018: 117). Bu da medyanın insanların düşünce yapısında etkin olduğunu göstermektedir. Alan uzmanları medyanın belirli amaçlarla belirli konuları ön plana çıkarırken bazı konuları görmezden geldiğini belirtmektedir. Medyaya maruz kalan kişi ise yaşadığı etkilenmeyle medyanın gündemini kendi gündemi yaparak medyanın üzerinde durduğu konu üzerinde daha çok duracak görmezden gelinen konuyu ise önemsemeyecektir.

Bu durum karşısında insanlar medyayı takip ettikçe haberdar olmanın yanında ortada duran konuların önem sıralamasını da bu araç vesilesiyle yaptığı sonucunu doğurmaktadır. Medyanın üzerinde durduğu konular gündemi oluştururken göz ardı edilen veya az yer verilen konular ise önemsiz olarak algılanacaktır.

Her televizyon, gazete ve derginin gündemi her birinin izleyicilerine sunmak için seçtikleri enformasyondan oluşur. Her araç konuya verdiği öneme göre kendi önceliklerini belirler (araç

¹⁰⁸ Bahsi geçen kuramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alemdar 2005 127-215; Erdoğan; Özçetin 2018:116-132.

gündemi). En önemli konular ilk sayfaları, başlıkları, yorumları, tartışmaları, makaleleri, mülâkatları kaplar. Konular öneme göre sıralanır ve ön sayfadan arka sayfaya; büyük başlıktan küçük başlığa, otuz tümceden üç tümceye, otuz dakikadan otuz saniyeye, ya da hiç yer verilmemeye doğru azalan bir şekilde yer alır, önemine göre de sonra tekrarlanır, ya da tekrarlanmaz. Gündem belirleme araştırmalarında televizyon ve gazete egemen enformasyon kanalları olduğu için en sık kullanılan araçlardır. (Erdoğan ve Alemdar 2005:181)

Bu noktada konuların önem sıralamasını medyanın rastgele yaptığını düşünmek pek doğru olmayacaktır. Gündem belirleme yaklaşımına göre medya ne hakkında düşünülmesi gerektiğinin dışında bahsi geçen konunun nasıl düşünülmesi gerektiği ve hangi kıstaslarla değerlendirme yapılması gerektiği konularını da işlemektedir. Bu kuramda ayrıca “haberdar etme”, “farkındalık yaratma”, “bilgi”, “tutum değişikliği” ve “davranış değişikliği” gibi durumların üzerinde durulmaktadır.¹⁰⁹

İnsanlar gündelik yaşam içerisinde temel ihtiyaçlarını karşılamamanın dışında bilgi edinme ihtiyacı da hissetmişler ve bu ihtiyacı giderici araçlara yönelmişlerdir. Anadolu coğrafyasında kitle iletişim araçlarının yaygın olmadığı yerlerde bu ihtiyacı âşıkların gidermeye yönelik girişimlerinin olduğu bilinmektedir. Burada âşığın özellikle gezginci yönü bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. Böylece haber verme ve eğlendirme işlevini yerine getirme söz konusudur. Ancak gelişen kitle iletişim araçları toplumların gündem belirleme işini üstlendiği anlaşılmaktadır. Öyle ki yakın döneme âşıkların da kendi gündemini medya aracılığıyla edindikleri birçok araştırmacının üzerinde durduğu husustur. Medyanın imkanına sahip olamayan âşığın böyle bir yol tercih etmesi normal karşılanabilir. Yeni dönemde âşığın medyayı kullanmayı bilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bilgi birikimi ile toplumun önünde olan ve toplumu yakinen tanıyan âşığın gündemi yorumlama kısmında başarı elde etmesiyle dikkati üzerine çekmesi mümkündür.

3.4.2.2. Çerçeveleme Kuramı

Geniş kitleye hitap etmeye çalışırken istenilen sonucu elde etme noktasında seçilecek kelimenin bile önemli olduğu yapılan çalışmalarla kabul edilen bir husus olmuştur. Bu düşünceyi esas alan *çerçeveleme kuramı*nda (framing theory) medyanın

¹⁰⁹ Gündem Belirleme görüşü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan ve Alemdar 2005:180-188.

insanlara belirli konuları ne şekilde düşünmeleri gerektiğinin söylendiği düşüncesi vardır. Buna göre *çerçevelemeyi yapan kişi, bir olay veya konunun, amaçladığı şekilde algılanmasını, olaylar arasında istediği bağlantıların kurulmasını sağlamak için onun bazı yönlerini seçer ve öne çıkarır.* (Özçetin 2018: 121-122) Burada sunumun içinde tercih edilen kelimeler, üslup ve sunum şekli gibi unsurlar önem arz eder hâle gelmiştir.

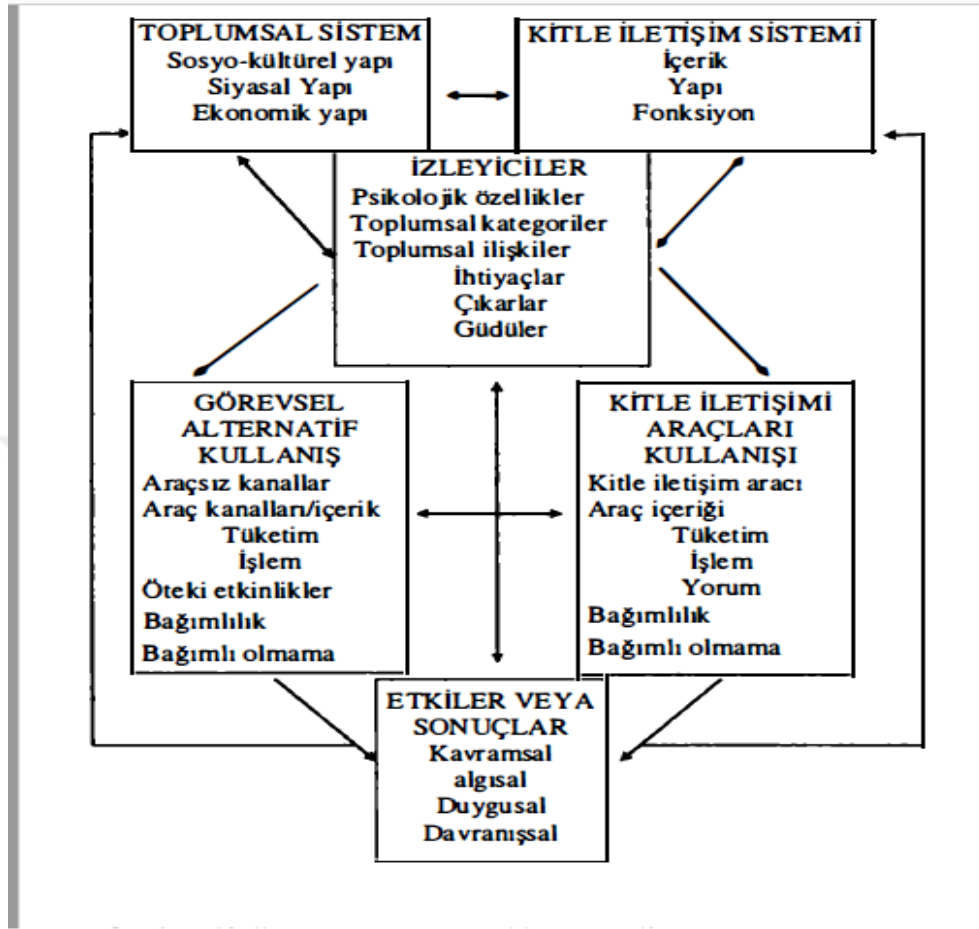
Âşıklık geleneği temsilcisinin toplumla temas hâlinde olması burada ona avantaj sağlıyor gibi görülmektedir. Âşığın hitap ettiği kesimin dikkatini nasıl bir üslup ve söz varlığı ile çekebileceği hususunda bilgi olması onun geniş kitleden kopmaması ve insanlar üzerinde istediği etkiyi bırakmasını sağlamaktadır.

3.4.2.3. Bağımlılık Kuramı

İnsanların medyaya yeni dönemde ne kadar ihtiyaç duyduğu da önemli bir husustur. Bilindiği üzere ihtiyaç ortadan kalktığında o ihtiyacın etrafında oluşan unsurlar da ortadan kalkacaktır. *Bağımlılık kuramına* (dependency theory) göre modern toplum yapısındaki gittikçe daha karmaşık hâle gelen düzen, insanları kitle iletişim araçlarına bağımlı yapmaktadır. Buna göre insanlar bu karmaşık yapı içerisinde etrafında olup biteni anlayabilmek için kitle iletişim araçlarını daha fazla kullanmak durumunda kalmışlardır. Bu da izlerkitle-toplum-medya ilişkisini dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. *İnsanlar bilgilenme ihtiyaçlarını gidermek için medyaya farklı biçimlerde bağımlı hale gelir. Örneğin, bir kimsenin toplumsal dünyasını öğrenmek istemesi; o dünya içerisinde anlamlı ve etkili bir şekilde hareket etme ihtiyacı; ya da gündelik sorunlardan ya da gerilimlerden kaçma isteği gibi ihtiyaçlardan hareketle medyaya bağımlı hale gelir insanlar.*(Özçetin 2018: 124). Buradan ihtiyaç ne kadar artarsa medyaya bağlılığın da o kadar artacağı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Burada anlaşıldığı üzere bilgi edinme ihtiyacı yeni dönemde daha da önemli olmuştur. Bu dönemde bilgi edinmenin birçok yolu olsa da bilgi kirliliğinin önüne geçme ve gerekli bilgiyi edinme noktasında seçilecek vasıtalar önemlidir. Gelenek temsilcisi bu ortamda bilgi edindirme ve bilgiyi yorumlama noktasında rol alma imkanına sahiptir. Burada âşığın kendini geliştirip güven edinmiş olması önemlidir.

Ayrıca toplumun düşünce dünyasını sanatıyla buluşturup yorumlaması yine ilgiyi üzerine çekici sonuçlar doğuracaktır.



Şekil 14. Kullanımlar ve Bağımlılık Modeli¹¹⁰

Yukarıdaki tabloda izleyici kitlenin toplumsal sistem ve kitle iletişim araçları ile kurduğu ilişki ve oraya çıkan etki ve sonuçları oluşum şekli gösterilmektedir. Buradaki ilişkiler bütünü bağımlılığın nasıl ortaya çıktığı hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. Modele göre kişiler, toplumsal sistem ve kitle iletişim araçları ile karşılıklı etkileşim içinde toplumsal ve psikolojik yapı ile çeşitli ihtiyaç, çıkar ve güdülerle yaşamlarını şekillendirmektedir. Burada birçok unsurun bağlılığı arttırdığı görülmektedir. Buna göre aşıklık geleneğinin ilişki ağının içinde nasıl bir yer edinmesi gerektiği üzerinde düşünülmesi gereken meseledir. İçinde bulunduğu

¹¹⁰ Bu tablo ve tablonun okunması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan ve Alemdar 2005:207.

toplumsal sistemi iyi tanıyan ve kitle iletişim araçlarını kullanmayı ve yorumlamayı bilen âşığın bireyi üzerinde etkili olabileceğini söylemek mümkündür.

3.4.2.4. Suskunluk Sarmalı

Suskunluk Sarmalı (spiral of silence) kuramında ise medya ve kamuoyu ilişkisinin birey üzerindeki etkisi irdelenmektedir. Buna göre medyanın belirlediği gündemin kamuoyu nezdinde de baskın gelmesiyle insanlar dışlanma korkusu gibi düşüncelerle toplum tarafından kabul edilme çabasına girmekte, bu da kendi görüşleri baskın görüş olmadığına susmayı tercih etme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Burada denge değiştiğinde susan ve konuşan taraf da değişmektedir. Bu konuda özellikle sosyal medyanın getirdiği özgürlük düşüncesi ile birtakım değişimlerin yaşandığı da öne sürülmektedir. Sosyal medyanın daha fazla seçenek sunması, farklı içerikleri yayınlama noktasında daha özgür bir ortam olması ve bu ortamda bulunan kişinin kimliğini gizleme şansını elde etmesi suskunluk sarmalının değişmesi anlamına gelmektedir.¹¹¹

Bu kuram, Batı Alman sosyologu E. Noelle- Neuman tarafından ortaya atılıp geliştirilmiştir. Temelde toplumda yaygın görüşlerin diğer görüş ve düşünceleri etkilediği düşüncesine dayanan bu kuramda insanların içinde yaşadığı toplumu gözlemleyerek topluma hangi fikirlerin hâkim olduğunu belirleyip ona göre davrandıkları düşüncesi vardır. İnsanların dışlanma korkusuyla toplumun çoğunluğun kabul ettiği tutum, inanç fikir vb. unsurları benimseme yoluna gidildiği aksi düşünceye sahip olduğunda susmanın tercih edildiği belirtilmektedir. Bu düzen içinde medyanın ise hakim görüşü ön plana çıkararak azınlığın susmasında rol oynadığı belirtilmektedir.¹¹²

Burada âşıklık geleneğinin medyanın karşısında olma durumu ortaya çıkabilir. Bilindiği üzere gelenek herkesin sesi olma iddiasındadır ve bu durumda azınlıkta, güçsüz ve kenarda kalmış olanın vb. duygu ve düşüncesinin dillendirme fırsatını sunma imkânı vardır. Bu da geleneği medya karşısında önemli bir yere koyacaktır.

¹¹¹ Bu kuram hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özçetin 2018: 125-128.

¹¹² Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan ve Alemdar 2005:202-205.

3.4.2.5. Yetişme Kuramı

Yetişme kuramında (Ekme kuramı) ise medyanın etki gücünün uzun vadeli oluşuna vurgu vardır. Burada özellikle televizyonun izleyiciler üzerinde bıraktığı uzun vadeli etki araştırılmıştır. *Medya insanların inanç, tutum ve davranışları üzerinde gözlemlenebilir ve kısa vadeli etkiler yaratmaz; uzun vadeli bir süreçte insanların toplumsal gerçekliği algılama biçimlerini şekillendirir, eker.* (Özçetin 2018: 128-129). Burada özellikle televizyonla fazla vakit geçiren kişilerin belirli bir zamandan sonra gerçek dünya ile televizyonun sunduğu dünya arasında düştüğü durumlar üzerinde durulmaktadır.

Âşıklık geleneği de hedef kitle üzerindeki asıl etkisini uzun vadede gösterecektir. Burada önemli olan kitle iletişim araçları ile geleneğin birey ve toplum üzerindeki etkisinin uzun vadede verdiği sonucun olumlu ve olumsuz durumlarını değerlendirebilmektedir.

SONUÇ

Âşıkların ortaya koyduğu ürünler üzerinden toplumda yaşanan kültür değişimlerinin okunması yapıldığında onların çeşitli konulara değindikleri görülmektedir. Burada konuyu değişime sebep olan dinamikler ve değişimin yaşandığı alanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Buna göre değişime sebep olarak en çok üzerinde durdukları nedenleri Batı yönlü yaşanan zihniyet değişimi ile birlikte toplum üzerinde etki gücü artan modernite, postmodernizm, kentleşme, göç, popüler kültür, moda ve medya olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu unsurlar etki gücünü artırarak toplum içinde yaşanan kültür değişimlerinin başlıca sebepleri olarak ele alınmaktadır.

Bunlar içerisinde öne çıkan unsurların başında modern yaşam gelmektedir. En genel hâliyle, Batılı toplumlar, kıta dışına çıkıp diğer toplumlarla karşılaştığında kendi toplumsal düzenini asıl hedef olarak gösterip diğerlerini bu hedefe doğru ilerlemeleri yönünde çalışmalar yapmıştır ki bu sürece Batılılaşma, Avrupalılaşma çağdaşlaşma başlıklarıyla birlikte modernleşme denilmektedir. Buna göre modern olmayan toplumların bu sürece dahil olup birtakım değişimler yaşayarak nihai hedefe erişmesi gerekmektedir.

19. yy.da Batı uygarlığının önemli bir aşaması hâline gelen modernlik, bilimsel ve teknolojik ilerleme, sanayi devrimi ve bunların yol açtığı ekonomik ve toplumsal değişimlerle birlikte kullanılarak akıl yürütme ve sürekli ilerlemeyi vurgulamaktadır. Bilginin tanımı, bu dönemde değişince eskinin geleneksel bilgisi artık irrasyonel damgasıyla kullanılamaz olarak lanse edilmiştir. Bundan sonra din ile birlikte gelenek tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Bu tartışmalar neticesinde geleneksel kültür yapısında ciddi değişimlerin yaşanması kaçınılmazdır.

Modern yapı ile birlikte değişimin hızı son derece artmış -bunu özellikle teknoloji açısından görmek mümkün-, değişim alanı bütün yerküreye yayılmış ve üretim-tüketim dengesi geleneksel toplum yapısına göre bakıldığında oldukça farklılaşmıştır. Bütün bunlar geleneksel toplum yapısının değişmesi anlamına gelmektedir ve âşıklar bunun karşısında çeşitli tepkiler ortaya koymuştur. Buna göre, âşıkların modernlik kavramına çoğunlukla olumsuz yaklaşımda olmalarına rağmen bazı yönlerden olumlu yaklaştıkları da görülmektedir. Bu noktada modernite, bireyin

yaşam şartlarını iyileştirici yönde etkilerde bulunursa; kavramın desteklendiği, toplumun sosyo-kültürel yapısına yönelik etkilerde bulunursa; olumsuz tavra geçildiği anlaşılmaktadır.

Modern anlayış, güçlü vaatlerle ortaya çıkıp toplum içinde yayılırken zamanla bazı noktalarda çözümsüz kalmış veya sunduğu çözüm, durumu daha kötü bir hâle getirmiştir. Bu durum karşısında yeni fikirler ortaya atılırken 1960 sonrasında kendini hissettirip popülerliğini arttıran postmodern anlayış, yeni dönemde etkili olmaya başlamıştır. Bu anlayışla birlikte müphemlik, gelenek, din, yerellik, çokkültürlülük gibi kavramlar yeniden tartışılır olmuştur. Bunlar geleneksel olanın yeniden konumlandırılma sürecine girildiğinin habercisidir. Böylece yeni dönemde değişim, geleneksel yapının lehine gibi görülse de bu konu üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir mesele gibi durmaktadır.

Yaşanan zihniyet değişimi ve modernleşmenin kendisini en çok hissettirdiği yer geniş kitlelerin yeni dönemde yaşam alanı olan kent ortamıdır. Kent ortamı kültürlenme açısından son derece önemli bir alandır. Bu ortamda yaşayan birey, birçok yeni unsurla karşılaşarak değişim yönündeki tavrını belirleyecektir. Burada gelişen teknoloji, değişen yaşam standartları ve farklı bakış açılarıyla kültürel değişim son derece hareketli olmuştur. Birçok araştırmacıya göre modernleşmenin temelinde kentleşme vardır. Buradaki okuryazarlık, endüstrileşme, siyasal katılım, kitle iletişim araçlarını kullanma, ekonomik yapı, farklı kültürlerin birlikteliği vb. toplumun değişime karşı alacağı tavırda etkili olmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kentleşme oranında artış gözlemlenirken özellikle 1950 sonrasında tarımda makineleşme gibi unsurlarla yurtiçi ve yurt dışı olmak üzere kente doğru göçlerin yaşandığı görülmektedir. Yaşanan sanayileşmeyle birlikte birey, doğup büyüdüğü bölgenin dışına çıkma durumunda kalmış, bu da onun farklı kültürel ortamlarda bulunarak kültürel değişime maruz kalmasının önünü açmıştır.

Âşıklar da bu göç eden kitlenin içinde yer alarak yaşananları bizzat gözlemlemişlerdir. Özellikle kır iticiliği ve kent çekiciliği gibi sebeplerle kırdan kente göç yaşanmıştır. Bu göç neticesinde karşılaşılan kent ortamı hem âşık için hem de diğer kır kökenli göçmenler için çeşitli değişimlerin yaşanacağı durumlar sunmaktadır.

Bilindiği üzere geleneğin kökeninde göç ve seyahat yer almaktadır. Modern araç ve gereçlerin kullanım öncesi dönemde âşıklar göçü çeşitli fırsatları elde etmek için kullanmışlardır. Modern dönemde ulaşım imkanlarının artması, radyo, televizyon ve internetin gelişmesi gibi sebeplerle fiziki göçün öneminin azaldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemden itibaren göç sanal/dijital hâle gelmiştir. Bunun yanında gerek büyük kent merkezlere çeşitli sebeplerle yapılan göç gerekse sanal/dijital göçlerle ürünün göç etmesi sonucu yaşanan etkileşimle âşıklık geleneği değişip dönüşmeye devam etmektedir.

Âşıkların kent ortamındaki tavrının da modernizmde olduğu gibi çoğunlukla olumsuz ama yer yer olumlu olduğu görülmektedir. Buna göre âşıklar kent ortamını kültürel değerleri ve insanın yaşam kalitesini tehdit etmediği müddetçe desteklediği ancak bunun tersi olduğu durumda eleştirel tarafa geçtikleri anlaşılmaktadır. Burada kent ortamından kır hayatından izler taşıyacak şekilde doğa ile barışık, düzenli, her türlü imkana erişilebilen bir şekilde olması beklentisi söz konusudur.

Çeşitli beklentilerle girilen yeni ortama uyum, önemli meselelerin başında gelmektedir. Kent ortamına uyum, dış görünüşle başlayıp kent hizmet ve olanaklarını kullanmak, göçmenin kentli insanlarla ilişki kurması, kent yaşamını ve değerlerini benimsemesi ile devam edip kendini kentli olarak tanıtmayla sonlanmaktadır. Bu süreçte yaşanan herhangi bir sorunda uyum gerçekleşmeyecek ve göçmen kentle çatışma hâline girecektir. Kent ortamıyla uyum yakalanamadığında eleştirel yaklaşımın geliştiği ve eski kır hayatının özlemle anıldığı görülmektedir. Kentle uyum sağlanamadığında âşıklar tarafından kent maddi ve manevi birçok değişimin yaşandığı ve öz kültürel değerlerden uzaklaşılan yaşam alanı olarak, insan doğasıyla çelişen yer şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Kent kültürü ile girilen mücadele yurt dışına gidildiğinde de verilmiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda artan ve daha sonra sekteye uğrayan dış göçlerle birey, doğup büyüdüğü kültürden çok farklı bir kültürel ortam içinde bulunma durumunda kalmıştır. Burada tamamen farklı bir ortamla karşılaşarak sıklıkla kültürel şok yaşayan birey, uyum noktasında bazı değişimleri göze almış ve ülkesine dönerken bavulunda Batı kültürünü de getirmiştir.

Dış göçle âşıklar iki farklı kültürü karşılaştırma olanağı bulmuştur. Buna göre Türk kültürü için saygı, sevgi ve insani ilişkilerde gösterilen özen, geleneksel yaşam ile örf ve adetlere sahip çıkış, aile düzeni, misafirperverlik, komşuluk ilişkileri, yaşlıya saygı, mahremiyet duygusu, dini hassasiyet, Türk mutfağındaki özen vb. ön plana çıkmaktadır. Batı kültüründe ise vazife bilinci, çalışkanlık, dürüstlük, çevre bilinci, kadın-erkek ilişkisi, kişiler arası saygı, ölçülü davranma, teknik yönden ileri olma gibi unsurlar vurgulanmaktadır. Dikkat edilirse âşık kendi toplumunun daha çok manevi yönlerini, Batı toplumun ise maddi yönlerini ön plana çıkartmakta böylece değişmesini istediği ve değişmesini istemediği konuları da sıralamış olmaktadır. Manevi yönde yaşanan değişimlerde âşıkların tavırlarının son derece olumsuz olduğu görülmektedir.

Yurtdışına göçle girilen ortamda bazı noktalarda değişim desteklense de özellikle kültürel mevzularda azınlık psikolojisiyle öz kültürel değerleri aşırı şekilde koruma hâline geçildiği görülmektedir. Özellikle dış göçte üzerinde durulan mevzu, çift kültürlülük meselesidir. İçinde doğup büyüdüğü kültürel ortamla sonradan içinde yer aldığı kültürel ortam arasında ciddi farklılıklar olunca birey bazen değişime uğrayarak yeni kültüre uyum sağlamaya çalışmakta bazen de öz kültürüne sarılmaktadır. Bu da iki kültür arasında kalan bir birey profilini ortaya çıkarmaktadır.

Dış göçle doğrudan, iç göçle dolaylı olarak da olsa Batı kültürü ile karşılaşmış ve bu durumda âşık, özellikle öz kültürel değerlerden uzaklaşmama uyarısında bulunmuştur. Bu noktada maddi ve manevi birçok değişim yaşanırken âdet, töre ve geleneksel değerler ile ahlaki ve dini yapı, dil, aile vb. konular üzerinde hassasiyetle durulan alanlar olmuştur. Ayrıca değişimin daha çok kadın ve çocuk üzerinden okunduğu görülmektedir. Özellikle dış göçle birlikte çocuklar kendi kültürel değerlerini tam olarak özümsemeden yabancı kültürle karşılaşınca değişim daha ciddi boyutlarda yaşanmış olarak ele alınmaktadır.

Popüler kültür de modern dönemde kültür değişmelerini ortaya çıkaran önemli dinamiklerden biri olarak şiirlerde işlenmektedir. Popüler kültürün toplum içinde yayılması öncesindeki toplumun kültürel anlamda genellikle alt ve üst, halk ve zengin gibi ikili yapıya ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde sanat, yüksek kültürle özdeşleştirilerek soylu zenginelere yönelik bir kavram olarak ele alınmaktadır. Ancak modern dönemde kültürel grupların sınırlarda değişimler yaşandığı ve yeni grupların

ortaya çıktığı görülmektedir. Zamanla kırsal kesimden gelip kente yerleşen ve daha önceleri halk kültürü içinde görülen topluluk, yeni dönemde popüler kültürün tüketici kitlesinin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bu noktada halk kültürü ile popüler kültür yer yer karışma uğramış gibi ele alınsa da popüler kültür çok farklı bir yapı, amaç ve işleyiş tarzına sahiptir.

Kent ortamında bulunan geniş insan topluluğu, maddi güç ve iletişim imkanları popüler kültürün kitleler üzerinde etki sahibi olabilmesi için uygun zemini oluşturmuştur. Bu noktada popüler kültür en çok tüketim kültürü ile birlikte anılıp üzerinde barındırdığı anlamla bireye hitap etmektedir. Türkiye’de popüler kültür; Amerikan kültürü ile birlikte algılanarak 20. yy.ın ikinci yarısından itibaren kentleşmenin ve teknoloji kullanımının hızla arttığı dönemde etkili olmuştur. Bu dönemden sonra Amerika hayranlığı, Amerikan mallarının iç piyasaya yayılması ve Amerikan yaşam tarzının taklidi gibi konular bu başlık altında tartışılır olmuştur.

Bu ortamda âşıkların popüler kültüre son derece olumsuz bir tavırla yaklaştıkları ve Batı karşısında yereli hatırlatıcı ve ortaya çıkan duruma karşı uyarıcı bir vazifeye girdikleri görülmektedir. Burada ahlaki yapıdan müzik ve beslenme alışkanlığında yaşanan değişime kadar birçok maddi ve manevi değişim alanı ön plana çıkmaktadır.

Âşıkların üzerinde durduğu bir diğer değişime sebep olan dinamik ise modadır. Âşıkların özellikle kent ortamında karşılaştıkları ve birçok değişimin nedeni olarak gördükleri bu kavrama karşı popüler kültürde olduğu gibi tavırları son derece olumsuzdur.

Özellikle kadın üzerinden okunan moda, bireyin dış görünüşünden, hâl ve hareketlerine kadar birçok noktadaki değişimin sebebi olarak ele alınmaktadır. Bu değişimler kökenden koparıcı ve son derece bozucu olarak yorumlanmaktadır.

Onlara göre moda uğruna toplumda maddi ve manevi birçok değişim yaşanmakta ve bu değişimler birey ve toplum üzerinde birtakım olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Buna göre kişilerin hâl ve hareketlerinden, giyim tarzına; yemek yeme alışkanlıklarından, konuşma şekillerine; aile içi ilişkilerinden kendi kültürlerine

yaklaşma tarzlarına ve bütün bunların bağlandığı ahlaki yapıya kadar her alanda “modaya uyum” için çeşitli değişimler yaşanmıştır.

Değişimin ortaya çıkmasında dikkat çeken bir diğer dinamik ise medyadır. Medya, popüler kültürün, modanın, tüketim kültürünün genelde Batı, özelde Amerika kültürünün toplum içinde tanınması ve yayılmasına aracılık etmesi vesilesiyle değişimin tetikleyicisi olarak ele alınmaktadır. Burada da yine kadın başta olmak üzere toplumun geneli değişimin yaşandığı alan olarak işlenmiştir.

Âşıklar tarafından özellikle televizyon, sunmuş olduğu içerikle ön plana çıkarılmaktadır. Bilindiği üzere televizyon kente gelip imkân kısıtlılığı içinde yaşam mücadelesi veren geniş kitlenin en önemli eğlenme, zaman geçirme ve bilgilenme aracı olmuştur. Hâl böyle olunca televizyonun geniş kitleler üzerindeki etkisi artmış ve böylece birçok değişimin önü açılmıştır. Burada da değişim yine ahlaki yapı odaklı olarak dini algı, kadın-erkek ilişkisi, gençler ve kadınlar üzerindeki etkisi, eğlence kültürü, müzik kültürü, yeme içme, giyim vb. alanlar üzerinden ele alınmaktadır. Evlilik, geleneksel ilişkiler, maddiyatçı yaklaşım vb. yine televizyonun olumsuz etkilerinin görüldüğü alanlar olarak sunulmaktadır. Bu kısımda âşıkların televizyona karşı tavırları da olumsuzdur.

Âşıkların televizyonun değiştirici yönüne çoğunlukla olumsuz yaklaştıkları görülse de yer yer bu platformu destekledikleri de anlaşılmaktadır. Bunun için medyanın ya kendi kültürüne uygun içerik sunması ya da âşığın kendisine icra için fırsat verilmesi gerekmektedir. Âşığın toplum içindeki yerinin sarsılmasına da sebep olan televizyon ile âşığın ilişkisinin geleneğin devamı noktasında sık sık kesiştiği görülmektedir.

Konunun buraya kadar olan kısmını toparlamak gerekirse, kültür değişimleri iç ve dış birden çok boyutla gerçekleşerek toplum üzerinde etkili olmuştur. Özellikle farklı bir kültürden gelen dış etkiler son dönemin kültür değişmelerinin sebebi olarak gösterilmektedir. Toplumun son dönemine damgasını vuran Batı kültürü çeşitli araçlarla toplumun içine girerek değişimin önünü açmaktadır. Burada yeniliği topluma zorla entegre edilmesi gibi bir durumun pek olmadığı gözlemlenmektedir. Bu sebeple kültürel yayılma sonucu ortaya çıkan değişimi serbest kültür değişimleri başlığında

ele almak mümkündür. Ancak bu değişimin rastlantısal bir şekilde gerçekleştiği anlamına da gelmemektedir. Bu noktada birçok araç ve yöntem istenilen değişimin yaşanması için kullanılmaktadır.

Değişimi ortaya çıkaran birçok dinamik sıralansa da âşıkların çoğunlukla modern yaşam tarzı, kent ortamı, göç, popüler kültür, moda ve medya üzerinde durdukları görülmektedir. Bunların ayrı ayrı etkilerinden bahsetmek yerine hepsini bir bütün olarak ele almaları söz konusudur. Dikkatli bakıldığında da bu dinamiklerin birbirini tamamladığı görülecektir.

1950 sonrasında bu dinamiklerin birçoğu ile ilk kez karşılaşan bireyin değişim karşısında olabildiğince istekli bir hâl alması normaldir. Bu durum karşısında geleneksel kültürden uzaklaşmanın yaşandığı söylenebilir. Günümüzde bu unsurlarla etkileşim hâlinde olmanın üzerinden zaman geçmiş ve toplum, kendisine sunulan şeylerin olumlu ve olumsuz yönlerini tecrübe etmiştir. Olumsuz yönler karşısında dünya genelinde şimdiye kadar reddedilen geleneksel unsurlara dönüş eğiliminin arttığı görülmektedir. Özellikle postmodern anlayışla gelenek, kullanım amacı üzerinde çeşitli tartışmalar olsa da yeniden ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde değişimde geri dönüş yaşanarak toplumun kendine has kültürüne tam anlamıyla eskisi gibi olmasa da yeniden dönülmesi ve âşıklık geleneğinin devamı noktasında çeşitli fırsatların yakalanması söz konusu olabilecektir.

Bunun dışında bir de bu dinamiklerin etkisiyle ortaya çıkan değişimin yaşandığı alanlar vardır. Burada âşıkların toplumun sosyo-kültürel yapısının hemen hemen her noktasına değindikleri görülür. Gelenek temsilcilerinin ortaya koyduğu ürünler incelendiğinde ahlaki yapı, inanç dünyası, yeni dönemin birey tipi, aile yapısı, gündelik dil, müzik kültürü, tüketim kültürü, kutlama yapılan günler, eğlence kültürü, giyim-kuşam, toplumun ve bireyin kimliği, geleneksel ilişkiler, eğitim, bilim ve teknik ile yeni yaşam düzeni kültür değişmelerinde üzerinde durulan değişme alanı olarak ele alındığı görülmektedir.

Bunlar içinde ahlaki yapı üzerinde en çok durulan alan olmuştur. Ahlak anlayışı geleneksel toplum yapısında gündelik hayatın merkezinde yer aldığı için, bu kısımda yaşanan değişiklik ciddi tepkilere sebep olmaktadır. Yeni unsurların Batı

kültür yapısı üzerinden gelmesi ve bu kültür yapısının âşığın kendi toplumunun kültür yapısına uymayacağı düşüncesi, onun bu konuda olumsuz bir tavırda olmasına sebep olmuştur. Kültür değişimleriyle alakalı şiirlere bakıldığında hemen hepsinin doğrudan veya dolaylı olarak ahlaki yapıdaki değişime vurgu yaptığı görülmektedir.

Bu alanda yaşanan değişimi maddi ve manevi yönlerdeki bozulma olarak ele alıp olumsuz tavır takınan âşık, konuyu yine en çok kadın ve çocuk üzerinden okumaktadır. Modern yaşamla gelen birçok unsurun yanında televizyon özellikle değişime sebep olan araç olarak gösterilmektedir. Televizyonun içeriğini oluşturan dizi, film, reklam, ünlülerin yaşamı vb. toplumun ahlaki yapısını etkileyerek değişimin önünü açtığı belirtilmektedir. Buna göre; geleneksel kadın ve erkek rollerinin değişmesi, giyim-kuşam, saç uzatma, bıyık kesme, moda göre giyinme ve hareket etme, kozmetik kullanımı vb. ahlaki bozulmanın yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca yeni dönemin eğlence tarzı, aile yapısı, evlilik kurumunda yaşananlar da yine bu kategoride yer almaktadır. Âşığa göre kültür değişimlerinin ortaya çıkmasında Batı kültürü özentisi olup kendi değerlerini unutma esas meseledir.

Değişimin yaşandığı mekân çoğunlukla kent ortamı olarak ele alınsa da zamanla köylerin de değişime uğrayarak bozulduğu belirtilmektedir. Ahlaki değişim meselesinde üzerinde durulan kavramlar: dürüstlük, namus, ar, iffet, haya, edep, sadakat, dostluk, sevgi, saygı, terbiye, vicdan, riyasızlık, hürmet, izzet, töre, iman, mahremiyet vb. olduğu görülmektedir. Manevi yönle alakalı olan bu unsurlardaki değişim sert bir şekilde eleştirilmekte maddi yönde yaşanan değişim ise manevi yönde yaşanan bozulmanın yansıması olarak ele alınmaktadır.

Ahlaki yapıyla beraber inanç da üzerinde en çok durulan değişim alanı olmuştur. Batı dünyasının inanç yapısını kendi toplumuna uygun bulmayan âşık, bu kültür dairesinden gelen bu yöndeki unsurlara karşı da olumsuz bir tavır takınmıştır.

İnanç, geleneksel toplum yapısında ayrıcalıklı yere sahip olduğundan üzerinde hassasiyetle durulan bir meseledir. Batı dünyasında modernlikle birlikte en çok tartışmaya açılan konulardan biri inanç kavramı olunca, bu alanda yaşanan değişim daha ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu konuda âşıkların tek bir ses olma yerine Anadolu kültüründeki dini çeşitliliği yansıtarak konuya farklı açılardan yaklaştıkları

görülmektedir. Hâl böyle olunca bir yandan modern bakış açısıyla inancın sorgulandığı diğer taraftan geleneksel inanç dünyası bakış açısıyla modernliğin sorgulandığı görülmektedir. Bu durum toplumun yer yer senkretik özellik gösteren inanç dünyasının yorum çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır.

Geleneksel Türk inanç dünyasına bakıldığında burada birden çok unsurun izlerinin görüldüğü alan araştırmacılarının belirttiği bir mevzudur. Bunda çoğunlukla Orta Asya kökenli Şamanizm, Gök Tanrı inancı, natürizm, atalar kültü vb.; Müslümanlık, tarikat yorumları ve Anadolu'daki eski medeniyetlerden kalma inanç ve geleneklerin etkili olduğu belirtilmektedir. Bütün bunlar Müslümanlık üst çatısı altında bir çeşitlilik ortaya koymakta ve bu durum geniş kitlenin inanç dünyasını şekillendirmektedir.

Modern yaşamın getirdiklerini benimseyerek oluşturulmuş olan bakış açısıyla inanç algısını sorgulayan âşıklarda genellikle bazı kişilerde göstermelik dini anlayış olduğu ve modern çağın gerekliliklerini kabul etmeyen bu kişilerin eleştirildiği görülmektedir. Bu grupta senkretik bakış açısının hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Bu tarz şiirlerde ilim, teknik, akıl, çağ atlamak, medeniyet, uygarlık, çağdaşlık, laiklik gibi konulara vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısındaki kişiler değişime karşı daha açıktır.

Bu grupta yer alan şiirlerde tekke, sakal, teşbih, başörtüsü, çarşaf, sarık gibi dini yaşayışı çağrıştıran unsurlara karşı dikkatli bir yaklaşım vardır. Bunlara takılı kalıp çağın gerekliliğini yerine getirmeyen kişilere üfürükçü ve yobaz gibi adlandırmalar yapılmaktadır. Modern yaşam tarzının benimsemeyi önemseyen bu bakış açısında, kadının örtünmemesi ve ev dışına çıkıp sosyal hayat içinde yer edinmesi desteklenmektedir.

İnancın esaslarını gözetip modern olana daha dikkatli yaklaşan ikinci bakış açısında ise modern dönemde toplumun inanç yapısının zarar gördüğü düşüncesi vardır. Modern toplum yapısı ile birlikte dinin toplum içindeki yeri tartışılmış ve dine karşı bakış açısının son olarak geldiği durum, geleneksel toplum yapısında pek de kabul edilemez olmuştur. Dolayısıyla bu grupta yer alan birey, bu alandaki değişimi reddedici bir tavra bürünmüştür. Bu bakış açısına sahip olan âşıkların yeni dönemde

toplumda haram ve helal kavramlarının karıştığı, ibadetsiz ve şükürsüz bir hayata geçildiği, namus ve vicdanın terk edildiği belirtilmiştir. Böylesi bir ortamda onlara göre yılbaşı kutlanır olmuş, erkeğin ahlaki yapısı bozulmuş, kadınlar modaya uyup ya açılmış ya da erkek gibi giyinmiş, eğlence anlayışı değişmiş ve kötü alışkanlıklar artmıştır.

Geleneksel toplum yapısında sınırları net bir şekilde belirli olan kadın ve erkek tipinin yeni dönemde değişime uğraması üzerinde durulan bir diğer değişme alanıdır. Âşığın bu konudaki deyişlerinden toplumun kadın ve erkek üzerine yüklemiş olduğu toplumsal cinsiyet rollerini ve bu konudaki kalıp yargıları görmek mümkündür.

Gerek incelemede bulunduğumuz âşıkların çoğunun erkek olması gerekse kadınların yaşamış olduğu değişimin daha net görülmesi sebebiyle kadın tipindeki değişimin üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir. Bunun dışında modernleşme sürecinde kadına özel anlamlar yüklemiş olmanın da kadın üzerinde çok durmayı getirdiğini söylemek mümkündür. Modern ulus-devletin oluşum aşamasında kadının modern bir aile kurup çocuk yetiştirme mevzusuna daha çok odaklanması beklenmektedir. Buna göre sosyal hayata karışan kadının öğretmenlik gibi belirli meslekleri yapmasının istenmesi de modern nesilleri burada yetiştirmeye devam etmesi düşüncesindendir. Ancak kadın değişim yaşayıp aile kuramaz, ev içini düzenleyemez ve çocuk yetiştiremez hâle geldiğinde eleştiriler yükselmektedir.

Bu alanda yaşanan değişimin kadın bedeni ve manevi yönü üzerinden sıklıkla işlendiği görülmektedir. Bu noktada âşıkların üsluplarının yer yer hakaret edercesine bir hâl aldığı söylenebilir. Kadınların kent ortamını daha hızlı içselleştirmesi, televizyon içeriklerine daha çok maruz kalmaları ve popüler kültürden daha çabuk etkilenmeleri değişimin nedeni olarak sıralanabilmektedir.

Kadın ve erkek tipinin değişiminde ilk dikkat dış görünüştedir. Kadının süslenmesi ve giyim tarzının eleştirilmesinin yanında kadının sadakati, evin dışına çıkıp ev işinden uzaklaşması, kötü alışkanlıklar edinmesi, eğlence mekanlarında bulunması, sokakta gezmesi, kökenini unutması gibi mevzular yeni dönemdeki kadın tipindeki bozulmalar olarak değerlendirilmektedir.

Kadınlar kadar olmasa da erkekte yaşanan değişimin de üzerinde durulduğu görülmektedir. Erkekte konu daha çok ahlaki bozulma ve sorumlulukların yerine getirilmemesi üzerine odaklanmaktadır. Bunun dışında erkeğin kötü alışkanlıklar edinmesi ve eşine sadakatini bozması, bıyığını kesip saçını uzatarak kadınsı hâl ve hareketlere girmesi yeni dönem erkek tipinin eleştiri nedenleridir. Geleneksel toplumda sınırlar net bir şekilde çizilmiştir. Bu tür toplumlarda erkeğin daha erkeksi (maskülen), kadının ise daha kadınsı (feminen) roller içinde olması beklenmektedir. Ancak modern toplum yapısında sınırların silikleştiği, erkeklerin kadınsı, kadınların ise erkek gibi olduğu belirtilerek bu değişimin eleştirildiği görülmektedir.

Âşıklara göre değişimin yaşandığı bir diğer alan aile kurumudur. Bilindiği üzere Türk sosyo-kültürel yapı içerisinde aile özel bir yerdedir. Bu yüzden bu kuruma zarar vereceği düşünülen değişimler eleştiriyile karşılanmaktadır. 20.yy.ın ortalarında yaşanan gelişmelerle geleneksel aile yapında değişimlerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Özellikle sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan göç ve kent ortamı aile yapısında ciddi değişimlerin yaşanmasının önünü açmıştır. Burada yaşanan değişimleri mahremiyet algısı, evlilik ve ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Modern dönemde mahremiyetin ortadan kalkması en çok eleştirilen mevzulardandır. Bu durum aile içi mahremiyetten, kadın-erkek arasındaki mahremiyet algısına kadar değerlendirilmektedir. Evlilik öncesinde kadın ve erkeğin birlikteliği, tanışma platformları ve evliliğin yapılış tarzları eleştirilirken evlilik sonrasında bu müessesesinin yürütülmesi ve aile içinde yaşanan ilişkiler değiştirilen unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Aile kurumunda yaşanan değişimin ortaya çıkmasında yine televizyon ana neden olarak gösterilmektedir. Âşığa göre televizyonun sunmuş olduğu içerik, ünlülerin yaşayışı ve magazin ile topluma kötü örnek olmaktadır.

Televizyona maruz kalan kadının ise değişime uğrayarak aile yapısını bozduğu belirtilmektedir. Örneğin kadın boşanmayı televizyondan öğrenmiştir. Ayrıca kent ortamında modern yapı ve moda ile ilişki kurmuş ve bu uğurda değişime uğramış kadınla evlenilmeyeceğini belirtmektedirler. Burada kadın modern, asortik ve sosyete gibi kavramlarla eleştirilmektedir. Bu kadın tipi geleneksel değerleri yitirdiğinden aile kurumu da zarara uğradığı belirtilmektedir. Erkeğin de modern toplum yapısının

büyüsüne kapılarak aile içi sorumluluklarını yerine getirmeyerek bu kuruma zarar verdiği belirtilmektedir.

Ebeveyn-çocuk ilişkisinde de daha çok yeni dönemde çocukların büyüklerine karşı saygısız olduklarının eleştirisi vardır. Burada geleneksel roller üzerinden konunun okunması söz konusudur. Beklenti, evladın babasının yanında konuşmaması, gelinin kaynanasına saygılı olması, kadının kocasına hürmetkar olması yönündedir. Anlaşıldığı üzere âşık, geleneksel aile yapısındaki hiyerarşik düzenin ve saygı kavramının değişim karşısında korunmasından yanadır. Ancak yeni dönemde saygı kavramı yeniden tartışmaya açılmış, erkeğin aile içindeki otoriter yapısı sarsılmıştır.

Âşıkların anadil olarak Türkçeye dikkat çekerek gündelik dilde yaşanan değişimi de eleştirildiği görülmektedir. Burada yabancı kökenli kelimelerin dilde yer edinmesi karşısında Türkçeye dikkat çekme çabası vardır. Türkçeden uzaklaşmayı özünü yitirmek olarak ele almaktadır. Milli bilinç dil kullanımı üzerinden değerlendirilmekte ve dilde yaşanan değişim ciddi boyutlarda olduğu takdirde nesiller arasındaki iletişimin kopacağı uyarısında bulunmaktadır. Bu iletişim kopukluğu kültürün aktarımı noktasında da sorunları beraberinde getirecektir. Bu durum karşısında ana dile dikkat çekerek şiirlerinde Türkçenin kökeni ve zenginliğinden bahsedilmektedir.

Toplumun müzik kültüründe yaşanan değişim ise üzerinde durulan bir diğer konudur. Burada yaşanan değişim âşığın mesleği gereği kendisini de ilgilendirmektedir. Kendilerini geleneksel müziğin temsilcisi olarak gösterip Batı kökenli müziğin eleştirisini yapmaktadırlar. Bu konuda gitar, keman, caz, rap gibi unsurları eleştirirken pop müzik üzerinde özellikle durdukları görülmektedir. Onlara göre pop müzik toplum üzerinde birçok etkinin yanında ahlaki yapıyı bozucu bir müzik türüdür. Başta pop müzik ve onların icracıları olmak üzere yabancı kültüre ait müzik türlerini-örneğine az rastlansa da buna arabesk de dahil- toplumun kendi kültüründen uzaklaştırıcı unsurlar olarak değerlendirmektedirler.

Müzik kültüründe yaşanan değişim karşısında ise kendi müzik geleneklerini ön plana çıkardıkları görülmektedir. Buna göre âşıklık geleneği halktan yana olup onların derdini dillendirmektedir. Gelenekteki sazı da dededen atadan kalma olarak

sunarak kültürel köklere gönderme yapmaktadırlar. Bu yüzden âşıklara sahip çıkılması gerektiğini belirtip bu konuda özellikle TRT’den ilgi beklenmektedirler.

Yeni dönemde toplum içinde ortaya çıkan tüketim kültürü de yine değişimin yaşandığı alan olarak ele alınmaktadır. Tüketim kavramının özellikle 1950 sonrası kültür araştırmalarına konu olmasıyla, tüketim toplumu kavramı ön plana çıkmış ve bu alanda ciddi araştırmalar yapılmıştır. Özellikle Marksist politik kuramlarla yeni dünya düzenindeki toplumun eleştirisinin yapıldığı görülmektedir. Bu noktada popüler kültür ile tüketim kültürünün yan yana anılarak çalışmalara konu olduğu anlaşılmaktadır. En genel anlamıyla popüler kültürün kültür endüstrisi tarafından üretilip paketlenmiş şekline kitle kültürü denilmektedir ki popüler kültürün bu noktada tüketim ile yakın temas hâline geçtiği belirtilmektedir. Buna göre tüketim kültürü içerisinde her birey potansiyel bir tüketicidir ve bireyin toplum içinde yer edebilmesi ve anlam sağlayabilmesi için tüketimin içinde olması gerekmektedir. Bu da popüler olanla etkileşim hâlinde olmayı gerektirir. Özellikle büyük kentlerde yaşamak ve kitle iletişim araçlarına maruz kalmak tüketimin en üst noktaya çıkarılmasının önünü açmaktadır.

Kent ortamına gelip birçok unsurun etkisi altında kitle kültürü içinde yer alıp tüketim alışkanlığını değiştiren bireyin durumu âşıkların da dikkatini çekmiştir. Ortaya koyulan şiirlerde, yeni toplum düzeninde, satın alma gücünü sağlayan paranın önemi ile yeni tüketim kültürünün kişiye getirdikleri ve kişiden götürdükleri sıklıkla işlenen konular olmuştur.

Bu şiirlerde âşıkların yeni toplum düzeninde maddiyata ve paraya önem verilerek bazı değerlerin yitirildiğini belirttikleri görülür. Ayrıca insanların maddenin esiri olduğu, savurgan ve israfa meyilli olduğu konusuna dikkat çekilir. Modern dönemde bireyin araba, ev, kıyafet, yiyecek sahibi olma hayalleri şiirlerde işlenmektedir.

Yeni yapıda tüketim artık ihtiyaçların giderilmesinden ziyade farklı anlamları bünyesinde barındırarak yapılan bir aktivite olmuştur. Âşıklar kır hayatı içinde kendine yeten bir düzendeysen satın alma ve bunu göstermeye yönelik olan toplum düzenine geçiş yapmış ve dolayısıyla bu durumu eleştirmişlerdir. Burada özellikle yeni

dönemdeki maddiyatçı bakış açısının eski dönemin maneviyatçı yönüyle çelişmesi vurgusu vardır. Âşıklara göre bunda moda, popüler kültür, modern döneme uyum sağlama, kitle iletişim araçlarına maruz kalma vb. etkili olmuştur. Bütün bunlar sonucunda toplumda haram-helal algısının, imanın, gayretin, ahlaki yapının, aile kurumunun, insanlar arasındaki sevgi ve saygının, şahsiyetin, nefis terbiyesinin yitirildiği belirtilmektedir.

Âşıkların üzerinde durduğu bir diğer değişme alanı ise kutlama yapılan günlerle alakalıdır. Batı toplumunun sosyo-kültürel yapısının örnek alınması, bu kaynaktan birçok kültürel unsuru almayı beraberinde getirmiştir. Bu unsurlardan biri de özel gün kutlamalarıdır. Bir toplumun kendi değerleri açısından özel sayılan günler başka bir toplumda karşılık bulmayabilir. Eğer iki toplum da ortak özel günlere sahipse bu durumda iki toplumun da birtakım ortak değerlere sahip olması gerekmektedir. Âşıkların itirazları da tam da bu noktadadır. Batıdan alınan özel günler kendi değer yargısı ve kutlama şekli ile gelmektedir ve âşıklar bunun kendi toplumuna uygun olmadığını belirtmektedir.

Bu noktada özellikle yılbaşı kutlamaları eleştirilerin odağındadır. Bu kutlamalarda Noel Babaya duyulan saygı ve sevgi, çam ağacı süslemesi ve içki tüketimi başlıca eleştirilen konulardır. Burada esasen dini bakış açısıyla konuya yaklaşıldığı fark edilmektedir. Yılbaşı kutlaması Müslümanlıkla pek örtüşmediği için reddedilmektedir. Bu kutlamaya katılan kişinin kendi kültürünü terk ettiği belirtilmektedir.

Dini kaynaklı olmayan kutlamalar da ise daha çok olumlu bir bakışın hâkim olduğu görülmektedir. Anneler günü, doğum günü, sevgililer günü gibi modern dönemde kapitalist sistemle birlikte yorumlanan kutlamalara karşı bir eleştirinin olmadığı görülmektedir. Bu üç kutlamada da sevgi paylaşımına vurgu vardır.

Batı kültür yapısının Anadolu coğrafyasında hissedilmesi ile birlikte bu kaynaktan gelen eğlence kültürünün de değişme alanına girdiği âşıklarca üzerinde durulan bir diğer konudur. Bu alan aslında geleneğin devamı için de önemlidir. Modern dönemde nasıl kitle iletişim araçlarının kullanımıyla âşıkların haber verme ve eğlendirme işlevleri sekteye uğramışsa eğlence kültürünün değişmesiyle geleneğin

toplumu eğlendirme işlevi yitirilme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu da şüphesiz geleneğin devamı noktasında son derece önemlidir.

Eğlence kültürünün mekanla ilişkisi yüksektir. Bir dönem kahvehaneler ve köy odaları gibi mekanlar geniş kitlenin eğlendiği, hoşça vakit geçirdiği, âşıkların rağbet gördüğü yerler iken kent ortamına gelindiğinde bu durumun değiştiği görülmektedir. Yeni ortamla birlikte köy odaları kapanmaya başlamış, kahvehaneler ise eski işlevini yitirmiştir. Batı ile kurulan münasebet iyiden iyiye artınca yeni bir eğlence mekânı olarak Batı tarzı kafeler, kitlelerin tercih ettiği mekanlar olmuştur. Ardından âşıkların şiirlerinde bahsettikleri bar, disko, klüp, opera salonları yeni eğlence kültürünün şekillendiği alanlar olmuştur ve âşık artık bu mekanların rağbet gören sanatçısı değildir. Bu durum 21.yy.a gelindiğinde âşığın yeni bir icra mekânı bulması gerektiğini ve bu mekana göre yeni bir değişim sürecini yaşayacağını göstermektedir.

Mekân-birey ilişkisi düşünülürse mekânın birey üzerindeki değişimi de görülmüş olacaktır. Buna göre kişinin Batı kökenli eğlence mekanlarında yer alması buranın yapısına, uyum sağlaması ve geleneksel eğlence kültürü yapısından uzaklaşması anlamına gelmektedir. Üzerinde en çok durulan eğlence şekli dandır. Halay gibi geleneksel oyunların terk edilmesi âşıklarca oldukça eleştirilmiştir. Eğlence kültürü kişinin giyim tarzını, hâl ve hareketlerini ve müzik anlayışını da etkilemektedir. Âşıklar bu alanda yaşanan değişime de ahlaki yönüyle baktığı anlaşılmaktadır.

Kültür değişimlerinde üzerinde durulan bir diğer alan giyim-kuşamda yaşananlardır. Giyim tarzı değişimin ilk olarak somut şekilde fark edildiği yerdir. Kişinin giyim tarzı iç dünyasını da yansıtacağından kıyafete bakarak birçok değişimi anlamak mümkündür. Batı tarzı giyim, Türk toplum yapısına II. Mahmud tarafından atılan adımlarla girmiş, Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan kanunlarla devam etmiştir. Ardından Batıya giden kişilerin gördükleri veya yabancı ülkelere gelenlerin yanında getirdikleri ürünler değişime sebep olmuştur. Günümüzde ise teknolojik imkanların gelişimiyle etkileşim artmış ve değişim hızlanmıştır.

Âşıklar giyim tarzında yaşanan değişime de tepkili yaklaşarak bunu maneviyatın yansıması olarak ele almışlardır. Burada özellikle moda kavramı değişimin nedeni olarak gösterilmektedir. Geleneksek çarık, tuman, don, elbise vb. ürünlerin modaya uyarlanması bu alanda eleştirilmiş ve yeni giyim tarzı çıplaklık olarak değerlendirilmiştir.

Âşıkların üzerinde durduğu bir diğer konu, yaşanan değişim neticesinde bireyin ve toplumun girmiş olduğu kimlik bunalımıdır. Bu konu aslında şiirlerin tamamı üzerinden de okunabilecek bir mevzudur. Burada yaşanan değişime karşılık âşıkların tarih bilinci ve kültürel kökler üzerinde durduğu ve böylece toplumun kimliğini hatırlatmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Onların tarih bilinci, ecdat kavramı, İslamiyet, ahlaki yapı, geleneksel davranışlar, Türk kültürü gibi unsurlara vurgu yaptıkları görülmektedir. Toplumun ve bireyin kimliğinde yaşanan değişimde âşıklar, kendi kültürüne yabancı ve iki kültür arasında sıkışıp kalmış nesillerin ortaya çıktığını belirtmektedirler.

Âşıkların şiirleri incelendiğinde toplum içindeki değişen geleneksel ilişkilerin üzerinde durulduğu da görülmektedir. Geleneksel toplum yapısında bireyin davranışları birtakım kalıplaşmış kurallarla belirlenmiş ve bireyden diğer kişilerle kuracağı ilişkide bu kurallara uygun davranması beklenmiştir. Bu kurallarla kadının, erkeğin, çocuğun, aile büyüğünün vb. yaşına ve toplum içindeki durumuna göre sergileyeceği davranışlar önceden belirlenmiştir. Burada toplum tarafından birey üzerinde sıkı bir denetim olduğu hissettirilmektedir.

Modern toplum yapısında ise özellikle bireyselliğin etkisiyle bu kurallarda gevşemelerin yaşandığı fark edilmekte ve bu gevşemeler karşısında âşıklar tepkilerini ortaya koymaktadırlar. Burada en çok üzerinde durulan mevzu saygı meselesidir. Özellikle büyüğe saygının değişmesinin kabul edilemediği görülmektedir. Âşıklar küçüğün büyüğe karşı takınması gereken saygının, misafirperverliğin, yardımlaşmanın, aile içi ilişkilerin ve komşuluk ilişkilerinin değişimini daha çok ahlaki yönüyle değerlendirmektedir. Bireyler arasındaki her bir ilişki belirli ihtiyaçlar dahilinde gerçekleşmektedir. Örneğin tarıma dayalı kır hayatında ailenin ihtiyaçlarını karşılayan yaşlı erkek, otoriter bir konuma sahipken kent ortamında değişen iş piyasasının etkisiyle bu konumunu yitirdiği anlaşılmaktadır. Yeni ortamda genç erkek

para kazanır hâle gelip yaşı erkek dışlanma durumuyla karşılaşmış ve bu durum neticesinde genç erkeğin aile içindeki konumu değişmiştir. Bu değişim ilişkilerin yeniden yapılandırılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple kent ortamındaki saygı kavramı tartışılır olmuştur.

Âşıkların kültürel değişimi yemek kültürü üzerinden okudukları da görülmektedir. Burada daha çok geleneksel yemeklerin terk edilmesinin eleştirisi söz konusudur. Diğer taraftan yeni yemeklerin sağlığı bozucu yönü olduğu vurgusu da vardır.

Onlara göre moda birçok alanda etkili olduğu gibi yemek kültürünün değişmesinde de etkili olmuştur. Bilindiği üzere geleneksel toplum yapısında doğa ile iç içe yaşayan birey, doğadan aldığı malzemeyi kendi imkanları dahilinde işleyerek besin elde etmektedir. Modern toplum yapısında ise bu durum değişerek hazır yiyecek anlayışı ön plana çıkmıştır. Böyle olunca âşıkların peynir, süt, tarhana gibi yiyeceklerin evde yapılmasının terk edilmesini ve özellikle genç kızların bu besinleri yapma becerisini öğrenmemesini eleştirdikleri görülür. Onlara göre toplum, bunlar yerine pizza ve hamburger gibi fastfood denilen yiyeceklere yönelmiş ve geleneksel yiyeceklerden uzaklaşmıştır.

Âşıkların eğitim ve bilim konularını da değişme alanı olarak ele aldıkları görülmektedir. Modern dönemde eğitim ve bilim kavramları yeniden düşünülmüş ve toplum içinde önemli bir noktaya getirilmiştir. Çağı yakalamanın yolu buradan geçince âşıkların genel olarak modern eğitim ve bilim tekniklerini destekledikleri görülmektedir. Kentleşme, sanayileşme ve kapitalistleşme gibi süreçleri yaşayan toplumun ihtiyaçlarında ciddi değişimler yaşanmıştır. Bu ihtiyaçların giderilmesinde farklı donanımlara sahip olan bireylere gereksinim duyulmaktadır. Bu hususta geleneksel eğitimin yetersiz olduğu düşüncesiyle modern eğitime yönelme gerçekleşmiştir. Bu yaşanan süreç kültür değişimelerindeki denge kuramına iyi bir örnektir. İhtiyaç ve kültürel cevap arsındaki denge bozulduğunda değişim ortaya çıkmaktadır.

Yeni eğitim sisteminin desteklenmesiyle özellikle öğretmen ve okul kavramlarına olumlu bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Cumhuriyet Döneminde,

Batı tarzı eğitime vurgu yapılması âşıklar tarafından da destek görmüştür. Öğretmen, okul, ilim, bilim ve teknik desteklenen kavramlar olmuştur. Buradaki ilerlemeyi; geliştirme, uygarlık ve medeniyet gibi kavramlarla ilişkilendirmiş; değişimi engelleyen unsurları da yobazlık, cahillik, gericilik vb. kavramlarıyla eleştirmişlerdir.

Son olarak modern dönemdeki yeni yaşam alanının da değişme alanı olarak ele alındığı görülmektedir. Bilindiği gibi Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar toplumun büyük çoğunluğu kır yaşamında hayatına devam ederken 1950 sonrasında, önceki bölümlerde değindiğimiz üzere kente göç yaşanmıştır. Kent kültürü kendine has yapısı ile geleneksel kır yaşamına göre ciddi farklılıklar barındırmaktadır. Kırdan gelen kişinin uyum yakalaması bu farklılığı benimsemesine bağlıdır. Bu da değişim demektir. Bu noktada âşıklar değişme alanında ele alınan birçok unsuru kent ortamı ile ilişkilendirirken yeni dönemdeki doğal çevre, trafik, yönetici-yönetilen ilişkilerine değindikleri de görülmektedir.

Kır hayatında doğa ile yakın temasta bulunan bireyin kentte de bunu aradığı anlaşılmaktadır. Bu aradığını bulamayan âşıklar ve içinde bulunduğu kitle eskinin tabiatını özlemle anmış, doğa bilincini ve bu konudaki hassasiyetini artırmıştır. Böyle olunca yeşil alan, tabiat kirliliği, ozan tabakası, ormanlar, denizler, hayvan vb. âşıklar tarafından yeni dönem şiirlerinde işlenen konular olmuştur. Ayrıca kent ortamındaki düzensizlik de eleştiri konusudur. Trafik, özellikle üzerinde durulan mevzudur. Burada kurallara uyma desteklenmektedir.

Kır hayatında yönetim merkezinden uzak bir yaşam varken şehirde bu durum değişmiştir. Burada idarecilerle daha yakın temasa geçen birey, yönetilen-yönetici ilişkisini sorgulamaktadır. Bu bakış açısıyla kanunlar, polis, vekil vb. şiirde konu edinmektedir. Bu alanda yurt dışındaki sistem desteklenirken yurt içindeki yeni yaşam alanı istenilen düzeyde olmadığı için eleştirilmektedir.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere âşıklar değişme alanı ve değişime sebep olan dinamikleri gözlemleri ve tecrübeleri doğrultusunda belirtip bunlar neticesinde yaşanan değişimleri göstermeye çalışmışlardır. Özellikle manevi değişimler karşısında son derece olumsuz tavırlar takınırken bazı değişimleri destekledikleri görülmektedir. Bu durum kültür değişmesi yaşanırken ortaya çıkan seçici ayıklama kısmıyla

alakalıdır. Âşıkların yenilik karşısındaki tavrından toplumun genelinin tavrına gidecek olursak; ortaya çıkan bir yeniliğin toplumla buluşması ve bu buluşma neticesinde kabul edilmesi için birtakım kriterler gözetilmekte ve bu durumda seçici ayıklama gerçekleşmektedir. Bu sürecin sonunda yenilik ya reddedilecek ya da toplumsal kabullenme ile değişim gerçekleşecektir. Âşıkların tavırlarından ret veya kabul edilecek unsurları net bir şekilde görmek mümkündür.

Burada Batı kaynaklı unsurların toplum içine bir şekilde girerek çok geniş alanlarda değişime sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar yaşanırken bireyin bir anda çok fazla yeniliğe maruz kalmasıyla kültürel şok yaşadığı veya özellikle maddi değişim gerçekleşirken manevi yönün değişimin gerisinde kalmasıyla kültürel gecikmelerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ortaya çıkan değişimlerin hemen hemen tamamı belirli bir nedensellik ve amaçla yaşandığı anlaşılmaktadır. Değişimler mecburi ya da planlı değişimlermiş gibi durmayıp kültürel yayılma ile ortaya çıkan serbest kültür değişimleri gibi dursa da bunların rastlantısal bir şekilde ortaya çıkmadığı, bu uğurda belirli araçların belirli bir düzenle topluma entegre edildiği anlaşılmaktadır.

Kültür değişimleri meselesinde üzerinde durulan bir diğer konu ise âşık tarzı şiir geleneğinin yeni dönemde yaşamış olduğu değişimdir. Burada gelenek icrası, icra bağlamı, ortaya koyduğu ürünleri ve toplum üzerindeki etkisi üzerinden değerlendirilme yapılmıştır.

Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra özellikle 15. yy.a gelindiğinde yaşanan toplumsal değişimlerden dolayı toplumun zevk ve beğeni kültüründe farklılaşmalar ortaya çıkmış ve bu durum farklı tarzda şiirlerin dinlenip okunmasının önünü açmıştır. Böylece bir taraftan yüksek sınıf olarak gösterilen kesime yönelik şiir sanatı ortaya çıkarken diğer taraftan bu kesimin dışında kalan geniş kitlelere yönelik, sazlarıyla çalılıp söyleyen âşıklar ve onların etrafında gelişen şiirler ortaya çıkmıştır.

Bu âşıklar köken itibarıyla en eski dönem şaman kültürüne göre temellendirilseler de üzerinde birçok farklılığı barındırmaktadırlar. Zamanla ozan-baksı tipinden de uzaklaşan âşıklar, işlevsel yönden halkı eğlendirme ve halkın sesi olmaya yönelik ilerleyişini sürdürerek günümüze kadar gelmiştir. Yaşanan değişim ve

dönüşümlerle âşık edebiyatının ozan-baksı geleneğinin devamı olmadığı, kendinden önceki ve meydana geldiği dönemdeki diğer edebiyat türlerinden etkilenen bağımsız bir gelenek olduğu da belirtilmektedir.

Âşıklık geleneğinin günümüzde toplum içindeki işlevleri yeniden sorgulanmaya başlanmış ve bu durum gelenek için yeni bir yol çizileceği izleniminin uyandırmıştır. 1950 sonrasında âşık tipinin değişmesindeki temel etken kentleşme ve teknoloji kullanımı olarak ön plan çıkmaktadır. Buradaki modernite, medya ve popüler kültür geleneğe yaklaşımı etkilemiştir. Bu durumda âşık ya değişerek uyum çabasına girmiş ve *medyatik âşık* olmuş ya da uyum sağlayamayıp geriye dönüp bu unsurlara olumsuz tavır takınmıştır. Burada ya moderne ayak uydurduğunu göstermek için takım elbise giyinmiş ya da yerelliğini abartarak kullanıp dikkat çekmeye çalışmış, şalvar, kuşak, cepken, çizme vb. giyinerek elinde sazı ile gelenek temsilcisi olmaya çalışmıştır. Bunların dışında birçok değişim yaşayarak devamlılık mücadelesi içine girmiştir.

Bu dönemde gezginci ozanın bünyesinde bulunan iletişim işlevini kitle iletişim araçlarına bıraktığı görülmektedir. Toplum içinde radyo, tv ve internetin yaygınlık kazanması onların bu işlevini yitirmesine sebep olmuştur. Bu durum karşısında bazen bu araçlara olumsuz tavır takınsalar da kitlelere ulaşmak için bu platformda yer alma çabasında oldukları da görülmektedir. Özellikle TRT üzerinden medyada yer alma isteklerini belirtmiş, onlara yer verilmediği takdirde ise bu alanları eleştirdikleri görülmüştür. Böylece yeni dönem âşıklarının icra alanı köy odaları ve kahvehane yerine stüdyolara taşınmıştır.

Bir diğer değişim bulundukları kültürel ortamla alakalıdır. Yeni dönemde içine girilen kent ortamında sözlü kültür yerine yazılı ve elektronik kültür hakimdir. Bu da âşığın beslendiği, ana damarlarında değişim yaşandığı anlamına gelmektedir. Yeni dönemde nazım biçimi, doğaçlama -eskisi kadar güçlü olmasa da-, hece ölçüsü ve saz¹¹³ vazgeçilemeyen temel unsurlar olarak dururken sözün yerini yazı almış ve sözlü zihin yapısında değişimler yaşanmıştır.

¹¹³ Âşık edebiyatında saz çalma geleneğinde görülen ezgi kalıpları ve elektronik ortamda kullanılan sazların yapıları bakımından geçirdiği değişimler ve saz çalma geleneğinin âşık edebiyatı gelenekleri

Böylece yeni dönem âşık tipini elinde saz ile köy köy dolaşıp rakip arayan, kahvehane ve köy odası gibi yerlerde icrasını gerçekleştiren, bade içip sevgili arayan, gaiple iletişim kurabilen, doğaçlama yapabilen, usta-çırak ilişkisi ile yetişmiş kişiler değil; görsel ve işitsel medyada yer alan, yerine göre takım elbise yerine göre yerel giyinen, ustasını kitaplar, internet, radyo, tv yapan, yazıyı kullanan ve şenliklerde boy gösteren kişi olmuştur.

Ortaya koydukları şiirlerde ve yapılan röportajlarda kendilerini milli dilin ve kültürün temsilcisi olarak göstermektedirler. Kendi şiirlerini anlam yüklü olduğunu belirtip popülere karşı bir duruş sergilerler. Âşığı sevgi, barış, dostluk gibi evrensel değerleri işleyen, elinde sazı ve toplumun dertleriyle yoğrulmuş sözleri ile ön plana çıkan, toplumun tamamını kapsayan kişi olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca adet ve töreleri desteklediklerini, milli ve dini duyguları benimseyip karşı tarafa aktardıklarını, modern çağda maneviyatı ön plana çıkardıklarını belirtmektedirler.

Psikolojik açıdan ise modern dönemde hor görüldüklerini, dışlandıklarını ve üvey evlat muamelesi gördüklerini belirtmektedirler. Buna tepki olarak köklü geçmişlerinden bahsedip yaptıkları işin neden önemli olduğunu anlatmış ve devlet desteği beklemişlerdir. Dil, kimlik, kültür, söz, sevgi, iman ön plana çıkardıkları kavramlardır. Bütün bunlar modern dönem âşığının kendini nelerin temsilcisi olarak gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Âşıkların bireysel yaşamlarına bakıldığında yeni dönemdeki bakış açılarının nasıl şekillendiğini anlamak mümkündür. En genel hatlarıyla ele alındığında 1950lili yıllar ve sonrasında geleneği sürdüren bu kişilerin, Anadolu insanının genel profilini yansıttıkları görülür. Bu kişiler genellikle kırsal hayatta dünyaya gelip yetişmiş ardından yurtiçi ve yurtdışında göçler yapıp kent ortamıyla tanışmışlardır. Böylece sözlü kültürün egemen olduğu dünyada doğup yetiştiklerini, ardından yazılı ve elektronik kültür ortamına geçtiklerini söylemek mümkündür.

içindeki yeri ve önemi açısından verilen bilgi ve örnekler için bk. Durbilmez 2010: 148- 158 ve Durbilmez 2014: 199-204.

İncelediğimiz âşıkların büyük bir çoğunluğunun en azından ilkokul seviyesinde eğitim aldığı görülmektedir. Bu kişiler ayrıca yetişkinlik dönemlerinde radyo, tv ve internetle tanışmışlardır. Bunun dışında kent ortamında bulunarak farklı kültürlerle tanışma imkânı bulmuşlardır. Birçok siyasi ve ekonomik sıkıntılarla yüzleşmişlerdir. Bütün bunlar neticesinde bir yandan yeniyi kabul etmeye çalışan diğer taraftan çocukluk ve gençlik dönemlerini özlemlerle anımsayan kişiler olmuşlardır. Böylece zihinlerinde eski günlerden kalma hatıralar önlerinde yeni şartlarla yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Bu durum değişime hızlı bir şekilde adapte olmalarının önüne geçmiştir.

Âşıklık geleneğinin günümüzdeki şeklini anlayabilmek için onun icra bağlamına da bakmak gerekmektedir.

Geleneğin ilk olarak sözlü kültür ortamında ortaya çıktığı ve ardından yazılı ve elektronik kültür ortamlarında varlığını devam ettirdiği dikkat çekmektedir. Sözlü kültür ortamı yazılı kültür ortamından farklı bir yapıya sahip olacağından geleneğin devamlılık noktasında birtakım değişimler yaşadığı muhakkaktır. İki kültür ortamının insan üzerinde yarattığı en temel farklılık zihin yapısıdır. Sözlü kültürde depo görevi gören zihin, yazılı ve elektronik kültürde bu görevini yazı ve diğer araçlara bırakmıştır. Bu da ürünün ezberlenmesi, saklanması aktarılması, hatırlanması ve kalıplaştırılması sürecini yeniden dizayn edilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca yeni ortamda yüz yüze öğrenme ortadan kalkmış ve sosyalleşme kavramının yeniden düzenlenmiştir.

Sözlü kültürde en değerli unsur sözün kendisidir. Bu sebeple sözü etkin kullanan kişi toplum içinde önemli bir noktadır. Bundan dolayı âşıklar kendini söz ustası olarak tanıtmaktadır. Ancak yazılı kültür ortamında sözden başka şeyler de önemli olmuştur. Âşıkların yeni dönemde bunları yakalaması gerekmektedir. Bu da şimdiye kadar temel olarak görülen birçok özelliğinin değişmesi anlamına gelmektedir. Yeni ortamın dezavantajlarının yanında daha geniş kitlelere ulaşma, daha fazla bilgi edinme, birden çok ustandan geleneği öğrenme gibi avantajları da vardır. Buradan yazılı kültür ve elektronik kültür ortamına geçildiğinde ürünleri hedef kitleye ulaştırma noktasında ortama uyum sağlandığı görülmektedir. Yazılı kültür ortamında eserler bastırıp dağıttıktan sonra gramofon, radyo, televizyon elektronik dönemde kullanılmıştır. Böylece elektronik kültür ortamında ezgi, ses, müzik, görsellik yeniden

ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde âşıklar mahalli olmaktan ulusal olmaya geçme fırsatı yakalamıştır. Teknolojik dönemde medyanın iyiden iyiye kullanımı ve diğer teknolojik araçlarla geleneğin kodlarında yer alan üretim-aktarım-tüketim unsurları eş zamanlı olarak belirgin bir şekilde değişmiştir.

Yeni dönemde âşıkların yetişme ve icra muhitlerinin de değiştiği görülmektedir. Köprülü'den bu yana yapılan çalışmalarda âşıklar kahvehane, medrese, tekke, han, saray, konak, köy odaları, düğün ve panayırarda yetişme ve icralarını gerçekleştirme fırsatı yakaladıkları belirtilmektedir. Âşıkların yetişme çevresinde köy, konar-göçer ortam, kasaba ve şehir, asker ocakları ve dini-tasavvufi alanlar vb. gösterilmektedir. Ancak bu durum modern toplum yapısında değişmiştir. Günümüz insanların büyük çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Bu yüzden artık yetişme çevresi olarak kentin hâkim güç olduğunu söylemek mümkündür. Kentteki sosyal mekanlar ise kır ortamına göre farklılık arz etmektedir. Kentte aktif bir köy odası tarzı bir yer, kahvehane, konak vb. aramak romantik duygularla yapılan bir iş olacaktır. Toplumda Batı kökenli kafelerin yaygınlaşması ile kitlelerin yeni sosyalleşme ve eğlence mekânı olmuştur. Mahalle aralarında rast geline kahvehaneler ise toplu bir şekilde faaliyet yapılmasına imkân olmayacak şekilde değişmiştir. Bu durumda kent ortamındaki âşığın kitlelere ulaşmak için yeni muhitler edinmesi gerekmektedir. Bunun için âşık önce eserlerini basılı hâle getirip yayma yolunu denemiş ardından teknolojinin gelişmesiyle radyo, tv ve internet ortamlarına girme çabasında bulunmuştur. Nasıl 16.yy. kahvehaneler geleneğin şekillenmesinde dönüm noktası olduysa 21.yy.da tv ve internet ortamı geleneğin yeni bir şekil almasına vesile olacaktır.

Âşıklık geleneğinin yeni dönemde alacağı şekli anlayabilmek için hedef kitlesine de bakmak gerekmektedir. Sonuçta gelenek bir dinleyici/izleyici kitlesine ihtiyaç duymaktadır ve bu kitle her dönem kendi şartları altında farklı bakış açılarına, beklentilere ve beğeniye sahip olacaktır. Bu çalışmada, dinleyici/izleyici kitlesini dönemlerine göre anlayabilmek için kuşak teorisinden yararlanılmıştır.

Buna göre yaklaşık 20 yıllık her bir dönem bir kuşağı oluşturmaktadır. Bu kuşaklarda hem âşığın kendisi hem de hedef kitlesi vardır. Kuşakların genel olarak *Gelenekselciler*, *Sessiz Kuşak*, *Baby Boomer*, *X* ve *Y* kuşağı ve son dönemde *Z* ve *Alfa*

kuşakları şeklinde sıralandığı görülmektedir. Her bir kuşak döneminde yaşanan tarihi, sosyal, ekonomik ve siyasi olaylara göre genel bir fikir dünyasına sahip olmaktadır. Burada kesin hükümler verilemese de kitlenin genel hâlini görmek mümkündür.

Bu gruplar üzerinden geleneksel dönemden modern döneme, tarım toplumundan sanayi ve teknolojik toplum yapısına geçişin izleri görülebilir. Bu geçişle birlikte günümüze doğru gelindiğinde genel olarak geleneksel yapının terk edildiğini, değişime karşı olumlu bakışın arttığını, küreselleşmenin yaşandığını, teknoloji kullanımının arttığını, siyaset ile toplum ilişkisinin değiştiğini, otoriter yapının kabul edilmesinin azaldığını ve bireyselliğin arttığını söylemek mümkündür. Ayrıca toplumdaki kadın-erkek ilişkisinin ve rollerin, geleneksel aile yapısının ve toplum ilişkilerinin, insanlar arası iletişiminin de değişmeye başladığı görülmektedir.

Değişim bunlarla da sınırlı kalmamış popüler kültür ve tüketim kültürü toplum içinde yaygınlık kazanmıştır. Teknoloji kullanımının arttığı, nesilde bilgisayar ve internet ile mekân ve zaman kavramı ortadan kalkmış, farklı kültürlerle etkileşim en üst noktaya ulaşmıştır. Buradaki bireyler aynı anda birkaç işi yürütme alışkanlığı edinmiştir. Bu dönemde hız son derece önemli olmuş ve buna bağlı olarak sabırsızlık artmıştır. Ayrıca güvenlik ihtiyacı önemli bir mesel olmuş, toplumun eğitim anlayışı değişmiş, günlük rutinde esnek saat kullanımı yaygınlaşmış, saygının hak edene sunulması gerektiğine inanan, harekete geçmek için anlam arayan ve eş zamanlı olarak birkaç işi birlikte yapan bir nesle doğru gidiş ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar âşıklık geleneğinde yaşanan değişimlerin de nedenleridir.

Usta-çırak ilişkisinin yeni kuşakta karşılığının ise mentorluk olduğu görülmektedir. Bu yeni anlayış, geleneksel usta-çırak ilişkisine göre ciddi farkları içinde barındırmaktadır. Buna göre yeni dönemde mentorlar yani ustalar, tecrübeleri ve bilgi birikimi ile yeni nesle rol model olabilmektedir. Tam anlamıyla otoriter bir eğitimin olmadığı bu ilişkide popüler söylemden ve her yerde ulaşılabilen bilgiden farklı şeyler aranmaktadır. Burada dikkat çeken husus bilgi akışının karşılıklı olmasıdır. Tersine mentorluk ile çırağın ustaya da bir şeyler öğretebileceği anlayışı gelişmiştir.

Yeni dönemde ortaya konulan ürünlerde ve icra yöntemlerinde de değişiklikler yaşanmıştır. Saz kullanımı, hece ölçüsü, nazım biçimi gibi unsurlar genel olarak korunsa da özellikle temaların değiştiği söylenebilir. Mahlas kullanımının genellikle devam ettiği, kafiye ve redife yer verildiği, ayağın birtakım değişimler yaşansa da devam ettiği görülür.

Ortaya konulan ürün, içeriğinin oluşması ve sunulmasıyla incelenmelidir. Sonuçta hedef ürünün tüketilmesidir. Bu da hedef kitleye hitap eden sunum gerektirmektedir. Bu sunum da dönemin şartlarına göre değişecektir. Bilindiği üzere sözlü kültürde ürün âşığın zihninde taşınmakta ve genellikle bir müzik aleti eşliğinde sözle karşı tarafa iletilmektedir. Burada âşığın icra alanındaki performans ve sunuş ustalığı önemlidir. Ancak yazılı ve elektronik kültür ortamındaki şartlarda değişimler yaşanmıştır. Bu durum yer yer geleneğe yeni imkanlar doğururken bazı temel unsurların ise terk edilmesini beraberinde getirmiştir. Yeni dönemde söz ustası kalem ustası olmaya başlamış ve yüz yüze iletişimde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu da icra anında kişilerin ortak mekân ve zaman paylaşımını ortadan kaldırmıştır.

Bu çalışmada incelenen âşık kitapları antolojik ve monografik tarzda ortaya konulmuştur. Bu kitapların önemli bir kısmı âşığın kendisi tarafından oluşturulurken profesyonel ve amatör araştırmacı çalışmalarının da bu alanda hatırı sayılır bir rakama ulaştığı görülmektedir. Günümüzde içinde âşık tarzı şiirlerin yer aldığı birçok basılı materyale ulaşmak geleneğin basıldığı ürün üzerinden devamı noktasın önemli veriler sunmaktadır.

Âşıkların kendisi tarafından oluşturulan kitapların basım kalitesinin düşüklüğü imkân kısıtlılığını göstermektedir. Bu kısıtlılık kitabın dağıtımı kısmında da kendini hissettirir. Bu kısıtlılığın internetin kullanımıyla aşılabileceği düşünülebilir. İnternet imkânı ile âşık, şiirini herhangi bir yayın evine ve maddi destek sağlayabilecek kimseye ihtiyaç duymadan yayımlayabilecektir. Bu da gelenekteki hamilik anlayışının değişeceğini göstermektedir. Burada ilk başta sınırsız bir kitleye ulaşma fırsatı varmış gibi görülse de geniş kitlelere ulaşabilmek için dikkat çekici bir içeriğe sahip olması gerekmektedir veya internet üzerinde ‘fenomen’ denilen kişiler tarafından tanıtılma ihtiyacı vardır. Bu manada eski kahvehane hamilerinin yeni dönemde fenomenler olduğunu söylemek mümkündür.

Âşıkların ortaya koyduğu kitapların dış kapakları göstergebilim açısından incelendiğinde hedeflenen amaç doğrultusunda kapakta çeşitli imgelerin yer aldığı görülmektedir. Bu kapaklar incelendiğinde bazen âşığın kendisinin, bazen günlük rutinden bir sahnenin bazen de geleneksel bir motifin yer aldığı görülmektedir. İlk olarak kapakta âşığın kendisi yer aldığı bu kişinin ya yöresel kıyafetiyle ya da modern bir takım elbiseyle görüldüğü fark edilir. Burada âşığın modern olanla girdiği uyum çabası ortaya çıkmaktadır. Kentli âşık modern takım elbisenin içinde, bakımlı bir hâlde poz verirken karşı tarafa modern yaşamla uyuma geçtiği mesajını vermektedir. Yöresel kıyafet tercih edildiğinde ise ya geleneksel kökeni özlemi dile getirdikleri ya da modern dönemde geleneksel olanın vurgusuyla dikkat çekmeyi amaçladıklarını söylemek mümkündür. Âşığın kıyafeti her ne olursa olsun sazı vazgeçilmez bir unsur olarak yanında tuttuğu görülmektedir. Ancak zamanla sazın konumunda da değişim gerçekleşmiştir. Çoğunlukla kapakta, saz üzerine vurgu yapılan bir unsurken bazı kapaklarda bir kenarda bırakılarak kalem, defter, kitap gibi yazılı kültür materyalinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu da gelenekte yazılı kültürün nasıl yerleştiğinin göstergesidir. Henüz elektronik kültürün izlerine ise pek rastlanmamıştır. Buna göre kapakta takım elbise, bakımlı olma, kalem, defter, kitap gibi unsurlar modern yönün; bağdaş kurarak oturma, geleneksel motifler ve kıyafetler, geleneksel gündelik hayat, saz, tabiat vb. unsurlar ise geleneksel yönün göstergeleri olarak kullanılmaktadır.

Bunun dışında kitap kapaklarında kır yaşamına ait imgeler yer alırken kent imgelerinde bunlara pek yer verilmediği görülmektedir. Aynı durum internet ortamındaki âşığın profil fotoğrafında, kaset ve cd kapaklarında da devam etmektedir. Bunlar kent ortamındaki âşığın içinde bulunduğu uyumsuzluğu göstermektedir. Aynı durum hitap ettiği kitle içinde geçerlidir. Kırdan kente gelen bu kitle özellikle maddi açıdan değişerek kent kültürüne uyum sağlamaya çalışmıştır. Maddi yönden değişime uğrasa da kent kültürünü tam olarak içselleştiremeyip burayla uyuma geçemeyince kır hayatını özlemi başlamış ancak geri dönüş de pek mümkün olmamıştır. Bu durum karşısında ne kentli ne köylü, ne geleneksel ne modern diyebileceğimiz bir insan profili ortaya çıkmıştır.

Ortaya konulan şiirlerin bazı özellikleri geleneksel olarak devam ederken yeni şartlar doğrultusunda teknik yönden de bazı değişimlerin olduğu görülmektedir. Bu değişimlerden biri *ayak* kullanımıyla alakalıdır. Bu kullanımdan sözlü kültürden yazılı kültüre geçişle kalıplaşma ve tekrarlı yapının değişimi izlenebilir. Ortaya konulan şiirlerdeki bir diğer değişen unsur temalardır. Modern dönemde yeni şartlar ışığında birçok yeni temanın şiirde yer edindiği görülmektedir. Âşık şiirleri genel olarak sevgi, toplumsal, sosyal, hiciv, dert, şikâyet, nasihat, milli, dini ve tabiat konularını içermektedir. Ancak yeni dönemde modern fikir akımları, yeni eğitim sistemi, modern yaşam ve günlük rutin, teknoloji, modern iş hayatı ve ekonomi, yeni siyasi kavramlar, yurt dışı gibi konular işlenmektedir.

Âşıklık geleneği bilindiği üzere en faal olduğu dönemde kitleleri etkileme gücünü elinde tutmaktaydı. Ancak zamanla değişen şartlara bağlı olarak bu gücünü yitirildiği görülmektedir. Bu değişimde şimdiye kadar ele aldığımız modernleşme, kent yaşamı, popüler kültür, gelişen teknoloji gibi unsurlar etkili olmuştur. Bütün bunlarla toplumun bakış açısı değişmiş ve buna bağlı olarak beğeni algısında da farklılaşma yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle kitle iletişim araçları etki gücünü artırarak toplumun beğeni algısını da değiştirmiştir.

Toplumsal etkinin oluşmasındaki bir diğer unsur beğeni kamularıdır. Bu gruplar kendi beğenileri doğrultusunda tüketimde bulunarak değişime açık veya kapalı hâle gelmektedir. Bilindiği üzere toplumlar homojen bir yapıya sahip değildir ve kitlelerin gelir durumu, mesleki yapısı, eğitim durumu vb. kıstaslara göre kendi içinde gruplara ayrılmaktadır. Bu da kültürel tabakaları ortaya çıkarmaktadır.

Kültürel tabakalar içinde yer alan grupların genel anlamda zevk, beğeni ve tüketim tercihi hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Bu tabaklar sebebiyle tarih boyunca toplumun kendi içinde çeşitli adlandırmalarla gruplara ayrıldığı görülmektedir. Burada en net olanı yüksek ve alt sınıf ayrımıdır. Bunun dışında karşıt kültür, alt kültür, kitle kültürü vb. gruplandırmaların da yapıldığı görülmektedir.

Postmodern dönem içerisinde grupların ortak mekân paylaşım alanlarının artması, bilgiye ulaşılabilirliğin yükselmesi gibi sebeplerle kültür grupları arasındaki

izgileri silikleştiği ve karşılıklı etkileşimin arttığı görülmektedir. Bu da grupların artması anlamına gelmektedir.

Herbert J. Gans (2014) yaptığı çalışmasıyla yeni dönem beğeni kamularını yüksek kültür, st orta kültür, alt-or ta kültür, aşağı kültür ve sözde halk kültürü olmak üzere beşe ayırdığı görülmektedir. Buradaki adlandırmalar önyargıyı birlikte getir se de beğeni kültürünü anlamak açısından önemlidir. Bu beş grubun özelliklerine bakıldığında şıklık geleneğinin hedef kitlesinin daha çok alt-or ta, aşağı ve sözde halk aşağı kültürü olarak adlandırılan gruplar olduğu anlaşılmaktadır.

Hedef kitleyi belirleyip beğeni ve beklenti düzeyleri görüldükten sonra âşığın buna uygun icralar gerçekleştirmesi gerekmektedir. Ayrıca daha önce belirtildiği üzere postmodern dönemde gruplar arası iletişim arttığından geleneğin bu konuda sınırlarını genişleterek diğer beğeni kamularında da hitap edebilir hâle gelme imkânı vardır.

Modern dönemde toplumun beğeni algısı üzerinde söz sahibi olup onlar üzerinde etki gücünü attıran unsur kitle iliştim araçlarıdır. Bu noktada kitle iletişim araçlarının yeni dönemde kitleleri nasıl etkilediğini görmek, geleneğin hangi konularda eksik kaldığını görme imkânını verecektir.

Günümüz dünyasında kitleleri etkileme aracı olan medyanın bunu yaparken oluştururken kullandığı yöntemlere yönelik çeşitli kuramlar ortaya atılsa da bunlar içinden kamuoyu oluşturma ve gündem belirleme, çerçeveleme, bağımlılık, suskunluk sarmalı ve yetiştirme kuramlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Medya etki araştırmalarında sınırlı etkiden güçlü etkilere kadar birçok görüşün ortaya atıldığı görülmektedir. Her bir görüş farklı verileri yorumlasa da ortak olan medyanın kitleler üzerindeki etki gücüdür.

Sınırlı etkide kalmamanın yolu hitap edilen kitleyi geniş tutmaktan geçmektedir. Bu da olabildiğince kapsayıcı bir zihin yapısına ve içeriğe sahip olmakla mümkündür. Âşıkların şiirlerine ve konuşmalarına bakıldığında toplumun tamamını kucaklayıcı bakış açısına sahip olduklarını belirttikleri görülmektedir. Bunun gerçekleşmesi için içeriklerin de bu kapsama geçmesi gerekmektedir. Her ne kadar bilgiye ulaşmanın kolay olduğu bir dönemde yaşanıyor olunsa da modern dönemin

getirmiş olduğu karmaşık toplumsal ve siyasal meseleler günlük hayattaki koşturma ve bilgi kirliliği gibi sebeplerle insanın doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma ihtiyacını artırmıştır. Bu noktada medya bu ihtiyacı giderici bilgi kaynağı olma iddiasındadır. Özellikle televizyon haber alma, bilgilendirme ve eğlence aracı olarak görölünce kitlelere etkileme gücünü ele almıştır. Ardından internetin kullanımıyla bu durum pekişmiştir. Burada üzerinde durulması gereken mesele modern insanın kendi adına gündemi yorumlayan bir kaynağa olan ihtiyacının devam ettiğidir. Âşığa bu noktada ihtiyaç duyulabileceğidir.

Medyanın gündem belirleme ve kamuoyu oluşturmada konusunda oldukça etkili olduğu görölmektedir. Buna göre insanlık medyanın sunduğu imgelerin ve medya tarafından oluşturulmuş gerçekliğin etkisi altındadır. Medya artık insanların özellikle bir konu hakkında nasıl düşünmeleri gerektiği hususunda söz sahibi olduğunu belirtmektedir. Alan uzmanlarına göre medya belirli amaçlarla belirli konuları ön plana çıkarıp amacı doğrultusunda sunum yaparak insanların gündemini belirleyip kamuoyu oluşturmaktadır.

Eski dönemin gezginci âşıkları gittiği yörelerden öğrendikleriyle bilgi, haber alma ve eğlence kaynağı olarak vazife görmüştür. Ancak gezginci yönün körelmesi ve kitle iletişim araçlarının yayılmasıyla âşıkların kendilerini geliştirme ortamlarının da ortadan kalktığı görölmektedir. Hâl böyle olunca yeni dönem âşıklarının da medyayı bilgi kaynağı olarak gördüğu anlaşılmaktadır. Yani medya âşıkların da gündemini belirlemektedir. Bu noktada âşığın medyayı doğru kullanmayı ve yorumlamayı bilmesi gerekmektedir.

Medyanın kitleleri istediği yönde etkileme çabasıyla bilgiyi sunarken tercih ettiği kelimenin, üslubun ve sunum şeklinin de önemli olduğu çerçeveleme kuramınca belirtilmektedir. Bu alan âşığın avantajlı olduğu yer gibi durmaktadır. Âşık toplumla sürekli temas hâlinde olduğu için onları etkilemek noktasında nasıl bir içerik, üslup, söz varlığı ve sunum şekline sahip olması gerektiğini bilmektedir.

Bağımlılık kuramına göre modern toplum yapısındaki gittikçe daha karmaşık hale gelen sosyo-kültürel ortamda insanlar kitle iletişim araçlarına bağımlı hâle gelmektedir. Bu da izlerkitle-toplum-medya ilişkisinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi

gerekliliğini doğurmaktadır. Anlaşıldığı üzere modern dönemde bilgi edinimi ve yorumlaması yapan her türlü araca ihtiyaç vardır. Burada kendini geliştirip güven sağlayan aşığın avantaj yakalama imkânı söz konusudur.

Toplumsal sistem ve kitle iletişim sistemi ile yakın temasta olup buna göre hayatını idame ettiren kişi için âşık önemli bir yer tutabilecektir. İçinde bulunduğu toplumsal sistemi iyi tanıyan ve kitle iletişim araçlarını kullanmayı ve yorumlamayı bilen yeni dönem âşık tipi modern toplum içindeki birey üzerinde etkili olabilecektir.

Toplumdaki yaygın görüşlerin diğer görüş ve düşünceleri etkilediğini savunan suskunluk sarmalında vurgulanan nokta azınlıkta kalan görüşün, baskın görüş karşısında suskun olma hâline geçmesidir. Bu suskunluk internet ortamının getirmiş olduğu özgürlük ile kırılmış gibi görülmektedir. Âşıklık geleneğinde azınlığın, güçsüzlerin, kenarda kalmışların vb. sesi olma iddiası olduğu için burada âşıkların rol üstlenebilme imkânı vardır.

Son olarak yetişme kuramında belirtildiği üzere medyanın asıl etkisi uzun vadede görülebilmektedir. Bu durum âşıklık geleneği için de geçerlidir. Burada önemli olan kitle iletişim araçları ve geleneğin birey ve toplum üzerinde uzun vadede ne gibi etkiler bıraktığıdır. Bunun olumlu ve olumsuz yönleri çeşitli şekillerde ele alınabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Erol (2014), *Garip Mezarı*, Sivas: Suat Ofset Matbaa.
- Acar, Mehmet (2004), *Gurbetten Silaya Gönül Penceresi*, Denizli: Bilal Ofset.
- Adıgüzel, Orhan vd. (2014), “Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19: 165-182.
- Adorno, Thedor (2016), *Kültür Endüstrisi*, Çev. Nihat Ülner vd., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, Feroz (2012), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akerson, Fatma Erkman (2005), *Göstergebilimine Giriş*, İstanbul: Multilingual.
- Akın, Bülent (2009), *Diyarbakırlı Bir Saz Şairi Âşık Mah Turna*, Ankara: Brc Basım.
- Aktaş, İhsan (1999), *Anadoluyu Kucaklayan Ozan Mahzuni Şerif*, Ankara: Başkent Matbaacılık.
- Aktemur, Behram (2003), *Türkülerde Buldum Kendimi*, Ankara: Kalem dâr Matbaacılık.
- Algül, Zakir (2017), *Güller ve Dikenler*, Eskişehir: Servet Ofset.
- Alptekin, Ali Berat (1993), *Âşık Hacı Karakılçık Hayatı Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*, Hatay: Kültür Ofset Basımevi.
- Alptekin, Ali Berat (2002a), *Âşık İmamoğlu*, Silifke: Taşeli Ofset.
- Alptekin, Ali Berat (2002b), *Begim/ Âşık Temel Turabi*, Bursa: Mır Ofset.
- Alptekin, Ali Berat (2003a), *Benden Toprak İstenir Mi?*, Konya: Dizgi Ofset.
- Alptekin, Ali Berat (2003b), *Gönül Kervanı/ Âşık Kul Nuri*, Ankara: Lazer Ofset.
- Alptekin Ali Berat ve Sakaoğlu Saim (2006), *Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altan, Mehmet (2011), *Kent Dindarlığı*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Altan, Pakize (2009), *Gönül Aynası*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Altuntuğ, Nevriye (2012), “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4/1: 203-212.
- Alver, Köksal (2017), *Kent Sosyolojisi*, Editör: Köksal Alver, İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- Amos, Dan Ben (1997), “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”, Çev.: Metin Ekici, Sayı 33, *Milli Folklor*: Ankara.
- Amos, Dan Ben (2009), “Halk Bilgisinin (Folklorun) Bağlamı: İmalar ve Beklentiler”, Çev.: Metin Ekici, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, Geleneksel Yayıncılık: Ankara.
- Apaydın Yunus ve Çavuşoğlu Ali (2004), *Kangallı Âşık İlhamî ve Şiirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan Aykut ve Staub Selva (2015), “Kuşak Teorisi ve İçgirişimcilik Üzerine Bir Araştırma”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6/11: 1-24.
- Arslan, Mustafa (2004), *Türk Popüler Dindarlığı*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Artun, Erman (1996), *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966- 1996) ve Âşık Feymani*, Adana: İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Artun, Erman (2008), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Artun, Erman (2016), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Atalay, Adil Ali (1995), *Gel Kendine Deli Gönül*, İstanbul: Anadolu Matbaa.
- Atar, Ali (2006), *Âşık Kahyaoğlu Hayatı ve Şiirleri*, Adana: Adımokan Matbaacılık.
- Atasever, Mustafa (2007), *Şiir Pınarı/ Âşık Orhan Üstündağ Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul: Bayrak Yayın.
- Atasoy Ali Rıza ve Taş Sercan (2010), *Vadiden Esintiler-III*, Ankara: Kültür Ajan Yayınları.
- Atay, Tayfun (2016), *Din Hayattan Çıkar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Aydın, Ayhan (2004), *Günümüz Alevi Ozanları*, İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- Aydınlı, Mustafa (2002), *Keşiş Dağı*, Çorlu: Çizge Matbaacılık.
- Aytaç, Ömer (2017), *Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası*, *Kent Sosyolojisi*, Editör: Köksal Alver, İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- Baba, Naçari (2005), *Anadolu'yu Gezen Ozanlar*, Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- Bağcı, Ersun (2002), *Uzaklardaki Şiirler*, Ankara: Devran Matbaacılık.
- Başaran, Uğur (2015), *Âşık İsmetî Monografisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Başgöz, İlhan (1968), *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Ararat Yayınevi.
- Başgöze Pınar ve Bayar Nalan Aslıhan (2015), “Eko Otellerden Hizmet Satın Alımında Kuşaklar Arası Farklılaşmalar Üzerine Bir Çalışma”, *Sosyoekonomi*, Vol. 23(24): 118-130.
- Batur, Mehmet (2014), *Âşık Mehmet Batur Hayatı ve Şiirleri*, Şanlıurfa: Elif Matbaası.
- Bekki, Salahaddin (2008), “Âşık Şiirinin Siyasallaşması Üzerine Bir Deneme (1960-1980)”, *Folklor/Edebiyat*, S. 55: 267-286.
- Bekki Salahaddin ve Demirbaş Dicle (2017), *Son Abdal Neşet Ertaş*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bektaş, Yeter (2010), *Damla Damla Aşk*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Berçin, Mustafa (2010), *Dilara/Şiirler-Hikâyeler*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Berman, Marshall (1994), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çev.: Altuğ ve Peker, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Boas, Franz (2017), *Antropoloji ve Modern Yaşam*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bolay, Süleyman Hayri (2013), *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bottomore, Tom (2015), *Toplumbilim*, çev. Ünsal Oskay, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Boyras, Şeref (2010), *Furkani'nin Şiir Evreni Bağlamında Bir Monografi Denemesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bozkurt, Veysel (2015), *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Burke, Peter (2008), *Kültür Tarihi*, çev.: Mete Tunçay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Calinescu, Matei (2017), *Modernliğin Beş Yüzü*, çev.: Sabri Gürses, İstanbul: Küre Yayınları.
- Can, İslam (2014), “Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Canani, Veli (2007), *Âşık Şenlik Babaya Sesleniş*, İstanbul: Önder Matbaa.
- Cem, İsmail (2017), *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Coşkun, Ali (2013, “Geleneksel Toplum ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Editörler: Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Coşkun, Nilgün Çıblak (2009), *Âşık Devaî Hayatı Sanatı ve Şiirleri*, Mersin: Ajansfener Reklam Matbaa.
- Çavuşoğlu, Bahri (2009), *Gözyaşı*, Malatya: Uğurel Matbaası.
- Çıblak, Nilgün (2008), *Âşık Şiirinde Taşlama*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Çıglık, Hikmet (2014), *Yirminci Asırdan Günümüze Âşıklık Geleneğinin İcra Ortamları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Çıkla, Selçuk (2004), *Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çınar, Aliye (2011), *Antropolojiye Giriş*, Bursa: Emin Yayınları.
- Çırakman, Hüseyin (1992), *Çorumlu Halk Ozanları*, İstanbul: Alev Yayınları.
- Çobanoğlu, Aysun (2006), *Âşık Sarıcakız Hayatı-Sanatı ve Şiirleri*, Ankara: Ürün Yayınları.

- Çobanoğlu, Özkul (2000), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Çobanoğlu, Özkul (2007a), *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, İstanbul: 3f Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2007b), *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2010), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çulha, Hıdır (2011), *Barıştan Yana*, Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- Debord, Guy (2016), *Gösteri Toplumu*, çev.: Ekmekçi ve Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demir, Ali (2008), *Çileli Ozan*, İstanbul: Can Yayınları.
- Dorson, Richard (2011), *Günümüz Folklor Kuramları*, çev.: Selcan Gürçayır ve Yeliz Özay, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Dökmen, Zehra (2015), *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dundes, Alan (1998), “Doku, Metin Konteks”, çev.: Metin Ekici, *Milli Folklor*, Sayı 38.
- Durbilmez, Bayram (2000), *Âşık Meydânî Hayatı-Sanatı-Şiirlerinden Örnekler*, Kayseri: Laçın Yayınları.
- Durbilmez, Bayram (2007), *Ozan Gürbüz Değer/ Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Durbilmez, Bayram (2014a), *Karslı Âşık Murat Çobanoğlu*, Kayseri: Kardeşler Ofset.
- Durbilmez, Bayram (2014b), “Âşıkların Şiirlerinde Saz”, *Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Uluslararası Müzik Sempozyumu: Doğu Dünyasında Geleneksel Türk Müzik Kültürü*, 9-10 Haziran 2014, Kars, Editör: Prof. Dr. Rafiğ İmrani, Kars: 199-204.
- Durbilmez, Bayram (2015a), *Âşık Türkmenoğlu/ Hayatı ve Şiir Sanatı Üzerine Bir İnceleme*, Kayseri: Kardeşler Ofset.
- Durbilmez, Bayram (2015b), *Âşık Hasretî'nin Şiir Sanatı*, Kayseri: Kardeşler Ofset.

- Durbilmez, Bayram (2016), *Âşık Hasretî'nin Atışma Sanatı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Lâçin Yayınları / Bizim Büro Matbaası.
- Durbilmez, Bayram (2017), *Gelenekli Türk Anlatıları -1*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, Bayram (2018), *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durbilmez, Bayram (2019a), *Türk Dünyası Kültürü -2*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, Bayram (2019b), *Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Düzgün, Dilaver (1997a), *Âşık Mevlüt İhsani Hayatı, Sanatı Ve Şiirlerinden Seçmeler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Düzgün, Dilaver (1997b), *Âşık Mustafa Ruhani Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Düzgün, Dilaver (1997c), *Âşık Yaşar Reyhani Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Düzgün, Dilaver (2005), *Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehanesi Geleneği*, Ankara: Aktif Yayınevi.
- Düzgün, Dilaver (2009), “Âşıklık Geleneğinin Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Barış Manço Olgusu”, *Milli Folklor*, Yıl 21, Sayı 84: 42-50.
- Düzgün, Dilaver (2017), *Âşık Edebiyatı*, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eisenstadt, Shmuel Noah (2014), *Moderleşme*, çev. Ufuk Coşkun, Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Erdoğan, İrfan (2004), “Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine”, *Bilim ve Aklın Aydınlightında Eğitim Dergisi*, Yıl 51, Sayı 57.
- Erdoğan İrfan ve Alemdar Korkmaz (2005), *Öteki Kuram*, Ankara: Erk Yayınları.
- Eren, Mihriban (2012), *Rüzgarın Aşk Öyküsü*, Sivas: Es-Form Ofset.

- Erol, Mustafa (2007), *Geceler*, Ankara: Kùltür Ajans Yayınları.
- Featherstone, Mike (2013), *Postmodernizm ve Tüketim Kùltürü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fedaî, Âşık (TY), *Azat Eyle,-,-*.
- Fiske, John (2012), *Popüler Kùltürü Anlamak*, çev.: Süleyman İrfan, İstanbul: Parşömen Yayınları.
- Fidan, Süleyman (2017), *Âşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gans, Herbert (2014), *Popüler Kùltür ve Yüksek Kùltür*, çev.: Emine Onaran İncirlioğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, Anthony (2018), *Modernliğin Sonuçları*, çev.: Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goody, Jack (2009), “Sözlü Kùltür”, *Milli Folklor*, Yıl 21, Sayı 83: 128-132.
- Gökalp, Ziya (2018), *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökçe, Mehmet (2011), *Sen Benden Giderken*, Ankara: Kùltür Ajans Yayınları.
- Göksel Aykut ve Güneş Gülden (2017), “Kuşaklar Arası Farklılaşma: X ve Y Kuşaklarının Örgütsel Sessizlik Davranışı Bağlamında Analizi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakùltesi Dergisi*, 19/3: 807-828.
- Görkem, İsmail (2000), *Çukurovalı Âşık İsmail Köse ve Hikâye Repertuarı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Görkem, İsmail (2006), *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu/ Bütün Şiirleri*, İstanbul: E Yayınları.
- Görkem, İsmail (2009), “Dünden Bugüne Türk Sözel Edebiyatı: Değişim Ve Dönüşüm” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39 :411-422.
- Gülçınar, Ayten (2014), *Gülçınar’ın Can Gülleri*, Ankara: Kùltür Ajans Yayınları.
- Gümüş, İdris (2010), *Gönül Feryadı*, Ankara: Alagöz Ofset Matbaacılık.

- Günay, Umay (2015), *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Günay, Ünver (2018), *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları: İstanbul.
- Güneş, Mehmet (TY), *Güneş’den Pırıltılar*, Mersin: Çağlar Ofset.
- Güney, Kübra (2014), *Eyvallah/ Bekir Akbulut Hayatı ve Şiirleri*, Sivas: Vilayet Yayınevi.
- Güngör, Erol (2011), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ankara: Ötüken Yayıncılık.
- Gürel, Zeki (2014), *Ozan Battal Türksever Hayatı-Sanatı- Eserleri*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güven, Uğur Zeynep (2016), “Beğeni Sosyolojisi Açısından Kültürel Tabakalaşma: Yeni Orta Sınıf ve Yeni Medya”, *Sosyoloji Konferansları*, No.: 54: 61-84.
- Güvenç, Bozkurt (2016), *Sosyal Kültürel Değişme*, Ankara: Efil Yayınevi.
- Halıcı, Feyzi (1992), *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri Güldeste*, Ankara: Akın Yayınları.
- Harvey, David (2014), *Postmodernliğin Durumu*, çev.: Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Haviland, William (2002), *Kültürel Antropoloji*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- İvgin, Hayrettin (1988), *Dertler Üstüme Üstüme/ Âşık Yanık Umman’ın Hayatı ve Şiirleri*, Ankara: -.
- İvgin, Hayrettin (1998), *Gönü Kanatlandı/ Âşık Çoban Hüseyin’in Hayatı ve Şiirler*, Ankara: Ankara Halk Âşıkları Kültür ve Araştırma Derneği Yayınları.
- İvgin, Hayrettin (2009), *Geçmişten Günümüze Sungurlulu Halk Şairleri*, Ankara: Sungurlu Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Kabadayı, Ali (2009), *Yüreğimin Şiirleri*, Ankara: Brc Basım.
- Kaçar, Burhan (1997), *Âşık İmamoğlu*, Tokat: Tokat Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kafadar, Türkân (2011), *Gün Işığı/ Halk Şairi Hamit Bölücek*, Sivas: Öncü Basımevi.

- Kalkan, Emir (1991), *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kara, Hanifi (2004), *Adın Saklı Durur*, Elbistan: Göçer Ofset.
- Kara, Şahin (2011), *Sevmek & Sevilmek*, Ankara: Öncü Basımevi.
- Karaağaç, Günay (2013), *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karadağ, Hüseyin (2013), *Aşk Kervanı*, Ankara: Hazar Reklam Matbaacılık.
- Karaduman, İrfan (2013), *Şiirleriyle ve Türküleriyle Âşık Piranî*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Karamehmet, Âşık (TY), *Çukurovalı Âşık Karamehmet*, Adana: Ekrem Ofset.
- Karpat, Kemal (2016), *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*, Timaş Yayınları, İstanbul
- Kartal, Kemal (1992), *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme*, Adım Yayıncılık: Ankara
- Kaya, Doğan (1994), *Sivas’ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsati*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, Doğan (2000), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaya, Doğan (2013), *Âşık Talibî Coşkun*, Sivas: Buruciye Yayınları.
- Kaya, Doğan (2014), *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Kayıkçı, Ali (1991), *Samsunlu Halk Şairleri ve Âşıklar*, Samsun: Samsun Gazeteciler Cemiyeti Yayını.
- Kemal, Kul, (2002), *Yürüyorum Ömrün Yalnızlığına*, Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- Kerimoğlu Caner (2016), *Genel Dilbilimine Giriş*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kesten, Fikret (1996), *Şükrânî*, Sivas: Dilek Ofset.
- Kılıç, Elif (2010), *Ömre Bedel*, Ankara: İlkim Matbaacılık.

- Koçakoğlu, Bedia (2012), *Anlamsızlığın Anlamı Postmodernizm*, Ankara: Hece Yayınları.
- Kongar, Emre (2014), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Koyuncu, Ahmet (2017), Türkiye’de Göç ve Kentleşme, *Kent Sosyolojisi*, Editör: Köksal Alver, İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- Kozan, Salih (2012), *Yüreğimin Dili*, Ankara: Atalay Matbaası.
- Köksel, Behiye (2012), *20. Yüzyıl Âşık Geleneğinde Kadın Âşıklar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, Fuad (2004), *Saz Şairleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, Fuad (2012), *Edebiyat Araştırmaları 1*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köse, Ahmet (2014), *Gönlümün Gülü*, Sivas: Es-Form Ofset.
- Kubat, Muharrem (2006), *Yaşamın İçinden*, Eskişehir: Metin Ofset.
- Kubat, Şemseddin (2004), *Destanlarım*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Kuran, Evrim (2018), *Telgraftan Tablete*, Destek Yayınları: İstanbul.
- Kurt, Celâlettin (2007), *Türkülerin Gül Sesi*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Küçük, Sait (2008), *Göç/Karşılı Hicabi Yaşamı-Sanatı-Şiirleri*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Limon Birsen (2012), “Kültürel Değişim Sürecinde Popüler Kültür ve Kitsch Kavramı”, *İdil Dergisi*, Sayı 3, Cilt 1.
- Lyotard, Jean-François (1994), *Postmodern Durum*, çev.: Ahmet Çiğdem, Ankara: Vadi Yayınları.
- Marshall, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McRobbie, Angela (2013), *Postmodernizm ve Popüler Kültür*, İstanbul: Parşömen Yayınevi.
- Mengilli, Ramazan (2012), *Âşık Selâmi Hayatı ve Şiirleri*, Ankara: Öncü Basımevi.
- Merdanoğlu, Musa (2012), *Uyan Artık Vatandaş*, Ankara: Cemak Matbaa.

- Metin, İsmail (2005), *Feleğinen Şu Cihanı Böleştik*, Ankara: Çamşık Hüseyin Abdal Derneği Yayınları.
- Mutlu, Erol (2005), *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Mücevher, Muhammet Hamdi (2015), *X ve Y Kuşağının Birbirlerine Karşı Özellik ve Etkileşim Algıları: SdÜ Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: Isparta.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2012), *Türkler, Türkiye ve İslam*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2015), *Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Oğuz, Öcal (1994), *Yozgat'ta Halk Şairlerinin Dünü ve Bugünü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Oğuz, Öcal vd. (2006), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Oktay, Ahmet (1994), *Türkiye'de Popüler Kültür*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ong, Walter (2014), *Sözlü ve Yazılı Kültür*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Önder, Mustafa (TY), *Tanrıdağı'ndan Yükselen Ses, -:-*.
- Özarpınar, Yılmaz (2015), *Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özarslan, Metin (2001), *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özbay, Ferhunde (2015), *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, İsmail (2002), *Gönül Ummanı*, Yozgat: Sılam Ofset.
- Özçelik, Mehmet (2004), *Âşık Deli Hâzım*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Özçetin, Burak (2018), *Kitle İletişim Kuramları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, Ahmet (1988), *Var Efendim Var*, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Özdemir, Ahmet (2013), *Âşık Coşkunu/ Bu Ömür De Biter Bir Gün*, İstanbul: Avcı Ofset Matbaacılık.

- Özdemir, Nebi (2005), *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Özdemir, Nebi (2012), *Medya Kültür ve Edebiyat*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özdemir, Nebi (2017), *Kültür Bilimi ve Yönetimi*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özdemir, Nebi, (2019), Kuşaklararasılık ve Kültürel Değişme, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, I, İstanbul.
- Özhan, Mevlüt vd. (1992), *Yaşayan Halk Ozanları Antolojisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özkılıç, Nurullah (TY), *Gönül Tezgâhı*, -: Evren Ofset A.Ş.
- Özsoy, Bekir Sami (2003), *Gönlüm Karalar Bağladı*, Karaman: Dizgi Ofset Matbaacılık.
- Polatoğlu, Yusuf (1988), *Gönlümü Dinlerken*, İstanbul: Emek Matbaacılık.
- Polatoğlu, Yusuf (2000), *Söz İkliminde*, İstanbul: Atib Yayınları.
- Poyrazoğlu, Ahmet (2006), *Bir Heybe Şiir*, İstanbul: Erguvan Yayınevi.
- Sadıç, Gülsüm (2014), *Sözlü Kültürden Âşıkların Hazırlayıp Sunduğu Radyo Programlarına Aktarılan Unsurlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Sağlam, İzzet (2001), *Yıldız Dağı*, Antalya: Güneş Ofset.
- Sağlam, İzzet (2011), *Korkutlu Âşık Sağlam*, Osmaniye: Akdeniz Ofset.
- Sakaoğlu, Saim (2014), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Konya: Kömen Yayınları.
- Sancar, Serpil (2009), *Erkeklik: İmkansız İktidar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, Serpil (2014), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Serin, Sabiha (2010), *Kar Taneleri*, Sivas: Esform Ofset.
- Sezer, Bakan (2011), *Değişim Sosyolojisi Ders Notları*, Değişim Sosyolojisi, İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.

- Sinemi, Ozan (2008), *Sevdalıyım Erenler*, Ankara: Ander Yayınları.
- Sokolov, Yuri (2009), *Folklor: Tarih ve Kuram*, çev.: Yerke Özer, Geleneksel Yayıncılık: Ankara.
- Storey, John (2000), *Popüler Kültür Çalışmaları*, çev.: Kara Karaşahin, İstanbul: Babil Yayınları.
- Su, Süreyya (2011), *Hurafeler ve Mitler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahinoğlu, Ahmet (2010), *Şeker Dikeni*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Şardaş, Hale (2004), *Gürün'lü Şair Turgut Yalçın Hayatı ve Şiirleri*, Sivas: Vizyon Matbaacılık.
- Şaylan, Gencay (2016), *Postmodernizm*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Şefkati Âşık ve Büyükgedik Muhammed Reşat, (TY) *Yaradana İltica*, Ankara: Gümüş Matbaacılık.
- Şengül, Tarık (2017), “Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi”, *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı Ve Değişim*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Taşçı, Hacı (2007), *Gönülden Gönüle*, İstanbul: Can Yayınları.
- Taşkaya, Osman (2006), *Gönül Sarayı*, Ankara: Brc Basım.
- Taşkaya, Serdarhan Musa (2015), *Zamanı Geldi/ Âşık Feymânî*, Adana: Kadirli Kaymakamlığı Yayını.
- Tezcan, Mahmut (2008), *Kültürel Antropoloji Giriş*, Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.
- Tonbul, Mustafa (2006), *Gönülden Dökülenler*, Sivas: Özemek Matbaası.
- Turan, Fatma Ahsen vd. (2008), *Sazın ve Sözün Sultanları/ Yaşayan Halk Şairleri-I*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Turan, Osman (2017), *Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, Osman (2018), *Türkiye’de Manevi Buhran Din ve Laiklik*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turhan, Mümtaz (2016), *Kültür Değişimleri*, Ankara: Altınordu Yayınları.

- Turhanoglu ve Gullupinar (2013), “Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi I (1923-1980) Ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi II (1980 Sonrası)”, *Kent Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Turner, Bryan (2017), *Din ve Modern Toplum*, çev.: Arzu Tüfekçi, Sentez Yayıncılık: Bursa.
- Türkdoğan, Orhan (2007), *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*, İstanbul: Iq Kültür Sanat Yayıncılık.
- Uğuz, Faik (1996), *İnci Burcu*, İstanbul: Mat Yapım.
- Ulusoy, Hasan (2001), *Gönlüm Seni Özlüyor*, Kırıkkale: Lazer Ofset.
- Umay, Günay (1987), “Folklor Nedir?”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Ankara.
- Unat, Nermin Abadan (2002), *Bitmeyen Göç/ Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (2017), *Anadolu Kültürü*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ünsal, Bekir Sami (2009), *Bir Sevdanın Yüz Hecesi*, Ankara: Brc Basım.
- Vural, Temel (2015), *Gönlümün Gözyaşları*, Ankara: Bizim Büro Matbaa.
- Yalçın, Durmuş vd. (2016), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yenitürk, Celâl (TY), *Gönül Gözü-II*, Erzurum: Bakanlar Matbaacılık.
- Yıldırım, Dursun (1999). “Dede Korkut’tan Ozan Barış’a Dönüşüm”, *Türk Dili*, S. 570 (Haziran 1999): 505-530.
- Yıldırım, Dursun (2000). “Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri [XIII.-XX. Yüzyıllar Aralığı Türkiye]”, *Türk Dünyası*, S.10 (Güz 2000): 327-353.
- Yıldırım, Hülya (2011), *Öz Benim İşte*, Ankara: Brc Basım.
- Yıldırım, Servet (2006), *Şiir Antolojisi 2006*, Ankara: Ozanlar Birliği Kültür Serisi.
- Yılmaz, Ahmet (2008), *Önce İnsan Olmak*, Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

Yılmaz, Ozan Ahmet (2008), *Önce İnsan Olmak*, Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

Yılmaz, Serhat Sabri (2017), *Alacahanlı Halk Şairleri*, Sivas: Vilayet Kitabevi.

Yüksel, Erkan (2007), ““Kamuoyu Oluşturma” ve “Gündem Belirleme” Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmakta?”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 571-586.

Yürekli, Ali Cevat (2010), *Kalemin Dilinden Yüreklinin Telinden*, Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.

Zürcher, Erik Jan (2000), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev.: Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL1:”https://www.google.com.tr/search?biw=1366&bih=608&tbm=isch&sa=1&ei=4b1OXYq_O7CprgSRvLKICw&q=a%C5%9F%C4%B1k+nuri+g%C3%BCzel+kaset&oq=a%C5%9F%C4%B1k+nuri+g%C3%BCzel+kaset&gs_l=img.3...7175.8650..8833...0.0..1.716.1178.0j1j0j1j6-1.....0....1..gws-wiz-img.ZSa-CZwOPSQ&ved=0ahUKEwjKs4WHrPjAhWwlIsKHRGeDLEQ4dUDCAY&uact=5#imgsrc=V5EOuiLE0TKr3M: (09.08.2019 12.00)

URL-2: “<https://urun.n11.com/arabesk/asik-huseyin-cennet-guzeli-cd-muzik-cd-orjinal-r1-P335487881> (09.08.2019 12.00)

URL-3: “<https://www.facebook.com/profile.php?id=100015422104715> (10.08.2019 16.00)

URL-4: “<https://www.facebook.com/asikcemal.divani> (10.08. 2019 (16.00)



ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Hakan ÇELİKTEN

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Tarihi ve Yeri: 15.11.1990 / Gaziantep

e-mail: hakancelikten1@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2013
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2015
Doktora	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2016-...	Harran Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce YDS (X) YÖKDİL (X) TOEFL () EILTS ()